

स्वर्गवासी साधुचरित श्रीमान् डालचन्दजी सिंची

बाबू श्रीमहादुर सिंहजी सिंचीके पुण्यश्लोक पिता

जन्म-वि स १९२१, मार्ग वदि ६ 卐 स्वर्गवास-वि स १९८४, पाप वदि ६

दानशील-साहित्यरसिक संस्कृतिप्रिय
स्व. श्रीवाबू बहादुरसिंहजी सिंघी

अजीमगज-कलकत्ता

जन्म ता २८ ६ १८८५]

[मृत्यु ता ७ ७ १९४४

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

*****[ग्रन्थाङ्क ४९]*****

कलिकालसर्वज्ञ-आचार्य हेमचन्द्रसूरि-विरचित

छन्दोऽनुशासन

SINGHI JAIN SERIES

*****[NUMBER 49]*****

CHANDO'NUŚĀSANA

OF

HEMACHANDRA SŪRI

क ल क च्चा निर्वासी
साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी पुण्यस्मृतिनिमित्त
प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

[जैन भागमिक, दर्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, क्यालम-इत्यादि विविधविषयगुम्फित
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगुर्जर, -राजस्थानी आदि भाषा भाषानिबद्ध सार्वभौमीय पुरातन
वाङ्मय तथा नूतन संशोधनात्मक साहित्य प्रकाशनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थावलि]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्पुत्र

स्व० दानशील - साहित्यरसिक - संस्कृतिप्रिय

श्रीमद् बहादुर सिंहजी सिंघी

प्रधान सम्पादक तथा संचालक

आचार्य जिनविजय मुनि

अधिष्ठाता, सिंघी जैन शास्त्र शिक्षापीठ

निवृत्त ऑनररी डायरेक्टर

भारतीय विद्या भवन, बम्बई

*

संरक्षक

श्री राजेन्द्र सिंह सिंघी तथा श्री नरेन्द्र सिंह सिंघी

प्रकाशक

अधिष्ठाता, सिंघी जैन शास्त्र शिक्षा पीठ

भारतीय विद्या भवन, बम्बई

जयन्तकृष्ण ह. दवे, ऑनररी डायरेक्टर, भारतीय विद्या भवन, चौपाटी रोड, बम्बई, नं. ७, द्वारा प्रकाशित
तथा - लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी, निर्णयसागर प्रेस, २६-२८ क्षेत्रमाट स्ट्रीट, बम्बई, नं. २, द्वारा मुद्रित

कलिकालसर्वज्ञ - आचार्य हेमचन्द्रसूरि-विरचित

छन्दो ऽनुशासन

विविध पाठभेद, प्रस्तावना, विशिष्ट शब्दकोष, परिशिष्टादि समन्वित

संपादनकर्ता

प्राध्यापक ह. दा. वेलणकर; एम. ए.

(संयुक्त-निर्देशक, भारतीय विद्या भवन, बम्बई)

प्रकाशनकर्ता

अधिष्ठाता, सिंघी जैन शास्त्र शिक्षा पीठ

भारतीय विद्या भवन, बम्बई

विक्रमाब्द २०१७]

प्रथमावृत्ति, पंचशत प्रति

[क्रिस्ताब्द १९६१]

ग्रन्थांक ४९]

सर्वाधिकार सुरक्षित

[मूल्य रु० १४/४०]

SINGHI JAIN SERIES

A COLLECTION OF CRITICAL EDITIONS OF IMPORTANT JAIN CANONICAL,
PHILOSOPHICAL, HISTORICAL, LITERARY, NARRATIVE AND OTHER WORKS
IN PRAKRIT, SANSKRIT, APABHRAMSHA AND OLD RAJASTHANI-
GUJARATI LANGUAGES, AND OF NEW STUDIES BY COMPETENT
RESEARCH SCHOLARS

ESTABLISHED

IN THE SACRED MEMORY OF THE SAINT LIKE LATE SETH

ŚRĪ DĀLCHANDJĪ SINGHĪ
OF CALCUTTA

BY

HIS LATE DEVOTED SON

DANASILA-SAHITYARASIKA-SANSKRITIPRIYA
ŚRĪ BAHADUR SINGH SINGHI

DIRECTOR AND GENERAL EDITOR

ĀCHĀRYA JINA VIJAYA MUNI

ADHIṢṬHĀTĀ, SINGHĪ JAIN ŚĀSTRA ŚIKṢHĀ PĪṬHA
(Retired Honorary Director, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.)

PUBLISHED.

UNDER THE PATRONAGE OF

ŚRĪ RAJENDRA SINGH SINGHI

AND

ŚRĪ NARENDRA SINGH SINGHI

BY THE ADHIṢṬHĀTĀ

SINGHI JAIN SHASTRA SHIKSHAPITH
BHARATIYA VIDYA BHAVAN, BOMBAY

CHANDO'NUŚĀSANA

OF

HEMACHANDRASŪRI

(A comprehensive treatise of Sanskrit, Prakrit and
Apabhraṁśa Prosody)

Critically edited with Hemacandra's own commentary entitled *Chandasūcūdāmanī*,
an anonymous Ṭīppanaka called Paryāya, various readings, appendix,
numerous indices and an elaborate introduction etc.

BY

Prof. H. D. VELANKAR, M. A.

Joint-Director, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay,

PUBLISHED BY

Adhiṣṭhātā, Singhi Jain Śāstra Śikṣāpīṭha

**BHARATIYA VIDYA BHAVAN
BOMBAY**

V. E. 2017]

First Edition

[A. D. 1961

Vol. No. 49]

* *

[Price Rs. 14/40

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

37 88b

अस्ति महाविषे देवे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुनिदायाद् इत्याद्या पुरी वैभवदायिनी ॥	१
बहवो निवसन्त्यत्र जैना कन्देरावंशजाः । पनाभ्या नृपसम्मान्या धर्मकर्मपरायणाः ॥	२
धीहालचन्द्र इत्यासीत् तेजोहो बहुभाष्यवान् । सप्तवत् पञ्चरत्नो यः सिंधीकुलप्रमादः ॥	३
पाण्ड्य पुत्र गतो यश्च वतुं स्वापारविस्तृतिम् । कलिकलाप्रहापुर्वा एतवर्मापेक्षिणः ॥	४
कुत्तामीयया सन्तुष्टा सदृश्या च सचिद्वया । उपाज्य विपुलां लक्ष्मीं कोट्यविपोऽनन्ति ॥	५
तस्य मनुकुमारीति सद्योविबुलमण्डना । ज्ञाता पतिनता पत्नी श्रीलक्ष्मीमात्रभूषणा ॥	६
धीबहदुरभिहास्यो गुणवैष्टिनयस्त्रयोः । सञ्ज्ञातः सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीमिधिः ॥	७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकसुन्दरी । तस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥	८
श्रीमान् राजेन्द्रसिद्धोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुशिक्षितः । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् दक्षिणवाहुवत् विदुः ॥	९
वरेन्द्रसिंह इत्याप्यखेत्रस्त्री भण्यमः सुतः । सुतुर्वरिन्द्रसिद्धश्च कमिष्टः सौम्यदर्शनः ॥	१०
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आहतयक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भव्याः पितृमार्गातुगातिनः ॥	११
अन्येऽपि बहवस्तस्याभवन् स्वध्यादियान्यथाः । धर्मेज्जैः समृद्धः सन् स राजेव ध्वराजत ॥	१२

अन्वयः —

सत्सत्त्वां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यामीत् सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥	१३
नाहंकारो न दुर्मेतो न विलासो न दुर्बल्यः । दृष्टः कदापि यदुमेहे सर्वं तद् विस्मयास्पदम् ॥	१४
भक्तो शुक्लनाभो न विनीतः सज्जनात् प्रति । वस्तुजनेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यगणेऽपि ॥	१५
देव-कालस्वित्तिरोऽग्रे विद्या-विज्ञानगुरुकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सकलाप्रियः ॥	१६
समुद्रायै समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचाराय च दिक्षाया दत्तं तेन धनं धनम् ॥	१७
तत्वा सभा-सामिप्यादी भूत्याऽन्यक्षपदान्वितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥	१८
गुरुं धनेन देहेन ज्ञानेन क्षुप्तमिष्टया । जकरोत् न यथाशक्ति सत्कर्मिणी सदादायः ॥	१९
अध्याप्यद्वा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतुः । कर्तुं किञ्चिद् विदिष्टं स कार्यं मनस्वविन्दयत् ॥	२०
पुत्र्यः पिता सदैवासीत् सन्मग्न-ज्ञानरविः स्वयम् । तस्मात् तत्ज्ञानदुर्लभं धवलीपं भयाऽन्यरम् ॥	२१
विचार्यैव स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । यदेवानो स्वमित्राणां विदुषां चापि वादसाय ॥	२२
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्वानेन शान्तिं निरुक्तवान् । सिंघीपदाङ्कितं वै न ज्ञानपीठं मतिष्ठितम् ॥	२३
धीमिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विद्युतः । स्वोक्तुं प्रार्थित्वेव तस्याधिष्टायकं पदम् ॥	२४
तस्य सौजन्य-सौहार्द-सौयौदायादिमद्गुणैः । वदतीभूय मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥	२५
कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वोपपावनपाणिना । रस-नीगाद्रे-वन्द्यादे तत्पतिष्ठा व्यपीयत ॥	२६
प्राचर्यै मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञापयित्वा प्रत्यानां प्रथमं तथा ॥	२७
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य धीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृप्रियसे सेवां प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दानिना । व्यपितं पुष्कलं द्रव्यं वक्तव्यार्थमुत्तिष्ठये ॥	२९
छात्राणां वृत्तिदानेन तेषां विदुषां तथा । ज्ञानान्यासाय निष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	३०
जलवाद्यादिकानां तु प्रातिष्ठत्यादौ मुनिः । कार्यं विचार्यैकं तत्र समाप्यान्वज्जाराभितः ॥	३१
तथापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छता । ग्रन्थमालापकाचाय महोत्साहः प्रदत्तितः ॥	३२
नन्द-निर्धैर्य-चन्द्रादे कृता पुनः सुयोजना । प्रत्यावल्याः स्थिरवाप्य विस्तराय च नूतना ॥	३३
ततो मुनेः परामर्शोद् सिंघीज्ञानमल्लगा । माविद्यां यवना येयं ग्रन्थमाला यमपिता ॥	३४
आसीत्तस्य मनोवाग्द्वारपूर्वग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं व्यपितं तेन तत्प्रावधि हि रुच्यकम् ॥	३५
दुर्विद्यासाद् विधेयस्तु । दोषाभ्यासायवन्तुताम् । स्वधेनैवाप्य कालेन स्वर्गं स मुह्यती ययौ ॥	३६
विदुःशून्यैर्धैर्येभ्योऽप्येव मासे भाषादसन्तुके । कलिकालानगर्गा स प्राशङ्क्य परमो तस्मिन् ॥	३७
पितृभक्तेश्च तत्पुत्रैः प्रेषिते पितुरात्मनः । तथैव प्रणिगुः स्मृत्यै प्रकाशयतेऽपुना विषयम् ॥	३८
सैषा ग्रन्थावलिः धेष्टा प्रेष्टा प्रशङ्कया प्रया । मृत्युद् मृत्यै सत्तां सिंधीकुलतीर्तिप्रकाशिका ॥	३९
विद्वज्जनहृष्टाद्वा साविदानन्ददा सदा । चिरं नन्दस्वित्ते लोके धीसिंधी ग्रन्थमालिका ॥	४०

SINGHI JAIN SERIES

ॐ अद्यावधि मुद्रितग्रन्थ नामावलि ३३

- १ मेष्टुत्राचार्यविरचित प्रबन्धचिन्तामणि
मूल संस्कृत ग्रन्थ.
- २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह बहुविध ऐतिह्यतथ्यापरिपूर्ण
कनेक प्राचीन लिप्य संव्य.
- ३ राजशेखरसुरिरचित प्रबन्धकोश.
- ४ जिनप्रभसुरिरचित विविधतीर्थकल्प.
- ५ मेपविजयोपाध्यायकृत देवानन्दसहाकान्य.
- ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैवतर्कभाषा.
- ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा
- ८ भद्रकलदेवकृत भक्तकण्ठप्रबन्धप्रदी.
- ९ प्रबन्धचिन्तामणि - हिन्दी भाषांतर.
- १० प्रभाचन्द्रसुरिरचित प्रभावकचरित.
- ११ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित आनुचन्द्रगणितचरित.
- १२ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानकिन्तुप्रकरण.
- १३ हरिपिपाचार्यकृत बुद्धचर्याकोश.
- १४ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह, प्रथम भाग.
- १५ हरिमद्रसुरिविरचित धूर्तान्यास. (प्राकृत)
- १६ दुर्गदिवकृत रिष्टसमुच्चय. (प्राकृत)
- १७ मेपविजयोपाध्यायकृत विविधनयमहाकान्य.
- १८ कवि अम्बुल रहमानकृत सन्देशारसक. (अफर्गस)
- १९ नरहरिकृत शाककव्यादि मुनापितसंग्रह.
- २० शालाचार्यकृत न्यायावधारणावर्तिरूपवि.
- २१ कवि धार्मिकविरचित पद्मसिरीचरित. (अप०)
- २२ महेश्वरसुरिकृत भागवतचमीकहा. (प्रा०)

- २३ श्रीमद्राहुभाचार्यकृत भद्राहुसंहिता.
- २४ जिनेश्वरसुरिकृत कथाकोषप्रकरण. (प्रा०)
- २५ उदयप्रभसुरिकृत धर्माभ्युदयमहाकान्य.
- २६ जयसिंहसुरिकृत धर्मोपदेशमाला. (प्रा०)
- २७ बौद्धलविरचित लीलावर्ण कहा. (प्रा०)
- २८ जिवदृष्ट्यान्वय. (प्रा०)
- २९, ३०, ३१ स्वयंप्रविरचित पद्मचरित.
भाग १, २, ३ (अप०)
- ३२ सिद्धिचन्द्रकृत कान्यप्रकाशखण्डन.
- ३३ दामोदरपण्डित कृत उक्तिप्रयक्तिप्रकरण.
- ३४ मिश्रमिश्र विद्वत्त कुमारपालचरित्रसंग्रह.
- ३५ जिनपालोपाध्यायविरचित धरतराग्य बुद्धसुवर्णवलि.
- ३६ उद्योतनसुरिकृत कुचल्यमाला कहा. (प्रा०)
- ३७ गुणपालमुनिरचित गंतुचरित. (प्रा०)
- ३८ पूर्वोच्चार्यविरचित जयपावड-निमित्तशास्त्र. (प्रा०)
- ३९ भोजनपुत्रविरचित शुद्धारमभरी. (संस्कृत कथा)
- ४० धनसारगणीकृत-महेश्वरशतकप्रदीक्षा.
- ४१ बौद्धकृत अर्थशास्त्र-सटीक. (कविप्रयत्न)
- ४२ विद्वत्सिलेखसंग्रह विहसिमहालेख-विहसिमिनेली
भादि अनेक विहसिलेख समुच्चय.
- ४३ महेश्वरसुरिकृत वर्मदासुर्दीक्षा. (प्रा०)
- ४४ हेमचन्द्राचार्यकृत-छन्दोऽनुशासन.
- ४५ वस्तुपालगुणवर्णनात्मक कान्यद्वय
कीर्तिकौमुदी तथा सुकृतसंकीर्तन

Shri Bahadur Singh Singhi Memoirs Dr. G. H. Bühler's Life of Hemachandrāchārya. Translated from German by Dr. Manilal Patel, Ph. D.

- १ ख. बाद श्रीबहादुरसिंहजी सिंघी स्मृतिग्रन्थ [भारतीयविद्या भाग ३] सन १९४५.
- २ Late Babu Shri Bahadur Singhji Singhi Memorial Volume
BHARATIYA VIDYA [Volume V] A. D. 1945.
- ३ Literary Circle of Mahāmātya Vastupāla and its Contribution
to Sanskrit Literature. By Dr. Bhogilal J. Sandesara,
M. A., Ph. D. (S.J.S.33.)
- 4-5 Studies in Indian Literary History. Two Volumes.
By Prof. P. K. Gode, M. A. (S. J. S. No. 37-38.)

ॐ संप्रति मुद्रमाणग्रन्थनामावलि ३४

- १ विविधग्रन्थीय पद्मवलि-संग्रह.
- २ जैनपुस्तकप्रशस्ति-संग्रह, भाग २.
- ३ सुकृतकीर्तिकौमुदी भादि वस्तुपालग्रन्थसंग्रह.
- ४ गुणचन्द्रविरचित मंत्रीकर्मचन्द्रवर्षाप्रकरण.
- ५ गुणप्रभाचार्यकृत विनयपुत्र. (बौद्धशास्त्र)

- ६ रामचन्द्रविरचित-महिषासुरमर्द्धनादिनाटकसंग्रह
- ७ तत्त्वज्ञानाचार्यकृत पद्मवर्णकवालावधोपपत्ति.
- ८ प्रभुपुत्रकृत मूलभूतप्रकरण-सटीक.
- ९ कुचल्यमाला कथा, भाग २
- १० सिद्धिलविरचित भद्राहुनाहय.

Table of Contents.

	PAGE
List of Authorities	३
Corrections	४
Preface by the General Editor किञ्चित् प्रासङ्गिक	५-६
Introduction	1-48
<p>Preliminary (1), eight Akṣara Gaṇas of Pīṅgala (2), eighteen of the Jānaśrayī (3-4) twelve of the Ratnamānjuhā (5) Akṣata and Kala Matrās and the origin of the Akṣara Matra Gaṇas for the scanning of Prakṛit metres (6), the five Matra Gaṇas consisting of 2 to 6 Matras (7), graphic representation of short and long letters in old works on Prosody (8), the meaning of the words Samana and Pramāna (9), the term Vītana as the name of metres (10), Prakṛit metres in Bharata's Nāṭyaśāstra (11), metrical music and its three kinds (12-13), Varna Vṛttas employed in Prakṛit poems (14), Prakṛit and Apabhramśa metres employed in the Vikramorvaśīya (15-18), Prakṛit metres in the Vṛttajatisamuccaya and the Jānaśrayī (19-20), origin of the Gāthā (21), Gīti and Gītika, the latter being very popular for long (22) Gaṇitaka, Khaṇḍaka, Vadanaka and Adūla (23), Sīrṣakas (24), Dvīpadis of four lines and the strophic Dvīpadis (25-26), strophic Rasakas in Prakṛit and Apabhramśa (27), Rasabandha and Sandhibandha Kavyas in Apabhramśa (28), Gāthalaḥṣaṇa and Svayabhūcchandas Survey of contents (29-30), distinction between shorter and longer Dvīpadis and Catuspadis, the longer ones being employed as the Dhruvas and Svayambhus special name Vastuka for the shorter Catuspadis (31) Hemacandra's Chandonuśāsana Survey of contents (32-33) Kavidarpaṇa Survey of contents (34), Prakṛita Paṅgala and Chandahkośa Survey of contents (35-36), Resume (37), Critical Apparatus of the present edition (38)</p>	
Chandonuśāsana of Hemacandra Text	1-239
Pāṇinīya Jānaśrayī on Prakṛit metres	
Text of Ch V Sūtras 39-75	240 1-8
English Translation	240 9-16

Corrections

P. 21:	on s. 73.	Read	कुर्वतेऽविवेका रति	for कुर्वते विवेकारति
P. 30	„ s. 129	„	तिद् गौ	for तिर्गौ
P. 49	„ s. 224	„	अवच्छेद्य	for अवच्छेद्य १
P. 61	„ s. 273	„	प्यन्तर्गा	for प्यन्तर्गाः
P. 108,	line 4	=	३३.१	for ३३.७
P. 168,	„ com. line 1	„	(४.१५)	for (४.११)
P. 169	„ com. line 1	„	(४.३३)	for (४.२४)
P. 218	line 8	„	the last word रद् in the next line.	
P. 215	Sūtra 11	„	नञ्जरिति	for नञ्जरिति
P. 240,2	Heading	„	-विचिंतित-	for विचिंतित
P. 341	line 11	„	H. 6. 25 after	सप्राकृतद्वय.

किंचित् प्रासंगिक

✽

संस्कृत वाङ्मयमें, आज तक जितने भी छन्दोरचनाविषयक ग्रन्थ प्राप्त हुए हैं, उन सबमें कलिकालसर्वज्ञ आचार्य श्रीहेमचन्द्र सूरि विरचित प्रस्तुत छन्दोऽनुशासन नामक ग्रन्थ सर्वश्रेष्ठ है—ऐसा कथन करनेमें कोई अत्युक्ति नहीं होगी।

हेमचन्द्राचार्यकी रचनाओंमें, जिस तरह 'सिद्धहेमशब्दानुशासन' व्याकरण-शास्त्रका सबसे अधिक परिपूर्ण ग्रन्थ है और वैसे ही काव्यशास्त्रका लक्षणात्मक 'काव्यानुशासन' परिपूर्ण ग्रन्थ है, उसी तरह यह 'छन्दोऽनुशासन' भी छन्दःशास्त्रविषयक सर्वांग परिपूर्ण ग्रन्थ है। आज तक यह ग्रन्थ अप्रकट रहा। अतः इस 'सिंघीजैनग्रन्थमाला' के ४९ वें ग्रन्थरत्न के रूपमें इसे प्रकट करते हुए हमें हर्षानुभव होना स्वाभाविक है।

कोई ५० वर्ष पहले, इस ग्रन्थका एक नगण्य मुद्रण, स्वर्गीय शास्त्रोद्धारक आचार्य श्री सागरानन्द सूरिके प्रयत्नसे बंबईमें सेठ देवकरण मूलजीके नामसे प्रकट हुआ था। वह मुद्रण केवल हस्तलिखित पुस्तकानुरूप एक पोथीमात्र था। ग्रन्थके महत्त्वको देखते हुए, यह ग्रन्थ बहुत पहले सुन्दर रूपमें प्रकाशित होना चाहिये था, पर किसी जैन विद्वान्का इस तरफ लक्ष्य नहीं गया। मेरे मनमें, इस ग्रन्थका सुन्दर प्रकाशन करनेकी अभिलाषा, धूममें सन् १९१९ में मैंने जब 'जैनसाहित्यसंशोधक' नामक संस्थाकी स्थापना की और उसके द्वारा ऐसे महत्त्वके जैन ग्रन्थोंका प्रकाशन करनेकी योजना सोची, तभीसे उत्पन्न हुई थी।

संस्कृत भाषा के छन्दोंके विषयमें तो घृत्तरत्नाकर जैसी बहुत सुन्दर ग्रन्थकृतियाँ सुप्रसिद्ध हैं पर प्राकृत भाषा तथा अपभ्रंश भाषा साहित्यमें प्रयुक्त छन्दोंके विषयका कोई विशिष्ट ग्रन्थ प्रसिद्धिमें नहीं आया था। यद्यपि प्राकृतपिंगल नामसे प्रसिद्ध इस विषयका प्रमाणभूत और सुज्ञात ग्रन्थ प्रकाशित है, पर हेमचन्द्र सूरिकी यह कृति उससे अधिक परिपूर्ण और अधिक विस्तृत है। इसलिये इसको प्रकट करनेकी अभिलाषासे मैंने इसको प्राचीन हस्तलिखित प्रतियाँ प्राप्त करनेका प्रयत्न चाद किया। उसके बाद जब मेरा प्रधान कार्यक्षेत्र अहमदाबादका 'गुजरात पुरातत्त्व मन्दिर' बना तब मैंने बर्हसि इसे प्रकट करनेका आयोजन किया और पाटणके जैन ज्ञान भण्डारोंमेंसे, इसकी कुछ प्राचीन प्रतियाँ भी प्राप्त कीं। एक-दो ताड़पत्र पर लिखी गई प्रतियाँ भी ख० परमभूष्य प्रवर्तकजी महाराज धीरान्तित्रिजयजी और उनके शास्त्रसिद्ध सुशिष्य ख० श्रीचतुरत्रिजयजी महाराजकी इपासे, मुझे प्राप्त हुईं। मैंने उनके आधार पर, इस ग्रन्थका संपादन कार्य प्रारंभ किया बीच में जर्मनी आदि विदेशोंमें जानेका योग बना और यह कार्य समाप्त रहा।

सन १९३० में जब मेरा कार्यक्षेत्र, विद्यमार्गती के महान् द्रष्टा गुरुदेव रवीन्द्र-नाथके विज्ञानतीर्थ शान्तिनिकेतन हुआ और वहाँ पर बैठ कर इस सिंधी जैन ग्रन्थ मालाके प्रकाशनका कार्य हाथमें लिया, तब मैंने फिर इस ग्रन्थका भी प्रकाशन इसी ग्रन्थमालाके द्वारा करना निश्चित किया। अनेक वर्ष पूर्व किया गया वह संकल्प इस प्रकार अब यह पूर्ण हो कर सफल हो रहा है। श्रेयस्कर संकल्प कभी न कभी सिद्ध होता है इस उक्तिकी सत्यता का अनुभव श्रेयोर्थिके मन को सन्तुष्ट करे यह स्वाभाविक है।

भारतीय विद्या भवनके संयुक्त डायरेक्टर और मेरे सहकारी सुहृन्मित्र प्रा० बेलणकर अपनी प्रौढ विद्वत्ताके लिये सुप्रसिद्ध हैं। छन्दःशास्त्र विषयक इनका अध्ययन—मनन बहुत गभीर है। इस विषयके कई प्राचीन ग्रन्थ इनके द्वारा संशोधित एवं संपादित हो कर प्रकाशित हो चुके हैं। प्रस्तुत सिंधी जैन ग्रन्थ मालाके समान ही मेरे द्वारा संचालित और संपादित राजस्थान पुरातन ग्रन्थ माला में इनके संपादनस्वरूप ३-४ छन्दोग्रन्थ छप रहे हैं। प्रसंगवश हेमचन्द्र सूरिके इस सर्वाङ्ग परिपूर्ण छन्दःशास्त्रके प्रकाशनके विषयमें बात चली तो इन्होंने बड़े उत्साह के साथ इस कार्यके करनेका अपना मनोरथ प्रकट किया। इस ग्रन्थके संपादनके लिये इनसे अधिक योग्य व्यक्ति और फौन हो सकता है, यह सोच कर मैंने इनके कर्तव्यशील हाथों में इसका संपादन कार्य समर्पण किया जो परिपूर्ण हो कर आज पिढानों के करकमल में उपस्थित है। मर्मज्ञ विद्वान् इस संपादन कार्यका मूल्यांकन खय कर सकते हैं।

मैं तो केवल यहाँ इनके प्रति अपना सौहार्द पूर्ण उपभूत भाव प्रकट करना चाहता हूँ कि इन्होंने इस ग्रन्थरत्ना, इसके अनुरूप सुन्दर संपादन कर, सिंधी जैन ग्रन्थ माला की मुकाबलिमें जो एक मुख्यवान् भणिका निवेश किया है मैं उसके लिये अत्यंत कृतज्ञ हूँ।

वैत्र शुक्ला रामनवमी, सं. २०१०
दिनांक २५ मार्च, १९६१
गा. वि. भ. बंबई

—मु नि जि न वि ज य जी

— आभार प्रदर्शन —

इस ग्रन्थके प्रकाशनके व्ययमें भारत सरकारकी ओरसे अर्द्ध-भाग प्राप्त हुआ है, जिसके लिये हम भारत सरकारके प्रति, अपना सादर आभार भाव प्रदर्शित करते हैं।

CHANDO'NUŚĀSANA

INTRODUCTION

INTRODUCTION

In my introduction to the *Jayakāman*¹ I have attempted to trace the origin and growth of Sanskrit Metres. I have shown there on p. 11, that the Varṇa Vṛttas in Classical Sanskrit Literature have grown out of the Akṣara Vṛttas of the Vedic Samhitās, after the discovery of a new type of metrical music, which I have called Varṇa-saṅgīta as it depended upon an alternation, or juxtaposition of short and long letters (akṣaras) in a metrical line. I have also suggested there that the Ardhasama Vṛttas in Sanskrit were probably introduced in imitation of similar Mātrā Vṛttas in Prākṛit and that the few Mātrā Vṛttas that are noticed in Sanskrit were the result of an unsuccessful effort of Sanskrit writers to imitate the Prākṛit Tāla Vṛttas². Here in this introduction, I propose to deal with the origin and growth of the Prākṛit and the Apabhraṃśa metres. But before that, I shall treat of certain topics in connection with Sanskrit metres, which I have not fully discussed in the above mentioned introduction.

2. I have indicated there on pp. 17-18, how and why the Akṣara Gaṇas, the eight Trikas, could have been first devised for the measurement and scanning of a metrical line in the case of the Sanskrit metres. Piṅgala seems to have used them first for his metrical definitions. Bharata too had known them, but did not employ them for the definitions of his metres. These Gaṇas were known by their symbolical names, which consisted of single letters, by tradition, for a long time before Piṅgala, but were probably systematically put down in the form of Sūtras by him for the first time in his Chandas-sūtra. These Sūtras consist of words of three Akṣaras each, followed by a single consonant, which is meant to serve as a symbol for the whole Gaṇa represented by the Akṣaras of the Sūtras. Thus the Sūtra *varṇasū* (P. 1. 2) means that *y* is the symbol for an Akṣara Gaṇa which consists of a short Akṣara followed by two long Akṣaras. The wording of these Sūtras does not, and probably was never intended to, convey any coherent sense; they are merely indicative of the order of short and long letters which must be followed in that particular Gaṇa. Halīyudha indeed tries to extract sense out of these Sūtras in his comments on P. 1. 15; but the artificial nature

1 *Jayakāman*, A Collection of four ancient texts on Sanskrit Metres, published by the Haritoshā Samiti of the Sanskrit Department of the Wilson College, Bombay, 1942.

2 See *Jayakāman*, Introduction p. 21.

of the explanations is quite evident. These very Trikas with their symbolical names consisting of the single consonants have been adopted by almost all writers on Sanskrit metres after Piṅgala. On the other hand, the symbolical Akṣaras for short and long letters as used by Bharata and Piṅgala are *la* and *ga*, which stand at the beginning of the words which signify these letters, namely *Laghu* and *Guru*.

3. There are, however, two authors from the South, who do not follow these symbols and have devised their own Gaṇas with their corresponding symbols. These are the authors of the *Jānāśrayī*³, composed towards the end of the 11th century A. D., and the *Ratnamaijyāṣī*⁴, about the date of whose composition nothing definite can be said beyond that it is later than the *Jānāśrayī*. The first of these two has laid down 18 different Akṣara Gaṇas, of which 4 are of two letters each, 3 of four letters each, 2 of five letters each, 1 of six letters and the rest are of three letters each like those of Piṅgala. The longer Gaṇas are used by the author in his definitions with ordinary frequency; but they do not seem to have been considered by him as fossilised blocks, or Ghatakas as I have called them elsewhere⁵. For they are often employed in places where their existence is not felt natural, owing to the position of the Yati in that line. Thus for example, the group *raṇṇi mayāro* is felt natural in the definition of Rukmavati (*Jns.* 4, 30); but in that of Māyavakakriḍitaka (*Jns.* 4, 19), its mention is felt unnatural owing to the Yati which is prescribed for it after the 4th letter. It is, therefore, difficult to find out the purpose of the author in the adoption of these longer Gaṇas, when their purpose could have very well been served by the Trikas of his own. These Trikas, whether of Piṅgala or of any one else, have *one great merit about them; they are the shortest among the long Gaṇas and longest among the short ones*, representing as they do the smallest Bahutva Saṁkhyā. As regards the Gaṇas of 2 letters each, it may be said, that logical completeness required their adoption; for sometimes, the necessity of even a group of two letters is felt for filling up the gap, though of course, the symbols for short and long letters could be used in their place as has been done by Piṅgala and his followers.

³ *Jānāśrayī Chandrodcita*, published by the Curator, University Manuscripts Library, Trivandrum, 1949.

⁴ *Ratnamaijyāṣī*, published by the Bharatiya Jñānapeṭha, Kashi, 1941.

⁵ See Vṛttaghatakas in *JBBRAS* (Journal of the Bombay Asiatic Society) Vol. 26 (1951), p. 150.

4. The author of the *Jñānāraṇī* has used 18 consonants for his 18 Akṣara Gaṇas as their symbols, putting them at the end of those Gaṇas which they represent. Thus *vibhātik* means that *k* stands for an Akṣara Gaṇa which contains short, long and short Akṣaras in order. In this he has followed Piṅgala, but has added ten more Gaṇas as said above. Of these 18 Gaṇas, he mentions the four Dvi-Akṣara Gaṇas at the beginning, followed by the all-short Catur-Akṣara Gaṇa (IIII), Anta-guru Catur-Akṣara Gaṇa (IIIS), and all-short Ṣaḍ-Akṣara Gaṇa (IIIIII) in succession. Hereafter, we get the 8 Tri-Akṣara Gaṇas in the same order in which they are given by Piṅgala, namely, in the order of the Prastāra, where a Gaṇa containing all long letters stands at the beginning and that which contains all short stands at the end. After these, a Catur-Akṣara Gaṇa with the second short (SISS), and two Pañca-Akṣara Gaṇas, which have the second and the fourth short, and second and the third short respectively, are given (SISIS; SISS). As explained above each of these Gaṇas has a consonant at its end which is used by the author as the representative of that Gaṇa. But in addition to these consonant symbols, the author has used also other symbols consisting of the vowels of the initial Akṣaras used in each of the last 11 Gaṇas, namely, the Gaṇas beginning with the Trikas. Thus *vibhātik* i. e., the Madhya-guru Trika, will be represented, not merely by the consonant *k*, but also by the vowel of the first letter *vi* i. e. *i*. This double system of symbols enables the author to avoid the use of pure consonants or conjuncts in his definitions, but on the whole it is often a source of confusion to the uninitiated reader. It is also to be noted that the author of this work uses the letters *bha* and *ha* as symbols for a long and a short letter respectively, instead of Piṅgala's *ga* and *la* (or *g* and *l*), for no apparent reason. More important, however, is the use to which he puts these Akṣara Gaṇas in the definitions of his Mātrā Vṛttas. According to him *ha* signifies a short letter as well as a single Akṣara Mātrā, and the word Gaṇa ordinarily signifies a group of 4 short letters, but also a group of 4 Akṣara Mātrās according to the context. Sometimes, however, a group of 3 short letters or 5 Akṣara Mātrās is also conveyed by the word Gaṇa, when any such group is specifically conveyed by its symbol in the course of the definitions of the metres. As a matter of fact, the Pañca-mātrika Gaṇa is not required, nor employed by the Sanskrit Prosodists for the definitions of the Sanskrit Mātrā Vṛttas in any of

their three groups. But the author of the *Jānāśrayī* discloses by his enunciation of the Pañcamūrtika Gana his knowledge of and desire to define some Mūrti Vrttas other than the usual ones appearing among the Sanskrit metres. This is actually borne out by the few Jātis which are defined by him in Sūtras 45 to 72 of the 5th Chapter of his work. All these Jātis properly belong to the field of Prākṛit prosody, but are defined and illustrated there as if they were Sanskrit metres. This would incidentally show that the author of the *Jānāśrayī*, though a southerner by choice, was never-the-less more associated with the north, since Prākṛit poetry of the popular type did not flourish, as a rule, in the south, whose provincial languages were strangers to the Prākṛits, these latter being derived from Sanskrit directly.

5 The other work is the *Ratnamāñjīśā*, whose author was surely a Jain. Like the *Jānāśrayī*, this work too does not adopt Pingala's symbols for the eight Trikas, though the Trikas themselves are employed in its definitions, together with other four Aksara Ganas of two letters each, but with different symbols. This author has thus a set of 12 Aksara Ganas, out of which 8 are Trikas and 4 are Dvikas or groups of two letters each. But being more imaginative, economical and resourceful, he mentions only 8 groups of three letters each, without adding any consonants at their end like Pingala and the author of the *Jānāśrayī*. From these 8 groups he evolves all his 12 Aksara Ganas, namely, 8 Trikas and 4 Dvikas, together with their representative symbols. For this purpose he has composed his Trikas skilfully, so that the last consonant or the last vowel in each of them stands as a symbol for that group. In the case of the first four Trikas, the first two letters of each form a group, and the consonant, but not the vowel, of the 2nd letter stands as symbol for that group of two letters. This secures for him his four Dvikas with their symbols; further, the consonant of the first letter of the first two Trikas is used as a symbol for a long and a short letter respectively. Having thus planned and arranged his groups, he also puts the actual letters (consonants and vowels) in these groups, according to a definite plan. Thus he employs *m* to represent a long and *n* a short letter, clearly under the influence of the Magana and the Nagana of Pingala. He employs the semi-vowels *y*, *r*, *l*, and *v* for the four Dvikas and the consonants *l*, *c*, *t*, *p*, *s*, *ṣ*, *ś*, and *h* for the eight Trikas. The order of the Trikas is fixed according to the Prastāra, where the group containing all

long letters comes first and the one containing all short letters comes last of all. As regards the vowel symbols, long vowels must stand at the end of the first four and short vowels at the end of the last four Trikas as required by the rules of the Prastāra. Thus he has chosen *ā, e, au* and *i* respectively at the end of the first four and *a, u, r* and *ṛ* respectively at the end of the last four Trikas. All these considerations have determined the final form of his Trikas and so he has put the letter *m* at the beginning of the first and *n* at the beginning of the second Trika. The second consonant in the first Trika is to be *y* and the same in the second Trika is to be *r* as explained above. The third consonant in the first Trika is to be *l* and the same in the second Trika is to be *c*; thus the first and second Trikas are *māyīlā* and *naraucē*. In the next two Trikas the 2nd and the 3rd consonants are respectively *l, t*, and *v, p* as explained above, while the first consonant is the same as the second, there being no special purpose for the first. Thus we get *lāhtau* and *vvaṇi* for our third and the fourth Trikas. In the last four Trikas the first and the second consonants are but the repetition of the last one for the same reason, the shortness or the length of their vowels being determined by the nature of their place in the Prastāra. Accordingly we have *śāśāśa, śīśīśī, śavavav, and hahahi* as the last four Trikas. It will be seen that though the length or shortness of the vowels of the first two letters in these Trikas is determined by the Prastāra, the exact vowel seems to have been employed by the author without any apparent principle, possibly with a view to variety only. As regards the Mātrā Ganas, the *Ratnamāñjūsā*, like the *Jānāśrayī*, employs the same symbol for both a short letter and a Matrā, and its symbol for a group of 4 Mātras is the consonant *ḡ*, as against the term *ganā* of the *Jānāśrayī*, thus showing the influence of the latter on the former. *Ratnamāñjūsā* does not mention any Pañcamātra Ganas, as it does not define any popular Mātrā Vrttas, like the *Jānāśrayī*. Further, the *Jānāśrayī* employs the consonant *n* with the vowel series (consisting of 16 vowels including 2 *ṁ* and 2 *ḥ*), to convey the serial number of the letter in a Pāda of a metre, after which the Yati is prescribed. Thus *nu, nr* and *nl* respectively signify that the Yati is to be observed after the 5th, the 7th and 9th letter respectively. *Ratnamāñjūsā* uses the consonant *ḍ* for the same purpose in the same way, but it also makes use of it for conveying the serial number of a letter or a Gaṇa in the Pādas of a metre. Thus *trīḍy* *l* of the *Jānā-*

srāgi, which means that the third Gaṇa in the lines of the Mātrā-samaka is Anta-guru, is equivalent to the Sūtra⁶ *din i* of the *Ratnamāñjūsā*.

G. We shall now turn for a while to the origin, necessity and representation of the Mātrā Ganas in the case of the Mātrā Vṛttas. As I have shown elsewhere⁷, the metrical unit called Mātrā, i e., Akṣara Mātrā, determined with the help of a Kāla Mātrā, was devised evidently by the learned versifiers, who had no ear for the Tāla Sangita of the Tāla Vṛttas, but who tried to compose the musically more attractive popular metres of that class. They could not be negligent about the correct pronunciation of short and long letters in the singing of their compositions, as was done, for example, by the popular bards. For these latter,

- 6 Compare *samkhyā dadatīh purāṇen, na cā* I 14-16. The following is a comparative Table showing the Akṣara Ganas with their symbols derived by the *Janāśraya*, the *Ratnamāñjūsā* and the *Chandas-śāstra* of Pingala —

**A COMPARATIVE TABLE
(of Akṣara Gaṇas)**

	Jānāśraya	Ratnamāñjūsā	Chandas-śāstra
1	गङ्गाय (ख)	माया (य)	नौ = SS
2	नदीय (ज)	नरो (इ)	एगौ = IS
3	चन्द्रय (ए)	लाकि (ख)	गुली = SI
4	नन्दय (र)	विव (य)	ली = II
5	न चरतिइ (इ)	None	None = IIII
6	कमलिनीय (य)	None	None = IIIIS
7	जयनरवरण (ण)	None	None = IIIIII
8	मूनमय (क or ग)	मायावा (कू or आ)	धीधीनीय (नू) SSS
9	कुन्दाग्रीह (ङ or ङ)	नरोचे (चू or य)	वरामय (यू) ISS
10	धीश्वरय (ई or श)	ल्यलितौ (लू or ली)	काश्वर (रू) SIS
11	बुशेय (उ or रु)	विश्वी (वू or ई)	बनुभाय (वू) IIS
12	पैथी-बय (य or नू)	रागाश (यू or अ)	सावेकय (यू) SSI
13	विमातिरु (इ or कू)	विश्वे (वू or उ)	कायय (यू) ISI
14	सानवय (आ or ख)	समय (यू or क)	किन्दय (यू) SII
15	तरतिन (अ or म)	इददि (इ or इ)	नदय (यू) III
16	लोलमालय (ओ or वू)	None	None
17	पैयमरुतेय (ऐ or दू)	None	None
18	रीतिमयूरोय (औ or जू)	None	None

Jus I 36-37 अनेन उच्यते व्यञ्जनान्येषा संज्ञा । आदिस्त्रीश्च गदिसंज्ञा ।

Jus I 15-16 लौ हञ्जौ । तच्छेदो रणवत् ।

Ratnamāñjūsā I, 9-10 शरोत्पल्लवमस्य । व्यञ्जन च ।

Thus the *Janāśraya* uses the following vowels and consonants as symbols — अ, आ, इ, ई, उ, ए, ऐ, ओ, औ, क, ग, घ, ङ, ज, ञ, ट, ठ, ड, द, प, ब, य, व, र, ल, रा, य, स, ह and ष. *Ratnamāñjūsā* uses the vowels अ, आ, इ, ई, उ, ए, ऐ and औ, the consonants being क, ख, ग, घ, ङ, च, ट, ठ, ड, द, प, ब, य, व, स and ह.

⁷ See *Jayaduman*, Introduction p. 24

the shortness and length of letters in the words which they used in their compositions depended upon their position in a metrical line of a Tāla Vṛtta and did not inherently belong to them at all times and places. If necessary, they would pronounce short letters as long ones and vice versa, and cram even two or three short or long letters within the portion of time which is usually taken by a single letter in its pronunciation. This process was impossible for the learned versifiers owing to their puritanic ideas of correct pronunciation, so that the result was the adoption of a Mātrā unit for the quantitative valuation of a letter in the composition of metrical lines. Such a unit was already known in the Vedic times; but its employment as a measuring unit for metrical lines was undoubtedly the work of the learned versifiers. This gave them ample choice in the selection of their words, as it did not bind them to a particular order of short and long letters, but only to a certain number of Akṣara Mātrās which are required to fill up the Kāla Mātrās or time-moments (5, 6, 7, 8, or 10) of a particular Tāla Gana. When, however, even with the help of such freedom they could not produce the required Tāla Gana, they devised what may be called Pure Mātrā Vṛttas, where there are no restrictions either about the order of short and long letters in a given block or even about the number of the time-moments represented by these letters in them. In short, these new metres were neither amenable to the Varna Sangita of the Classical Sanskrit metres, nor to the Tāla Sangita of popular poetry. Nor could they be compared with the Vedic Akṣara Vṛttas, since in them not a letter as in the Vedic lines, but a portion of a letter equal in quantity to a normally pronounced short letter, was the unit of measurement. The earliest and the most prominent among such metres is surely the Āryā or the Gāthā, which is so often used for the composition of memorial stanzas on different kinds of serious, non-poetical topics. It soon became a rival to the epic Anuṣṭubh Śloka and was more capacious, convenient, and easy to handle. The only restriction in these metres, namely, the Āryā and its derivatives, was the avoidance of long letters at certain places, which therefore, determine the conclusion of the earlier and the commencement of a new Mātrā Gana in a line, thereby investing it with a peculiar metrical rhythm of its own, which may perhaps be called a negative type of the Varna Sangita.

7. Sanskrit prosodists mention only three broad groups of Mātrā Vṛttas: (1) The Gāthā or the Āryā group; (2) The

Mātrāsamaka Group (the name is significant: in each of the four equal Pādas the number of the Akṣara Mātrās is the same, though the order of short and long letters may differ; and (3) the Vaitāliya Group. These three groups respectively belong to the Dvīpadī, Sama Catuspadī and the Ardhasama Catuspadī classes of metres. For defining these they usually recognise only the Caturmātra Gaṇa and neither the Trimātra, nor the Pañcamātra, nor even the Ṣaṇmātra Gaṇa. But the help of even this Caturmātra Gaṇa is taken only when it is absolutely necessary, and generally where possible the use of the well-known Akṣara Gaṇas is made for conveying also the Mātrā Gaṇas in the metrical definitions. Thus Pingala defines the Caturmātra Gaṇa at *Chandas-sāstra* 4.12-13; Jayadeva at *Jayadevachandas* 4.6; Jayakīrti at *Chandonuśāsana* 5.1-2; Kedarā at *Vṛttaratnākara* 1.8 and *Ratnamāñjūsā* at 1.25-26. On the other hand, those Sanskrit prosodists, who define even the Prākṛit and Apabhraṃśa metres, have to define and adopt for their definitions of metres also the Mātrā Gaṇas consisting of 2, 3, 4, 5 and 6 Mātrās each. Thus Hemacandra defines them all at *Chandonuśāsana* 1.3. Prākṛit prosodists, of course, mention all these five kinds of the Mātrā Gaṇas, namely, the Dvīmātra, the Trimātra, the Caturmātra, the Pañcamātra and the Ṣaṇmātra. The earliest among the so far known Prākṛit prosodists, namely Virahāṅka, mentions only the first four (dropping out the Ṣaṇmātra), in his *Vṛttajātī-samuccaya* 1.15-16 and 27-29. He gives different technical names to all these, sometimes even to their sub-varieties. Prākṛta Pāitūgala closely follows him and employs similar terms. Svayambhū mentions all these, but uses very simple terms to convey them; they are the first letters of their Prākṛit names; thus *da* or *daūra* for a Dvīmātra, *ta* or *taūra* or even *tāṇsa* for a Trimātra, *ca*, *caūra* or *caṭsa* for the Caturmātra, *pa*, *paūra*, or *pañsa* for a Pañcamātra and *cha*, *chaūra* or *chaṭsa* for a Ṣaṇmātra. Similarly he uses *la* for a Laghu and *ga* for a Guru, which are clearly borrowed from Sanskrit prosody. Hemacandra closely follows this easy and self-evident terminology and uses the same letters except *cha* which is replaced by *sa* for obvious reasons. The author of the *Kavīdarpana*, who comes after Hemacandra, adopts a slightly different terminology and employs the first letters of the five Vargas, viz., *la*, *ca*, *ta*, *pa*, and *ga* to convey the gaṇas of 2, 3, 4, 5, and 6 Mātrās respectively. This may cause a little confusion since *ta* means a Trimātra according to Hemacandra, while it

means a Pañcamātra according to the *Kavīdarpana*. The same is true of *ca* and *pa*. The author of the *Jānāśrayī*, on the other hand, defines a few metres, which mostly appear in Prākṛit poetry, though they are illustrated with Sanskrit stanzas by him. For defining these he makes use of the Caturmātras, and very rarely mentions even the Pañcamātras in their general form, calling them both by the technical term Gana at 1.38-39. But otherwise, he employs them both in their definite forms which amount to the Aksara Ganas, in defining both the Varna as well as the Mātrā Vṛttas, which latter he consistently calls Jātis⁸. The mention of the Pañcamātra Ganas with their implied divisions, clearly stated by the commentator at *Jānāśrayī* 1.39, is obviously done under the influence of Prākṛit prosody where their employment is quite common.

8. As regards the graphic representation of a short and a long letter, we may note that Virahāṅka at *Vṛttajātisamuccaya* 1.14, Jayadeva at *Jayadevacandas* 1.3-4, Jayakīrti at *Chandonusāsana* 1. 3, Hemacandra at *Chandonusāsana* 1.4-5 and *Kavīdarpana* 1.4 lay down that a short letter shall be represented by a straight line (*ṛju*) and a long letter by a bent one (*valra*), bent at both ends as specifically explained by Virahāṅka, though others do not make this point explicit. The length of this straight line should be nearly an inch or so and the space between two such symbols should be equal to one aṅgula, i.e., about $\frac{2}{3}$ ths of an inch as Virahāṅka states. Nearly the same instructions are given at the *Jānāśrayī* 1.16-17:—‘Their separation is to be like that of *r* and *g*, that is to be done at the distance of one Aṅgula each’. This means that a short letter is to be represented by the symbol consisting of the letter *r* and the long letter by that consisting of the letter *g*, and that the space between the two should ordinarily be one Angula. This very much resembles the directions of Virahāṅka, and Jayakīrti says almost the same thing: ‘A Guru should be known by the name *ga*, should have two Mātrās (as its syllabic content) and should be bent (on either side) like the letter *ga* in the Nāgarī alphabet; a Laghu should be known by the term *la*, should have one Mātrā, should be straight and resemble a raised finger’. Probably even Pingala must have known

8 For the distinction between the Jātis and the Vṛttas and a discussion about the use of these names by different writers on Prosody see *Kavīdarpana*, published in the Rajasthan Puratan Grantamala, Jodhpur, 1950, Introduction Part 15.

and followed this convention, Jayadeva who closely follows him lays down this rule in clear words, which are, incidentally, borrowed by even Hemacandra,— ‘A Laghu contains one Matra and is straight, when it stands at the end (of a Pada) it becomes optionally Guru and is bent. It contains two Matras.’ It would be seen that *Junusrayī’s* *ra* is substituted by *la* by Jayakīrti and is described as a straight line or a raised finger by others. The letter *ra* in the older Devanāgarī script of the copper plates does resemble a straight line and it is very likely that originally *ra* stood for *raghu*, which is the earlier form (Vedic) of the word, but later pronounced as *laghu*, even at the times of Pingala, who therefore, prescribes *la* as the symbol for a Laghu, like *ga* for a Guru. The graphic representation in the case of both Laghu and Guru remained the same throughout, namely, the letter *r* and *g* respectively, the former looking like a straight line, as Jayadeva says, and the latter looking like the letter *g* or a straight line bent at both ends (*nagara gahura valra*—Jayakīrti, *kuṭila rju agra*—Virahanka). The letter *ga* of the old Devanāgarī script seen in the copper plates and rock inscriptions resembles a straight line slightly bent to the left at the lower end, the upper end being bent to the right and brought down almost to the middle of the line. Actually in the palm leaf manuscripts of the *Jayadevacandras* at Jesalmir these signs, which broadly resemble the capital letters I and S of the Roman Alphabet, are employed for the representation of short and long letters, while giving a graphical presentation of the Prastara of a metre. The same is seen in the manuscript of the *Haridāyana* at BORI, Poona. This, therefore, being the traditional and conventional mode of graphical representation of short and long letters, has been followed by me in all my articles and editions. As regards the size of the letters and the space which is prescribed for being left between two letters, it seems that the rules laid down by the *Junusrayī* Jayadeva and Virahanka were nearer to the actual practice of writing of their days, particularly with reference to the inscribing of letters on copper plates and rocks and similar writing materials. Later writers like Kedarā and Hemacandra seem to be merely recording the orthodox convention as Hemacandra in his own commentary on *Clādonusāsa* 8 17 clearly says

■ There is yet another peculiarity which deserves to be noted in respect of the Varnā Vrttas. It is about the signification of the words Samana nika, Pramāṇa nika and Vitana. The

Jānāśrayī 2. 3-5, broadly classifies the metres under three heads :— (1) *Samāna*, where long and short letters alternate; (2) *Pramāna*, where short and long letters similarly alternate and (3) *Vitāna*, where any other arrangement of short and long letters is followed. This classification is introduced at the very commencement of the regular treatment of metres in *Adhyāya* II, immediately after the preliminaries which are laid down in *Adhyāya* I. Two illustrations for the *Samāna* are given: the first belongs to the *Anustubh* class with 8 letters in a *Pāda*, while the second belongs to the *Gāyatrī* class with 6 letters in each line. The illustration for the *Pramāna* is from the *Jagatī* class with 12 letters in a line, while that of the *Vitāna* is from the *Pankti* class with 10 letters in a line. All the illustrations, however, are from the *Sarva-Sama Catuspadī* type of the *Varna Vrttas*, suggesting perhaps, that the three divisions, namely, *Samāna*, *Pramāna* and *Vitāna*, belong only to this type of the *Varna Vrttas* of any length and not to the others. But the position of the classification at the commencement of all kinds of the *Varna Vrttas* obviously means that the same is intended for all the three types of the *Varna Vrttas*, viz, the *Sama*, *Ardhasama* and *Visama*. On the other hand, the *Ratnamāñgūsā* introduces the threefold classification at the commencement of the *Sama Varna Vrttas* in ch. 5, after finishing the *Ardha-sama* and *Visama Varna Vrttas* in the earlier chapters, and illustrates all the three classes with stanzas from the *Jagatī* class with 12 letters in a line. Thus both the illustrations and the position at which the classification is introduced show that the author of the *Ratnamāñgūsā* intended that the three divisions, namely, *Samāna*, *Pramāna* and *Vitāna*, belonged only to the *Sarva-sama Catuspadī* type of any length, but not to the *Ardha-sama* nor to the *Visama* types. It is interesting to note that *Pingala* too, like the *Jānāśrayī*, introduces this threefold classification at the commencement of the *Varna Vrttas* in the fifth *Adhyāya*, after finishing the *Matrū Vrttas* in the fourth. Immediately after introducing the classification he similarly defines all the four groups of the *Visama Varna Vrttas*, namely, the *Vaktra*, the *Padacaturūrdhva*, the *Udgatā* and the *Upasthita-pracupita* groups, followed by the *Upacitraka* group of the *Ardha-samas*, in the remaining portion of the fifth *Adhyāya*. The next two *Adhyāyas* are then devoted to the *Sarva-sama Catuspadī Varna Vrttas*. This makes it plain that *Pingala* too had intended the threefold classification for all kinds of the

Varna Vrttas, like the author of the *Jānī-traya*. Jayadeva, who very closely follows Pingala, introduces the classification at the commencement of the Varna Vrttas in the fifth Adhyāya like Pingala, yet he adds the word *anustubh* in his definition of Samanī, with the result that by implication, it is applicable even to the other two classes, namely, Pramāṇi and Vitana. In all other respects Jayadeva follows Pingala. It is, therefore, possible that sometimes between the days of Pingala and Jayadeva, the division had come to be restricted to the Sama Gatuspadī Varna Vrttas of the Anustubh class only. In that case, the proper place for introducing this classification would have been after the Visama and Ardha-sama Varna Vrttas, and before the Sama Varna Vrttas, i.e., at the commencement of the sixth Adhyāya as has been done by the author of the *Ratnamangusā*. But Jayadeva did not do so in his desire to follow closely Pingala's work, with the result that the classification becomes applicable only to the Vaktra class of Visama Vrttas which belong to the Anustubh class, as has been shown by his commentator Harsata (*anustubh itī vartate a parlacaturārdhāt*). There is however, no point in this, since, owing to the freedom allowed in the choice of short and long letters in the constitution of the Padas of the metres of this i.e., the Vaktra class, all metres of this group are bound to be of the Vitana type and there would be no scope for either Samanī or Pramāṇi types among them.

10 The name Vitana calls for a few remarks, according to the four old authors, namely, Pingala, Jayadeva, and the authors of the *Jānī-traya* and the *Ratnamangusā*, the word signifies a class of metres and not an individual metre. But Kedāra, Jayakīrti, Hemacandra and the author of the *Kuṇḍarpaṇī* treat the word Vitana as if it were a proper name of a particular metre. All of them define Vitana as 7 metre of the Anustubh class which is other than those actually defined by them under that class. Now, Kedāra has defined only 6 metres of this class, and so according to him all the other 5 additional ones defined by Jayakīrti and the 9 additional ones defined by Hemacandra shall have to be called by the name Vitana. This would make the signification of the word undefined and uncertain. It is curious that Jayadeva does not define Vitana among the metres of the Anustubh class, obviously because, as we saw above he thought it was the name of a class of metres along with Samanī and Pramāṇi. The trouble seems to have started with Halayudha, the commentator of

Pingala, who without any justification, interprets the word *anyad* in Sutra V 8 to mean *astubhara-padam anyad* supplying the word *anustubh* in Sūtras V 6-7 from Sutra V 9 by what is known as the maxim of Simhavalokita 'or the lion's (backward) glance'. By this manipulation, Halayudha has made all the three terms, namely, Samāni, Pramāni and Vitana, applicable only to the metres of the Anustubh class and this has been faithfully followed by Kedāra and others who followed him, with the result that the signification of the name has become uncertain as shown above. Virahanka (Vjs 5-11) too considers Vitana as a proper name of a metre of the Anustubh class whose Pada contains 2 Bhāṇas followed by two long letters. Utpala on *Brhatsamhitā*, 103-46 defines Vitana as a metre of the Pankti class, whose Pada contains 3 Sāṇas followed by a long letter at the end. Jaya Kīrti avoids the difficulty by saying that all the three, viz, Samāni, Pramāni and Vitana are but the proper names of individual metres of the Anustubh class.

11 We may now turn to the Prakrit metres. The earliest work on Prakrit prosody, at present available, is Bharata's *Nāṭya-śāstra*. Judging from Bharata's remarks, it would seem that Prakrit poetry had not yet fully developed, though it had already established its influence on the minds of Sanskrit scholars. Prakrit poetry is prescribed for employment in Sanskrit dramas by Bharata, but one carries the impression that true Prakrit poetry, emanating from Prakrit poets belonging to the masses and written for the masses, had not yet emerged and was perhaps smothered by the artificial poetical products of Sanskrit Pandits who condescended to write Prakrit poetry in Prakrit languages, owing to the natural attractiveness of the latter. If we may use the expression, Prakrit poetry belonging to the bardic tradition had not yet taken the field and what existed of Prakrit poetry in Bharata's days belonged to the classical tradition only. This is evidently the reason why Bharata prescribes only the Sanskrit Varṇa Vṛttas of different length for his Prakrit Dhruvas in chapter 12. Those who wrote respectable Prakrit poetry knew (or cared to know) only the Varṇa Vṛttas and the few Mātra Vṛttas of the Sanskrit language. They either did not know, or more correctly, did not care to know, the popular metres employed by the popular bards, or that Prakrit prosody had not yet well developed for want of appreciative and responsive audience among the learned.

12 Gāthā, known as Ārya in its Sanskrit garb, is certainly the earliest and the most popular metre of Prakṛit prosody, Bharata, at *Nāṭyaśāstra* 16 151-163, gives all the details about the constitution of this metre and mentions its three main kinds, namely, the Pāthyā, the Vipulā and the Capalā, not forgetting even the subdivisions of the last one. But he does not define any of the derivatives of the Ārya like the Gītī or the Gītika and the Skandhaka. The only other Matrī Vṛtta which Bharata defines is the Vānavasika with a Pāda containing 16 Matras divided into four Amśakas, i.e., Caturmatras. As said above in para 7, the Caturmatra is the only Matrī Gana which has very early infiltrated into Sanskrit prosody. Similarly Ārya, popularly known as Gāthā, was the only metre borrowed by Sanskrit from the Prakṛits. Its structure is unlike that of the pure Sanskrit Vṛttas, which are either based upon Akṣara or Varna as their unit. Akṣara Vṛttas are the vedic metres whose Pādas were constituted with a certain number of Akṣaras, whether short or long, while the Varna Vṛttas, which were evolved out of the Akṣara Vṛttas in course of time, are based upon a Varna which is of two kinds, short and long. While a number of Akṣaras alone was essential for the former, a definite succession of the two kinds of these in addition to their number, was necessary for the latter. Metrical music in the Vedic Akṣara Vṛttas was controlled by the number of the Akṣaras, now raised, now lowered in their pronunciation according to a scheme of word accentuation introduced early in the speech system of the Vedic people. The music of the Varna Vṛttas of Classical Sanskrit, on the other hand, depended upon the pleasurable variation of the word-sounds produced by the different orders of succession in which the two kinds of Akṣaras or Varnas followed each other in a metrical line. As against these two metrical systems, there exists a third in which metrical music arises neither from the number of raised or lowered Akṣaras, nor from the order of succession of the two kinds of these Akṣaras, but from the adaptation of the recitation of these Akṣaras to a regularly recurring stress conveyed either by the movements of the body or by a musical instrument and controlled by the passing time measured with a uniform unit. Naturally in this system, the number of the Akṣaras and the orderly succession of their two kinds played only a secondary role and they were employed as their use was inevitable in any vocal music intended to convey a meaning. But this association of the Akṣaras and their

two kinds with a uniform time-unit in the production of this type of metrical music necessitated the use of a corresponding uniform unit in the case of the Aksaras, a unit which could help the correct measurement of these when employed in such a metrical line. This unit may be called the Aksara Mātrā as opposed to the time unit, which may be called the Kāla Mātrā for the sake of distinction. The general mode of pronouncing the two kinds of Aksaras shows that a long Aksara takes double the time which is taken by a short Aksara in its pronunciation. This means that the syllabic content of a short Aksara is one Aksara Mātrā and that of the long one is two Aksara Mātrās and further that short and long Aksaras could be employed on the basis of their syllabic content to produce a metrical music controlled by a time unit. It should be clearly understood that this time-controlled metrical music was essentially a popular one and the uneducated bards who had a natural talent for word music and for a selection and employment of appropriate words for that purpose sometimes neglected the grammatical correctness of the pronunciation of their words or their constituent Aksaras, not much caring for the usual proportion of the syllabic content of an Aksara with the time taken for its correct pronunciation. Such lapses naturally offended the susceptibilities of the educated Sanskrit Pandits, who indeed very much liked this type of metrical music, but were not prepared to sacrifice their conventionally and grammatically correct pronunciation of short and long Aksaras, which respectively took one and two time moments or Kāla Mātrās. It is briefly in this manner that the advent of the Aksara Mātrā and the Caturmātra Gana in the field of classical Sanskrit prosody is, I think, to be explained. Yet it is a fact that this time-controlled music was never wholly adopted by Sanskrit prosodists, though their adoption of the Mātrā unit led to the origin of a few metres like the Matrāsamaka and the Āryā groups of metres. Piṅgala's *Chandaḥśāstra* defines only these two groups of Mātrā Vṛttas and one more group, namely, the Vaitāliya group which, however, is a group of mixed Mātrā-Varna Vṛttas. Like Bharata, Piṅgala too defines only these three groups of the Mātrā Vṛttas and prescribes only the Caturmātra Gana for the construction and scansion of these; he is closely followed by other writers on Sanskrit metres, who came after him.

13. The origin of Classical Prākṛit prosody is thus to be traced to the adoption of the Aksara Mātrā and the Caturmātra

Gana, both being the creations of educated Sanskrit poets. The Prakrit compositions of these poets remained restricted to the exclusively Prakrit metres i e, metres which are Matra Vrttas not adapted to the Tala Sangita, but only to the negative type of the Varna Sangita where a long letter was to be avoided at particular places. For these metres, Matra Ganas i e, the Akṣara Matrā Ganas were necessary and in course of time prosodists like the author of the *Junasraya*, Virahanka, Svayambhu and Hemacandra, developed the other Matra Ganas like the Trimātra, the Pañcamatra and the Saumatra. Some of them like Virahanka gave specific names to these Ganas, but all of them associated them with Akṣaras or letters, short and long, pronounced in the conventionally and grammatically correct manner. It is necessary to remember that these Matra Ganas, which are Akṣara Matrā Ganas, are essentially different from the other Matra Ganas, which may be called the Kāla Matrā Ganas and which are the basic feature of the Tala Vrttas of Bardic poetry. These Kāla Matrā Ganas are necessarily dependent upon the use of short and long letters in a metrical line, but these latter need not necessarily be pronounced in the conventionally correct manner, though generally they are so pronounced. Consequently, the Akṣara Matrā represented by the Akṣaras which constitute a Kāla Matrā Gana (which may be properly called a Tala Gana, as it is required for the preservation of the ruling Tala of the poem) may not necessarily correspond with the Kāla Matrā contained in it, the Akṣaras being pronounced short or long, or longer still according to the needs of the Kāla Matrā required by the particular Tala Gaṇa. Naturally, in older times, we have treatises on Prakrit prosody composed by the representatives of the Classical school of Prakrit poetry, all of whom were traditionally educated and show an unmistakable influence of Sanskrit prosody and poetry. These authors did not recognize Tala Sangita as a separate variety of metrical music, as distinct from the age old Varna Sangita and hence their classification of metres is not based upon the different Talas, such the Pañcamatra, Saumatra, Saptamatra and the Astamatra Talas as also their multiples. In truly Bardic poetry these Talas are the very foundation of a composition which was intended to be sung and not merely to be recited. But when an educated Prakrit poet composed a poem, and even when it was intended to be sung like the poems of the bards, he could never neglect the correct pronuncia-

tion of short and long letters, so that the value of the syllabic content of the Akṣaras, rather than their capacity to fill up the time moments or the Kāla Mātrās, which had to elapse between the two strokes of the Tāla, was important to him. This is why these prosodists did not probably think of the Tāla Ganas and their constituents, the Kāla Mātrās, which could be filled up by letters correctly or incorrectly pronounced, or sometimes by stretching out a tone by continuously pronouncing the same vowel for two or three mementos, or sometimes even by the introduction of a silent pause for a moment or two. All these features are observed in the compositions of Bardic poetry and in the singing of the Padyas in classical music.

14. Prākṛit metres are, in general, Mātrā Vṛttas; but Prākṛit (more correctly Apabhraṃśa) poets sometimes adopt the Varna Vṛttas for their compositions. From among these, however, they select only those which are amenable to the Tāla Sangita; thus only those whose Pādas are constituted with the same Akṣara Gana repeated throughout a Pāda. In short, the Akṣara Gana is treated by them as a Mātrā Gana consisting of 4 or 5 Mātrās as the case may be, which is then turned into a Tāla Gana either by itself or conjointly with another. That these original Akṣara Ganas are for all practical purposes treated as Mātrā i. e., Akṣara Mātrā Gaṇas is evident from the practice of these poets, who often substitute two short letters in place of a long one in the scheme of the original metre. Thus for example, the Bhujanga-prayāta which is a well known Varna Vṛtta, is often adopted in Prākṛit poems and many times two short letters are substituted for any one of the two long letters of the Yaganas, four of which constitute a Pāda of that metre. Further these Yaganas are treated as Tāla Ganas of 5 Mātrās each, the stanza being sung in the Tāla of 8 Mātrās, in which the recurring stroke of the Tāla is felt after the 5th Mātrās. This adaptation of the Varna Vṛttas is particularly seen in the narrative poems, where they were used for the sake of variety in the composition of the Kadavakas whose ruling metre was the Paddhatikā. But we shall see more of this later on.

15. Before we begin our examination of the contents of a few works on prosody, for tracing the history of Prākṛit prosody, however, let me make a few remarks about the condition of Prākṛit and Apabhraṃśa prosody before the period with which we are starting our examination. Recently I had an occasion to

to edit Kalidasa's *Vikramorvasya* for the Sahitya Akademi. In that connection I had to tackle the question of the Prakrit and Apabhramsa stanzas in Act IV of that drama. Broadly speaking my researches have led me to the conclusion that they were composed by Kalidasa himself with a practical eye for the needs of the audience while they watched the staging of that Act.¹⁰ Here in this Act we have 19 Prakrit and 12 Apabhramsa stanzas in all. The Apabhramsa stanzas are almost all of them put in the mouth of the king who is represented as addressing the different inmates of the forest with these, suggesting thereby that that was the language which could be understood more easily than Sanskrit or Prakrit by the lowest class of men and creatures who could understand any language at all. In short, we may not be far from truth if we infer that in Kalidasa's times Apabhramsa was still a language of the common man, while the Prakrits were the languages spoken by the middle classes of men and uneducated women and servants, Sanskrit being the language of only the learned. The 19 Prakrit stanzas, on the other hand, are but Anyoktis describing the state of the king in distress owing to separation, under the image of some animal like the elephant.¹¹ One such Anyokti is also composed in Sanskrit, it is a Dvīpadi with 46 Matras in each half and is called Galitaka in the stage direction which follows it. We shall discuss the metre of the Apabhramsa stanzas first and then turn to that of the Prakrit ones.

16 It is interesting to find that seven out of the 12 Apabhramsa stanzas (vv 24, 34, 45, 50, 53, 63 and 71 the reference is to the Sahitya Akademi edition) are in a metre which is a Sama Catuspadi having 4 Caturmatras in each Pada. No name is mentioned or suggested, but a reference to the *Samskrita-Vṛttarūpa-Sūci* on pp 342-343 will show that there are at least 26 metres which have 16 Matras in their Pada. Such a metre may be called Paddhadika according to *svayamīhī chārī* 6.1.9, 8.15, but it is doubtful if this name was current in Kalidasa's times. It suggests that it became current probably when it came to be employed as a narrative metre of longer poems (*pad-hati* 'striking of feet', 'a trotting metre') by poets like Caturmukha and others. Vadanaka is another name which is commonly used for

9 See Jayakīrti *Chanda* *śiṅga* 265-67 published in the *Jayakūman* mentioned in fn 1 above.

10 See *Vikramorvasya* Jan. Sahitya Akademi ed. in Editors' Introduction para 39.

11 See the same, para 40.

such metres, though its prescribed constitution must have ॥ Śaṁmātra followed by two Caturmātras and a Dvimātra, whereas our stanzas suggest merely the existence of 4 Caturmātras. But even this name appears too early for Kālidāsa's times.¹² Out of the remaining Apabhraṁśa stanzas one is a longer Dvipadī, with 46 Mātrās in each of its two Pādas.¹³ Another one, No. 8, is identical with the Dohā of later days, while the remaining three, Nos. 36, 11 and 24, are Sama Catuspadīs having respectively 10, 21 and 24 Mātrās in each of their four Pādas.¹⁴ We thus find that in the Apabhraṁśa section of this Act 10 Sama Catuspadīs, 1 Ardhasama Catuspadī which is the same as the later Dohā, and 1 Dvipadī which may be equated with one of the Galitās defined by Virahāṅka at Vjs. 4.89-95, are employed and we may therefore describe the stage of Apabhraṁśa prosody represented by Kālidāsa's drama as a very early one; we may describe it as 'the sprouting stage'.

17. Turning to the Prākṛit stanzas in this Act, we find that Kālidāsa sometimes both prefixes and affixes ॥ name in the stage directions to some of them. Thus we have *Khaṇḍala* for v. 19 and *Khuraḷa* for v. 23. Similarly a name is only prefixed to vv. 3, 4, 14 and 48 and only affixed to v. 75. Vv. 4 and 75 have an identical metre which has the name *Khandadhārū*; its Pāda has 14 Mātrās. V. 3 has *Jambhahikā*, whose Pāda has 13 Mātrās. V. 14 has *Bhinnakā*, which is identical with *Chittakā* of Vjs. 4. 54 and has four Sa Ganas in its Pāda. *Khuraḷa* of v. 23 is a Sama Catus-

12 It is quite possible, however, that this name like the other name Galitaka may have been current from old days to signify any short metre, whether a Dvipadī or a Catuspadī, thus is indeed the common practice in both Prakrit and Apabhraṁśa Prosody. In that case I make bold to suggest that the Prākṛit name *vaṇanaka* should be rendered by the Sanskrit *vacanaka* and not by *vaṇanaka* as is usually done. Even *galitaka* is best understood as an equivalent of the original Sanskrit *goditaka* rather than any thing else which may convey any meaning. In that case *vacanaka* and *goditaka* must be understood as the same as a *sūktā* or a *subhāntā*, i. e., any short pretty saying, capable of being easily quoted, thus in verse rather than in prose.

13 This is v. 59, the exactly corresponding metre of the Sanskrit stanza No 56 is designated as *galitakā* in the stage direction following the same. I identify the metre of both these stanzas as Viśālā Galitā defined by Virahāṅka in his *Vṛttajatisamuccaya* (4 90), published in the *Rajasthan Puratana Grantha mala*, Jodhpur, 1960.

14 The last Catuspadī is known as *Vastuvadana* or *Kāvya* in Prākṛit Prosody and I have construed even the Love Letter of Urvai in Act II (v. 12) as a stanza in this metre.

padī with 17 (1, 1, 4, 5) Matras in a Padī. Lastly v 48 has *Khandita*, which is an Ardhasama Catuspadī, consisting of two halves of equal length, each containing two Padās of 16 and 12 Matras respectively. This name is closely allied with *Khandaka* of v 19. But the similarity between the two is only that they are both Catuspadīs. The one in v 19 is a technical Ardhasama whose first two Padās have 12 Matras each and the last two have 14 each. On the other hand the Catuspadī in v 48 is a technical Antyasama, as Hemacandra, *Chandonuśasana*, 6 18 defines it. In v 19 we have an iambic rhythm of the Sagana type in the first half, and a trochaic rhythm of the Bhagana type in the second. In v 48, there is a tendency towards the trochaic rhythm in both the halves, in addition to the use of Caturmatras containing either all short or all long letters in them.¹⁵ We have one more Addhasama Catuspadī in v 12, which is comparable with v 19, here the 1st and the 2nd, like the 3rd and the 4th Padās are equal and similar. The former have 18 Matras each and the latter have 22 Matras each. No names are attached to this or to any one of the remaining 11 Prakrit stanzas. Among these the metre of vv 2, 4, 6, 63 and 70 is a Sama Catuspadī with 18 (4, 4, 5) Matras in a Pada, while that of vv 4, 29 and 35 is a similar Samā Catuspadī with 14 (4, 4, 4, 2) Matras in a Pada. The former is called *Khanda* and the latter *Khandita* according to Hemacandra.¹⁶ Vv 1 and 5 are in the Gāthā metre, they are used as the *Praveśikā Dhruvas*, while v 28 and v 54 are strophic couplets. In v 28 we first get a Catuspadī with 17 Matras in a Pada,¹⁷ and then a Dvīpadī with 14 Matras in each half, but in v 54 we have first a Dvīpadī with 25 Matras in each half with a Yati after the 12, and then a Catuspadī which is

15 We are here reminded of the use of masculine and feminine names given to strophic couplets on the basis of the gender of the metres of the commencing stanzas (*Dohā* and *Gāthā*) at *Chāṭaśloka* (31 33 and 30 39) published in Appendix II of the *Karīḍarpāṇa* mentioned in § 8 above and on the basis of the different *Matrā Gaṇas* at Hemacandra's *Chāṭaśloka* 7 21.

16 See *Chāṭaśloka* 4 53 50. Here the change in the gender of the name is apparently due to the additional *Matra* only.

17 This is the same as the metre of v 73 which is called *Khuraka* by Halidisa.

identical with the later Ābhināka with 21 Mātrās in each Pāda.¹² Lastly v. 41 and v. 13 are Sama Catuspadis the first containing 10 and the second containing 8 Mātrās in a Pāda.

18. Thus in the Prākṛit section of the stanzas in this drama we have 12 Sama Catuspadis, (of which the shortest has 8 and the longest has 17 Mātrās in their Pādas), 3 Ardhasamās (of which 2 are real Ardhasamās with *aa-bb* rhyme, while one is an Antarasamī with *ab-ab* rhyme), 3 Dvipadis (of which 2 are Gāthās and one is Viśālā Galitā with 46 Mātrās in each half) and lastly two strophic couplets (one has a Dvipadī followed by a Catuspadī, while the other has a Catuspadī followed by a Dvipadī. In the Apabhramṣa section, on the other hand, we have 7 stanzas in a Sama Catuspadī metre, which has 4 Caturmātras in a Pāda and which is a favourite metre of the later Apabhramṣa poets and is called Paddhaḍika or Vadanaka. In addition to these, we have one stanza each in Sama Catuspadis containing 10, 21 and 24 Mātrās in a Pāda, one in a longer Dvipadī with 16 Mātrās in each half and lastly one in an Ardhasama Catuspadī, called Dohī in later days. No names are mentioned in this section, while in the Prākṛit section the names *Khaṇḍala* and *Khaṇḍikī* *Bhāṇḍa*, *Khuraḥ* and *Gaṭhaka* are mentioned as affixed or prefixed to certain metres, as we saw above, the first two to Ardhasamās, the next two to Sarvasamās and the last one to a Dvipadī. Broadly speaking, Kālidāsa shows an acquaintance with the Prākṛit Gāthā and Apabhramṣa Dohī, as also with Strophic couplets and Ardhasamās in Prākṛit, but not in Apabhramṣa. And this is quite as it is to be expected, considering the much early age in which Kālidāsa flourished, when compared with the age of the *Jīva* *ānand*.

the 4th chapter. In the same chapter he also defines the Dvī pathaka (the precursor of Dohā) and the Matrī, the latter with its four varieties, as also the Gathā and its derivatives, the Gītī, the Upagītī and the Skandhaka, the Gītīka being defined in ch. 2 as the concluding part of the strophic Dvīpadi. According to Virahanka the Gītīka may contain Paucamatras in place of the 3rd and the 7th Caturmatras in each half of a Gītī simultaneously, or even in place of the 2nd and the 4th, or in place of the 1st and the 5th Caturmatras in each half of a Gītī simultaneously. Further on in the fourth chapter, Virahanka defines seven strophic couplets, namely, Radda (vv 30-31), Mīla Sīrsaka (vv 39-40), Adhikīkṣarī Sīrsaka (vv 41-42), Sangataka (vv 64-65), Ekaka (v 70), Khadahadaka¹⁹ (vv 73-75) and Sopanaka (vv 77-78), one strophic metre consisting of three stanzas, namely, Trikalaya or Nirvapita Sīrsaka (v 43-45), one metre consisting of 4 stanzas, namely, Tala (80) and another consisting of 5 (v 80), called Talavṛnta and lastly the Rīsakas of two kinds, viz, Prakṛit and Apabhramsa (vv 37-38).

21 We have said above that the Gathā is the earliest Matrā Vṛtta, both in Sanskrit and Prakṛit Prosody. For a long time, it has served as a more convenient and suitable substitute for the usual Anuṣṭubh in the hands of the Sanskrit Pandits, when they composed their treatises or manuals on scientific subjects. It is difficult to see the origin of this strange metre, but very likely it has originated from the epic Śloka, known as the Vaktra Anuṣṭubh, which had so many variations of its rhythm owing to the many different orders of short and long letters in its line, allowed in its composition. To me it appears that the uneven Pada of the Gathā (1st and 3rd) has originated from the Pada of this Vaktra Anuṣṭubh when it contains four short and four long letters in it in such a manner that 3 short letters in succession do not occur either at the beginning or at the end of the Pada, while the fourth or the peculiar Pada of the Gathā has surely originated from a Pada of its Ya vipulī variety, when it contains all long letters in it except the 5th. It is interesting to note in this connection that Svayambhu regards Skandhaka as the basic metre from which he derives the Gītī and the Gītīka. The idea

19 This is mentioned by Svayambhu in his *Ja macarī* (Vol II "31") along with other metres and in the *Ja mahāśāstra*, v 113 (as the metre of vv 115-116). *Ja macarī* is published in the *Angli Jain Series* Bombay 1903 and *Ja mahāśāstra* in the same Series 1915.

seems to be to divide the first Prastāra of the *Slokardha*, consisting of 16 long letters, into 8 parts of 2 long letters each, thus gives us our Caturmātra, the different kinds of which we may get by substituting 2 short letters for 1 long in different combinations. The Skandhika or Gīta is then obtained by dividing the *Slokardha* into two unequal halves, the first containing three pairs of long letters or their substitutes and the second containing the remaining 5 pairs (in Gīta we have only 1 and a half pairs). If we remember this, we may find out how the rhythm of the 2nd Pada of the Gīta was obtained, thus when the second unequal part of the above mentioned Prastāra of the *Slokardha* consisting of 5 pairs of long letters contains only the 3rd and the 5th short letters, or in other words, when the second of the five pairs of long letters has one of its long letter substituted by two short ones which are then placed on either side of the other long letter, we get the necessary rhythm of the 2nd Pada of the Gīta. In the remaining pairs of long letters, two short may be substituted for one long in any way. The Caturmātra which we get by the peculiar manipulation mentioned above is called a Narendra or a king by Varāhahira²⁰ and seems to have formed an important factor in the constitution of the Gīta and its derivatives.

2. Gīta is one of the important metres derived from the Gāthā. It is obtained by composing the 4th Pada of the Gāthā exactly like the and and thus turning the metre into an Ardhaśama Catuspadī. A variation of this Gīta, obtained by the substitution of a Madhyalahu or Antyaguru Pañcamātra for the 7th Caturmātra in each half of it is called Gītikā according to *Jaiminīya* 5.42. Sometimes however, a similar Pañcamātra may be substituted for even the 3rd or the 5th Caturmātra in each half according to *Jaiminīya* 5.43. In the illustration of this metre which *Jaiminīya* gives under Sūtra 1, we have a Pañcamātra in the place of the 7th Caturmātra only in each half, but in the illustrations of the Gītikā which it gives under the strophic Śiṣṭakāś and Dvīpadis under Sūtras 57-59 and 61-65 we have a Pañcamātra employed in the place of both the 3rd and the 7th Caturmātras in both the halves. This suggests that in the opinion of the author of the *Jaiminīya* the former was the normal Gītikā and the latter only a variation of it when used as a strophe.

20 See *Śrītyāgdam ccaṣa* (I. n. 13) I 20 H. P. akṛta I angla I 20

Virahanka, on the other hand, defines Gītika as a Gīti which simultaneously has a Pañcamātra at the 3rd and the 7th places instead of the usual Caturmatra, and the Pañcamatra recommended for this purpose is a Madhyalaghu or an Antyaguru¹¹ This form of the Gītika exactly agrees with the one which is employed by the *Janasrayi* for its strophic metres. Virahanka further lays down that the Pañcamātra may also be alternatively substituted for the Caturmatras at the 2nd and the 4th, or the 1st and the 5th places, simultaneously, in each half¹² Actually, we do not find any Gītika which has a Pañcamatra in the place of the 2nd and the 4th, or the 1st and the 5th Caturmatras as permitted by this rule, either in the *Janasrayi* or the *Vṛttajatisamuccaya*. Later writers like Hemacandra follow this lead of Virahanka and permit the replacement of any Caturmatra except the 6th in each half by any Pañcamatra and call that Gītika by a significant name Vicitra. In respect of the regularisation too, started by Virahanka, Hemacandra follows him and in addition, gives specific names to some of these varieties. Thus the regular Gītika of the *Janasrayi* 5 42, where a Pañcamatra replaces the Caturmatra only in the 7th place in each half, is called Ripucchandas, that where it replaces the Caturmātra only in the 3rd place in each half, is called Lalita, and finally, that where it replaces the Caturmatras in both the 3rd and the 7th places simultaneously in each half is called Bhādrīka. These, however, are considered as merely the varieties of the standard Gīti and the specific name Gītika is not given to any one of them by Hemacandra, who seems to have followed an earlier author like Svayambhu or Rājasekhara in respect of this treatment of that metre. There is yet another quotation in Sanskrit, probably from the *Chandahśāstra* of Rājasekhara, found in the commentary¹³ of Trivikrama on the *Vṛttaratnakara* 5 12, about this Gītika. According to it Lalitā is the name given to an Ārya, i. e., Gīti, (not a Gīti) where a Ragana (SIS) is substituted for the usual Caturmatra in the 3rd place in both the halves, while Ripucchandas is the name of the Gīti where a Ragana (SIS) is similarly substituted for the 7th Caturmātra in both the halves. In the quotation,

this latter is called *Gitika* and the currency of the name *Ripucandas* for it is ascribed to *Saitava* and others. From all this it seems clear that for a long while the *Gitika*, derived from the *Giti* by the substitution of some *Pancamatras*, usually of the *Madhyalaghu* type, for the usual *Caturmatras* at the 3rd and the 7th places, was a favourite metre of the *Prakrit* poets, who generally employed it for the concluding stanza of their strophic *Sirśakas* and *Dvīpadis*, as a variation of the usual *Gāthā*. Thus it is used for this purpose in all its strophic metres by the author of the *Janasraya*, while *Virahanka* employs it in the case of 3 out of the 11 strophic metres which he defines, *Gītha* being employed in the case of the others. After the time of *Virahanka*, however, this *Gitika* seems to have lost its popularity and importance until at last by the time of *Hemacandra* it became wholly merged in the *Giti* from which it had originated. Thus the *Gitika* at the end of the *Dvīpadī* *khanda* in *Śrīharsa's Ratnavali* (I 14) which has retained its true nature in the quotation of *Hemacandra*, is nevertheless turned into a *Giti* in the *Kavulārpana* where it is quoted at 2 36 3, as also in the editions of the drama which are repeatedly taken out.

23 Besides the group of metres derived from the *Gāthā* and the *Giti* *Janasraya* mentions the *Galitaka*, the *Nirdhāyika*, the *Narkutaka*, and the *Adhikakṣara*. Each of these is a *Sama Catuspadi* and is treated as a well known metre by *Virahanka* in his *Vṛttajatisamuccaya*. Only the *Galitaka* defined by *Janasraya* is called *Lalita* at *Ūṣ* 4 60, but in addition to this *Virahanka* defines, at *Ūṣ* 4 89-105, 14 different metres called *Galitas*, probably the same as *Galitakas*. Of these 8 are *Sama Catuspadis* of different length having from 13 to 25 *Matras* in a *Pada* the shortest being called *Pada-Galita*, 2 are *Ardhasama Catuspadis* one of which is called *Mukha Galita* (7-20) and the other *Viśama Galita* (14-16), and 4 are *Sama Dvīpadis*, the longest of which contains 46 *Matras* in a *Pada*. Most of these are found under the same or different names among the 24 *Galitakas* defined by *Hemacandra* at *Glāṇḍoṇi* *as ut* 4 25-48. In spite of the names like *Pada Galita*, *Mukha Galita* and *Viśama Galita*, it is difficult to see the signification of the term *Galita*, or *Galitaka* as *Hemacandra* calls them all. It comprises, however, both the *Dvīpadī* and the *Catuspadi*, as well as the *Sama* and the *Ardhasama* metres. In short, it seems to have been a general term like *Dvīpadī* and *Rasaka*, *Vastuka* and *Catuspadi*, or like the *Dhāvāla*

and the Mangala of the later days²⁴ Virahanka lays down that they must have Yamaka (*Vj* 4 105) and Svayambhu and Hemacandra corroborate this, *Janasrayi* is silent about this factor of the Galitakas, yet its illustration (*Jns* 5 45 1) actually contains a very good and sustained Yamaka. Both Svayambhu and Hemacandra remark that any metre which is endowed with a Yamaka and is other than the Ārya and the Dandaka is called Galitaka. They further say that Khaṇjakas are identical with the Galitaka, but are without a Yamaka. *Janasrayi* does not mention any Khaṇjaka, while the Khaṇjaka which Virahanka mentions is an Ardhasama Catuspadī metre²⁵. Both these metres, however, seem to have lost their importance by the times of the *Kavīdarpana* which mentions only a single Galitaka and a single Khaṇjaka (*Kd* 2 23). The other three metres defined in the *Janasrayi* namely, the Nirdhayika, the Narkutaka and the Adhikaksara, along with the single variety of the Dvīpadī of four lines, are included in the Khaṇjakas by Both Svayambhu and Hemacandra.

24 As regards the eight Sīrsakas defined by the *Janasrayi*, we find that only one namely, the Adhikaksara Sīrsaka, has survived and is mentioned by Virahanka, Svayambhu and Hemacandra. The principle of coupling two or three metres, however, is followed by Virahanka, who mentions 11 such metres excluding the Dvīpadī and the Rasaka. Svayambhu and (following him) Hemacandra also follow it, but instead of giving specific names to such strophic metres, they put them all under the common category of Sīrsakas, giving them the significant names Dvībhāṅgī or Tribhāṅgī as the case may be. One particular couplet among these deserves special attention, it is the Radda made up of a *Matra* and a *Dohī* stanzas. Both these metres are the special metres of Apabhramsa poetry and seem to have held the ground for a long time, upto the advent of narrative poetry in Apabhramśa literature. Curiously neither of these two seems to have been current in the days of the *Janasrayi* which neglects them altogether,²⁶ Virahanka has mentioned both and also the resulting Radda. His treatment, however, shows that though the *Matra* was quite popular together with its four kinds, the *Dohaka*

24 See above f n 19.

25 See *Prīttayā tīsam ucayā* (f n 13), 4 III.

26 Even Kālidāsa neglects the *Mātrā*, but employs the *Dohī* a for v 8 in Act IV of the *Uśkramorcalīyam* (see f n. 10).

does not seem to have been so at his time. Virahanka defines the Mātrā and its four varieties, but he treats the Dohaka as a Dvīpadi metre of two lines, and not as an Ardhasama Catuspadi one as the later writers²⁷ do. Svayambhū and Hemacandra define all the five varieties of the Mātrā and all the metres derived from the Dohaka, Hemacandra's treatment being of course, more systematic and complete than that of Svayambhū. *Kav. darpana*, who follows Hemacandra after a hundred years or so, defines the Dohaka and its derivatives, but of the Mātrā he gives only a single variety, remarking however, that it was of many kinds²⁸. All this shows that the *Juṣṭiśāstra* belongs to a very early period of Prakrit poetry and prosody, when the Apabhramśa bards had not yet made their appearance on the literary horizon. Of the two metres again, Mātrā is surely the earlier one and was widely employed for stray poetry, until it lost its importance and glamour after the rise of longer narrative poems in the Apabhramśa language. Dohā, however, still held the field, and the Radda, resulting from the combination of the two, was also often used for the sake of variation and decoration for a long time in the Apabhramśa poems even after the standardisation of the Paddha-līka as their narrative metre by Svayambhū and by Caturmukha before him, as Svayambhū himself tells us. The only triplet called Trikalaya (the name shows the influence of the Prākṛit name *ukalaa*) defined by the *Juṣṭiśāstra* at 5.59, consisting of an Adhikakṣara, a Nīrdhāyikā and a Gītikā ■ known to Virahanka, who also calls it by another name, *Mala Sīrṣaṇa*²⁹. It is however neglected by the prosodists coming after him. The word *kalā* in the name Trikalaya or Trikalaka deserves to be noted, like the word *paṭa* in the name Dvīpadi: it signifies a unit, consisting of a whole stanza, in a strophic couplet or triplet.

25 There are two other strophic metres, namely, Dvīpadi and Rāsaka, which are defined by both the *Juṣṭiśāstra* and the *Pratyaśāstra* and which are very important from the point of the history of the growth of Prakrit poetry. They both represent an early stage of it when it consisted of stray stanzas and groups of stanzas in different metres held together by the unity of subject matter as also by syntactical unity. Of the two the former refers to the external structure, while the other, namely

27 See *Pratyaśāstra* cca. 1 (f. n. 13) 4. 27. 29. 30.

28 See *Kav. darpana* (f. n. 8) 2. 27. 28.

29 See *Pratyaśāstra* cca. 1 (f. n. 13) 4. 43-45.

the Rasaka, refers very likely to the pleasing nature of its contents and music. I have discussed the name Dvipadī and its application to metres of four lines elsewhere,³⁰ and concluded that the name was first given to a pair of stanzas, each stanza being considered as the Pada or the foot on which the metre seems to move, and that even when the number of stanzas of a song exceeded two, it still retained its name Dvipadī, where the word *dvī* was only secondarily applied. That originally the Dvipadī had only two stanzas in it is proved by the clear directions of the *Janaśrayī*, which says that a Bhanga dvipadī becomes a Dvipadī when it is coupled with a Gītikā which follows it.³¹ In the very next Sūtra, however, we are told that sometimes a stanza in the Vidān metre is put between the two. This would show that at the time of the *Janaśrayī* the Dvipadī normally consisted of two stanzas, but sometimes even a third was added to them. The name Bhanga dvipadī of the first constituent metre again is very significant. It means 'a partial Dvipadī' (*bhāṅgarūpa dvipadī*) where *bhāṅga* seems to mean either a part or an aspect of the Dvipadī. This name should be compared with the later name given to such metres, namely, *dvibhaṅgī* and *tribhaṅgī*, where too the constituent stanza of a couplet or a triplet is similarly called a *bhāṅga*. It is also important to note that according to the *Janaśrayī* the Bhanga-dvipadī is of many kinds, the shortest among them being a Sama Catuspadī Matrā Vṛtta having from 13 to 15 Matras in its Pada, while the longest may have from four to seven Ganas in its Pada, the Gana signifying either a Caturmatra or a Pañcamītra Gana. In any case, however, the longest among them may not have more than 30 Matras in its Pada (excluding the last long letter).³² This description of the Bhanga dvipadī is very helpful in clarifying the position of Virahāṅka with reference to the name Dvipadī which he employs to signify a large number of metres of four lines defined in the third chapter, as also to a collection of 8 or 12 stanzas in the second chapter. It is clear that all those metres of four lines which Virahāṅka defines in the third chapter and which he calls by the general name Dvipadī, are to be understood as Bhanga dvipadīs according to the *Janaśrayī*. Further, that by the time that elapsed between the author of the *Janaśrayī* and Virahāṅka,

30 See *Vṛttajātikanam śecaya* (f. n. 13), Introduction para 5

31 See *Īśāśrayī* (f. n. 3) 5 60

32 See *Jl. śīrāṅga* (f. n. 3) 5 61 ■

many of the metres which were thus employed for the composition of the first constituent of the strophic Dvipadī had come to be conventionally fixed and had also received specific names like Sumanā, Tārā and so on, with the result that the truly descriptive name Bhanga-dvipadī was given up in favour of the general term Dvipadī which was applied to each of them singly. It is also instructive to find that among the Dvipadis defined by Virahāṅka, the shortest has a Pāda containing 11 Mātrās, while the longest has a Pāda which contains 7 Purohitas, i. e., Ganas of 4 or 5 Mātrās, thus from 28 to 35 Mātrās in it. This scheme closely follows the directions of the *Jñānāśrayī*, though the limit of 30 (or 32 taking into account the long letter at the end) is not mentioned by Virahāṅka; yet actually the stanza which illustrates this longest³³ metre contains only 31 Mātrās in its Pāda, excluding the concluding long letter. Again the direction of Virahāṅka³⁴ that the words *mantrin* and *purohita* should be understood to convey a Caturmātra or a Pañcamātra without distinction, when they are employed in the definitions of the 7 Gana-sama Dvipadis, clearly shows the influence of the *Jñānāśrayī* I. 38-39, which lays down that the word *gana* should be understood to convey a Caturmātra or a Pañcamātra Gana in general. The classification of these Bhanga-dvipadis, or Dvipadis as Virahāṅka calls them, under four heads namely, Mātrā-gaṇa-sama, Gana-sama, Ardha-sama and Visama³⁵ is also indicative of a further stage of development in Prākṛit prosody at the time of Virahāṅka. That the Bhanga-dvipadis of the *Jñānāśrayī* contained 4 Padas is clear from *Jñānāśrayī* 5.45, read together with *Jñānāśrayī* 1.8; but whether their Padas were equal or unequal in length i. e., whether they were Sama, Ardhasama or Visama, is left uncertain.

26. As regards the composition of the strophic Dvipadī, we saw above that according to the *Jñānāśrayī* it usually consisted of two stanzas, but sometimes even a third stanza was added in the middle, the metre of the concluding stanza being always a Gītikā. But when we come to Virahāṅka we find that his normal Dvipadī consists of four Vastukas,³⁶ each one of which is followed by a Gītikā, thus a normal Dvipadī contains 8 stanzas in it instead of

33 See *Vṛttajatisamuccaya* (f. n. 13) 3 44

34 See *Vṛttajatisamuccaya* (f. n. 13) I 33

35 See *Vṛttajatisamuccaya* (f. n. 13) 2 10-16

36 Vastuka is only a general term applicable to any Catuspadī metre, see Hema-candra, *Chandrikāśāstra* 5 25 com. and 6 18 com.

the two or three of the *Janasrayi*. Sometimes however, one more stanza in another metre like the *Vidari*, *Ekaka*, *Dvipathaka* or *Vistaritaka* is added between the *Vastuka* and the *Gitika*, according to *Virahanka*, thus bringing the number of stanzas in a *Dvipadi* to a total³⁷ of 12. *Virahanka* does not clearly define any of these additional metres, but closely follows the *Janasrayi* in his instructions about their employment in the middle and only adds three others to the single *Vidari* of the *Janasrayi*. This strophic *Dvipadi*, which I believe, is the earliest form of the descriptive kind of *Prakrit* poetry, dwindled in its importance in course of time, until everything about it was almost forgotten except a single form of its initial constituent stanza, viz, the *Dvipadi* with 28 *Matras* in each of its four *Padas*. *Hemacandra* in his *Chandonususa* 4 64 defines this last and in the commentary on the *Sutra* makes an observation that the older prosodists had mentioned a large number of the *Dvipadis*, but he has neglected them as they were included among the many metres that are defined by him. The observation makes, however, a pointed reference to 37 *Ganasama* *Dvipadis* like *Samana*, *Tara*, *Jyotsni* etc, and to 8 *Visama* *Dvipadis* like *Vipula* and *Capala*. This is undoubtedly an allusion to *Virahanka*'s treatment of the *Dvipadis* in ch III of his *Vrttajatusamuccaya*³⁸. These names and varieties of the *Dvipadis* are mentioned only by *Hemacandra* and by no one else, after *Virahanka*, so far as I know. Perhaps *Svayambhu* and *Rajasekhara*, whom *Hemacandra* often follows closely, may have known and mentioned them.

27 A very similar case is that of the other strophic metre defined by the *Janasrayi*, namely the *Rasaka*³⁹. According to it a strophic *Rasaka* is made up of a stanza in the *Bhangurasaka* metre coupled with another in the *Avalamban* metre. The *Bhangurasaka* has a *Pada* containing 21 *Matras* followed by a long letter at the end of all. This corresponds to the *Rasaka* of 23 *Matras* in a *Pada* defined by *Hemacandra*, *Chandonusavana* 5 5 and by the *Haridayana* 23. *Janasrayi* indeed mentions only one kind of the *Bhangurasaka*, but this name which resembles that of the *Bhanga* *dvipadi*, seems to me significant. It is either equal to

37 See *Vrttajatusamuccaya* (f n. 13) 4

38 Two words, *dravyasamudhaya*, appear to have been dropped from *Hemacandra*'s sentence through oversight by the manuscript consulted by me for the edition mentioned in f n. 13 above.

39 See *Janasrayi* (f n. 3) 5, 62-2

bhaṅga-rāsaka (bhaṅga meaning bhaṅga-rūpa as before) or *bhaṅgura rāsaka* (a broken Rāsaka or a part of it), the meaning being almost the same as in the case of the term Bhaṅga-dvīpadi. Thus it seems to have been meant as a common name of the first constituent of a strophic Rāsaka and even here, we find that the name of the strophic metre has been transferred to its first constituent, as in the case of the Dvīpadi. This is well borne out by the fact that Hemacandra mentions several kinds of Rāsakas in the beginning of the fifth Adhyaya of his *Chandonusāsana* and concludes by saying that there were many other Rāsakas like Candrakā, Khanyakanta, Caṣcala and so on which the older prosodists had defined, but they were not mentioned by him as they were included among the many similar metres defined by him in other parts of his work. I am not able to trace these Rāsakas in any older work on Prākṛit prosody. The *Janasraya* represents a time when they had just begun to rise, while the *Vṛttajatisamuccaya* represents a period when these Prākṛit Rāsakas had lost their popularity and importance, perhaps owing to the appearance of another kind of Rāsaka on the horizon composed in the Apabhraṃśa language. Yet their great popularity at one time is seen from a Prākṛit stanza quoted by Hemacandra in this context, which says that any kind of the Matrā Vṛtta may be called a Rāsaka and that a Rāsabandha (a poem consisting of several Rāsakas) Kāvya was considered as a Rāsayana in the assemblies of elderly persons. The same stanza is also quoted in the *Kavīdarpana* on 2.23. It is of course to be assumed that the poem must be capable of rousing sentiments, as the name suggests. The name Rāsabandha used in the quotation is significant, it seems to have been used for a short poem for the first time by Svayambhu in *Svayambhu chandas* 8.24. He however, uses the same name, evidently for its constituent metre, in the next stanza, thus showing his consciousness of the fact that even here, the name of the whole has been transferred to its prominent part, namely, its commencing stanza. Among the many Rāsakas, there appears to be one with 21 Mātras in its Pada, with the Yati after the 14th, which became a special favourite of the Prākṛit as well as the Apabhraṃśa poets.

28 At the time of the *Janasraya* the Strophic Rāsaka had not yet attained the position of a Rāsabandha Kāvya and so probably only a single variety of it is mentioned there. When we come to *Virahanka*, we find an interesting situation in which

there exist two strophic Rāsakas, each being made up of stanzas in many different metres. One of them is made up of Prākṛit metres like Vidārī, Dvipadī and Vistāritaka, while the other is made up of Apabhramśa metres like Mātrā, Dohā, Aḍilā and Dhoṣā.⁴⁰ Of these two kinds of the Strophic Rāsakas, Svayambhū mentions only the second at *Svayambhūchandas* 8.24, saying that a Rāsābandha Kāvya composed of Ghattās, Chaḍḍanikās and Paddhaḍikās and containing good i. e., resonant words in it, becomes very pleasing to the minds of the people. This would show that after Virahānka's times, Prākṛit poetry and metres had received ■ set-back and receded into the background, with the result that the Dvipadī compositions lost all their glamour and importance which they had attained in the days of the *Jānāśrayī* and the *Vṛttayātusamuccaya*. On the other hand, when the Apabhramśa languages had taken their rightful place as the languages of the people, the Rāsaka compositions grew into full-fledged poems called Rāsābandha Kāvya before the time of Svayambhū. These still appear to have consisted of stray poetry, not dealing with any particular topic in a sustained strain, but serving as a source of great delight when introduced in the assemblies of the appreciative listeners. We may be permitted to infer that these Rāsābandha Kāvya were similar to the Khaṇḍa Kāvya in Sanskrit, like the Meghadūta and the R̥tusamhāra, if the Sandeśa-Rāsaka⁴¹ of Abdur Rehman is supposed to have followed earlier models existing in his days; but at present at least no other poems of that kind are available, and so our presumption about the Rāsābandha Kāvya in the Apabhramśa language must remain only a conjecture. It is, however, certain that by the side of these Rāsābandha Kāvya there arose, in course of time, another kind of Kāvya, which may be called a Sandhibandha Kāvya, corresponding to the Sargabandha Mahākāvya in Sanskrit, containing a large number of cantos called Sandhis, each Sandhi consisting of several Kaḍavakas and each Kaḍavaka containing a few stanzas in metres like the Paddhaḍikā and others which were amenable to some Tāla. These Sandhibandha Kāvya were composed in imitation of, or rather in competition with, the Sanskrit Mahākāvya and follow almost the same pattern. Their composition needed scholarship, constant

40 See *Vṛttayātusamuccaya* (L n. 13) l. 37-38

41 See *Sandeśa*, published in the *South Jain Series*, Bharatiya Vidyā Bhavan, Bombay, 1945.

study and observation in addition to Poetic faculty, and so the Rasabandha Kavyas of both kinds, i e., Prakrit and Apabhramsa, had ceased to interest the more ambitious, educated, and gifted poets of the Apabhramsa language. It is probably for this reason that Svayambhu takes practically no notice of these in his work on metres. A reference to the Sandhis and the Kadavakas as also the metres, which are to be employed at the beginning and the end of them, is however, made by Svayambhu in his *Svayambhuchandas* 8 15-17, 20. Svayambhu himself had composed two such Kavyas, namely, *Paumacariu* and *Ratthanemucariu*, both in the Apabhramsa language. But probably the earliest author who composed a Sandhibandha Kavya in Apabhramsa was Caturmukha. His *Abdhumanthana* is mentioned as a Sandhibandha Kavya by Bhoja in his *Sringarajari*⁴² and Svayambhu acknowledges his debt to him as regards the Paddhadika metre much beautified with Chaddanika, Dvipadi and Dhruvaka.⁴³

29 *Guthalaksana* is an earlier work on Prakrit metres, but it mainly treats of the Gatha and its derivatives, as its name suggests. Vv 74-92 of this treatise contain the definitions of a few Apabhramsa metres like the Doha and the Paddhadika, Madanivatara and the strophic Vastuka, also known as Sardhacchandas, but these do not appear to belong to the original treatise and besides the treatment is scrappy and unsystematic. The *Svayambhu chandas* consists of 13 chapters whose existence is not specifically marked, but has to be inferred from a recurring stanza, which mentions it to be a work, 'whose foundation is formed by the five Amśas, i e., the five Matrī Ganas, and which is clear on account of the Lakṣya and the Laksana being both given' (i e., the definition of the metre and its illustration, both contained in the same line). The work commences with the Matrī Vṛttas belonging to the Gāthā group in the first chapter (*SbP* 1), followed by the Galitaka, Khanjaka, Sīṣaka and Magadhajati groups of metres in the next four chapters (*SbP* 2-5). Unfortunately the portion containing these chapters is fragmentary, yet sufficient of these is available to give us a broad idea about their contents. The next three chapters (*SbP* 6 and *Sb* 1-3) treat of the Varna Vṛttas and at the end of these, Svayambhu says that all the metres defined so far are the essential metres of the Prakrit Language (*Sb* 4 1). Hemacandra does not follow this order, because he

42 See *Sulthabī vṛttas* vol II (1900) p. 906

43 See Bhayani *Paumacariu* (f. n. 19) Introduction p. 51

considers the Varna Vrttas and some of the Mātrā Vrttas like those that belong to the Gāthā and the Mātrāsamaka groups (with the exception of the metres derived from the Gāthā and the Giti), as Sanskrit Vrttas and his *Chandonusāsana* is meant to be an exhaustive treatise on Sanskrit, Prākṛit and Apabhraṃśa metres, described in this order. But otherwise, he closely follows Svayambhū and mentions his authority here and there. In these earlier chapters (*SbP.* 1-6) of Svayambhū's work, there are many quotations taken from a large number of Prākṛit poets to illustrate the different metres. But from the quotations themselves these poets do not appear to have written any sustained poems on topics of lasting interest. They all create an impression that they were composed for illustrating the particular metre or as a sort of stray poetry. Sometimes one even feels that Svayambhū may have translated the original Sanskrit stanza into Prākṛit.⁴⁴ On the other hand Svayambhū quotes only a few poets in his chapters on Apabhraṃśa metres, but quotes a poet for more than one metre and the quotations look like parts of longer poems on the stories of the Rāmāyaṇa and the Mahābhārata. Prominent among such poets are Govinda and Caturmukha. In a number of cases, where no name is mentioned, they are traced to Svayambhū's own poems.

30. While dealing with the Apabhraṃśa metres in the next five chapters (*Sb.* 4-8), Svayambhū first takes up (in *Sb.* 4) a few miscellaneous ones which appear to have been regarded by him as the very common and popular metres of the Apabhraṃśa language. The more prominent among these are the Ardhāsama Catuspadi Dohā with its varieties and the Pañcapadi Mātrā with all its five kinds, as also the strophic Raḍḍi. The others are Utsūha, Vadana and Upavadana, all of which receive the names Adilā and Madilā in view of the different types of the ending rhyme, and the three Dhavalas which respectively have 4, 6 and 8 Pādas in their stanzas. In this same chapter Svayambhū records a few terms like Dhavala and Mangala, Prahelikā and Hṛdayālikā, which are applied to different metres under certain circumstances and are peculiar to Apabhraṃśa prosody. Hemacandra defines all these in the fifth chapter of his work almost in the same order; he, however, adds a number of Sama Catus-

44 See note on *Svayambhū-kandī* 2 9. 1. published in the *Rasathan Paratan Granthamala*, Jodhpur, 1960.

padī metres called Rāsakas and an Ardhasama Catuspadī metre called Rāsa in this same chapter. Svayambhū mentions only the first of these Rāsakas and the Rāsa in his concluding chapter. It is very likely that in the period intervening between Svayambhū and Hemacandra these Rāsakas grew in number and were employed by minor Apabhramśa poets for their Rāsābandha Kāvya, just as the Dvīpadī grew in number in the period between the *Jānāstrayī* and the *Vṛttajālīsamuccaya*. As regards the Prabelikā and the Hṛdayalikā Hemacandra does not take any note of them as they have very little to do with prosody as such; but he mentions the Dhavalas and the Maṅgalas, adding Phulladaka and Jhambataka to these. Svayambhū mentions the Phulladaka in the last chapter of his work, joining it with the Maṅgalas in respect of which he has to make a pertinent remark, which we shall see later on. There are a few more metres of the Apabhramśa prosody which evade systematisation and so apparently are relegated to a separate chapter at the end of his work by Svayambhū. These were perhaps less frequently used, or what is more likely, were more modern when compared with those mentioned above. These include Utthakka and Dhruvaka, Madanāvatāra and Paddhaḍikā, Rāsaka and Rāsa. A few technical terms are also explained in this chapter; they are Ghattā and Chaḍdanikā, Sandhi and Kaḍavaka, which are indicative of the growth of Apabhramśa poetry in the days of Svayambhū. Hemacandra being more systematic, has explained all these terms and defined these metres in their proper places. But the remarks of Svayambhū about the Phulladaka and the Maṅgala used as general terms to signify particular types of songs regardless of their metres are very interesting. He makes a general and rather sweeping statement that in these two kinds of songs the poets are very careless about their rhyme, metre and other characteristic features of their stanzas and yet these are greatly praised by appreciative listeners. This tacitly describes the poetical compositions of the popular bards who have poetic genius, but neither learning nor concern for the purity of language and metres. Hemacandra mentions both these types of compositions, but does not say anything about them as Svayambhū has done.

31. In addition to these chief metres, the Apabhramśa poets employed for the sake of variety, decoration and narrative convenience three different main kinds of metres, namely, the Dvīpadī, the Catuspadī and the Ṣatpadī, calling them Dhruvās. Only

some of these were in actual practice, as would appear from the treatment of these by the *Kavīdarpaṇa*, but Svayambhū and Hemacandra have evolved a very large number of metres from each of these three types. These Dhruvās were not used for the composition of the Kaṣavaka, but only for its commencement or conclusion. It is Svayambhū alone who tries to distinguish between the shorter and the longer Catuspadīs, calling the former the Vastukas and the latter the Dhruvās. Both Virahāṅka, his predecessor, and Hemacandra, his successor, neglected such a distinction. Virahāṅka gave the name Vastuka to any Catuspadī metre employed as the first constituent of a strophic Dvipadī, while according to Hemacandra Vastuka was only a synonym for a Catuspadī of any kind.⁴⁵ Svayambhū makes a similar distinction between the shorter and the longer Dvipadīs and calls only the latter ones by the name Dhruvā or Dhruvaka. Hemacandra seems to corroborate this when he counts only the longer Dvipadīs among the 64 Dvipadī Dhruvās at *Chandonuśāsana* 7. 57.1, and defines the shorter Dvipadīs after them at the end of the Adhyāya. Svayambhū calls longer Dvipadīs by the additional term *duvaa* or *Dvipada* at *Svayambhūchandas* 5.1; 6.181; both Svayambhū and Hemacandra however, agree that the longer Dvipadīs and Catuspadīs, the latter of both kinds i. e., Sarvasama and Ardhasama, alone should be used as the Dhruvās. The only difference of opinion between them seems to be with regard to the Dhruvaka, which is a Sarvasamā Catuspadī containing only 9 Mātrās in a Pāda and which is counted among the Catuspadī Dhruvās by Hemacandra, but not by Svayambhū. Svayambhū starts the Sarvasamā Catuspadī Dhruvās from the Śasivadanā having 10 Mātrās in a Pāda and defines the Dhruvaka among the miscellaneous metres in the last Adhyāya. All the three, namely, Ṣaṭpadī, Catuspadī and Dvipadī are called Dhruvā or Dhruvaka or Ghattā when they stand at the beginning of a Sandhi or at the end of a Kaṣavaka according to both; but about the name Chaḍḍanikā Svayambhū's directions are not very clear. Hemacandra says that a Ṣaṭpadī and a Catuspadī are called Chaḍḍanikā when at the end of a Kaṣavaka they are used for concluding a topic which has been started in that Kaṣavaka. As regards the name Dhruvā Svayambhū says that it so called because it is sung again and again (*puno puno gījai*), while according to Hemacandra it is called Dhruvā because it must occur at the

45 See *Vṛttajātisamuccaya* 2. 1; also f. n. 3^c above.

beginning of a Sandhi and at the end of a Kalavaka⁴⁶ (*dhruvam syat it*). In addition to this general definition of a Ghatta and a Chaddanika, Svayambhu gives seven kinds of Chaddanikās and three kinds of Ghattas in the first chapter of his work, where he also mentions that there are many kinds of Paddhadikas and Gitis. Out of the seven kinds of the Chaddanika, six are Ardhasama Catuspadis, while one is an Ardhasama Satpadi. Among the three Ghattas two are Sarvasama Catuspadis, one with 12 Matras in a Pada and the other with 16, divided into 4 Bhaganas. The third Ghatta is an Ardhasama Catuspadi. Svayambhu then defines a Paddhadika as a Sama Catuspadi having 16 Matras in a Pada and further says at *Svayambhu chandas* 8 15, that each pair of two Padas has a separate Yamaka and a Kadavaka is formed with 8 such pairs. An illustration of the Kadavaka is given at 8 20 6-9. Among the metres which may be used as a Ghatta at the beginning of a Sandhi, Svayambhu also mentions the Dvipadi with 28 Matras in each of its four Padas, Gatha, Adila, Matra and Paddhadika, which last virtually amounts to the Padakulaka of the Matrasamaka group.

§2 As regards the contribution of Hemacandra to Sanskrit and Prakrit Prosody, we find that he has taken into consideration all the important deliberations on the topic by his predecessors, and given an authoritative, systematic and selective account of these in his *Chandonusāsana*. He discloses an acquaintance with the works of Virahanka, Svayambhu and Rajasekhara among others and clearly defines the respective spheres of Sanskrit, Prakrit and Apabhramśa metres. *Jaisrayi* had treated all metres as Sanskrit metres. Virahanka treated them as Prakrit ones and accordingly wrote his treatise in the Prakrit language. Svayambhu distinguished between the Prakrit and the Apabhramśa metres and also wrote his treatise in Prakrit. Rajasekhara closely followed Svayambhu, but wrote in Sanskrit. Unfortunately, Rajasekhara's work is not available except its last chapter, but from this it seems that he did not give illustrations for the metres which he defined. Hemacandra composed his *Chandonusāsana* in Sanskrit Sutras, accompanied by a short commentary in Sanskrit, in addition he gives illustrations for every metre, having himself composed them in such a manner that they contain the name of the metre which is illustrated. In these illustrations Hemacandra employs the particular language to which the metre

46 See *Svayambhuchandas* (I n 41) 5 1 Hemacandra, *Chandonusāsana* 6 1

belongs. He has thus given an independent status to the Prākṛit and the Apabhraṃśa prosody. He starts the treatment of the Prākṛit metres with the varieties of the Gīṭī, the first of which is the older Gīṭī, now called Rīpucchandās, in Adhyāya IV. In the remaining portion of this Adhyāya he defines and illustrates several other kinds of metres derived from the Gīṭhā and the Gīṭī, about 24 Catuspādīs called Gaṇitakas, about 30 Catuspādīs called Khaṇḍakas (the difference between the Gaṇitaka and the Khaṇḍaka being that the former has the Yamaka, while the latter has only the Anupriya), and a few strophic metres consisting of two or three stanzas in different metres and so significantly called Dvibhaṅgīs or Tribhaṅgīs, but all passing under the general term Śiṣṭakas. All these are considered as Prākṛit metres by Hemacandra, though the constituent metres that are prescribed for all the strophic couplets and triplets except the first three and the last four, properly belong to Apabhraṃśa prosody, and are accordingly illustrated by him in the Apabhraṃśa language. At the end of these last strophic metres or Śiṣṭakas, we are told that these are well known among the Magadhīa bards by the names Satpada and Sardhaśāṇḍas. Here Hemacandra remarks that other strophic couplets formed with Mūtrī, Ullālā, Dvīpadī, Vastuka and Dohaka should be considered as included in Dvibhaṅgī, and that from among these Radda alone will be picked up and separately defined in deference to the practice of the elders. It also deserves to be noted that the metre called Madanāśīrṣa is defined at the end of the Prākṛit Khaṇḍakas by Hemacandra, who also gives five other metres derived from it by the addition of one Pañcamatṛa in each Pada, in succession. Śiṣyambhu has defined this metre as an Apabhraṃśa metre and illustrated it accordingly. It seems that though this metre originally belonged to Prākṛit prosody, yet one variety of it containing Pañcamatṛīs of the Ragaṇa type was gradually appropriated by the Apabhraṃśa poets and as we see from the Chāṇḍaśloka of Ratnaśekhara (v. 10), a different name, namely, Kaminimohana was given to it by them. At the end of this section on the Śiṣṭakas in Adhyāya IV, Hemacandra gives two longer Catuspādīs calling them Śūma and Vīrama Śiṣṭakas in accordance with older practice, even though they are single metres and not strophic one (as their name may suggest). It is again striking that among the Prākṛit metres defined in this chapter there is only one Ardhasama Catuspad, namely, the Mukhaśālī (Sū. 7-),

four different varieties of which were mentioned by Virahanka at *Vṛttajatisamuccaya* IV 100-101. All the rest are either *Dvīpadis* or *Sama Catuspadis*. As a matter of fact, out of the 11 *Ardhasama Catuspadis* defined by Virahanka only three are mentioned by Svayambhu and all the three, namely, *Vastaliya*, *Aupaechandasaka* and *Āpatalika*, are counted among the Sanskrit *Matra Vṛttas* by Hemacandra at *Chandonuśasana* III 53-55. Perhaps we may be permitted to conclude from this that the Prakrit poets were gradually losing interest in the *Ardhasamas*, while the *Apabhramsa* poets were adopting them increasingly. Svayambhu and Hemacandra who follows him, define 110 *Ardhasama Catuspadis*, the shortest and the longest *Padas* of which contain respectively 7 and 17 *Matras* in them. All these belong to the *Apabhramsa* prosody according to both and granting that many of these owe their existence to the fondness of these authors for classification and systematisation, we must still presume that a large number must have been actually in use in the compositions of the *Apabhramsa* poets.

33 In the Vth *Adhyaya* Hemacandra starts the treatment of the *Apabhramsa* metres, as remarked above here he gives about 12 *Rasakas*, one *Ardhasama Rasa*, the *Matra* with its varieties and the strophic *Radda*, a few *Sarvasama Catuspadis* like the *Vadāna* and the *Vastuvadana*, the six kinds of the *Dhavalas* and the common terms like *Dhavalā*, *Mangalā*, *Phulladaka* and *Jhambataka* applied to different metres under different circumstances. The VIth *Adhyaya* is assigned by him to the *Satpadī* and the *Catuspadī*, among the former no specific metres are mentioned, only the three broad classes namely *Satpadajati*, *Upajati* and *Avajati* being defined as respectively containing 7, 8 and 9 *Matras* in their 1st, 2nd, 4th and 5th *Padas* and from 10 to 17 in the 3rd and the 6th. At the beginning of this *Adhyaya* the terms *Dhruva* and *Chaddanika* are explained as being applied to any kind of metre, whether a *Dvīpadī*, or a *Catuspadī* or a *Satpadī*, when it stands at the beginning of a *Sandhi* or at the end of a *Kadavaka*, the name *Chaddanika* however, being restricted to the *Catuspadī* and the *Satpadī* only, when they are employed to conclude a topic at the end of a *Kadavaka* in which it was started. The *Satpadīs* are followed by the 110 *Ardhasama Catuspadīs* and 9 *Sarvasama Catuspadīs*, the shortest among these latter having 9 and the longest having 17 *Matras* in each *Pada*. The *Paddhadika*, which Svayambhu

defines among his miscellaneous metres in Ch. VIII, finds a place here as a Sarvasamā with 16 Mātrās in each Pāda. The longer and shorter Dvipadis are defined in the next i. e., the VIIth Adhyāya and here Hemacandra closely follows Svayambhū; but he makes a special mention of two Dvipadis, one having 28 and the other 27 Mātrās in each of their two equal and similar Pādas. These are the Karpūra and the Kunkuma, both known as the Ullāsa among the bards of Magadha. Svayambhū is silent about these; but the Kavidarpaṇa defines them prominently, while the Chandaḥkośa and the Prākṛta Paingala mention them only as the constituents of some strophic couplets. The Apabhraṃśa Dvibhaṅgī illustrated by Hemacandra at *Chandonuśāsana* IV. 87.2-11 have one of the two as their second constituent metre.

81. The position of the *Kavidarpaṇa* in the history of the growth of the Prākṛit and Apabhraṃśa metres is peculiar; its method of treating the subject too is novel. Though it belongs to the Classical school of prosodists, it professes to have been composed as a manual for rising poets, as the name suggests. It quotes Hemacandra and is quoted by Jinaprabha in Sam. 1365 and by Somacandra even earlier in Sam. 1329 in his commentary on the *Ullāsaśūlāra*. The commentary on the work was composed not long after the text itself and probably by some pupil of its author whom he calls Pūjya on *Kavidarpaṇa* II 4. Out of the six chapters of which it consists, only the second is important for our purpose. Here Prākṛit and Apabhraṃśa metres are promiscuously defined and illustrated, being classified on the basis of the number of the Pādas which the single or strophic metre contained, thus as Dvipadis, Catuṣpadis, etc., upto Soḷaṭapadis. Among the Dvipadis only three are mentioned, two of them being the

metres and illustrated as such. *Mātrā* is the only *Pañcapadī* defined and only a single variety of it is mentioned with a remark that it is of many kinds (*pracurabhedū*). The illustration of this metre is in the *Apabhramśa* language. *Ghattā* in its different forms is the *Ṣatpadī* mentioned next; all its six kinds are illustrated by stanzas in *Apabhramśa*. The only other single *Ṣatpadī* metre is the *Dhavalā* of 6 *Pādas*, called *Kīrtidhavalā*. This, along with the only single *Aṣṭapadī* metre called *Śrīdhavalā*, is treated as *Apabhramśa* metre and illustrated as such. All the other metres defined in this chapter of the work are strophic metres, at least five of which have received specific names, viz, *Ṣatpada*, (also called *Sārdhacchandās* or *Kāvya*), *Phulla*, *Taralā*, *Vastu* and *Dvipadikhaṇḍa*, but all of which except the last are illustrated with stanzas in the *Apabhramśa* language. At the end of the chapter a *Kaṭavaka* is defined as a *Ṣoḍaṣapadī* consisting of four *Paddhaḍikās* and a *Sandhi* as a group of such *Kaṭavakas*. The illustration of the *Kaṭavaka* is of course in *Apabhramśa*. It will be seen that among the metres defined in this chapter of the *Kavidarpaṇa* a very large number belongs to the *Apabhramśa* prosody, most of them being illustrated probably from the existing poems in that language. The number of strophic metres too, is comparatively large and the whole chapter conveys an impression that *Apabhramśa* poetry had by that time firmly established itself, that the longer *Dvipadīs* had fallen out of use (probably because most of them had come to be treated as *Catūspadis* and *Ṣatpadis* owing to the introduction of *Yati* and *Yamaka* in the middle of the longer line), and that the *Sandhibandha Kāvya*s had steadily begun to rise on the horizon, though what may be called the *Rāsābandha Kāvya*s according to *Svayambhū*, namely, shorter lyrics were also thriving side by side with them.

35. The last pair of works which is proposed to be discussed here for the history of the *Prākṛit* and *Apabhramśa* metres is that of the *Chandaḥśloka* of *Ratnaśekhara* and the *Prākṛita-Paṇḍita*. Both these works define about 50 metres, most of which are illustrated with stanzas in the *Apabhramśa* language. These include a few strophic couplets having specific names like *Candrāyana* and *Candrāyanī*, *Kuṇḍalika* and *Kuṇḍalinī*, *Rāsākula*, *Ṣatpada* and *Raddā*. *Dohā* and *Mātrā* of five *Pādas* are mentioned by both, but the latter only as the constituent of the strophic *Raddā*. *Gāthā* is defined by both and seems to have still retained its popularity, particularly as a constituent of strophic couplets and

triplets. Neither of these two works, however, alludes to the Sandhibandha Kāvya or its constituent the Kaḍavaka, though the Paddhaḍikā is defined by both. Many of the metres are again amenable to the Tālas of 5, 6, 7 or 8 Mātrās and two poets who appear to be also the authors of works on prosody are mentioned by both the works. On the whole they leave an impression on the mind that they were composed as manuals for the help of popular bards who wrote stray poetry on the eternal topics of conjugal love and religious devotion, but were not able to compose longer poems of the type of the Sandhibandha Kāvya which required deep crudition and close observation. The Sandhibandha Kāvyas, on the other hand, were composed for a long time after Hemacandra by the Jain monks, who had a very good grounding in both the Sanskrit and the Prakrit languages from their early age.

36. It is quite probable that the authors of these two works viz, *Chandaḥloṣa* and *Prākṛta Paṅgala*, had known and based their manuals upon some Rūsabandha Kāvyas or Rūsakas like the *Sandeśa Rūsaka*, composed by bards of reputation. As said above⁴⁷ the *Sandeśa Rūsaka*, may have been based upon earlier models of the Rūsaka type of Apabhramśa poems. This particular work is supposed to have been composed by a Mohamadan poet of the 13th century or thereabout; his name is given as Addahamāna, son of Mirasena. It is called *Sandeśa Rūsaka* i. e., a Rūsaka Kāvya describing the Sandeśa of a young girl to her lover who had gone on a long journey for over a year. As a Sandeśa Kāvya it may be compared with the *Meghadūta* of Kālidāsa; but there is an essential difference between the two poems, both as regards the structure and the conception. Here the messenger is a living person who is likely to meet the lover at a real town on the earth. The messege too is not one of cheer and hope, but a description of the intense suffering from separation of the person who is left behind. It is again sent by the beloved at home to her lover, and not by a wandering lover to his beloved at home. The actual messege, however, suggests the poet's acquaintance with both the Khandā Kāvyas of Kālidāsa, namely, the *Meghadūta* and the *Rūsasamihāra*. As a matter of fact, our poet seems to have combined the motifs of these two together in his *Rūsaka*. For while describing her suffering in the course of her messege, the heroine is made to say in detail what happens to a separated lover during the different seasons of the

47 See p. 33 f. n. 41 above.

year. But more than anything else, the poet's aim in composing the poem was surely to bring into prominence the popular and current Apabhramśa metres together with their names. This is indeed the reason why I take a brief notice of this work. The lady Love is made to give most of her message in different metres whose names she mentions at the commencement of the message in an earlier stanza. She tells us, while describing her condition in the different seasons, how she had composed certain stanzas in particular metres, on particular occasions. She is shown conscious of her poetic powers and offers as it were her extempore composition to the traveller-messenger, now and then. The traveller too at the very start pours himself out in 8 Gāthās on seeing the young lady and her pathetic condition; but later he remains only an attentive listener to the pathetic story of the lady. Most of the metres employed here in this Rāsaka poem or the Rāsabandha Kāvya, including the strophic couplets Vastu and Radda, are among those few which are found defined in the above mentioned last pair of works, namely, the *Chandaḥkośa*⁴⁸ and the *Prākṛta Paṅgala*. Only one or two single metres and one strophic couplet seem to be unknown to (or perhaps neglected by) them, and have to be traced back to Virahāṅka's *Ṛtta-jāṭisamuccaya*⁴⁹. The ruling metre is of course the Rāsaka,

48 The commentator of the poem, however, quotes from Nanditadhya's *Gāthā-lāvya*, published in Appendix of the edition of *Kaṇḍarpana* mentioned in § n 15 above, without mentioning either the name of the author or of the work. Thus he quotes N (= Nanditadhya) III on v 3, N 74 on v 20, N. 80 on v 94 and N. 78 on v 119. For all these see *Chandaḥkośa* (§ n 15) 51, 36, —, 35 and *Prākṛta Paṅgala* (Bibliotheca Ed.) I 54, I 125, I 120, I 152 respectively. Yet on v 19 he quotes a definition of Raddā, which contains the words *ksrī nandadīha blānanti*, though this is not found in the edition mentioned above. Similarly the commentator quotes without mentioning the name of the author or the work from Kānasekṣhara's *Chandaḥkośa* (§ n. 15) vv 16, 17, 21, 32, 41ab, 41cd, 26 on *Sandekarāsaka* vv 23, 26, 36, 62, 101, 111, 122 respectively.

49 Bhramarāvali of v 173 (mentioned in v 170) and Ramanīyaka of v. 203 (mentioned in v 207) are known only from *Ṛttajāṭisamuccaya* (§ n. 13) 361 and 426 respectively. The same is true about Nandini of v 171 (mentioned in v 170), this name is known from *Ṛttajāṭisamuccaya* § 29 alone though the commentator quotes a definition from *Chandaḥkośa* (v 7) substituting the name Nandini for Totaka in its text. Similarly the strophic couplet called Khadāhadaka of vv 115-116 (mentioned in v 113) is known from *Ṛttajāṭisamuccaya* 4. 74 alone. Here in this case at least, the author of the *Sandekarāsaka* has very clearly imitated the very wording of Virahāṅka's illustration of the metre.

which is a Sama Catuspadī with 21 Mātrās in each Pāda of which the last three Mātrās are always represented by short letters. In addition to this Rāsaka which is employed for nearly 85 stanzas (out of a total of 223) the poet has used the standard Prākṛit metre, the Gāthā, for about 40 stanzas. The Apabhraṃśa metre Dohā is also often used, both independently and for the strophic couplets, called the Raḍḍās. He has mentioned and employed the Prākṛit Skandhaka and the Dvipadī (of 28 Mātrās in each of its four Pādas), as also the Apabhraṃśa Drumilā, Aḍilā, Maḍilā and the Cūḍāla Dohaka or Cūḍallau. He also uses, without mentioning the names, the metres called Paddha-dikā, Kāminīmohana and Kāvya, all well known Apabhraṃśa metres. Thus from this poem and from the two works on metres, it would not be far from truth if we presume the existence of the activities of the Apabhraṃśa poets in the field of the Rāsābandha Kāvya.

37. We have thus traced the growth of Prākṛit and Apabhraṃśa prosody from the days of Kālidāsa's *Vikramorvaśīya* and *Jānāśrayī*, right upto the times of the *Prākṛta Paṇḍita* and *Chandaḥkośa*, both of which may roughly be assigned to the latter half of the 14th century A. D. We also saw how Prākṛit and Apabhraṃśa poetry flourished side by side upto the beginning of the 10th century, the former having the upper hand owing to the prominent position enjoyed by it as the language of the learned. During this period Gītikā had become popular by the side of the Gāthā and strophic couplets and triplets called Dvipadis and Rāsakas rose into prominence, all being known under the general term Śīrṣakas. This term signified 'a crown', 'a crowning metre', since the poet added a stanza or two in a shorter but different metre like a crown to his composition, which completed a sentence or a topic that was left incomplete in the earlier stanza or stanzas. The term gradually fell into disuse and was followed by another more expressive one viz, Dvibhaṅgī or Tribhaṅgī, as the case may be. Among the Rāsakas there were some which were composed exclusively in metres like the Mātrā and Aḍilā, i. e., in the Apabhraṃśa metres, as Virahāṅka tells us, and these clearly indicate the rise of the Rāsābandha Kāvya or stray and short poems in the Apabhraṃśa language. For some time Prākṛit lyrics called either Dvipadis or Rāsakas, (the former being probably the earlier ones), grew side by side with the Apabhraṃśa lyrics known as the Rāsakas, which latter, we are told, were

greatly favoured and appreciated in the assemblies of the learned and elderly persons. About the *Rasābandha* and similar compositions, Svayambhu further tells us that these were full of irregularities of grammar and metre and yet they were greatly praised by appreciative experts in the field. From the remarks of Svayambhu and Hemacandra we further know that such poems were composed either in praise of deities (when they received a significant name *Phulladaka* i.e., *Puspika*), or on auspicious occasions like marriage (when they were called *Mangalas*), or even while praising a great man under the image of a bull (when they were called *Dhavalas*). They were also composed sometimes as a sort of a riddle for the purpose of amusement or training of the intellect, and then they were called *Praheḷikas* and *Hrdayaḷikas* (later known as *Antah Praheḷikas* and *Bahuh Praheḷikas*). Owing to the rapid growth of such lyrics in the *Apabhramśa* language and also due to the rise of such erudite poets as *Caturmukha* and *Svayambhu* who could have very well composed *Sanskrit Mahākavyas* had they chosen to do so, *Prākṛit* poetry dwindled in importance, though it still lingered on till the days of *Ryasekhara*, who in his *Kaṭyamīmāṃsa*, composed in the first half of the 10th century A.D., assigns a place to the *Prākṛit* poets together with the *Sanskrit* poets on the one hand and the *Apabhramśa* poets on the other, at the King's court. The *Prākṛit* illustrations which are quoted by Svayambhu for his *Varṇa* and *Mātra Vṛttas* in the *Prākṛit* language may lead us to the same conclusion as above. On the other hand, we get no clear idea about the state of *Prākṛit* and *Apabhramśa* poetry at the time of Hemacandra, who unfortunately, does not quote⁵⁰ from the existing poems, but chooses to compose his own illustrations. Yet from the few references which we get to such significant terms as *Phulladaka*, *Jhambataka*, *Dhavalas* and *Mangala* and also from the fact that he himself condescends to compose his illustrations in the *Apabhramśa* language we may infer about the existence as well as a flourishing condition of both the *Rasābandha* and the *Sandhibandha Kavyas* in that language at his time. Many Jain monks hereafter com-

50 In the second *Adhvāra* on the *Sanskrit* metres, Hemacandra generally follows the Jain Tradition about the names of the metres but almost always mentions the older names under the authority of *Bhārata* in about 34 cases, i.e. similarly mentions *Pinzala* in three cases and *Kāśapa*, *Śāṭava*, *Jayadeva* and *Svayambhu* only once each. He quotes a *Dṛṣṭādhikhaṇḍa* from *Srihar* as *Paṭnāvali* on 485 for which see above para 22 end (p. 26).

posed their Sandhibandha Kāvya in the form of the Caritas and the Purānas, when Hemacandra had himself started the ball rolling by composing in that language and thus giving a sort of authoritative sanction to its respectability. The existence of stray poetry and of short lyrics in the language during the period intervening between Hemacandra and Ratnaśekhara must also be conceded on the strength of what we learn about the Apabhramśa metres from the *Chandahloka* and the *Prākṛta Paṅgalā*. Strophic couplets for which the Prākṛit and Apabhramśa poets have shown a predilection from very early times, still continued and perhaps multiplied. Short poems on different occasions like marriage and installation of images must have still continued to be composed under different names and forms like Carcari, Tāgu, Caupai and Rāsa, and gradually, and without even being noticed, Apabhramśa poetry became evolved and transformed into poetry of regional languages like the early Gujrātī, early Rājasthānī, early Marāṭhī and early Hindi.

33 The present edition of the *Chandonuśāsanā* is based upon the material given below, most of which I have received from the two great Jain scholars Munis, Shri Puṇyavijayaji and Shri Jinavijayaji, whose names are very well known in the world of scholars. I feel deeply obliged to both and particularly to Muni Shri Jinavijayaji for agreeing to publish this work in the *Singhu Jain Series*. I also sincerely thank all others who have obliged me in one way or the other in preparing this edition.

- E** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. 10 with about 22 lines to a page. The ms. is written in small clear handwriting; it wholly drops the Sūtras, but contains about three-fourth of the Svopajña Tīkā and illustrations. No. 1645.
- F** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. 20 with about 20 lines to a page. The ms. is dated Sam. 1481 and contains all the Sūtras and a very brief Avacūri in a few places.
- G** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. 4 with about 18 lines to a page. The ms. contains only the Sūtras and belongs to Shri Sanghano Bhaṇḍāra, No. 90/2304.
- H** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches : foll. 4 to 9 only with about 29 lines to a page. It contains all the Sūtras and a brief Avacūri. It is dated Sam. 1490 and belongs to Saṅgha Bhaṇḍāra, No. 90/2307.
- N** : This is the printed edition of the work; as explained in its preface, it is based upon a single ms. Published by Devakaran Mulchand, Bombay, 1912.
- P** : This is a photo-copy of a palm-leaf ms. preserved at Patan and containing 123 folios; it has a few marginal notes in Sanskrit.
- S** : $10 \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. about 60. The ms. belongs to the Jainānanda Jñānabhaṇḍāra, Gopipura, Surat No. 822.
- K** : For the Paryāya commentary which I have published, I have used two mss. One belongs to the Bombay University and the other to Shri Muni Jinavijayaji himself. The former has 46 folios with about 13 lines to a page and is dated Sam. 1659, while the latter has 37 folios with about 15 lines to a page.
- Kd** : In the 4th Adhyāya I have sometimes given the variants found in the Kavīdarpaṇa, which I have recently reedited in the Rajasthan Puratana Granthamala, 1960.

Bombay, 25th August 1960.

H. D. Velankar.

श्रीमद्-हेमचन्द्रसूरिविरचितं छन्दोऽनुशासनम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

अहं । शब्दानुशासनविरचनानन्तरं तत्फलभूतं "काव्यमनुशिष्य तदङ्गभूतं छन्दोऽनुशासनमारिप्समानः शास्त्रकार इष्टाधिकृतदेवतानमस्कारपूर्वकमुपक्रमते -

वाचं ध्यात्वाऽऽर्हतीं सिद्धशब्द-काव्यानुशासनः ।

काव्योपयोगिनां वक्ष्ये छन्दसामनुशासनम् ॥ १ ॥

अहंनिः कृता, "कृते" [सि. है. ६.३.१९२] इत्यणि, आर्हती वाक् । द्वादशाङ्गं "गणिपिटकम् । यद्यपि द्वादशाङ्गी सूत्रतो गणधरैर्निर्ममे, तथापि तदर्थस्य अहदुपदिष्टत्वा-
दार्हतीति उच्यते । यदाह -

‘अर्थं भासद् अरहा सुतं गंथंति गणहारा निःउण’ ॥ १.१ ॥

इति । सूत्रमपि चाचिन्त्याहत्प्रभागादेव गणधरैर्ग्रथ्यते इति आर्हत्येव वाग् इति न विरोधः । सिद्धं प्रतिष्ठां प्राप्तं शब्दानां नामारुपातादिभेदानां प्रकृतिप्रत्ययादिविभागेन, काव्यस्य च "गुणालङ्कारादिविवेचनेन, पूर्वाचार्यशासनस्यानु पश्चात् शासनं संदर्भो यस्य स सिद्धशब्द-काव्यानुशासनः । ध्यानं प्रणिधानम् । तच्चेह मानसो नमस्कारः । काव्योप-
योगिनामिति गद्यकाव्ये न छन्दसामुपयोग" इत्यर्थात् पद्यं काव्यमिह गृह्यते । उपयोगः सार्हायकं "वृत्तसंशयच्छेदादिना । यदाह -

‘छन्दोविचितेवृत्तसंशयच्छेद’ ॥ १.२ ॥

इदमभिधेयप्रयोजनम् । काव्योपयोग्यभाषाच्च न वैदिकानि छन्दोऽसीह लक्षयि-
ष्यन्ते । छन्दसामिति कर्मणि पठ्यते । "चन्दनादाह्लादनात् छन्दांसि वर्णमात्रानियमितानि

[अथ] छन्दोऽनुशासनपर्याया कतिचिद्विद्यन्ते ।

१) काव्यमिति - अलङ्कारशास्त्रम् । २) कृत इति - तद्विषयम् । ३) गणिपिटकमिति - पिटकमिव पित्रम् । सर्वव्यापकत्वाद् गणीना गणिनां वा पित्रम् । ४) गुणालङ्कारादीनि - साधुर्गोत्रप्रसादाक्षयो गुणा, उपमादयो अलङ्काराः । ५) उपयोग इति - कार्यमित्यर्थः । ६) वृत्तमशयेति - मात्रार्थोपशयच्छे-
दादि । आदिशब्दाद्यनिर्गृह्यते । ७) छन्दोविचितेति - छन्दांसि विधीयन्ते समवेदयन्तेऽथ शास्त्रे तानि श्रुत्यादिस्पष्टतानि । ८) चन्दनाह्लादनाच्छन्दोऽसीति - उणादिकोऽस्यत्ययः । शृणोद्वादित्वाच्छ ।

१ आरिप्समाण A २ कृतानि अर्हती A ३ वाचि० ACN ४ प्रतिष्ठां AR ५ विरचनेन A
६ सहायक A ७ छन्दोसि to ८ प्यन्ते repeated in A

वृत्तानि तेषाम् । अनुशिष्यते अनेनेति अनुशासनं शास्त्रम् । वक्ष्य इति तृतीयत्रिकप्रयोगाद् अहमिति लभ्यते । ननु भवतु 'वाचं घ्यात्वार्हती' इति इष्टदेवतास्तुतिः, अधिकृत-देवतास्तुतिस्तु कथमियम् । न ह्यधिकृतानि छन्दांसि अर्हत्यणीतानि । मैवं वोचः । न हि "क्षत्तं किंचिद् अर्हतामुपदेशमन्तरेण जगत्यस्ति । यत् श्रीसिद्धसेनः—

'सुनिश्चितं नः परतन्त्रयुक्तिषु स्फुरन्ति याः काश्चन सूक्तसंपदः ।
तथैव ताः पूर्वमहार्णवोद्धृता जगत्प्रमाणं जिनवाक्यविष्टयाः' ॥ १.३ ॥

इति सर्वमवदातम् । अनेन च श्लोकेन शब्द-काव्य-छन्दोऽनुशासनानामेककर्तृकत्वमुक्तम् ।

सर्वादिमध्यान्तग्लौ त्रिकौ औ म्यौ औ स्तौ वर्णगणाः ॥ २ ॥

"सर्वादिमध्यान्तौ गुरु-लघू ययोस्तौ यथाक्रमं औ म्यौ औ स्तौ "इत्येवंसंज्ञौ श्रेयौ । चतुर्ग्लौदीनामपि मादिसंज्ञा मा भूदिति नियमार्थमाह त्रिकौ । अयः प्रमाण-मनयोस्तौ । 'मानम्' [सि. हं. ६. ४. १६९] इति के त्रिकौ । तत्र सर्व-ग्लौ औ, आदि-ग्लौ म्यौ, मध्य-ग्लौ औ, अन्त-ग्लौ स्तौ । सर्वेषां न्यासः—

SSS म. ||| न. S|| भ. |SS य. |S| ज. S|S र. ||S स. SS| त.

पठन्ति च—

मलिगुच्छिलगुच्छ नकारो "भादिगुरुश्च तथादिलघुर्यः ।
ओ गुरुमध्यो मध्यलघू रः सोऽन्तगुरुः कथितोऽन्तलघुस्तः ॥

—इति वर्णगणाः ॥ २.१ ॥

द्वित्रिचतुःपञ्चपङ्कला दतचपपा द्वित्रिपञ्चाष्टत्रयोदशभेदा मात्रागणाः॥३॥

पङ्कला मात्रा । द्विकलो द संज्ञः । त्रिकलः त संज्ञः । चतुष्कलः च संज्ञः । पञ्चकलः प संज्ञः । पङ्कलः प संज्ञः । इति द्वित्रिचतुःपञ्चगण्यो आदिप्रतीकेन "कृ त् रा स दि वा द र' इत्यादिचद् दादिसंज्ञा मात्रागणाः । ते च यथासंख्यं द्वित्रिपञ्चाष्टत्रयोदशभेदाः । तत्र—

द गणः द्विभेदः—S. ||.

त गणः त्रिभेदः—|S. S|. |||.

च गणः पञ्चभेदः—SS. ||S. |S|. S||. ||||.

1) सुनमिति—काव्यादि । 2) विमुखा विन्दकः । 3) सर्वादिमध्यान्तादिनि—सर्गौ च लौ आदी च सर्वादी, लौ च लौ मध्यौ च लौ च लौ अन्तौ चेति कर्मधारयः । 4) इत्येवंपञ्चाविनि—नामरूपा मरुगेति संज्ञा श्रेया । 5) भादिगुरुरिति—भाव सूत्रवात् मिलोपः । यद्वा भू इति पञ्चजनं तस्य गणोप-लक्षणम् । आपातलिकापरान्तिकाच्छन्दः । 6) कृत् रामदिवादेरत्यादिचदिनि—कृत् रामदिवादेरुत्तदिवा मुचराष्टदि-वैभ्रपूषेदिवा । कृष्णपक्षे कृत्वाद्यां रायौ मदेत्याहुर्ज्योतिर्विदः ।

१ अनुशिष्यन्ते B. २ वंसस्थम् । इति AB ३ मानमितीत्यर्थे सत्यादत्तेत्यादिना के विद्ये AB; मानमितीत्यर्थे सत्यादत्तेत्या इति के B. ४ ग्लौ in सर्वग्लौ dropped in A.

प गणः अष्टभेदः—| ५५, ५|५, |||५, ५५|, ||५|, |५||, ५|||, ||||,

प गणः त्रयोदशभेदः—५५५, ||५५, |५|५, ५||५, ||||५, |५५|, ५|५|, |||५|, ५५||, ||५||, |५|||, ५|||, |||||,

सर्वगः सर्वलो दस्तः आदिमान्तिमसर्वलः ।

”सर्वान्तमध्यमाद्यन् चः समस्तलो मतश्च सः ॥ ३.१ ॥

प आद्यन्तर्लघुलान्तः स्यादुपान्त्यगुरुः स च ।

आद्युत्तरगुरुः सोऽपि गुर्वादिः सर्वलोऽपि च ॥ ३.२ ॥

पः सर्वगो ह्याद्यलः स्यादाद्योपान्त्यलघुस्तथा ।

आद्यान्तिमगुरुश्चैव पर्यन्तगुरुरेव च ॥ ३.३ ॥

आद्यन्तल उपान्त्याद्यग उपान्त्यगुरुस्तथा ।

ह्याद्यगो मध्यगश्चाद्युत्तरगादिश्च सर्वलैः ॥ ३.४ ॥

—इति संग्रहश्लोकाः ॥ ३ ॥

समानेनैकादिः ॥ ४ ॥

ग्लौ मादयो दादयश्च ”समानेन लक्षिता एकादिसंख्या भवन्ति । यार्धतिथः समानस्तावतिथा मादयोऽपि” गृह्यन्ते ।

नं गौ निं गीं गुं गूं गृं गृं गूं गूं ।

एवं लादयोऽपि ॥ ४ ॥

ह्रस्वो लृज्जुः ॥ ५ ॥

ह्रस्वो मात्रिको वर्णो लृसंज्ञो भवति । स च प्रस्तारे ऋजुः स्थाप्यः ॥ ५ ॥

चान्ते ग्वक्रः ॥ ६ ॥

पादान्ते वर्तमानो ह्रस्वो गृसंज्ञो भवति । स च प्रस्तारे वक्रः स्थाप्यते । वेति” ध्यवसितविभाषा तेन यत्र ”जौं ग्लौ ”समानी” इत्यादावपवादस्तत्र गृसंज्ञो न भवति । पंशस्यादौ च पादान्ते ”लघोर्गुरुत्वं न भवति । यदाह—

पंशस्यकादिचरणान्तनिषेधितस्य गत्वं लघोर्नहि तथा ध्रुतिशान्दापि ।

धोतुर्पसन्ततिलकादिपदान्त्यर्तिलो गत्यमत्र विहिते नियुर्ध्वयथा तत् ॥ ६.१ ॥

ध्रुवासु विनशावशाद् गुरुत्वं लघुत्वं च । यदाह—

१) सर्वान्तमध्यमाद्यन्ते—सर्वगुरुः १ अन्तगुरुः २ मध्यगुरुः ३ आदिगुरुः ४ सर्वलः इति च गणाः । ग्लान्ति इति—ग्लौयो भेदे गुर्वन्तः, चतुर्थो भेदे लृज्जुः । आद्युत्तरगुरुरिति—आदेः प्रथमाद्युत्तरो गुरुर्यत्र सः ।

२) समानेनेति व्युत्पत्तिः । ३) समानीत्यादावपवाद इति—समान्योर्न विधिगमने, विदोर्न विधिरपवादः ।

४) लघोर्गुरुत्वं न भवति इति—अत्र सूत्रे प्रत्युदम्बनस्य गुरुत्वविज्ञानम् । नो लघोर्गुरुः गुरोर्गुरुत्वं न, किं लघोर्गुरुत्वं न गुरुत्वात् नो लघोर्गुरुत्वं न ।

ओजसंस्या यदाभीष्टा ध्रुवास्तु विरतौ तदा ।

गो लता युग्मसंख्ये तु विरतौ गुरुता लघोः ॥ ६.२ ॥

तथा -

“गुरुञ्च चिञ्च पेंहलह् विषमविसयंमि विसमसंखाण् ।

जमललह् लहुञ्च चिञ्च समसंखासंठिओ होइ ॥ ६.३ ॥

× क × प-विसर्ग-अनुस्वार-व्यञ्जनाह्लादिसंयोगे ॥ ७ ॥

जिह्वामूलीये उपध्मानीये विसर्जनीये अनुस्वारे व्यञ्जने ह्लादिवर्जिते संयोगे च परे ह्रस्वोऽपि गो भवति वक्रञ्च । ‘अह्लादि’ इति समस्तव्यंसतसंग्रहात् ह्रंसंयोगे ह्रंसंयोगे रसंयोगे च न गुरुः । आदिशब्दाद्यथादर्शनम् । ह्लादिसंयोगे च यथा -

स्फुटं त्ययेत्यपह्नियः खलु कीर्तयन्ति ॥ ७.१ ॥

तथा -

तय ह्रियापह्नियो मम हीरभूत् दाशिग्रहेऽपि द्रुतं न घृता ततः ।

यंहलन्नामरमेयकतामसं मम ग्रिये क समेप्यति तत् पुनः ॥ ७.२ ॥

*

घनं प्रदानेन श्रुतेन कर्णौ ॥ ७.३ ॥ इत्यादि ।

*

“लीलासिताञ्जमुत दर्पणमातपत्रं किं दन्तपत्रमथ किंशुकमौलिरत्नम् ।

किं चामरं तिलकविन्दुरथेन्दुविम्वमेतद्विवो निहृतदीप्ति मुदे न कस्य ॥ ७.४ ॥

प्राकृतेऽपि यथा -

“जह् ण्हाउं ओइण्णे अम्भुत्तमुहंतिअमंनुअर्जंतं ।

जंहुय णं ण्हाओसि तुमं सच्छे गोलानइत्ते ॥ ७.५ ॥

अंभुत्तं अभिपिकम् । तह् तीर्थम् ॥ ७.५ ॥

तथा -

“योद्रहद्रहंमि पडिआ । “कुयलयखित्तद्रहि ॥ ७.६ ॥ इत्यादि ।

1) विरतौ गुरुता लघोरिति - लक्षणवशात्तद्वले प्राप्ते गुरुत्वम् । 2) गुरुञ्चिपनि - एकलपुर्विवक्षा-
वशाद् गुरुत्वमिति द्विलपुर्वयुरेव । 3) लीलाभिनेति वृत्ते दर्पणमिति लीलेऽपि रक्षते । दन्तपत्रमिति - वाङ्मयम् ।
पुत्रहिव इति - दिवः स्त्रीत्यात् तस्या घर्मा लीलासिताञ्जदयो गणिता । 4) जह् ण्हाउं नि - खानुमवर्तनीं सारिवक-
माववतात् आर्द्रं सत् उल्लसं अनुकपर्यन्ते ‘मदंतो येते’ इति वचनान् । उद्वत्सपरिं दृष्ट्वा चकितो न खात
इति संशङ्कः । 5) योद्रहद्रहंमि पडिअति - तेखिण सुहया तेखेण पंडिआ ते जपंति जिय(न)ओप् । योद्रहद्रहंमि
पडिआ तरति जे खेय लीलात् ॥ प्राप्तीणलक्षणममुहद्दे । अथ च ‘दे से न वा’ [मि० दे० ८.२.८०] इति
सूत्रेण विद्वन्वे ॥ लोपः । 6) कुयलयखित्तद्रहिति - पंक्थपंकि वदोडि, कुयलयखित्तद्रहि । विवति पाडिहि
घलि, समहर - राहि । निम्मवि करवण्णाहर, उद्व लीलाइहि । उग्वीट्टी निव सिट्टि, निवाह् पपाइहि ॥

१ गो A २ गह्य P ३ दहलह् A ४ चिञ्च AF ५ व्यञ्जनाञ्जम् A ६ हेमयोगे N,
७ ह्लादि A ८ रपठ A ९ बहुल A १० न्हाउं A ११ टाडियमंयु A १२ जहयं N १३ न E,
१४ न्हाओसि A १५ अम्भुत्तं *

एषु अतीवप्रयत्नत्वं संयोगस्य गुरुत्वाभावे हेतुः । तीव्रप्रयत्ने तु भवत्येव गुरुः ।
यथा—‘बर्हभारेषु केशान्’ इत्यादि । केचित्तु ×क ×पयोरपि परत्र स्थितयोः पूर्वस्य
लघोगुरुत्वं नेच्छन्ति । यथा—

प्रणतसुरवरधरणनृप× परमविजितमदमदनजननमरण ।

सकलपजनसलिलकतक× कनकमय सुतनु जिनवर वृषभ जय ॥ ७.७ ॥

दीर्घप्लुतौ ॥ ८ ॥

दिमात्र-त्रिमात्रौ वर्णौ गंसंज्ञौ भवतः वक्रौ च ॥ ८ ॥

स द्विमात्रः ॥ ९ ॥

स गंसंज्ञो द्विमात्रो भवति । “एकमात्रे असती मात्रा आरोप्यते । त्रिमात्रे सती
निराक्रियते ॥ ९ ॥

एवोतौ पदान्ते प्राकृते ह्रस्वौ च ॥ १० ॥

पदान्ते वर्तमानौ एकार-ओकारौ प्राकृतभाषायां वा ह्रस्वौ भवतः । यथा—

“पञ्चसगयवरम्मूलाभार्ये उद्गीणससिबिहंगाप ।

धवलान् गलन्ति निशालयाये नक्षत्रकुसुमाई ॥ १०.१ ॥

*

“उभ पोमैरायभरणयसंवलिआ णहयलामो ओभरइ ।

णहसिरिकठम्मट्ट व्व कंठिआ कीररिछोली ॥ १०.२ ॥

इं हिं इत्येतयोः “ह्रस्वत्वं शब्दानुशासने सौनुनासिकत्वविधानात् सिद्धमिति
नेहोच्यते । अपभ्रंशे त्वपदान्तयोरपि ‘कादिस्यैदोतोरुच्चारलाघवम्’ [सि. है. ८. ४.
४१०] इति ‘पदान्ते उँ हुँ हिं हँ काराणाम्’ [सि. है. ४. ८. ४११] इति च ह्रस्वत्वं
शब्दानुशासने निर्णीतमिति नेहोच्यते ॥ १० ॥

तुर्योऽंशः पादोऽविशेषे ॥ ११ ॥

छन्दसश्चतुर्यो भागः पादसंज्ञः अविशेषे सामान्याभिधाने । यत्र तु द्विपदी-
पञ्चपदी-षट्पदी-अष्टपदी चेति विशेषाभिधानं तत्र “द्वितीयाद्यंशोऽपि पादः ॥ ११ ॥

१) एकमात्रे असती मात्रारोप्यते इति—अन्तर्लघौ एकमात्रे असती मात्रारोप्यते । त्रिमात्रे तुने सती
निराक्रियते गुरोर्दिमात्रत्वेन समतत्वात् । २) पञ्चसगयवरसि—प्रभातगञ्जरोन्मूलिताया उद्गीनचन्द्र
बिहंगाया शेतानि क्षरन्ति निशालताया नक्षत्रकुसुमानि । ३) उभ पोमैरायसि—उभसि पश्य । पोमैरायसि—
पमराय । णहयलामो इत्यत्र सूत्र फलितम् । ओभरइति—भवतरति । मट्ट व्व—भट्टेव । कंठिप्ति—कण्ठा
भरणम् । कीररिछोलीति—शुकधेनि । ४) ह्रस्वत्वं शब्दानुशासने इति—प्राकृतक्षणे । ५) द्वितीयाद्यं
शोऽपि पादः । प्रथमादिरपि द्वितीयाद्यपेक्षया द्वितीयाद्यस्य उच्यते ।

१ तु dropped in A पुनर् E २ भरण BFP ३ जय ॥ पद्या AB ४ गसंज्ञौ
ABP. ५ पउमराय AP ६ ओभरइ CPV ७ रायुनाधिकं to ह्रस्वत्वं शब्दानुशासने dropped
in N ८ तुर्योऽंशौ A

वृत्तम् ॥ १२ ॥

प्राह् मागच्छन्दोभ्यो यदभिधासते तद्वृत्तसंज्ञं ज्ञेयम् । "तच्च स्थिरगुरुलघ्वक्षर-
विन्यासमिष्यते । "पाटन-संयोगयोरभावात् । मागच्छन्दांसि तु जातिरिति प्रसिद्धानि ।

यदाहुः -

पद्यं चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति द्विधा ॥ १२.१ ॥

वृत्तं च समार्धसमविषमभेदात् त्रेधा । तत् क्रमेण लक्षयति -

समैः पादैः समम् ॥ १३ ॥

पादैश्चतुर्भिस्तुल्यलक्षणैः समं वृत्तम् ॥ १३ ॥

समार्धमर्धसमम् ॥ १४ ॥

यस्य तुल्ये अर्धे तदर्धसमं वृत्तम् ॥ १४ ॥

अन्यद्विषमम् ॥ १५ ॥

आभ्यामन्यद्विषमं वृत्तम् ॥ १५ ॥

अन्यो विरामो यतिः ॥ १६ ॥

विरमणं विरामो विश्रामः । "स श्रुतिसुखो यतिसंज्ञः । सा' च वृत्तीयान्तेषु
गद्यादिनिर्देशेषु उपतिष्ठते । गादयश्च साराङ्गत्वात् यतिरित्यनेन संनध्यन्ते । तेन गाय-
वच्छिन्नैरक्षरैर्यतिः क्रियते इत्ययमर्थः सिध्यति । तत्रैषा यत्पुणदेशोपनिषद् पठ्यते -

यति सर्वत्र पादान्ते श्लोकार्धे तु विशेषतः ।

गादिच्छिन्नपादान्ते च लुप्तालुप्तविभक्तिके ॥ १ ॥

तत्र "यति सर्वत्र पादान्ते" यथा -

नमोऽस्तु वर्धमानाय स्पर्धमानाय कर्मण्य ।

तज्जयायातमोक्षाय परोक्षाय कुतीर्थिनाम् ॥ १६.१ ॥ इति ।

न पुनरेवं यथा -

नमस्तस्मै महादेवाय शशाङ्गार्धधारिणे ॥ १६.२ ॥ इति ।

"श्लोकार्धे तु विशेषतः" इत्यत्र सन्धिसार्थाभावात् स्पष्टविभक्तित्वं च विशेषः । यथा -

नमस्यामि सदोद्भूतमिन्धनीवृत्तमन्मथम् ।

ईश्वराख्यं परं ज्योतिरग्नानतिमिरापहम् ॥ १६.३ ॥

१) तच्च स्थिरगुरुलघ्वक्षरेति - आर्यादां हि गुरुलघ्वोर्ध्वमिच्छामि न एतत् समे छन्दसि । लघुद्वयस्थाने
गुरुं भवति गुरुस्थाने लघुद्वयं न भवतीति भावः । २) पाटनसंयोगयोरभावादिनि - गुरोर्लघुद्वयकल्पना पाटन
लघुद्वयस्य गुरुकल्पना संयोगः । ३) स श्रुतिसुखो यतिमज्ञः । श्रुतिं सुखयति श्रुतिमुखः । कर्मण्यण् ।
४) यति सर्वत्र पादान्ते इति - पूर्वापरपादयोः समासेऽपि पादान्ते यतिं क्रियते । ५) श्लोकार्धे तु समायोऽपि
न भवति ।

१ लघुक्षरं A २ तद् dropped in B ३ विषम वृत्त AB ४ all the four words
dropped in B ५ सा च वृत्तीयान्तेषु गायवच्छिन्नैरक्षरैः क्रियते F ६ तेन dropped in CNP
७ गद्यादिपदांते च P ८ शार्वाङ्गः B ९ नमस्यानि B

अत्र ईश्वरमित्यस्य पूर्वमकारेण सन्धिर्न कर्तव्यः । स्पष्टविभक्तिकत्वं च अत्रैव ।
न त्वेवं यथा —

सुरासुरशिरोरत्नस्फुरत्किरणमञ्जरी — ।

पिञ्जरीकृतपादोच्चद्वन्द्वं चन्दामहे शिवम् ॥ १६४ ॥

“गादिच्छिन्नपदान्ते च ”लुप्तलुप्तविभक्तिके” यथा —

“उत्तुङ्गस्तनकलशद्वया नताङ्गी” लोलाक्षी विपुलनितम्बशालिनी च ॥ १६५ ॥

यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु ॥ १६६ ॥ इति ।

“लुप्तलुप्तविभक्तिके” इति ‘यति सर्वत्र पादान्ते’ इत्यनेनापि संबध्यते ।

यथा —

“नभस्तुङ्गशिरोरुग्विचन्द्रचामरचारवे ।

त्रैलोक्यनगरारम्भमूलस्तम्भाय शम्भवे ॥ १६७ ॥ इति ।

तथा —

यशीकृतजगत्कालं कण्ठेकालं नमाम्यहम् ॥ १६८ ॥ इति ।

*

कचित्तु पदमध्येऽपि गङ्गारादौ यतिर्भवेत् ।

यदि पूर्वापरौ भागौ न स्यातामेकवर्णकौ ॥ २ ॥

यथा —

“पर्याप्त तप्तचामीकरकटकटे त्रिऽष्टशीतेतरांशौ ॥ १६९ ॥ इति ।

तथा —

“कूजत्कोयष्टिकोलाहलमुखरभुवः प्रान्तकान्तारदेशाः ॥ १६१० ॥ इति ।

तथा —

“हासो हस्ताग्रसंवाहनमपि तुलिताद्ग्रीन्द्रसारद्विपोऽस्य ॥ १६११ ॥ इति ।

*

घेरिञ्चानां तयोच्चारितचतुरङ्गचां चान्नानां चतुर्णाम् ॥ १६१२ ॥ इति ।

खेङ्गे पानीयमाह्लादयति हि महिष पक्षपाती पृषेतकः ॥ १६१३ ॥ इति ।

१) गादिच्छिन्नेति — गादिभस्याश्चिच्छिन्नाश्च पदम् । मयूरव्यसनेति समासः । २) लुप्तलुप्तेति — लुप्तविभक्तिकत्वं ॥ एकार्य इत्यनेन न तु अननो लुगिति । ३) उत्तुङ्गस्तनेत्यत्र — ‘विम्बोष्ठी नरसमुष्टिमेयमभ्या सा नारी भवतु मनः प्रहरिणीति’ उपरार्थे पिङ्गलपाठे । इदं प्रहरिणीछन्दो लुप्तविभक्तिकोदाहरणम् । ४) नमस्तुङ्गेति — शन्यभिधायि मूलमग्ने चमरं स्यात् इति हर्षोत्पयायिसावाम् । ५) पर्याप्तं तप्तत्वादि कृतं सूर्यशतके । ६) कूजत्कोयष्टीति कृतामिदं मेघकाव्ये । ७) हासो हस्तामेति कृते तुलिताद्ग्रीन्द्रसारोति — तुलितादिभ्यामौ हन्त्रमात्रे पत्रं तस्य द्विदं महिषासुरः ।

१ अत्रेकारेण पूर्वस्य मध्यास्य सन्धिर्न = इ २ पदान्त्र ३ नताङ्गिति ४ AB add विम्बोष्ठी नरसमुष्टिमेयमभ्या । मा काला भवतु मनः प्रहरिणीति ॥ इति पिङ्गलपाठः । ५ also adds the same two lines but reads विणी ते and drops इति = पाठः । ६ नमस्तुङ्ग ६ मा in सम्माय dropped in A, the whole line dropped in F ७ घेरिञ्चो AB ८ चान्नानां ABCD ९ पक्षे C १० पृषेतकः A

‘गकारादौ’ इति किम् १, पदमर्ध्ययतिः पादान्ते मा भूत् ।

यथा—

प्रणमत् भवयन्धेनुनाशाय नारा—

यणचरणसरोजद्वन्द्वमानन्दहेतुम् ॥ १६.१४ ॥ इति ।

पूर्वोत्तरभागयोरेकाक्षरत्वे तु पदमध्ये यतिर्दुष्यति ।

यथा—

एतस्या गण्डतलममलं गाढते चन्द्रकक्षाम् ॥ १६.१५ ॥ इति ।

*

एतासां राजति सुमनसां दाम कण्ठार्थलम्बि ॥ १६.१६ ॥ इति ।

*

सुरासुरशिरोनिष्ठचरणारविन्दः शिवः ॥ १६.१७ ॥ इति ।

*

पूर्वान्तवत्सरः सन्धौ कचिदेव परादिवत् ॥ ३ ॥ अ ।

योऽयं पूर्वपरयोरेकादेशः स्वरः सन्धौ विधीयते स कचित्पूर्वस्य अन्तवद् भवति कचित्परस्य आदिवत् । उभयादेशत्वात् । यथा पित्रोः पुत्रः पितुश्च मातुश्च भवति । तत्र पूर्वान्तवद्भावो यथा—

१) स्यादस्थानोपगतयमुनासंगमेधौभिरामा ॥ १६.१८ ॥

*

२) जम्भारातीमकुम्भोद्भवमिव वर्धतः ॥ १६.१९ ॥ इति ।

तथा—

दिक्कालाद्यनवच्छिन्नान्तचिन्मात्रमूर्तये ॥ १६.२० ॥ इति ।

परादिबद्भावो यथा—

स्कन्धे विन्ध्याद्रियुद्धा निकपति महिषस्याहितोऽसूनहार्पात् ॥ १६.२१ ॥ इति ।

*

शूलं तुलं तु गाढं ग्रहर हर हृषीकेशकेशोऽपि चक्र—

ध्वक्केणाकारि किं ते० ॥ १६.२२ ॥ इति ।

अत्र हि स्वरस्य परादिबद्भावे व्यञ्जनमपि तद्वृत्तत्वात् तदादिबद्भवति ।

‘यदि पूर्वपरौ भागौ न स्यातामेकवर्णकौ ।’

इति अन्तादिबद्भावविधावपि संवध्यते । तेन

अस्या वक्राक्षमवजितपूर्णन्दुशोभं विभाति ॥ १६.२३ ॥

इत्येवंविधा यतिर्न भवति ।

१) स्यादस्थानोपगतेति वृत्तं मेघकाव्ये । २) जम्भारातीमेति वृत्तं सूर्यसप्तके ।

१ पदमध्ये यतिर्दुष्यति पादान्ते० A. २ पादान्ते EF. ३ कण्ठावलीनि B. ४ भावो dropped in E. ५ संगमेनामि० AEF. ६ दधतः सान्द्रसिन्दूररेणुमिति AB. ७ कचित्परस्यादिवत् । यथा F.

द्रष्टव्यो यतिचिन्तायां याचादेशः परादिवत् ॥ ३ व ।

यथा —

"अच्छिन्नप्रसराणि नाथ भवतः पातालकुक्षौ यशां —
स्यद्यापि क्षपयन्ति कोकिलकुलच्छायासपत्नं तमः ॥ १६.२४ ॥

*

विततघनतुपाक्षोदनुम्रासु दूर्या —
स्वविरलपदमालां श्यामलामुल्लिखन्तः ॥ १६.२५ ॥ इति ।

*

नित्यं प्राक्पदसंबद्धाश्चादयः प्राक्पदान्तवत् ॥ ४ अ ।

चादिभ्यः पूर्वं यतिर्न कर्तव्येत्यर्थः ।

यथा —

स्वातु खच्छं च सलिलमिदं प्रीतये कस्य न स्यात् ॥ १६.२६ ॥ इति ।
'नित्यं प्राक्पदसंबद्धा' इति किम् १, "अन्येषां पूर्वान्तवद्भावो मा भूत् ।

यथा —

मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्पाः ॥ १६.२७ ॥ इति ।

*

इत्यौत्तुभ्यादपरिगणयन् शुभ्रकलं ययाचे ॥ १६.२८ ॥ इति ।

*

परेण नित्यसंबद्धाः प्रादयश्च परादिवत् ॥ ४ व ।

प्रादिभ्यः परा यतिर्न भवतीत्यर्थः ।

दुःखं मे प्रक्षिपति हृदये दुःखहस्तैर्द्वियोगः ॥ १६.२९ ॥ इति ।

'परेण नित्यसंबद्धाः' इति किम् १, अन्येभ्यः परापि यतिर्यथा स्यात् ।

थेयांसि बहुविधानि भवन्ति महतामपि ॥ १६.३० ॥

"अपं च चादीनां प्रादीनां च एकाक्षरत्वेन एकाक्षराणामेव पदान्तपतौ अन्तादि-
वद्भावेन इष्यते न त्वनेकाक्षराणां पदमध्यपतौ । तत्र हि पदमध्येऽपि चामीकरादिभिव
पतेरभ्यनुज्ञातत्वात् । तत्र चादीनां यथा —

प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभूयिलासम् ॥ १६.३१ ॥ इति ।

प्रादीनां यथा —

दूराकदमोदं हसितमिव परिस्पृष्टमासां सखीभिः ॥ १६.३२ ॥ इति ।

१) अष्टिहृदयसमीपे — अथ पूर्वार्धमिदम् — अथान्वयमिदम् (एव) तत्रात्रापूर्वीनोपपन्नयोः पदभोग-
धनो ददति किमपि प्रीतिं मुहुः श्रोत्रयोः । २) अन्येषां पूर्वार्धेति — अस्मिन्मन्त्रेति । ३) अपं च
चादीनां इति — चादयः पदव्यत्यये प्रादयः चादौ वनिमात्रे अस्मिन्मन्त्रे मानः ।

तदेतत्सर्वं श्रव्यपदेनैव गतार्थमिति न सूत्रितम् । अनिर्दिष्टयतिकेऽपि च छन्दसि
श्रव्यैव यतिः करणीया । न पुनरेवं यथा —

“तेन शशिमुखि गतेन सखि किं प्रियेण कुरु मानमपि तस्मिन् ।

स तव चरतनु समदनः स्वयमेव समेति चरणयुगम् ॥ १६.३३ ॥ इति ।

तथा हि —

“अवहर्थापि मधुरा मनो हरति भारती ।

तमोनिचयसंकाशा मत्तनादेव कोकिला ॥ १६.३४ ॥ इति ।

ग्यादिर्गादिः ॥ १७ ॥

त्रिचतुरादिः संख्या क्रमेण गघडादिसंज्ञा ॥ १७ ॥

*

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्त्रोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

संज्ञाध्यायः प्रथमः समाप्तः ॥ १ ॥ ग्रंथाग्रं १२५, अ० १८ ।

1) तेन शशिमुखीति — ह्ययं सप्तपञ्चाशन्मात्राख्याऽऽर्या पुनः सर्वथापि यतिरहिता । 2) अवहर्षेति —
वृत्तत्वं च धूर्तकथागतम् । इत्याचार्य० प्रथमोऽध्यायः संपूर्णः ॥

१ चर० dropped in A २ त्रिचतुरादिसंख्या AP.

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

छन्दः ॥ १ ॥

आशास्त्रपरिसमाप्तेः छन्द इत्यधिकृतं वेदितव्यम् ॥ १ ॥

पादः ॥ २ ॥

पाद इत्यधिकार आशास्त्रपरिसमाप्तेः ॥ २ ॥

इदानीमेकाक्षराद्याः पद्विंशत्यक्षरावसानाश्छन्दोजातीराह—

एकाक्षरोक्ता जातिः ॥ ३ ॥

एकाक्षरपादा उक्ता नाम भेदसंग्रहात्मिका जातिः ॥ ३ ॥

अत्युक्ता - मध्या - प्रतिष्ठा - सुप्रतिष्ठा - गायत्री - उष्णिग् -
अनुष्टुब् - वृहती - पङ्क्ति - त्रिष्टुब् - जगती - अतिजगती -
शकरी - अतिशकरी - अष्टि - अत्यष्टि - धृति - अतिधृतयः
एकैकवृद्धाः ॥ ४ ॥

उक्तात एकैकाक्षरवृद्धपादा अत्युक्तादयः । तत्र द्व्यक्षरा अत्युक्ता जातिः ।
त्र्यक्षरा मध्या । चतुरक्षरा प्रतिष्ठा । एवं यावदेकोर्नविंशत्यक्षरा अतिधृतिः ॥ ४ ॥

कृतिः प्राञ्चिसमभ्युदक्ष ॥ ५ ॥

प्र - आद् - वि - सम् - अभि - उद् इत्येतेभ्यश्च परा कृतिरेकैकवृद्धाक्षरा । विंशत्यक्षरा
कृतिः । एकविंशत्यक्षरा प्रकृतिः । द्वाविंशत्यक्षरा आकृतिः । त्रयोविंशत्यक्षरा विकृतिः ।
चतुर्विंशत्यक्षरा संकृतिः । पञ्चविंशत्यक्षरा अभिकृतिः । षड्विंशत्यक्षरा उत्कृतिः
इति ॥ ५ ॥

अथासामेव जातीनामुपयोगिनो भेदानाह—

उक्तायां गः श्रीः ॥ ६ ॥

उक्तायां जातौ गुरुरेकाक्षरः पादः स च श्रीनामा । यथा—

गी-र्घीः । श्रीः, स्वात् ॥ ६.१ ॥

अत्युक्तायां गौ स्त्री ॥ ७ ॥

यथा—

भ्रातृ, दृष्टा । इष्टा, सा स्त्री ॥ ७.१ ॥

पञ्चमित्येके ॥ ७.१ ॥

१ एकोऽभि० BFP; एकाऽभि० C. २ प्राञ्चि० च कृतिः NF. ३ उद् ABP. ४ चतुर्वि० to अभि-
धृति. dropped in A. ५ एवं षड्वि० A. ६ इति dropped in A; इति यावत् B.

लौ भदः ॥ ८ ॥

जय, जिन । जित्, भर्द ॥ ८.१ ॥

पुष्पमिति कश्चित् ॥ ८.१ ॥

ग्लौ दुःखम् ॥ ९ ॥

यथा—

कस्य, नात्र । दुःखन्, मसि ॥ ९.१ ॥

त्सौ सुखम् ॥ १० ॥

यथा—

जिनः, स यः । क्रियात्, सुखम् ॥ १०.१ ॥ २।४ ॥

मध्यायां मो नारी ॥ ११ ॥

यथा—

निःसारे, संसारे । सारं किं, स्यान् नारी ॥ ११.१ ॥

यः केशा ॥ १२ ॥

यथा—

पुंभी, सुवेश । इयं सा, सुकेशा ॥ १२.१ ॥

धूरिति भरतः ॥ १२.१ ॥

रो मृगी ॥ १३ ॥

यथा—

बह्मभा, गेहिनी । या मृगीन्, लोचना ॥ १३.१ ॥

तडिदिति भरतः ॥ १३.१ ॥

सो भदनः ॥ १४ ॥

यथा—

विरहे, ऽभ्यधिकम् । भदनो, ददति ॥ १४.१ ॥

रजनीति भरतः । केचित्तु भ्रं-भ्य-ज-स्ताम् एकैकोऽपि अन्धिः, शङ्खः, शुभ्रं,
दुग्धं इत्याहुः ॥ १४.१ ॥ ३।४ ॥

प्रतिष्ठायां भौ कन्या ॥ १५ ॥

मगणो गुरुथ । यथा—

दिंदेः, येहां चक्रे । सेयं मन्ये, घन्या कन्या ॥ १५.१ ॥

भगौ^१ सुमुखी ॥ १६ ॥

भगणो गुरुश्च । यथा—

क्षीणतनुर्, मदिरहे । याशुमुखी, सा सुमुखी ॥ १६.१ ॥

ललितेति भरतः ॥ १६.१ ॥

जगौ विलासिनी ॥ १७ ॥

जगणो गुरुश्च । यथा—

न लभ्यते, घनस्तनी । घनं विना, विलासिनी ॥ १७.१ ॥

जयेति भरतः ॥ १७.१ ॥

रगौ समृद्धिः ॥ १८ ॥

रगणो गुरुश्च । यथा—

पुण्यपात्रे, शुद्धचित्तेः । या प्रदत्ता, सा समृद्धिः ॥ १८.१ ॥

पुण्यमिति भरतः ॥ १८.१ ॥

नगौ मृगवधूः ॥ १९ ॥

नगणो गुरुश्च । यथा—

तव पुरो, नयनयोः । किमिव सा, मृगवधूः ॥ १९.१ ॥

यगौ व्रीडा ॥ २० ॥

यगणो गुरुश्च । यथा—

तथा तेन, कृतं भर्त्रा । यथा चित्ते, ऽभवद् व्रीडा ॥ २०.१ ॥

सगौ सुमतिः ॥ २१ ॥

सगणो गुरुश्च । यथा—

भज धर्मं, वद सत्यम् । त्यज पापं, सुमतिः सन् ॥ २१.१ ॥

भ्रमरीति भरतः ॥ २१.१ ॥

तगौ^१ सोमप्रिया ॥ २२ ॥

तगणो गुरुश्च । यथा—

विभ्राजते, खे रोहिणी । चारुद्युतिः, सोमप्रिया ॥ २२.१ ॥ ४।८ ॥

सुमतिप्रायां रो गौ प्रीतिः ॥ २३ ॥

यथा—

यस्य नैवार्थाः, नैव कामिन्यः । नापि वैराग्यं, तस्य का प्रीतिः ॥ २३.१ ॥

१ भगौ N. २ सा सुखी । ललितेति भरतः A. ३ जगौ A. ४ पुण्यं to भरतः dropped in B; पुण्यमिति FP. ५ Sutra 22 with com. dropped in BFF.

इत्या विदग्धकः ॥ २४ ॥

रगणो लघुगुरु च । यथा—

यौवनेन वा, कामणेन वा । यो न दग्धको, ऽसौ विदग्धकः ॥ २४.१ ॥

वागुरेति भरतः ॥ २४.१ ॥

भो गौ पङ्क्तिः ॥ २५ ॥

यथा—

फाल्गुनमासे, फुल्लवनान्ते । पावकतुल्या, किंशुकपङ्क्तिः ॥ २५.१ ॥

अक्षरोपपदेत्यन्ये । कुन्तलतन्वीति भरतः ॥ २५.१ ॥

भ्लगा रतिः ॥ २६ ॥

भगणो लघुगुरु च । यथा—

साधुचरणा-, श्मोजयुगले । हस्त विदुषो, राजति रतिः ॥ २६.१ ॥

जो गौ सती ॥ २७ ॥

यथा—

स्वमर्तुमका, विशुद्धशीला । निरीहचिन्ता, सती सतीयम् ॥ २७.१ ॥

शिखेति भरतः ॥ २७.१ ॥

त्लगा नन्दा ॥ २८ ॥

तगणो लघुगुरु च । यथा—

चित्ते सरला, वेपे तरला । दाने प्रयुला, नन्दा महिला ॥ २८.१ ॥

य्लगा जया ॥ २९ ॥

यगणो लघुगुरु च । यथा—

ममानीयत, मनः कान्तया । मुखेनोदस-, जिताम्भोजया ॥ २९.१ ॥

म्लगाः सावित्री ॥ ३० ॥

मगणो लघुगुरु च । यथा—

जेनेन्द्रं मुलं, दिव्यादः सुरम् । जित्ये येन सा, सावित्री प्रभा ॥ ३०.१ ॥

सो गौ घनपङ्क्तिः ॥ ३१ ॥

यथा—

क्रियया हीनं, यदिह ज्ञानम् । रहिताम्भोगिह-, घनपङ्क्तिः सा ॥ ३१.१ ॥

न्लगा अभिमुखी ॥ ३२ ॥

नगणो लघुगुरु च । यथा—

शशिवदना, मृगनयना । अभिसरति, तदभिमुखी ॥ ३२.१ ॥

मृगचपलेत्यन्यः । कमलमुखीति भरतः ॥ ३२.१ ॥ ५।१० ॥

गायत्र्यां मौ सावित्री ॥ ३३ ॥

यथा—

देवानां यः क्षेत्रैः, साक्षात्क्षोभं निन्ये ।

स ब्रह्मा ब्रह्मा किं, यत्कान्ता सावित्री ॥ ३३.१ ॥

मौ तटी ॥ ३४ ॥

भगणरगणौ । यथा—

कामेभ्यो निस्पृहं, यस्योच्चैः स्यान्मनः ।

किं कुर्यात्तस्य सा, मन्दाकिन्यास्तटी ॥ ३४.१ ॥

सौ रमणी ॥ ३५ ॥

यथा—

१) रजनीरमण-, प्रतिभे घटने ।

तिलकं शशकं, कुस्ते रमणी ॥ ३५.१ ॥

नलिनीति भरतः ॥ ३५.१ ॥

तौ तनुमध्या ॥ ३६ ॥

तगणयगणौ । यथा—

लावण्यपयोधिः, सौभाग्यनिधानम् ।

सा कस्य न हृद्या, बाला तनुमध्या ॥ ३६.१ ॥

रभौ गुरुमध्या ॥ ३७ ॥

सगणभगणौ । यथा—

चपलाफेकर-, नयना सा किल ।

रमणीकोविद, गुरुमध्या तत्र ॥ ३७.१ ॥

यौ सोमराजी ॥ ३८ ॥

यथा—

२) स यः पातु कुन्द-, त्विषा देहभासा ।

समुद्रघोषितान्तो, जिनः सोमराजी ॥ ३८.१ ॥

अथ द्वितीयाध्याये पर्याया लिख्यन्ते—

१) रजनीरमणेत्यत्र शशकमिति—शशस्य गुल्फं शशकम् । गुल्फे कप्रत्यये भङ्गुचितमिति भावः ।

२) स यः पातु इत्यत्र सोमराजीति—चन्द्रप्रभः । सोमेन स्यान्मनेन राजने । चन्द्रमिति ।

१ देवः किं न ब्रह्मा N. २ निस्पृहं P.

न्यौ शशिवदना ॥ ३९ ॥

नगणयगणौ । यथा—

मनसिजलीला, कुलगृहभूमिः ।

कुयलयनेत्रा, शशिवदनेयम् ॥ ३९.१ ॥

मुकुलितेत्यन्यः । मकरशीर्षेति भरतः ॥ ३९.१ ॥

इमौ मालिनी ॥ ४० ॥

रगणमगणौ । यथा—

केतकीसंसृष्टैः, मालतीसंसृष्टैः ।

पङ्कजैरहन्तं, मालिनी सोपास्ते ॥ ४०.१ ॥

भ्यौ कामलतिका ॥ ४१ ॥

भगणयगणौ । यथा—

भाति मृदुपाणि, पङ्कजमनोह्रा ।

हासकुसुमश्रीः, कामलतिकेयम् ॥ ४१.१ ॥

स्तौ मुकुलम् ॥ ४२ ॥

मगणसगणौ । यथा—

यातोऽस्मिं शशमृन्, मार्तण्डोऽभ्युदयम् ।

व्याकोशं कमलं, नीलाब्जं मुकुलम् ॥ ४२.१ ॥

वीथीति भरतः ॥ ४२.१ ॥

त्रौ शफरिका ॥ ४३ ॥

नगणरगणौ । यथा—

कुयलयेक्षणे, रमयतो मनः ।

सर्व विलोचने, शफरिकाचले ॥ ४३.१ ॥

गिरेति भरतः ॥ ४३.१ ॥

इनौ कच्छपी ॥ ४४ ॥

रगणनगणौ । यथा—

लक्ष्यते सरसि, चन्द्रमःसदृशि ।

लक्ष्मकान्तिरिद्धि, कच्छपी पयसि ॥ ४४.१ ॥

त्रौ लघुमालिनी ॥ ४५ ॥

भगणरगणौ । यथा —

त्वद्वदनाप्रतो, मण्डलमैन्दवम् ।

संप्रति लक्ष्यते, श्रीलघु मालिनी ॥ ४५.१ ॥

स्यौ विमला ॥ ४६ ॥

सगणयगणौ । यथा —

निपतन्ति यस्मिन्, सरला दृशस्ते ।

तसुपैति लक्ष्मीः, विमला च कीर्तिः ॥ ४६.१ ॥

त्रौ जला ॥ ४७ ॥

तगणरगणौ । यथा —

जातास्त्व द्विपत्, क्षीणां दृशो नृप ।

अश्रान्तमश्रुभिः, पर्यस्तकज्जलाः ॥ ४७.१ ॥

स्यौ सुनन्दा ॥ ४८ ॥

मगणयगणौ । यथा —

भीमत्पार्श्वनाथ, त्वत्पादाब्जयुग्मे ।

भूयान्निर्विकल्पा, भक्तिर्मे सुनन्दा ॥ ४८.१ ॥

भूमौ विक्रान्ता ॥ ४९ ॥

मगणमगणौ । यथा —

नो भटसिंहास्ते, त्वत्त्रिपुपुर्यन्तः ।

यासरति सिंहाः, विभ्रति विक्रान्ताः ॥ ४९.१ ॥

स्यौ सूचीमुखी ॥ ५० ॥

सगणमगणौ । यथा —

अधुना पञ्चेपोऽ, नवतीक्ष्णास्त्रम् ।

इह जज्ञे सूची, मुखया केतव्या ॥ ५०.१ ॥

स्यौ शिखण्डिनी ॥ ५१ ॥

यगणमगणौ । यथा —

हहा पान्यस्त्रीभिः, पिपीयन्ते कर्णाः ।

सुदुर्व्यातन्वाने, शिखण्डिन्यारावम् ॥ ५१.१ ॥ ६।१९ ॥

१) सुनन्दाच्छन्दसि सुनन्दा इति—सुष्ठु नन्दयमीनि । लिहायत् संज्ञाया अभावात् नन्दायनो न भवति कृदन्तप्रथमपादे । ३) विक्रान्तायां विहा इति—हे राजन् सांप्रतं त्वद्विपुलीमध्ये न ते भटसिंहाः किं तु शून्यत्वात् सिंहा एव विक्रान्ताः सांप्रतं दृश्यन्ते । शून्यानीति भावः ।

उष्णिहि मौ गो गान्धर्वी ॥ ५२ ॥

यथा—

स श्रेयासि श्रेयांसः, श्रीमान्देवः पुष्णातु ।

क्षोभायाभूयश्चित्ते, गान्धर्वी न कीडापि ॥ ५२.१ ॥

इजौ ग उष्णिक् ॥ ५३ ॥

रगणजगणौ गुरुश्च । यथा—

^१उष्णिहीव सप्ततौ, स्याद्भुवं रजो गुरु ।

नो भवेद्यदि क्षितौ, श्रीजिनेन्द्रशासनम् ॥ ५३.१ ॥

शिखेति भरतः ॥ ५३.१ ॥

जसौ गः कुमारललिता ॥ ५४ ॥

जगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

^२नरेन्द्रगणसेना-पुत्रः प्रथितशक्तिः ।

दधासि नृपते त्व, कुमारललितानि ॥ ५४.१ ॥

अत्र केचिद् द्वाभ्यां विरतिमिच्छन्ति ।

इदं यदनपन्न, प्रिये तव चिभाति ।

इह यजति मुग्धे, मनो भ्रमरता मे ॥ ५४.२ ॥

मसौ गो मदलेखा ॥ ५५ ॥

मगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

यापत्वेसरिनादो, नायाति ध्रुतिमार्गम् ।

तापद्रग्धगजाना, गण्डे स्यान् मदलेखा ॥ ५५.१ ॥

इसौ ग उद्धता ॥ ५६ ॥

रगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

या वभूव सुदर्पा, वैरिणा नृप सेना ।

त्यत्पतापविलासे, सोद्धतापि गवश्री ॥ ५६.१ ॥

तसौ गो भ्रमरमाला ॥ ५७ ॥

1) उरिणीव सप्ततमिति—यथा उष्णिहि छन्दसि रजो गुरु स्यात् । कोऽर्थः । रान् ज रज गुरु भक्षर राग्यो जगणो गुरश्चेति लक्षणं यथा उष्णिहि छन्दसि मयति यथा मयारेऽपि रज पापलक्ष्म गुरु महेन् स्यात् यदि जिनेन्द्रशासनं न स्यादिति यावत् । 2) नरेन्द्र[गण]सेना-पुत्र इति—नरेन्द्रगणानां रात्रसमूहानां सेना । पक्षे नरेन्द्रभूतानां गणानां प्रमथार्थिनाम् । प्रथिता शक्तिः सामर्थ्यं यस्य । पक्षे शक्तिः प्रहरणम् । कुमारः स्कन्दः ।

तगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

कुन्दे विचकिले वा, मन्दारकुसुमे वा ।

श्रीत्या मधुरसाढ्ये, भ्रान्ता भ्रमरमाला ॥ ५७.१ ॥

रौ गो हंसमाला ॥ ५८ ॥

यथा—

दौबलालीनिराशा, पङ्कजे वदवासा ।

किं चकोटावलीयं, हन्त सा हंसमाला ॥ ५८.१ ॥

भौ गः कलिका ॥ ५९ ॥

यथा—

^१स्पर्शनमात्रवशाद्, या मकरन्दमुचा ।

किं भ्रमर भ्रमवा, सौ कलिवा कलिका ॥ ५९.१ ॥

सोपानमित्यन्यः । भोगवतीति भरतः ॥ ५९.१ ॥

भ्सौ गो विधुवक्त्रा ॥ ६० ॥

भगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

अहि विरहत्प्रा, रात्रिमभिलपन्ती ।

उद्यति विधुयिन्वे, म्लायति विधुवक्त्रा ॥ ६०.१ ॥

भौ गः सरलम् ॥ ६१ ॥

भगणभगणौ गुरुश्च । यथा—

पापाभ्यासाकुटिलं, चेतो रौद्रं भजते ।

शास्त्राभ्यासव्यसनाद्, धन्यं ध्यानं सरलम् ॥ ६१.१ ॥

भौ गश्चित्रम् ॥ ६२ ॥

• भगणभगणौ गुरुश्च । यथा—

^१कीर्तिरिह भवतः, कुन्दकुसुमसमा ।

रञ्जयति हृदयं, चित्रमिदमधिकम् ॥ ६२.१ ॥

नौ गो हरिविलसितम् ॥ ६३ ॥

यथा—

सपदि घलिनृपान्, समिति नियमयन् ।

प्रथयसि न विभो, न हरिविलसितम् ॥ ६३.१ ॥

- 1) स्पर्शनमात्रेण मकरन्दमुचेति—मकरन्दं मुञ्चति इति मकरन्दमुचा । मूलविभुजेति कः ।
2) कीर्तिरिदेत्यत्र चित्रमिति—शुभा सती हृदये रञ्जयतीति चित्रं पत्रे रागे प्रापयतीति भावः ।

१ रणद्वये शुभ च । यथा C. २ भगणद्वयं गुरुच । यथा P. ३ गा dropped in A.
४ भागवतीति A. ५ गदलं dropped in A.

चपलेत्यन्ये । द्रुतगतिरिति भरतः ॥ ६३.१ ॥

भ्जौ गः शारदी ॥ ६४ ॥

भरणजगणौ गुरुश्च । यथा—

उच्चवलनिशाकरा, चारुमलाकरा ।

वस्य न मनोरमा, श्रीर्ममति शारदी ॥ ६४.१ ॥

तनगा मधुकरिका ॥ ६५ ॥

तगणनगणौ गुरुश्च यथा—

पान्थ श्रय दयितां, प्राप्तो मधुसमयः ॥

गायन्त्यनुविटपं, प्रीता मधुकरिकाः ॥ ६५.१ ॥

वज्रमित्यन्यः ॥ ६५.१ ॥

स्जौ गो विमला ॥ ६६ ॥

सगणजगणौ गुरुश्च । यथा—

समशत्रुमित्रता, मवलम्ब्य निर्ममः ।

भज वीतरागतां, विमलात्मको भव ॥ ६६.१ ॥

जौ गः सुभद्रा ॥ ६७ ॥

जगणरगणौ गुरुश्च । यथा—

कुमारपाल देव, त्वदीयविक्रमेण ।

महौजसः सुभद्रा, पतेः स्मृतं न केन ॥ ६७.१ ॥

न्यौ गः कुसुद्वती ॥ ६८ ॥

नगणयगणौ गुरुश्च । यथा—

पतिविरहे यान्य, मुसमपि नापश्यत् ।

कलयति सा भ्रमाम्, इह कुमुदिन्येका ॥ ६८.१ ॥

यसौ गो मुदिता ॥ ६९ ॥

यगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

लतानां कलिकाभिः, प्ररोहसुलवैर ।

यसन्तागमनेऽस्मिन्, वनश्रीर्मुदितेयम् ॥ ६९.१ ॥

त्रौ गो मनोज्ञा ॥ ७० ॥

नगणरगणौ गुरुश्च । यथा—

मुवनजैरमश्रं, रतिपतेरप्यति ।

पिकगिर मधुश्रीर, अतिमनोज्ञयासौ ॥ ७०-१ ॥

सौ गो दीप्ता ॥ ७१ ॥

सगणरगणौ गुरुश्च । यथा—

नवसिन्दूरभासो, मुकुलाः किंशुकेऽमी ।

ध्रुवमाग्नेयवाणाः, रतिनाथस्य दीप्ताः ॥ ७१.१ ॥ ७।२० ॥

अनुष्टुभि त्रौ गौ विभा ॥ ७२ ॥

तरगगाः । यथा—

देव स्वयि क्षमानाथे, क्षीणान्यभूसुजां कीर्तिः ।

पूर्वाद्रिभाजि मार्तण्डे, का वा विभास्तु वाराणाम् ॥ ७२.१ ॥

इयौ ल्गाचनुष्टप् ॥ ७३ ॥

रयलगाः । यथा—

कुर्वते विवेकारतिं, ये विरागहेतुष्वपि ।

ते पठन्ति चित्रं सुहृद्, बालिशा अनुष्टुब्धिया ॥ ७३.१ ॥

गीर्गीर्विद्युन्माला ॥ ७४ ॥

समानेनैकादिरिति वचनाद् गीरिति गचतुष्टयं गृह्यते । मौ गाविति तु न कृतं चतुर्भिश्चतुर्भिर्यथा विरतिर्ज्ञायेतेति । यथा—

सत्यं रम्याभोगा भोगाः, कान्ताः कान्ताः प्राज्यं राज्यम् ।

किं कुर्वन्तु प्राप्ता यस्माद्, आयुर्विद्युन्मालालोलम् ॥ ७४.१ ॥

भौ गौ चित्रपदा ॥ ७५ ॥

यथा—

ल्योमनि सागरतीरे, पर्वतशृङ्गनिकुञ्जे ।

भ्राम्यति भीमकुलेन्दो, चित्रपदा तव कीर्तिः ॥ ७५.१ ॥

त्रौ ल्गौ सुमालती ॥ ७६ ॥

नरलगाः । यथा—

परिहृतोत्पलावली, कनककैतकी तथा ।

भ्रमर मालतीकृते, तदिति सा सुमालती ॥ ७६.१ ॥

भ्तौ ल्गौ माणवकं घैः ॥ ७७ ॥

भतलगाः । घैरिति त्र्यादिर्गादिरिति वचनाच्चतुर्भिरिति लभ्यते । यतिरिति चोपतिष्ठते । तेन चतुर्भिर्यतिरिति सिद्धम् ॥ यथा—

शीतह्रजान्योऽन्यरणद्, दन्तरवैर्विस्वरकम् ।

साम पठन् माणवको, आसि सुहृर्यत्र शुकैः ॥ ७७.१ ॥

1) ल्योमनि सागरतीरे चित्रपदेति—चित्राणि पदानि, आदित्याद्यन्तरूपाणि स्थानानि वा यस्याः सा । पसे या भ्रमति सापि चित्राणि पदानि पदन्यासा यस्या पूर्वेतिषा स्यात् । 2) शीतह्रजान्योऽन्येत्यत्र विस्वरकं लभ्यते । शुकैरिति—पूजायमा यत्र पुरे शुका अपि विद्यापारागाः भवन्ति तदा मनुजानो का कथा ।

तुरौ ल्गौ नाराचम् ॥ ७८ ॥

तरलगाः । यथा—

^१दुर्वारवैरिदन्तिनां, घुम्भस्थलेषु निश्चलः ।

त्यत्कीर्तिवितुवंशान्, नाराच एष शोभते ॥ ७८.१ ॥

म्नौ गौ हंसरुतम् ॥ ७९ ॥

मनगगाः । यथा—

^२मञ्जीरघणितयोग्यां, कुर्याणं श्रवणभोग्याम् ।

आदत्ते यत मनांसि, यूनां हंसरुतमेतत् ॥ ७९.१ ॥

न्जौ ल्गौ ललितगतिः ॥ ८० ॥

नजलगाः । यथा—

मणिरसनास्वनिताद्, अनुसृतहंसकुलैः ।

श्रितमिष शिष्यपदं, ललितगतौ मुनयोः ॥ ८०.१ ॥

इजौ गौ सिंहलेखा ॥ ८१ ॥

रजगगाः । यथा—

^३पर्णपातमात्रमीत, कृष्णसारपोतं वात ।

किं विलम्बसे महारमन्, त्व जहीहि सिंहलेखाम् ॥ ८१.१ ॥

जौ ल्गौ प्रमाणी ॥ ८२ ॥

जरलगाः । यथा—

^४तव प्रमातुमिच्छता, यशश्चलुष्यभूपते ।

समप्रमानजित्वरी, जगन्नयी प्रमाण्यभूत् ॥ ८२.१ ॥

मत्तचेष्टितमिति भरतः ॥ ८२.१ ॥

^५इजौ ग्लौ समानी ॥ ८३ ॥

रजगलाः । यथा—

रागरोपमोद्दोष-, दारुदावैपावकस्य ।

तीर्थिकैः समं जिनस्य, नो ^६समानिका वलापि ॥ ८३.१ ॥

१) दुर्वारवैरित्यत्र वेजुविडम्बे (शिवे) पताकायाम् । २) मञ्जीरघणितेत्यत्र मञ्जीरपोतपुरयोर्वत् घणितं रणितं तस्य योग्या अग्न्यासस्ताम् (योग्यां श्रमम् B) । ३) पर्णपातेत्यत्र पोतं तातेनि—पुत्रवमले तात । हे कृष्णसारपोतं वात । सिंहलेखामिति—सिंहस्य मयाङ्गाम् । ४) तव प्रमातुमित्यत्र प्रमाण्य भूदिति—प्रमाण्यभूदित्यलक्ष्णं क्रियापदम् । ५) जौ ग्लौ समानीत्यत्र 'वच'-मासक भागधेय-पापापरयमानार्थे'ति सङ्गायां टी । ६) समानिकेति—समान्येव स्वार्थिके वै समानिका ।

बृहत्यां भो मौ चक्रं डैः ॥ ८८ ॥

डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

विभ्रमसारध्विषेपं, मन्मथलीलालीलागारम् ।

कस्य न चित्ते कुर्वन्ति शोभं, बालकुन्दलक्ष्मीणां वक्त्रम् ॥ ८८.१ ॥

नो रौ बृहतिका ॥ ८९ ॥

यथा—

‘विशद्वृत्तलब्धात्मनः, शुचियशोयतेर्भूषते ।

तय कमण्डलुवोरिषिद्, बृहतिका च मन्दाकिनी ॥ ८९.१ ॥

इनसा हलमुखी ॥ ९० ॥

रनसाः । यथा—

दन्तुरं फणिसनयनं, यन्मुखं विरुटचिबुकम् ।

तां स्त्रियं सुरमभिलषन्, दूरतस्त्वज हलमुखीम् ॥ ९०.१ ॥

नौ मो भुजगशिशुसृता ॥ ९१ ॥

यथा—

‘नयनबिलसितैरस्याः, कथमियं यत् मूर्ध्ना ते ।

भुजगशिशुसृता यद्वा, ऽगगतमुराकन्धेयम् ॥ ९१.१ ॥

वक्त्रातेरित्यर्थः । शिशुपदस्य साभिप्रायत्वात् । यथा च—

अभ्यस्यता तु तर्कणीगतिवकिमाण-

मुन्मूलिताः फणिशिशो भयतापराधाः ॥ ९१.२ ॥

इति । मधुकरिकेति भरतः ॥ ९१.२ ॥

भजसा उदयम् ॥ ९२ ॥

यथा—

‘सुधु भयदीयवदने, सत्वपि नितान्वरुचिरे ।

निरूप इवैष सहसा, वान्छति शङ्काङ्क उदयम् ॥ ९२.१ ॥

भौ र उत्सुकम् ॥ ९३ ॥

यथा—

‘आपदि दीनमनोरथं, सपदि हर्षपरायणम् ।

मा कुरु मानस चापलं, संस्मर तत्त्वेमनुत्सुकम् ॥ ९३.१ ॥

- १) विशद्वृत्तेत्यत्र शुचियशोयतेरिति—पवित्र उज्ज्वलश्च यथा गृहं यतिस्तस्य । बृहतिर्धृति प्रच्छादनपटी ।
 २) नयनबिलसितैरित्यादि—बतेति कोमलामध्रणे । सुजयतिशुक्तेति—सुजयतिशोरेव सूते गमनं यस्याः ।
 ३) त(य)या चेति—शिशुपदस्य साभिप्रायत्वे संवादकमादि—अभ्यस्यतेति । तर्कणीगतिर्कटिल्य कुर्वता त्वया समुल्लभ्यते हर्षो जायते हलपरायोन्मूलनम् । ४) सुधु भयदीयवदने सुधु इति—भूषमानार्थे भूषणोऽप्यस्ति तत् उन् । अन्यथा—‘इकारान्तत्वाभावाद् ‘उत्ते प्राणं’ इत्यादिना सूत्रेणोन् न स्यात् । निरूप इति निर्दोषः ।

इनरा भद्रिका ॥ ९४ ॥

रनराः । यथा—

“पुण्यपापजलवर्धिते, सौख्यदुःखलतिके स्वयम् ।

तज्जहीहि^१ परिविप्लवं, साधुता हृदय भद्रिका ॥ ९४.१ ॥

नौ र उपच्युतम् ॥ ९५ ॥

यथा—

“नृप कुरु करुणां जने, परिहर स्वलसंगमम् ।

विमृश सुरविमानतस्, त्रिदशपतिप्रुपच्युतम् ॥ ९५.१ ॥

स्जसा अक्षि ॥ ९६ ॥

सजसाः । यथा—

“विपमास्त्र एष इति यत्, कययो यदन्ति तदसत् ।

महत्त्ययं हि मदनः, सुतनो तवाक्षिललितैः ॥ ९६.१ ॥

मः सौ कनकम् ॥ ९७ ॥

यथा—

“निध्यादर्शनदिग्भ्रमनाः, पापं धर्मधिया मनुते ।

गाढोन्मत्तरसान्धटशं, मृत्पिण्डोऽप्येधवा कनकम् ॥ ९७.१ ॥

सौ मस्तारम् ॥ ९८ ॥

यथा—

“सकलासुमतां रक्षायै, यतितव्यमितीर्यत् तत्त्वम् ।

रत्नपादयिदां तत्सारं, यदि वार्तिक ! रत्नं तारम् ॥ ९८.१ ॥

सिः सौम्या ॥ ९९ ॥

सिरिति संगणत्रयम् । यथा—

निजजीवितमात्ररसात्, कृतनिष्कपकर्मवते ।

मृगयामधुमयस्ते, कुरु धर्मसौम्यमते ॥ ९९.१ ॥

1) पुण्यपापेभ्यः जलवर्धिते इति—अन्यापि सता जलमिच्छा दृष्टिं यानि तयेषाम् । तज्जहीहि—
वस्तुतः त्वं त्यजेति योगः । परिविप्लमिति—विप्लवेभ्यः । साधुता तज्जनेतेति भावः । 2) नृप कुरु करुणा-
मित्यत्र त्रिरुपापतिमुपच्युतमिति—इत्येवमिदं व्यगाहं भट्टः इति हेतोः का गतिः सवेति भावः । 3) विपमास
एष इतीति—विपमानि पञ्चमंस्वाकानि, पक्षे दुःखद्वानि अस्मानि यस्य सः । अक्षिललितैरिति—लोपनचेष्टितैः
कयभ्रमैरिति भावः । 4) निध्यात्यत्र गाढोन्मत्तरसान्धटमिति—गाढमुन्मत्तरसेन घनरकरेणान्धा
विपुला एष वेति तेषाम् । 5) सकलामुत्तेत्यत्र वार्तिकेति—वार्तिकं प्रयोजनं भव्यं, इकम्, तस्य सरोपनं हे
वार्तिकं रत्नसारम् । रत्नसारिदां इत्यत्र सारं रत्नं वार्तिकं वार्तिकं भवति ।

१ परमिह (परमं दुःखं दुःखं च rippans) B. परमि= corrected to परमि P.
२ मृत्पिण्डोऽप्येधवा A. ३ इति पर A. ४ तारं रत्नं A.

तभ्या रुचिरा ॥ १०० ॥

तभ्याः । यथा—

नाश्रायि यैश्चरणपद्म-, द्वन्द्वं तत्र क्षणमपीश ।

तेराश्रितं वनमञ्जस-, दावज्जलत्तरु चिराय ॥ १००.१ ॥

नस्या विशाला ॥ १०१ ॥

नस्याः । यथा—

नृपतिलक मातु कीर्तिम्, तव भुवि कथं तु यस्याः ।

भरति सरुला त्रिलोरी, यदियमपि नो विशाला ॥ १०१.१ ॥

तन्मा मकरलता ॥ १०२ ॥

तनमाः । यथा—

”भमे भवदरिनारीणाम्, आर्द्राञ्जननयनान्मोघैः ।

आमूत्रि कुचकेदं धष्टै, नस्या मकरलतामद्विः ॥ १०२.१ ॥

नज्याः शशिलेखा ॥ १०३ ॥

नज्याः । यथा—

कलयति पाण्डुरभास, तत्र त्रिहे मुगधुः सा ।

मुभग यथा दिवसारी, गलितगन्धिः शशिलेखा ॥ १०३.१ ॥

नी सो लघुमणिगुणनिकरः ॥ १०४ ॥

यथा—

जपरमणिगुणगः, मरिदधिः तव चिन्ता ।

हृदिदि ग्लितमनि यद्, लघुमणिगुणनिकरः ॥ १०४.१ ॥

मभेसाः सिंहाक्रान्ता ॥ १०५ ॥

मभमाः । यथा—

त्यदृष्टेय नरति विभो, दीना प्रत्यर्थिनृपयम् ।

अतुल्यमेव शशिप्रदा, सिंहाक्रान्तेः मगधुः ॥ १०५.१ ॥

रज्याः कामिनी ॥ १०६ ॥

रज्याः । यथा—

”यत्प्रमादतो जगन्तरं, पुष्पमारुहो जगन्तरम् ।

द्वयमजरीनविभ्रनाम्, न्याः मर्यामि हन्त कामिनीः ॥ १०६.१ ॥

नगवर्तात्यन्तः ॥ १०६.१ ॥ १।१९ ॥

१) भमे नरदरीपत्र भिनय वृद्धमन भनिकेव-रुद्वेष्टस्य मरुतयम् । आर्द्राञ्जननि च कामि
नयनानि तदन्तर्गतम् । आमूत्रीति—मि नमः । मकरलतामद्विनाम—मन्त्र-हृत्तरुद्वेष्ट-मरुतयम् । २) यत्प्रमादत
रुद्वेष्ट पुष्पमारुह हन्ति—भवन् । विभ्रना विभ्रन् ।

पङ्क्तौ मभसगा मत्ता घैः ॥ १०७ ॥

मभसगाः । घैरिति चतुर्भिर्यतिः^१ । यथा—

“आताम्रत्वं अपुपि दधानो, घूर्णन् पृथ्वीतलपतनेच्छुः ।

द्राग्वारुण्यां निहितकरोऽयं, मत्तावस्थां प्रथयति भानुः ॥ १०७.१ ॥

इयं च यद्यपि “वानवासिकायामन्तर्भवति तथापि विशेषसंज्ञार्थमुक्ता ।

एवमन्यत्रापि” ॥ १०७.१ ॥

इयजगाः पङ्क्तिका ॥ १०८ ॥

इयजगाः । यथा—

“भूविलासदूरीकृतोद्धसन्, कामकामुकां कान्तिशालिनीम् ।

मञ्जुगुञ्जिमञ्जीरराजितां, पश्य कामिनीपङ्क्तिकामिमाम् ॥ १०८.१ ॥

मस्जगाः शुद्धविराड् ॥ १०९ ॥

“सम्यग्ज्ञानचरित्रपात्रतां, यो दध्रे भुवनेकग्रन्थयः ।

प्रेलोक्यरघूहणीयतां गतः, सत्यं शुद्धविराडयं मुनिः ॥ १०९.१ ॥

मन्यगाः पणवो डैः ॥ ११० ॥

मनया गुरुश्च । डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

“स्याद्वादैर्मृतमुदिते चित्ते, शान्प्रोक्तिः कटुरितरा भाति ।

एवं संसदि चतुर्ङ्गायां, जल्पामो जयपणवं वत्या ॥ ११०.१ ॥

कुवलयमालेति भरतः । केचित्तु यगणस्थाने सगणं मन्यन्ते ॥ ११०.१ ॥

रजगा मयूरसारिणी ॥ १११ ॥

रजरा गुरुश्च । यथा—

“या घनान्धकारटम्बरेषु, प्रीतमानसा विसर्पतीह ।

क्षोभयन्त्यपि क्षणान्जङ्गान्, संत्यजेन् ”मयूरसारिणीं वाम् ॥ १११.१ ॥

१) आताम्रत्वमित्यत्र वारुण्यामिति—वदन्ने देवता भस्वाः सा वारुणी पथिमा, वरुणामनुद्रादागवा वारुणी मुरा च वरुणम् । निहितकरो इति—कराः किरणा हस्ताश्च । २) वानवासिकायामन्तर्भवतीति—द्रादसश्च वानवासिका । पादपगुहये द्रादसो नवमे च सप्तौ वानवासिर्धेनि भागः । ३) एवमन्यत्रापि—यत्र पदेन लज्जार्त्वे परं ममापाणि तत्र विशेषसंज्ञाये न नृपणाव । ४) भूविलासेत्यत्र मञ्जुगुञ्जिति—मञ्जु मनोहरं यथा स्यादेवं गुञ्जति ध्वनन्तीत्येवंशालिनी मञ्जीररजि मञ्जुगति तैः शक्तिरं शोभिताम् । ५) सम्यग्ज्ञानेत्यत्र शुद्धविराडिति—शुद्धः मन् विराजते । किरः । ६) स्याद्वादेत्यत्र चतुरङ्गायामिति—चतुरि वारिः प्रथिवी-सत्य-समावर्तिरूपानि अङ्गानि यस्याः । जयपणमिति—जयवदम् । ७) या घनान्धकारेभ्यः पथमि निषिगति भयङ्करहम्बरायै, पक्षे शेषान्धकारहम्बरायै मेतु । क्षोभयन्तीति—अविशन्ते भुजगा-भिर्यत्र कोन्वा । भुजगमिति—मनिहारात्, पक्षे वरुणम् । ८) मयूरमदित्येति—मयूरवर्माणि गण्ड-मोषेवंशिका । कर्तुर्निह । तानिति—हिरण्येति भागः । (मयूरवर्माणि अनिवारिकम् Tirthahar in p.)

१ वति. dropped in A. २ नाशरत्ना B. ३ ८४ ८८८ मयूरवर्माः । यथा ४ रुद्रगा. B. ५ ८४ ८८८ A. ६ मञ्जीररज B.

नञ्जगास्त्वरितगतिः ॥ ११२ ॥

नजना गुरुश्च । यथा—

दिनकरपीतशुचिरुचिश्च, चरमगिरेः शिरसरत्तटीम् ।

अनुसरति त्रपित इव, त्वरितगतिः सितकिरणः ॥ ११२.१ ॥

भ्रमस्या रुक्मवती ॥ ११३ ॥

भ्रमसा गुरुश्च । यथा—

ये विजितात्मानो नयनिष्ठाः, जाग्रति लोकं रक्षितुकामाः ।

स्यान्नियतं तेषां वसुधेयं, रुक्मवती भ्रमस्यपरेषाम् ॥ ११३.१ ॥

चम्पकमाला मुभावेति चान्ये । पुष्पसमृद्धिरिति भरतः ॥ ११३.१ ॥

भिगौ चित्रगतिः ॥ ११४ ॥

भत्रयं गुरुश्च । यथा—

"यस्य न कापि फला न मतिर्द, न व्यवसायलभोऽपि तथा ।

सोऽपि कथंचन जीयति चेद्, त्रैयमिदं खलु चित्रगतिः ॥ ११४.१ ॥

निगौ निलया ॥ ११५ ॥

नत्रयं गुरुश्च । यथा—

"अपि सरिद्धिपतिमुता, हरिमपि परिहरति यत् ।

अधमपुरुषकृतरतिं, धिगहह कमलनिलयाम् ॥ ११५.१ ॥

जिगाद्युपिता ॥ ११६ ॥

जत्रयं गुरुश्च । यथा—

"स किं वद नीचसमाभयो, न किं कथय स्थितिरुन्नते ।

न चापलमुज्झसि लक्ष्मि किं, न चेद् उपितां जलधामनि ॥ ११६.१ ॥

रः सौ गो मणिरद्गः ॥ ११७ ॥

यथा—

धीमतां हि गुणो विशदभीर, जायते गुणितंगमयाप्त ।

शोभते नितरा न किनङ्गे, कुटुमारणिते मणिरद्गः ॥ ११७.१ ॥

1) यस्य न कापीत्यत्र विश्रुतार्थः—चित्रा बहुधा गतिः प्रकृते यस्य तत् । 2) अपि सरिद्धि-
पतीत्यत्र कमलनिलयमिति—उद्गमम् । 3) स किं वदत्यत्र उन्नत इति—उन्नते पुनः । उपितां जलधामनीति—
चतुर्थे पादे काव्य पठनीयः । नृनमुपिता जलधामनि । पुनः काव्ये । इलकोरूपम् । उन्नते—जलधामनि
नीचसमाभयो भवति, उन्नते प्रदेशे स्थितिरं भवति ।

औ म्गौ वन्धूकम् ॥ ११८ ॥

भनमा गुरुश्च । यथा—

“एतदभिनवमाखद्विम्बं, शोणरुचिरुच्चिरं प्राग्वध्याः ।

शेखरितनववन्धूकश्री-, वन्धुपदमधुना संघत्ते ॥ ११८.१ ॥

ब्रजगा मनोरमा ॥ ११९ ॥

नरजा गुरुश्च । यथा—

निखिलदीनदुःखदारिणी, सकलवन्धुसंविभागकृत् ।

शुण्जिन्नार्घ्यतार्णवोपमा, भवति सा रमा मनोरमा ॥ ११९.१ ॥

तो जौ ग उपस्थिता ॥ १२० ॥

यथा—

“एषा भवतः समराङ्गणे, राजन् जयसिद्धिरुपस्थिता ।

कीर्तिः कुपितेषु भवत्प्रिया, सद्योऽभिससार विगन्तरम् ॥ १२०.१ ॥

अत्र द्वाभ्यां यतिरित्येके ॥ १२०.१ ॥

रुमस्गाः कलिका ॥ १२१ ॥

रमसा गुरुश्च । यथा—

कुन्वयष्टिं हृष्टः परिचुम्बन्, किं न रे रोलम्ब त्रपसे त्वम् ।

तत्तथा येन प्रागनुरागात्, क्रीडितं मालेत्याः कलिकायाम् ॥ १२१.१ ॥

भद्रागा मृगचपला ॥ १२२ ॥

भतना गुरुश्च । यथा—

“साधु समाधावविचलताम्, आश्रय हे मानस सततम् ।

वाञ्छसि यद्यन्ययपदवी, मा कुरु शक्ति मृगचपलाम् ॥ १२२.१ ॥

मो नौ गः कुमुदिनी ॥ १२३ ॥

यथा—

आसाद्य प्रियमिह शशिनं, निर्गच्छद्भ्रमरकुलमिषात् ।

मूर्तं दुःखमिव विरहजं, तत्कालं वमति कुमुदिनी ॥ १२३.१ ॥

कुमुमसमुदितेत्यन्ये ॥ १२३.१ ॥

मः सौ ग उद्धतम् ॥ १२४ ॥

1) एतदभिनवमेतत् शेखरितनववन्धूकश्री-शेखरितानि शेखरीकृतानि च तानि नववन्धूकानि च तेषां श्रीः शोभा तस्याः वन्धुपदं सादृश्यं साम्यमिति भावः । 2) एषा भवतः इत्यत्र उपस्थितेति-प्रादुर्भूता । 3) साधु समाधावित्यत्र अविचलतेति-स्थिरत्वं । अन्ययपदमीमिति-मोक्षमार्गम् ।

यथा—

“सर्पद्विस्तय दिग्जयवाघ्रा- स्वेभिर्देव तुरंगमसैन्यैः ।

प्राज्यैरुद्धतमध्वरजस्तां, वृद्धिं प्राप न वृन्दमरीणाम् ॥ १२४.१ ॥

नज्यगा विपुलभुजा ॥ १२५ ॥

नजया गुरुश्च । यथा—

“रिपुवनिताजननिःश्वासैर्, अविरतमुष्णतरोः क्लान्ता ।

भजति चुलुक्य जयश्रीसे, विपुलभुजाविटपिच्छायाम् ॥ १२५.१ ॥

स्जस्ता माला ॥ १२६ ॥

सजसा गुरुश्च । यथा—

गगनाद्गणे कुमुदपण्डैः, श्रियमुद्रहन्ति निपतन्त्यः ।

भयदीक्षणोत्सवसत्पणाः, नृप सुभ्रुवां नयनमालाः ॥ १२६.१ ॥

प्रमितेत्यन्ये ॥ १२६.१ ॥ १०।२० ॥

विष्टुभि भौ रो गौ रोचकम् ॥ १२७ ॥

यथा—

“कुम्भमुबो जयतीह माहात्म्यं, तद्वद्वामुस्ततेजसश्चापि ।

यस्य जगत्प्रलेयप्रगल्भोर्मिर्, अत्रति रोचकगोचरं सिन्धुः ॥ १२७.१ ॥

रः सौ ल्नावच्युतम् ॥ १२८ ॥

यथा—

त्वं दधासि विभो परमेष्ठिताम्, ईश्वरस्वमपि त्वयि राजति ।

अच्युतत्वमपि त्वमुपश्रितः, कोऽपरस्त्वद्वते जिन देवता ॥ १२८.१ ॥

तिरगौ लयग्राहि ॥ १२९ ॥

तगणत्रयं गुरुद्वयं च । यथा—

वीणानिनादातुंयन्त्रेण हृत्वां, काञ्चीरर्णत्कारचित्रायमाणम् ।

नन्याद्गहारप्रकाराभिरामं, दत्ते प्रमोदं लयग्राहि लस्यम् ॥ १२९.१ ॥

1.) सर्पभिरुपेत्यत्र [यात्रासु युधिः] वृन्दमरीणामिति—वैरिणां वृन्दं वृद्धिं न प्राप किं तु स्वसैन्योपेत्य तं रजः वृद्धिं प्रापेति भावः । 2.) रिपुवनितेत्यत्र क्लान्तेति—जन्यापि काचित् वा क्षी भवति सा वारेण पीडिता सती वृक्षं याति । 3.) कुम्भमुबो जयतीत्यत्र ध्वजोन्मेषेणवाचकस्य च रोचकगोचरं तुरगुभाजियं सिन्धुरद्वति प्रकटीकरोति । कोऽर्थः । जगत्प्रलेयप्रगल्भोर्मिर्पि समुद्रमुत्तुङ्गेन पीतो बहवाग्निना च शोषितः । नास्ति पुंसि चेति णञ्जे, रोचकः ।

भिरगौ दोधकम् ॥ १३० ॥

भत्रयं गुरुद्वयं च । यथा -

“पुष्करमम्बुदगर्जितधीरैः, श्रव्यमदो धकघोःकृतिनादैः ।

व्यञ्जितपाठकृतिध्वनिपाद-, न्यासमसाविह नृत्यति सुभ्रूः ॥ १३०.१ ॥

“उपचित्रेयम् ॥ १३०.१ ॥

सिल्गा विदुषी ॥ १३१ ॥

सत्रयं लघुगुरु च । यथा -

“कुरुते तरसा न हि चापलं, स्वयमेव न चार्थयते परम् ।

प्रकटं कुरुते न वियाततां, प्रमदा विदुषी भवतीदृशी ॥ १३१.१ ॥

भन्ना गौ श्रीर्ङैः ॥ १३२ ॥

“डेरिति पञ्चभिर्यतिः । अतना गुरुद्वयं च यथा -

या सुजनानामुपकरणाय, प्रद्विपतां च प्रतिकरणाय ।

मानधनानां भवति नराणां, श्रीरितरा स्यात् परिकरमात्रम् ॥ १३२.१ ॥

सान्द्रपदमित्यन्ये । रुचिरेति भरतः । यतिनियमाभावे इदमेव प्रत्यवबोधः

॥ १३२.१ ॥

तो जौ गार्बुपस्थिता ॥ १३३ ॥

यथा -

या मानमहाविपघूर्णिताङ्गी, नाभूत् कलयापि यशंवदा ते ।

लोलन्मलयानिलदोलितात्मा, प्रीत्या सखिलासमुपस्थिता सा ॥ १३३.१ ॥

जस्ता गार्बुपस्थितम् ॥ १३४ ॥

जसता गुरुद्वयं च । यथा -

“शिलीमुखततिं सत्यक्षनादां, मुहुर्निदधत् ॥ वाणासनाद्धे ।

पुरः शरद्वतुं सप्रेक्ष्य राजन्, उपस्थितमरिस्त्वामेव मेने ॥ १३४.१ ॥

1) पुष्करमम्बुदगर्जित गुरुद्वयं धकघोः कः घकघोःकृतिनादैः । घकं नाम वादिनं यस्य ये घोःकृतिनादास्तैः । पाठस्य कृती उपाध्यायः व्यञ्जितः पाठकृतिन उपाध्यायस्य ध्वनिः पाठन्यासेन यत्र नृत्ये । एतत् क्रिया-विशेषणम् । 2) उपचित्रेयमिति - उपचित्रा । यणचतुष्टये नयमगुताउपचित्रा । 3) कुरुते तरमेत्यत्र वियाततां पठताम् । धीणां हि स्वभावोऽयं हावमागदिना स्ववियवं पुरः करोति परं मुनेन तं न प्रार्थयते । 4) शिलीमुखततिमित्यत्र भ्रमराधेर्मि बाणधेर्मि च । सन्तः पञ्चनादौ यस्याः सन् पञ्चनदो यस्या वा । बाणसेवि - बाणद्वय-धीनकद्वयोरद्धे । एते धनुषि ।

१ पाठकृति DDP. २ सतुते AP. ३ नजगौ K. ४ डेरिति DE. ५ P adds मानवासिनेर्. ६ यो उप. B. ७ विदुषी B.

मात् तौ गौ शालिनी धैः ॥ १३५ ॥

मस्तद्वयं गुरुद्वयं च । धैरिति चतुर्भिर्यतिः । यथा—

“उर्मिभङ्गीर्निर्मिमाणा धुनीनां, व्यातन्वाना वीरुधा लासलीलाम् ।

उद्धम्भन्ते शालिनीवारपाकः, स्फुरामोदाः शारदा बांयवोऽमी ॥ १३५.१ ॥

मभता गौ वातोर्मी ॥ १३६ ॥

धैरिति वर्तते । यथा—

“स्वच्छवृणां विपिनं प्रस्थितानां, क्षिप्तः पांडुरेडंशि वातोर्मिकाभिः ॥

तापः सूर्येण च मूर्ध्नि प्रकीर्णः, को वा नास्कन्दति संप्राप्तभङ्गान् ॥ १३६.१ ॥

मो भौ गौ वा ॥ १३७ ॥

वातोर्म्या एव लक्षणांतरम् । धैरिति वर्तते । यथा—

“घोराकारा घनघोषविशेषा, दूरोत्क्षिप्तक्षित्विरेणुविमिभा ।

लोकक्षोभं सहसा विदधाना, वातोर्म्यां कुरुते जगदन्धम् ॥ १३७.१ ॥

मभ्रत्वा भ्रमरविलसितम् ॥ १३८ ॥

मभना लघुगुरु च । धैरिति वर्तते । यथा—

“प्रत्याख्यातायसि कमलयनं, आवा तत् किं करतलचलनैः ।

मुग्धे विद्वि स्फुटकमलपिया, वक्रापातिभ्रमरविलसितम् ॥ १३८.१ ॥

“वानवासिकेयम् ॥ १३८.१ ॥

नौ सो गौ वृन्ता ॥ १३९ ॥

धैरिति वर्तते । यथा—

जिनपतिगुरुष्वर्षादे यो, द्युममविरिह लुठति प्रीत्या ।

विगलति निरिखमयं तस्मात्, परिणतफलमिव धुन्तान्वात् ॥ १३९.१ ॥

न्यभना गौ पतिता धैः ॥ १४० ॥

नयमा गुरुद्वयं च । धैरिति पद्भिर्यतिः ॥ यथा—

1) उर्मिभङ्गीत्यत्र उर्मौ कलोलः । धुनीनां नदीनाम् । व्यातन्वानाः कुर्वन्तः । शालिनीवारपादेति—
उक्ताः शालयोऽनुशा नीवाराः । यद्वा शालिनः दोभना ये नीवारा उन्नीहवा इति वा कार्यम् । मृगारणा
प्रिया वायुर्बन्धते दीप्तो मन्दः सुतमिधः । 2) स्वच्छवृणमित्यत्र वातोर्मिकाभिर्वातमण्डलीभिः । नास्कन्दति
न पीडयति । 3) घोराकारेण घोरो भवकृन् नागरो यस्याः सा, महद् घोषवती । 4) प्रत्याख्या-
तापीत्यत्र निराकृतापि । यदाति शेषः । यानेति—प्राप्ता । चलनेति—विशेषतः । 5) वानवासिकेयमिति—
मज्जमुख्यीगन्धो नयमे द्वादशे च छे मयि वानवासिका । मृगद्वेदविशेषाद् भ्रमरविलसितम् ।

१ मातौ म; मतौ A २ मस्तद्वयं B ३ वातोर्मी धै O ४ धैरिः पुरातने A ५ विपिने N.
६ नौ धैर्वा O ७ इति च वर्तते B ८ विशेषान् P. ९ स्तिर्धै GH. १० वृन्तं A; वृन्ता धै GH.
११ माति D.

“वहति न मन्दं दक्षिणवायुद, भ्रमति न तूर्णं चूतपरागः ।

दधति न पिक्वः पञ्चमरागं, किमु पतिता त्वं पादतलेऽस्य ॥ १४०.१ ॥

इनरल्गा रथोद्धता ॥ १४१ ॥

रनरा लघुगुरु च । यथा—

तायकीनकटके रथोद्धताः, धूलयो जगति कुर्युरन्धवाम् ।

चेदिमाः करिषदा मदान्मसा, भूयसा प्रशमयेन्न सर्वतः ॥ १४१.१ ॥

“अपरान्तिकेयम् ॥ १४१.१ ॥

इनभा गौ स्वागता ॥ १४२ ॥

रनभा गुरुद्वयं च । यथा—

वह्मं सुरभिनित्रमनङ्गं, दाक्षिणात्यपवनं सुहृदं च ।

पृच्छतीह परपृष्टविधुष्टैः, स्वागतानि नियतं वनलक्ष्मीः ॥ १४२.१ ॥

नौ रल्गा भद्रिका ॥ १४३ ॥

नद्वयं रो लघुगुरु च । यथा—

परिहर नितरां परापदं, कुरु जिनवचनेऽनुपगित्वाम् ।

इति तव चरतः परे भवे, भवतु सपदि भद्रिका गतिः ॥ १४३.१ ॥

अपरवक्त्रमिति भरतः । “उत्तरान्तिकेयम् ॥ १४३.१ ॥

रजल्गाः द्वेनी ॥ १४४ ॥

रजरा लघुगुरु च । यथा—

भ्रान्तगृध्रवृन्दकङ्कमण्डल, द्वेनिका त्वदीयवेरिवाहिनी ।

आपतत्कृतान्तरीर्द्रकिंकर, व्याकुलेन लक्ष्यते क्षमापते ॥ १४४.१ ॥

निःश्रेणिकेत्यन्ये ॥ १४४.१ ॥

“नो जौ ल्गौ सुमुखी ॥ १४५ ॥

यथा—

कनकरुचिर्घनपीनकुचा, मनसिजविभ्रमकेलिगृहम् ।

चलनयना नयकुन्दवती, न हरति कल्प मनः सुमुखी ॥ १४५.१ ॥

द्वुतपादगतिरिति भरतः ॥ १४५.१ ॥

- १) वहति न मन्दमिति—प्रसरति । एतानि कामिन्याः भर्तुः पादपतने कारणानि । तदभावे पतितेति ।
 २) अपरान्तिकेयमिति—पैतालीपादेषु स्यादजापरास्तिका । एतज्जेल्याद् रथोद्धतायाः । ३) उत्तरान्तिकेय-
 मिति—पैतालीपादोत्तरायाः । चारुदामिनीति—चारुदामिनी प्रत्यक्षरे । ४) नो जौ ल्गौ सुमुखीति—नन्वत्र
 एतौनामभ्यामप्युयोनि स्त्री न प्रसीति । अप्राह—सोभनं मुग्धं कल्पाया अभिर्दिष्टा स्त्री, यतो ह्रीः । ततः
 सुमुखीव इह एतः प्रधानत्वात् सुमुखी ।

मस्त्रा गावेकरूपम् ॥ १४६ ॥

मस्त्रा गुरुद्वयं च । यथा —

कोष्ठे वा कनकेऽधवा मणौ वा, लोष्टे वा रमणीषु वा हृणे वा ।

शापे वा स्तवनेऽपि वा वितृष्णं, साधूनां मन एकरूपमेव ॥ १४६.१ ॥

तो जौ लगौ मोटनकम् ॥ १४७ ॥

यथा —

“दन्तश्रुतिधौतदिगन्तरया, रम्यं नवयौवनया विहितम् ।

साचीकृतलोलविलोचनकं, दृष्टं भवता मुखमोटनकम् ॥ १४७.१ ॥

तभजल्गा उत्पापनी ॥ १४८ ॥

यथा —

सर्पद्विपेन्द्रभरकम्प्रमही, प्रभ्रश्यदक्षिशिखरैरप्यनिभिः ।

अन्मोविगम्यदायितस्व हरेद्, उत्पापनी जयति ते^१ दृवना ॥ १४८.१ ॥

तो नौ लगौ मुखचपला ॥ १४९ ॥

यथा —

“आकाङ्क्षति यदि मुखमसमं, जन्मापि विमलमिदं मनुपे ।

नागीमिव निरवधिकुटिलां, नारी परिहर मुखचपलाम् ॥ १४९.१ ॥

न्यनल्गाः कमलदलाक्षी ॥ १५० ॥

नयनल्गाः यथा —

विरहनिदाघः सुमगं दृढाद्, अविशयदीर्घाकृतदियसः ।

कृतगुरुवापः कुर्याति वां, कमलदलाक्षीं सरितमिव ॥ १५०.१ ॥

रुचिरमुखीति भरतः ॥ १५०.१ ॥

सनल्गा विमला ॥ १५१ ॥

सनल्गाः । यथा —

शरदायातेयं गगनमणेर, इव तेजः प्रीदि तव भवताम् ।

नृप कीर्तिज्योत्स्ना तुहिनरुचेर, इव दिक्षु भ्राम्यत्वविविमला ॥ १५१.१ ॥

नस्त्रा गावशोका ॥ १५२ ॥

नस्त्रा गुरुद्वयं च । यथा —

१) दन्तश्रुति — साचीकृतनेत्रि चकीकृतम् । ॥) आकाङ्क्षतीत्यत्र मुखचपलामिति — वाचाङ्गम् ।

१ मणौ वा A. २ शिखाय्वा A. ३ सा दृ० N. ४ D drops नयनल्गाः to कमलदलाक्षी.
५ विहरनि० N. ६ कुर्याति APB. ७ तेजः प्रीति N. ८ कीर्तिज्योत्स्ना AG. ९ नस्त्रा P.

¹⁹अलिबलयहुंकृतिभिरुच्चैर्, इयमिह निषेधति भवन्तम् ।

वनभुवमितः पथिक भा गाः, कुसुमितसमुद्धसदशोकाम् ॥ १५२.१ ॥

सज्या लंगौ सारंणी ॥ १५३ ॥

सजयलगाः । यथा—

मदनैस्त्रिलोचनभालामिना, ज्वलितः क्षणादिह जीवेत् कथम् ।

त्रिवलीतरंगजुषः स्युर्न चेद्, रससारसारणयः सुभ्रुवः ॥ १५३.१ ॥

तौ जो गाविन्द्रवज्रा ॥ १५४ ॥

यथा -

स्वस्यागमाचारपरायणानां, पुण्यात्मनां यैः कुरुते विरुद्धम् ।

क्षोणीभृजस्तस्य भवत्यवश्यं, रौद्रेन्द्रवज्राभिहतस्य पातः ॥ १५४.१ ॥

जतजा गायुपेन्द्रवज्रा ॥ १५५ ॥

यथा—

"दधासि धात्रीं विदधासि दुष्ट-; क्षमाभृतां निर्दलनं प्रसह्य ।

कुमारपाल क्षितिपाल कस्त्वम्, उपेन्द्रवज्रायुधयोस्तदत्र ॥ १५५-१ ॥

एतयोः परयोश्च संकर उपजातिश्चतुर्दशधा ॥ १५६ ॥

एतयोरिन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रयोः संकरोऽन्योन्यपादमीलनमुपजातिः । सा च प्रत्तार-
मेदावर्तदशधा । एवं परयोरिन्द्रवंशा-चंशस्थयोः संकरः उपजातिश्चतुर्दशधैव । स्थापना” ।

5|||, |5||, 55||, ||5|, 5|5|, |55|, 555|, |||5, 5||5, |5|5, 55|5, ||55,

ସଂସ୍କୃତ, ୧୯୯୯.

आद्यभेदोदाहरणं यथा—

प्रायः पुमांसोऽभिनयार्थलाभे, गुणोज्ज्वलेष्वप्यकृतादराः स्युः ।

अवाप्य कुन्दं मधुपो हि जज्ञे, गैतोपजातिध्रमणाभिलापः ॥ १५६.१ ॥

एयमन्येष्वाप्सुदाहार्याः । समवृत्तग्रस्तावेऽप्युपजातीनामुपन्यासो लापवार्थः ॥ १५६.१ ॥

सर्वजातीनामपीति^१ वृद्धाः ॥ १५७ ॥

सर्वजातीनां उक्तादीनां प्रायो गायत्र्यादीनां इतः परासां जगत्यादीनां "कृत-
नामाकृतनामविसदृशप्रस्तारूपस्वस्वपादानां स्वल्पभेदानां संकरः उपजातिरिति बहुयुताः
प्राहुः । यथा विप्रभः स्वप्रस्तारेण -

१) अटिपलयेति भयन्तमिति—कंचिद् पवित्रं वनसदृशीं निरूपयति । २) दधानि धार्ष्ट्यामित्यत्र अमाभूवामिति—राष्ट्रां गिरिमां च । कस्यमिति—का प्रभे । नारायण-पुनराख्येभ्यश्च संग इति मन्ते ।

[illegible]

४) कृतवानाकृतवायेति - किरणस्य साररूपं स्वस्वारां यस्याम् । पदं कधी न वदति ।

१ गरमिनी 1000. २ हल्का : ३ गरम. ४ क्या dropped in 10. ५ लम्बी गरमिनी.
६ भवि हल्का : ७ गरम.

१) कामे कमाहि कमियं गु दुक्खं, छिंदाहि दोसं विणैणज्ज रागं ॥ १५७.१ ॥

तथा -

२) सकारण सिरसा पंजलीओ, कायगिरा भो मणसा ये निचं ॥ १५७.२ ॥

परजातिप्रसारेण यथा -

३) युधिष्ठिते धर्मेमयो महाद्रुमः, रुक्म्योऽर्जुनो भीमसेनोऽस्य शाखा ।

माद्रीसुतौ पुष्पफले समृद्धे, मूल रूप्यो ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च ॥ १५७.३ ॥

४) जे आवि मेदेत्तिं गुं विदत्ता, उहरे इमे अणमुपत्ति नंदा ॥ १५७.४ ॥ ११३० ॥

जगत्यां तौ जाविन्द्रवंशा ॥ १५८ ॥

ततजराः । यथा -

५) दारेषु सुमीवकपीश्वरस्य यद्, रागानुबन्धं सहसा व्यपन्नयः ।

तत् ते भृङ्गाधिपते किमुच्यते, हन्तेन्द्रवंशानुगुणं त्वया कृतम् ॥ १५८.१ ॥

जतज्जा वंशस्यम् ॥ १५९ ॥

यथा -

पुरुवरौनोहुपिपूरवः पुरा, दधुर्वरां धारयतेऽधुना भगान् ।

अपूर्वमेतच्चरितं न तावकं, वदन्ति वंशस्यमिदं महीपते ॥ १५९.१ ॥

वसन्तमञ्जरी, अर्ध्रवंशा चेत्यन्ये ॥ १५९.१ ॥

नभज्याः कलहंसा ॥ १६० ॥

यथा -

६) गुणलवेऽपि सुभग प्रियसख्या, गुणिकधाक्रमवशात् प्रकृते ते ।

घटयते किमपि नाटितलज्जा, कृतकमाशु सुतनुः कलहं सा ॥ १६०.१ ॥

हृतयदा, मुखरं चेत्यन्ये ॥ १६०.१ ॥

रुनभसाश्चन्द्रवर्त्म ॥ १६१ ॥

रुनभसाः । यथा -

७) सैहिकेयभयविह्वलमनसः, स्वप्रभाभिरिह दक्षमुनिमुताः ।

नाममात्रमपि सोढुंमपटवश्च, चन्द्रवर्त्म रचयन्ति हतवमः ॥ १६१.१ ॥

1) (हि इति यद्यपि अनुस्वारादीर्योऽस्ति तथाप्यत्र प्रकारे हि इत्यक्षरस्य लघुत्वं प्रत्यर्थम् Tippana in B.) कामे कमाहीति अकृतनाम । छिंदाहीति इन्द्रवज्रायाः पादः । 2) सकारणं अकृतनाम । कायगिरा- रेति इन्द्रवज्रापादः । 3) युधिष्ठिते धर्मेति वंशस्यपादः । रुक्म्य इति लघुप्राहिपादः । यथाः तिर्यो लघुप्राहि । माद्रीसुताविति - नकुलसहदेवौ । इन्द्रवज्रा । मूलमिति दा[लि]र्नीपादः ॥ 4) जेमाविति इन्द्रवज्रापादः । उहरेति वेक्तिवचछन्दः । 5) दारेषु सुमीवकपीश्वरस्येत्यत्र दे वाह्य इन्द्रोऽपि पुरा अहल्याप्यापो रूपिपस्यां लुब्धोऽभूत् स्वमसि इन्द्रपुत्र इति त्वेदं युज्यत इति भासः । 6) गुणलवेपीत्यत्र प्रकृते प्राण्ये । नाटितल- ज्जाति - अभिनयविषयं प्रापिता त्रया यथेति सा । कृतकमिति - हृत्रिमम् । 7) सैहिकेयेत्यत्र दक्षमुनिमुताः २० तारकाः । हतवम इति - वमः दान्देन राहुभण्यते ।

१ कमाहि ACOS. २ पियङ्ग A; पियङ्ग P. ३ पंजलीओ A. ४ इ A. ५ जे दावि P. ६ नंदिति A; मेदेति B. ७ विदत्ता A. ८ निजा P. ९ नापुषि ADP. १० अर्थंशा A. ११ सेतनरा A.

सीस्तोटकम् ॥ १६२ ॥

सीरिति चत्वारः सगणाः । यथा—

“परलोकविरुद्धकुर्मरतं, वहिरार्जवमादधतं कुटिलम् ।

विषकुम्भमिवेदसुधापिहितं, त्यज मित्रमतोदकैकगुणम् ॥ १६२.१ ॥

“मात्रासमकमिदम् ॥ १६२.१ ॥

नभश्चा द्रुतविलम्बितम् ॥ १६३ ॥

यथा—

परुषसान्द्रबधोरचनाञ्चिता, रुदितहासविलोलविलोचना ।

“अवचनं कथयत्यतिरोगितां, द्रुतविलम्बितचित्रगतैरियम् ॥ १६३.१ ॥

हरिणपुतमिति भरतः ॥ १६३.१ ॥

नौ म्यौ पुटो जैः ॥ १६४ ॥

ननमयाः । जैरित्यष्टभिर्यतिः । यथा—

“तरललयणिमाम्भःपूर्णकुम्भी, सुचरितफलपाकोल्लासैवही ।

सुतनु तय विराजत्यङ्गसंगान्, नयनपुटनिपेया चैव नश्रीः ॥ १६४.२ ॥

नौ औ ततम् ॥ १६५ ॥

ननमराः । यथा—

नवययसि विद्युक्कानां योपितां, प्रिय कथय निराशानां का गतिः ।

त्यमपि सुभा गन्ता देशान्तरं, गगनमपि च मेघज्युह्वैस्ततम् ॥ १६५.१ ॥

नौ भ्रावुज्ज्वला ॥ १६६ ॥

ननभराः । यथा—

विनयितमनसोऽपि निरन्तरं, यत विदधतु किं नु विवेकिनः ।

नयनगतिरियं हि सुदुःसहा, चकितमृगदृशामहोञ्जला ॥ १६६.१ ॥

चर्लेनेत्रेत्येकं ॥ १६६.१ ॥

तीः कामावतारः ॥ १६७ ॥

तीरिति चत्वारस्तगणाः । यथा—

“मभ्ये नताङ्गा नगा रोमराजीति, यन्नन्यते मुग्धलोको न तत् किं नु ।

तुङ्गस्वर्नास्यानिकाकुटिमारूढः, कामावताराय निःश्रेणिर्गो विद्धि ॥ १६७.१ ॥

१) परलोकेत्यत्र भगवद्वैरुग्ममिति - न कलहकर्मणि नुट्यानि भगवद्वैरुग्ममिति तस्य भावः भगवद्वैरुग्ममिति नुग्मं यस्याः । कलहकारिणः पूरुगुण इति भावः । तस्य मित्रमिति पाठे भारथने इति विशेषणे न पठ्यते मित्रमन्त्रस्य संयुक्ततायाः साधुमकारणे । तस्यापय भूतमिति सुदुःसाधः । २) मात्रासमकमिति - अत्रमुक्ता-भीरुमिती । ३) अवचनं विषयविशेषणम् । ४) तरललयनिमित्तं - चञ्चलं मनोहरं तद्वत् पवनस्य कुम्भी । सुचरितफलं - पाठेऽनुभवा । ५) मभ्ये नताङ्गा इति - मभ्ये पटितवन्तम् । आस्यानिर्गो - आस्यानिरागा ।

१ निरुद्धः ३० A. २ ननमरा नपा I. ३ भगवद्वैरुग्ममिति ४. ५ पूरुग्ममिति A. ६ उक्तमिति ४. ७ तु ४४४, ५ dropped in A. ८ चरन्ते. ४४. ९ मनीषा ५. १० निःश्रेणिर्गो ४.

न्यौ न्यौ कुसुमविचित्रा ॥ १६८ ॥

नयनयाः । यथा—

सरसिजवक्त्रा कुवलयनेत्रा, विकचर्चपोष्ठी विचकिलदन्ता ।

इयमनुरूपा स्नु कुसुमेणोद्, जयति धनुःश्रीः कुसुमविचित्रा ॥ १६८.१ ॥

इयं मदनविकारा गजललितं वा अन्येषाम् ॥ १६८.१ ॥

जसजसा जलोद्धतगतिश्चैः ॥ १६९ ॥

जसजसाः । चैरिति मद्भिर्व्यतिः । यथा—

१) विक्रांसिकुसुमं सदाफलयुतं, निसर्गशिशिरं तैटे विटपिनम् ।

निपातितपती हहा सैरिदियं, निकामकलुषा जलोद्धतगतिः ॥ १६९.१ ॥

योर्भुजंगप्रयातम् ॥ १७० ॥

योरिति चत्वारो यगणाः । यथा—

२) न सूरिः सुराणां गुरुर्नासुराणां, पुराणां रिपुर्नोपि नापि स्वयंभूः ।

सला एव विह्लाश्चरित्रे सलानां, भुजंगप्रयातं भुजंगं विदन्ति ॥ १७०.१ ॥

अग्रमेवेति भरतः ॥ १७०.१ ॥

रीः स्रग्विणी ॥ १७१ ॥

रीरिति रगणाश्चत्वारः । यथा—

३) तारकामलिकोमालिकामालिनी, चारुचन्द्रप्रभाकेतकीशालिनी ।

भोगभाजां भुजंगेश्वराणां प्रिया, सेयमुज्जृम्भते शर्वरीस्रग्विणी ॥ १७१.१ ॥

पद्मिनीति भरतः ॥ १७१.१ ॥

जीमौक्तिकदाम ॥ १७२ ॥

जीरिति जगणाश्चत्वारः । यथा—

४) समाधिपयोधिनिमग्नमर्दानम्, जनीहमकाममयाममनाधि ।

जितेन्द्रं मनो मम वाञ्छति नाम, न विभ्रमधाम न मौक्तिकदाम ॥ १७२.१ ॥

मीः कल्याणम् ॥ १७३ ॥

मीरिति मगणाश्चत्वारः । यथा—

१) विक्रांसिकुसुममित्यत्र पृथेविधं वृक्षं निपातित्यन्ती । वक्ष्या अन्योक्तिरभ्युदा । २) न सूरि-सुराणामित्यत्र वृहस्पतिः । पुराणां रिपुर्निरीक्षः । भुजंगप्रयातमिति—प्रयाते गतिम् । ३) तारकचन्द्र प्रभा-मालि-नीति—मलमल्लिधारणे । भोगभाजामिति—पक्षे सपर्यायम् । स्रग्विणीति—मालाङ्गनी । ४) समाधिपयोधि-निमग्नमित्यत्र नामेति—कोषलामग्नये । विभ्रमधामेति—विलासगृहम् । मौक्तिकदामेति—मुक्ताफलद्वयम् ।

१ जपोष्ठी ABCD. २ विक्रांसि० AP. ३ तटापिट० > तटे विपिनं C. ४ सरदिनं A. ५ मालि-म-मल्लि A. ६ जितेन्द्र A.

"आदिस्रष्टा यः सर्वेषां सन्मार्गाणां, प्रत्यादेष्टा यः पापानां त्रैलोक्येऽस्मिन् ।
तत्त्वज्ञानात् संसाराब्धेः प्राप्तः पादं, दिश्याद् देवः श्रीनाभेयः कल्याणं सः ॥ १७३.१ ॥
काञ्चनमिदमिति कथित् ॥ १७३.१ ॥

नाद् भज्राः प्रियंवदा ॥ १७४ ॥

नगणात् परे भजराः । यथा—

"प्रणयतत्परमिमं सखि प्रियं, मधुरमालप मयैव शिक्षिता ।

विधुरिता समदकोकिलारवैः, यदि भविष्यसि मयौ प्रियंवदा ॥ १७४.१ ॥

मत्तकोकिलमित्यन्ये ॥ १७४.१ ॥

ताल्ललिता ॥ १७५ ॥

तगणात् परे^१ भजराश्चेत् तदा ललिता । यथा—

"प्राप्तेऽत्र पाप कलहंस्तं वपद्, धत्से त्रपां नहि किमन्ध भाग्यताम् ।

रम्यं वपुर्न मधुरं न ते कृतं, रे काकपाक ललिता न वा गतिः ॥ १७५.१ ॥

रजौ सौ प्रमिताक्षरा ॥ १७६ ॥

सजौ सद्रयं च । यथा—

बहुभिः किमाल्लपितैः कुधियां, सरसाभिषेयपटनारहितैः ।

"रसभावभावितधियां हि वरं, प्रमिताक्षराऽपि रचनाऽर्पयती ॥ १७६.१ ॥

चित्रेयम् ॥ १७६.१ ॥

मौ यौ वैश्वदेवी डैः ॥ १७७ ॥

डैरिति पञ्चभिर्धितिः । यथा—

"जिष्णुर्धितेशो धर्मराजः प्रचेताः, ईशः धीनाधस्तेजसां धाम चेति ॥

यत् त्वं प्रख्यातः श्रीचुलुक्यक्षितीश, मूमस्तेनेयं वैश्वदेवी तनुस्ते ॥ १७७.१ ॥

चन्द्रकान्तेत्यन्ये ॥ १७७.१ ॥

रमौ सौ जलधरमाला घैः ॥ १७८ ॥

ममसमाः । धैरिति चतुर्भिर्धितिः । यथा—

१) आदिस्रष्टेत्यत्र प्रत्यादेष्टेति—सिद्धकृतं । २) प्रणयतत्परमित्यत्र शिक्षितेति—भतीयं वादे पान्ति-
भाष्येत्यादि कथिते मतिः । सा तां किं मां शिक्षयस्मि । उपाख्यते इदं पदं योग्यम् । ३) प्राप्तेऽत्रेत्यत्र
पापेति—इदं पापिद् । प्रारम्भितं—सञ्ज्ञाम् । भाग्यतामिति—पर्याप्तोप्यताम् । काकपाकं वापयति इत्यर्थः । वापय-
तिभ्येऽत्राप्यन्योक्तिः । ४) रसभावभावितेत्यत्र प्रमिताक्षरैति—सरसाधरपनामद्विना श्लेषाक्षराऽपि ।
५) जिष्णुर्धितेश इत्यत्र जयनशील्यो जिष्णुः, पक्षे इन्द्रः । विजय इति, पक्षे धनः । चतुर्भिर्धित्व धर्मस्य
राजा, पक्षे धनः । मद्रहं चेति वक्ष्ये मः, पक्षे वरुणः । ईशः स्वामी, पक्षे धनुः । धीनां नाथः, पक्षे नारायणः ।
तेजस्य मूर्तिः, पक्षे मूर्तिः । इति चित्तं इत्येवमन्वयायोगेति, वक्ष्यन्त पदं । वैश्वदेवीति—विश्वदेवनामिव वैश्वदेवी ।

लत्तेनाभिः कृतरिपुधामधोपे, दृष्ट्वा व्योम्नि स्फुरदुरुधूमलोमम् ।

प्रीप्तेऽप्युत्काः सपदि मयूरा राजन्, शब्दायन्ते जलधरमालाभ्रान्त्या ॥ १७८.१ ॥

कान्तोर्त्पाडेत्यन्ये ॥ १७८.१ ॥

न्जौ भ्यौ नवमालिनी जैः ॥ १७९ ॥

नजभयाः । जैरित्यष्टभिर्यतिः । यथा—

"कलयति धैरिभूमिपतिलक्ष्मीं, परिमलहारीकीर्तिकुसुमौघम् ।

सपदि वदति तुभ्यमनवद्यं, नृप नवमालिनीयमसिलेया ॥ १७९.१ ॥

न्जौ औ मालती ॥ १८० ॥

नजजराः । यथा—

"भ्रमर सखे यत्र यत्र सा प्रिया, कथय दशमिति मे तदप्रतः ।

अभिनवपुष्पितरम्यमालती, परिमलमुद्गतं पिपाथवा ॥ १८०.१ ॥

वरतनुरित्यन्ये ॥ १८०.१ ॥

नौ रौ प्रमुदितवदना ॥ १८१ ॥

यथा—

"स्खलितवचसि भर्तरि ध्रुवदि, प्रियसरित् पटयेत्यपि प्रेरिता ।

अविदितरसविभ्रमा चालिका, प्रमुदितवदना भग्यनुसूती ॥ १८१.१ ॥

चञ्चलाक्षीत्यन्ये । गौरीत्यपरे ॥ १८१.१ ॥

सा प्रभा छैः ॥ १८२ ॥

सा प्रमुदितवदना छैः सप्तभिर्यतिश्चेत् प्रभा नाम । यथा—

प्रचुरविभयता ननं यौवनं, विमललयणिमा समभाः कलाः ।

सकलमपि सखे तदेवमुधा, यदि मृगतयना न हेमप्रभा ॥ १८२.१ ॥

न्जैज्यास्तामरसम् ॥ १८३ ॥

नजजयाः । यथा—

"सतवविक्रान्तसमुद्रशोभं, सकलकलङ्कलापरिमुक्तम् ।

तव वदनं मदिराक्षि किमेतद्, भवति न तामरसं न च चन्द्रः ॥ १८३.१ ॥

कमलविलासिनीत्यन्ये ॥ १८३.१ ॥

- १) कलयति धैरिभूमिपतिलक्ष्मीं । अन्या मालिनी परेषां अर्थे गृह्यते तत एव पुत्र कुमुदिति दत्ते । इयं मालिनी दारुणं लक्ष्मीं लानि तुभ्यं चारुकीर्तिकुसुमौघं विवरति इति नवत्वमन्याः । २) भ्रमरसख इत्यत्र दशमिति—दशमवस्थाम् । पिपाथवेति—तवापि मालनीरम पिबथोऽन्तरापो भविष्यतीति पिब । ३) स्खलितवचसि इत्यत्र अन्यस्त्रीनामोच्चारणान् मोत्रस्खलितेऽपि कृते प्रियेण, बहुप्रियत्वेन उन्मुषी । ४) सतवविक्रान्तस्य तामरस सततं विक्रान्ति चन्द्रश्च कलङ्कपरिमुक्तो न भवति ।

जज्ज्रा विभावरी ॥ १८४ ॥

जरजराः । यथा—

“पयोनिघेरवाप्य तोयसंपदं, मदाद् बलाहकेन पश्य यत् कृतम् ।

य. एष तस्य हर्षकारणं सुतः, स एव संवृतो विभावरीपतिः ॥ १८४.१ ॥

वसन्तचत्वरमित्यन्ये ॥ १८४.१ ॥

रघन्याः कुमुदिनी ॥ १८५ ॥

रघन्याः । यथा—

“बोधितापि रघ्यैः करनिकरैस्ते, हासलेशमासादयति न यस्मात् ।

मुञ्च मुञ्च तस्मादिह नलिनीयं, रोहिणीपते हन्त कुमुदिनीतः ॥ १८५.१ ॥

भौ न्भौ ललना हैः ॥ १८६ ॥

भतनसाः । हैरिति पञ्चभिर्भतिः । यथा—

“रघ्नितन्म्यां नयतनुलतिकां, संभृतवृष्णां गजगतिरुचिराम् ।

विन्ध्यधरित्रीं तव नृप रिपवः, संप्रति भेजुर्न तु निजललनाम् ॥ १८६.१ ॥

नौ इधौ कामदत्ता ॥ १८७ ॥

ननरयाः । यथा—

“निकृत्तिकलुपया धिया वितीर्णं, बहुतरमपि निर्फलत्वमेति ।

सुकृतममृतकारणं प्रसूते, भ्रुवमिह कणिकापि कामदत्ता ॥ १८७.१ ॥

नो रिर्मेधावली ॥ १८८ ॥

रिरिति रगणत्रयम् । यथा—

स्तनितघोरघोषाद्दासांकुला, तरलतारविमुच्छटालोचना ।

विरहिणीजनप्राणघातोद्यता, नभसि राक्षसीयं न मेधावली ॥ १८८.१ ॥

वसन्तेति कश्चित् ॥ १८८.१ ॥

ल्यौ ल्यौ पुष्पविचित्रा ॥ १८९ ॥

तयतयाः । यथा—

“आभ्यद्भ्रमरन्याकीर्णोद्भुरगन्धा, भन्दारवती सन्तानप्रसवाह्वया ।

नाभेयजिनस्त्रोदामा सुरतायेद्, दिष्टया रचिता पूजा पुष्पविचित्रा ॥ १८९.१ ॥

१) पयोनिघेरित्यत्र सवृतः प्रच्छादितः । २) बोधितापि रघ्यैरित्यत्र हासलेशमिति — विहाराः हास्यं

य । कुमुदिनीतः इति — इयं नलिनी यस्मात् हासलेशमपि नासादयति तस्मात् मुञ्च मुञ्च इति मय्यन्धः । इयः

प्रदेति । ३) रघ्नितन्म्यामित्यत्र विरिधमर्थं निरन्तरमर्थं च । पश्ये नयाः तन्म्याः कृताः कृतिकाः यस्याम् ।

संभृता बोधिता मृग्याभिलाषः विपलाश्च यया सा ताम् । ४) निहृतिरनुपयेत्यत्र निकृतिर्धिकाः ।

भग्नतेति — मोक्षकारणम् । कामदत्तेति — इच्छया दत्ता । ५) आभ्यद्भ्रमरेत्यत्र दिष्टयेति — भाग्येन ।

सा मणिमाला चैः ॥ १९० ॥

सा पुष्पविचित्रा चैः पद्मभिर्यतिथेन्मणिमाला । यथा—

“सन्तोषधनानां का नाम समृद्धिः, चारित्र्यसुधांश्चो धिक्कामपिपासाम् ।

निर्वीजसमाधावाक्षां सुरसौख्यं, जेनी यदि कण्ठे वाक् किं मणिमाला ॥ १९०.१ ॥

स्यौ स्यौ केकिरवम् ॥ १९१ ॥

सयसयाः । यथा—

“पथिक प्रयाहि त्वरयैव नो चेत्, पुतः समुच्चन्मिणि मेघकाले ।

भवतो द्विजिह्वस्य हरिष्यतेऽसून्, समदध्यन्त्केकिरवः प्रचण्डः ॥ १९१.१ ॥

निसौ हीः ॥ १९२ ॥

निरिति नगणप्रपं सश्च । यथा—

“सितमहसि धवलयति धरां, सुभग कुरु यदिह समुचितम् ।

तव विशदगुणैतद्ददया, हियमपि परिहरति सुतनुः ॥ १९२.१ ॥

उसौ स्यौ कोलः ॥ १९३ ॥

जससयाः । यथा—

“चुलुक्यनृपते त्वयि विभ्रति क्ष्मां, विहाय घरणीधरणप्रयासम् ।

पयोपिपुलिने रमतां यथेच्छं, स संप्रति चिराय पुराणकोलः ॥ १९३.१ ॥ १२।३६ ॥

अतिजगत्यां नतिगा उर्वशी ॥ १९४ ॥

नगणः तगणप्रयं गुरुश्च । यथा—

“अजननिर्योपितामस्तु वंशे सतां,

मलिनिमानं स्वशीलेन शास्त्रन्वते ।

भगवतो वामुदेवात् प्रसूतापि हि,

प्रिद्वज्वेदयात्वमङ्गीचकारोर्वशी ॥ १९४.१ ॥

न्जौ जौ गः सुयन्त्रा ॥ १९५ ॥

नजजरगाः । यथा—

“इतद्ददवः रलु यद्विलासलक्ष्म्या,

रनिमपि पुष्पशरस्रुणाय मेने ।

१) सन्तोषधनेत्यत्र निर्वीजसमाधाविनि - निरालम्ब्यण्याने । २) पथिकमि(प्र)येनि - पुतः इति हेल्-
लंकारोऽत्र । द्विजिह्वेत्येति - द्वितीया जिह्वा यस्याः कलेत्यर्थः (कलत्रेत्येत्यर्थः - Tippana in B) ।
३) सितमहसीत्यत्र हियमपीति - मित्रं प्राह । ४) चुलुक्येत्यत्र पुराणकोलं आदिशतोऽहः । ५) अजन-
निर्योपितामित्यत्र अनुत्पत्तिरेव भूयात् । उर्वशी हि वामुदेवस्य ज्यौ जातंति धृतिः । ६) इतद्ददव इत्यत्र
किंलेति संभावनावाच्यम् ।

लवणिमवारितरंगिणी किलेया,

हरति न साऽपि मुनेर्मनः सुवक्त्रा ॥ १९५.१ ॥

अचलेत्यन्ये ॥ १९५.१ ॥

भीगाचङ्गरुचिः ॥ १९६ ॥

भवतुष्टयं गुरुश्च । यथा —

येन विधिप्रतिपक्षतयेव सदा,

ऽकारि कृतार्थक एव दरिद्रजनः ।

कस्य मुदं न ददाति नृपो भरतः,

सोऽङ्गरुचिप्रतिपिद्वसहस्रवरः ॥ १९६.१ ॥

जौ जौ गः प्रहर्षिणी गैः ॥ १९७ ॥

मनजरगाः । गैरिति त्रिभिर्भ्यतिः । यथा —

"उत्प्रेक्षत्प्रिदशधनुश्छलेन वर्षा-

लक्ष्म्योद्यन्मणिरुचिचित्रतोरणस्रक् ।

पञ्चेपोर्भुवनजयोत्सयैकचिह्नम्,

आबद्धा सपदि मनःप्रहर्षिणीयम् ॥ १९७.१ ॥

ज्मौ स्जौ गो रुचिरा घैः ॥ १९८ ॥

जभसजगाः । घैरिति चतुर्भिर्भ्यतिः । यथा —

"समुद्रसदशनमयूखचन्द्रिका-

तरङ्गिते तज वदनेन्दुमण्डले ।

मुलोचने कलयति लाञ्छनच्छधि,

घनाञ्जनद्रवरुचिरालयावली ॥ १९८.१ ॥

स्तौ स्तौ गो मत्तमयूरम् ॥ १९९ ॥

मवयसगाः । घैरिति वर्तते । यथा —

"प्रायुद्धक्ष्म्या निश्चितमप्रावतरन्त्याः,

समूयाग्रे कल्पितकोलाहलमुधैः ।

उत्पन्तोऽमी हन्त निदापापसरेति,

प्रातीहायं मत्तमयूराः चञ्चयन्ति ॥ १९९.१ ॥

- १) उपेक्षुदित्यत्र विप्रेति-विधिपर्यायः । उत्प्रेक्षत्प्रिदशधनुश्छलेन-वान्ते ग्यक इति सूत्रेण मुख्यम् ।
२) समुद्रसदित्यत्र मयूखचन्द्रिका-चन्द्रकान्तनाम । ३) प्रायुद्धक्ष्म्येत्यत्र सम्भूयेति-प्रित्तिर्या ।

नौ त्रौ गः क्षमा ॥ २०० ॥

ननतरगाः । धैरिति वर्तते । यथा—

“अयि जड यतिवन्धो किमङ्गशौचेः,

कचिदपि मुहुतं स्वान्मुधासि मूढः ।

यदिह च परलोके च साधु तत्त्वं,

शृणु कुरु हृदयस्थां क्षमामजस्रम् ॥ २००.१ ॥

मौ जौ गः श्रेयोमाला ॥ २०१ ॥

धैरिति वर्तते । यथा—

“लक्ष्मीलीलागारं विनम्रपुरंदर-

भ्राम्यद्भृङ्गश्रेणीकृतसत्रनर्धनि ।

नेत्रानन्दं ताम्राङ्गुलीदलयन्धुरं,

श्रेयोमालां दद्याज्जिनेन्द्रपद्मानुजम् ॥ २०१.१ ॥

नौ तौ गः कुटिलगतिश्छैः ॥ २०२ ॥

छेरिति सप्तभिर्धतिः । यथा—

“यदसरलतरध्रुर्विभुमालका,

कुटिलगतिरितिप्रौढबाग्वक्त्रिमा ।

तैदियमपटि भोः कौतुकात् कामिनी,

नियतमनूजुना केनचिद् वेधसा ॥ २०२.१ ॥

नर्तकीत्यन्ये ॥ २०२.१ ॥

नौ त्रौ गः क्षमा ॥ २०३ ॥

ननमरगाः । छेरिति वर्तते । यथा—

“त्वदस्मृगदृशमावासाप्रदानाद्,

भयमिव परमं राजन् धारयन्तः ।

प्रचलति भयतः सैन्ये दिग्जयार्थं,

प्रतिदिशमगमन् कम्पं क्ष्माश्रुतोऽमी ॥ २०३.१ ॥

1) अयि जडेत्यत्र यतिवन्धो इति—साध्याभासयचनाः ब्रह्मबन्धुवत् । 2) लक्ष्मीलीलेत्यत्र नेत्रानन्द-
मिति—नेत्राणि भानन्दयति नेत्रानन्दम् । 3) यदसरलेत्यत्र विभुमाला इति—बहुप्रमालका । कुटिलेति—यथा ।
अनूजुनेति—यत्रेण विधिना । 4) त्वदस्मृगदृशामित्यत्र त्वद्विरचिनागृहप्रदानादेव स्वसैन्ये प्रसरति सति
अमी क्ष्माश्रुतः पर्वताः कम्पं दधुरिति भावः ।

१ गा १. २ मूढ AC. ३ च्वति B ४ गतिरपि A. ५ नियतमपटि A. ६ क्ष्मा छैः GU. ७ अगमन् Y.

यमौ रौ गश्चन्द्रिणी चैः ॥ २०४ ॥

यमररगाः । चैरिति पद्भिर्भयति । यथा —

“धराभारं विभ्रल्लीलया बाहुदण्डे,

जयत्येष श्रीमानूर्जितः क्षोणिनायः ।

भुजंगीभिर्गोतिरुज्ज्वलैर्यदशोभिः,

वभूव प्रोद्गमैश्चन्द्रिणी नागभूमिः ॥ २०४.१ ॥

नौ यौ गश्चन्द्रिका ॥ २०५ ॥

ननररगाः । यथा —

“निस्त्रिलङ्कुलयप्रपञ्चितानन्दा,

परिणतशरकाण्डपाण्डुरच्छाया ।

इह जगति चुलुक्यचन्द्र निस्तन्द्रा,

प्रसरति तव कीर्तिचन्द्रिका नित्यम् ॥ २०५.१ ॥

जतौ सजौ गो मञ्जुभाषिणी ॥ २०६ ॥

“ . . जतसजगाः । यथा —

“नरेन्द्र रुष्टे त्ययि महीभुजां मतिः,

नवे पृथग्भर्मणि न चित्रभर्मणि ।

कटु कण्ठो लुठति शृङ्खला पद-

द्वये न कान्तानुशयमञ्जुभाषिणी ॥ २०६.१ ॥

नसौ रौ गश्चन्द्रलेखा ॥ २०७ ॥

नसररगाः । यथा —

सुभगसुखं मोहजालं जनानां,

हृदयहरणं बन्धनं लोचनानाम् ।

सुललितवपुः सा सखे पीयते ते,

“विरहदमसा चन्द्रलेखेन वन्दी ॥ २०७.१ ॥

नसौ जौ गो लयः ॥ २०८ ॥

नसजजगाः । यथा —

त्वमसि शरणं प्रसीद जगत्पते,

“ वितर सुतरां मनेह समीहितम् ।

चरणकमले जिनेश्वर तारके,

भवतु मनसाधिर परमो लयः ॥ २०८.१ ॥

१) धराभारमित्यत्र चन्द्रिणी चन्द्रा मन्वत्यस्य इति चन्द्रिणी । २) निस्त्रिलङ्कुलयेत्यत्र कुलयेति - पृष्ठीमण्डल चन्द्रविरासिकमलम् । निस्त्रिदेति - मोहजालम् । ३) नरेन्द्र रुष्टे इत्यत्र पृथग्भर्मणि - नृपनहरिणचर्मणि मतिरासीत् । मयमहणपदेति भावः । चित्रभर्मणि - चन्द्रविरासिकमलम् । ४) विरहदमसेति - विरहदुःखम् ।

न्सौ तौ गो विद्युन्मालिका ॥ २०९ ॥

नसततगाः । यथा—

“घनतमसि नष्टान् द्रष्टुमर्हं क्षणे,

निखिलपथिकान् संहारयुक्ता ध्रुवम् ।

यत परिगृहीताः प्रावृषा दीपिकाः,

स्फुरितिरुचिविद्युन्मालिकाव्याजतः ॥ २०९.१ ॥

स्जौ स्जौ गो नन्दिनी ॥ २१० ॥

सजसजगाः । यथा—

यसुधाधिपत्यमिह देव नाथये,

जिननाथ नापि पुरुङ्गतसंपदम् ।

वरदोऽसि चेन्ममै तदा सदा मतिः,

भवताद् भवद्गुणगणाभिन्नन्दिनी ॥ २१०.१ ॥

कनकप्रभा, जया, सुमङ्गलीति च केचिदाहुः । मनोवतीति भरतः ॥ २१०.१ ॥

न्जौ न्सौ गो मदललिता ॥ २११ ॥

नजनसगाः । यथा—

फलितफलङ्कशितिसिचयसंपत्,

करदलितेद्वतमिरयमुनान्धुः ।

प्रथयति गौरवपुरम्भतरदिभर,

सुशैलधरस्य “समदललितानि ॥ २११.१ ॥

स्जौ सौ गः कुटजम् ॥ २१२ ॥

सजससगाः । यथा—

परमं प्रकर्षमभिरुह्य विदध्यात्

किमिव प्रवासविषमस्थितिभाजाम् ।

कुरुते यतः प्रथमतोऽपि^१ “घनतुः

कुटजप्रसूनरजसा जगदन्धम् ॥ २१२.१ ॥

अमर इत्यन्यः ॥ २१२.१ ॥

१) घनतमसीति— निविडान्धकारे । पक्षे घनस्य मेघस्य दुर्दिनम् । क्षणे इति— वर्षालक्षणकाले । ध्रुवमिति— तारे । यतेति— निन्दायाम् । व्याजत इति— चञ्चलात् । २) समदलितेत्येत— विलासक्रीडितानि । ३) घनतुरिति— मेघाघनः ।

॥ अनेसने N. २ सुतेह रुचि N. ३ मम न तदा A. ४ सुखे P. ५ प्रथमतो घनस्यलः A. ६ प्र० अन्यः dropped in B.

नौ त्सौ गो गौरी ॥ २१३ ॥

ननतसगाः । यथा—

ननु भव कुसुमेपो निशितशर्करस
वृणमसि यतिनोऽस्य प्रशमवृत्तेः ।
कचिदपि खलु तेऽन्ये मनसि येषां
निवसति "मृगनेत्रा कनकगौरी ॥ २१३.१ ॥
तभौ स्रौ गो लक्ष्मीः ॥ २१४ ॥

तभसजगाः । यथा—

निवृद्धगैरुचितमुदीर्यते सदा
सिद्धेशनन्दन पुरुषोत्तमो भवान् ।
यत्त्वां स्वयंवरविधिनाभ्युपेयुंसी
लक्ष्मीरियं "रणमकराकरोत्थिता ॥ २१४.१ ॥
तभौ जौ गो अभ्रकम् ॥ २१५ ॥

तभजजगाः । यथा—

"अभ्यस्यतीप रसवादकलामयं
सान्ध्यैः क्षणोऽभिमतचन्द्रमहोदयः ।
तारौषधिप्रकटनाभिरतः सखे
प्रोदीपयन् विविधवर्णमिहाभ्रकम् ॥ २१५.१ ॥
मौ स्रौ गः कोहुम्भो डैः ॥ २१६ ॥

मतसरगाः । ऊरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

लक्ष्मीः कान्ताभिर्विकचनेत्रोत्पलाभिम्
काम्बूलं पत्रैः "परिणैर्यानवासेः ।
काव्यं कोहुम्भाभिश्चनवच्छन्दसेदं
चेतोद्धारित्वं भवति चेदग्न्यभाजाम् ॥ २१६.१ ॥

१) मृगनेत्रेति—मृगस्य नेत्रे ह्यत्र नेत्रे यस्याः साः मृगनेत्राः । २) रणमकराकरोत्थितेति—संभ्रामममुद-
समुत्पिता । ३) अभ्यस्यतीत्यत्र इत्येतेषां नाम् । सान्ध्यामयः सुवर्णवस्तनकलां दृष्टिलतीत्यर्थः । कर्मभूतः
चन्द्रस्य महानुदयो यत्र सः । पक्षे चन्द्रं मुख्यम् । ताराः नारकाः, क्षीययन्त्राणां प्रकटनेऽभिरतः । पक्षे तारं
रूपं धोपधिः । पुनः कथंभूतः मयस्कं मेघे विविधवर्णं कुर्वन् । पक्षे स्वच्छपत्रमिति । ४) परिणैरिति—पक्षे ।

१ यत्र तृणमति A; शसस्तृणमति B. २ नात्युपेयुंसी A. ३ सान्ध्यामयः ABPT. ४ कोहुम्भो N;
थोभो H; थोहुंभो B; थोहुंभो B. ५ लक्ष्मी का. A. ६ काम्बूलः B. ७ थोहुंभानि B. थोहुंभानि B.

स्यौ स्त्रौ गः सुदन्तम् ॥ २१७ ॥

सयसजगाः । यथा—

त्रिदिवं व्रजद्भिर्दिविपत्पतेः” पुरः

सुभटैर्जवान्निर्दलिता इवार्गलाः ।

करवालघातेभ्युद्वितास्वदा समिद्ध-

वसुधामु दन्ताः करिणां चक्रौशिरे ॥ २१७.१ ॥

नौ सौ गः कमलाक्षी ॥ २१८ ॥

यथा—

”विरचितनिविटसरोत्कलिकाभिः

कसिव नयमदञ्जुरं न विदध्युः ।

सपदि शरदि सरितः कलहंस-

प्रकटितगतिललिताः कमलाक्ष्यः ॥ २१८.१ ॥

नीगौ त्वरितगतिः ॥ २१९ ॥

नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा—

”गुप्तर तव धनुरधिर्गतगुणं

धनति च युधि भयवशतरला ।

कलयति च पितुनिचयतुलनां

त्वरितगतिर्निवृत्तिपुत्रना ॥ २१९.१ ॥

लघुगतिश्चपला वेत्यन्ये ॥ २१९.१ ॥ १३।२६ ॥

शक्यवर्णा नौ सौ ल्गावपराजिता छैः ॥ २२० ॥

ननरसलगाः । छैरिति सप्तभिर्पतिः । यथा—

”शशधरवदनं कुशेशयलोचनं

शुचिरुचिरुचिरं ललाटतटस्थितम् ।

विशदकरुणयाधिवासितमृद्वयो

जिनमनुसरतां भवन्त्यपराजिताः ॥ २२०.१ ॥

१) दिविपत्पतेः पुर इति—इन्द्रनगरमेति भावः । समिद्धमुधेति—संप्रामधगण्यु । २) विरचिते-
त्यत्र स्मरणकैर्वाचिभिश्च । कलहंसैः पक्षे कलहंसनम् । कमलान्वेष्याक्षीणि शास्तां जाः । नदीवितोपणेन कमलाक्षी-
पक्षेन प्रियोऽप्याकृष्टाः । ३) नृम त्वेति—चक्रारद्वयं धननकलनयोस्तुल्यकालताद्योक्तार्थम् । पितुशब्देन
तुलम् । ४) शशधरवदमिलत्र ओ अन्वाः जिने धनुस्तरां गुणं संपक्षेऽन्यापराजिता भवन्ति । कं चन्द्रवदने
कमलनयनम् । पु० कं ललाटेति—वदन्नाशिरस्वाङ्गीकरणात् कल्याभाविनम् ।

म्सौ म्मौ गावलोला ॥ २२१ ॥

मसमभगगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

आत्मारामपदैकव्यापाराभिरतानां,
संसाराविधरगाधस्तेषां गोर्षदमात्रम् ।

अन्तस्तत्त्वसमाधेः प्राणायामनिरोधान्,

नासाव्ययनिपण्णा येषां दृष्टिरलोला ॥ २२१.१ ॥

नौ औ ल्गौ प्रहरणकलिता ॥ २२२ ॥

ननमनलगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

”तथ गुणनिकरैरपि दृढचिबुलेद्,
अहितसमुद्ययः सपदि नियमितः ।

नरपतितिलक त्वमिह भुजलतां,

प्रथयसि किमैसिप्रहरणकलिताम् ॥ २२२.१ ॥

नौ म्घौ ल्गौ करिमकरभुजा ॥ २२३ ॥

ननमयलगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

”रणमुवि नृपते निक्षिप्तदण्डेन ते,

रिपुर्मदकरटिप्रोन्माधिना जूम्भितम् ।

जलनिधिजठरे पाठीनकूर्मावली-

करिमकरभुजौर्वणेय तेजस्विना ॥ २२३.१ ॥

नौ तौ गौ वसन्तः ॥ २२४ ॥

ननततगंगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

”सखि भवति भवच्छृङ्गाण्डूपपाद-

प्रतिहतिभिरियं अल्पसूतप्रसूतिः ।

कुरवकयकुलाशोकमुख्यदुमाणं,

तदिह ननु तवायत्तसंपद् वसन्तः ॥ २२४.१ ॥

नन्दीमुखीत्येके ॥ २२४.१ ॥

औ तौ गौ लक्ष्मीः ॥ २२५ ॥

भरततगंगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

1) तत्र गुणेत्यत्र यदि त्वद्वर्गैरेव वैरिसमूहो बद्धः उदा किं त्वं सखि त्वं भुजलतां क्वयि प्रापयस्ते गुणैरेव कार्यसंपादकत्वात् । 2) रणभुमीत्यत्र करश्चिद् इति । समुद्रमध्ये जलविशेषकच्छपध्रेणिगजमत्स्य-भुजा बद्धवानलेनेव । 3) सति भवति इत्यत्र त्वदालिङ्गनमुपेन ताम्बूलच्छटादानात् पादप्रहारात् प्रत्येकं कुरवकयकुलाशोकाः पुष्पादिभाजो भवन्ति ।

१ गोः पद० B. २ नाशब्दं A. ३ किमपि प्र० A. ■ रिपुतट० A. ५ the word is dropped in B and P. ६ कुलक P.

७ उन्दी०

”मामद्वैतानुरागां मन्यतेऽसौ रुणावे-
 त्येवं दौर्भाग्यदुःखोन्मूलनं चिन्तयन्ती ।
 मन्ये त्वत्सङ्गधारं तद्भवं कर्तुकामा,
 कामं सिद्धेन्द्रसूतो सेवते एबलहमीः ॥ २२५.१ ॥
 मो रौ सो लगौ जया ॥ २२६ ॥

मररसलगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

”माघद्रन्धद्विषानां लसद्दशनाशनि-
 क्रीडाघातेः समन्ताद् विदारितसानवः ।
 यस्योच्चैः सहाविन्ध्योज्ज्वलन्तहिमालयाः,
 शैलाः शंसन्ति संप्रत्यपीह विशां जयात् ॥ २२६.१ ॥
 म्रम्यल्गा ज्योत्स्ना ॥ २२७ ॥

मरमयलगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

दृष्यत्पातालकुक्षौ स्फूर्जद्गुहायां गिरेर्,
 मूर्च्छित्कान्तारमध्ये भूपाळ पोरं तमः ।
 नागीनां किंनरीणां पौलिन्यवामभ्रुयां,
 क्रीटागानेषु कीर्तिज्योत्स्नाऽधुना हन्ति ते ॥ २२७.१ ॥
 नम्रसल्गाः सिंहः ॥ २२८ ॥

नमरसलगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

समदनागेन्द्राणां कपोलविपाटने,
 स क्लिप्तस्योऽभिप्रम् प्रियावदनागुजम् ।
 वदिति शक्यं चित्रं चरित्रमहाद्भुतं,
 हरिणपोतैर्द्रुं न सिंहविजृम्भितम् ॥ २२८.१ ॥
 उसौ इनौ गौ राजरमणीयम् ॥ २२९ ॥

जसरनगागाः । छैरिति वर्तते । यथा—

”समुद्रवधरित्रीतलः प्रमुदितार्णो,
 विनम्रतरपापघणमुत्तपादः ।

१) मामद्वैतेत्यत्र चिन्तयन्त्यां—प्रापन्ती । सिद्धेन्द्रसूतो हे कुमारसन्त ! त्वत्सङ्गधारिणि—एतावता त्वत्सङ्गहे जयधीरिति भावः । २) माघद्रन्धेत्यत्र नम्रसङ्गम् । शान्तः पुनर्गुमकाः इत्यादि । गोलन्ति गृह्यन्ति । ३) समुद्रवधरित्रीत्यत्र शैलाविजयत्र समन्त्यन्तं शोभते । कपयः । समुद्रार्णो ज्ञानं विदोपमम् । ५० भावो गौरी, शायीः स्वयम् । घातया मेघाः । पक्षे नरसङ्गजय । संश्लेषेण च समुद्रम् । पादः पर्यन्त-पर्यन्तः । विषयगामिनि—स्वर्गमलंसात्प्राप्तमनीं मन्त्रं च ।

चुलुक्यदृष्ट कीर्तिं दधन्निपथगां त्वं,
विभासि खलु शैलाधिराजरमणीयः ॥ २२९.१ ॥

मनो नसौ गावसंवाधा डैः ॥ २३० ॥

मतनसगगाः । डैरिति पञ्चभिर्व्यतिः । यथा—

“नैतल्लमाङ्गे किमुत कटुरसं वाधा-
हेतुः संलीनं विषमिह सहजप्रीत्या ।

तेनायं मूर्च्छा विरचयति सुधारदिमः,
शङ्के निःशङ्कः सपदि विरहिलोकानाम् ॥ २३०.२ ॥
तभौ जौ गौ वसन्ततिलका ॥ २३१ ॥

भजजगगाः । यथा—

“सत्कर्णिकारचितविभ्रमभासमानां,
नन्यस्फुरद्गुचिरपत्रलतावलीकाम् ।
दिष्टया वसन्त तिलकाञ्चिवचारुशोभां,
कान्तां वनश्रियमिमां स्वमुपागतोऽसि ॥ २३१.१ ॥

उद्धर्षिणी सैतवस्य । सिंहोर्भता काश्यपस्य ॥ २३१.२ ॥
इनौ भौ गौ चलना ॥ २३२ ॥

रनभगगाः । यथा—

“नन्ययौवननटस्य तनोति नियोगं,
निश्चितं वरतनुर्विकसन्मुखरागा ।
हस्तकैरभिनयं कुरुते हुवती यद्,
व्यभुतेऽद्भवलनादि पदे पद एषा ॥ २३२.१ ॥
लतेत्यन्यः ॥ २३२.२ ॥

त्रत्रल्गाः सुकेसरम् ॥ २३३ ॥

नरनरल्गाः । यथा—

“पटयैसे ज्यया किमिति काम कार्युकं,
यदभवत् पुरस्त्व जगद् वशंवदम् ॥
मधुकरीनिनादभयमध्रमभितैरु,
जलरुहां मुकेसरपरागचूर्णकैः ॥ २३३.१ ॥

१) नैतल्लमाङ्गे किमुतेत्यत्र सहजप्रीत्येति—उभयोः समुद्राब्जात्सङ्गात् वाग्यवत्यम् । २) सत्कर्णिकारचितं विभ्रमभासमानं पदे कर्णिकारा वृक्षास्तत्र चिता मिष्टिता ये ययः पक्षिगस्तैरा भ्रमः । पदे विभ्रमो विज्ञासः । पत्रलता पीकटिपट्टि उदरस्थ मित्रली । पदे पट्टगानां भासली । निष्करो वृक्षविशेषः । पदे पुण्ड्रं च । कान्तां प्रियां मनोशम् । ३) नन्ययौवनेत्यत्र व्यभुते भजते । ४) पटयैसे ज्ययैत्यत्र ज्ययैत्यपि पश्रीकरणं अभिममित्रचूर्णकैर्भेषजीत्यर्थः ।

नीर गावुपचित्रम् ॥ २३४ ॥

नीरिति नगणाश्वत्वारो गद्वयं च । यथा—

^१अनुसर हिमकरकिरणसमूहं,

भज नवकिसलयसुदुशयनीयम् ।

प्रियसखि ननु शरदियमुपतस्थे,

यदभिसरति दिनपतिरुपचित्रम् ॥ २३४.१ ॥

नञ्भजल्गा धृतिः ॥ २३५ ॥

नञ्भजल्गाः । यथा—

^२विहर नितम्बविम्बफलके सुदृशां,

गतनिधनानि संचिनु धनानि भृशम् ।

रक्षय चिरं च सुन्दरनराधिपतां,

तदपि न किञ्चनास्ति तव चेन्न धृतिः ॥ २३५.१ ॥

मणिकटकमित्यन्ये^३ ॥ २३५.१ ॥

भौ रसल्गा दुर्दुरकाः ॥ २३६ ॥

भभरसल्गाः । यथा—

^४मृत्युमुपैति यदा यदा फणशो बलं,

लेप तदापि न हन्त विश्वसनोचितः ।

कालमयाप्य पुनर्जनश्रवणन्वरं,

दुर्जनदुर्दुरकाः करोति कटूक्तिभिः ॥ २३६.१ ॥

भजस्नाद्भौ स्खलितम् ॥ २३७ ॥

भजसनेभ्यः परौ गौ । यथा—

^५पुष्पशररम्यतनुता सल्लवणलं,

शङ्खधुरता चतुरता बहुकलत्रम् ।

सर्वमपि चास्य सुभगस्य रत्नये मे,

केवलमिदं व्यथयति स्खलितगोत्रम् ॥ २३७.१ ॥

महिता, कान्ता, वनमयूरश्चेत्यन्ये ॥ २३७.१ ॥

१) अनुसरत्यत्र उपचित्रमिति— चित्राद्यः समीपं उपचित्रम् । २) विरर(र) मितम्बविम्बेत्यत्र विम्ब-
शब्दः शोभायै ततो नितम्बविम्बमेव फलकं विपुलत्वात् । ३) मृत्युमुपैतीत्यत्र फणश इति कर्मण कर्णेन
इत्यर्थे धीप्सायां दास् । विश्वसनोचितः विश्वासाय नो युक्तः । अवाप्येति—प्राप्य । जनकमन्तरं कटु कटिन-
याभिः । ४) पुष्पशररम्येत्यत्र सल्लं प्रति लक्ष्मी प्राह—सर्वं त्वत्स्य सुभगस्य रत्नये मीतयेऽस्मि । केवलं
परस्मीनामप्यहं पीडयति मान्यत् ।

लगौ चेदिन्दुवदना ॥ २३८ ॥

भजसनेभ्यः परौ लघुर्गुरु चेदिन्दुवदना । यथा—

१) सस्पृह इव त्वयि स्तेरपि दयितस्,

त्वद्वदनवीक्षणवशाद् गलितधनुः ।

ताडयति नेप भवतीं शरानिकरैः,

इन्दुवदने न रमणे तदसि रता ॥ २३८.१ ॥

म्भन्ता गौ शरभललितम् ॥ २३९ ॥

नभनतगगाः । यथा—

२) वहसि गन्धर्वकरदिघटां पृष्ठदेशे,

कररदैः ग्रहरसि च मत्तान्बुवाहे ।

दलयसि क्षितिधरशिरःपादपातैः,

इदमहो शरभ ललितं ते न यत्नः ॥ २३९.१ ॥

तच्छरभा घचैः ॥ २४० ॥

तच्छरभललितं घचैश्चतुर्भिः पृथग्भिधेयतिः शरभासंज्ञम् । यथा—

मृगरिपुः शशकतुलनां यत्पुरस्तात्,

कलयति द्विरददलनव्यक्तकेलिः ।

३) तव सुतः स इह शरभोऽनन्यवीरः,

सुतवती ननु शरभिके त्वं तदेका ॥ २४०.१ ॥

म्भन्त्या गौ कुटिलम् ॥ २४१ ॥

मभनयगगाः । घचैरिति वर्तते । यथा—

४) श्रीचौलुक्यक्षितिपतिलक विन्याप्रार्थं,

त्वत्सेन्येऽस्मिन् प्रसरति किल पातालेन्द्रः ।

न्यञ्जद्गमीभरकुटिलितमूर्ध्नां मन्ये,

साहाय्यार्थं रचयति भुजदण्डानुचैः ॥ २४१.१ ॥

हंसज्येनीत्येके ॥ २४१. ॥ १४।२२ ॥

अतिशक्वर्योऽस्जसस्या ऋपभः ॥ २४२ ॥

सजससयाः । यथा—

१) सस्पृह इत्येव गलितधनुरिति—उकारान्तोऽप्यस्ति धन्वन् शब्दः । २) वहसि गन्धेयत्र करसहिताः रदाः । अन्यथा प्राणित्वाङ्गणमिति सूत्रेण समाह्वतिः स्यात् तथा नपुंसकत्वा एकवचनं च स्यात् । यवाः प्रयासः । ३) तव सुत इत्यत्र न विद्यते अन्यो योरो यस्मात्तोऽनन्यवीरः । ४) श्रीचौलुक्येभ्यः साहाय्यार्थं भुजदण्डस्य उच्चैःकरणं दाह्यायः ।

१० जगतां विभुः पृथुजटापिहितोसदेशः,

सर्वतं महर्षिगणसेवितपादपद्मः ।

मकरध्वजप्रमथनप्रथितप्रभावः,

क्रपभम्बजः स भगवान् भवतोऽस्तु भूयै ॥ २४२.१ ॥

नीसौ शशिकला ॥ २४३ ॥

नीरिति नगणाश्चत्वारः सध । यथा—

११ अरतिमति हि मम वपुषि चिदधर्ती,

तिरयसि यवि नवजलद शशिकलाम् ।

स्वयमपि किमिति न कलयसि करुणां,

यदिह विरचयसि कदु रसितमहो ॥ २४३.१ ॥

अत्र सप्तभिर्यतिरित्येके । चन्द्रावर्तेति पिङ्गलः ॥ २४३.१ ॥

सा स्रक् चैः ॥ २४४ ॥

सा शशिकला चैः षड्भिर्यतिश्चेत् स्रक्संज्ञा । यथा—

प्रसरति तप सुभग विरहदहने,

कृणु यदजनि किमपि कुवलयदंशः ।

सरसिजमपि तपति नवविचकिल-

स्रगपि सपदि जनयति भृशमरतिम् ॥ २४४.१ ॥

मालेति पिङ्गलः ॥ २४४.१ ॥

मणिगुणनिकरो जैः ॥ २४५ ॥

शशिकलैव जैरष्टभिश्चेदतिमणिगुणनिकरः । यथा—

१२ नृवर यशसि मतिरविकलकलता,

भुजवलमनुपममतिनयपरवा ।

नतिरनुगुरुजनमुचितचतुरता,

त्वयि जयति नृपतिमणिगुणनिकरः ॥ २४५.१ ॥

नौ म्यौ यो मालिनी ॥ २४६ ॥

नैनमपयाः । जैरिति^१ वर्तते । यथा—

प्रतिशुद्धि^२ दोलान्दोलनव्यापृतानां,

कुवलयनयनानामाननैरुल्लसद्भिः ।

१) जगतामित्यत्र विभुर्न्यायकः स्वामी च । महर्षिगणैति—महर्षयः सप्तर्षयः । गणः प्रमपादपः ।
क्रपभम्बज आदिदेव ईश्वरश्च । २) अरतिमित्यत्र अरति हि इति—अतिशयेनेत्यर्थेऽलपदमव्ययम् । कदुरसित-
मिति—कलिनगर्जोरयम् । ३) नृवर यशसीत्यत्र नृपमव्ययः प्रधानराजानम् । ४) इहेति—वसन्ते ।
व्यापृतानामिति—न्यासितानाम् । यौ आकाशौ ।

विमललवणिमाम्भश्चन्द्रिकां द्राक्^१ किरद्भिः,

नवशशधरमालामालिनीवाभवद् द्यौः ॥ २४६.१ ॥

नान्दीष्टु^२खीति भरतः ॥ २४६.१ ॥

नौ मो रौ चन्द्रोद्द्योतः ॥ २४७ ॥

ननमरराः । जैरिति वर्तते । यथा—

“ज्वलति सुभग तस्यास्त्वद्विप्रयोगानले,

भवति न खलु किञ्चित् प्रीत्यै कुङ्कुमीदृशः ।

सपदि दहति देहं यच्चान्दनोऽपि द्रवः,

प्रथयति नवचन्द्रोद्द्योतोऽपि नेत्रव्यथाः ॥ २४७.१ ॥

नौ तत्रा उपमालिनी ॥ २४८ ॥

ननतमराः । जैरिति वर्तते । यथा—

“नृपवर रिपवस्ते विहाय पुरस्थितिं,

नवनवमुनिमुद्रालुपः खलु संप्रति ।

विदधति ऐरणपर्णोदजान्यभिजातुवी-

यमुनमनु च चर्मण्वतीमुपमालिनि ॥ २४८.१ ॥

मिद् द्यौ चित्रा ॥ २४९ ॥

मिरिति मृगणत्रयं यगणद्वयं च । जैरिति वर्तते । यथा—

“शत्रौ मित्रे हर्ष्येऽरण्ये संमदे वा गदे वा,

राज्ये भैक्षे^४ रत्ने लोष्टे काञ्चने वा वृणे वा ।

सौर्वेस्त्रिन्यां कामिन्यां वा निन्दने वा सुतो वा,

चित्रां चित्तावस्थां हित्वा संश्रयेथाः समाधिम् ॥ २४९.१ ॥

मण्डूकी, चञ्चला वेत्यन्ये ॥ २४९.१ ॥

माद्रम्ययाश्चन्द्रलेखा छैः ॥ २५० ॥

मगणात्परे रमययाः । जैरिति सप्तभिर्यतिः । यथा—

“राजन् सत्तं सदेवद् ब्रूमोऽद्भुतं वर्णनं ते,

दौर्दण्डस्यामभिः स स्पर्धां करोतु त्वदीयाम् ।

आच्छिन्नयोयो मुरारेर्वशःखलात् कौस्तुभं वा,

यः कर्षेच्चन्द्रलेखां शम्भोर्वैद्यमण्डलाद्य ॥ २५०.१ ॥

राद्रा ॥ २५१ ॥

१) ज्वलति सुभगेत्यत्र भवद्विप्रयोगादौ । प्रीत्यै संतोषायेति । नवचन्द्रोद्द्योत-इति ज्योत्स्ना ।

२) नृपवरेत्यत्र मालिनी नदीविशेषस्तस्याः समीपम् । ३) शत्रौ मित्रे इति-संमदे हर्षे । गदे रोमे ।

४) राजन् सत्यमित्यत्र आच्छिन्नादिति-हृत्वेन गृह्यते । मुरारेर्विष्णोः ।

१ द्राक् B. २ नान्दीष्टुषीति C. ३ ऊरुदृशः A. ४ नेत्रव्यथाम् A; नेत्रव्यथाम् P. ५ नृप पर्णोद- B. ६ भैक्षे CP. ७ भोत- AB. ८ चेतन्ये PP. ९ आच्छिन्नायो M.

रगणात्परे यदि रम्ययास्तदा वा चन्द्रलेखा । रमययाः । छैरिति वर्तते । यथा—

“एक एव क्षणोऽसावानन्दनिर्घ्नहेतुः,

सत्कृतैः प्राक्तनैर्मै कैश्चित् सखेऽद्य प्रबुद्धम् ।

नेत्रनीलोत्पलानां पीयूषगुप्तिं किरन्ती,

यत्पुरः कम्बुकण्ठी सा चन्द्रलेखेव दृष्टा ॥ २५१.१ ॥

स्जनन्या एला छैः ॥ २५२ ॥

सजननयाः । छैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

“चैलितैर्षटोद्भवमुनिदिशमभि यस्य,

प्रयत्नैर्वैर्षलमथनसदृशमूर्तेः” ।

“निषिपेविरे चिरमुदधितैटवनान्ताः,

परितो लसद्दहलल्यलियकुलैलाः ॥ २५२.१ ॥

नैजभज्राः प्रभद्रकम् ॥ २५३ ॥

नजभजराः । यथा—

“जयति जगन्नयोपकृतिकारणोदयो,

जिनपतिभानुमान् परमधाम तेजसाम् ।

भविकसरोरुहं गलितमोहनिद्रकं,

भयति यदीपपादलुठनात् प्रभद्रकम् ॥ २५३.१ ॥

रजरजरास्तूणकम् ॥ २५४ ॥

रजरजराः । यथा—

“स्कीतनव्यङ्गधलुब्धपदपदौषसेविताश्,

चैत्रमासि पदय भान्ति भूतनज्जरीशिराः ।

ऊर्ध्वदृश्यमानकटूधत्रकृष्णर्षक्षकाम्,

तूणका इवेह वीरमन्मथेन लम्बिताः ॥ २५४.१ ॥

नो जौ औ कलभापिणी ॥ २५५ ॥

नजभजराः । यथा—

“सुरति च दक्षिणमारुतो मृदुशीतलः,

प्रतिदिशमुल्लसितं च केसररेणुभिः ।

१) एक एव क्षण इत्यत्र यत् यस्मान् करणाय । उरोऽजे । २) चैलितैर्वैर्षल्येति - अगस्त्यदिनां दक्षिणामभि अभिलक्ष्यी कृत्यानि भावः । ३) इन्द्रनुत्त्वमूर्तेः । ४) मेमिता इति । ५) जयति जगन्नयोपकृतिकारणोदयो प्रदृष्टे भवे प्रभद्रं तदेव स्वार्थे के प्रभद्रकम् । ६) स्कीतनव्येत्यत्र ऊर्ध्वं दृश्यमानाः कटूधत्राणां याग्यानां कृष्णाः उल्लका येषु ते । ७) सुरतीत्यत्र मित्रे प्रति मित्रे प्राह । उल्लसितं प्रगल्भम् । विभ्र[पुत्रे] शोककृद्-प्रियाः । प्रसूता व्यासाः । द्वियेति - बहुधा ।

१ निरपन्द० N. २ चैलितैः N. ३ उद्वत N. ४ नजभजराः GRP. ५ मन्व० A. ६ दृश्य-पुत्रका० ABPP.

पिकयुवतेः प्रसूताश्च पञ्चमगीतयस्,

तदपि सखे मयि न प्रिया कलभापिणी ॥ २५५.१ ॥

अरविन्दमित्येके ॥ २५५.१ ॥

रात्रभभ्राः सुन्दरम् ॥ २५६ ॥

रगणात्परे नभभराः । यथा—

”निर्ममे सपदि पत्रलता न कपोलयोद्,

नापि यावकरसो निहितोऽधरपल्लवे ।

बहभाभिसरणोत्सुकया सुदृशानया,

सुन्दरंत्वमधिकं तदपि प्रतिपद्यते ॥ २५६.१ ॥

मणिभूषणं, रमणीयं चेत्येके ॥ २५६.१ ॥

नाङ्गौः ॥ २५७ ॥

नगणात्परे नभभ्राश्चेत्तदा गौर्नाम । ननभभराः । यथा—

”अनुदिनमपि हन्त दुहन्ति कवीश्वरसू,

कुटति न च यदीयसदुक्तिपयः शुचि ।

हृदयमुक्कुरमर्धमधिभयतां सदा,

निरुपमचरितप्रथिता मम सैव गौः ॥ २५७.१ ॥

नौ रो यौ भोगिनी ॥ २५८ ॥

यथा—

”दधति तव चुलुक्यचन्द्र धात्रीं भुजेऽसिन्,

भञ्जतु जलनिधौ चिराय निद्रासुपेन्द्रः ।

विदधतु दिग्भिः करेणुकाभिर्विलासं,

सममभिरमतां च वासुकिर्भोगिनीभिः ॥ २५८.१ ॥

तजसस्याः शिशुः ॥ २५९ ॥

तजसस्याः । यथा—

”त्वं नासि दृशोः पथि विमुक्त तथापि नाथ,

पापं भुवने तव गिरो जिन नाशयन्ति ।

1) निर्ममे सपदीत्यत्र यावदेति—अलककरसः । अधरपल्लवे—स्त्रियः अधरं दोभार्थं अलककरसेन
सिञ्चन्ति । भर्गभिरगमनस्याकुलतया अङ्गीक्रियते । 2) अनुदिनमपीति [अत्र] हन्ति—श्रेयलामन्त्रणे । दुहन्ति दोहने
कुर्वन्ति । मुकुतेति—भादशमध्यम् । गौरिति—पेलुर्वाक् च । 3) दधति तव चुलुक्येत्यत्र उपेन्द्रः कृप्यः ।
दिग्भिः दिग्दृष्टिः । वासुकिः शेषनागाः । 4) त्वं नासि दृशोरित्यत्र विमुक्तेति—विद्रोहेण कर्मणो मुक्तो
विमुक्तस्तबोधनम् । ध्वनितेनेति—शब्देन ।

व्रसन्ति हि शैलशिरसान्तरितस्य दूराल्,

ठीलाघ्वनितेन मृगसाजिशिशोर्गजेन्द्राः ॥ २५९.१ ॥

भ्यसस्याः केतनम् ॥ २६० ॥

भयसप्तयाः । यथा—

“कोकिलवधूनां कलपञ्चमरागगीतिश्च,

चूतविटपानां नमपङ्कजसपदश्च ।

दक्षिणसमीरो मृगशावटशां कटाक्षाः,

विभ्रति हि जैत्रायुधतां क्षपकेतनस्य ॥ २६०.१ ॥

तमौ जो रो मृदङ्गः ॥ २६१ ॥

तमजजराः । यथा—

कृत्वा जगन्मयजयं मकरध्वजप्रभुः,

संगीतकं सपदि कारयते रतेः पुरः ।

आकाशरङ्गभवने गरिनिर्वि नर्तकी,

विद्युद्, घनतुरपि “मेघमृदङ्गावकः ॥ २६१.१ ॥

मुः कामक्रीडा ॥ २६२ ॥

मुरिति पञ्च मगणाः । यथा—

उक्ता वाचं नो वृत्ते तल्पे शेते व्याघ्रच्छादनी,

“पर्याक्षिप्तक्षीमश्रान्ता प्रस्थातुं काङ्क्षन्ताश्च ।

कामक्रीडापार्तागोष्ठीप्रारम्भेऽप्युर्बेर्घीटां,

धत्ते पत्युः प्रीत्ये वामारम्भाप्येवं सा बाला ॥ २६२.१ ॥ १५।२१ ॥

अष्टौ नञा भौ गो मणिकल्पलता ॥ २६३ ॥

नजरभमगाः । यथा—

वपलवृणस्वरूपचिन्तामणिकल्पलता,

“व्यतिकरतो मुपेव मेरुर्मदमुद्ब्रह्मति ।

जयति यदुज्जयन्त एकोऽयमचिन्तफलं,

प्रदददलंकरोति नेमिः स्वयमेव जिनः ॥ २६३.१ ॥

भीः स्मौ शरमाला ॥ २६४ ॥

भीरिति भवतुष्टयं समौ च । यथा—

1) कोकिलवधूनामित्यत्र चूतविटपानां सहकारितापानाम् । क्षपकेतनस्येति - कन्दर्पस्य । 2) मेघमृदङ्गा-
यादक इति - मेघा एव मृदङ्गाः तावद् वादयन्ति न गायन्ति । 3) पर्याक्षिप्तस्य एतादृशो यथोक्तिः आर-
म्भितो वृक्षस्य श्रान्तो यथासौ । वायारम्भेति - विपरीतप्राग्भाषि कामोद्वादा प्रीत्ये भवति । 4) व्याघ्रच्छाद इति -
सवन्धादेव मेरुर्मदं विभ्रति ।

“प्रेक्षवकामुं कौसुमसायक भटमानिव्,

मुञ्च चतुर्मुखं मुञ्चतुर्मुखं जयगर्वम् ।

उत्तमसंयमवर्मवृतात्मनि जिननाथे,

संग्रति शम्बरसूदन संहर शरमालाम् ॥ २६४.१ ॥

भुगौ संगतम् ॥ २६५ ॥

भुरिति, पञ्चभगणा गुरुश्च । यथा—

“वीर तयासिपथेन गतैरिभिस्त्रिदिवं,

तत्र दिवस्पतिमानिभिराकुलितः प्रवलेः ।

अद्य हरिर्विशृणु सचिवैः सह तद्विजये,

त्यत्रवसंगतकल्पनमौपयिकं मनुते ॥ २६५.१ ॥

पद्ममुखी, सुरतावसेयं, उद्धरणं, सोपानकं चान्वेषाम् ॥ २६५.१ ॥

भुगौ कामुकी ॥ २६६ ॥

भुरिति भगणपञ्चकं गुरुश्च । यथा—

संवृत्तोऽयं सन्ध्याकालः प्राप्नोऽस्तात्रेः शृङ्गं भानुद,

विस्फूर्जद्भिर्धर्मास्तोमेरेकीभूतं “काष्ठाचक्रम् ।

चापाकृष्टिं व्यातन्वानः कन्दर्पोऽपि क्रीडत्युच्चैर्,

गच्छत्येतास्त्यक्ताशङ्कं क्रीडास्थानं कामुक्योऽपि ॥ २६६.१ ॥

भुगौ वा ॥ २६७ ॥

भुरिति भगणपञ्चकं गुरुश्चेदियमपि कामुकी । यथा—

“अपयाहि पितामहचित्तविलोमिनि चिक् त्वाम्,

अपि कौशिककामुकि न त्वमपि त्रपसे किम् ।

असि हास्यपदं नलकूबरकामिनि यद्वा,

कुलिशातिहटेऽत्र जिनेन्द्रहृदि प्रविविक्षा ॥ २६७.१ ॥

सोमडकमित्यन्ये ॥ २६५.१ ॥

१) प्रेक्षवकामुं केलाय—इक्षोमिदं प्रेक्षवम् । कुसुमसंयमविधौ बाणाय यस्य कौसुमसायकद्वयसंयोधनम् । मध्येष्वकृष्णजयमानम् । धर्मेति—सबाहूः । जिनपते । शम्बरसूदनेति—हे काम । २) वीर तवेत्यत्र दिवस्पतिमानिभिः पून्यैः । नवसंगतेति—नवं संगतं मैन्यं तस्य यत्कल्पनं निष्पादनं पूर्वविधं उपायम् । ३) काष्ठाचक्रमिति—दिव्यचक्रम् । कामुक्यः कुलटाः । ४) अपयाहीति—पितामहो यद्वा तस्य ध्वानारुढस्य चित्तप्रलोमि[नी] इयं तिलोत्तमा । इन्द्रस्य विश्वामित्रस्य वा कामुकी उर्वशी तस्य संयोधनम् । अत्र कौशिकराजस्योभयाधेयम् । त्रपसे कृत्रां न करोषि । नलकूबरेति—धनदपुत्रकामिनि हे रम्भे । कुलिशेति—यत्रादप्यतिरुद्धे ।

नुगौ चलधृतिः ॥ २६८ ॥

नुरिति नगणपञ्चकं गुरुथ । यथा—

प्रणमदखिलसुरपतिकनकमुकुट-

स्फुटरुचिनिचितनखमणिकिरणचये ।

गुरु जिनचरणजलरुहि नमनरुचिं,

“चलधृतिमपजहि च विषयसुराधियम् ॥ २६८.१ ॥

नुलावचलधृतिः ॥ २६९ ॥

नुरिति नगणपञ्चकं लघुथ । यथा—

विलुलितचिकुरमधरनिहितदशनम्,

अविरलपुलकनिचितकुचयुगमयि” ।

रतिरसरभसमणितमुपारितमिह,

विलसति तव सखि सुरतमचलधृति” ॥ २६९.१ ॥

न्मौ जिगौ मङ्गलमङ्गना चैः ॥ २७० ॥

नमौ जिरिति जगणत्रयं गुरुथ । पैरिति चतुर्भिर्यतिः ॥ यथा—

“कुटिलतां धृतवती गुरुभोगमदोद्धता,

विदधती प्रलयवेपथुसादपरंपराम् ।

विषधपीव पुरतः स्फुरिता यतिनामहो,

विचरतां सुगतिमार्गममङ्गलमङ्गना ॥ २७०.१ ॥

अनिगा ऋपभगजविलसितं छैः ॥ २७१ ॥

भरौ नगणत्रयं गुरुथ । छैरिति सप्तभिर्यतिः । यथा—

“अद्भुतगुह्यमूर्तिरतिशयललितगतिर,

देव सभप्रकर्मवन्नविद्वलनरसिकैः ।

निर्भरमन्तरङ्गरिपुधलविजयपदुर,

नाथ दधासि तत् त्वमृषभगजविलसितम् ॥ २७१.१ ॥

मत्तगजविलसितमिति भरतः ॥ २७१.१ ॥

1) चलधृतिमिति—अधिरस्तास्थं अपजहि त्यज । ॥) अपीति—कोमलमङ्गणे । 3) अचल-
धृतीति—अचला स्थिरा धृतिः समाधिर्यम् । 4) कुटिलतामित्यत्र यद्वत्वं उच्यते । गुरुत्वात् भोगश्च तेन
उद्धता दर्पभाग् । एतेऽदिकाः । मूर्च्छाकम्पस्वेदभेदिः । भुजगीव अग्रतः । स्फुरिता जया । यतिना प्रतिनाम् ।
[महो]भाधिर्यम् । 5) अद्भुतगुह्येत्यत्र अन्तरंगेति—यज्यते अन्तर्मध्ये बह्वति गच्छति यद्विपुलम् ।

निजस्मा ललितपदं हैः ॥ २७२ ॥

निरिति नगणत्रयं जसगाश्च । हैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

^१चुल्लुककुलजलनिधिशशङ्क तव दीनं,

रिपुनिवहमस्तिरलकातरमुपेक्ष्य ।

त्यदसिरुचितमसि वितते युधि भवन्तं,

ललितपदमभिसरति वीर जयलक्ष्मीः ॥ २७२.१ ॥

यमनसर्गाः जयानन्दं चैः ॥ २७३ ॥

यमनसर्गाः । चैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

^२नमच्छक्रश्रेणीमणिमुकुटकोटीविटङ्कैर,

निघृष्टाङ्घ्रे देव प्रबलजहत्वाचण्डभान्तो ।

सुधाधारासारैरिव सदसि नाचां प्रपञ्चैः,

जयानन्दस्यन्दं सपदि जगतामावधानः ॥ २७३.१ ॥

प्रवरललितमित्येके ॥ २७३.१ ॥

भौ भौ न्यौ महिषी द्वैः ॥ २७४ ॥

भरनरनगाः । हैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

^३सिद्धनरेन्द्रभन्दन भवद्विपक्षनगरे,

संप्रति सौधभित्तिलिखितास्तुरगैर्मचमूः ।

वीक्ष्य नितान्तकोपश्रुटिलेक्षणा प्रति मुहुः,

शृङ्गविघेदनेर्विघटयत्यरण्यमहिषी ॥ २७४.१ ॥

भौ भौ न्यौ मदनललिता घचैः ॥ २७५ ॥

मभनमनगाः । घचैरिति चतुर्भिः पद्मभिश्च यतिः । यथा—

^४गाढाक्रान्ता कुचयुगभरेणार्ता च विरहे,

निलोद्विग्नातिघनजघनप्राग्भारधरणे ।

सप्रीचीभिर्धृतकरतला कान्ते कृतरतिः,

मन्दं मन्दं मदनललिता याति श्रियगृहम् ॥ २७५.१ ॥

नञ्जञ्जगा वाणिनी ॥ २७६ ॥

नजभजरगाः । यथा—

१) चुल्लुक्येत्यत्र वैरिचन्दम् । त्वत्त्वद्वकान्तिरेव सम्यगेऽन्यकारः जसिन् चित्ते विरहते सति युधि संप्राने अभिमुखमागच्छति । २) नमदित्यत्र इन्द्रश्रेणिरसमुकुटकोट्यमैः । जयप्रीत्योर्निन्यन्दं रत्नं पर्यदि । ३) सिद्ध-नरेन्द्रेत्यत्र त्वद्वैरिपुरे । धरण्यमहिषीति—परस्परं नित्यवैरिभाविति भावः । ४) गाढाक्रान्तेत्यत्र स्त्रीचीभिः सप्रीभिः । कान्ते भठेदि । कृतप्रीतिः ।

“अविरलपुष्पवाणललितानि दर्शयन्ती,
परिमलहारितामरसवक्त्रमुद्बहन्ती ।

मदकलराजहंसगमतानि भावयन्ती,
शरदिह मानसं हरति हन्त वाणिनीव ॥ २७६.१ ॥
नजिर्गा वा ॥ २७७ ॥

नगणो जत्रयं रगणो गुरुश्च यदा तदापि वाणिनी । यथा—

“कुरु करुणां वितर प्रतिवाचमत्र कां पा,
हृदि दयितां निदयासि निमीलिताक्षियुग्मम् ।
अयमपि ते ननु दासजनोऽनुकम्प्य एव,
जयति सै वीरजिनो गदितो शुवाणिनीभिः ॥ २७७.१ ॥
झञ्जजगाः पञ्चचामरम् ॥ २७८ ॥

जरजरगाः । यथा—

“त्वदीयपादपङ्कजे निधाय भक्तिमुज्ज्वलां,
मनुष्यकीटका वयं विदम्भहे किमद्भुतम् ।
यदीयजन्मनो महोत्सरं तथा प्रचक्रिरे,
जितेन्द्र सप्तविंशतिश्च पञ्च चामराधिपाः ॥ २७८.१ ॥
रजरर्जगाश्चिन्नम् ॥ २७९ ॥

रजरजरगाः । यथा—

“कान्तिरिन्दुकोमुदीसहोदरा यचोपिलासः,
सर्वदा सुधोज्ज्वलो यशश्च दुग्धसिन्धुरन्धुः ।
क्षुण्णशङ्खसोदरा गुणासवामलं चरित्रं,
चित्रमेतदेभिरीश मे मनसयापि रक्त्म् ॥ २७९.१ ॥
झस्तर्गाः सुरतललिता ॥ २८० ॥

मनसतरगाः । यथा—

“संप्राप्ते मधुसमयसाध्राज्ये पिकीसमूहाः,
शंसन्ति प्रतिविशमिदं मन्ये निवन्विनीनाम् ।

1) अविरलपुष्पेत्यत्र अन्यत्र वाणो दृश्यते । 2) कुरु करुणामित्यत्र सगमदेवेन भाषया कामिनीरूपिणि यानि सिध्दादित्यानि ताभिरुक्तम् । निमीलितेति प्रियाविदोषणम् । गदित इति—प्रोक्तः । स्वर्गमप्यच्छेकव्याप्तिः । 3) त्वदीयपादेत्यत्र इतिशब्द इदंशब्दः । ध्वन्येन्द्रा न गण्यन्ते मत्पदित्वात् । 4) कान्तिरिन्दुरेत्यत्र पञ्चपचोपिलोदरा । रश्मिति—रश्मिमात्रम् । 5) सप्ताश इत्यत्र शंसन्ति कथयन्ति ।

१ युग्म. DFP. २ यु कर्ष एवं N, अनुकम्प्य एवं P. ३ स dropped in N. ४ जन्मनो N, ५ dropped in N,

मानित्वं लज्जत सुभगं मन्यत्वमस्तु दूरे,
कन्दर्पः सुरतललितौ पाध्यायकं प्रपेदे ॥ २८०.१ ॥
ओ नमौ नमौ शैलशिखा ॥ २८१ ॥

॥ भरनभमगाः । यथा—

“शीतरुजा विधुतचिबुकैः कृतदन्तरवो,
गाढतरप्रयुक्ताजदन्तकपासिनयः ।
शैलशिखाप्रदेशमभिस्त्रुतुपास्त्रवौ,
पश्यति भास्फरोदयपथं तव वैरिजनः ॥ २८१.१ ॥
ओ नमौ नमौ धरयुवतिः ॥ २८२ ॥

भरयननगाः । यथा—

“रूपैवेति संगरप्रदोषे तुरगखरखुर-
क्षुण्णरज्जोन्धकारघोरे विलसति नृपते ।
धैरिमहीभुजां समन्तात्सुखरयुवती-
संगमहेतुरेकदूती भवदसिलतिक्ता ॥ २८२.१ ॥
इनीगा ललना ॥ २८३ ॥

रगणो नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा—

विष्णु चक्षुरनिलहृत्कुमलयतरलं,
प्रक्षिपत्यतनुमृगपतिनिनदचकिता ।
सिद्धराजमुत भजति मृगयुवतितुलां,
सांप्रतं घनभुवि तव रिपुनृपललना ॥ २८३.१ ॥
सौ नौ मो गो वेह्लिता ॥ २८४ ॥

यथा—

“सरितां कमितुः स्ववैकितघनफेनव्याजाद्-
विततेषु तटेषु बहललवलीच्छायेषु ।
श्रममाप्तवती त्रिजगति संचारेर,
नियतं नृप “वेह्लितसुखममत्रत् त्वत्कीर्तिः ॥ २८४.१ ॥
स्तौ स्तौ त्गौ कोमललता घटैः ॥ २८५ ॥

मतसततगाः । घर्जरति चतुर्भिः पञ्चभिर्यतिः । यथा—

१) शीतरुजेत्यत्र गाढतर प्रयुक्ते गजदन्तानां करान्यां कृत्वाभिनयोऽनुकरणं येन स तथा । कोऽर्थः ।
यान्मरविन्धः । २) रूपैवेतित्यत्र समानरूपास्त्रिमुषे । ३) सरितां कमितुस्त्वत्र सत्तुदस्य । स्ववैकितेति—
फेनलवली हि कल्लोलैरिवस्त्राः प्रेक्ष्योत्सवन्ते । लवलीलगाभिः । ४) वेह्लितेति—भान्दोलनमुत्तम् ।

“मचालीनां क्षिप्रमधुरोद्गारेर्मुहुर्गातकैः,

आक्षिप्तोऽस्मारोद्गम्यः स्वच्छन्दचारी यवः ।

मन्दं मन्दं दक्षिणमरुद्वालेष तेनाधुना,

संघः पुण्यत्क्रोमललतालासैकशिक्षागुरुः ॥ २८५.१.१६।२३ ॥

अत्यष्टौ यन्नस्मलगाः शिखरिणी चैः ॥ २८६ ॥

यमनसमलगाः । चैरिति पदभिर्यतिः । यथा—

“हरन् सर्गाम्भोजश्रियमविरतं सिन्धुपतिना,

कृतार्थस्तन्वानो निश्चितमसि विद्योतमसमम् ।

सुधांशुसदंशे त्वमिव जयसिंहक्षितिपते,

कलापूणेः पश्योदयशिखरिणीहाभ्युदयते ॥ २८६.१ ॥

उसजस्यल्गाः पृथ्वी जैः ॥ २८७ ॥

जसजसयल्गाः । जैरित्यष्टभिर्यतिः । यथा—

“त्वदीयखिभूमुजां पुरि पुषारिवेश्माप्रवो,

निरीक्ष्य चमरी युषं सपवि मन्मथन्याकुला ।

परिप्रशति जिह्वया “ककुद्केन कण्डूयते,

निमीलितविलोचना किल चुलुक्यपृथ्वीपते ॥ २८७.१ ॥

विलम्बितमतिरिति भरतः ॥ २८७.१ ॥

औ न्भौ न्भौ गो वंशपञ्चपतितं जैः ॥ २८८ ॥

भरतभनलगाः । जैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

“जर्जरसौरिमध्यलुडिताः कचिदपि गजिनो,

भङ्गुरवंशपत्रपतिताः बचिदपि रयिनः ।

अपि च सादिनो “हवतुरगमवलयपिहिताः,

शत्रुचलेऽभनंस्त्वयि रणाङ्गणमववरति ॥ २८८.१ ॥

वंशदलमित्यन्ये ॥ २८८.१ ॥

1) मचालीनामित्यत्र आरोहणमृग इति—वातो हरिणवाहनः स च गीतरिति । मृगं विना वातोऽपि चलितुं न शक्नोति । कास्यं नाभ्यम् । 2) हरन् सर्गामित्यत्र यद्यपि जयसिंहदेवचारके धारायां नदि(र)यमे-
राजोऽभूत् तथापि तस्य यां राष्ट्रकोटादिसप्ताष्टलक्ष्मीः सा सर्गापि भोजोपाजितासीत् । उत्कटत्वाच्च विरोधः ।
सिन्धुदेशराजः समुद्रक्ष । तेन विहितपूजः । निश्चि रज्ज्यां मन्मथकारे विशिष्टोत्प्रेत निर्यमं भकाश्च । पक्षे निश्चितं
सीक्ष्य । खड्गकान्तिं युषम् । तस्य चन्द्रस्य वंशे यथा न्वं तथा उदयमिदं मुषाणुः । कलाशोदताः पक्षे पित्तानम् ।
3) त्वदीयखिभूमुजामित्यत्र ईधरायनने चमरी वनगां कामान्या पाषाणमयं वृषं नवाननां जिह्वास्पर्शनाप-
नङ्गचेष्टाः करोति । 4) ककुद्केनेति—अकारान्तोऽप्यस्ति । 5) जर्जरसौरित्यत्र भारि, अंशार्हाति प्रतीका ।
गजिनो गजाख्याः । वंशाः वाहनास्ति तेष्वयः । रयिन् इति रयक्तः । सादिनोऽध्वर्याः ॥ 6) हवतुरिति—
उपरि तुरगा नक्षत्रादृषसमूहा [सादिनो ?] जाता इति भावः ।

सौ जभौ जो गावतिशायिनी' ॥ २८९ ॥

ससजभजगगाः । गैरिति वर्तते । यथा माघस्य^{१)}—

इति धौतपुरेन्ध्रमत्सराण् सरसि मञ्जनेन,

श्रियमाप्तवतोऽतिशायिनीमपमलाङ्गभासः ।

अथलोक्य तदेति यार्दवानपरवारिणोः,

शिश्नरेतरोचिषाप्यपां ततिषु मङ्गुलीये ॥ २८९.१ ॥

यार्दवीत्यन्ये ॥ २८९.१ ॥

मो भौ तौ गौ मन्दाक्रान्ता घचैः ॥ २९० ॥

मभनततगगाः । घचैरिति चतुर्भिः पद्मभिश्च यतिः । यथा—

जन्मकाले स चरमजिनः स्वर्णकुम्भौषधारा-

सारे सोढा कथमिति पुरा वन्निषा शङ्कितेन ।

दृष्टः पञ्चाब्जयसि चरणाङ्गुष्ठपर्यन्तलीला-

मन्दाक्रान्तामरगिरिशिरःकम्पतो विस्मितेन ॥ २९०.१ ॥

श्रीधरेति भरतः ॥ २९०.१ ॥

मभरसलगाः भाराक्रान्ता ॥ २९१ ॥

मभनरसलगाः । घचैरिति वर्तते । यथा—

^{२)}चौलुक्येन्द्र त्वमिह न हि चेदिमां प्लि धारयेः,

कूर्मस्रोदाधिपफणिपतिद्विषाद्विषु सत्स्यपि ।

सर्पन्त्या ते फटिषट्या दिशं विजये तदा,

भाराक्रान्ता नृप यमुमती क्षणान्निपतेदयः ॥ २९१.१ ॥

मभ्रम्यलगाः हारिणी ॥ २९२ ॥

मभनमयलगाः । घचैरिति वर्तते । यथा—

प्रासादेषु त्वदरिणगरे शून्यत्वभासेदुषि,

धीचौलुस्य क्षितिपतिशिरःपूढमणे सप्रति ।

प्रेङ्गोत्तन्तो विषधरशतैर्नलम्बिताः कद्मुध,

प्यातवन्ति ध्वजपटुलानुर्धनेनोहारिणीम् ॥ २९२.१ ॥

१) माघवेन—माघस्यजिह्व । शिश्नो—शूदन । २) पटुपटुल कच्छादिमार्गोपरि-
पटुपटुलानु ।

१) ने added in MS. २) १८-जो १. ३) नः-जन्म १. ४) नः-दृष्ट १. ५) विष्णु १. ६)
१) मन्दाक्रान्ता १५.
१) ५००.

नसौ औ स्लौ गो हरिणी चवैः ॥ २९३ ॥

नसमरसलगाः । चवैरिति पद्मिश्चतुर्भिर्यतिः । यथा—

कथय किमियं लक्ष्मच्छाया शुचेस्तु भवेत् कथं,

तव हिमरुचे यद्वोत्सङ्गे कृतः कृपया ध्रुवम् ।

नमसि रमसाद् घटाटोपप्रधावितलुब्धक-

श्रुमितहरिणीगर्भाद् भयः कुङ्कम एव हि ॥ २९३.१ ॥

वृषभललितमित्येके ॥ २९३.१ ॥

नः स्मौ तौ गौ पद्मम् ॥ २९४ ॥

नसमततगगाः । चवैरिति वर्तते । यथा—

त्यजत मनुजा जातेर्गर्घं किं त्वयैकया स्यात्,

गुणपरिचयो लोकेऽत्यन्तं हन्त दधे प्रतिष्ठाम् ।

अजनि चुलुकाचान्ताम्बोधिः कुम्भजन्माप्यगस्त्यः,

"कुलगृहमभूदेव्या लक्ष्म्याः पङ्कजात् च पद्मम् ॥ २९४.१ ॥

नसम्यल्गा रोहिणी ॥ २९५ ॥

नसममयलगाः । चवैरिति वर्तते । यथा—

"कुबलयमुदं द्यातन्यानाः पूर्णोद्धसन्मण्डलः,

शिरसि घटैयन् पादन्यासं निःशेषपृथ्वीश्रुताम् ।"

उदयमधुना प्राप्तः श्रीमत्सिद्धेन्द्रसूनु भयान्,

इव "कृतबुधानन्दः सोऽयं श्रीरोहिणीवह्नभः ॥ २९५.१ ॥

नुर गौ वसुधारा कैः ॥ २९६ ॥

नुरिति पञ्च नगणाः गुरुद्वयं च । कैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

"प्रणतसुरविसरमणिमुकुटतटकोटि-

परिपेटितचरणनररुचिनिचयरम्ये ।

इह भवति भगवति विहरति जिननाथे,

प्रतिभवनमभिर्भवति जगति वसुधारा ॥ २९६.१ ॥

१) कुलगृहं प्रधानसदनम् । २) कुबलयमुदमित्यत्र - कैरवं भूकल्पं च । मण्डलं विभवं देशश्च । कुर्वन् । प्रादानां चरणानां चित्रणानां च न्यासम् । समग्राणां राज्ञां पर्वतानां च । ३) कृतबुधेति - पुत्रत्वाद्बुधा-
मन्दकृत् पक्षे पण्डितानन्दनो दानादिना । चन्द्रः । ४) प्रणतसुरेत्यत्र वसुधारेति - मुष्णेरजादिदृष्टिः ।

१ तथा वैक्या A. २ मुदा A; मदं P. ३ घटयत् N. ४ नगणपञ्चकं मुह० A. ५ परिपेटित N.
६ पतति dropped in N; जगति in E

नजभजजा लगाववितथम् ॥ २९७ ॥

नजभजजेभ्यः परौ लगौ । यथा—

“शृणु परमोपदेशमिह मुग्धमते सततं,
भवजलधेः परेण यदि यातुमनास्त्वमसि ।

विसृज परिग्रहं भज कृपां त्यज कामकथाम्,

अवितथवाम्भवापहर मा परकीयधनम् ॥ २९७.१ ॥

नर्कुटकमिति जयदेवः ॥ २९७.१ ॥

तत् कोकिलकं छचैः ॥ २९८ ॥

तदवितथं छचैः सप्तभिः पद्मभिश्च यतिश्चेत् कोकिलकसंज्ञम् । यथा—

कलयति कोकिले मधुरपञ्चमगीतिमिमां,

मलयसमीरणो भवति पश्यत नाट्यगुरुः ।

इह हि यदाज्ञया नवनवानुतभद्रिजुषः,

किसलयहस्तकान् वितनुते ”सहकारलता ॥ २९८.१ ॥

इह केचिदष्टभिः पञ्चभिश्च यतिमिच्छन्ति ॥ २९८.१ ॥

गौ चेद्वाणिनी ॥ २९९ ॥

नजभजजेभ्यः परौ गौ चेद्वाणिनीसंज्ञम् । यथा—

“परधृतकृजितानि जरठेक्षुरसो नवेन्दुः,

मलयसमीरणो मलयजं मधुसंगमञ्च ।

अपि न तथा हरन्ति मिलितानि मनो यथेवं,

मदभरललभापितमहो खलु ”वाणिनीनाम् ॥ २९९.१.१७।१४ ॥

धृत्यां त्रम्या रौ काञ्ची दैः ॥ ३०० ॥

मरभयरराः । तैरिति एकादशभिर्यतिः । यथा—

“संप्राप्तेऽस्मिन् जगच्चक्षुषि रवी प्रत्यगिरेर्गह्वरं,

प्रेयःसंकेतवेद्माभिसरणे धत्से पिधानांशुकम् ।

मुग्धे भ्रान्तानुरूपं किमु मुपैवोत्सुक्ययोगात् कणत्,

काञ्चीमञ्जीरकोलाहलमिमं शक्ता निपेदुं न चेत् ॥ ३००.१ ॥

वाचालकाञ्चीत्यन्ये ॥ ३००.१ ॥

भिम्भसा मणिमाला ॥ ३०१ ॥

भत्रयं भभसाश्च । तैरिति वर्तते । यथा—

1) शृणु परमोपदेशं परेणेति अन्वयं परार्थे । अवीति—सलावाय । 2) सहकारलतेति—वृत्तमञ्जरी ।

3) परधृत्येन कोकिलजल्पितानि । कटिनेक्षुरसः । मदभरे अन्वयकजल्पनम् । 4) मत्तन्त्रेकानां स्त्रीणाम् ।

5) संप्राप्तेऽस्मिन्नित्यत्र पश्चिमपर्वतस्थ । कणर्वित—मेलनानुरूपयोगः कलकलः ।

१ तदवितथं dropped in P. २ कोकिलसंज्ञं CN. ३ निपेदुं AP.

”देव तवारिनरेद्रापुरन्धीनकवाम्बुजशशिनः,

प्रोद्धसिताधिकविसयमुर्वी” संवीक्ष्य मुजगताम्” ।

प्राशृतसारकृते निरवयामचाप्यनवरतं,

मूर्धनि धारयते मणिमालां पातालपरिवृढः” ॥ ३०१.१ ॥

मन्ना यिः कुसुमितलतावेह्लिता डचैः ॥ ३०२ ॥

मतना यगणत्रयं च । डचैरिति पञ्चभिः पद्भिश्च यतिः । यथा—

कङ्कडिस्कन्धे कुसुमितलतावेह्लिता मन्दमन्दं,

क्रीडादोलेयं स्मरविरचिता दाक्षिणात्यानलेन ।

अस्यां खेलन्ती रतिरसिवरां हन्तैर्गीर्तिं तनोति,

ध्याकूजमचभ्रमररमणीकुङ्कुतीनां छलेन ॥ ३०२.१ ॥

घटैश्चित्रलेखा ॥ ३०३ ॥

चतुर्भिः सप्तभिश्च यतिश्चेत् सैव चित्रलेखा । यथा—

पद्मयोष्णांशोरभ्युदयमधुना सूचयन्ती पुरस्तात्,

सन्ध्या सेयं चित्रयति गगनाभोगवेदमान्तराले ।

शङ्खच्छेदस्वच्छर्कचिरुचिरानभ्रमिचित्प्रभागान्,

यजैः पीतावाभ्रशितिकपिशैलान्वती चित्रलेखाः ॥ ३०३.१ ॥

मन्ना यिश्चन्द्रलेखा ॥ ३०४ ॥

ममना यगणत्रयं च । घटैरिति वर्तते । यथा—

”ज्वालं ज्वालं मुभग तव महान् विप्रयोगानलस्तां,

दाहं दाहं किमिदं विरचयेदन्यदस्मात्सरेण ।

लावं लावं विकचकमलिनीश्रृणयत्यंहिधातैर्द,

”लेखं लेखं शकलयति तथा सा नरैश्चन्द्रलेखाम् ॥ ३०४.१ ॥

म्भनजभ्राश्चलम् ॥ ३०५ ॥

ममनजभराः । घटैरिति वर्तते । यथा—

शालाभ्यासे व्यसनमनुपमं परोपकृतौ रतिः,

”सत्यात्रेषु प्रणयपरतया प्रदानमनारतम्” ।

प्रीतिः पादाम्बुरुहि जिनपतेर्भवेदमलात्मनां,

विमुह्येत्पाजलघरपटलीचलात्मनि जीविते ॥ ३०५.१ ॥

1) देव तवारिन् रापुरन्धीनकवाम्बुजशशिनः । 2) उर्वी शृण्वीम् । पक्षे गुर्वीम् ।
3) हस्तगतं पक्षे सर्पताम् । 4) पातालस्वामी शेषः । 5) ज्वालंज्वालमित्यत्र वियोगादिः । 6) लेखं
लेखं शालाभ्यालेख्यम् । 7) सत्यात्रेयवित्—आदरवत्परतया । 8) भवेति—मिन्नित्यम् । 9) भमरेति—
विमुह्येत्पदम् ।

१ देवतवारिन् रापुरन्धीनकवाम्बुजशशिनः । २ परितटः A. ३ दन्तगीति A. ४ रुचि dropped in B. ५ शृणयन्त्यहं N.
६ सकलयति A.

म्भौ न्यौ रौ केसरम् ॥ ३०६ ॥

मभनपरराः । छैरिति वर्तते । यथा —

“सारंगाणां न कुलमिह न वा यूयं” महादंष्ट्रिणां,
कर्णातिथ्यं न च भजति कटुर्गन्धद्विपानां ध्वनिः ।

तत्किं दिक्षु क्षिपसि रभसया नेत्रे त्वमुद्यत्करो,
यद्वा ज्ञातं विधुवति पवनस्त्वत्केसरं” केसरिन् ॥ ३०६.१ ॥

नौ मौ यौ चन्द्रमाला छवैः ॥ ३०७ ॥

ननममययाः छवैरिति सप्तभिद्यतुर्भिश्च यतिः । यथा —

“सरसि” सरसिजं तद्वाकाशे पार्वणं चन्द्रविम्बं,
कुनलयनयने वावत्साम्यं नाभजस्वन्मुखस्य ।

“जनयतु कनकान्भोजश्रेणीर्लक्ष्यः स्वर्गसिन्धुरः,
घटयतु यदि वा सोऽपि स्रक्ष कोटिश्वचन्द्रमालाः ॥ ३०७.१ ॥

नौ स्तौ औ ललितम् ॥ ३०८ ॥

ननमतभराः । छवैरिति वर्तते । यथा —

“परममुपशमं वर्माकृत्य स्थितेऽत्र महामुनौ,
प्रहरणमपरं दुःखाः किञ्चिन्निशातमतीय यत् ।

पशुपतिविजयं स्मारं स्मारं पराक्रमगर्वितः,
कलयसि ललितं पीप्यं शशं मनोभव किं मुखा ॥ ३०८.१ ॥

अनिसा भ्रमरपदं जैः ॥ ३०९ ॥

भरौ नगणत्रयं सश्व । जैरिति नवभिर्वयतिः । यथा —

धारिदमुक्तनारिभरपरिश्रमितधनरथा,
उद्धतरोहिणीशकरधवलितसकलकुम् ।

कस्य घृतिं ददाति न हि शरद्वरुजनिरियं,
चुम्बनलालसभ्रमरपदनिदलितकुमुदा ॥ ३०९.१ ॥

स्तौ ज्सौ त्सौ शार्दूलललितं ठैः ॥ ३१० ॥

मसनसतसाः । ठैरिति द्वादशभिर्वयतिः । यथा —

१) सारंगाणामित्यत्र हविष्यानां वृन्दम् । २) महेति — व्याहादीनाम् । ३) स्वस्वगन्धकेनाम् । ४) सरसि सरो[त्सव] पर्वणि भयं पार्वणे राकाजातश्च । ५) आनौ जनयति — तदेत्यध्याहारो विभेयः । ज्ञैरिति — गङ्गा । छवैरिति — गङ्गा । ६) परममुपेत्य सनादीकृत्य । निशातं वीक्षणम् । जैश्चरविजयं स्मृत्या स्मृत्या ।

“नष्टं त्यक्तमियः प्रतीक्षणसैः सारंगमिथुनैः ,

यातं विस्मृतमृङ्गभारविधुरैर्वाग्धीणसकुलेः ।

लीनं पल्लवपट्ट एव सहसा क्रौढैर्ध्वजैति चेत् ,

फान्त्वाचाटुविधित्सयापि हि भवान् शार्दूल ललितम् ॥ ३१०.१ ॥

स्तन्जभ्राः कुरङ्गिका डडैः ॥ ३११ ॥

मदनजभराः । डडैरिति पञ्चभिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

“अस्या वक्त्रेन्दौ विजयिनि चित्तय लाञ्छनवर्जिते,

प्रालेयांशो त्वं स्फुरसि दिवि धृष्ट नित्यमचेतनः ।

साकृतालोकाद्भुवनयनकेलिनिर्जितलोचना,

याऽरण्ये तस्यावुचितचतुरेह सैव कुरङ्गिका ॥ ३११.१ ॥

स्तौ मौ यावनङ्गलेखा चडैः ॥ ३१२ ॥

नसममययाः । चडैरिति पद्भिः पञ्चभिश्च यतिः । यथा—

“प्रियसखि मधुं मा स्मापह्नासीर्मानयेनं यथावत् ,

तय हि वकुले क्रीडामित्रेऽस्मिन् पुत्रके चूतवृक्षे ।

भवनपरित्वापद्भिर्न्यां सख्यां न्यस्तरोलम्बवर्णा-

वलिक्सलयन्याजादेतेनानिन्यिरेऽनङ्गलेखाः ॥ ३१२.१ ॥

विवुर्धप्रियेत्यन्ये ॥ ३१२.१ ॥

स्तौ जौ भ्रावुज्ज्वलं जैः ॥ ३१३ ॥

रसजजभराः । जैरित्यष्टभिर्यतिः । यथा—

“पाणिपादविलोचनाननपद्मकाननशालिनी,

निम्ननाभिमहाह्वदा त्रिवलीवरंगविभूषिता ।

1) नष्टमित्यत्र त्यक्तं मिथो यत्र क्रियाविशेषणम् । विस्मृतमृङ्गभारं यथा स्यादेवं विधुरैः पीडितैः गण्डकजीविः । क्रौढैर्वराहैः । ललितं सविकारं यथा भवति तथा । 2) अस्याः वक्त्रेन्द्रावित्यत्र हे मालेयांशो वन्द । ३) एष्ट त्वं अस्या वदनेन्दौ सर्वोत्कृष्टे सति कलङ्कहर्त्रिणे सति आकाशोऽचेतनः सन्नित्यं स्पृष्टसि भवो हेतोः स्वप्नः इह लोके सा कुरङ्गिकाप्युचितचतुरा या अस्याः साभिप्रायालोकेनानुत्तनयनकस्या निर्जिते विलोचने यस्याः सा एवंविधा सती अरण्ये तिष्ठति स्म । मृगी सा पशुरपि धन्या या अरण्ये लज्जिता सती वसति । त्वं तु पशोरपि पशुः यत् निर्जितोऽपि गगने भ्रमसीति भावः । 3) प्रियसखि मधुमित्यत्र हे इष्टसखि मधुं यस्मिन् मावगणय किं तु पुनं मानय । अनेन हि वकुलसहकारपद्भिनीषु स्मिन्सलयन्याजात् अनङ्गलेखाः आनिन्यिरे बानीयाः । को भावः । दम्भलोपपातरं प्रेम्णा लेख्येपणं सोऽनङ्गलेखः । यथाहमिह स्थितवत्यपि तावती त्वं अपि तत्र यत्तत्रपि मामकः । लिखितपत्रमनङ्गरसाकुला मिहिणो ग्रहिणेति पाठं प्रति । एवं पतितरपि तां दयित्वां प्रति प्रेषयति । 4) पाणिपादेलत्र त्रिवली उदरस्या यलिययी । चड्यावर्धित—पङ्क्तिविशेषः ।

१ प्रतिष्ठण G. २ जारं B. ३ चनिति N. ४ चचाटु N. ५ लेखाह्वद B. ६ this is found under s. 313 after the word यतिः in UCCFNF; but this is never the place where H. indicates alternative names.

कुङ्कुमारुणीवरस्तनचक्राकयुगाञ्चिता,

केलिसिन्धुरिवोज्ज्वला मदनस्य राजति कामिनी ॥ ३१३.१ ॥

मालिकोत्तरमालिका वेत्यन्ये ॥ ३१३.१ ॥

नौ रीर्निशा डैः ॥ ३१४ ॥

नद्वयं रचतुष्टयं च । डैरिति त्रयोदशभिर्यतिः । यथा—

”मलयजसरलिसरम्याङ्गभाजां सिते वाससी,

शरदि हृदि च विभ्रतीनां विशुद्धां नयैकावलीम् ।

विकचकुमुदकर्णपूराञ्चितानां कुरङ्गीदृशां,

हिमरुचिकिरणाववाताभिसतुं निशा प्रेयसी ॥ ३१४.१ ॥

तारकेत्यन्ये ॥ ३१४.१ ॥

नौ सौ तौ पङ्कजचक्रा घडैः ॥ ३१५ ॥

ननसतयाः । घडैरिति चतुर्भिर्नवभिश्च यतिः । यथा—

”इह किमु विलसति सर्वक्रतुश्रीः किं नु भृगाक्षी,

बहुजनजडिमविजृम्भणहेतुः कुन्दैरदा वा ।

अभिनवमृदुतरपङ्कजपाणिः संभृतवृष्णा,

समुदितनिविडपयोधरभारा पङ्कजचक्रा ॥ ३१५.१ ॥

सज्जम्भसाः सुरभिर्लिङ्गैः ॥ ३१६ ॥

सनजनभसाः । त्रिर्ङैरिति त्रीन् वारान् पञ्चभिर्यतिः । पञ्चभिः पञ्चभिः पञ्चभिश्च यतिरित्यर्थः । यथा—

”सुष्टुदुग्धलयकुलाकुलमधुपावलिस्सितैः,

पयनाद्वलवलीदलपटलैरतिचपलैः ।

मदने प्रियसुहृदि प्रतिभुवनं कृतचिजये,

”सुरभिर्धुवमिह गायति परितृप्यति मुदिवः ॥ ३१६.१ ॥

यमौ न्सौ त्सौ कीडा चनैः ॥ ३१७ ॥

यमनसतसाः । चनैरिति पद्मभिः पद्मभिर्यतिः । यथा—

१) मलय[ज]सितस्य कर्णपूरति—कर्णाभरणम् । कुरङ्गीदृशां क्षीणम् । २) किमु विलसतीत्यत्र हेतुना शान्तेन जायते भवति । क्षीणते ज्वालत्यम् । सितेरे कुन्दाः पुष्पन्ति । यमनते पल्लवाः निष्पद्यन्ते । प्रीत्ये तृष्णा भवति पक्षेऽभिन्नायः । प्रादृषि पयोधरा मेघाः पक्षे मनो । शरदि कमलानि विहसन्ति पक्षे वदनसामोदमार्गा भागः । ३) सुष्टुदुग्धलस्य मदने कामे । ४) सुरभिर्धुवन्ताः ।

१ पेलन्ये ४; मालिकाभयन्ये ४. २ १६ तु ४. ३ कुन्दरताया ४. ४ निज. ७५. ५ विडैरिति ४.

“यदि प्राप्तो बन्धं यदि विरहितो विन्ध्याचलभुवा,
 विद्युक्तः कान्ताभिर्वदि च तदपि सन्धेरमपते ।
 नरेन्द्रस्वे पूजां रचयति सदा किं वैप भवता,
 रणक्रीडाभैत्री घटयति ततो मा गाः शुचिमिमाम् ॥ ३१७.१ ॥
 न्सौ म्तौ औ हरिणीपदं चर्चैः ॥ ३१८ ॥

नसमतभराः । चर्चैरिति पद्भिश्चतुर्भिश्च यतिः । यथा—

“अधिगुणवतुर्दण्डं पदयद्बुद्धकं गहने वने,
 सरमसमपक्षमज्यङ्कुश्चिन्तयन्निति ^१तान्यति ।
 सरसमधुरोद्गारेर्गतेर्वागुराभिरिव प्रिया-
 ऽह निगडिता दत्ते नैपा सांप्रतं हरिणी पदम् ॥ ३१८.१ ॥
 भीन्या भङ्गिः ॥ ३१९ ॥

भगणचतुष्टयं नयौ च । यथा—

मा कुरु संपदि संमदमापदि विस्तज विपादं,
 दीनजनेषु कृपां कुरु संसार चिरपुरुषाणाम् ।
 संत्यज पापचरित्रमुदञ्चय ^२सुचरितमालाम्,
 अद्भुतभङ्गिरियं पुरुषोत्तमसरणिरनन्या ॥ ३१९.१ ॥
 विच्छित्तिरिति कथित् ॥ ३१९.१ ॥
 स्जौ स्जौ औ बुद्बुदम् ॥ ३२० ॥

सजसजतराः । यथा—

“असमं दधन्नयपयो गभीरमभ्यः सनातनो,
 विमलो जयत्यविरतं जितेन्द्रसिद्धान्तवारिधिः ।
 अतिपेश्लर्गेम ^३गणैस्तरंगिते यत्र सर्वदा,
 क्षणदृष्टनष्टतनुभिः कुदृष्टिभिर्वुद्बुदायितम् ॥ ३२०.१ ॥
 अतिधृत्यां म्तौ उस्तौ तौ गः शार्दूलविक्रीडितं टैः ^४ ॥ ३२१ ॥

मसजसततगाः । ठैरिति द्वादशभिर्यतिः । यथा—

“हमाश्रुत्सुंगव कोशकन्दमुखान्निर्गत्य ते संगत-
 क्रीडासून्मदवैरिवारणघटाकुम्भस्थलीः पाटयन् ।

१) यदि प्राप्त इत्यत्र सन्धेरमेति— हे हस्तिपते । भवता कृत्वा संपदयति । एतेन उक्तिद्वयेन गजस्य महत्त्वमारोप्यते । २) अधिगुणेत्यत्र गुणमधिस्त्यो घनुर्दण्डो यस्मैति तं व्याप्य न्यङ्कुर्दण्डिणः । ३) येदं करोति । ४) उदञ्चयेति— पुष्टिं नय । सरणिमार्गः । संपदि आनन्दो न त्रियते विपादं विपादो नेत्यादिलक्षणा अद्भुता । ५) असममित्यत्र असाधारण्यम् । नया नैगमाद्यास्तद्वप्यस्तं गभीरं गम्भीरं मध्यं मध्यमदेशो यस्येति । नित्यस्थितिभागार्थेपेक्षया । ६) सदापाठमगृह्यः । पूर्व इष्टाः पश्चाच्चष्टाः दृष्टनष्टास्तरित क्षणक्षय-
 यादिभिः स्यात्सकाम्यितम् । ७) हमाश्रुन् इत्यत्र राजानः पते पर्वताः तेषु पुंगवे सुप्यः ।

दंष्ट्रालो नवलग्रमोक्तिकमणिस्तोमैरसखेखया,
जिह्वालः करवाल एष तनुते शार्दूलविक्रीडितम् ॥ ३२१.१ ॥
म्सौ ज्सौ न्सौ गो वायुवेगा ॥ ३२२ ॥

मसजसनजगाः । 'ठैरिति वर्तते । यथा—

"त्यक्त्वा पुत्रेकलत्रचन्द्रसुहृदां व्यतिकरमञ्जसा,
नित्यं संस्मर वीतरागचरणाम्बुरुहयुगं" रहः ।
हंहो चित्तं चिरं प्रसीद किमिदं न हि हृतजीवितं,
जानीपे घनवायुवेगनिहताभ्रपटलगत्वम्" ॥ ३२२.१ ॥

यसौ न्सौ रौ गो मेघविस्फूर्जिता चचैः ॥ ३२३ ॥

यमनसररगाः । चचैरिति पद्भिः पद्भिश्च यतिः । यथा—

"निरुन्धानस्तापं जगति कलयन्ध्रण्डकोदण्डदण्डं,
पदं व्यातन्वानः सततमखिलक्षमाभृतां चोपरिघात ।
निकामं दुर्धर्पां दिशि दिशि समुद्रासयन् वाहिनीश्च,
त्वमुच्चैर्ध्रौलक्येभ्यः घटयसे मेघविस्फूर्जितानि ॥ ३२३.१ ॥
रम्मेति स्वयंभूः ॥ ३२३.१ ॥

यसौ न्सौ जौ गो मकरन्दिका ॥ ३२४ ॥

यमनसजजगाः । चचैरिति वर्तते । यथा—

इमां वालां त्रासाकुलमृगवधूविलोलविलोचनां,
किमु त्वं निःशङ्को व्यथयसि मुहुर्निर्यातविचेष्टितैः" ।
"परिक्षोदं चण्डैर्मुसलपरिधैः सहेत न मालती,
श्लुभ्राम्यदृष्टङ्गीपदपरिचयाद्गलन्मकरन्दिका ॥ ३२४.१ ॥

यसौ न्सौ तौ गच्छाया ॥ ३२५ ॥

यमनसततगाः । चचैरिति वर्तते । यथा—

"फलं कालाक्रान्तं कुसुममरसं पत्रं न भोगासदं,
बहिस्तत्कार्कश्यं किमपि सहजं निःसारमन्तर्वपुः ।

1) त्यक्त्वा पुत्रेत्यात्र मित्राणां संबन्धम् । 2) रहः एकान्ते वनमध्ये इत्यर्थः । 3) मेघसमूहवत्
गाढं विनाशः । 4) निरुन्धानस्तापमित्यात्र जलद्विवेष्टितानि । यथा मेघो हि तापं निरुणद्धि अयमपि अन्येषां
राशाम् । स्वतः पक्षे इन्द्रधनुः । इमाभ्यु राजा पर्वतश्च । वाहिनी कटकं नदी वा । 5) इमां वालामित्यत्र
धृष्टविचेष्टितैः । 6) चूर्णभावम् । 7) फलं कालाक्रान्तमित्यत्र हे वाल तव फलं कालदोषवृत्तिं विह ।
मीरसं कुसुमं पितृ । न भोगयुक्तं पत्रं विह । बहिस्तत् प्रसिद्धं कार्कश्यगुणं प्रकृतिभवं विह । अन्तर्मध्ये
निःसारगुणं विह विह ।

विशुद्धिं गृध्राणां धिगुपकरणं शाखाप्रपञ्चो न ते,

किमन्यत्ताल स्वाद्विरलविरला छायापि नो शीतला ॥ ३२५.१ ॥

चिद् जसौ गो रतिलीला ॥ ३२६ ॥

वीन् वारान् जगणसगणौ मुख्य । जसजसजसगाः । चचैरित्यनुवर्तते । यथा—

दुनोति यत तां कसम्युज्ज्वले निवेशितकपोलां,

किमप्यहरहस्तथा कथमपि त्वदीयविरहाग्निः ।

यथा परतनुर्न पङ्कजद्रलेर्न मौक्तिककलापैर्,

न चन्दनरसेर्न चन्द्रकिणौः करोति "रतिलीलाम् ॥ ३२६.१ ॥

मनौ न्सौ रौ गः पुष्पदाम ऊँः ॥ ३२७ ॥

मदनसरगाः । ऊँरिति पञ्चभिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

सेयं साफाङ्गा त्वयि मृगनयना "संगताङ्गी विलसैर्,

लीलालोलभ्रुर्वि कमलवनं कुर्वती नेत्रपातैः ।

इहो पश्यैतद्विरहविधुरया ते यया "सावहित्थं,

प्रक्षिप्तं कण्ठे विकसितवकुलासूत्रितं पुष्पदाम ॥ ३२७.१ ॥

मनौ न्सौ तौ गो वञ्चितम् ॥ ३२८ ॥

मदनसततगाः । ऊँरिति वर्तते । यथा—

"कैश्चिच्चावाकैरेवित्तमुकृतैः श्लाकविमुक्तात्मभिः,

कौलीभूयान्येर्विहितपद्युगणाघातैः परैर्यज्वभिः ।

जैने धर्मेऽस्मिन् सति सततछापीयूपपात्रेऽप्यहो,

स्वच्छन्दं धूर्तैरहह कुटिलया बुद्ध्या जगद् वञ्चितम् ॥ ३२८.१ ॥

"विम्बितमित्यन्यः ॥ ३२८.१ ॥

य्यौ नौ रौ गो मुग्धकं चऊँः ॥ ३२९ ॥

यमननररगाः । चऊँरिति पङ्चभिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

परिभ्राम्यद्भृङ्गं श्वसितपरिमलेर्जयापादलोष्ठं,

गिरा लीलालापप्रणयमधुरया सदानन्ददायि ।

स्फुरत्यन्तश्चित्तं लिखितमिव सखे ममाद्यापि तस्माः,

"प्रसूदयेमायाश्चकितमुगटशो मुखं मुग्धकं तत् ॥ ३२९.१ ॥

१) रतिलीलां स्वात्म्यम् । २) सेयं सा इत्यत्र दोषिवादी । ३) अङ्गमोटनाभिभिः आङ्गागोपन-
सहितम् । ४) कैश्चिदित्यत्र नास्तिस्मिन्नज्ञानपुण्यैः दयाहीना मभिः । कौलीभूयति—चारुतीभूय । अन्येषां-
गिभिः । ५) परिभ्राम्यदित्यत्र जयापादलवद् रक्तौष्ठम् । ६) चित्तस्यान्तः अन्तश्चित्तम् । ७) उत्पन्न-
रामायाः । मुग्धकं मनोहरम् ।

१ पदेयं N. २ विम्बितं A, विचितं N. ३ प्राप्स्यद्भृङ्गं N.

रः सौ तो जौ ग ऊर्जितं जैः ॥ ३३० ॥

रससतजजगाः । जैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

नेक्षसे किमहो "जलरिकां स्वामपि तावदिमां तनूं,

नो निषेधसि चण्डमरीचेर्दुःसहमातपजूम्भितम्" ।

शरदे समयेऽपि तदस्मिन् पूरितपर्वतकन्दरा-

प्यूर्जितस्त्वितानि दधानस्तोयद किं न हि लज्जसे ॥ ३३०.१ ॥

नभ्रसा जौ गस्तरलम् ॥ ३३१ ॥

नभ्रसजजगाः । यथा—

अथ विशुद्धधिया जिनेश्वरपादपङ्कजभृङ्गतां",

प्रकटय "प्रशमं भजस्व गुरुनवीष्य सदागमम् ।

विरचयार्थिजनं कृतार्थमिमं कुरुष्व तपः परं,

तरलमायुरिदं गृहाण तदीयमेतदहो फलम् ॥ ३३१.१ ॥

मौ भः सौ जौ माधवीलता छैः ॥ ३३२ ॥

मरभसजजगाः । छैरिति सप्तभिर्यतिः । यथा—

निःसामान्यं तवैतत् किमपि विपजति दक्षिणानिल,

"प्रावीण्यं यत्प्रगल्भाभिह सहकारलतामनुव्रजन् ।

अश्रान्तं सामिलापः स्पृशसि समुन्नयसे विधूनय-

स्खालिङ्गस्याशु चुम्बस्यभिनयकोमलमाधवीलताम् ॥ ३३२.१ ॥

सूगौ तरुणीवदनेन्दुः ॥ ३३३ ॥

सगणाः पद् गुरुश्च । यथा—

भृगनाभिनिर्मितपत्रलतावलिलाञ्छनधारी,

जननेत्रचकोरमहोरसवक्रकमलद्युतिहारी ।

जातां विजयाय निवद्धमतौ "क्षपलदम्बणि सौद्यो,

जयति प्रतिपन्नसहायपदस्तरुणीवदनेन्दुः ॥ ३३३.१ ॥ १९।१३ ॥

कृतौ औ औ र्भौ ल्गौ सुवदना छैः ॥ ३३४ ॥

मरभनयभलगाः । छैरिति सप्तभिः सप्तभिर्यतिः । यथा—

- 1) नेक्षसे इत्यत्र जलदुन्याम् । 2) जलपविरसितम् । ॥) अथ विशुद्धेत्यत्र भ्रमरत्वम् ।
4) उपशमभावम् । 5) निःसामान्यमित्यत्र प्रवीणस्य भावः । प्रावीण्यम् । 6) क्षपलदम्बणि कन्दर्पे ।

“आकल्पं कल्पयित्वाभिनवमृगमदैरमुच्च” च श्रितिः,
 क्षौमे कृत्वा विभूषां मरकतमणिभिर्गन्तुं प्रियगृहम् ।
 औत्सुक्याद्यापदस्थात् पथि “मुसशशिना तावद्धर्तवमी,
 ज्योत्स्नी जातेति मूर्च्छामभवत् सहसा कष्टं सुवदना ॥ ३३४.१ ॥

दशगुला वृत्तम् ॥ ३३५ ॥

गुरुलघू दशवारानावृचौ वृचं नाम वृत्तम् । यथा—
 “प्रीणिताखिलार्थिदानमूर्जितारिजिष्णुपौरुषं महर्षिः,
 चित्रकृजितेन्द्रियत्वमेवमद्ववान् गुणान् दधन्नरेन्द्र ।
 रामपार्यधुन्युमासुख्यपूर्वभूमिपालवृत्तमथ,
 सत्यतां चिराय नीतवानसि त्वमुच्चैश्चलुक्यचन्द्र ॥ ३३५.१ ॥
 रभौ नौ भ्यौ त्वौ मत्तेभविक्रीडितं हैः ॥ ३३६ ॥

सभरनमयलगाः । ढैरिति त्रयोदशभिर्यतिः । यथा—
 उदयाद्रेः प्रसरन्नयं दिनपतिः प्रत्यप्रसन्न्यातेपः,
 स्फुटसिन्धूरसचिविसूत्रित^१ चमःसंदोहपल्लीयनः ।
 तनुते^२ चान्निजचोलसत्कर्षपुरःकामत्युपर्णप्रजः,
 प्रतिकारोपरिर्ललादायत्करो मत्तेभविक्रीडितम् ॥ ३३६.१ ॥
 नो भौ मः सौ त्वौ मुद्रा हैः ॥ ३३७ ॥

नभमससलगाः । ढैरिति एकादशभिर्यतिः । यथा—
 अयमरण्यमहीप्वपि भूवास्वादकपायितफोकिलाः,
 कल्पलच्छलतश्चिरभाक्तामत्तलितामिह^३ वर्तयन् ।
 क्षुपितमानवतीकलहान्मन्तकरः मुरतः सखे,
 “मकरयेतुमर्हापतिमुद्रान्वापरणं तनुवे मधुः ॥ ३३७.१ ॥

उज्ज्वलमित्यन्ये ॥ ३३७.१ ॥

यमौ नौ तौ गौ शोभा चछैः ॥ ३३८ ॥

यमननततगगाः । चछैरिति पङ्क्तिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

१) आकल्पं कल्पं रचयित्वा । २) आमुच्येति—परिधाय । ३) त्वमुच्यमानभिः भूदेसे उद्घोषिते परलोकाद्भावलब्धया गन्तुमशक्तेति भावः । ४) विसूत्रितेति—विनाशिता । ५) चान्निजदेति—चान्निजवाय योगाय उल्लसन्ती कदा तज्ज्यो बस्य स चाली कामदस्त्रसारचिरगरीष्टद् वल्गुदायत्रभुजः । ६) अयमरण्येत्यत्र वर्तयन् प्रवर्तयन् । ७) काममहीसमधानपदं चात्रात्रापनमिति यावत् ।

गता लाक्षारामशुतिरधरदलात्पत्रवल्ली विलुप्ता,

कपोले पर्यस्तं तिलकमलिकतो लम्बितः केशपाशः ।

च्युतः कर्णोत्तंसः करमणिवलयं स्रस्त्रमस्त्रास्तथापि,

प्रियेण प्रत्यप्रः प्रथयति महतीं संगमो हन्त शोभाम् ॥ ३३८.१ ॥

औ औ तौ गौ चित्रमाला छैचैः ॥ ३३९ ॥

मरभनततगगाः । छैरिति सप्तभिः पद्मभिश्च यतिः । यथा—

“सा काङ्क्षत्यन्यमेवायमपि यत तां सारसौन्दर्यलक्ष्मीम्,

एषा चैतं यरोकी तरुणनिबहोऽमूं च लावण्यपुण्याम् ।

एवं प्रत्यप्रकैलीकुशलललितैर्वद्महासं वसन्ते,

देवः पुण्यायुधोऽसौ रमयति रतिं दर्शयंश्चित्रमालाम्” ॥ ३३९.१ ॥

सुप्रमेत्यन्यः ॥ ३३९.१ ॥

औ लौ म्यौ लगौ सद्रत्नमाला छैचैः ॥ ३४० ॥

मनसनमयलगाः । छैरिति पञ्चभिरष्टभिश्च यतिः । यथा—

सन्धान्ते प्रतिदिशमियं समुदिता तारावतिः शोभते,

“इयामाया अभिसरणकेलिरभसाद्भ्येव मुक्तावलिः ।

यद्वा व्योमनि मनसिजेन लिखिता जैत्रप्रशस्तिर्निजा,

विस्फूर्जद्भनतमर्तमिषफणिनां सद्रत्नमालाथया ॥ ३४०.१ ॥

भीरसलगा नन्दकम् ॥ ३४१ ॥

भगणचतुष्टयं रसलगाश्च । यथा—

“अद्भुतसंगरसागरमन्थनसंभवां कलयन् श्रियं,

दोष्णि दधद्वसुधावलयं च कुमारपालमहीपते ।

त्वं दलिराजनिघ्नघ्नविभ्रुतविक्रमः पुरुषोत्तमः,

केवलमेप जगद्विजयी त्वदसिर्द्विपां न तु नन्दकः ॥ ३४१.१ ॥

- 1) गता लाक्षेति—सुखमेनेति शेषः । विलुप्तेति—भङ्गमर्दनेनेति । 2) प्रत्यप्रो नदीनः कथयति । 3) सा काङ्क्षत्यन्यमेवेत्यत्र सा नारी अन्यं पुरुषं काम्यति । स तु पुमान् तां दयिताम् । पुनः एषा सारसौन्दर्यलक्ष्मीर्वरोकी सती पुनं प्रत्यप्रकं पुमांसम् । तरुणपुरुषमिदं अमुं लावण्यपुण्यां पूर्वविधां अभिलषति । एवं नूतनेष्टिनिपुणमिलसैः चद्महासं यथा भवति तथा कामः रतिं दयित्वां रमयति । 4) भाश्रवमालां भनथा रीत्या वसन्ते दर्शयश्चित्यर्थः । 5) सन्धान्ते प्रतिदिशमित्यत्र इयामाया योद्धावर्षदेरीया कामिनी तस्याः । 6) अद्भुतेत्यत्र संगमसमुद्रमन्थनेद्भवाम् । 7) नन्दको हर्षकः । पक्षे विष्णोः राक्षसं नन्दक इति नाम । यद्वाहुः—राक्षसोऽस्य पात्रजन्योऽङ्गः धीयस्त्रोऽस्तिस्तु नन्दक इति ।

श्री न्भौ श्री ल्गौ कामलता ॥ ३४२ ॥

भरनभभरलगाः । यथा—

कौतुकमात्रमेव भवतो यदि शस्त्रपरिग्रहे उदा,

चापशिलीमुखान् घटयितुं कुरु चूतदलावमोटनम् ।

कस्य मनः करोति न हि वश्यमसौ पुरतो यवः स्फुरन्,

काम लतावलीतरलनो मलयानिल एष ते सखा ॥ ३४२.१ ॥

उत्पलमालिकेत्यन्ये ॥ ३४२.१ ॥

श्री न्भौ श्री ल्गौ दीपिकाशिखा गचैः ॥ ३४३ ॥

भनपननरलगाः । गचैरिति त्रिभिः पद्मभिश्च यतिः । यथा—

प्राक्नेसुकुवसमूहे "वलवदिह समुद्रसत्पि,

"दुर्नयकरणमनीषा श्रियमपहरति क्षणावृणाम् ।

पश्यत यदनुपभुक्तेऽपि हि विनिहितैलपूरणे,

निर्भरचलितसमीरो "दलयति तलु दीपिकाशिखाम् ॥ ३४३.१ ॥

म्भौ ज्भौ ज्भौ ल्गौ शशाङ्करचितम् ॥ ३४४ ॥

तभजमजभलगाः । यथा—

त्वं निर्जितोऽसि निरवयया "वरतनोर्मुद्राम्बुजरुचा,

विस्तीर्णनित्रललितैः कुरङ्गहृत्कोऽयमप्यवजितः ।

युक्तं शशाङ्क रचितं त्वया "यदमुना सहैक्यमधुना,

संगः समानगुणयोगिभिर्भवेति देहिनां "समुचितः ॥ ३४४.१ ॥ २०।११

प्रकृतौ श्री न्भौ यिः स्रग्धरा छलैः ॥ ३४५ ॥

मरमना यगणत्रयं च । छलैरिति सप्तभिः सप्तभिर्भयतिः । यथा—

आवासः पर्णशाला वपुषि च वसनं नूतना त्वस्वरूपां,

पाणावापादयष्टिः^{१)} शिरसि च चिकुरैर्नव्यगुम्फो जटानाम् ।

कर्णेऽक्षस्तम्^{२)} धरायाः परिवृष्ट^{३)} विपिने त्वद्व्यात् संप्रतीत्यं,

वृत्तिर्द्विर्ग्रहोभित्त्वदरिद्रपजनैः शिखिवा वापसानाम् ॥ ३४५.१ ॥

१) प्राक्नेत्रम् वलवमुद्रित्यर्थेऽप्ययम् । २) दुःखं नयति इति दुर्नयति वासि करणानि कार्याणि
तेषामित्यर्थः । ३) स्पष्टयति । ४) त्वं निर्जितो[सि] निरेत्यत्र कामित्यर्थः । ५) धमुना मृगेण ।
देक्यं मैत्र्यम् । ६) पुर्यैः । ७) समुचितो योग्यः । ८) आयास इत्यत्र अपादो प्रतियोगो दण्डः ।
९) वक्ष्यन् वक्ष्यताम् । १०) प्रपन्थाः स्वामिन् ।

त्रौ भौ उभौ रः कथागतिः^१ ॥ ३४६ ॥

तरभनजभराः । छलैरिति वर्तते । यथा—

^१केष्यप्यस्वर्गवर्षाद्विधुरितमुषनेष्वनगेलगर्जितैश्च,

अन्मोधरेष्विवाशु श्रवणपथगतेष्वभूद्विनिमीलितम् ।

^२आखण्डलस्य कामप्यभजत नयनासितोत्पलकाननं,

प्रीतिं चुलुक्चन्द्र प्रकृतनृपकथागते त्वयि तु क्षणान् ॥ ३४६.१ ॥

भौ त्रौ त्रौ रो ललितं विक्रमो जैः ॥ ३४७ ॥

भरनरनरराः । धैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

सन्तुगरवरोहणगिरे यशोधवलितालिलाशामुल,

द्वेपिवधूमुसाम्बुजविधो वयं किमिव वर्णयामस्व ।

यस्य वशंवदत्रिभुवनश्चिरं विबुधसुन्दरीमण्डलैश्च,

जम्भरिपोद्भ्रमत्कृतिरसं दयल्ललितविक्रमो गीयते ॥ ३४७.१ ॥

मौ तनिसा मत्तक्रीडा जडैः ॥ ३४८ ॥

मद्वयं तगणो नप्रयं सध । जडैरिति अष्टभिः पञ्चभिश्च यतिः । यथा—

नो जानीते कृत्वाकृत्यं विलुठति च ^३धरणितालदायने,

भूयो भूयो भूच्छां धत्ते द्रढयति न शिथिलमपि वसनम् ।

^४अर्थापेतं निःसंबन्धं पचनमपि वदति नदतिवरं,

मत्तक्रीडामात्रा^५ बाला सुभा तव ^६नवविरहविधुरा ॥ ३४८.१ ॥

रुजतनिसाश्चन्दनप्रकृतिः ॥ ३४९ ॥

रजता नययं सध । यथा—

दर्शनाद्यदीह संतापमपहरति तदपि वत ^७तया,

नार्जितं धनं प्रभूतं जरसि सुखदमतिसरलतया ।

किं ॥ चन्दनप्रकृत्या सरित् सततमपि फलरहिततया,

^८दुर्भुजगर्घ्येष्टया यौवनमिदमफलमदह गमितम् ॥ ३४९.१ ॥

१) केष्यप्यस्वर्ग [ति]—केष्यपि भूषणेषु । २) इन्द्रस्य सहस्रनेत्रकमलवनं त्वत्कथाध्वनेन प्रीतिं प्राप यत्पर्यमन्येषां दुर्दान्तराज्ञां कथाध्वनेन मीलिते समभूत् । मेघाजौत्स्नयः । ३) नो जानीते इत्यत्र धरणीतलमेव शपनं यथेति । ४) अर्धरहितमास्त्रद्विधादीनम् । ५) बाला प्राप्ता । ६) नवीनविरहपीडिता । ७) दर्शनाद्यदीत्यत्र तथेति—प्रकृत्या । ८) दुर्भुजगर्घ्येष्टतया यथा दुर्भुजगः ध्वनेन फलं नार्पयति ।

नजभजिराः सिद्धिः ॥ ३५० ॥

नजभा जत्रयं रथ । यथा—

सततनमस्युरंदरशिरःशुचिरल्लफिरिटमालिका,

विमलमयूरशेरपरितपादनरगुतिजालशालिनम् ।

विपुलदयानिधिं "प्रणयिकल्पतरुं भजत जिनेश्वरं,

यदि "भवकातरस्त्वमिह वाञ्छसि सिद्धिमनुत्तमां सखे ॥ ३५०.१ ॥

चित्रलता, रुचिरा, शशिवदना चेत्यन्ये ॥ ३५०.१ ॥

नजीभ्रा वनमञ्जरी ॥ ३५१ ॥

नगणो जगणचतुष्टयं भरो च । यथा—

सह धनुषा समदो मदनः किल "दीवदीधितिमौलिना,

सुहृदिह भस्म कृतस्तत्र "दीप्तहुताशपिङ्गलया दृशा ।

इति हि मयो कुमते स्मर मा विपरान्तिके वरलध्रुवां,

विरहजुषां सकलज्वलिताङ्गभृतां दधद् वनमञ्जरीः ॥ ३५१.१ ॥

श्री इनौ रस्तरंगः ॥ ३५२ ॥

रनरनरनराः । यथा—

निर्ममो भव विवेहि पञ्चपरमेष्ठिसंस्मरणमन्वहं,

संयमं कुरु भज क्षमां यदि समीहसे "सुखमनश्चरम् ।

यौवनं किल तडिल्लताचपलमध्रचञ्चलमिदं धनं,

जीवितव्यमपि मारुताहतसरित्तरंगतरलं सखे ॥ ३५२.१ ॥ २१।८ ॥

आकृतौ श्री त्रौ श्री न्यौ मद्रकं जैः ॥ ३५३ ॥

भरनरनरनगाः । जैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

देव जगन्नयैकतिलक भ्रमो "प्रणयिलोककल्पविटपिन्,

पुण्यवतां "शिरोमणिर्पदव्यभाजि जिननाथ तैरिह जनैः ।

ये विकचैश्चिराय चरणारविन्दयुगैर्मर्चयन्ति कुसुमैर्,

मद्रकमन्दगीतिभिरभिष्टुवन्ति च चरित्रमत्रभवतः ॥ ३५३.१ ॥

१) सततनमस्वरं प्रणयिनो भक्ताः । २) भवान्सारात् कावरो भीतः । ३) सह धनुषेयत्र दीवदीधिति-इश्वरेण । ४) दृष्टेति-कृपायलोचनेन । को भान् ? कन्दर्पो हि धनुषा पल्लवात् तदनुः शक्योक्तं न च विनाशितश्च । एवं च तस्य मित्रम् । यदि इश्वरैर्गतेन लोचनेन प्रज्वालितः । किं चासौ स्त्रीणां विरहयोगात् [भद्रं] दाहानुपकनकं यत् स्वामि मित्रकलाभावात् मस्मोकरिष्यतीति भावः । ५) मनश्चरं भविनाशि । ६) देव जगत्त्रयैकेत्यत्र भक्तभवि[क]कल्पपादप । ७) शिरोमणिः मुकुटमात्रं व्यभाजि पदम् ।

१ जगन्नयं GNP. २ वनमञ्जरीः N. ३ अनश्विरं A. ४ पदं व्यभाजि NFP. ५ युगमनं A. ६

स्तौ त्रौ स्रौ गौ महास्रग्धरा जछैः ॥ ३५४ ॥

सततनसररगाः । जछैरिति अष्टभिः सप्तमिश्च यतिः । यथा—

“अभि नागान्याति शोऽयं स मम मम पुनर्यच्छिरो” हुकरोति,
प्रचल्लोऽयं “यत्कवन्धः प्रहरति स तु मे प्राणनायोऽस्तु सख्यः ।

दलयन् यो दुष्टभूपानहमहमिकया स्वर्गसीमन्तिनीना,
परिशुश्रावेति बाचो वरवरणमहास्रग्धराणां रणेपु ॥ ३५४.१ ॥

भृगौ मदिरा ॥ ३५५ ॥

भृगाविति भगणसप्तकं गुरुश्च । यथा—

ह्रीचिनीयन्नविघ्नमपाकुरुतेऽभिनयावतरद्वयसां,
प्रौढपुरन्ध्रजनस्य तथा तिर्यत्यपराधपद सहसा ।

कोपपदेन च गोत्रपरिस्फलितं न च कारयते तदसौ,
कामसखी मदिरेह “सतर्पममाजि चिर किल कामिजनैः ॥ ३५५.१ ॥

लताकुमुममित्यन्ये ॥ ३५५.१ ॥

मत्यनीगा वरतनुः ॥ ३५६ ॥

मतया नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा—

“चक्षुः सौन्दर्यं सुगन्धं परभृतयुयतिषु मधुरगिदं,
यातं हंसीषु स्मितमुद्गुञ्जनविविचकिलकुमुमवैतिषु ।

रोलम्यश्रेण्यां कचलक्ष्मीं वदनरुचिमपि विकचकमले,
न्यास कृत्वा सा खलु याता कचिदपि मम वरतनुरुधुना ॥ ३५६.१ ॥

स्तौ ज्सौ ज्सौ ज्सौ ज्सौ दीर्घार्चिष्ठैः ॥ ३५७ ॥

मसजसजसजगाः । ठैरिति द्वादशभिर्यतिः । यथा—

प्रायो दुष्कृतकर्मसु स्वयममी प्रयान्ति पिशुनाः सहायवां,
यद्वत्तद्वदनिन्दीयमुकृतक्रियासु भृशमन्तरायताम् ।

बहौ सततजन्तुसकुलमहावनप्लुपि सरता समीरयो,
दीर्घार्चिष्यखिलोपकारिणि भयत्क्राण्डमुपितान्त्वकः खलु ॥ ३५७.१ ॥

२९।५ ॥

विकृतौ न्जौ भ्जौ भ्जौ भ्जौ गोऽवललितं टैः ॥ ३५८ ॥

नजमजमजमलगाः । टैरित्येकादशभिर्यतिः । यथा—

- 1) अभिनागमित्यत्र नगान् इति नोऽभि । समस्तद्वये गुण्यमानेषु मटेषु मुराङ्गनानां परस्परं पचन-
प्रपञ्चः । 2) यस्य शिरः यच्छिरः । 3) मलक्ष्मीन वपुः कवन्धः । 4) सतर्पमिति—सन्तुष्ट्याम् ।
5) चक्षुःसौन्दर्यमित्यत्र भृशमन्तरायताम् । कश्चित् प्रति यति मम कान्ता एतानि पस्तुनि एषु मुक्ता गवा ।

१ one m dropped in ५, २ प्रबटोय ADF; प्रभयोय B. ३ हंसीषु B. ४ कुमुमवैतिषु B.
५ ज्सौ M. ६ दीर्घार्चि टै १. ७ यद्य ललित B.

निरुपमागन्धर्वनमन्यारनरदुर्विन्दोऽननुत्तं,

निरुपमागन्धर्वोऽपुन्यन्यदनुविधिदत्तानुमुत्तम् ।

प्रवचनचक्षुषेभ्यः २०० विषयः अनुभूतयापि पठन्,

चरतः रेन्द्रियाथैल्लिङ्गिष्ट ॥ ३५८.१ ॥

अत्र केचित्सप्तमभागवत्याने जगणमिच्छन्ति ॥ ३५८.१ ॥

मौ तो नील्गा मत्ताफीला जट्टः ॥ ३५९ ॥

ममता नगणचतुष्टयं लघुगुरु च । जडैरित्यशभिः पञ्चभिश्च यतिः । यथा—

‘‘इच्छाक्षेपेपारंसारं विदुष्यति फिळ निष्ठान्नानिरुद्धां,

पादानुपः क्षोणीन्नागां विषट्पति इजानकुलिशपिरुपः ।

वेम्बेनात्तादभ्यामेनभयति च फणपटलमुखापदे,

इत्थं मचा श्रीढामानं विरचयति नृपवर तत्र करिपटा ॥ ३५९.१ ॥

ताज्जल्गाः शङ्खः ॥ ३६० ॥

तगणात्परं जगणपट्टं लघुगुरु च । यथा—

चौलुष्यनरेभ्यः येभ्यःसास्र वीरं गमीरिमवारिनिधे,

सौन्दर्यमनोभय फान्निनिशाकर सेवकरुत्पतरो भयतः ।

यो नाम गुणनिह संरुलयेत् फिळ वचिम तु किंचन ते पशसां,

‘‘संपरमयाय स ‘‘शृङ्गधरोऽभयवद्विस्तुवाकमितुः’’ सदशः ॥ ३६०.१ ॥

नाद्धसंगतिः ॥ ३६१ ॥

नगणात्परं जगणपट्टं लघुगुरु च । यथा—

मदनगजेन्द्रमहोदयमादधती सदसा विमलप्रसरत्,

लवणिमसिन्धुरनिद्रितनीलसरोरुहचारुसन्नयना ।

विशदतराग्न्यरसंपदिवं रजनीकरमिन्धुमुत्तं दधती,

शरदिव संभितर्हसगतिर्गुणतिर्विदधाति न कस्य शुद्धम् ॥ ३६१.१ ॥

महातरुर्णादियतिमित्यन्ये ॥ ३६१.१ ॥

श्री रनी रल्गाश्चित्रकम् ॥ ३६२ ॥

रनरनरनरल्गाः । यथा—

१) निरुपेयत्र विष्ट आरुपितः । २) इच्छाक्षेपेतित्यत्र प्रसारणैः अनक्ति वृक्षाणां समूहम् । पादाः पर्यन्तपर्यन्ताः । विषट्पति चूर्णयति इत्यवज्ञापनेनैः । ३) चौलुष्येत्यत्र सेवकं प्राप्य । ४) नारायणः । ५) भद्रिमुखा पर्यन्ती तस्याः कर्मिता भर्ता इति, तस्य समानः श्वेतवर्ण इत्यर्थः ।

श्रूयतां नृपकुमारपाल तव दर्शनेत्वरितया व्यधायि यत्,
पादतामरसयोः सुवर्णकटके कराम्बुरुद्धयोश्च नूपुरे ।
हारदाम च नितम्बविम्बफलके भृशं हृदि च रत्नमेखला,
निर्ममे जतुरसोऽङ्गलिकेऽधरदले च ^१चित्रक्रमधीरचक्षुषा ॥ ३६२.१ ॥

भूमौ स्मौ नित्नाश्चपलगतिः ॥ ३६३ ॥

भमसभा नत्रयं लघुगुरु च । यथा—

भूमिभृतामङ्गेषु विलासं स्वरुचिसदृशमति^२ हि विदधती,
सत्वरमानीता स्फुटमुच्चैः पटह इव नदसि यशसि निजे ।
^३दुर्ललिता सन्वेरमकान्तेव नृपवर ^४दृढतरगुणैर्गभिः,
साधु भुजस्तन्मे भवता श्रीरतिचपलगतिरिह निगडिता ॥ ३६३.१ ॥
जसौ जसौ यित्ना वृन्दारकम् ॥ ३६४ ॥

जसजसा यत्रयं लघुगुरु च । यथा—

तदङ्घ्रिपरिताडनं सरभसं कचाकर्पणं स्वेच्छया चोर्जितं,
मुखाम्बुरुद्धचुम्बनं प्रति मुहुर्नस्वैर्दारेणं निर्विशङ्कं जघात् ।
नरेन्द्रतिलक ^५त्यदीयपरिपन्थिनां तुल्यकालं तदेतत्कृतं,
^६शिवाभिरिह ^७संगरे ^८गगनसीमि ^९वृन्दारकप्रेयसीभिस्तथा ॥ ३६४.१ ॥
२३।७ ॥

संकृतौ भौ न्यौ न्यौ तन्वी ठैः ॥ ३६५ ॥

भतनसभनयाः । ठैरिति द्वादशभिर्यतिः । यथा—

वन्तमयूक्षाः शशधरकचयो वागपृतं ^{१०}रतिरमणधनुर्धूरं,
लोचनलक्ष्मीस्तुलयति कमलं नूतनविह्वममुहदधरश्च ।
चम्पकगर्भप्रतिकृति च वपुर्दसगतेरनुहरति च ^{११}यातं,
धन्वि विशेषं कमपरमथवा रम्यमहो किमिव हि न हि तन्व्याः ॥ ३६५.१ ॥
नौ भौ जौ न्यौ ललितलता छछैः ३६६ ॥

ननभनजननयाः । छछैरिति सप्तभिः सप्तभिर्यतिः । यथा—

- १) श्रूयतां नृपेयत्र चित्रकं तिलकं चरलनेत्रया । २) भूमिभृतामित्यत्र अति हि भृशार्थेऽस्त्यङ्गम-
न्ययम् । ३) दुर्ललिता उत्कृष्टदृष्टिनी । ४) दृढतरति—गुणा औदार्यादयः, पक्षे रत्नवः । निपञ्जिता ।
५) तदङ्घ्रिपरित्यक्तस्वैर्दारेणं समकालम् । ६) शिवाभिः श्रेष्ठभिः । ७) संगरे संग्रामे । ८) गगनसीमि
आकाशमदेशे । ९) वृन्दारकंति—देव्यभिः । १०) दन्तमयूक्षा इत्यत्र रतिरमण्येति—कामधनुर्वद् भूः ।
११) यातं गमनम् ।

१ जतुरसोलेके F. २ स्मौ च A. ३ दृढतरगुणे. पापु. N. ४ लयी च A. ५ दारुणे ABCD.N.
६ नरेन्द्र कृतं N; ७ च added in N. ८ मयूखाः G. ९ पशुधृत्ये. N. १० रम्यमहा N.

परिमलविलुठ्ठमधुकरफवरी-^१विरचितनिरवधिशोभाम्,
अभिनवकुसुमस्मितमुभगरविं शृङ्गतरङ्गिसलैयपाणिम् ।

इह मधुसमये विलसति नियतं मनसिजशरपरिविद्धम्,
ववुललितलतायुवतिमयमहो कलयति मलयसमीरः ॥ ३६६.१ ॥

नौ रुमेघमाला ॥ ३६७ ॥

नगणद्वयं रगणपङ्कं च । यथा—

त्रिभुवनविजयाय वदामिमानस्य ^२शृङ्गारयोनेः प्रयाणक्षणे,
कनकपटितदर्पेणमेतत्किमाभाति नीलावपत्रं लसत्सर्वतः ।

^३नवतपविगमश्रिया दीप्रदीपेऽथ किं कञ्जलायं धृतं ^४कर्पूरं,

^५भ्रममिति विदधाति वीक्ष्योन्नतां मेघमालां जनो विद्युत्तालंक्रुताम् ॥ ३६७.१ ॥

भृङ्गाञ्जनीलालकैलेके ॥ ३६७.१ ॥

भैः सुभद्रम् ॥ ३६८ ॥

भूरिति भगणाष्टकम् । यथा—

शौर्यश्रेण्द्र चुलुक्यनरेन्द्र महत्स्वगिरीन्द्र गभीरिमसागर,
दोष्णि चिरं निखिलाचलसिन्धुयुतं वसुधावलयं तव विभ्रति ।

अद्भुतभारपरिभ्रममुक्ति-^६समुच्छ्वसितो^७ भुजगाधिपतित्वयि,

^८शंसति संतवमेव सुभद्रमखण्डमहोदयमस्त्विति संप्रति ॥ ३६८.१ ॥

भितनिसा द्रुतलघुपदगतिः ॥ ३६९ ॥

भन्नयं तगणो नन्नयं सन्न । यथा—

^९मुञ्चत नूपुरकङ्कणकाञ्चीः कणितभारविरचितकलकलाः,
स्त्रीकुरुतामुगतिं समयोऽयं न सल्लु समदगजललितगतेः ।

संभ्रमवान् स्ववधूरनुशासद्विरिसरिवभिमुखमतिकूर्पणः^{१०},

संप्रति सिद्धपते तव याति ^{११}द्रुतलघुपदगतिं रिपुनिवहः ॥ ३६९.१ ॥

न्यौ भ्तौ निसौ संभ्रान्ता ॥ ३७० ॥

नयमता नगणत्रयं सन्न । यथा—

१) परिमलेत्यत्र कवरी केन्द्रपाशः । २) त्रिभुवनविजयेत्यत्र शृङ्गारेति—कामस्य । ३) नवतपेति—
नवीनप्राचुरदलक्ष्या । ४) कर्पूरं कोस्तिवं इति प्रसिद्धम् । ५) भ्रमं भ्रान्तिम् । ६) शौर्यश्रेण्द्रेत्यत्र
समुच्छ्वसितः उच्छ्वासं प्राशः । ७) शंसति प्रशंसति । ८) मुञ्चत नूपुरेत्यत्र पलायनसनये कलकलेति—
क्षब्दालुकरणम् । ९) अतिकूर्पण इति—अतिदीनः । १०) द्रुतेति—क्रियाविशेषणम् ।

१) अमिनय N. २) किशलय B. ३) कलयसमीर A. ४) दर्पमेतत् repeated in A. ५) भृ AN.
६) सुभद्रं G. ७) समुच्छ्वसितो N. ८) छपपान् N.

“रचयतु जन्मस्नानविधौ बस्त्रिजगदधिपचरमजिनपतेः,
 सुरपतितुङ्गोत्सन्ननिपण्णस्य किमपि बलविलसितमनुलम् ।
 मृदुचरणाद्बुधप्रसमाक्रान्तिविधुरचलितकनकशिखरि-
 स्फुटभयसंभ्रान्तामरयक्षोरुपति^१ निखिलदुरितदहनम् ॥ ३७० १ ॥
 मसौ जसौ तौ औ विभ्रमगतिः ॥ ३७१ ॥

मसजसततभराः । यथा -

दृष्ट्वा स्वपृथ्वेनातुरगमसुरोद्धूत धरित्रीरंजो गगनाङ्गणे,
 “तत्तद्भूतिमती विहाय सपदि स्वा राजधानीमपि ”प्रियजीविताः ।
 गच्छन्तोऽनुगिरीन् पलायनविधिप्रत्यूहहेतु सुदुः सहचारिणा,
 दाराणां “कलहसविभ्रमगतिं निन्दन्ति चोलुब्धचन्द्र तवारयः ॥ ३७१ १ ॥
 २४।७ ॥

अभिकृतौ भ्रमभनीगाः क्रौञ्चपदा डडजैः ॥ ३७२ ॥
 भ्रमसभा नगणचतुष्टयं गुरुश्च । डडजरिति पञ्चभिः पञ्चभिरष्टैश्च यतिः ।
 यथा -

“प्रोज्झ्य पुराणि त्यज्ययोगाश्रपवर भवदरिरतिशयविधुरो”,
 दूरमरण्य प्राप्य “कलत्रैः सह समजनि ”गतिरयवश्वपितः ।
 सारसनादात् स स्वयमादौ “प्रसरति कियदपि भुवमथ सहसा,
 प्रेक्ष्य चकोरक्रौञ्चपदाङ्का ध्रुवमिह सरिविति निगदति द्युतिः ॥ ३७२.१ ॥
 नीसभिगा हंसलयो जडैः ॥ ३७३ ॥

नगणचतुष्टयं सगणो भगणत्रयं गुरुश्च । जडैरिति अष्टभिः सप्तभिश्च यतिः ।
 यथा -

“भवशतविरचितनिरवधिसुष्ठैस्त्वत्कृतधर्मपथोऽधिगतः,
 “प्रणयिनि मयि कुरु तदसमकरुणा पदय सुधारसपूर्णदृशा ।
 अभिमततरमिति वितर जिनपते “शक्रफणीन्द्रनरेन्द्रनुत,
 प्रतिविनमपि तव पदकमलशुभे देव भवेयमहं सलपः ॥ ३७३.१ ॥

१) रचयतु जन्मेत्यत्र च युष्माकं दुरितदहन वीरजिनस्य बलविलसित रचयतु निम्नादयतु इति क्रिया-
 सवन्धः । २) दृष्ट्वा स्वपृथ्वेनेत्यत्र तत्त्वसपसपूर्णम् । ३) प्रिय जीविता येपरां ते प्रियजीविता । ४) कल-
 हसधद्राजहस इव विभ्रमेण युक्ता गतिस्थाम् । ५) प्रोज्झ्य पुराणीत्यत्र त्यक्त्वा भवद्रव्यसवन्धात् । ६) विधुरो
 दीनः । ७) कलत्रैर्दरैः । ८) गमनवेगवशतृपातुरः । ९) प्रसरति त्वत्कृतकाममनबुद्ध्या स्त्रीणां (स्त्रियं)
 पश्चान्मुक्त्वा स्वयं भवे भगार्च्छति । १०) भवशतस्य भवार्वां सतम् । ११) प्रणयिनीति - स्नेहमात्रि ।
 १२) शक्रेत्यादि इन्द्रधरणेन्द्रचक्रवर्तिनृतः ।

१ पति A २ पृथ्वी N, ३ घरणीरतो B, ४ अनुगिरि V ५ अष्टभि dropped in P
 ६ विर dropped in N

त्यौ भौ नीगौ हंसपदा जैः ॥ ३७४ ॥

तपभभा नगणचतुष्टयं गुरुश्च । जैरिति दशभिर्यतिः । यथा —

अम्भोजयनं व्याकोशमिदं सलिलमतिविमलमिति^१ घनसरसि,

भ्रान्तोऽपि हि सा कार्पागमनं यद्विह विचरति हरिणशिष्टनयना ।

तस्या अतिरम्यां वीक्ष्य गतिं^२ निरुपमितिमतिशयमधिगतवर्ती,

हीतः सपदि त्वं हंस पदात् पदमपि चलसि न सलु नियतमदः ॥ ३७४.१ ॥

नजज्या नीगौ चपलम् ॥ ३७५ ॥

नजज्या नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा —

कचिदपि चूतलतामुपभुङ्क्ते कचिदपि पियति विचकिललतां,

कचिदपि चुम्बति माधविकां च कचिदपि परिसरति च लवलीम् ।

यद्विधपुष्पसमृद्धिनिधाने विलसति नवतरमधुसमये,

“चपलभुजंगविलासमजस्रं कलयति” मधुकर इह मुदितः ॥ ३७५.१ ॥

२५.४ ॥

उत्कृतौ मौ तो निरसंत्त्या भुजंगविजृम्भितं जटैः ॥ ३७६ ॥

ममता नगणत्रयं रसलगाः । जटैरिति अष्टाभिरैकादशभिश्च यतिः । यथा —

कापि स्त्रैरं भूरक्रीडन्महिषैश्चैतमचकितं^३ चरत्कुरंगकुलं कचित्,

कापि क्रीडान्यप्रक्रोष्टं^४ कचिदपि मदजटविहरस्मर्तंगजसंकुलम् ।

सिंहक्ष्वेदारौद्रं कापि कचिदपि विपंविपममहाभुजंगविजृम्भितं^५,

श्रीचौलुक्यक्षोणीनाथ स्फुटमजनि भवदरिमहीभुजामधुना पुरम् ॥ ३७६.१ ॥

मनूसगगा अपवाहो ज्ञचर्चैः ॥ ३७७ ॥

मो नगणपङ्क्तं सगगाश्च । ज्ञचर्चैरिति नवभिः पदभिः पदभिश्च यतिः । यथा —

“यः श्लाघ्यः प्रतिदिनमपि मदनदहनगरुडगमनचतुरास्याचैरं,

गेयो यः सुरपतिपरिपदि च किमपि मुदितविबुधरमणीवृन्दैः ।

चौलुक्यान्ययजलनिधिहिमकर कियदिह तव नृपवर तस्यैतद्,

यत्सर्वं कृतमरिचलमपरधमपमटमपगजमपवाहं च ॥ ३७७.१ ॥

१) अम्भोजयनमित्यत्र इतिरत्र इत्यर्थः । २) निरुपमेति — निर्गता रूपेण (उप)मितिर्मानो (ने)पकाल्लभम् । ३) कचिदपीत्यत्र भुजंगो गणिकापतिस्तस्य चेष्टाम् । ४) अमरः मुदितो हर्षं प्राप्तः सन् करोति । ५) कापीत्यत्र अचकितेति — दृश्यत्वादिति शेषः । ६) क्रोष्टे चरहः । ७) विपविपेति — प्रीतिवत् । ८) यः श्लाघ्य इत्यत्र मदनैति — ईश्वरकृष्णप्रह्लादभिः ।

१ गुरु A; २ निरुपमितिमिति AC. ३ निरम्या G. ४ महिषप्रभमचकितवरकुरंगकुल N. ५ विपमतर
1; विप dropped in D; ६ ज्ञचर्चैरिति N. ७ चतुरास्याचैरं N. ८ मधुपि A.

भो नौ स्मौ निल्गा आपीडो डैः^१ ॥ ३७८ ॥

भननसमा नगणत्रयं लघुगुरु च । डैरिति^२ त्रयोदशभिर्यतिः । यथा -

^३पश्य विविधवरविटपिनिकुञ्जदयामीकृतविपुलतरकटकभूर,

^४आश्रमशतलसदिभहरिगैत्रीप्रेक्षारसवदमरयुवतिजनः ।

^५रैवतकगिरिरयमिह पुरस्ताद्यस्मिन् जिनचरणनमनमिलिता-

शेषसुरपतिपतद्वैमलपुष्पापीडैर्भवति सुरभिरयमनिलः ॥ ३७८.१ ॥

नजौ न्सौ भनिल्गा वेगवती ॥ ३७९ ॥

नजनसभा नगणत्रयं लघुगुरु च । यथा -

^६नभसि भृशं स्तनति भरितदिक्कन्दरमभिनवजलधरपटले,

धृतमुवि नृत्यति च मधुरकेकाकलकलजुपि समवशिखिकुले ।

स्फुटितकदम्यकुटज-^७सुमनःसर्जपरिमलमिलदलिनि च बने,

^८मनसि शये च ^९भुवनजयसंवेगवति वत भवसि पथिक कथम् ॥ ३७९.१ ॥

नजमजिभजल्गाः सुधाकलशो डैः ॥ ३८० ॥

नजभा जत्रयभजल्गाः । डैरिति चतुर्दशभिर्यतिः । यथा -

^{१०}अयमनुनीय सर्वसुरकार्यकृते मम बह्वेन ^{११}द्विपत्पतिना,

ननु विनियोजितः ^{१२}कवलितश्च ततस्त्रिपुरान्तकृतयनद्वयभुजा ।

इति हृदये विचिन्त्य परिजीवियितुं ^{१३}मकरध्वजं सपदि पूर्वदिशा,

नियतमुवासि^{१४} संप्रति ^{१५}सुधाकलशः परिपूर्णशीतरुचिविध्वमिपात् ॥ ३८०.१ ॥

२६१५ ॥

उक्तादिजातिप्रकरणम् ।

- १) पश्य विविधेति - समीपस्थी । २) आश्रमेति - तीर्थयात्रे वनसहिष्णा उपशान्तवैतः । ३) रैवतेति - राजते इति क्रियाध्याहारः । ४) नभसि भृशमित्यत्र आकाशे गतिं । ५) सुमनः अनेकार्थं मालतीवाचकः । ६) मनसि शये कामे । ७) भुवनेति - सरभवति । ८) अयमनुनीयेत्यत्र पूर्वं हि तारकदैव्ये पीडितजगन्मये इन्द्रेण ईश्वरं ध्यानाच्छालयितुं कामः प्रेरितः स च ईश्वरेण दग्ध इति श्रुतिः । आमर्दं कृत्वा । ९) द्विपत्पतिनि - इन्द्रेण । १०) कवलितः कवलितं प्रापितः संभुनयनाभिना । ११) मकरेति - कामम् । १२) उदासीनि - उत्प्रापितः । १३) अमृतपुष्पम्, पूर्णचन्द्रच्छाया ।

१ स्मो N. २ डैः O; डैः N. ३ तौ च A. ४ डैरिति चतुर्दशभिर्यतिः N. ५ सुरपतिपदपदतमल A. ६ लमो च A. ७ च dropped in N. ८ परिजीवितुं N. ९ P. adds सनपदाचके.

शेषजातौ मतिनायि मालाचित्रं दैः ॥ ३८१ ॥

मस्तगणत्रयं नगणद्वयं यगणत्रयं च एषां समाहारद्वन्द्वः । दैरिति एकादश-
भिर्यतिः । यथा—

पान्थाः शीघ्रं यात नातः परं वैः

क्षणमपि यदिह शुभं तत्र गत्वाश्रयध्वं,

कान्तां नो चेदत्र तां देवतां स्वां

स्मरत सपदि भवतो हन्त संहर्तुकामः ।

“कालोऽयं जीमूतनामाभ्युपैति

स्तनितवधिरितमहीमण्डलश्चण्डविद्युन्-

मालाचित्राक्षप्रहारीति दूरात्

कथयति शिलिनिवहस्तारफेकारवेण ॥ ३८१.१ ॥ २७।१ ॥

मनौ य्तौ निर्सल्गाः प्रमोदमहोदयो घछटैः ॥ ३८२ ॥

मतयता नगणत्रयं रसलगाश्च । घछटैरिति चतुर्भिः सप्तभिरेकादशभिश्च यतिः ।

यथा—

काप्युद्गीवा “प्रास्थित वद्वोत्कण्ठं

करकलितशिथिलवसना दधाव च काचन,

“सम्भं दध्रे कापि च काचिबासी-

द्वतिशयितयहलपुलकाङ्कुरोद्धतिताङ्गिका ।

काचिक्के भूपणमङ्गे काचित्

तिलकमकृत नवमलिके” बुलुक्यमहीपती,

यात्रां कृतोपेयुपि” पौरस्त्रीणां

समजनि निरवधिरधुना प्रमोदमहोदयः ॥ ३८२.१ ॥

यथा वा—

“वन्द्या देवी पर्वतपुत्री तिलं मधुमधुरकमलवदना पुरन्ध्रपैथिदेवता,

देवैः स्तुत्या किंनरगेया भक्त्यावरचरितमहिपमर्चनी जगत्प्रयनायिका ।

सिद्धैर्भ्योया केसरियाणा कामं रणचतुरसिकहृदया त्रिलोचनवद्वभा,

वीरैः पूज्या दर्पणपाणिर्नूनं गुणनिलयलटमललिता सतीषु धुरंधरा ॥ ३८२.२ ॥ २९।१ ॥

1) पान्थाः शीघ्रमित्यत्र कालः कृतान्तः इयामवर्षश्च । जीमूतनामा । इदं विदोष्यं न तु कालस्य विदो-
षणं इदं हि क्रियते । 2) काप्युद्गीवेत्यत्र प्रास्थितेति—चंचाल । 3) सम्भं जाक्यम् । 4) मलिके माले ।
5) उपेयुपि आगते । 6) वन्द्या देवीत्यत्र पर्वतेति—गौरी । पुरन्ध्रपर्यायि—पुरन्ध्रीणामधिदेवता सर्वोत्तम-
रूपेत्यर्थः । अवरचि (र.चरे for चि)तेति—दुश्चरितम् । गुणैति—गुणनिलयया चान्यौ लटमकठिना चेति
विदोषणकर्मधारयः । लटमं प्रधानम् ।

१ वक्ष्यणमपि A. २ नि.सल्गाः F; निरसल्गा GHP. ३ पुरन्ध्रमपि देवता N. ४ मयिनी P.

द्विर्मजसना भ्यौ नृत्तललितम् ॥ ३८३ ॥

द्वौ वारौ भजसन इत्येते गणाः । भ्यौ च केवलौ । भजसनभजसनभया इति ।

यथा—

”अथ कलहंसललेने ललितमन्थरगतौ

सपदि मानेय सपत्नरहितं स्वं,

कोकिलविलासिनि विधेहि कलगीतिरचना-

चतुरतामवममन्दमतिमत्ता ।

दुर्ललितनृत्तललितं ”युवमयूर रचय

त्वमपि संप्रति चिराय गतशङ्कः,

सर्वगुणकेलिसदनं चकितवालमृगलो-

लनयतां प्रियतमामिह विना ताम् ॥ ३८३.१ ॥ ३०।१ ॥

द्वादश ना ल्गौ ललितलता त्रिर्जैः ॥ ३८४ ॥

द्वादश नगणा लघुगुरू च । त्रिर्जरिति त्रीन् वारान् दशभिर्यतिः । यथा—

”जिनचरणसरसिरुहपरिचरणरतमनसि

परमश्रममुपवधति फलितपरमलये,

विषयवलदलनजुपि वत तरुणि विफलमति-

चतुरतरनयनगतिमिह यतिनि तनुपे ।

मज मदन निजसदनमपैसरणमुपरचय

पिकतरुण रणरणकमुपजनयसि न हि,

प्रकटयसि मधुसमय किमिति नैवमवमुदित-

मधुपकुलकलरणितामुखरललितलताम् ॥ ३८४.१ ॥ ३८।१ ॥

मौ तैनीजत्राः पिपीलिका जणैः ॥ ३८५ ॥

मद्वयं तगणो नगणचतुष्टयं जमराः । जणैरिति अष्टभिः पञ्चदशभिश्च यतिः ।

यथा—

”निष्पत्यूहं पुण्यां लक्ष्मीमविरतमभिलपसि यदि रमयितुं

मुखं च यदीच्छसि,

१) अथ कलेति—दुर्ललितशब्दे लक्षणया सविलासम् । २) युवा चासौ मयूरश्च । ३) जिनचरणे-
स्य रतेति—रक्तम् । लये ध्याने । अपसरेति—प्रत्यागमनम् । ४) पिकतरुण त्वमप्यपसरणं कुरु यतोऽस्य मुनेः
भौतमुक्त्यं नहि जनयसि । नवदर्पद्वयितध्वस्तद्वन्द्वमनोऽज्ञाच्छिदुरावाहललितलताम् । ५) निष्पत्यूहमित्यत्र
निरन्तरापम् । अभिलपती(सी)ति—आत्मनेपदमनित्यमिति न्यायात् परस्मैपदं वाच्यम् ।

१ ललिने A. २ मानसि A. ३ ल्गौ च A. ४ उपसरणमुपरमय A. ५ तव मद० B. ६ मातनी०
KHN. ७ नि.प्रत्युहं AB.

१२ छन्दो०

स्यात् "न्यायोन्मीलद्वन्द्वे लघुभिरपि सद् बहुभिरिह कुरु मा
विरोधपदं तदा ।

विस्फूर्जतस्फूर्त्कारं श्रीढाकवलितसकलमृगकुलमजगरं

"भुजंगमस्मृन्दं,

"संघातं कृत्वा पश्यैता म्लपितवपुपमनवधिरचितरुजा

अदन्ति पिपीलिकाः ॥ ३८५.१ ॥ ३०।१ ॥

एषैव नीपरतः पञ्चदशपञ्चदशलघृद्धा क्रमेण

करभ ३५-पणव ४०-मालाः ४२ ॥ ३८६ ॥

एषैव पिपीलिका चतुर्थ्यो नगणेभ्यः परतः पञ्चभिर्दशभिः पञ्चदशभिश्च
लघुभिर्द्वौ शेषगणेषु तथैव स्थितेषु क्रमेण करभार्दयो भवन्ति । तत्र पञ्चभिर्द्वौ
पिपीलिकाकरभः । यथा—

"नित्यं लक्ष्मच्छायाच्छन्नः

कलयतु कथमिव नव वदनरुचिममृतरुचिश्चिरं क्षयसंयुतः,

तुल्यं नाञ्जं "स्फूर्जेद्दूली-

विधुरितजननयनयुगमतिष्ठतुकरचरणस्य निर्मलचारुणः ।

कण्ठस्त्रेयं द्वासी श्यामा

परभृतयुवतिरपि मधुपरिचयकलविरुतिर्निर्गुरुलघ्वनेः",

भ्रूवल्लीभङ्गे छेकाया हरिणनयनमचतुरस्रतिललितवनु

करभोरु नो" सद्यो दशः ॥ ३८६.१ ॥ ३५।१ ॥

दशभिर्द्वौ पिपीलिकापणवः । यथा—

"रुन्दोऽमन्दः कुन्दच्छायः

शरवमलपनतुहिनविकचकुमुदवनहरदसितसितः" शशाङ्करोज्ज्वलः,

वारः "पारावारापारः

स्यलज्जलगगनतलसकलभुवनपथधवलनपरिचितः" प्रसाधितदिश्रुतः ।

- 1) न्यायेन उन्मीलन्ती विस्फूर्जन्ती बुद्धिर्बल्येति तत्संश्लेषणम् । 2) भुजंगे गच्छन्ति ते सर्वेऽपि
गोधासर्पाजगरादयो भुजंगमा भुजंगेति सर्वा उच्यन्ते । 3) मयेति - एकेभ्यः । श्लेषितं वपुर्वन्त त कीदृकाः ।
4) नित्यं लक्ष्मेश्च कलच्छायाश्च । 5) रजः परागश्च । 6) स्वभासस्य लघ्वनेः । 7) रुन्दोऽमन्देत्यत्र
रुन्दो विपुलः । 8) नुदिन-विकचकुमुदवन-शेकराष्टाक्षरं शुभ्रः । 9) पारावारावत् सयुद्धवदपारः ।
10) मण्डितं दिश्रुतं येन ।

१ पुत्तारं N. २ उन्मुदं B. ३ दृढा BPH ४ माला A. ५ दृढाः ACDEX. ६ दोषेषु गणेषु B.
७ करभादयोऽपि B. ८ वेऽत्र N. ९ दृढाः C. १० दाढी B ११ वे N.

"लोकालोकच्छेदं गत्वा

"दृढकटिनचिकटदिगवचितटघटनविचलनधलयितो" विशुद्धयशश्चयः,

प्रोत्तुङ्गः श्वेतप्राकारो

"ध्वनितगुणपणव तप जयति नृपवर नवललितवसतेर्जगन्नितयश्रियः ॥३८६.२॥४०११

पञ्चदशभिर्दृष्टा पिपीलिकामाला । यथा—

उत्फुल्लम्भोजाद्यास्तस्याः

कुसुमशरसुभग तव विरहद्वय इह हि जयिनि समुपचरणविषये व्यधायि सखीजनैः,

"अङ्गे वासः कर्पूराम्भ-

स्तिमितशुचि तुहिनकिरणकरपरिमवचतुरधवल्लि कुचतटयुगे सुमौक्तिकदाम च ।

"रम्भागुल्मं लीलागारं

मलयजरसकलितवसुधमभिनवविकचकुमुदवनदलसमुदयेश्च "तल्पककल्पना,

नव्या मौलौ मल्लीमाला

सतिदमखिलमपि दबहुतवहृचि^१परिचितमहिम विरचयति मुहुः

प्रदाहमहाज्वरम् ॥३८६.३॥४५॥१॥^{११}

शेषजातिप्रकरणम् ।

अथ दण्डकाः ।

यत् किञ्चिद् दृश्यते छन्दः पङ्क्तिशयश्चरधिकम् ।

^{११}शेषजात्यादिकं मुस्त्या तत् सर्वे दण्डकं विदुः ॥ ३८६.४ ॥

तत्र—

नारम्भ चण्डवृष्टिः ॥ ३८७ ॥

ना इति नगणद्वयं नूत इति रगणसप्तकं च । समाहारो द्वन्द्वः । यथा—

^{११}अभिनतरतुर्मुदोदामपाथोदमालाप्रतिच्छादिते सर्वतो व्योमनि,
स्फुटितकुटजकेतकीपांसुपुञ्जच्छटाच्छोदिताशेषदिदयेन्द्रदिग्मास्ते^{११} ।

मुदितनिखिलनीलकण्ठैः कृतैः कूरकेकारयक्याकुले^{११} ताण्डबाढ्भवे,

कथमिव चलितोऽसि भोः पान्थ हित्वा प्रियां^{११} चण्डवृष्टिप्रपाताकुले वर्त्मनि ॥३८७.१॥

चण्डवृष्टिप्रपात इत्यन्ये ॥ ३८७.१ ॥

- १) लोकालोकच्छेदं गत्वा २) सखलः कटिनः कर्कशः विपुलः ३) अवधे-
स्तानि अवधितयानि दिता, यलयाङ्गर प्रायः ४) ध्वनिनो गुणा एव पटहो(पयनो) यलेति ५) अङ्गे,
पास इत्यत्र यञम् । निमिनेन—क्रिचम् ६) कर्दलीगुल्मं केटीगृहम् ७) शम्भारचर्नं संपादयन्ति ।
शेषजातिप्रकरणम् । ८) शेषजात्यादिकमिति—भादिशब्दाद् वक्ष्यमाणचन्द्रसौ समदीर्घादीनां ग्रहणम् ।
९) अभिनवतुरत्यत्र पाथोदित—मेघमाला १०) इन्द्रो देवता अस्या वेन्द्री दिव्य कर्मधारयः तस्या पाथो ।
११) नृत्याङ्गवर्षे । १२) चण्डा प्रचण्डा वा वृष्टिः तस्याः पतनेन व्याकुले ।

१ विचलनचल- B, विचलनचल- N. २ समुपचरण- B, च- च- विषये B. ३ वधुपामभि- B.
४ एहि N. ५ पांशु ABC. ६ पुनश्चटा A, ७ प्रयात- BHT.

“यथोत्तरमेकैकरवृद्धा अर्णार्णवन्ध्यालजीमूतलीला-
करोद्दामशङ्खादयः ॥ ३८८ ॥

चण्डवृष्टेरुर्ध्वमेकैकरगणवृद्धाः क्रमेणार्णादयो दण्डकाः । तत्र नगणाम्यां परैरष्टमी
राणैरर्णः । यथा—

“अविरलगुरुशाखिनोऽरण्यभागान् समुत्तुङ्गशृङ्गावलीशालिनः

“सर्वभूमीभृते,

विपुलतरतंगसंसंगिनीः कूलिनीरुच्छिन्नानेकसोपान् पुर-

प्राप्तदेशानपि ।

“सगयति तमसि प्रपन्ने सपत्नत्वमुन्मुक्तधैर्यस्य शयो

निधेर्महु रज्यद्वपुः,

क्रुपित इव तदर्णसः प्रोचयौ तस्य संस्कारकारी समुद्यत्क्रो-

ड्यं निशवह्नभः ॥ ३८८.१ ॥

नवभिरर्णवः । यथा—

“प्रसूतनिविडमारुतान्दोलिताश्वत्थसंशीर्षपर्णौघविस्फार-

वातोलीकौपूर्यमाणान्ध्वरे,

घनवनैद्वदद्वहमानाखिलभूषार्द्रूलपेतोद्भटोद्भाव-

संनसर्मावज्जय्याकुले ।

विनकारकरतप्तकोलायलीश्रीयमाणार्द्रतले लसहोल-

कह्लोलवाचालमाद्यन्महा,

र्णवपयसि ननु प्रिय प्रीप्सकालेऽधुना मा स्व गा मानय त्वं हि

पीनस्तनान्शेषसौख्यामि मे ॥ ३८८.२ ॥

दशभिर्व्यालः । यथा—

“विरवहृद्वरघट्टैः सपूर्यमाणोच्छलत्सारिणीतोयधारभिरारमं सदैफान्त-

कान्तप्रसर्पहता-

- 1) यथोत्तरमित्यत्र एकैकशक्तिरागणवृद्धा इति । 2) अविरलेत्यत्र वृद्धवृद्धात् । 3) विश्ववर्षवान् ।
4) सगयतीति - आच्छादयन् उर्वति तमोगणे जैरभावं प्रपन्नेऽङ्गीकृते । उन्मुचेति - तापन्मया सर्वे म्याते किं
य अनेनापि सदैव व्याप्यते तन्मात्रमपि कदाचिद् व्याप्यताति धैर्यहीनस्य । रज्यद्वपुर्लेति - उदयसमये चन्द्रो
रजो वर्णयति इति कविमतः । तदर्णस इति समुद्रजलात् निययौ तमसो जिनाशकारी । हस्ताः विरणाश्च करा
उच्यन्ते । 5) प्रसूतनिविडेत्यत्र अन्त्यः विप्लवः । पोतो बाहः । कोलः शूलः । अस्त्राते सरस्वातः । आश्लेषा
सम्बन्धः । 6) विरवहृद्वरघट्टेत्यत्र अरहट इति प्रसिद्धः । गुल्मः वृक्षान्तरिणम् ।

१ ससीर्ष A. २ वातोलीकी A. ३ घनकलद्वद C; ४ सप्तस्तनानां व्या० A. ५ पट्पूर्यमाणोच्छल-
त्सारिणी B; पट्पूर्यमाणोच्छ- B;

वहलिततरुगुल्मकेलीगृहं ये पुरोद्यानमुदामलीलाञ्जुपः स्त्रीसखाश्चारु
चेरंश्चुलुक्वेधर ।

“तृपितकरदिग्रूथभङ्गसंदोहकोलव्रजव्याकुलाश्रयान” कलोलिनीयारि
दुर्धारसूर्यद्युति,

“व्यतिकरविधुरीकृतव्यालसंरुध्यमानद्रुमच्छायमुदण्डकान्तरामीयुस्त्व-
दीयद्विपस्तेऽधुना ॥ ३८८.३ ॥

एकादशभिर्जीमूतः । यथा —

“जिनर्पतिपदपङ्कजस्पर्शपुण्यैकताशेषभृङ्गः पुरस्तादयं तत्तदाश्वर्थसंपन्नि-
दानं भुवो भूपणं,
प्रतिविपिननिकुञ्जकूर्जत्पिकीपश्चमोक्षारसंवेगितस्वर्गसीमन्तिनीवर्गमीतिप्र-
पञ्चाभिरामोऽन्यदम् ।

कुसुमकसहकारकारस्फराशोकजम्बूकदम्बेद्गुदीवेणुकान्तरमाला” प्रतिच्छन्न-
मार्तण्डवर्षातपः,

प्रतितटविनिविष्टजीमूतसंदोहनिमुच्यमानामृतासारपूर्णोद्वहन्निर्झरः पश्य
दिष्टयोज्यन्तो गिरिः ॥ ३८८.४ ॥

द्वादशभिर्लीलाकरः । यथा —

“धनपरिमलसारकपूरपानीयतिम्यदुकूलं कुकूलभ्रियं पद्मिनी-
पल्लवसर्स्वरः स्वादिराङ्गारविस्फूर्जितं,

“सुहृन्किरणचन्द्रिका हत हालाहलत्वं नवं चन्दनं तप्तलोहोपमां
वेणुवीणानिनादोऽपि कर्णज्वरत्वं दधत् ।

अयि तव विरहे यदस्मा सृगाक्ष्या भवन्नामधेयाक्षरोक्षारमन्त्रेकर-
क्षाजुपः सांप्रतं सर्वमेवाभजद् व्यसयं”,

तदतिभुभग सान्द्रपीयूषलीलाकरैस्त्वैवचोभिः समाश्रासयेनां” चिरा-
यान्यथा तु त्वमेवात्र ”निःशङ्कचूडामणिः ॥ ३८८.५ ॥

१) तृपितकरदि(टी)[ति] - भङ्गक कक्षः । २) आश्रयाना इत्यत्र शुष्का नदी । ३) व्यतिकरः
संख्या । व्याकुलीकृतम् । ४) जिनर्पतिपदस्यत्र पवित्रीकृतारिगिरिपरः । संगीतस्वर्गहायिनी । अन्यदं
निरन्तरम् । कारस्फरो वृक्षः । इन्द्रदी गुदी । वेणुर्वाहः । ५) प्रतीति - आच्छादितः । जीमूत - मेघमूढ-
निमुष्पमानजलयोगबद्धपैः । ६) धनपरिमलेष्यत्र पत्तो बहलः प्रधानकपूरजलस्तिफणः [दु]ष्टम् । कुह्लेर्नित -
मुपादकशोभां दाहाधिक्यम् । विस्फूर्जितं अनुकारम् । ७) चन्द्रज्योत्स्ना । विरलम् । ८) व्यत्ययं
वैपरीत्यम् । ९) निर्दम्पतिरोमणिः ।

१ पुरोद्यानमुदीना = A. २ चेत्तुधु = A. ३ घटाह A. ४ पक्ष dropped in N. ५ पुष्प-
हता N. ६ कुप्र A. ७ सन्वेगिनि प्रप = O. ८ चन्द्रातपः A. ९ पूर्णोद्वहन्निर्झरः A. १० भलरः P.
११ रघादुरः B. १२ तदति N. १३ एता P.

त्रयोदशभिरुहामः । यथा—

“यलयितवरकन्धरं यलगदुत्तुन्नतेर्जस्विगन्धर्वराजीखुरलुण्णविश्वं-
भराक्षोदसंदोहविक्षेपणादुर्दिनाढम्वरं”,
प्रथममपि निरीक्ष्य सप्रेमकान्तामुखाम्भोरुडालोकेने स क्षणं कोतुकी
नष्टुन्मोऽपि यावद्भवत्युन्मनास्त्रद्विपक्षव्रजः ।
नृप तव सहसा जयश्रीविलासैकधार्माभ्रमावद्ग-संस्पर्धिनोऽभ्रकपेर्विमहे-
भीषणाः क्षोभयन्तो जगद्भर्जितैरुर्जितैः,
सुतमदजलनिर्झरैर्ध्वंसधूलीवितानाः कृतान्ता इवोद्गमगन्धद्विपास्-
तावदाविर्भवन्तश्चिरान्मूर्च्छयामासुरेनं विभो ॥ ३८८.६ ॥

चतुर्दशभिः शङ्खः । यथा—

“अमरपतिकरिभ्रमं विभ्रतीभाः सममाः कलङ्कः कलाविभ्रमं धारय-
त्यत्रिनेत्रप्रसूतस्य कृष्णो यहत्यन्धकध्वंसकर्तुस्तुलां,
कुचलयचनमातनोति श्रियं पौण्डरीकीं कलिन्दात्मजा जह्नुकन्योजवलं
घारि धत्ते विधत्तेऽञ्जनान्निर्विलासं च केलासपृथ्वीभृतः ।
कलयति लयणोदधिः क्षीरपाथोषिलीलयायितं शेषशोभामशेषाह्वयः” प्राप्नु-
यन्तीन्द्रनीलाश्र-मुक्तामणीनां समासादयन्ति त्विपं,
विचकिलहरहासनीहारहारेन्दुशङ्खापदातेरमीभिः स्फुरद्भिर्महीपालचूडामणे
“शासनैश्वर्ययज्ञायुध त्वद्यशोपशभिः ॥ ३८८.७ ॥

आदिशब्दात् पञ्चदशभिः समुद्रः षोडशभिर्भुजंग इत्येवमादयो यथेष्टकृतनामानो
यावदेकोनसहस्रार्धरः पादस्तावद्भवन्ति ॥ ३८८.७ ॥

नाभ्यां रवद्यादयः प्रचितः ॥ ३८९ ॥

नगणद्वयात् परे यादयः सर्वे वर्णगणा यदा भवन्ति तदा प्रचितः । “रवव् इत्य-

१) यलयितवरस्यत्र यलयिता यलयाकारं प्रापिता कन्धरा यथेति क्रियाविक्षेपणम् । यलान्तो धावन्त-
स्तेजस्विनो गन्धर्वा अश्वाश्वेयाम् । २) दुर्दिनमिव दुर्दिनं मेघजं तमलस्याढम्वरस्तम् । ३) अभ्रमावद्ग-
देरावणा । अभ्रं आकाशं कपन्तीति अभ्रकपाः । उच्यन्ताः । विग्रहा(हः) शरीरा(रः) । ऊर्जितैर्द्विभिः । कृतान्ता-
यमा इव इयामवर्णन्यात् । उद्गमेति—उल्लटमूर्च्छां प्रापयामासुः । ४) अमरपतीत्यत्र इन्द्रहस्तिभ्रान्तिम् ।
सर्वेऽपीभाः इयामा अपि शुभ्रा जाताः । अत्रिनेत्रेति—चन्द्रो हि अत्रिर्ऋषिनेत्रजात इति श्रुतिः । अन्धयेति—
ईश्वरस्य । कलिन्देति—यमुना गङ्गोज्ज्वलम् । शेषेति—शङ्खः सः । ५) अलिङ्गनागाः । ६) इन्द्रः मणिमेदः ।
७) शासनं आज्ञा पेश्य च ताभ्यां वज्रायुधसत्सोधनम् । ८) रवदित्यातदेशादिति—अत्र अन्यत्र
विस्तारणं प्ररूपितस्य सक्षेपेण कथनमतिदेशः । कस्मिन्नपि दृष्टङ्के रवव् यगणानां न्यासः भवतु, कस्मिन्नपि
भगणानां, कस्मिन्नपि तगणानां इति । पुनः सप्तमु यगणेषु प्रचितः सप्तमु भगणेषु प्रचितः । तथा तगणादि-
व्यपि ज्ञेयम् । ततः परं सर्वेषां गणानां न्यासः । सहस्रान्येवार्णवार्णवार्दिनि इति ।

१ यलान्तुत्त N. २ तेजजि B. ३ रुद्रावलोके A. ४ घामोऽभ्रमां B. ५ श्रुतं A. धुतं CDN.
६ करिविभ्रमं A. ७ विभ्रती भो N. ८ अशेषाह्वयः B. ९ शुभ्रनामानो B. १० क्षरपादः N.

तिदेशात्सप्तभिर्धैः प्रचितः । ततः परमेकैकयादिबृद्धा अर्णाणवव्यालजीमूतलीलाकरोदाम-
शङ्खादयोऽपि भवन्ति । यथा—

“विलसदुरुतरयोरिप्रचण्डे महावाहिनीव्यूहविस्फारणव्यकैशकौ,
प्रकटयति रुचिराखण्डकोदण्डदण्डं दिशंत्युच्चैः” राजहंसप्रणाशम् ।

प्रशमयति निखिलं मेदिनीचक्रसंतापविस्फूर्जितं” न्यकृतार्कप्रतापे,

“प्रचितघनवलयुक्ते नभस्यायमाने चुलुक्येश्वरे को न घत्ते प्रमोदम् ॥ ३८९.१ ॥

एवमादिषु शेषगणेषुदाहार्यम् । एकैकगणवृद्ध्या च अर्णाणवव्यालजीमूतलीला-
करोदामशङ्खादयोऽप्युदाहार्याः ।

नगभ्यामष्टादिराः पन्नग-दम्भोलि-हेलावली-मालती-
केलि-फङ्गेलि-लीलाविलासादयः ॥ ३९० ॥

नगणाहुरोश्च परे अष्टादिसंख्या रगणा येषु ते यथासंख्यं पन्नगादयो दण्डका
भवन्ति । तत्राष्टरगणः पन्नगः । यथा—

“अविकलध्यानसंतानधूमध्वजज्योतिरादम्बरप्लुष्टनिःशेषकर्मन्धनो,

“विदलितोदमभूयःकपायधिरायं पायादपायात् स वः पार्श्वनाथो जितः ।

कमठवैत्ये च गाढोपसर्गक्रियाकर्कशे तत्प्रतीकारवद्वप्रयत्ने भृशं,

प्रकटितालन्दभक्तौ तदा पन्नगेन्द्रे चै यस्माभवन् दृष्टिपाताः कृपार्त्राः समाः ॥ ३९०.१ ॥

एवमेकैकरगणवृद्ध्यान्येऽपि पङ्कदाहार्याः ॥ ३९०.१ ॥

लोययेष्टं राश्वण्डकालः ॥ ३९१ ॥

लघुपञ्चक्रात्परे यदृच्छया क्रियमाणा रगणाश्वण्डकालः । यथा—

“विविधमणिमेखलाश्रेणिविश्राणितधीणि हित्वा पुराण्याशु चान्तःपुराण्युच्चैः,

करटिबुरगादिसेनासहस्राणि च स्त्रीकृतच्छदार्कर्मन्दिदेपास्त्वदीयद्विपः ।

प्रतिविशममी गिरीणां महाकन्दराः शाखिगुल्मानि कूलंकपाकूलरन्ध्राणि च,

स्फुरति त्वं व्याट्टकाले कराले कृपाणि सदा सश्रयन्ते महीपालचूडामणे ॥ ३९१.१ ॥

एवमेकैकरगणवृद्ध्याप्युदाहार्यम् ॥ ३९१.१ ॥

1) विलसदुरुतरयारीत्यत्र महावाहिनी सेना वदी च । कोदण्डं इन्द्रधनुः । 2) राज्ञां जीवाः पक्षे राज-
हंसाः तेषां गमनम् । 3) विस्फूर्जितं व्रीडितम् । 4) प्रचितेति—घने प्रभूते यदलं सेन्यं पक्षे मेघानां बलम् ।
मभस्येति—भाद्रपदमासकृमाचरति । 5) अविकलध्यानेति—अविकलं असाधारणं ध्यानं तस्य संतानः
परंपरा [तेन] एव अग्रिमजालादम्बरेण दग्धः कर्मकाण्डनिको येनेति सः । 6) विदलितेति—भूयो बहूः ।
7) विविधमणीराश्र मेखला अद्वैतमध्यभागाः विविधमणयश्च ता मेखलाश्च विविधमणिमेखलाः तासां
श्रेणयः साम्यो विधानाज्ञा धर्माः । पक्षे मेखला रसना । यद्वा पुरपक्षे मेखला सप्तपद्मो यस्य अक्षपलंति
प्रसिद्धिः इति प्रत्यङ्गरे ।

१ स्युः F. २ तरोवारी A. ३ व्यक्त dropped in N. ४ दिशंत्युः N. ५ बलशुको N. ६ स्युः F.
७ ययसा N. ८ कर्मादिदेव ADN. ९ ABN. drop एवं; D adds अन्यद् before आयुः.

याः सिंहविक्रान्तः ॥ ३९२ ॥

लोः परे यथेष्टं यगणा यत्र स सिंहविक्रान्तः । यथा—

तरुणतरणितेजःप्रतप्ता वराहा इवारण्यभागेषु मुक्ताक्षतिं पल्लवान्ते,
विदधति किल केचित्तथान्ये महामृशृतां कन्दराः कौशिकौघा” इवामिश्रयन्ते ।
विपिनगहनमध्ये पुनः केऽपि ”शास्त्रामृगाक्रीडितं विभ्रति ”प्रलनीकक्षितीशाः,
प्रकटयति सदा सिंहविक्रान्तलीलामनूनां त्वयीमां धरित्रीश चौलुक्यचन्द्र ॥ ३९२.१
एवमेकैक्यगणवृद्ध्याप्युदाहार्यम् ॥ ३९२.१ ॥

लृगिभ्यां मेघमाला ॥ ३९३ ॥

लघुपङ्क्तात् गुरुत्रयाच्च परे यथेष्टं यगणा यत्र प्रयुज्यन्ते स मेघमाला नाम
दण्डकः । यथा—

अविरलमदपाथोनिर्झरः पितृक्षोणिमीठा महाशैलशृङ्गायमाणाः,
कपिशकुचिलसदन्ताशनियोत्तरोद्गा महागर्जितत्रासिताशेषलोकाः ।
रियुनरपतिमातंगः क्षणादेव देव शृणुशं ययुः ”संयुगान्तमुगान्ता-
निल इय विपुलप्राणे महामेघमाला महीपालधुर्य त्वयि ”प्रोज्झितानि ॥ ३९३.१ ॥
एवमेकैक्यगणवृद्धयान्येऽप्युदाहार्याः ॥ ३९३.१ ॥

यथेष्टं रा मत्तमातंगः ॥ ३९४ ॥

खेच्छया यत्र रगणाः प्रयुज्यन्ते स मत्तमातंगः । पुनर्यथेष्टग्रहणं लृगिभ्यामित्ये-
तस्य निवृत्त्यर्थम् । यथा—

”पुष्पचापस्य चापश्रियं विभ्रती भङ्गुरभ्रविलासैः स्मितस्मेरकलूरिका-
केलिपत्रावलीभङ्गि विभ्राजिगण्टस्थलेनेन्दुयिम्बानुकारं सदा कुर्वती ।
चारुवक्रोक्तिगर्भैर्वचोभिर्विदग्धैरमन्दं च पीयूषनिर्घ्वेन्दुमातन्वती,
मत्तमातंगलीलागतिः काञ्चनच्छेदगौरी मुदं कस्य नाविष्करोति प्रिया ॥ ३९४.१ ॥
एवमेकैक्यगणवृद्धयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९४.१ ॥

साः कुसुमास्तरणः ॥ ३९५ ॥

यथेष्टं सगणा यत्र प्रयुज्यन्ते स कुसुमास्तरणः । यथा—

१) तरुणतरणीत्यत्र कौशिकास्तम्बमहा इव धूरध्रुणय इव । २) शास्त्रामृगेति—धान्य ।
३) प्रलनीका वैरिणः । ४) अविरलेत्यत्र सयुगान्तमिति—मन्त्रमन्त्रये । यथा युगान्तानिदे प्रोघतं सति
विपुलप्राणे महापराक्रमे महामेघमालाः प्रपञ्चे यान्ति । ५) प्रोज्झितानि—देदीप्यमाने । ॥) पुष्पचापेत्यत्र
कन्दर्पस्य धनुःधियम् । भङ्गुरेति ययम् । हास्यविक्रान्तम् । कर्तृप्रयवर्तुलदमस्याने भङ्गिः रचना । चाद
इति—गर्भे मन्त्रे । आविरिति—प्रकटीकरोति ।

“सुभग त्वयि दूरमुपेयुपि सा ॥ कदाचिदुपैति विलासगृहाभिमुखं,
विकचाब्जवर्णे न ददाति दृशं शिशिरार्गुरुचन्दनपङ्कमपाकुस्ते ।

न च हृष्यति ”चाटुकरीषु सखीष्वपि पक्षपलाण्डुनिभं बहते वदनं,
कुसुमास्तरणानि पिनष्टितरां परिमुह्यति शीतलशीतमयूखरैः ॥ ३९५.१ ॥

एवमेकैकसगणवृद्धयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९५.१ ॥

याः सिंहविक्रीडः ॥ ३९६ ॥

यत्र यथेष्टं यगणाः प्रयुज्यन्ते स सिंहविक्रीडः । यथा—

“कचित्पङ्कशङ्काभ्रमल्लोलवद्रासमुल्लेखनिष्पिष्ट-

वेशमान्तकाचावनीकं,

कचिन्नालिकेरीफलारफालनन्यप्रशास्नामृगश्रेणि-

पर्याकुलोद्यानभागम् ।

कचित्तप्तमज्जन्महासैरिभोदामशृङ्गाभचौतोच्छलद्-

दीर्घिकावारिसान्द्रं,

कचित् सिंहविक्कीडवृत्कारयोरं चुलुक्येन्द्र जङ्गे पुरं

त्वद्रिपूणमिदानीम् ॥ ३९६.१ ॥

एवमेकैकयगणवृद्धयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९६.१ ॥

लगावनङ्गशेखरः ॥ ३९७ ॥

यत्र यथेष्टं निरन्तरौ लघुगुरु प्रयुज्येते सोऽनङ्गशेखरः । यथा—

“विशालभाललोलधूर्णमानकजलोज्ज्वलालङ्क-

द्विरेफमालिकोपशोभिते,

वियुद्धहायसुरधचारुपद्मलालसभ्रमत्सु-

वारदीर्घनेत्रपत्रसुन्दरे ।

अमन्दकुन्दकुडालाग्रकोमलोल्लसद्गुतीद्व-

शुद्धदन्तपङ्क्तिरेसरालये,

1) सुभग त्वयीत्यत्र उपेयुपीति—गतवति क्रीडागृहसंमुखम् । 2) चाटुकैति—प्रियवचनानि तानि । पलाण्डुलैसनकन्दः । पिनष्टि चूर्णीकरोति । परीति—मूर्खो गच्छति चन्द्रद्वारेणः । 3) कचिदित्यत्र कर्दम-भ्रमात् । शृङ्गाः । अन्तः(न्त)शब्दः स्वरूपे प्रान्ते बन्धे च । शास्त्राद्युपेति—वातराः । महासैरिभो वनमहिपः । विक्कीदनेन श्रीदया वृत्काराः । 4) विशालभालेत्यत्र उज्ज्वलाः दीप्तिमन्ताः येऽलकाम् एव भ्रमराः । हावो मुखविकाराः । अनङ्गशेखरौऽनङ्गपरवराः ।

१ वत्ते N. २ शिशिरागह N. दशिरागह P; ३ प्रवातो N; ४ विक्कीडि B. ५ लग (तो) प्रयुज्येते A. ६ पूर्णमान N.

प्रियामुपामुजेऽधरं चिराय मध्विवापिवन्नारवं

भवेदन्नशोसरः ॥ ३९७.१ ॥

एवं लघुगुरुद्वयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९७.१ ॥

ग्लावशोकपुष्पमञ्जरी ॥ ३९८ ॥

यत्र यथेष्टं निरन्तरौ गुरुलघू प्रयुज्येते सोऽशोकपुष्पमञ्जरीनामा दण्डकः ।

यथा —

अस्तमाश्रितस्तुपारभारपातदग्धसर्व-

पुष्पजातिसचयो हिमर्तुर्य,

सर्वतो वसन्तनामधेय एष जूम्भते प्रियः

सखा तवेह देव पुष्पचाप ।

विष्टपत्रयीपराजयेच्छया गृहाण नूतनान्

शिलीमुपानतग्लितैकवीर,

चारुचूतकोरकानशोकपुष्पमञ्जरीर्नयाः

स्मितानि केसरणि पाटलाश्च ॥ ३९८.१ ॥

एवं गुरुलघुद्वयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९८.१ ॥

ता गौ कामघाणः ॥ ३९९ ॥

यत्र यथेष्टं तगणा अन्ते गुरुद्वयं च प्रयुज्यते स कामघाणः । यथा —

त्वद्विप्रयोगे नवे वालिकाया मनोभूशरङ्गेशान्त्यै प्र-

यन्नास्वस्तीभिः समन्वात्,

पाथोजिनीपङ्क्तैः कल्पित चारु तल्प समासूत्रिता नूत-

नैर्हार्यष्टिर्मुणालैः ।

रम्भादलैः कोमलैर्निर्मित वालवृन्त कृतश्चान्दनेन

द्रवेणाङ्गरागाः किलास्याः,

तीव्रव्यथा प्रत्युतैतद्वितन्त्रसमग्र कठोरशर्याशिश्रियत्

कामघाणत्वमुग्रम् ॥ ३९९.१ ॥

एनमेकैकतगणवृद्धयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९९.१ ॥

भा गौ भुजङ्गविलासः ॥ ४०० ॥

यत्र यथेष्टं भगणाः प्रयुज्यन्तेऽन्ते च गुरुद्वयं स भुजङ्गविलासः । यथा —

1) अस्तमाश्रित इत्यत्र शिलीमुपान् चणाय । इत्या मजरी । स्मितानि निरुत्तिपानि । 2) त्वद्वि-
[प्र]योग इत्यत्र तव विरहे नवे प्रथमोद्वेगे । कल्पित रचितम् । प्रयुत समुत्तम् । कटिवाशय ।

१) पीनघनोन्नतवृत्तविशालतरस्तनमण्डलगद्गदनिपीडन-

कण्टकिताङ्गः,

कोमलबाहुर्मृणाललतादृढवेष्टितकण्ठतटः परिचुम्बन-

विभ्रमपात्रम् ।

वासगृहे वहलोच्छ्वसितैगुरुधूमलवानिचिते शयने

मृदुनि २) क्षणदार्पा,

यो दयितां रम्यत्यतिसंभ्रममानजुषं स भुजंगविलास-

धुरामिह धत्ते ॥ ४००.१ ॥

एवमेकैकभगणवृद्धयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ४००.१ ॥

नाभ्यां पञ्चमात्रैरुत्कलिका ॥ ४०१ ॥

द्वौभ्यां नगणाभ्यां परैर्यथेष्टं पञ्चमात्रैर्गणैरुत्कलिका नाम । यथा—

३) स्मितवकुलशिरीषकङ्केडिकोलेनव्यप्रसूनावलीपरिमलविलोल-

रोलम्य-४) रोलाङ्गुलीकृतासिलचारुलीलावनो,

मृदुमलयसमीर-५) शैलपशिक्षाक्रमानुगुणविविधाङ्गद्वारप्रयोग-

प्रपञ्चप्रवल्गुल्लवानर्तकीरम्यरङ्गावनिः ।

अभिनयसहकारकोरकास्त्रादमाद्यत्-६) पिकयुवतिपञ्चमोच्चारमन्त्रास्-

साधितविपममानिनीमानदुर्गः समन्तादयं,

कमिव सपदि ७) संवतोत्कलिकमिह नो ८) विपत्ते जतं ९) हेलया निर्निता-

शेषलोकस्य देवस्य कामस्य निर्व्याजवन्धुर्मधुः ॥ ४०१.१ ॥

एवमेकैकपञ्चमात्रवृद्धयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ४०१.१ ॥

दण्डकप्रकरणम् ।

*

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

समवृत्तव्यावर्णनो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

ग्रन्थाग्रं १०४३; उभयं ११६८ ।

1) पीनघनोन्नतवृत्त-पीनाः पुष्टाः । घनाः कठिनाः । उन्नतः चञ्चलः । 2) क्षणदार्पा रात्री । 3) स्मित-
वकुलस्य प्रसूने पुण्ड्रः । 4) रोलाः शङ्खाः । 5) शैलश्रे भद्रः । 6) पिकयुवतिः शोभिका । 7) संव-
तोत्कलिकं आरुहादनवन् । 8) हेलया श्रीदया । इति श्रीहेमचन्द्रोपास्यनद्वितीयोऽध्यायपरपर्यायाः सप्तमः ॥

१ कोमलबाहुः = M. २ भिन्न dropped in G. ३ वहल्येर्वाङ्गागुद N. ४ दयिता
मन्त्रसंभ्रमः = A. ५ ना-नि dropped in F. ६ रोलाङ्गुलीकृता-वने M. ७ न M. ८ न M.

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

इदानीमर्थसमवृत्तव्यावर्णनार्थमुपक्रम्यते -

ओजयुजोः ॥ १ ॥

अधिकारोऽप्यमाविषमवृत्तेभ्य उपतिष्ठते । तत्रौजं विषमं; युक् समं लोकेसिद्धम् ॥ १ ॥

तत्र -

सिल्गा नभम्रा हरिणमुता ॥ २ ॥

पाद इति चानुवर्तते । ओजपादयोः सगणत्रयं लघुगुरु च । युक्पादयोः नभम्रा यत्र वृत्ते सा हरिणमुता । यथा -

"नृप शैलशिलाशयनासनाः, चिदितैकवृत्तफलाहरणाः सदा ।

नियसन्ति वने भवतो द्विपैस्, तरुनिष्ठजगता हरिणमुताः ॥ २.१ ॥

सिल्गा भिगगा उपचित्रम् ॥ ३ ॥

ओजपादयोः सगणत्रयं लघुगुरु च । युजोर्भगणत्रयं गुरुद्वयं च । यथा -

"अयमत्र नृपः सचिवस्त्रसा-, वेप कुमार इतः प्रतिहारः ।

उपचित्रमिति त्वदरेर्गृहे, वक्ति मिथः किल पान्थसमूहः ॥ ३.१ ॥

लोमं वेगवती ॥ ४ ॥

उपचित्रमेव लघुना रहितं वेगवती । ओजे सिगौ युजि भिगगा इत्यर्थः । यथा -

"नृपते तव कामुकवंशान्-, निष्पतिता शितसायकमाला ।

क्षितिभृच्छिरसि प्लवमाना, वेगवती यत नूतनरेवा ॥ ४.१ ॥

"आपातलिकेयम् ॥ ४.१ ॥

भिगगा नजज्या द्रुतमध्या ॥ ५ ॥

ओजे भगणत्रयं गुरुद्वयं च । युजि नजजयाः । यथा -

"वीरजिनेन्द्र भवत्पदपद्मं, भ्रमर इव द्रुतमध्यगमद् यः ।

मुक्तिर्वधूपरिरम्भणसौख्यं, करतलगामि कृतं खलु तेन ॥ ५.१ ॥

उपचित्रा । आपातलिकापरान्तिकेयम् ॥ ५.१ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः सपर्यायो लिख्यते ।

१) नृप शैलशिलेत्यत्र आहरणं आहारः । हरिणयत्र पुनं गमनं येषां ते । अथवा सुभटागमदाइया हरिणेऽपि दृष्टे नष्टाः मुष्टाः (वा.) । २) अयमत्रेत्यत्र प्रती(ति)हारो दौघारिकः । उपचित्रमिति - त्वद्वैरिनगरं चित्रसमीपं परस्परं निदर्शयति । ३) नृपते तवेत्यत्र रेवापि वंशादिगोच्छ्रान्ति इति श्रुतिः । रेवा तु गिरिरेषोभागे प्लवते इयं तु क्षितिभृतां राज्ञां [शिरसि] प्लवते तवो नूतनरेवा । ४) आपातलिकेयमिति - ओजे पण्मात्रा युज्यष्टौ भगणद्वयान्ताश्चेदापातलिका । ५) वीरजिनेन्द्रेत्यत्र अध्यगमद् मध्ये (अधि ?) गच्छति । मुक्तिरामोपगृह्णतसौख्यम् । हस्तगामि ।

१ लोभतः विद्ध F. २ निहित dropped in X. ३ रिपोस् X. ४ X. adds प्राच्यइति रिपम् । ५ छगौ च A. ६ ओजयोः सगणत्रयं लघुना न्यूनाम् । आपातलिकेयं F. ७ रेवा X. ८ मुक्तिर्वधूपरि. A. ९ इयं dropped in A.

तज्रगा मसजगगा भद्रविराट् ॥ ६ ॥

ओजे तजरगाः । युजि मसजगगाः । यथा—

“पश्येद्भगवन् पदारविन्द-^१, द्वन्द्वं भक्ति एकदापि यस्ते ।

विभ्रद्भुवनाधिपत्यमेकं, भद्रं भद्रविराट् भजेत सोऽपि ॥ ६.१ ॥

औपच्छन्दसक्रमिदम् ॥ ६.१ ॥

सजसगा भर्नगगाः केतुमती ॥ ७ ॥

ओजे सजसगाः । युजि भर्नगगाः । यथा—

“प्रसरद्रजःस्वगितसूर्या, केतुमतीसुदीक्ष्य तव सेनाम् ।

यसुधापते दिवमिवात्म-^२, नाशमशङ्कत त्वदरिगैः ॥ ७.१ ॥

ताजगगा जतजगगा आख्यानकी ॥ ८ ॥

ओजे ततजगगाः । युजि जतजगगाः । यथा—

“त्वद्वैरिभूपैरियमागतोच्चैर-^३, मरालनादैर्मुखरा शरच्छ्रीः ।

आख्यानकीव त्वदनीकयात्रो-^४, त्सवस्य सद्यश्चकितैरुदैक्षि ॥ ८.१ ॥

आख्यानकी वार्त्ताहारिका ॥ ८.१ ॥

व्यत्यये विपरीतादिः ॥ ९ ॥

व्यत्यये इति ओजे जतजगगाः । युजि ततजगगाः । विपरीतादिर्विपरीताख्यान-
कीत्यर्थः । यथा—

“अनन्त ते दुर्नयवेष्टितानाम्, आख्यानकीं वा विपरीतवृत्तिम् ॥

पुरः सखीनां म्रुता विपक्ष-^५, नाय स्वया संपत्ति लब्धिता सा ॥ ९.१ ॥

“एतयोश्च उपनात्यन्तर्गतत्वेऽपि विदोपसंज्ञार्थमत्र पाठः ॥ ९.१ ॥

रजर्जा ज्रजगा यवर्मती ॥ १० ॥

ओजे रजरजा । युजि ज्रजरगाः । यथा—

1) परप्रेतगर्भश्चित्र भद्रं कल्याण भजेत । भद्रं स्वादेवे प्रियाने भद्रविराट् । 2) प्रसरद्रज इत्यत्र भाष्यादितरविम् । देवयो प्रजा महाश्च । आकाशमिव । सदा गम(ग)नं केतुद्वयति तदा जीवानां नातो भवतीति लोकाः । [दिवशब्देन दिनं भासते । एते यथा दिनस्यायनान्तो जातः तथास्माकमपि ॥ १.] । 3) त्वद्वैरित्यत्र हंसचमिदैः । आख्याने करोति कारयति वा गौरादिनाम् ङीः । उदैक्षीति—दृष्टा । 4) अनन्त ते इत्यत्र या कामिनी त्व दुर्नयवेष्टितानां कथयित्रीं भवन्त्यत्र पराश्रुगृह्णीति सा नायनं विपक्षायाः सपत्न्याः नाम सखीनां पुरतो म्रुता मीमां धत्ते इति । 5) एतयोश्च इत्यत्रोपसंज्ञार्थमत्र (ज)-[पोखरात्]-उपसंज्ञा विदोपसंज्ञार्थे उच्यते उदाहरणरूपे ।

“यन्यसैरिभा भवद्विपक्षधानि, निरन्तरेन्द्रनीलवद्धभूमिभागे ।

न्यगमुत्तं प्रकुर्वते शुधा वितर्क्य, विनीलविस्फुरद् यवान्वितां धरित्रीम् ॥ १०.१ ॥
यवान्वितां यवंमतीमित्यर्थः । छन्दोवशाच्च यवान्वितामित्युक्तम् ॥ १०.१ ॥

व्यत्यये षट्पदावली ॥ ११ ॥

व्यत्यये इत्योजे जरजरगाः । युजि रजरजाः । यथा—

“नवोदयं चिरादुपेयिवांसमर्कं, स्वागतानि पृच्छतीव संमदेन ।

सरोजिनी विकसरा निशावसाने, षट्पदावलीकृतस्वनच्छलेन ॥ ११.१ ॥

नभभ्रा नभिरा मकरावली ॥ १२ ॥

ओजे नभभराः । युजि नो भय्रयं रथ । यथा—

“मकरफेतुभटस्य चिराजते, धरतुलुर्ध्वजयष्टिरिव प्रगुणीकृता ।

शृङ्गफोलवले दधती नवां, मृगमदस्त्वकैर्लिखितां मकरावलीम् ॥ १२.१ ॥

मसागाः सभासाः करिणी ॥ १३ ॥

ओजे मः सगणद्वयं गुरुध । युजि सो भगणद्वयं सध । यथा—

“चन्द्रो मत्तकरीन्द्र इवायं, बलितोद्दामतमस्वरूढतः ।

श्रीढत्यन्ध्रपल्लवमध्ये, स्फुटवाराकरिणीभिलुप्ततः ॥ १३.१ ॥

साजगाः सभ्रंल्गाः प्रबोधिता ॥ १४ ॥

ओजे सद्रयं जगौ य । युजि सभरलगाः । यथा—

“वरुमूलगृहाः क्षपाक्षये, नृप निद्रां जहति द्विपक्षय ।

विटपान्तकुलायनिष्पतत्, पतगधेणिरवेः प्रबोधिताः ॥ १४.१ ॥

नारल्गा नजज्रा अपरवक्रम ॥ १५ ॥

ओजे नगणद्वयं रलगाश्च । युजि नजजराः । यथा—

“नृपवर भवदीयवर्णनं, निखिलमुखै रचयन् पुरातनैः ।

अधिकमपरवक्रममीदृते, ध्रुतिपठनाय चतुर्मुखोऽधुना ॥ १५.१ ॥

एतौ चतार्तीयभेदौ ॥ १५.१ ॥

- 1) यन्यसैरिभा इत्यत्र यनमहिषाः चन्द्रसिगृहे । निर्देग । आद्यञ्च । नूतनययुक्तं यमुषाम् ।
2) नवोदयमित्यत्र उपेयिवांसं आगतम् । स्वागतंति—शोभनाश्रयणानि स्वागतानि कुशलागमनानि ।
निद्राति—रात्रिप्रान्ते । धलेन कमेन । 3) मकरैत्यत्र कन्दर्पमुभटस्य । कामिनी । ध्वजः पदाङ्गः ।
मकरेति—मकरस्य रूपादृतिप्रत्येख्यम् । ध्वजेऽपि मकररूपाणि नभन्ति । 4) चन्द्रो मत्तैत्यत्र चामो
दीप्तः । मनुवृत्तः आधितः । 5) वरुमूलैत्यत्र दासप्रान्तजालकनिर्गन्धर्वप्रतिविशान्दः । 6) नृपवरैत्यत्र
पुरातनैः जीर्णैः । पदमं चाम्छति मया ।

१ यमवती LNF. २ व्यत्यये इति dropped in P. ३ मकरावली G. ४ मद्रयं शुध A.
५ भद्रयं A. ६ अनुयुताः A. ७ सभरगाः B; सभ्रंल्गाः A. ८ प्रबोधिता B. ९ नद्रयं A.

गान्तं पुष्पिताया ॥ १६ ॥

अपरवक्रमेव ओजयुजोर्गान्तं पुष्पिताया । यथा—

“स्मर इव शयितः कन्याप्यशोके, पदद्वन्द्वेन जगज्जयाय नुतः ।

सपदि यदिपवोऽस्य पुष्पिताया, प्रसवमिषात् प्रगुणाः परिस्फुरन्ति ॥ १६.१ ॥

साज्जगाः स्मर्या मालभारिणी ॥ १७ ॥

ओजे ससजगगाः । समे सभरयाः । यथा—

“इह वासकसज्जिकाविलासं, बहते शारदशर्वरी वरेण्यम् ।

अवतंसितकैरवोज्ज्वलश्रीर्, विकसत्तारकमालभारिणीर्यम् ॥ १७.१ ॥

नितम्बिनीत्यन्यः । औपच्छन्दसक्रमेदावेतौ ॥ १७.१ ॥

भातल्गा न्जनसगा विलसितलीला ॥ १८ ॥

ओजे भद्रयं तलगाथ । युजि नजनसगाः । यथा—

“वक्रैर्निरीक्षणभङ्गिप्रणयी, भ्रमति धनुर्विलसदिपुरनङ्गः ।

भृत्य इवाह्य यदाह्वां विदभद्, स्मयति सा नवविलसितलीला ॥ १८.१ ॥

भ्रन्जनल्गा और् न्जभ्रन्साटैर्मनिनी ॥ १९ ॥

ओजे भरनजनलगाः । वैरिति दशभिर्यतिः । युजि नजभजनसाः ।

दैरित्येकादशभिर्यतिः । यथा—

“मानभृतामिदं तृणमिव जीवितमिति न किं,

कलयसि शांसि रोहिणि न र्यच्चमपि निजपतिम् ।

वक्षसुते कलङ्कय पितृगोत्रमलमधुना,

चिरमथ मानिनीजनवधानुमतिघटनया ॥ १९.१ ॥

रो जल्गाः कामिनी ॥ २० ॥

ओजे रगणः । युजि जरलगाः । यथा—

“निर्वृतिं,

विपेहि हृत्तगामिनीम् ।

१) स्मर इवेत्यत्र नुतः प्रेरितो जागरितश्च । यस्मात् कामस्य सजीवताः । २) इह वासकेत्यत्र या सकेतं सविलासं ददाति सा वासकप्रजिका । या स्त्री भवति समागते स्वं मण्डयति सा वा इति प्रत्यन्वरे । ३) विकसदिति—माला धेनिः पुष्पादिमयी च । ‘मालेपरिकेष्टकस्याने आरित्वचिते’ (सि० है० २.४.१०२) इति ह्रस्वः । ४) वक्रैर्निरीक्षणेत्यत्र कदाह्वयपु कृपाश्रयः स्फुरति । धनुषि विलसन्त इयमो बाणा यस्तेति । सा स्त्री स्मयति लोकं इति शेषः । ५) मानभृतामिदमित्यत्र कलयसि इति—किं न जानासि । शांसि शिक्षयसि न स्वभर्तारम् । मानिनीति—अन्ने हि निहिर्णामानिनीजनानां दाहकरणादिति एवं निजपतेर्मोनिनीजनवधानुमतिं ददासीति भावः । ६) निर्वृतिं विपेहि इत्यत्र करगताम् । जहि त्यत्र ।

१ कयाथ शोके N. २ प्यपद्वन्द्वेन N. ३ इव dropped in A. ४ औपच्छन्दसिक- BN. ५ वक्रनि- ADEN. ६ भ्रनजनल्गाः H; ७ नजभ्रनसाः A; न्जभ्रनगाः CD; न्जभ्रनगाः N; नक्रभ्रनसाः P. ८ मानिनीः N. ९ शासि A; शांसि B; शनि D; शांसि N. १० न वरनमपि repeated in A.

सर्वथा,

जहीहि हन्व कामिनीम् ॥ २०.१ ॥

रो ज्रज्राः शिखी ॥ २१ ॥

ओजे रगणः । युजि जरजराः । यथा—

“योपितो,

वियोगदुःखस्त्रियमार्तमानसाः ।

दन्वहत,

कटुस्नैर्मयूर निश्चितं शिखी ॥ २१.१ ॥

रो ज्रज्रा जगौ नितम्बिनी ॥ २२ ॥

ओजे रगणः । युजि जरजरजगाः । यथा—

“सर्वथा,

विरेश्विरांकपामराधिराजकेशवर्षवः ।

भेजिरे,

यदुत्पथं चिराय तत्र कारणं नितम्बिनी ॥ २२.१ ॥

रस्त्रिज्रौ ल्गौ वारुणी ॥ २३ ॥

ओजे रगणः । युजि त्रीन् वारान् जौ । जरजरजरलगाः । यथा—

“उत्तमं,

पन्नानिनधरपमोदफारणं कृत्विन् यदीदृसे गुप्तम् ।

निर्मलं,

तदा शमामृतं पिबानिशं सुदारुणं विमुञ्च “वारुणीम् ॥ २३.१ ॥

रश्चतुर्जौ यतंसिनी ॥ २४ ॥

ओजे रगणः । युजि चतुरो वारान् जौ । जरजरजरजराः । यथा—

शोभते,

धनुर्देवेन पुष्पधन्यनः क्षिरीपद्मोमलान्निका सरोजलोचना ।

वालिका,

जपासहोदणपरा “मधुककान्तिनत्यगोरुपल्लवावतंसिनी ॥ २४.१ ॥

1) योपित इत्यत्र हे मयूर त्वं शिखी भस्मि निधयेन । शिखी मयूरो यदिष्टः । 2) सर्वदेत्यत्र वन्मार्गं चिरकालम् । 3) उत्तममित्यत्र भवितादिहर्षहेतुम् । 4) मदीयम् । 5) शोभत इत्यत्र मयूर-कान्तिमन्तर्गतं—गौरवार्थत्वं । कंचेष्टिर्गोमलबोधोक्तवर्त्ता ।

१ मान dropped in c. २ निहन्ति x. ३ रो ज्रज्रजगाः B. जौ dropped in c. ४ विरिष ५; विरिषि F. ५ रः A. ६ सने A. ७ रः A. ८ सने A.

कामिन्याद्या व्यत्यये वानरीशिखण्डिसारस्यपराहंस्यः ॥ २५ ॥

कामिनी - शिखि - नितम्बिनी - वारुणी - वतंसिन्यः ओजयुष्मादयोर्व्यत्यये यथासंख्यं
वानरी - शिखण्डि - सारस्यपरा - हंसीसंज्ञाः । कामिनीव्यत्यये वानरी । यथा -

"नियन्य गाढसंततेः,

सद्गुणेः ।

सखे स्थिरं कुरु श्रियं,

वानरीम् ॥ २५.१ ॥

शिखिव्यत्यये शिखण्डी । यथा -

तपालये घनधनन्मुदङ्गके,

कुर्वते ।

असण्डपदैर्जगीतयः शिखण्डिनस्,

साण्डवम् ॥ २५.२ ॥

नितम्बिनीव्यत्यये सारसी । यथा -

"त्यमट्खलोचने क्षरत् त्वदीयमेतदाननं,

चन्द्रमाः ।

क्षणैर्ज्ञेयानयितस्वनाऽपि मेखला विभाति ते,^१

सारसी ॥ २५.३ ॥

वारुणीव्यत्यये अपरा । यथा -

"जित त्वदीयशसनाहते विवेकदीपको भरत्ययं,

न कश्चित् ।

तमदिच्छदाक्षमं हि तेज एकमूर्जितं प्रसूत इन्द्रदिक्,

नापरा ॥ २५.४ ॥

वतंसिनीव्यत्यये हंसी । यथा -

"द्विदारवे फ्रवत्पृदाशु विस्रुतस्वनिस्वना बकी जगाम साधुना,

मूकताम् ।

सरो विकस्वराम्बुजाकरं प्रियप्रणीतचाटुका वदेहि सोत्सरं,

हंसिके ॥ २५.५ ॥

१) नियम्येत्यत्र नियम्य । सद्गुणैरिति - गुणा रत्नदण्ड । वानरीर वानरी हां चखला इत्यर्थः ।
२) त्यमट्खलोचने सारसीर सारसी वदुर्ग मनुस्वरसार । ३) जित त्वदीयेति अयं जदे विना । इन्द्रदिक्
परो । ४) त्वदीये इत्यत्र कृतवान्ता । मूकताम् ।

१ कमेय B. २ भयङ्गसङ्ग B; भयङ्गसङ्ग D. ३ तनखलोचन repeated in A. ४ शरत् N.
५ एषगतादिः A; क्षयक्षनादिः B. ६ छे dropped in A. ७ पृदाशु वि repeated in A.
१४ छन्दो.

स्लगा सिल्गा इला ॥ २६ ॥

ओजे सलगाः । युजि सत्रयं लघुगुरु च । यथा—

”करदिक्षपन्,

मदपङ्किलधूलिचितालिनाम् ।

रणितच्छलात्,

तव गायति नूनमिला वलम् ॥ २६.१ ॥

स्लगाः सृष्टृगाङ्गमुखी ॥ २७ ॥

ओजे सलगाः । युजि सगणाष्टकम् । यथा—

”विरहे नवे,

भवतः सुभगोद्धतधाणतुपारकणप्रकरो ग्लपयत्यनिशम् ।

कुमुदस्मिताम्,

अरविन्दकरां विकचोत्पलचारुदशं परिपूर्णमृगाङ्गमुखीम् ॥ २७.१ ॥

नल्लेगा नल्लगौ शिखा ॥ २८ ॥

ओजे नगणनवकं लघुगुरु च । युजि नगणदशकं गुरुश्च । यथा—

”प्रसृमरमरिनरपतिविलतिमिर्रनिकरमतनुमपि गुरुगिरिगुहा-

तरुगहनविकटकुहरशरणमिममखिलमिह समरसमयदिनमुखे ।

परममहिमनिलयैशशधरकुलगगनदिनकरपरपटिमजुषः,

किरणततय इव विदधति चिरतरयवनिपतिविलक तव वरविर्दिखाः ॥ २८.१ ॥

व्यत्यये खज्जा ॥ २९ ॥

ओजयुष्पादयोर्व्यत्यये शिखं खज्जा । तत्रौजयोर्विदधच्छपनो गुरुश्च ।

युष्पादयोरष्टविंशतिर्लघनो गुरुश्च । यथा—

”प्रमुदितसमदपरभृतकलरणितमविकलशशधरकिरणविततयो,

विकसितसरसिरुद्विपिनमलिकुलविरुतमुत्तरितकुमुदविलताः ।

कुरैवकवकुलविचकिर्लविलसदविरलपरिमलसुरभिमलयपयनो,

विरहविधुरपुषपविहृदयतपनमिदमखिलमपि मैवमधुसमये ॥ २९.१ ॥

१) करदीत्यत्र चित मिलित्वा । इला यमुषा । २) विरहे नवे इत्यत्र ग्लपयति स्थानं करोति पूर्णच्छ-
मुखीम् । हिमशगप्रकरोऽपि कुमुदारयिन्नेतोत्पलमृगाङ्गकान् ग्लपयति । ३) प्रसृमरमित्यत्र प्रसृमरं प्रसारन् (नृतम्) ।
नरिनिमिरनिकरं गुहादिशरणं विदधति बुधैर्नृत्यत्यर्थः । कः? तव धाण्याः । क इव? किरणधेनय इव । कः? संगम-
दिनप्रारम्भे । हे चन्द्रचंशगगनसदृशमृग । ४) प्रमुदितसमदेत्यत्र कोविल(कः) । विदधतः धेनयः । विनिनं
वनम् । विरहेति—वन्द्याचाल(दा)ः । विचकिलो मलिकः । सुरभिः सुगन्धः । विरहो वियोगः । तपनमिति—
सापकारि भवतीत्यर्थः । नूतनवस्त्रसमये ।

१ धरन् AP. २ चितालिता M. ३ नल्लगा OM. ४ मिति A; ५ नव dropped in B.
६ वरविद्याः A. ७ युजोः B. ८ विदधितलपो B. ९ कुलक B. १० विचकिलतलदः B. ११ तव मं B.

खञ्जेति शब्दस्य छन्दसि प्रवेशयितुमशक्यत्वात्” नाम नोक्तम् ॥ २९. १ ॥
शिखा - खञ्जपोः प्रकारान्तरमाह -

अर्धयोर्वा ॥ ३० ॥

नल्लगा नल्लगौ चेत्योजयुक्पादयोर्ध्वच्छिखाया लक्षणमुक्तं तत् पूर्वापरार्धयोश्चेद्
भवति तदापि शिखा । एवं पूर्वापरार्धयोर्व्यत्यये खजापि । अर्धयोरित्यभिधानादोजयु-
जोरिति निवृत्तम् । तत्र शिखा यथा -

“सुभता तव नवविरह इह महति विलसति चकितहरिणशिखुदशः ।

अमृतर्क्षचिरचिरजनि विपममलकमलदलवतिरपि दयदहनशिखा ॥ ३०. १ ॥

खजा यथा -

अभिनवविकसितकुंजवकविचकिलवकुलपरिमलमधुरमधुसमये ।

त्वमिह कथमिव पथिक हतक गतकरुण परिहरसि निजमृगदृशम् ॥ ३०. २ ॥

अनयोर्विपमवृत्तत्वेऽप्यर्धसममध्ये लाघवार्थं पाठः ॥ ३०. २ ॥

नल्लगावतिरुचिरा ॥ ३१ ॥

द्वयोरर्धयोर्नगणनवकं गुरुश्च । यथा -

“घनपरिमलमिलदलिकुलमुसरितनिखिलकमलकुललयवनः ।

जनयति मनसि निरवधि मुदमविरतमिह मम मधुरतिरुचिरे” ॥ ३१. १ ॥

नल्लगाश्च ॥ ३२ ॥

द्वयोरर्धयोर्ध्वासंख्यं नल्लगौ नल्लगाश्च यत्र भवन्ति साप्यतिरुचिरा । यथा -

“रतिकरमलयमरुति शुचिशर्शभृति हतहिममहसि मधुसमये ।

परिहरसि पथिक हतक कथमतिरुचिरयुवतिमति हि वपलतया ॥ ३२. १ ॥

दे अप्येते चूलिके इत्यहीन्द्रः ॥ ३२. १ ॥

अर्धसमप्रकरणम् ।

अथ विपमवृत्तान्युच्यन्ते -

अनुष्टुभि नाद्यात् स्त्रौ तुर्याद्यो चकत्रम् ॥ ३३ ॥

अनुष्टुभ्यष्टाक्षरायां जातौ पादसाद्यात् प्रथमादक्षरात् परौ स्त्रौ सगणनगणौ न भव-

1) अशक्यत्वादिति - द्वियुक्तात् । अत्र न पादविभक्तः । किं तु शिखायाः द्वाभ्यां पादाभ्यां द्वयोरर्ध-
योर्विपमवृत्तौ वृत्तं सङ्गं जायते । 2) सुभता तवेत्यत्र अमृतेति - चन्द्र किरणः । भमलेति - पत्रधेनिः ।
दयदति - भगिन्याः । कथमिति - तथापि योज्यम् । 3) घनपरिमलेत्यत्र अत्रापि न पादसत्या । 4) (हे
मतिरुचिरे B) । 5) रतिकरेति - मुखकरी । जाति हि भूतायेम् । चञ्चलतया ।

१ रुचि dropped in A. २ उरुवक B. ३ मधुर dropped in B. ४ कल A. ५ नल्लगाश्च
B. ६ स्त्रुः B. ७ अतिरुचिरे B.

तोऽन्ये तु पद् गणा यथेष्टं भवन्ति । चतुर्थादक्षरात् परतश्च यगणो भवति तद्वचं वक्तुं नाम । यथा—

”तस्यास्रस्तुल्यद्वया वक्त्रेण त्वं पराभूतः ।

हिमांशो क्षीयसे युक्तं लज्जसे तु न किं वृद्धा ॥ ३३.७ ॥

एवमन्यदप्युदाहार्यम् । अत्र प्रथमपौदस्य प्रथमस्थाने ग्लाविति द्वौ विकल्पो । द्वितीये स्ववर्जनात् शेषगणैः पद् । तृतीये य एक एव । चतुर्थे ग्लाविति द्वौ । ”अन्योऽन्याभ्यासे चतुर्विंशतिः । प्रतिपादं चतुर्विंशतेर्भावादन्योऽन्याभ्यासे जातास्तिस्रो लक्षाः एकत्रिंशत्तद्वहसाः सप्त शतानि पदसप्तत्यधिकानि (३३१७७६) । एवमियमेव संख्या प्रत्येकं विपुलाभेदेऽपि ज्ञेया ॥ ३३.१ ॥

तद्युजोर्जः पथ्या ॥ ३४ ॥

तद्वक्त्रं युजोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परो जगणश्चेद् भवति तदा पथ्या । यथा—

”आलानितगजस्कन्धघृष्टाः पथ्यायतद्वहसाः ।

अद्यापि कथयन्त्येते राजेन्द्र तव दिग्जयम् ॥ ३४.१ ॥

ओजे विपरीतादिः ॥ ३५ ॥

ओजयोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परो जगणश्चेद् विपरीतादिः पथ्या । युष्पादयोर्ष एवावतिष्ठते । यथा—

”विपरीतानि रे शठ करिष्यसि कियन्त्यस्मात् ।

हुक्कलं प्रच्छदीकृतं ”तस्या धत्से ममाग्रे यत् ॥ ३५.१ ॥

नञ्चपला ॥ ३६ ॥

ओजयोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परो नगणश्चेच्चपला” । यथा—

”वीक्षितोऽप्येष तिलकश्चपलाक्षि त्वया सद्यः ।

वधाति नव्यमुकुले रोर्माञ्चकञ्चुकं मन्ये ॥ ३६.१ ॥

युजोः पदभ्यो लो विपुला ॥ ३७ ॥

- १) तस्यास्रस्तुल्यद्वया वक्त्रेण त्वं पराभूतः स चासौ पुंगलद्वदक्षिणी यस्याः । परेति-निर्जितः ।
 २) अन्योऽन्याभ्यासे इत्यत्र द्वौ पदगणौ जातौ १२ पदं गुणितं तदेव एतौ १२ द्विगुणा २४ । एवं द्वितीयदिपु पादेषु भवन्ति भद्रकाः । प्रथमपादभेदे द्वितीयपादभेदाः वाच्यन्ते । एवं पादद्वयभेदे तृतीयपादभेदाः । त्रिकपादभेदे चतुर्थपादभेदाः । तदा उक्तसंख्या । ३) आलानितेति—आलानलक्ष्मणं प्रापित्वा ये सामयोनयः । घृष्टाः स्वग्निराकरणात् । पथि मार्गे । दिग्वाग्रात् । ४) विप्रक्षितेति अस्मादपीति—अस्मान्नाति शोषः । पदद्वयं ‘पदेही’ति प्रसिद्धम् । ५) अपरक्षिपः । ६) चवलेत्यत्र अत्रापि ३३१७७६ भेदा भवन्तीति । ७) वीक्षितोऽपीत्यत्र तिलके वृक्षविशेषः । मुकुलः कोरकः ।

युक्पादयोः पदभ्यः परो लघुश्चेद् विपुला । "नचैयं पथ्यया गतार्था । विपुला-
वर्गस्येदानीमारभ्यमाणत्वात् तां विना तस्यानुपपत्तेः । युक्पादयोः सप्तमेन लघुना अव-
श्यमेव भवितव्यं विपमपादयोस्तु नादिभिर्गणस्थापवादं वक्ष्यति । पथ्यायां तु यगण
एवावतिष्ठते ॥ ३७ ॥

सैतवस्य चतुर्षु ॥ ३८ ॥

सैतवसाचार्यस्य मते चतुर्षु पादेषु पदभ्यः परो लो भवति । यथा -

विपुलेऽप्यम्बुधौ कृतं वर्त्म रामेण सैतवम् ।

चित्रमेतदिद्व्यायवा किमसाध्यं महात्मनाम् ॥ ३८.१ ॥

तुर्यान्तत्रमसास्तद्विपुला ॥ ३९ ॥

ओजे विपरीतादिरित्यत ओज इत्यनुवर्तते । ओजयोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परे
यगणं बाधित्वा नतभरमसाश्चेद् भवन्ति तदा तद्-विपुला । नविपुला तविपुला भविपुला
रविपुला भविपुला सविपुला चेति । युजोः पदभ्यो ल इति तु स्थितमेव । नविपुला यथा -
पश्यन्ति देव चरणद्वयं ये तव भक्तितः ।

तेषां भवन्ति विपुलाः सद्यः कल्याणसंपदः ॥ ३९.१ ॥

ओजे इति जातिपक्षे द्वयोरपि पादयोर्ग्रहणम् । व्यक्तिपक्षे पुनरेकस्य प्रथमस्य
तृतीयस्य वा । तथा च "महाकवीनां प्रयोगः -

^१अनाकृतस्य विषयेर्विद्यानां पारदम्भनः ।

तस्य धर्मरतेरासीद् वृद्धत्वं जरसा विना ॥ ३९.२ ॥

तथा -

^२तव मन्त्रकृतो मन्त्रैर्दूरात् संशमितारिभिः ।

प्रत्यादिश्यन्त इव मे दण्डलक्ष्येभिद्ः शराः ॥ ३९.३ ॥

तविपुला जातिपक्षे यथा -

पादेन हता येन सा जातीलुब्धेन मल्लिका ।

भलेस्तस्य देवादहो वदर्यपि सुदुर्लभा ॥ ३९.४ ॥

व्यक्तिपक्षे -

^३वन्दे कविं श्रीभारविं लोकसंतमसच्छिदम् ।

दिवा दीपा इधामान्ति यस्याग्रे कवयोऽपरे ॥ ३९.५ ॥

१) पथ्यया गतार्था न भविष्यति यत्तत्तत्र जगामो भवति । नगण्यदिभिस्त्रिवम् । न पथ्यालक्षणं एवं
प्रत्येण भवति । २) महाकवीनामिति - कालिदासादीनाम् । ३) अनाकृतस्यत्र पारं पश्यति पारदम्भा ।
रघुवंशे । ४) तव मन्त्रकृतं ज्ञानं प्रापित्वा जरयो वैले वैः । ५) वन्दे कविमित्यत्र पक्षे भाभिः कान्तिभिः
उपलक्षितो रविः ।

१ युजोः F. २ ओजयोस्तु B. ३ तुर्याक्षरात् C. ४ पारययणं A; परे यगणे B. ५ पादयोः
dropped in B. ६ आद्यस्य F. ७ लक्ष्णं A.

तथा —

लोऋत्यतिपत्तव्यो लौकिकोऽर्थः परीक्षकैः ।
लोऋव्यवहारं प्रति सदृशो बालपण्डितौ ॥ ३९.६ ॥

जातिपक्षे भविपुला यथा —

इयं सखे चन्द्रमुखी स्मितज्योत्स्नावभासिनी ।
इन्दीवराक्षी हृदयं दन्दहीति तथापि मे ॥ ३९.७ ॥

व्यक्तिपक्षे यथा —

यस्य प्रभावाद् भुवनं शाश्वते पथि तिष्ठति ।
देवः स जयति धीमान् दण्डधारो महीपतिः ॥ ३९.८ ॥

तथा —

^१मुक्तदोषविरोधेन कुलिशमणलक्ष्मणा ।
उपस्थितं प्राभलिना विनीतेन गरुत्मता ॥ ३९.९ ॥

जातिपक्षे रविपुला यथा —

^२बधूभिः पीनस्तनीभिस्तूलीभिः कुङ्कुमेन च ।
कालागुरुधूपधूमहंमन्ते जयति स्मरः ॥ ३९.१० ॥

व्यक्तिपक्षे यथा —

महार्कविं कालिदासं घन्दे घाम्देयतागुरुम् ।
यज्ज्ञाने विश्वमाभाति दर्पणप्रतिविम्बवत् ॥ ३९.११ ॥

तथा —

कामिनीभिः सुखं संगः क्रियते पण्डितैरपि ।
यदि न स्याद् वारिवीचीचञ्चलं हतजोषितम् ॥ ३९.१२ ॥

जातिपक्षे भविपुला यथा —

^३सर्वातिरिक्तं लाघण्यं विभ्रती चारुविभ्रमा ।
स्त्रीलोकछष्टिः सा नूनं निःसामान्यस्य वेधसः ॥ ३९.१३ ॥

व्यक्तिपक्षे यथा —

^४मनोभिरामाः शृण्वन्ती रथनेमिस्थनोन्मुखैः ।
पेद्दजसंवादिनीः केना द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः ॥ ३९.१४ ॥

तथा —

^५अदूरवर्तिनीं सिद्धिं राजन् विगणयात्मनः ।
उपस्थितेयं कल्याणी नास्ति कीर्तित एव यत् ॥ ३९.१५ ॥

-
- १) मुक्तदोषेत्यत्र उपस्थित उपासितम् । प्राभलिनेति—योजितहस्तेन । कुमारकान्ये कान्यमिदम् ।
२) बधूभिरित्यत्र जयतीति—लोकमिति शेषः । ३) सर्वातिरिक्तमित्यत्र सृज्यतेऽस्याविति छोकानां मध्ये
सृष्टिः । कर्मणि चिम् । ४) मनोभिरित्यत्र च(५)पुसवादिनीरिति—स्वविशेषं अनुषदन्ति । मयू(रं) मन्दं
रौति मयूरी तारम् । ५) अदूरवर्तिनीमित्यत्र विगणयेति—जानीहि । प्रकटितेयम् । का धेनुः । कीर्तिते
[नास्ति] ।

जातिपक्षे सविपुला यथा—

^{१)}क्षणविध्वंसिनि काये का चिन्ता मरणे रणे ।

को हि मन्दः सहस्रैव स्वल्पेन बहु हारयेत् ॥ ३९.१६ ॥

एवं व्यक्तिपक्षेऽप्यन्वेष्यम् । ^{२)}संकीर्णाथ विपुलाप्रकारा दृश्यन्ते ।

यथा—

फचित्काले प्रसरता ^{३)}कचिदापत्य निघ्नता ।

शुनेष सारङ्गकुलं त्वया भिचं द्विपां बलम् ॥ ३९.१७ ॥

तुल्येऽपराधे स्वभानुभानुमन्तं चिरेण यत् ।

हिमांशुमाद्यु ग्रसते तन् भद्रिभः स्फुटं फलम् ॥ ३९.१८ ॥

इत्यादि । ते खद्युह्याऽभ्युह्याः । सर्वासां च विपुलानां चतुर्थो वर्णः प्रायेण गुरु-
र्भवतीत्याम्नायः ।

वक्त्रप्रकरणम् ।

*

एकोऽष्टाक्षरः पादश्चतुर्विधः क्रमात् परे पदचतुर्ध्वं चतुर्विंशतिधा ॥४०॥

एकः कश्चिदष्टाक्षरः पादस्ततोऽन्ये पादाः क्रमाच्चतुर्भिश्चतुर्भिर्वर्णैर्विधः कार्या इति
पदचतुर्ध्वम् । तच्च न्यासभेदाच्चतुर्विंशतिधा । स्थापना यथा—

८	८	८	८	८	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१६	१६	१६	१६	१६	१६	२०	२०	२०	२०	२०	२०
१२	१६	२०	१२	१६	२०	८	१६	२०	८	१६	२०	१२	८	२०	१२	८	२०	१२	१६	८	१२	१६
१६	१२	१६	२०	२०	१२	१६	८	१६	२०	२०	८	८	१२	८	२०	२०	१२	१६	१२	१६	८	८
२०	२०	१२	१६	१२	१६	२०	२०	८	१६	८	१६	२०	२०	१२	८	१२	८	८	८	१२	१६	१२

प्राप्ते यस्यन्तमासेऽस्मिन्,

अनन्तरेणोपधिं^{४)} वल्लभां गेहिनीम् ।

पदचतुर्ध्वं कथमिव पथिक यास्यसि,

विपलतिकानामिवोत्कुलकङ्केल्लिलानां गन्धं जिघ्रन् ॥ ४०.१ ॥

एवमन्येऽपि भेदा उदाहार्याः ॥ ४०.१ ॥

तदादौ द्विगं सर्वलं प्रत्यापीडः ॥ ४१ ॥

तदेव पदचतुर्ध्वमादौ द्विगुरुकं ततः परं सर्वलघुवर्णं प्रत्यापीडः । यथा—

१) क्षणविध्वंसिनीति [कथ] रणे संग्रामान्तररणे का चिन्तास्ति । २) संकीर्णाधेति—एकः पादो नगणस्य द्वितीयो नगणस्य । एवं एको नगणस्तान्यः सगणस्येति नगणानां सङ्करः । ३) कचिदापत्येति स्वभानुः राहुः । मायकान्ये वृचमिदम् ।

१ विघ्नता A. २ भागमतः F. ३ भद्रिभः B मद्रिभः O. ४ क्रमाच्चतुर्भिर्वर्णैर्विधः क्रमाच्चतुर्भि-
रिति पदं A. ५ कार्या dropped in B. ६ B added.—यौद्धे द्विद्विरेन्येऽचसदन्ये तु क्रमोऽकमात् ।
चतुर्विंशतिभेदं स्थाचतुर्ध्वं क्रमोऽकमात् । ७ ओपधिं A.

स्वामिन् जिनर तव,

धौऽद्विद्वितयमृषभ विनमति ।

नम्रामरमणिमयमुकुटशुचिकिरण,-

मालाफिसंलयितचरणकमल इह दिवि भवति ॥ ४१ १ ॥

अन्ते च ॥ ४२ ॥

तत्पदचतुर्ध्वमन्ते चक्रादादौ च द्विगं शेषसर्वलघुगुणं पुनः प्रत्यापीडसंज्ञम् ।

यथा -

नित्य प्रणमत भक्त्या,

पादद्वयमिह चरमनिनस्य ।

सद्यो यदभरन्तरुजगपरिवृढाना,

मौलौ सपदि भवति नवविकसितकमलवत्स ॥ ४२ १ ॥

द्विगमापीडः ॥ ४३ ॥

चानुकुट्टनादादाविति नानुगते । अन्ते द्विगुरं शेषसर्वलघुगुणं पदचतुर्ध्वमापीडसंज्ञम् । यथा -

"मदसुररमयूरे,

स्फुटविविधसरिदधिकपूरे ।

नवघनसमय इह कलय घत कान्ता,

शरणमयि पथिक इतक हगिति जैहिदि यनान्तम् ॥ ४३ १ ॥

अत्र प्रतिपादं चतुर्भिर्व्यतिरिति कथित् ॥ ४३.१ ॥

पदचतुर्ध्वयदापीडोऽपि चतुर्विंशतिधेति तन्म ध्यात् "पूर्वाचार्यानुरोधेन भेदत्रयस्य नामानुच्यन्ते -

स आद्यस्य द्वितीयादिना व्यत्यये कलिकालचल्पमृतधाराः ॥ ४४ ॥

स आपीड आद्यस्य यादस्य द्वितीयतृतीयतुर्यपादैर्विपर्यासे यथासख्यं कलिर्नादयो भवन्ति । तत्रायस्य द्वितीयेन व्यत्यये कलिः । यथा -

"करवलितनिशितकरवाल ,

मुचिरमवनिपाल ।

१) मदसुररमयूरे नवीनमेघार्णवी शीघ्रं त्वज्जननसमीपम् । २) पूर्वाचार्यानुरोधेनेत्यत्र यद्यपि चतुर्विंशतिधा स्थापिते भाष्ये सर्वेऽपि विग्रहाः भन्तुर्भवन्ति तथापि प्लुत्युरित्कारेण उदाहरणानां नामत्रयं प्रयुगुदाहार्यमिति । ३) करकलितेत्यत्र ताक्ष्णपत्र । अवति - राजा । कालो यमः ।

१ योऽद्विद्वितय ५ २ स्थितयित ४ ३ द्विग ४ ४ जैहिदि ५ ५ चतुर्विंशति ४ ६ द्वितीयादिना ४ ७ तुर्य पादैः ४ ८ कलिक्रया यथाक्रमं स्फु ४

पृथुमदरिपुनृपतिवदलनकालम्,

त्वमिह जय निर्ज्वलितपरिदलितकलिकालः ॥ ४४.१ ॥

मञ्जरीति पिङ्गलः ॥ ४४.१ ॥

आद्यस्य तृतीयेन व्यत्यये लपली । यथा —

"त्वयि जलधिमनु चलति नृप,

मुखवासः समजनि निखिलदिगमलानाम् ।

सुरभियदुरजोभिस्,

तरलतुरगनिकरखुरस्रवितमृदुलवलीनाम् ॥ ४४.२ ॥

आद्यस्य तुर्येण व्यत्यये अमृतधारा । यथा —

"प्रणवति सखि समुपहसितमनसिश्चरूपे,

प्रणयमनुसर क इव मानः ।

स्रयति वंचनमपि मधुरमिह यदस्य,

सततममृतधाराम् ॥ ४४.३ ॥

"पिङ्गलस्तु पदचतुर्ध्वभेदानेतानाह । यथा —

"जनयति महती प्रीतिं हृदये,

कामिना चूतमञ्जरी ।

मिल्लिलिचकचञ्चुपरिचुम्बितकेसरा,

कोमलमलयवातपरिनिर्वितरुशिररसिता ॥ ४४.४ ॥

"विरहविधुरहृणकान्ताफपोलावदातं,

परिणतिदरपीतपाण्डुच्छवि लालीफल निदाघे ।

जयति हिमदीतल,

"पाठ्यस्वादु तृष्णाहर सुन्दरम् ॥ ४४.५ ॥

यदि गच्छसि कर्णरसायनं सततममृतधाराभिः,

यदि हेदि वा परमानन्दरसम् ।

१) त्वयि जलपीतम् अमु लक्ष्मीकृतम् । मुखवास पदवास । दिग्भूकामिनीनाम् । २) प्रणति —
प्रेमयति अह इव । ३) पिङ्गलसिर्वात — पिङ्गलस्येत्युदाहरति यदनया रीत्या स्थापितानि ग्रोणि उदाहरणानि
भस्माक मते पदचतुर्ध्वसंज्ञां प्राप्नुवन्ति । पर तस्य लघुगुण्यभिर्न । ४) जनयति महेत्यत्र चञ्चु इति — निपुण
अपया अलिमिकरस्य चञ्चुमग्निभिः । ५) विरहविधुरितेत्यत्र हृण्यं देशविशेषपद्मप्रत्यभिपः । परिणतीति —
पाठेन रूपपाण्डुच्छवि । ॥) यद्वरमानम्रीनि — यद्वर पानविशेषः तस्येदं तद्वदा स्वादु । [पाठ्य पानरुभेदः ।
तद्वत् स्वादु ।] पाण्डवपाठपक्षे पण्डवजनजातम् ।

१ अनुव ५ २ नित्र dropped in A ३ वनति ५. ४ १ adds मनजिन after
हिनत ५ रदनमपि A ६ भेदानेतानेतोह A भेदानेतानेतान्याह F ७ वनता C पाठ्यर ABCD ५
१ हदि drop ped in B.
१५ छन्दो.

भ्रातः शृणु "धरणीधरवाणीममृतमयीं,

वत्कान्यगुणभूषणम् ॥ ४४.६ ॥

पदचतुर्ध्वप्रकरणं "सप्तभिः ॥ ४४.६ ॥

*

स्जस्ला न्सज्जा भ्रजल्गाः स्जसज्जाः पादेपृद्धता ॥ ४५ ॥

यस्य प्रथमे पादे सजसलाः, द्वितीये पादे नसजगाः, तृतीये पादे भनजल्गाः, चतुर्थे पादे सजसजगाः—तद्वृत्तमुद्धता । यथा—

"यत् चन्द्रिकाजलमशेषम्,

उपरमयितुं चकोरकाः ।

शक्यमिह न खलु उत्परितः,

पियतोद्धतां सपदि चन्द्रलेखिकाम् ॥ ४५.१ ॥

इनभगास्तृतीये सौरभकम् ॥ ४६ ॥

उद्धतैव तृतीये पादे रनभगाश्चेत् सौरभकम् । तृतीय इति वचनादुद्धताया एवान्ये त्रयः पादा गृह्यन्ते । यथा—

"अतिरेकवान् किल गुणोऽपि,

कलयति कदापि दोषताम् ।

सप्तपर्णविटपी विर्लसन्,

मदसौरभाद् "वनगजैर्विदल्यते ॥ ४६.१ ॥

नौ सौ ललितम् ॥ ४७ ॥

उद्धतैव तृतीये पादे ननससाश्चेल्ललितम् । पादत्रयं पूर्ववत् तदेव । यथा—

"सदलं कृतगुणगणेन,

विविधरसभावभङ्गिभिः ।

मुललितपदरचनाभिरहो,

ललनेय का न कविता मनोरमा ॥ ४७.१ ॥

उद्धताप्रकरणं त्रिभिः ॥ ४७.१ ॥

*

१) धरणीधरः कविविशेषः । २) सप्तभिर्मितं—पदचतुर्ध्व १ प्रत्यासीदभेदद्वयं ३ आसीत् ४ कलिका ५ लवली ६ असृत्पादा ७ । ३) यत् चन्द्रिकेत्यत्र काचिद्विरहिणो चकोरपक्षिणः प्राह—हे चकोराः ममद्विरिति गम्यम् । उद्धता इमां चन्द्रिकां यूयं पियत पानं पुरुष्यम् । ४) अतिरेकानित्यत्र अतिरेकः आधिक्यम् । ५) वनगजैरिति—वनगजा हि उद्धतं न सदन्ते इत्युत्पादयन्ति । ६) सदलं कृतं इत्यत्र प्रथमोपमाचलं कौरभूपणम् । गुणा मातुर्यादयः । ७) लीलरूपादयः । विविधैस्त—शृङ्गारादयः गर्भारार्याः । पक्षे हावभावादयः । कान्तेव । कयेः कमे कविता ।

मसजभगगाः स्रजरेगाः नासौ निज्याः पादेपूपस्थितप्रचुपितम् ॥ ४८ ॥

प्रथमे पादे मसजभगगाः, द्वितीये पादे सनजरेगाः, तृतीये ननसाः, चतुर्थे नगणत्रयं जयौ च यत्र भवन्ति तदुपस्थितप्रचुपितं वृत्तम् । यथा—

”राजन् येः समरे मदादुपस्थितपूर्वं,
द्विरदप्रचुपितयायिभिर्विपक्षैः ।

तव धनुरुनुनिनदाइ,

द्वतगति भृगवदपसरन्ति त एते ॥ ४८.१ ॥

नौ स्तौ न्सौ तृतीये वर्धमानम् ॥ ४९ ॥

उपस्थितप्रचुपितमेव तृतीये पादे ननसननसाश्चेद् वर्धमानम् । तृतीये इति वचना-
दन्यत्पादत्रयं तदर्थस्यमेव । यथा—

”विद्यात्रासमयेऽद्य जैत्रतूर्वनिनदैर्,
वियति प्रतिगसितेन वर्द्धमानैः ।

भयतरलितगमनान् दिनकररथतुरगान्,

कथमपि नृवर नियमैरुत्तरुणोऽयम् ॥ ४९.१ ॥

तज्जाः शुद्धविराङ्गरूपभम् ॥ ५० ॥

उपस्थितप्रचुपितमेव तृतीये पादे तजराश्चेत् तदा शुद्धविराङ्गरूपभम् । अन्यत्पादत्रयं
तदवस्थमेव । यथा—

”लावण्यामृतपूरधारिणीह विशाल—,

रमणोज्जतपुलिनस्खलीमनोदया ।

सा शुद्धविराण्मुद्याभ्युजा,

सरिदिव रमयति हृदयानि नराणाम् ॥ ५०.१ ॥

उपस्थितप्रचुपितप्रकरणं त्रिभिः ॥ ५०.१ ॥

*

पूर्वोऽर्थे सुगौ परे न्हललाः सौम्या ॥ ५१ ॥

पूर्वार्थे पञ्च मगणा गुरुश्च । षोडश गुरव इत्यर्थः । उत्तरार्थे दश मगणा लङ्घ्यं
च द्वात्रिंशलङ्घव इत्यर्थः यत्र तच्छब्दः सौम्या । यथा—

१) राजन् पैरित्ख राज्ञे समूहेः पूर्वभागे गजान् प्रचुपित मन्दे याति इति । सलीलगतव इत्यर्थः ।
दुताग्नानि—क्रियाविशेषणम् । २) दिव्याद्येव्यत्र त्वं यादिवम् । विपत्त्याकाशे । प्रतिशब्देन । निष्प्रपत्ति
सूर्यसारथिः । ३) लावण्यामृतपूरैस्त्वय शुद्धो धरतो वीर्यो पञ्चिना राज्ञा राट् अर्थात् इमः सुरो येषा पूर्व-
क्रियाणि भग्नजानि यस्या सा । परे शुद्धं निर्मलं विराजति इति विराट् । पूर्वविधं वदन्नामुजं यस्याः सा नदीय ।

१ स्तनगाः ७७५५५. २ पादे dropped in ALDE. ३ अस्मरति B. ४ तदस्मिन्नेव A.
५ निदधान ३ A. ६ प्रचुपित dropped in ५. ७ पूर्वो B. पूर्वो अपे ABCDE, ८ गृहा. A.

"सौम्यैतस्याः किं बालाया नो जानीये वष्टावस्थाम् ।

धरणिस्तलविलुठनमलिनितकुचकलशमनुभवति तर्प विरहमिह क्लि ॥ ५१.१ ॥

व्यत्यये ज्योतिः ॥ ५२ ॥

यत्र पूर्वार्धे द्वात्रिंशल्लघन उत्तरार्धे षोडश गुरवस्तच्छन्दो ज्योतिः । यथा—

"परिहर वत परिचयमैयि युवतिषु किमिति^१ नहि विसृजसि विषयसुखमिह ।

ज्योतीरूप निष्कर्माणं कृत्वात्मानं मुक्तिं यायाः ॥ ५२.१ ॥

एते द्वे अप्यनङ्गक्रीडे इति जयदेवः । शिखेत्यहीन्द्रः ॥ ५२.१ ॥

विषमवृत्तप्रकरणम् ॥

*

अथ मात्राच्छन्दांसि ।

ओजे षण्मात्रा इलगन्ता युज्यष्टौ न युजि षट् संततं ला न समः
परेण गो वैतालीयम् ॥ ५३ ॥

ओजपादयोः षण्मात्रा इलगन्ताः रगणलघुगुर्ववसानाः । युक्पादयोरष्टौ मात्राः
इलगन्ता एव यत्र तद्वैतालीयं नाम छन्दः । अपवादमाह—न युजोः पादयोः षट्
लघवो निरन्तरा भवन्ति । "न च समो लः सर्वपादेषु परेण सह गुरुर्भवति । यथा—

"अधुना भवदीयवैरिणाम्, अटवीकोटरचारिणा नृप ।

प्रतिभाति वृषान्धचेतसा, वै तालीयरसः सुधोपमः ॥ ५३.१ ॥

"अत्रौजपादेऽष्टौ विकल्पाः । युक्पादे त्रयोदश । अष्टभिस्त्रयोदश गुणिताश्चतुरुत्तर
शतं वैतालीयपूर्वार्धे भेदा भवन्ति । उत्तरार्धेऽपि तावन्त एव । अन्योऽन्यस्ताडनायां
जातानि दश सहस्राणि अष्टौ शतानि षोडशाधिकानि ॥ ५३.१ ॥

इयान्ता औपच्छन्दसकम् ॥ ५४ ॥

ओजे षण्मात्रा युज्यष्टौ इयान्ता रगणयगणान्ताश्चेद् भवन्ति शेषं तु सर्वं वैतालीयसमं
तदा औपच्छन्दसकं नाम छन्दः । यथा—

- १) सौम्यैतस्या बालाया युग्माया दुःखावस्थाम् । २) परिहरेत्यत्र परिचय ससर्गं याया गच्छे ।
३) न च समो ल इति—द्वितीयचतुर्थषष्ठादिवर्णं समं स लघु सप्तप्रतनेन अक्षरभारेण गुर्णं कार्यं
इत्यर्थः । ४) अयुनेति—वै निश्चयेन । बालाया अयं बालीयः । ५) अत्रौजपादेऽष्टौ विकल्पा इति—अत्र
वैतालीयस्य विषमपादे त्रयोदशधा षण्णः प्रसार्यन्त तत्र या सम्मात्रा पराधिता भवति तान् विकल्पान् परित्यज्य
शेषा अष्टौ गृह्यन्ते । युक्पादयोरार्याणां गणद्वयं प्रथमं प्रसार्यन्ते ततो विंशतार्यिकल्पा भवन्ति । ततो येषु रूपेषु
समा मात्रा पराधिता भवति तत्प्रसारान् परित्यज्य अपरे प्राप्ताः ।

१ तव dropped in A २ अपि CDENP ३ किमिति N ४ नि कर्माणि P ५ त्वन्ता GH

कीर्तिस्तव बहूनां त्रिलोकीम्, अखिलं पर्यटतीति यत् प्रबुद्धाः ।

कवयः कथयन्ति सत्यमेवन्, "नौपच्छन्दसको भवन्ति सन्तः ॥ ५४.१ ॥

भगवान्ता आपातलिका ॥ ५५ ॥

ओजे पण् मात्राः युज्यष्टौ भगणगुरुद्वयान्ताश्चेद् भवन्ति शेषं वैतालीयसमं तदा आपा-
तलिका नाम च्छन्दः । यथा -

"आपातलिका वत संपत्, क्षणिकं प्राणितमप्यमुभाजाम् ।

इति मत्वा निश्चयपूर्वं, शान्तिकार्थं यन्नमुपाङ्कुप् ॥ ५५.१ ॥

आपातलिका अस्थिरा ॥ ५५.१ ॥

युजि तिसृभ्यो गः प्राच्यवृत्तिः ॥ ५६ ॥

युक्पादयोस्तिसृभ्यो मात्राभ्यः परो गुरुश्चेत् तदा प्राच्यवृत्तिश्छन्दः । ओजयोस्तु
"पूर्ववत् । सा च वैतालीय-औपच्छन्दसक-आपातलिकोपाधिमेदात् त्रेधा । तत्र वैतालीय-
प्राच्यवृत्तिर्यथा -

"भुवने दधदेकवीरतां, त्यागधर्मकरुणापरारुभैः ।

नृपसिंह पदचरिं निज, प्राच्यवृत्तिमकरोः पुनर्नवाम् ॥ ५६.१ ॥

औपच्छन्दसकप्राच्यवृत्तिर्यथा -

"उदयाचलवप्रभागवल्गात्, सप्तसप्तितुरगांघ्रिदाढनोत्था ।

नवपङ्कवपाटला पुरस्ताद्, धातुधूलिपटलीव भाति सन्ध्या ॥ ५६.२ ॥

आपातलिकाप्राच्यवृत्तिर्यथा -

"अलिमलिने व्योम्नि पतन्तो, रश्मयोऽभिनवशीतमरीचेः ।

दधति तुलामन्तरुदन्वत्, सान्द्रविद्रुमलताविषितानाम् ॥ ५६.३ ॥

अत्र चत्वारो विकल्पाः । यथा S|S|S; ||S|S; S|S||; ||S||; ते च ओजपाद-
विकल्पैरष्टभिराहता द्वात्रिंशत्पूर्वार्धविकल्पाः । उत्तरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां
दश शतानि चतुर्विंशत्याधिकानि । इत्यमुपातलिकेत्येके ॥ ५६.३ ॥

अयुज्यार्धलाद् ग उदीच्यवृत्तिः ॥ ५७ ॥

अयुक्पादयोरांघ्र्यहयोः परो गुरुश्चेत् तदा उदीच्यवृत्तिः । युजोस्तु पूर्ववत् । एषापि
पूर्ववत् त्रिधा । तत्र वैतालीयोदीच्यवृत्तिर्यथा -

१) नौपच्छन्दसका इति - छन्दो उपपन्न च्छन्दोऽनुवर्तनम् । तत्र भवेऽण् । स्वार्थे कश्च । २) आपातलि-
केत्यत्र आपातं समन्तात्पतने लार्ताति आपातला । ततः स्वार्थे कः । प्राणितं जीवितम् । उपाच्ये उद्यमे कुरु-
धम् । ३) पूर्ववर्ति - वैतालीयादिवत् । ४) भुवने दधेत्यत्र पदचरिं जीर्णम् । स त्वं इत्यध्याहार्यम् ।
५) उदयाचलेत्यत्र सप्तसप्तिः सूर्यः । ६) अलिमलिने इत्यत्र अन्तरुदन्वेति - समुद्रमध्ये । घनप्रवाल-
वह्निनानाम् ।

१ कथयन्ति N २ नौपच्छन्दसिका h ३ प्राग्वत् F ४ निपा F ५ नुरगादि N. ६ ताव-
द्विरेवोत्तरार्धसकैवाडिता. १०२४ ॥ ७ इत्यन्ये F ८ आयाताद् GH ९ आयातादयो A.
१० प्राग्वत् F. ११ नेवा F

"विवस्वतोदीच्यवृत्तिना, मरुता दक्षिणवृत्तिना तथा ।

जनोऽयमिह जायते "मधौ, युगपत्तापतुषारभाजनम् ॥ ५७.१ ॥

औपच्छन्दसकोदीच्यवृत्तिर्यथा -

"भवद्गुणैर्यथाध्वतेरमर्षाद्, दक्षनेरोष्ठमरुण्ट्यजृषा ये ।

महीश युधि "चेदचिद्वमेते, विदधत्वद्गुलिषण्टनं त्वदग्रे ॥ ५७.२ ॥

आपातलिकोदीच्यवृत्तिर्यथा -

विनम्रमुररत्नकिरीट-, रश्मिविमिश्रितपादनखांशुः ।

अगाधकरुणारससिन्धु, पातु स वञ्चरमो जिननाथः ॥ ५७.३ ॥

अस्या अपि विकल्पौ द्वौ ।S।S; ।S।।; युक्पादविकल्पैस्त्रयोदशभिराहतौ पद-
विंशतिः पूर्वार्धभेदाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां जातानि पद-
द्वयानि पदसप्तत्यधिकानि ॥ ५७.३ ॥

ते मिथे प्रवृत्तकम् ॥ ५८ ॥

ते प्राच्यवृत्त्युदीच्यवृत्ती मिथे संकीर्णे प्रवृत्तकम् । युक्पादे मात्रात्रयाद् गुरुः,
अयुक्पादे आद्यलाद् गुरुरित्यर्थः । इदमपि वैतालीयादिभेदात् त्रैधा । तत्र वैतालीयप्रवृत्तकं
यथा -

"प्रवृत्तकरिवित्रयं रथ-, भ्रष्टनष्टमुभटं "विवाजि च ।

द्विषां बलमजायत त्वयि, क्षमापते "क्षणमधिज्यधन्वनि ॥ ५८.१ ॥

औपच्छन्दसकप्रवृत्तकं यथा -

"पुरो दिनपतेरमुष्य सद्यः, पदय संप्रति कठोरपादपातेः ।

स्फुटन्ति कमलाकराः समन्ताच्-, धीर्यते च सदसा तमिर्हराशिः ॥ ५८.२ ॥

आपातलिकाप्रवृत्तकं यथा -

"भवच्चरणयोः प्रणयित्वं, यान्ययुः क्षितिभृतां न गिरांसि ।

क्षणाद् ददृशिरे युधि तानि, क्षुद्रगृध्रचरणप्रणवीनि ॥ ५८.३ ॥

अत्र प्रथमपादविकल्पाम्यां द्वितीयपादविकल्पाश्चत्वारः आदताः अष्टौ पूर्वार्धे
विकल्पाः । एवमुत्तरार्धेऽपि । अन्योऽन्यताडनायां चतुःषष्टिविकल्पाः ॥ ५८.३ ॥

१) विवस्वतोदीच्येत्यत्र उत्तरदिग्बर्तिना सूर्येण दक्षिणदिग्बर्तिना वायुना । २) यस्मिन् समकाले
तापप्रीत्यपदम् । सूर्येण तापो मरुता तुषारश्च दातव्यतया । ३) भवद्गुणेत्यत्र धनयानम् । अमर्षाद् क्रोधात् ।
दक्षिणरोरं राजानः । ४) दामस्तद्वक्ष्यम् । ५) प्रवृत्तकृत्यत्र पूर्व अष्टमः पश्चादष्टा रथेभ्यः भ्रष्टनष्टाः सुभय
यत्र । ६) विगताधम् । ७) ज्वाभमिर्दृढं तस्मिन् । ८) पुरो दिनपतेरित्यत्र कर्त्तव्यद्विषण्यपत्तौः विदधत्व
पदाकरा कदम्बीरन्तश्च । स्फुटन्ति घ्वानराशिः । ९) भवच्चरणेत्यत्र अयुर्मन-इह गतौ ।

वैतालीयादेर्युक्पादजा अपरान्तिका ॥ ५९ ॥

वैतालीय-औपच्छन्दसक-आपातलिका-तत्प्राच्यवृत्तीनां समपादैर्जनिता अपरान्तिका । तत्र वैतालीयापरान्तिका यथा—

“दिशतीं दुग्धपयोधिविभ्रमं, लवणाच्चेरिह रोधसि स्थिताः ।

श्रीसिद्धाधिप कीर्तिमुच्चकैस्, तव गायन्त्यपरान्तिकाः स्त्रियः ॥ ५९.१ ॥

इयं वैतालीयदक्षिणान्तिकेत्येके ॥ ५९.१ ॥

औपच्छन्दसकापरान्तिका यथा—

श्रीचौलुक्य किमद्भुतं पपात, व्योम्नो यत्त्वयि दिव्यपुण्यवृष्टिः ।

प्राक् तस्मिन्नरिकुम्भिकुम्भभेदात्, कीर्णं मौक्तिकपङ्कयस्तथा हि ॥ ५९.२ ॥

इयमौपच्छन्दसकदक्षिणान्तिकेत्येके ॥ ५९.२ ॥

आपातलिकापरान्तिका यथा—

“तरुणीवेषा दीपितकामा, बिकसज्जातीपुष्पसुगन्धिः ।

उन्नतपीनपयोधरभारा, प्रावृट् तनुते कस्य न हर्मम् ॥ ५९.३ ॥

इदं नलिनमित्येके ।

अत्र भेदत्रये प्रत्येकं प्रथमपादविकल्पैस्त्रयोदशभिर्द्वितीयपादविकल्पास्त्रयोदश आहताः एकोनसप्तत्यधिकं शतं पूर्वार्धे विकल्पाः । उत्तरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्य-
ताडनार्यां जातान्यष्टाविंशतिसहस्राणि पञ्च शतान्येकपञ्चधिकानि ॥ ५९.३ ॥

वैतालीयप्राच्यवृत्त्यपरान्तिका यथा—

“आगतोऽसि भूर्तापरान्तिकान्, न ह्यलीकवाचामिहासवम् ।

जतुरसोऽयमक्ष्णोस्तथाधरे, कज्जलं च यत्ते विलोक्यते ॥ ५९.४ ॥

औपच्छन्दसकप्राच्यवृत्त्यपरान्तिका यथा—

केवलस्य न गिरैर्यदङ्घ्रिपद्मा, दुष्प्रपीडनपशाच्छिरः सुमेरोः ।

कम्पितं दिविपदा च विस्मितानां, पातु पश्चिमजिनः स बोऽद्भुतश्रीः ॥ ५९.५ ॥

आपातलिकाप्राच्यवृत्त्यपरान्तिका यथा—

“सुभग हे सरभसं सविलासैः, प्रतिमुहुस्तरललोचनपातैः ।

सगमोत्सवविधौ तव सत्यं, कारमर्पयति पङ्कजनेत्रा ॥ ५९.६ ॥

- १) दिशतीं दुग्धपय अपरान्ते पश्चिमदिगन्ते भग्नाः अथवाऽपरान्तिकाः पश्चिमदिगर्तिन्यः इत्यर्थः ।
२) तरुणीवेषेति—भग्न कान्तर उन्नयोरेषि दीपितेति समानं विशेषणम् । जातुसुभैः सुगन्धिः । स्त्रीपक्षे तद्वत् सुगन्धिः । पयोधरा मेघाः स्नाश्च । ३) भागवतोऽसीत्यत्र कस्या अपि स्त्रियः पुरः प्राणेशो वक्ति नाहं कस्या अपि समीपाद्गतोऽसि अपराधाः काष्णिन्या इत्यर्थः । परस्पर नेत्राधरबुम्बनेन अधरे कज्जलं लोचने लाभ्यारसः । ४) सुभगेत्यत्र सत्यंकार ‘सचकार’ इति प्रसिद्धम् ।

इयमुत्पातलिकेत्येके । अत्रापि भेदत्रये प्रत्येकं प्रथमपादविकल्पश्चतुर्भिर्द्वितीयपादविकल्पाश्चत्वारः आहताः षोडश पूर्वार्धे । उत्तरार्धेऽपि तान्तः । अन्योऽन्यताडनायां द्वे शते पदपञ्चाशदधिके ॥ ५९.६ ॥

ओजजा चारुहासिनी ॥ ६० ॥

वैतालीयादेर्निपमपादजाता चारुहासिनी । तत्र वैतालीयचारुहासिनी यथा—

यदि सा वत चारुहासिनी, किमु "चन्द्रिकयानया वतः ।

यदि सा च बिलोललोचना, किमु नीलसरोजिनीरनैः ॥ ६०.१ ॥

वैतालीयोत्तरान्तिकेत्येके ॥ ६०.१ ॥

ओपच्छन्दसरुचारुहासिनी यथा—

"ततिरिह गगने न तारकाणां, प्रसिदिशमुदिता विभाति किं तु ।

सरभसमुपसर्पतः सुधाशोः, कीर्णः कुमुमाञ्जली रजन्या ॥ ६०.२ ॥

ओपच्छन्दसकोत्तरान्तिकेत्येके ॥ ६०.२ ॥

आपातलिकाचारुहासिनी यथा—

"भाति सुवदने तत्र भाले, नगमलयत्रचित्रकलेखा ।

पद्मं जित्वा नयनाभ्याम्, उल्लिखेवेह पताका ॥ ६०.३ ॥

अपपातलिकेत्यन्ये ।

अत्र भेदत्रये प्रत्येकं प्रथमपादविकल्पैरष्टभिर्द्वितीयपादविकल्पाः अष्टावहाताः चतुःषष्टिः पूर्वार्धे । अपरार्धेऽपि तान्तः । अन्योऽन्यताडनायां चत्वारिंशच्छतानि पणवत्यधिकानि ॥ ६०.३ ॥

वैतालीयोदीच्यवृत्तिचारुहासिनी यथा—

"हृदि प्रविष्टा सृगेक्षणा, तथा यथेहैव तस्थुषी ।

मनोभुवो निर्णपतच्छरैर्द, निरन्तरैः कीलितेव सा ॥ ६०.४ ॥

ओपच्छन्दसकोदीच्यवृत्तिचारुहासिनी यथा—

"विदग्धयूनां पतद्भिरेभिः, स्खलद्गतिरिवायतैः कटाक्षैः ।

इयं मुजघनातिमन्दमन्द, सरे वितनुते पदप्रपञ्चम् ॥ ६०.५ ॥

1) चन्द्रिकया ननयेति—चन्द्रन्योरक्षया । इयामक्रमत्यनै । 2) वान्तरहेत्यत्र वानि भ्रेणि । सरभस सादरम् । कुमुमेति प्रसिद्धा । 3) भाति सुवदने इत्यत्र नवेति—तिलकरेखा । उल्लिखेवेति—उल्लिखेति पताका । 4) हृदि प्रविष्टेत्यत्र मम हृद्य हृदये तथा प्रविष्टा यथा हृवोद्येक्षते मम हृदये किं कीलितम् । हृदयात्र नि सरतिव आक । 5) विदग्धेत्यत्र आयतैर्विभागैः । मुजघनेति—कान्ता ।

१ इमां उत्पातलिकां केचिदाहुः २ ओल dropped in B ३ चित्रक लखा A ४ नयनाभ्यां A. ५ इत्येके P ६ अष्टाहता ॥ ७ नि पत्र C

आपातलिकोदीच्यवृत्तिचारुहासिनी यथा-

¹¹विशालवंशादपि जातः, सदा प्रकटयन्नातिमेकाम् ।

धनुःसहस्रतां कलय त्वं, गुणाधिरोहोऽभिमतश्चेत् ॥ ६०.६ ॥

अत्रापि भेदत्रये प्रथमपादविकल्पाभ्यां द्वितीयपादविकल्पावाहतौ चत्वारः पूर्वार्धे ।
अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां षोडश ॥ ६०.६ ॥

सर्वेष्वाद्यलादु गो दक्षिणान्तिका ॥ ६१ ॥

घैतालीयादेः "यथासंभवं सर्वेषु पादेषु आघातधोः परो गुरुश्चेद् भवति तदा दक्षिणान्तिका । यथा -

"तुषारसंभारवेदना- भियेव हैमवतीं त्यजन् दिशम् ।

मयूरैः पानेषु संप्रति, प्रयाति सरणिं दक्षिणान्तिकाम् ॥ ६१.१ ॥

एवमौपच्छन्दसकापातलिकयोद्धार्यम् । अत्र भेदत्रयेऽपि प्रत्येकं प्रथमपाद-
विकल्पद्वयेन द्वितीयपादविकल्पाधत्वारो हताः अष्टौ पूर्वार्धे । अपरार्धेऽपि तावन्तः ।
अन्योऽन्यताडनायां चतुःषष्टिः ॥ ६१.१ ॥

ओजे चौ युजि पचौ लदलदान्तौ मागधी ॥ ६२ ॥

विषमे चैव चतुर्मात्रौ द्वौ गणौ लदलदान्तौ । समे पचौ षण्मात्र-चतुर्मात्रौ च लदलदान्तौ । ते यत्र भवतः सा मागधी । लदलदान्ताविति—ल इति लघुः, द इति मात्राद्वयम् । पुनर्लघुर्मात्राद्वयं चान्ते ययोस्तौ तथा । यथा—

^४मधुसूदचरीह पिकरमणी, ननसहकारविहारलालसा ।

त्रिजगज्जयिनो मनोभूषो, मद्गुलगीतो भवति मागधी ॥ ६२.१ ॥

अत्र प्रथमपादे चो पञ्च-पञ्चभेदौ । ल एकभेदः, दो द्विभेदः पुनर्ल एकभेदः, दो द्विभेदः । एषामन्योऽन्यताडने जातं शतम् । द्वितीयपादे पञ्चयोदशभेदः । चः पञ्चभेदः । ल एकभेदः । दो द्विभेदः । पुनर्ल एकभेदः । दो द्विभेदः । अन्योऽन्यताडने षट्यधिकशतद्वयम् । अस्य प्रथमपादविकल्पस्ताडने जातानि पञ्चविंशतिः सहस्राणि पूर्वाणि विकल्पाः । अपरार्थेऽप्येवम् । अन्योऽन्यताडने जाताः सप्तपष्टिः कोट्यः षष्टिलक्षाधिकाः ॥ ६३.१ ॥

१) हिमालयप्र गुमाः शीतोरुहः । पर्वो मीमां । २) वषाकथमन्यत्र प्राच्यहृति-उत्तम्यहृतिउत्तमो
 वंमिमां । यदा प्राच्यहृतिमन्यत्रपुत्रकमायं सपदिकमिहव्यावहार्यो न भवति । उत्तम्यहृतिहृदमन्ये
 एवामभूता । तदा एवंविधस्य कथमन्यत्र प्रविष्टादिहृत् । ३) गुणारममोरुहप्र हिमाचलप्रवर्धनप्रदी दिग्ग
 ध्यांउत्तमात् । मयुष्ययान् रविः । इष्टिमलाः वनीरवर्धनीं सार्वे मांमृ । १) मयुष्यहृतिप्र पमनात्
 मयी केचित् । वषाकथमन्यत्र । माययी मयुष्ययान् ।

१. चयनार्थक. २. २२ प्रत्ययसंज्ञा. to से शिष्ट (and) is dropped in N. ३. एतत्-
संज्ञा. C. ४. अ-संज्ञासंज्ञा. ५. चयन dropped in A. ६. तत्त्व-संज्ञा. ACT.

۱۹- آئینہ

ओजजा पश्चिमान्तिका ॥ ६३ ॥

मागधिकाया ओजपादेन जनिता पश्चिमान्तिका । यथा—

“उदयं लब्ध्वा महीतले, सन्तापकरः कथं भवान् ।

दिवसापगमेऽस्तकारिणी, तरणे तव पश्चिमान्तिका ॥ ६३.१ ॥

अत्र प्रथमपादविकल्पशतेन द्वितीयपादविकल्पशतं ताडितं जातानि दश सहस्राणि पूर्वार्धे । अपरार्धेऽप्येवम् । अन्योऽन्यताडनायां जाता दश कोट्यः ॥ ६३.१ ॥

गुरुजोपहासिनी ॥ ६४ ॥

मागधिकायाः समपादैर्जनितोपहासिनी । यथा—

“वपुपेयं द्रुतहेमभासिनी, लोचनलक्ष्म्याभ्युजविलासिनी ।

भुवा मनसिजयनुःप्रकाशिनी, वदनरुचा चन्द्रोपहासिनी ॥ ६४.१ ॥

अत्र प्रथमपादविकल्पानां पट्यधिकशतद्वयेन द्वितीयपादविकल्पास्तावन्त एवा-
हताः । जातानि सप्तपष्टिः सहस्राणि पदशताधिकानि पूर्वार्धे । अपरार्धेऽप्येवम् । अन्योऽन्य-
ताडनायां “चत्वार्यञ्जानि पदपञ्चाशत्कोट्यः सप्तनवतिर्लक्षाः पष्टिः सहस्राणि ॥ ६४.१ ॥

वैतालीयप्रकरणं त्रिंशत् ॥

अजमुखश्चरिर्गन्तो नयमे ले मात्रासमकम् ॥ ६५ ॥

न विद्यते जगणो मुखे यस्यासावजमुखः । चरिति चत्वारश्चगणाः । गुर्वन्ताः ।
नयमे लयौ सति मात्रासमकम् । “तत्राद्ये चगणे चत्वारो विकल्पाः ५५; ॥५; ५॥; ॥॥॥;
द्वितीये त्रयः ५५; ॥५; ५॥; मध्यगुरुसर्वलघुविकल्पौ तु “विश्लोकेनापोदितत्वात्
भवतः । तृतीये एकः ॥५; नयमे ले इति वचनादादिगुरुसर्वगुरु न भवतः । मध्यगुरु-
सर्वलघू तु “वानवासिकालक्षणेनापोदितौ । चतुर्थे द्वौ ५५; ॥५; गन्तत्वाभिधानादन्य-
विकल्पानामप्राप्तिः । अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादं चतुर्विंशतिर्भेदाः । चतसृणां
चतुर्विंशतीनामन्योऽन्यताडनायां जातं तिस्रो लक्षाः एकत्रिंशत्सहस्राः सप्त दशानि
पट्सप्तत्यधिकानि । यथा—

१) उदयं लब्ध्वेत्यत्र अन्योक्तिः । उदयं प्रतिष्ठां प्राप्य कथं भवान् संतापकृन् । किं तु इदं न
जानासि तव विनाशकारिणी पश्चिमान्तिका भन्तिव्यान्तावस्था । ततो भव्यं किमपि कुरु । अथवा पश्चिमा
दिक् भन्तिका समीपस्था । २) वपुपेयं द्रुत गलितम् । ३) चत्वार्यञ्जानीति—कोटिशतसंख्यमन्त्रम् ।
४) तत्राद्ये गणे चत्वारो विकल्पा इति—जगत्त्रयचगणस्य वर्जितत्वात् । ५) विश्लोकेनेति—लौ पञ्चमाष्टमी
विश्लोकः । ६) वनवासिकालक्षणेनेति—द्वादशश्च वानवासिका । अयमर्थः—द्वादशश्चकाराव्रवमश्च यत्र
लघुभवेति सा वानवासिका ।

१ मागधिकायाः placed after जनिता in A. २ पष्टिसहस्राणि P. ३ आदिगुरुसर्वलघू N.

४ अपोदितत्वात् ACDS.

“अद्यापि मधुः शिशुरेवायं, नो सज्जशरः क्रुसुमासोऽपि ।

मा त्रासमुपाश्रय घोरस्त्यै, भावी क्षणतः प्रणैतः सोऽपि ॥ ६५.१ ॥

ग्युपचित्रा ॥ ६६ ॥

अजमुखशीर्गन्तो नवमे गुरावुपचित्रा । अस्यां तृतीये चे^१ द्वौ विकल्पौ SS; SII; अन्ये चरणविकल्पाः प्राग्वत् । अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादमष्टाचत्वारिंशद्भेदाः । प्राग्वदन्योऽन्यताडनायां त्रिपञ्चाशद्विंशः चतुरशीतिः शतानि षोडशोचराणि । यथा —

“शङ्खोदरुचा तव कीर्त्या, लोकानां च त्वय्यनुरागैः ।

कृष्णैश्चापयशोभिर्दिपतां, दिशि दिशि जाता भूरुपचित्रा ॥ ६६.१ ॥

लौ पञ्चमाष्टमौ विश्लोकः ॥ ६७ ॥

यस्य पादे पञ्चमाष्टमौ लघू भवतः स विश्लोकः । अत्राद्ये चे चत्वारो विकल्पाः SS; IIS; SII; III; द्वितीये द्वौ IS; III; तृतीये द्वौ SS; SII; गुरुमध्य-गुर्वन्त-सर्वलघु-गणत्रयं तु “चित्रयापोदितम् । चतुर्थे गुर्वन्तं गणद्वयमेव SS; IIS; अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादं द्वाविंशद्भेदाः । प्राग्वदन्योऽन्यताडनायां दश लक्षा अष्टाचत्वारिंशत्सहस्राः पञ्च शतानि पट्सप्तत्यधिकानि । यथा —

“यस्य न कुलमपि यो विश्लोकः, स्फुरति च मनसि न यस्य विवेकः ।

येन न गुणविषये निहिता धीः, जीवन्नपि ॥ पुमानवसन्नः ॥ ६७.१ ॥

नवमश्च चित्रा ॥ ६८ ॥

नवमो लघुशकारात् पञ्चमाष्टमौ च यत्र भवतः सा चित्रा । आद्ये चे विकल्पा-श्चत्वारः SS; IIS; SII; III; द्वितीये द्वौ IS; III; तृतीये त्रयः IIS; IS; III; चतुर्थे द्वौ SS; IIS; अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादमष्टाचत्वारिंशद्भेदाः । प्राग्वदन्योऽन्यताडना-यामुपचित्रातुल्या संख्या । यथा —

“नित्यं प्रतिगृहमपि विस्फूर्जद्, विद्रुममरकतकनकमयूखैः ।

चित्रा नृप तत्र गुरि भवति द्यौः, प्रकटितबहुविधसुरधन्वेच ॥ ६८.१ ॥

द्वादशश्च वानवासिका ॥ ६९ ॥

द्वादशशकारानयमथ यत्र लघुर्भवति सा वानवासिका । अत्राद्ये चे चत्वारः SS;

१) अद्यापि मधुरित्यय सज्ज इति—गुप्ताभावात् । क्रुसुमासोऽन्यस्या चर्च्यन्ते । द्वात्रासं प्रौढितुनृत्ति-
अति । भागीयभागी भग्नं रष्टः । २) शङ्खोदरुचेत्यत्र उपचित्रेति—परस्परसुभयोः सवोमे उपचित्रता ।
चित्रमपि एकत्र कृष्णं अने च खड्गः । ३) चित्रयापोदितमित्यत्र चित्रयां हि नवमेन लघुनैव भविष्यम् ।
४) यस्य नेति—पुण्यस्येत्यन्वाहारः । विश्लोकः कीर्तिरहितः । अवसन्नो मृतः । ५) नित्यं प्रतिगृहेत्यत्र
चित्रा द्यौः पुण्ड्र । पक्षे आकाशं प्रकटितबहुविधेन्द्रधनुः ।

१ उपपद्य B; अपपद्य CDB; २ धीरा स C. ३ प्रवतः N, ४ चे dropped in A. ५ ताडने P.
६ नृपे गान्ते F. ७ प्रविष्टविस्फूर्जद् A.

॥५; ॥१॥; ॥३॥; द्वितीये त्रयः ५५; ॥२; ॥१॥; तृतीये द्वौ ॥२॥; ॥३॥; चतुर्थे द्वौ ५५; ॥२; अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादमष्टाचत्वारिंशत् । अन्योऽन्यताडनायां "सैव संख्या । यथा—
"सौरभपाण्डिममहिमविशेषान्, नागरखण्डाधिकप्रमोदम् ।

दधदधुना भूप गीयते ते, चारु यशो वानवासिकाभिः ॥ ६९.१ ॥

एभिः पादाकुलकम् ॥ ७० ॥

एभिः मात्रासमैकादिपादैः रचितं पादाकुलकम् । तच्च द्विक-त्रिक-चतुष्कसंयोग-
भेदात् पञ्चपाष्टिभेदम् । तत्र द्विकसंयोगे मात्रासमकस्य त्रयः पादाः, उपचित्रादिचतुष्टय-
स्यैकैकः इति चत्वारः । उपचित्रायास्तयः पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति
चत्वारः । विश्लोकस्य त्रयः पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति चत्वारः । चित्राया-
स्तयः पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति चत्वारः । तथा वनवासिकायास्तयः
पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति चत्वारः । मात्रासमकस्य द्वौ पादौ, उपचित्रायाः,
विश्लोकस्य, चित्रायाः, वानवासिकायाश्च प्रत्येकं द्वाविति भेदाश्चत्वारः । मात्रासमकं हित्वा
उपचित्रायाः द्वौ पादौ, विश्लोकस्य, चित्रायाः, वानवासिकायाश्च प्रत्येकं द्वाविति त्रयो
भेदाः । मात्रासमकमुपचित्रां च हित्वा विश्लोकस्य द्वौ पादौ, चित्रायाः, वानवासिकायाश्च,
प्रत्येकं द्वाविति द्वौ भेदौ । मात्रासमकमुपचित्रां विश्लोकं च हित्वा चित्रायाः द्वौ
पादौ वानवासिकायाश्च द्वावित्येकः । एवं त्रिंशत् । त्रिकसंयोगे मात्रासमकस्य द्वौ पादौ,
उपचित्राविश्लोकयोः, उपचित्राचित्रयोः, उपचित्रावानवासिकयोः, विश्लोकचित्रयोः,
विश्लोकवानवासिकयोः, चित्रावानवासिकयोः प्रत्येकं द्वाविति पञ्च भेदाः । उपचित्रायाः
द्वौ पादौ, मात्रासमकविश्लोकयोः, मात्रासमकचित्रयोः, मात्रासमकवानवासिकयोः, विश्लो-
कचित्रयोः, विश्लोकवानवासिकयोः, चित्रावानवासिकयोः प्रत्येकं द्वाविति पञ्च भेदाः । तथा
विश्लोकस्य द्वौ पादौ, मात्रासमकोपचित्रयोः, मात्रासमकचित्रयोः, मात्रासमकवानवासिकयोः,
उपचित्राचित्रयोः, उपचित्रावानवासिकयोः, चित्रावानवासिकयोश्च प्रत्येकं द्वाविति पञ्च
भेदाः । चित्रायाः द्वौ पादौ, मात्रासमकोपचित्रयोः, मात्रासमकविश्लोकयोः, मात्रासमक-
वानवासिकयोः, उपचित्राविश्लोकयोः, उपचित्रावानवासिकयोः, विश्लोकवानवासिकयोश्च
प्रत्येकं द्वाविति पञ्च भेदाः । तथा वानवासिकायाः द्वौ पादौ, मात्रासमकोपचित्रयोः,
मात्रासमकविश्लोकयोः, मात्रासमकचित्रयोः, उपचित्राविश्लोकयोः, उपचित्राचित्रयोः,

१) सैव संख्येति—५३०८४१६ । २) सौरभेति—पाण्डिमा घटत्वम् । नागेति—वाम्नीपत्रम् ।
वनवासे भवं वानवासं पञ्चादि उद्दिष्टते यासां गामिः ।

१ पञ्चा० A. २ ते dropped in B. ३ मानास्मादिपादे. CDN. ४ द्वित्रिचतुष्टयं० A.
५ उपचित्राचतु० N. ६ The sentence is dropped in A. ७ द्वौ dropped in A.
८ A reads मात्रासम for मात्रासमक in the whole passage. ९ N drops the word.
१० repeated in A. ११ वानवासिक द्वौ पादौ A.

विश्लोकचित्रयोश्च प्रत्येकं द्वाविति पदं भेदाः । एवं त्रिंशत् । चतुष्कसंयोगे एकैकपरिहारेण पञ्च । सर्वे मिलिताः पञ्चपष्टिः ।

द्विजातिजा विकल्पाः स्युः, त्रिंशत्, त्रिंशत् त्रिंजातिजाः ।

चतुर्जातिमवाः पञ्च, पञ्चपष्टिर्तिरिताः ॥ ७०.१ ॥

इति संग्रहश्लोकः । एषां च पञ्चपष्टेर्भेदानां मध्यात् मात्रासमकस्य त्रयः पादाः, एकः उपचित्रायाः इत्येवंरूपस्य प्रथमभेदस्य संख्या यथा मात्रासमकपादत्रयभेदानां तिसृणां चतुर्विंशतीनां उपचित्रैकपादभेदानां चाष्टाचत्वारिंशतोऽन्योऽन्याभ्यासे जाताः पद लक्षाः त्रिपष्टिः सहस्राणि पञ्च शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि ।

प्रथमभेदस्य च "लोष्टसंचारक्रमेण चातुर्विध्यम् । स्थापना - मा मा मा उ
ततश्चतुर्भिर्गुणैर्जाताः पदविंशतिर्लक्षाः चतुःपञ्चाशत्सहस्राः मा मा उ मा
द्वे शते अष्टोचरे । एवं द्वितीयादिभेदेष्वप्युक्तम् । मा उ मा मा
उ मा मा मा

तत्र मात्रासमैकस्य त्रिभिः पादैरुपचित्रायाश्चैकेन पादाकुलकं यथा -

"शतधरपादाकुलके गगने, कोकिलनादैर्मुखरे च वने ।

मदने च जगज्जयनैकामे, पान्थ कथं गन्ता तदिहामे ॥ ७०.२ ॥

मात्रासमैकस्य पादद्वयेन उपचित्रायाः एकेन विश्लोकस्य चैकेन यथा -

"जयिनि दिग्गवाद् भवति प्राप्ते, पौरुषेण त्वरितं नृपते ।

विचरति सद्यः पादाकुलकं, मलयानिल इव "भुङ्क्तीकुलकम् ॥ ७०.३ ॥

"मात्रासमकोपचित्राचित्रावानवासिकापादैर्पथा -

"वन्दितपादाकुलकैर्गुप्तदाम्, अनुपममहिमश्रीधाम सदा ।

सा वो वितरतु शिवमाकल्पम्, भारत्यर्नुदिनमसममनल्पम् ॥ ७०.४ ॥

मापान्तरेष्वपि यथा -

"चंदुज्जोओ चंदणलेवो", कुबलयसेज्जा कमलुक्खेवो" ।

दाहिणमाकअओ कप्पूरं, अहिअं विरहे उइइ सरीरं ॥ ७०.५ ॥

- 1) द्विजातिजेष्वत्र द्विकसंयोगाभावेति भावः । 2) लोष्टसंचारक्रमेणेति-पूर्वं तावत् पादत्रये मात्रा-समकस्य पञ्चादुपचित्रायाः एकः पादः । अनया रीत्या ज्ञेयम् । 3) शतधरत्वत्र पादैः किरणैराकुलम् । स्वार्थे के पादाकुलकं तस्मिन् । 4) जयतीत्यत्र पादेति - क्रियाविशेषणम् । (पादैराकुलकं पादाकुलकं P.) । 5) भ्रमतीन्द्रम् । 6) मात्रासमेति-प्रत्येकं पादो योग्यः । 7) वन्दितपादेत्यत्र आकल्पं युगान्तं पायत् । 8) चंदुज्जोउचि-चन्द्रोद्भवः चन्द्रबलेषु कुमुदविष्णोः (शय्या) कमलतालवृन्दं दक्षिणकायुः सिताम्नोऽधिकं दहति वरीत्यम् ।

१ निजातिचः B. २ पाद dropped in B. ३ आयभेदस्य F. ४ गगने समस्य A. ५ अविकलं for अनुदिनं A (V.L.) BFP. ७ लेजे लेजे B.

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

"चृगौ पष्ठो जो न्लौ वा पूर्वोऽपरे पष्ठो लार्था गाथा ॥ १ ॥

नौजे जः इति वर्तते । चृगौ चगणसप्तकं गुरुधार्थे यस्याः सा आर्या । अत्राप-
वादः । पूर्वोऽर्थे पष्ठो जगणो न्लौ वा । अपरेऽर्थे पष्ठो गणो लघुः कार्यः । अर्धग्रहणा-
दार्यादिषु पादव्यवस्था नास्ति । "तेन 'द्वीपादन्यस्मादपि' इत्यादौ गणत्रयस्य" अन्ते
'लघोर्गुरुत्वं न भवति । आर्येण संस्कृतेतरभाषासु गाथासंज्ञेति गायग्रहणम् । अत्र
पूर्वार्धे "प्रथमे चे विकल्पाश्चत्वारः । यथा—S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; द्वितीये पञ्च S S;
॥ S; ॥ S ॥; S ॥; ॥ ॥; तृतीये चत्वारः S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; चतुर्थे पञ्च S S; ॥
S; ॥ S ॥; S ॥; ॥ ॥; पञ्चमे चत्वारः S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; षष्ठे द्वौ S ॥; ॥ ॥;
सप्तमे चत्वारः S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; अष्टमे गुरुरेक एव । अन्योऽन्यताडनायां
द्वादशसहस्राभ्यष्टौ शतानि । एवमपरार्धेऽपि । नवरं षष्ठे लघुन्येकस्मिन्नेक एव विकल्पः ।
अन्योऽन्यताडनायां पदसहस्राणि चत्वारि शतानि । उभयदलविकल्पताडनायां अष्टौ
कोटयः एकोनविंशतिलक्षाः विंशतिः सहस्राणि । यदाह—

जगणविहीना विषमे चत्वारः पञ्च युजि चतुर्मात्राः ।

द्वौ पष्ठादिति चगणास्तर्द्धातात् प्रथमदलसंख्या ॥ १.१ ॥

एवमपरार्धसंख्या षष्ठे स्वाहलघुनि चैकस्मिन् ।

आर्यासंख्योभयदलसंख्याघाताद् विनिर्दिष्टा ॥ १.२ ॥

आर्या यथा—

"उपदिश्यते तव हितं यदि वाञ्छसि कुशलमात्मनो नित्यम् ।

मा जातु दुर्जनजनेष्वार्याचरितं प्रपद्यस्व ॥ १.३ ॥

प्राकृते यथा—

"कलसभयतवस्तिचतुर्लुभपूरणमेत्ते" वि मुणिभ्रमज्ज्ञाण ।

जलहीण कर्हं सरिसा सया अगाहा महष्पाणो ॥ १.४ ॥

अथ चतुर्थाध्यायस्य पर्यायाः प्रादुःक्रियन्ते । १) चृगौ पष्ठो ज इत्यत्र चृगौ पूर्वार्धे पञ्चार्धे च
भरतः । परं परार्धे पञ्चचतुर्मात्रिकस्थाने एक एव लघुरर्थः कार्यः । एतावता मात्रात्रय हीयते अपरार्धे । २)
इति—सप्तमः स्वरः । ३) तेन द्वीपेति द्वीपादन्यस्मादपि मन्वादि जलनिधेर्दिशोऽप्यन्ताद् । मानीय इति
घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः । अन्ताद् प्रान्ताद् । इति श्रीग्रम् । अभिमत इष्टं समुक्तः सत् ।
४) अन्ते गुरुत्वं नेति—वान्ते ग्वक इति सूत्रोक्तम् । ५) प्रथमे चे विकल्पाश्चत्वार इति—नौजे जः इति
सूत्रादौ जगणस्य निषिद्धत्वाद् । ६) उपदिश्यतेत्यत्र आर्याणां सल्लभानां भाषितम् । 'शतसु हट्कर्मणा लुडति
पादपीठे परम्' इति वचनाद् । ७) कलसभवेत्यत्र महात्मना समुद्रोपमानं न पठते यथा वृत्रभत्रन्मतपति-
चुलकमानमात्रेऽपि ज्ञातमप्यानां जलरथानां कथं सरसा सदा अगाथा अग्रसंपाता महात्मानः ।

१ पूर्वार्धे परे H, पूर्वोऽर्थे परे BH, पूर्वोऽर्थे अपरेऽर्थे A, पूर्वोऽर्थे अपरे P २ आर्या N, ३ परेऽर्थे N.
४ लघो dropped in P. ५ अष्टा B. ६ विशतिवह A. ७ तन्वाता ABC. ८ निते EF.

पैशाचिके यथा -

“पनमध पनयपकुर्वितगोलीचलैर्नगमालम्पातिर्विवं ।

तससु नखर्तप्पनेसु एकातसतनुधलं लुहं ॥ १.५ ॥

एवमन्यभापासप्युदाहार्यम् ॥ १.५ ॥

आर्याया वक्तव्यान्तरमाह -

पष्ठे न्ते लाद् द्वितीयात्सप्तमे त्वाद्यात्पदमन्यार्धं च पञ्चमे ॥ २ ॥

पूर्वार्धे पष्ठे गणे न्ते सति द्वितीयाह्लादारभ्य पदं भवति । षष्ठ्यङ्गणस्य प्रथमे ले यतिरित्यर्थः । तथा सप्तमे न्ते आद्याह्लादारभ्य पदं भवति । षष्ठ्यङ्गणान्ते यतिरित्यर्थः । अन्यार्धे द्वितीयेऽर्धे पञ्चमे न्ते सत्याद्याह्लात्पदम् । चतुर्थ्यङ्गणान्ते यतिरित्यर्थः । यथा -

“चतुरम्बुराशिमुद्रितभूभारोद्धारचतुरभुजपरिषः ।

एकाङ्गवीरतिलकः श्रीमानिह जयति सिद्धेशः ॥ २.१ ॥

आर्याया विशेषानाह -

आद्यचियतिः पथ्या ॥ ३ ॥

यस्या द्वयोरर्थयोराद्यचगणत्रये यतिर्भवति सा पथ्या । यथा -

“नेपथ्यानि निरस्यति संत्रस्यति मत्तकोकिलानादात् ।

निन्दति चेन्दुमयूखांस्त्वद्विरेह नः सखी सुभगा ॥ ३.१ ॥

विपुलान्याद्यन्तसर्वभेदात् त्रेधा ॥ ४ ॥

अन्या द्वयोरर्थयोराद्यचियतिरहिता विपुला । सा चाद्यन्तसर्वभेदात् त्रेधा । पूर्वार्धे चगणत्रययतिरहिता आदिविपुला । मुखविपुलेत्यर्थः । अपरार्धे अन्तर्विपुला । जघनविपुलेत्यर्थः । द्वयोरर्थयोः सर्वविपुला । महाविपुलेत्यर्थः । यथा -

“मुखविपुर्लाः पर्यन्ते च लघीयांसो भवन्ति नीचानाम् ।

वर्षासु ग्रामपथःप्रवाहवेगा इव स्नेहाः ॥ ४.१ ॥

“नामीनिम्ना कुचतटतुङ्गा जघनविपुलाथ मध्यकुशा ।

भ्रुकुटिलाशयसरला च मानसं हरति सा बाला ॥ ४.२ ॥

१) पनमपेयत्र प्रणमप प्रणयप्रकुपितयौरीचरणाधलप्रतिविम्बे दशसु नखदर्पणेषु एकादशतनुधर्त रुद्धम् । २) चतुरम्बुरे(र)ति [अत्र] मुद्रितः सहितः । पृथ्वीभारोद्धारणदक्षभुजापङ्कः सिद्धेशः सिद्धराजः । ३) नेपथ्यानीति - कस्याश्चित् सत्यसुखदुःखं प्रति कथयन्ति । निरस्यति निराकरोति । संत्रस्यति त्रासे भजति । चन्द्रकिरणान् । नोऽस्माकं सखी । ४) मुखविपुलाः पर्यन्ते चेत्त्रय नीचानां स्नेहा भवन्ति । क इव वर्षांकाटे ग्रामजलप्रवाहवेगा इव । सहिःस्नेहेषु प्रवेशनात् । कथंभूताः । आदौ वृद्धाः प्रान्ते लघवः । ५) नामीनिम्नेत्यत्र नामो निम्ना सज्जमाने उच्चता नितम्बे विशाला कया कुशा दुर्बला । भ्रुकुटिं जघनं भ्रुकुटिला भुयो वरेति वा ।

१ The word is dropped in A. २ पनयङ्गणतः ३ चलगणम् B. ४ तत्पठेत् B. ५ चायात् N. ६ आद्ये ले ७ मयूपात् B. ८ त्रिधा B. ९ अन्यविपुला १० मुखविपुला AN. ११ अन्ये.

"शक्नाभ्यासे रतिवह्नमस्य मन्ये खलुरिका रम्या ।

तव कमलदलाक्षि नितम्बभूमिरेषा महाविपुला ॥ ४.३ ॥

रम्ये द्वितीयतुर्यौ जौ चपला ॥ ५ ॥

गुरोर्मध्ये द्वितीयतुर्यौ जगणौ यस्यां सा चपला । सा चाद्यन्तसर्वभेदात् त्रेधा । तत्र पूर्वार्धे आदिचपला मुखचपलेत्यर्थः । अपरार्धे अन्तचपला जघनचपलेत्यर्थः । द्वयोरप्यर्धयोः सर्वचपला महाचपलेत्यर्थः । तत्र पूर्वार्धे "प्रथमे चे द्वौ विकल्पौ-SS; ॥5; द्वितीये एकः ।5; "तृतीयेऽप्येकः SS; चतुर्थेऽप्येकः ।5; "पञ्चमे द्वौ SS; 5॥; "षष्ठेऽपि द्वौ ।5; ॥॥॥; "सप्तमे चत्वारः SS; ॥5; 5॥; ॥॥॥; अष्टमे गुरुरेव । अन्योऽन्यताडनायां द्वात्रिंशत् । अपरार्धे षष्ठस्य लघोरेकत्वात् षोडशैव । उभयार्धताडनायां पञ्चशतानि द्वादशोत्तराणि सर्वचपलाविकल्पाः । मुखचपलायां पूर्वार्धविकल्पैर्द्वात्रिंशता अपरार्धचतुःषष्टिशतविकल्पानां ताडने द्वे लक्षे अष्टाचत्वारिंशच्छतानि । जघनचपलायां चापरार्धविकल्पैः षोडशभिः पूर्वार्धविकल्पानामष्टशताधिकद्वादशसहस्रसंख्यानां ताडने तावन्त एव विकल्पाः । तत्र पथ्यापूर्विका मुखचपला यथा—

"एकोऽपि बालचूतः शिलोद्गमैरभिनवैर्मनो वहति ।

एतत्पुनरधिकं सखि कलकण्ठी तत्र मुखचपला ॥ ५.१ ॥

आदिविपुलापूर्विका मुखचपला यथा—

"मृदु वाच्य एष नैनाक्षि बह्मस्ते शठोऽन्यविवक्षमनाः ।

तर्जय परुषैर्वचनैर्मुखचपलानामयं विषयः ॥ ५.२ ॥

अन्तविपुलापूर्विका मुखचपला यथा—

"दयितस्तवानुनीतो मया सखि त्वां किलानुनेष्यति सः ।

तं पादानतमालोक्य मा कटु मूढि मुखचपले ॥ ५.३ ॥

एवं सर्वविपुलापूर्विकायां मुखचपलायामुदाहार्यम् । पथ्यापूर्विका जघनचपला

यथा—

1) शक्नाभ्यासे इत्यत्र खलुरिका भ्रमयोग्या भूः । 2) प्रथमे चे द्वौ विकल्पाविति—यतो द्वितीयो जगणौ गुरुप्रथम्ये भवति गुर्वन्तौ च एतौ स्तः । जगणस्य तु भोजस्थानत्वादिपेधः । 3) तृतीयेऽप्येक इत्यत्र भोजस्थानत्वात् जगणस्य निषेधः शेषाणां चतुर्णां गणानां मध्ये द्वयोर्योग्योरादौ लघुः [एकस्य चान्ते लघुः] उत एक एव सर्वगुरुरूपो भवतिष्यति । 4) पञ्चमे द्वाविति—अत्राप्योक्तस्थानराज्यागणस्य निषेधः । द्वयोर्योग्योरादौ लघुः स्यात् ततो गणत्रयवर्जनम् । 5) षष्ठे द्वौ इति—षष्ठे स्थाने जलघोरैवानुशातत्वात् । 6) सप्तमे चत्वार इति—भोजस्थानत्वात् जगणो ज्ञः । 7) एकोऽपि बालेति कलकण्ठी कोकिला । मुखे वाचाला । 8) मृदु वाच्य एष इत्यत्र मृदु क्रियाविशेषणम् । अन्यान् क्रियार्थं परांशं मनो यस्यां सः । या मुखे चपला वाचाला भवन्ति तासां गोचरः । 9) दयितस्तवेत्यत्र अनुनयं प्रापितः त्वा(त्वां) मानयिष्यति हे आस्यवाचाल ।

१ महाचपला dropped in A. २ dropped in G. ३ अपि dropped in KR. ४ अपराध N; अपरार्धेऽपि A. ५ उभयात् M. ६ अपरार्धे P. ७ ताडनायां A. ८ अन्तविपुला यथा A.

“तस्या नितान्तचपलान् नेत्रविलासान् विलोक्य धालायाः ।
को वर्णयेदमुग्धः कुरङ्गिकादृष्टिललितानि ॥ ५.४ ॥

अन्तविपुलापूर्विका जघनचपला यथा—

“उदाममारुतहतध्वजघनचपलानि जीवितव्यानि ।
जानन् जनः कथं नाम जातुचित् प्रीयते तत्र ॥ ५.५ ॥

महाविपुलापूर्विका जघनचपला यथा—

कस्य कृते कृतपुण्यस्य दृष्टिरियमनिमिर्षा त्वया ध्रियते ।
यासीत्पुरा कुरङ्गाक्षि नित्यमत्यन्तचपलैव ॥ ५.६ ॥

एवं मुखविपुलापूर्विका जघनचपलोदाहार्या । पथ्यापूर्विका महाचपला यथा—

“चपलं न कस्य चेतो नरस्य जायेत पश्यतस्तन्मीम् ।
मृत्युक्षणेऽत्र नव्याङ्गहारलीलामहाचपलाम् ॥ ५.७ ॥

महाविपुलापूर्विका महाचपला यथा—

“युगपत्प्रफुल्लफट्टेहिमहिर्कावकुलचम्पकान् दृष्ट्वा ।
जाता मधूत्सवे पदपदावलीयं महाचपला ॥ ५.८ ॥

एवं मुखविपुलापूर्विका जघनविपुलापूर्विका च महाचपलोदाहार्या । “एवं गाथा-
प्युदाहार्या । एवं पथ्याभेदेनैकेन “विपुलाभेदं त्रिभिश्चपलाभेदोद्गादशभिः” षोडश भेदाः ।
“केचित्तु लघुत्रयादारम्य द्विद्विलघुबुध्या कमलादीन् पङ्क्तिभेदानाहुः । यथा—

कमला ललिता सीते । शुर्ङ्गा रंभा य मागही लच्छी ।
विजा माला हंसी ससिलेहा जर्णुवी सुखा ॥ ५.९ ॥
काली कर्मली मेहा सिद्धी रिखी अ कुम्मई धरंणी ।
जम्बूवी वीणा वंभी गंधर्वी मंजरी गोरी ॥ ५.१० ॥
कमला तिहि लघुपर्हि ललिता पंचेहि पवमाईओ ।
विहिं पिहिं बहंतेहिं कमेण सेताओ जाभंति ॥ ५.११ ॥

एतच्च गाथाप्रस्तारेष्वन्तर्भूतमिति न पृथग्लक्ष्यते । न च सर्वे प्रस्तारभेदाः शक्या
उपदर्शयितुमित्यास्तामेव ॥ ५.११ ॥

१) तस्या नितान्तेत्यत्र अमुग्यो दृष्टः । ललितानि क्रीडितानि । २) उदाममारुतेत्यत्र प्रचण्डवात्या-
हतपताकामेघचञ्चलानि । नाम कोमलामञ्जरे । कदाचित् प्रीणति संसारे । ३) चपलं न कस्येत्यत्र तन्वीं
कान्ताम् । नाट्यावसरे नगीनाङ्गनिक्षेपमादाचञ्चलग्ना । ४) युगपत् प्रेति—संपूर्णत्वे वस्तुतावसरे । ५) एवं
गायेति—प्राकृतादिना । ६) विपुलाभेदं त्रिभिरिति—मुखविपुला-जघनविपुला सर्वविपुला-भेदः । ७) द्वादश-
भिरिति—यतो मुखचपला-जघनचपला—सर्वचपला—रूपेण त्रिविधं भेदेषु प्रत्येकं पथ्या-मुखविपुला-जघन-
विपुला—सर्वविपुला—रूपाश्रयतो भेदा लभ्यन्ते ततो भवन्ति द्वादश । ८) केचित्तु लघुत्रयादिति—आर्याणां
हि लघुत्रयेणवश्यं भाव्यम् । काली कुमा(म)रीत्यत्र कुमा(म)रीत्याने कमली प्रत्यन्तरे ।

१ अनिमिषात् N. २ मृत्युक्षणे N. ३ नव्याङ्गहार A. ४ मङ्गिका व N. ५ वीला A. ६ शुङ्गा N.
७ जन्तु N. ८ कुमरी A.F.K.P. ९ धरिणी N.

द्विः पूर्वार्धं गीतिः ॥ ६ ॥

द्वो वारो पूर्वार्धलक्षणं यस्यामार्यायां सा गीतिः । सा चैकः पथ्यायास्त्रयो विपुलाया द्वादश चपलाया विकल्पा इति षोडश्या । अत्र पूर्वार्धे द्वादश सहस्राण्यष्टौ शतानि विकल्पाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां षोडश कोट्यः अष्टात्रिंश-
लक्षाः चत्वारिंशत्सहस्राः विकल्पाः पथ्यागीतौ भवन्ति । विपुलागीतावपि त एव । सर्वचपलागीतौ पूर्वार्धं द्वात्रिंशद्विकल्पाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां चतुर्विंशत्यधिकानि दश शतानि । मुखचपलागीतौ पूर्वार्धं द्वात्रिंशद्विकल्पाः । अपरार्धे द्वादशसहस्राण्यष्टशताधिकानि । अन्योऽन्यताडनायां चतस्रो लक्षाः पण्यवतिः शतानि । जघनचपलायामन्येतावन्त एव । तत्र पथ्यागीतिर्यथा—

“विरचितकुसुमाभरणा तन्वाना गीतिमलिकुलनिनादः ।

अभ्यागच्छति चेत्रे वासकसज्जेव संप्रति वनश्रीः ॥ ६.१ ॥

महाविपुलागीतिर्यथा—

“मत्तद्विरेकपुंस्कोकिलवैतालिकमहाविपुलगीत्या ।

क्रियते निर्भरमुज्जिद्र एष यूनां मनःसु मनसिञ्जयः ॥ ६.२ ॥

पथ्यामहाचपलागीतिर्यथा—

“यावद्वुनामि चूताङ्कुरान्पुरोऽस्या मधुं व्यपह्नेतुम् ।

तावद्वभूव गीतिः पिकाङ्गनानां प्रमोदचपलानाम् ॥ ६.३ ॥

महाविपुलामहाचपलागीतिर्यथा—

कैष्टां जनस्त्वदालोकनादपि क्षणमिमां दशां लभते ।

विपुलां वनोपि दीर्घाक्षि गीतिमेवां कुतो महाचपले ॥ ६.४ ॥

एवं शेषभेदेषु द्वादशस्वप्नुदाहार्यम् ॥ ६.४ ॥

परार्धमुपगीतिः ॥ ७ ॥

द्विः परार्धलक्षणं यत्र भवति सा आर्योपगीतिः* । इयमपि पूर्ववत् षोडशभेदा । तत्र पथ्योपगीतौ पूर्वार्धे चतुःषष्टिशतानि विकल्पाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्य-
ताडनायां चतस्रः कोट्यो नव लक्षाः षष्टिः सहस्राणि । विपुलोपगीतावपि तावन्त एव ।

1) विरचितेत्यत्र भर्तारि समागते आत्मानं बर्हकरोति । (see p. 103 n. 2). 2) मत्तद्विरे-
केत्यत्र पुरुषवत् प्रगल्भवचाः कोकिलः पुंस्कोकिल उच्यते । 3) यावद्वुनामीत्यत्र काचिद्विरहिणो वसन्तागमे
वसन्तं विनाशयितुं [प्रवृत्ता आह]—वसन्ते कन्दर्पसद्भाव इति हेतोः कन्दर्पसम्बदेत् चूताङ्कुराद् दे सति
यावद्वुनामि तावत्कोकिलानां ध्वनिः प्रादुर्भूतः । किं करोमि इति भावः । यद्वा चूताङ्कुरा हि मधोऽवतारं भवन्ति
ततश्च यदि छिन्निभि उदेया विरहिणो वसन्तागमं न जानातीति भावः ।

* अपरार्धं तु P. २ पुष्कोकिल P. ३ काष्टां जन. A; कष्टाजन. N. ४ उपगीति N. ५ षोडशभेदाः
N. ६ त एव B.

महाचपलोपगीतौ पूर्वार्धे षोडश । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां पदपञ्चाश-
दधिके द्वे शते । मुखचपलोपगीतौ पूर्वार्धे षोडश विकल्पाः । अपरार्धे चतुःषष्टिः
शतानि । अन्योऽन्यताडनायां लक्षमेकं चतुर्विंशतिः शतानि । जघनचपलोपगीतावपि
तावन्त एव । तत्र पथ्योपगीतिर्यथा —

“उपगीति कुरङ्गशिखो मा गाः श्रुतिसुखलवस्पृहया ।

व्याघ्रं किमिति न पश्यसि चापन्यस्तेषुमिह पुरतः ॥ ७.१ ॥

महाविपुलोपगीतिर्यथा —

“संप्रति शिलीसुखाः पश्य महाविपुलोपगीतिरवैः ।

सौख्यप्रसुप्तिर्भाः पङ्कजिनीः प्रीत्योपतिष्ठन्ते ॥ ७.२ ॥

पथ्यामहाचपलोपगीतिर्यथा —

“उपगीतिगन्धरूपादि याति चेतो महाचपलम् ।

तेभ्यो निवर्तयैतम् समीहसे चेत् परं सिद्धिम् ॥ ७.३ ॥

महाविपुलामर्हाचपलोपगीतिर्यथा —

“चूताङ्कुराः स्मरन्नाणि चापलात्कोकिलैर्लीढाः ।

विपुलोपगीतयोऽन्नाणि तेनिरे तेन वैस्तस्य ॥ ७.४ ॥

एवं शेषभेदेषु द्वादशसम्पुदाहार्यम् ॥ ७.४ ॥

द्वयोर्व्यत्यये उद्गीतिः ॥ ८ ॥

आर्यायाः द्वयोः पूर्वार्धपरार्धयोर्विपर्यये उद्गीतिः । इयमपि पूर्ववत् षोडशधा
पथ्यावच्च तदुद्गीतिषु विकल्पा बाच्याः । तत्र पथ्योद्गीतिर्यथा —

वीरवरेण्य रणमुखे श्रुत्वा तव सिंहनादमिह ।

सपदि भवन्त्यरिकरिणो मधुव्रतोद्गीतिरिक्तागण्डवदाः ॥ ८.१ ॥

“महाविपुलोद्गीतिर्यथा —

“विपुलोद्गीतिः कलकोकिलारवैः पङ्कवाताम्ना ।

मत्तेव पुरस्तारुपङ्क्तिरियं मधुपरिचयादितो भाति ॥ ८.२ ॥

१) उपगीति कुरङ्गेश्वर गीतिर्गानं तस्याः समीपं उपगीतिः । अन्यथीभावसमाप्तः । मा गाः मा गच्छेः ।
व्याघ्रं लुब्धकं धनुर्नयस्त्रयणम् । २) संप्रति शिलीस्यादि — शिलीसुखा भ्रमराः । सुख प्रसुप्तं सुखप्रसुप्तं उद्विच्यते
यासां ताः पृच्छन्ती(न्ती)ति भावः । ३) उपगीतिगन्धरूपादीत्यत्र गीत्यादयः पञ्च विषयास्तैरां समीपे ।
४) चूताङ्कुरा इत्यत्र जात्राङ्कुराः कन्दर्वाणाः यद्यास्तादितस्तर्हि तस्यापरे बाणा विडोन्मन्ते इत्याह । तेन
कारणेन तैः कोकिलैस्तस्य कन्दर्पस्य नान्नाणि विपुलोपगीतयः तेनिरे कृता इत्यर्थः । ५) विपुलोद्गीतिरित्यत्र
मधुव्रतमासो मर्त्ये च । इतः पार्श्वे ।

१ चतुःषष्टिशतानि AP. २ चतुर्विंशतिशतानि ACP. ३ सौख्यप्रसुप्तिः AB. ४ महा dropped in
B. ५ महाविपुलोपगीतिः A.

पथ्यामहाचपलोद्गीतिर्यथा—

“चपले प्रयातु मानादयं वराकः किमाह्वयसि ।

प्रतिभूरसुखं भूयः समागमे भाविनी पिक्वोद्गीतिः ॥ ८.३ ॥

महाविपुलामहाचपलोद्गीतिर्यथा—

“वाला कुनोऽपि सारङ्गिकेव सा विपुलचपलाक्षी ।

धृत्या तवाभिधोद्गीतिमाशु “निर्घन्दिनी चिरं भवति ॥ ८.४ ॥

एवं शेषेषु द्वादशसु भेदेष्वप्युदाहार्यम् । तत्रायं संग्रहः—

“एकैव भवति पथ्या तिस्रो विपुलास्ततश्चतस्रस्ताः ।

चपलाभेदैस्त्रिभिरपि मित्रा इति षोडशार्थाः स्युः ॥ ८.५ ॥

गीतीनां त्रयमित्थं प्रत्येकं षोडशप्रकारं स्यात् ।

साफल्येनार्पणाममी विफल्पाश्चतुःषष्टिः ॥ ८.६ ॥

गीतिः सप्तमे पे रिपुच्छन्दाः ॥ ९ ॥

गीतिरेव सप्तमे पे पञ्चमात्रे गणे रिपुच्छन्दाः । अतः परं प्राकृतादौ छन्दसां भूम्ना प्रयोग इति तत्रैवोदाहरिष्यते । यथा—

“केलाससेलतुल्लणामाणं मा बहसु संपयं दसमुह ।

अथ हरिपुच्छंदोल्लणतोल्लज्जते महोअहिम्मि गिरिणो ॥ ९.१ ॥

अत्र पगणस्याष्टभेदत्वेऽपि ‘नौजे जः’ इति जगणानुविद्भेदद्वयवर्जनात् पद भेदाः । ततस्तेषां शेषगणविकल्पानां चान्योऽन्यताडनायां पूर्वार्धे जाता एकोनविंशतिः सहस्राणि द्वे शते । तावद्भिरेवोत्तरार्धविकल्पैर्घाते जाताः पदत्रिंशत्कोट्यः षडशीतिर्लक्षाश्चत्वारिंशत्सहस्राणि ॥ ९.१ ॥

तृतीये* ललिता ॥ १० ॥

गीतिरेव तृतीये पे ललिता । यथा—

“अंगुलिआहिं ललिअंगी पवासविअहे गणंतिआणुदिणम् ।

यल्लइआर्यईदणकए जवइव मंतक्खराई एंक्कमणा ॥ १०.१ ॥

अत्र तृतीयपगणस्य पदविकल्पत्वे ग्राम्वाचान्त एव भेदाः ॥ १०.१ ॥

१) चपले प्रयातित्वत्र वराकः स्त्रीवः । पुनं व्रजन्तं मा निपेयव । आकारयसि । २) वाला कुतोऽपीत्यत्र कान्ता हरिणीव भवति । अभिघायाः नाशः उद्गीतिः भजनं पक्षे गानम् । ३) निधला । ४) एकैव भवतीत्यत्र चतस्र इति—पथ्या १ विपुला ३ । मित्रा इति प्रत्येकं योज्यम् । ५) केलाससेलतुल्लण इति दशमुखं केलासपर्वतोल्लनात् मानं मा बह संप्रतं पश्य हरयो चानरा अथवाअनेयस्तेषां तस्य वा पुच्छान्दोलनेन पर्वताः घोल्यन्ते समुद्रे । ६) अंगुलिआहिं—बहुभारुपेणकृते एकमना हयम् । हयोप्येहयने । अनुदिनं अङ्गुलिकाभिर्मैत्राक्षराणि । गणयति (न्ती) बहुभक्तवितद्विवसगणनन्याजतः । जपतीव ।

१ तवाभिदो= N. २ निर्घन्दिनी N; ति र्घन्दिनी P. ३ केलाससेल N; केलाससेल KP. ४ पुतणा S. ५ महोअहिं P. ६ अन्योऽन्यताडने A; अन्योऽन्यतृती E. ७ अथ प्रायः प्राकृते तु= O. ८ व्याख्येयं ADEE. ९ इक्कमणा E.

द्वाभ्यां भद्रिका ॥ ११ ॥

गीतिरेव द्वाभ्यां सप्तमतृतीयपगणाम्यां भद्रिका । यथा—

“जुवईण नयणलच्छीए सहजसलोणत्तणेण भद्रिआए ।

चक्खुभएण व दिण्णयं लक्खिज्जइ कज्जलं वयंसिआहिं ॥ ११.१ ॥

अत्र तृतीयसप्तमपगणयोः पट् पट् भेदास्ततस्तेषामन्यविकल्पानां चान्योऽन्यघाते जाता अष्टाविंशतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि पूर्वार्धे । तेषां तावद्भिरेवोत्तरार्धविकल्पैर्घाते जाता द्व्यशीतिः कोट्यथतुर्नवतिर्लक्षाश्चत्वारिंशत्सहस्राः ॥ ११.१ ॥

षष्ठं विनेष्टपैर्विचित्रा ॥ १२ ॥

गीतिरेव “पट्पगणं विना यथेष्टं पगणैर्निबद्धा विचित्रा । यथा—

“भासासु विचिन्तासु जुगवं सुरनरतिरिआण जीवजाईण ।

संवादमणुहवंती जयइ वाणी भयवओ जिणिवस्स ॥ १२.१ ॥

विचित्रभेदत्वादस्या विकल्पसंख्या नोक्ता । केचित्सर्वैरपि पगणैरिच्छन्ति ॥ १२.१ ॥

त्रेऽष्टमे स्कन्धकम् ॥ १३ ॥

गीतिरेवाष्टमस्य गुरोः स्थाने चगणे कृते स्कन्धकम् । आर्यागीतिरित्यहीन्द्रः । अत्र गीत्यर्थविकल्पानामष्टमचगणविकल्पपञ्चकेन ताडने जाताश्चतुःषष्टिः सहस्राः पूर्वार्धे । तावद्भिरेवोत्तरार्धविकल्पैस्ताडने जातानि चत्वारिंशद्विंशदानि नव कोट्यः षष्टिर्लक्षाणि ।

यथा—

“तुह रिउरायपुरेसुं तरुणीजणलालिअस्मि किंकेल्लिवणे ।

संपइ अरण्णमहिसाण खंधकंइअणं पयंइइ वढम् ॥ १३.१ ॥

केचित्तु लघुचतुष्टयादारभ्य लघुद्वयद्वयपृच्छा ब्रह्मादीनि स्कन्धकान्याहुः । यथा—

वंभो हीरो कण्हो रामो खंदो पुरंदरो मेरु ।

धम्मो सेल्लो भाणू जण्हो षण्ही अ मायंगो ॥ १३.२ ॥

कालो हरी कुबेरो सालो सुवणो सुदंसणो खंदो ।

नीरं सिही सुवण्णो मेहो पंको अ कलहारो ॥ १३.३ ॥

१) जुवईणेत्यत्र नयनलक्ष्म्याः । ‘पट्पटौ पदान्ते प्राकृते इत्यौ वा’ (छं. १.९) इति इत्यौ चैवम् । सहजसलवणत्वेन प्रदास्याप्य चक्खुमएण । इवोत्प्रेक्षते—दृष्टिदोषविधावाय वयस्याभिः सखीभिर्दत्तं कज्जलम् । २) पट्पगणं विना यथेष्टमिति—यादृशाः पगणाः रोचन्ते तादृशाः क्षेत्राः यत्र तत्र वा । चगणानां मध्ये पुनः पष्टं चगणं वर्जयित्वा । ३) भासासु विचिन्तासु—भाषासु विचित्रासु युगपत् सुरनरतिरिआं जीवजादीनां संवदनं संवादकं अनुभवन्ती जयति सर्वोत्कृष्टत्वेन प्रवर्तते वाणी भयवता जिनेन्द्रस्य । भा १ वि २ सु ३ पञ्चमात्राः । सु १ ति २ ण ३ चगणाः । ज० पगणा । ४) तुह रिउरायेति—तत्र त्रिपुराजपुरेषु तरुणीजन-लालिते किंकेल्लिवने । सांप्रतं तत्र वने वनमहिषाणां स्कन्धरूपद्वयं प्रवर्तत इति भावः ।

१ चक्खुमएण दिष्टं B. २ प dropped in N. ३ जीवजाईणं A. ४ भयवओ B. ५ गीतेरर्थ० P. ६ किंकेल्लिवणे ABKKP. किंकिल्लिवणे S. ७ पयंइइ N. ८ षण्ही N. ९ मोहो B.

हेरं वो मीणो वैष्णो लहुमेपहिं सुहय नामाई ।

एआई साहिआई पडेणतीसाण खंधाणं ॥ १३.४ ॥

चउलहुपहिं यंमो, हीरो छहिं, अट्टहिं तहा कण्हो ।

विहिं विहिं वईदंतेहिं कमेण सेसाण नामाई ॥ १३.५ ॥

एतच्च स्कन्धकप्रस्तारेष्वन्तर्भूतमिति न पृथग् लक्ष्यते । एवं भेदपरिकल्पने
ह्यतिप्रसङ्गः स्यादिति ॥ १३.५ ॥

”तत्पष्ठे ल्युपात् ॥ १४ ॥

तत्स्कन्धकमर्धद्वयेऽपि पष्ठे गणे एकस्मिन्नेव लघौ सति उपात्परं स्कन्धकमुपस्क-
न्धकमित्यर्थः । यथा—

”उअ खंधाहइतुइंतयाहुदंतो वि को वि सुहडओ ।

एसो सहि परजोहं पहरइ पाएण दट्ठांहरओ ॥ १४.१ ॥

अत्र पष्ठस्य गणस्य लघुत्वेनैकत्वात्पूर्वार्धे द्वात्रिंशत्सहस्रास्तावन्निरेवापरार्धविकल्पै-
स्ताडने जातानि दशार्जुदानि द्वे कोट्यौ चत्वारिंशच्छ्रद्धाः ॥ १४.१ ॥

आद्येऽर्थे उदः ॥ १५ ॥

आद्येऽर्थे पष्ठे लि उदः परं स्कन्धकं उत्स्कन्धकमित्यर्थः । यथा—

”जा बलमंडफरेणं निवाण उक्खंधया आसि पुण ।

सा तुह सासणभारं ताण बहंताण संपयं कइ वि गया ॥ १५.१ ॥

अत्र पूर्वार्धविकल्पानां द्वात्रिंशत्सहस्राणामपरार्धविकल्पैश्चतुःषष्टिसहस्रैर्घाते जातानि
विंशतिरर्जुदानि चतस्रः कोट्योऽशीतिर्लक्षाः ॥ १५.१ ॥

अन्त्येऽवात् ॥ १६ ॥

अन्त्येऽर्थे पष्ठे लि अवात्परं स्कन्धकमवस्कन्धकमित्यर्थः । यथा—

”पवणपहछिपहन्नधयवटमुल्लंखिअओइलावंदिरवं ।

ओ खंधावारं चिअ पेच्छं वणं रइवइनरिंदत्स ॥ १६.१ ॥

पूर्ववादिकल्पाः ॥ १६.१ ॥

- १) 'तत्पष्ठे ल्युपात्' इति सूत्रे पष्ठचमगस्थाने एकस्मिन्नेव लघुन्यधरे सर्वाति भागार्थः । २) उअ खंधाहय(इ)ति—पश्य स्कन्धाहतिनुअइहाहुदण्णोऽपि मुभट् एष परयोधं म्हरान पादेन रोपेण दृष्टापरकः । ३) जा बलेत्थय या बलदंरणं नृपाणां ऊर्ध्वस्कन्धता आसीत् एवं सा खवाजाभार तेषां बहतां संप्रति इत्यापि गताः । ४) विंशतिरर्जुदानि २=४८०००००० । इत्यस्मिन्निरेकमुदं भवति । ५) पवणपहछिरेत्थय पहछिरेति—कम्पनशीलवाचस्मै देश्यः । प्लवपटम् । ओ सूचनायाम् । कट्टमित्थं पश्य वनं कन्दपनंरन्त्रस्य ।

१ नीणो ABB; मीणो G. २ वण्णे N. ३ एउअ= B; पउण N. ४ विहुलहु= A. ५ विहु विहु A. ६ वइतेहिं AD; वइतेहिं N. ७ सेसाई A. ८ भेदविकल्पे P. ९ दट्ठांहरओ B. १० पूर्वाधर्मा N. ११ मण्फरेण B. १२ स्कन्धमि= B. १३ यथा dropped in P. १४ लहमित्थं B. १५ सिच्छं ABB; पच्छं DM.

गीतिस्कन्धके संकीर्णम् ॥ १७ ॥

पूर्वार्धे स्कन्धकमपरार्धे गीतिः यद्वा पूर्वार्धे गीतिरपरार्धे स्कन्धकमित्युभयथापि संकीर्ण^१ नाम स्कन्धकम् । यथा—

“जह जह तुह पहु सेअं किअइ संकिण्णयं मयगलघवाहिं ।

तह तह रिउरायघरेसु खलइ लच्छि चि पेच्छ अच्छरिअं ॥ १७.१ ॥

“सा घाला तुह विरहे हिअए संकिण्णए अमंवाइं ।

मीसासधूमलहरीच्छलेण दुवसाइं सुहय उव्वमइ फुडं ॥ १७.२ ॥

“अत्र स्कन्धकार्धविकल्पानां गीत्यर्धविकल्पैर्घाते भङ्गद्वयेऽपि प्रत्येकं जाता एका-
शीतिः कोट्यो द्विनवतिर्लक्षाः ॥ १७.२ ॥

गाथावर्धेऽन्यगात्प्राक् चो वृद्धौ जातीफलम् ॥ १८ ॥

गाथैव पूर्वार्धेऽन्याद् गुरोः प्राक् चगणस्य वृद्धौ “जातीफलम् । उत्तरार्धे तु
गाथाया एव । यथा—

“तुह रिउणे निर्यसंता अविरलजाईहलेसु जलहितवणेसु ।

घणवास्समुहसईण्हा न रज्जमीहंति सिविणे^१ वि ॥ १८.१ ॥

चयोर्गाथः ॥ १९ ॥

गाथैव पूर्वार्धेऽन्यगात् प्राक् चगणद्वयस्य वृद्धौ गाथः । यथा—

“गोरीईं चिडुरभारो जलगोहोत्तिणिआइ निवडंतथोरविबूहिं^१ ।

विअलिअपसूणमालाविरहदुहेणं रुएईव ॥ १९.१ ॥

अत्राप्टमक्षगणः पञ्चभेदो नवमो ‘नीजे जः’ इति चतुर्भेदोऽन्योन्याहतौ विंशतिः ।
तथा आर्याविकल्पोनां गुणने जातमञ्जमेकं त्रिपष्टिः कोट्यथतुरशीतिर्लक्षाः । एवमुद्-

१) जह जहेत्यत्र हे प्रभो यथा यथा हस्तिपदाभिः तव सैन्यं संकीर्णं कियते तथा तथा रिउपृष्टेषु कश्मीः
स्फलति स्फूर्णं प्रभोति अर्थात् भ्रमयति । अन्यत्र संकीर्णं अन्यत्र स्फलतीति पदार्थार्थम् । संकीर्णस्थाने
स्फलने किमपि नाश्रयं भवति । २) सा घालेत्यत्र सा स्त्री तव विरहे हृदये संकीर्णकं अमान्निव मानाधिक-
(क्या)त् निःश्वासधूमलहरीकपटेन दुःखानि उद्गमति सुभय स्फुटम् । ३) अत्र स्कन्धकार्धेत्यत्र ६४००० ।
गीत्यर्धेति १२८०० । घन्ते गुणने । ८१९२००००० । ४) जातीफलमित्यत्र अत्राप्टमक्षगणः पञ्चभेदस्ते-
नार्याभेदानां ८१९२०००० गुणने चत्वारि अनुदानि पण्यवतिर्लक्षाः । स्थापना यथा ४०९६००००० । एष
जातीफलस्य प्रमाणम् । ५) तुह रिउणे इत्यत्र राजन् जातीफलाङ्गीर्णेषु समुद्रघटेषु निषसन्तस्तथा च वनवास्त-
सुखे ‘सहृण्डा’ इति सतृण्णः सोक्कण्डा इति यावत् राज्यं सम्रेऽपि नेहन्ते इति भावः । ६) गोरी[ए]
इति—गौर्याः चिडुरभारः जलगोहोतीर्णयाः निषवत्स्थूलबिन्दुभिः विगलितप्रसूनमालाविरहदुःखेन रुदतीव ।

१ स्कन्धमप० B. २ संकीर्णकं B. ३ पहु जुह P. ४ किअइ B. ५ मच्छरिअं A. ६ विरहो B.
७ लहरी N. ८ वुक्काइ B. ९ स्कन्धकार्धे वि० P. १० आचार्येऽन्या० B. ११ निवसतो N. १२ सहृण्डा
AP. १३ सुविणे वि AB. १४ गोरीए KN. १५ गोहोतिजि० DP. १६ घोरविदूहिं ODY. १७ रुदन्त्य CS.
१८ चतुर्विंशतिः A. १९ भेदानां B.

गाथादिष्वपि । वर्द्धमानचगणद्वयविकल्पैर्विशल्या पूर्वपूर्वविकल्पानां तादने विकल्पसंख्या
उच्येयाः ॥ १९.१ ॥

क्रमवृद्धोद्वयवसमुपात् ॥ २० ॥

गाथात्परं क्रमेण चगणद्वयवृद्ध्या उद्-वि-अव-सम्-उप-परो गाथो भवति । उद्गाथ-
विगाथ-अवगाथ-संगाथ-उपगाथा इत्यर्थः । "उद्गाथो यथा—

"सिरिवद्धमाणजिणयर उग्गाहंतो सुगहिवो तुज्ज अइसयसिरिं परूढरोमंचो ।

अहिलसइ मुहसइस्सं ठाणे दिट्ठीसइस्सस्स ॥ २०.१ ॥

"विगाथो यथा—

"सिरिकुमरवालमूवइ अब्भुअचरिअवण्णं तुज्ज जो किर

करेउमिच्छइ कुसग्गतिकप्परुद्धी वि ।

वाहाहिं सो विगाहिउमिच्छइ खणाचरं सयलं ॥ २०.२ ॥

"अवगाथो यथा—

"सो जयइ अजळ्ठाणं वायागुंफो पुराणसुकईण को वि उन्नो

चिअ सरिंहाहो अकलिअमज्जो सया वि विबुद्धेहिं ।

जो अवगाहिज्जंतो निरंतरं देइ अमयरसं ॥ २०.३ ॥

"संगाथो यथा—

"नहकोलस्स प दाढा तिवरखुंरुप्यं व जलणउत्तिण्णमंगं-

महाभटस किंसुअवतंसउ वर पुत्तूअवहविसाइ पत्ताहे ।

कणयपिसंगीं हरिणकलेहिआ सहइ उअयंती ॥ २०.४ ॥

"उपगाथो यथा—

१) उद्गाथो यथेति—अत्र पूर्वविधिना गुणने भेदाः ३२७६८०००००० । २) सिरिवद्धमाणचि-
उद्गाहमानः स्तुपद्वितीयः । इन्द्रस्तव भवतिप्रयत्नशीलं उदारपरोमात्रकनुकः । अभिलषते मुक्तसहस्रं स्थाने पठि-
सहस्रस्य । ३) विगाथो यथेत्यत्र भेदाः ६५५३६०००००००० । ४) सिरिकुमरेत्यत्र अश्वद्वयपरितवर्णने एव
यः पुमान् किल कर्तुमिच्छति कुलामतीक्ष्णतुज्जा वाहाभिः स पुमान् विगाहितुं वाञ्छति रमाकरं सकृदम् ।
५) अवगाथो यथेति—अत्र भेदाः १३१०७२००००००००० । ६) सो जयहति—स जयति अत्राद्य-
स्थानं भजलस्थानं [वा] । वाग्युग्मः पुराणकवीनां कोऽपि अन्य एव सरिजायः समुद्रः । यः अवगाहमानः
सन् । कैः देवैः मुर्षाभिश्च । अमृतत्वं अमृतं पक्षे अत्रारादयो रसा उच्यन्ते । ७) संगायो यथेति—अत्र
भेदाः २६२१४४००००००००००० । ८) नहकोलस्स वेद्यत्र आकाशवाराहस्य । इवोपेक्षते । दंष्ट्रा भयया तीक्ष्णं
क्षुरे अर्धचन्द्राकारं लोहमयं बाणं अग्निमप्याग्निर्गते कन्दर्पमहाभटस्य । अपवा पूर्वदिग्बन्धाः किमुकप्रकर्
ह्युपेक्षते । कुर्वन्ती मृगाङ्गलेसा कनकवतीका सोमते । पीतरक्तयोरैक्यं कविसमये । उच्यन्ती । ९) उपगाथो
यथेति—अत्र भेदाः ५२४२८८०००००००००००० ।

१ भेदे-भेदानां F. २ उद्गाहितो AP. ३ करेहिमि A. ४ बुद्धी B. ५ वाहाहि B. ६ अजळ-
ठाणं P. अजळठाणं N. ७ अथो विम AS; अमु चिअ P. ८ सरिणाहो A. ९ क्षुरं व A; क्षुरं व B.
१० उपिण B. ११. पुत्तूअ B. १२ पिसी A. १३ हरिणंगडे A.

"समरमहोअहिमुभदकरिमयरं उच्छलंतसुहिरसलिलमसिवर-
दादिआइ सहसत्ति मेइणि उद्धरंतओ महिहराण
आकंपणाइं विरइंतो ।

उअ गाहइ चोलुकत्तं आइकोलु व्व मुअदंडो ॥ २०.५ ॥

गाथिनी ॥ २१ ॥

उपगाथाचगणद्वयवृद्ध्या गाथिनी । यथा—

"सिरिमूलरायभूवइकुलगयणमिअकं तिहुअणललाम जयसिरि-
निवास जसभरभरिअविअंत रिउभदकयंत निवकुमरवाल
भणिमो अइगहिराइं कईं तुज्ज चरिआइं ।

सयलगुणगाहिणी जस्स न किअ चउचयणवाणी वि ॥ २१.१ ॥

यथेष्टं मालागाथः ॥ २२ ॥

गाथिन्याः परं यथेष्टं चगणद्वयवृद्ध्या मालागाथः । यथा—

"इह माला गाहाण व वयंस पेच्छसु नवंबुवाहाण गयणविउल-
सरवरम्मि विमुक्कघोरघोसाण विज्जुजीहाविहीसणाण
वहलवारिनिचयपर्मंभिराण अइदीहगत्ताण ।

इद्धी गसइ मयंकं खेलंतं रायइंसं व ॥ २२.१ ॥

जातीफलाद्यर्थं गाथवद् दामादयः ॥ २३ ॥

जातीफलस्य प्रथमोऽर्थेऽन्यगात्रात् क्रमेण चगणद्वयवृद्ध्या दामादयो भवन्ति ।
गाथवदिति यथा गाथः केवल उद्-वि-अव-सम्-उपात् परो, मत्वर्थीयान्तो, मालायाश्च
पर उक्तस्तथायमपि । तत्र दामो यथा—

"जुहूँड व जूहाओ कड्डिअ चोलुकत्तंईणा "दरिअवेरिभूर्भूमयगलाण ।

कंठे पाएसु तहा ओ दीसइ चलिअं दाम ॥ २३.१ ॥

१) समरमहोअहिनि—हे राजन् तव भुजदण्डः आदिप्राह इव संक्रामत्तमुद्रमयाहते । कर्पभूर्त्तं
समुद्रम् । उद्धरन्तेतिरुपा मक्ता यत्र तै, पुनः रथिमेव सलिले यत्र, पुनः खडा पुन दंडा यत्र । किं कुर्वन् ।
उद्धरन्तेतिरुपा सहसा । पुनः किं कुर्वन् । पर्यंतानो राज्ञो च आकम्पनानि । २) सिरिमूलरायति—श्रीमूलराज
भूपतिकुलगगनमृगाइ हे त्रिमुवनललाम जयश्रीनिवास यशोभरभरितदिगन्त रिपुभदकवान् हे नृप कुमारपाल
यस्य ब्रह्मणः चतुर्वदननापि वाणी तव चरित्राणि बलं न समर्थेति वयं [कथं] भणामः । अ[इ]गहिराहति—
[अ]प्रकटानि । ३) इह माला गाहाणति—प्राहाणामिव कूरजलचरजीवानामित्यर्थः । हे वयस्य प्रेक्षस्व नूतन-
मेघमाला गगनरूपसरसि श्रीदन्तं चन्द्ररूपं राजहसम् । इदीनि—हा शिव । प्रसन्ने बहलजलनिकरेण मन्दरामन-
शीलानाम् । विभनस्यात्र पक्षद्वये समासः कार्यः मन्थरगतवि(न)मिति भावः । ४) जुहाउचेत्तत्र । राज्ञो
पूपादिव कंठरचनामप्यात् माह्व्य उत्कट्यैरिभूपरूपहस्तिनां कण्ठे पादं क्षिप्तं दृश्यते यन्धनम् । नो सूत्रनायाम् ।

१ All mss. and N. read मयरमुच्छ- against metre; P seems to read मयसुच्छं. २ दाडिआइ S. ३ विरयंतो ANP. ४ ओ S. ५ चोलुकत्तं आइ dropped in A. ६ मियं A; मयंक P. ७ विहयण AD. ८ कह dropped in A. ९ गाहिनी S. १० पणचिराण NS. ११ मयं A; portion from मयंक to the end of २३.५ not photographed in P. १२ दामायाः सुः P. १३ जहात्तं N. १४ रायणा A. १५ दरिआ वेरि S; दसिअवेरि AC. १६ भूत N.

उदामो यथा—

“चालुक तुञ्ज नयरी उदामसुरालयाण सिहरेसु पवणतरलेहि दीहरथयवढकरेहि ।
देइ चविलापहारं किल कलिणो ओअरंतस्स ॥ २३.२ ॥

विदामो यथा—

“सिरिक्कमरंवाल मुचसि सरमालं जत्थ जत्थ सुहदम्मि
तत्थ तत्थ अणुममालगो सयंवरकए सहस सि ।
मेहैइ सुक्कुसुममयं सुरजुअइज्जणो वि दाम नवं ॥ २३.३ ॥

अयदामो यथा—

“ओ दामाई रयंतीइ तीइ कामस्स पूअणनिमिच्चमिह तुह समागमूसवं
तदिअहमहिलसंतीएँ नवकुयलयच्छीए ।
कुसुमसमिद्धिविरहिअं उज्जाणं निम्मिअं सयलं ॥ २३.४ ॥

संदामो यथा—

“अणुरयणि चंदकिरणेँफंसप्पसरंतचंदकंतसिलानीसंदामयरस-
सिंचिज्जमाणतत्तलनिसण्णरइफेलिखिन्नविज्जाहरमिहुणो ।
जिणचरणैरयपवित्तो रेहइ सिरिबज्जयंतगिरी ॥ २३.५ ॥

उपदामो यथा—

“सिरिमूलराय भूवंइकुल्लगयणमिअंके तुह दिसजंयम्मि तुद्धरतुरंगलुर-
पुडुक्सायमेइणीयहलधूलिपढलेण पंकिलिज्जंतसायरसलिलसयणिजे ।

उँअ दामोअरमेहिँ लच्छी अइवुँकर रमँइ ॥ २३.६ ॥

१) चालुकैस्स चालुक्य तव नगरी उदामसुरालयाणां सिहरेसु पवणतरलैः दीर्घपञ्चपदकरी
ददाति चपेदापहारं किल कलेवरतरतः । २) सिरिकुमरपाल हे राजन् यत्र यत्र त्वं शरमालां मुचसि
यसिन्मुभदे तत्र तत्र अनुलङ्घः सुरीजनोऽपि कुसुमदाम मुञ्चति । ३) ओ दामाई इति—ओ स्वनायान् ।
च(य)न्या तथा कामपूजनकृते तव समागमोत्सवं च(मे)लनदिवसोत्सवमित्यस्या मवकुनलयाद्या कुसुम-
समृद्धिवि(र)हितं उद्यानं निर्मितं सकलम् । ४) अणुरयणि—अनुदिनं चन्द्रकिरणस्पर्शात् प्रसरच्चन्द्रकान्त-
शिलावो निष्यन्दामृतरसेन सिच्यमानतरतले निषण्णसतिग्रेलिपि(सि)धविषाधमिधुनानि यत्र सः । त्रिनयन-
राजःपवित्रः राजते श्री उज्जयन्तागिरीः । ५) सिरिमूलराय—दे धीमूलराय भूयति कुञ्जगगनशृगाङ्ग तव
दिग्जये उल्लटतुपार(तुरंग)सुरपुटोत्खातमेदिनीप्रभूवरजःपटलेन कर्दमीमक्लसागरसायनीये दामोदरसमीपे इदानीं
लक्ष्मीः कथेन रमते ।

१ चालुक BD; चालुक B; चालुक N. २ कुमरपाल A.B. ३ मिहइ B. ४ पुँअ A; पुँअ N. ५ विज-
सहरमि. ६; विजयियाहरमि. A. ६ चलय B. ७ भूअइ B. ८ मयंके C.D. ९ दिलिज. B. १० पुटुत्साइ
B; पुटुत्साय B; पुटुत्साय B; पुटुत्साय B. ११ उव A.B. १२ मिहि A.B. १३ वुक्कर A. १४ ममइ A.

दामिनी यथा—

“सिरिसिद्धरायनंवृण तुमयं आयंवमिर्वित्तं ज्ञात्ति धाविरीरै इमाइ
पञ्चावलत्तवससिदिलवद्वगंठि र्हसिऊण
रमणत्थलैल चरणग्गाएसु रईअघणावेढम् ।
मणिकंचिदाम निम्मिअगइखलणं दामिणी, होइ ॥ २३.७ ॥

मालादामो यथा—

“हं हो जुआणय तुमं मा उज्जाणम्मि भर्मसु भुल्लो वि अन्नहा इत्थ कुल्लिअ-
नवह्ममल्लिआवचयकोर्डअपरायणण मयभिंमल्लाण
कंदप्पविग्ममुग्मासिआण पोर्डमहिलिआण ।
दूसहकडक्खमालादामिअहिअओ न नीहरसि ॥ २३.८ ॥

ईदानीं मात्राच्छन्दसां गुरुलघुपरिज्ञानार्थमाह—

“मात्रा वर्णोना गो” वर्णा गूना लः ॥ २४ ॥

यस्य कस्यापि मात्राच्छन्दसो यावत्यो मात्रा भवन्ति ता वर्णानां अक्षरैरूनां
गुरवो ज्ञातव्याः । तथा वर्णा गुरुभिरूना लघवो ज्ञातव्याः । तत्रायमुपयोगः । यदा
कश्चित्पृच्छति अष्टात्रिंशद्वर्णैर्यां कति गुरवः कति वा लघव इति—तदा “सप्तपञ्चाशति
शास्त्रोपदिष्टायामार्यामात्रासंख्यायामष्टात्रिंशतं वर्णसंख्यामपनयेत् अत्र येऽवशिष्यन्ते
तान्गुरुलघुपदिशेत् । ते चैकोनविंशतिः । वर्णैर्भ्यश्च गुरुत्वात्तयित्वा शेषानेकोनविंशतिं
लघुलघुपदिशेत् । यथा—

१) सिरिसिद्धरायनंवृणेत्यत्र द्वे कुमारपाल लीं आथान्ते ईक्षितुं शीघ्रं धावमानायाः भस्याः पर्याकुलत्व-
वशाद् शिथिलीभूतबद्धमन्त्रितः संसित्वा र्हसिऊण ह्यादिपर्वणाद् पूर्वोऽत्र गुरुर्न भवति । रमणत्थलाडपि—जय-
मस्खलाद् । यदनेकार्यसंग्रहः—‘रमण पुनः । पटोलमूले जघने रमणो रासमे प्रिये’ इति । संग्रवं चरणाग्रतो
रचितघनावेष्टं यथा स्वात्तया रचितगतिसूत्रकला दामिनी पञ्चवन्धनरञ्जुर्भवतीति । २) हं हो जुआणयस्ति—
भो भो युक्त्वं जघाने मा भ्रम । भुल्लो देवयोऽज्ञाकार्ये । यदि च यमिष्यसि तदात्र पुष्पितनूतनमल्लिकारूपवने
[स] कुतूहलानां मद्विद्वलानां कन्दर्पविभ्रमोद्भासितानां प्रौढमहेलिकानां दुःसहकटाक्षधेनिरुद्धदयः सन् न
निस्सरसि । न बहिरागमिष्यसीति भावः । ३) मात्रा वर्णोना इति—गो गुरवो [लो] लघवः । तथा वर्णा
निवक्षिजाक्षराणि । ४) सप्तपञ्चाशतीत्यत्र आर्या-पय्या-विपुला-चपलादेः पूर्वार्द्धे ७ चरणा गुरुश्च तस्य मात्राद्वयं
नियक्ष्यते एते ३० मात्राः । अपराद्धे तु पष्ठस्य लघुत्वात् ३ हानी २७ मात्राः । एते द्वयोर्मैत्रे ५७ भवन्ति ।
जयति विव्रितित्यत्र आरुमिकं भयं यासुः । एते रजान्तर्वर्ती दोषः । यमिते सति समकसहिते (इत्यार्या-
प्रकरणम्) ।

१ उन्निघवं B. २ धाविरीरै AB. ३ एखलाओ D. ४ रईअ० GJ. ५ निमियगइ A. ६ भवसु B.
७ मल्लिआचय S. ८ येऊअ S. ९ विन्मासिआण S; १० उपोढम्—N; पोडमहिलिआण A. ११ अथ P.
१२ गा M. १३ स्सुः P. १४ सेयाः P. १५ तथा to ज्ञातव्या dropped in P. १६ यथा P.
१७ ॥ adds. आर्यानां. Portion from आर्यामात्रासं to तुह विरहे in २५-१ is not photo-
graphed in P. १८ एव A. १९ से गुरुः P. २० सेयाः. १५ लघवः P.

जयति विजितान्वतेजाः सुरासुराधीशसेवितः श्रीमान् ।

विमलस्त्रासविरहितखिलोकचिन्तामणिर्विरः ॥ २४.१ ॥ इति ॥

आर्याप्रकरणम् ।

पौ चौ तो गलितकं यमितेऽहौ ॥ २५ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ चतुर्मात्रावेकस्त्रिमात्रो गणो गलितकम् । अंहौ पादे यमिते सति । तगणो यद्यपि वर्णगणोऽप्यस्ति तथापि मात्रागणसमभिव्याहारादिह मात्रागणो गृह्यते । एवमन्यत्रापि । यथा—

“गलिअंजणधवले वहइ नयणपंकए,

मुहय चयइ कालागुरुचंदणपंकए ।

सहीअणअप्पिअं दलई भिअ निर्दयं,

सा तुह विरहे मालइवाम विणिहयं ॥ २५.१ ॥

तृतीये पष्ठे लघुपात् ॥ २६ ॥

यमितेऽहौ तृतीये पष्ठे च “लघुन्युपात् । उपगलितकमित्यर्थः । यथा—

“तुह विजयपयाणयभेरीरवढंवरं,

झत्ति निमुणिऊण पडिरवमुहंलिअंवरं ।

सज्जेसेण पकंपिरस हरीणो करओ,

उअ गलिअमिमं खु धणुहं धरए सरओ ॥ २६.१ ॥

समेऽन्तरात् ॥ २७ ॥

“समेऽहौ यमितेऽन्तरात् । अन्तरगलितकमित्यर्थः । यथा—

“उअ वयंस विथरिअमहुंसबलच्छिअं,

रणरणंतभसलावल्लिअं वणराइअं ।

१) गलिअंजणधवले । निरन्तराधुपाताद्वलिताजने सती धवले वहति नयनपङ्के सुभग सञ्जति कृप्या-
गुरुचन्दनयोः पङ्ककं विलेपनाई कर्दमम् । सखीजनार्पितं चूर्णयति निर्दयं सा तव विरहे मालतीदान । विनिद्रकं
त्रिकुसितम् । २) लघुन्युपादिति—प्रतिपादं लघुन्यधरे दृते सति । ३) तुह विजयेत्यत्र तव विजय-
प्रपाणभेरीसाम्बादम्बर शीघ्रं ध्रुत्वा प्रतिवमुत्तरिताम्बरसाध्वसेन भयेन प्रकम्पमानस्य इन्द्रस्य क्रुदाय पश्य
गलितं इदम् । सुराभ्यो निश्चये पादपूरणे च । धनुः धरति शरम् । ४) समेऽभाविति—गणा. पूर्ववत् ।
यमिते समयमेकं । ५) उअ वयंसेत्यत्र पश्य हे वयस्ये विस्तृतवस्तुतोत्सवल्दमीकां रणरणद्वमरावल्लिकां वन-
रात्रिकां कवल्लिअचितोत्पन्नमनस्विनीमालिकां पुस्तगलिङ्गमुमान्तरगलितपरागिकाम् ।

१ तौ D.Y. २ दलइ भिअ ३ निर्दयं DCDSP. ४ मुहयेयंवरं P. ५ सज्जेसेण A. ६ धरइ B.
७ समे पादेऽन्तरात् H. ८ नधुसुव B. ९ वणराइअ A.

कवलिअचिरपरूढमाणंसिणिमाणिअं^१,

फुल्लं वहिउसुमंतरगलिअपयइअं ॥ २७.१ ॥

अन्ये तु प्रथमचतुर्थयोः पादयोर्यमनेऽन्तरगलितकमाहुः । यथा—

^२पत्तलच्छि सुहयं जणमोहपयासयं,

गलिअनिइइदीवरपत्तसहोअरं ।

सहइ तुज्ज एअं तं लोअणजुअलयं,

पत्तलच्छि सुहयंजणमोहपयासयं ॥ २७.२ ॥

पौ चौ पो वेः ॥ २८ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ चतुर्मात्रौ एकः पञ्चमात्रश्चेद् यमितेऽहौ वेर्गलितकम् । विगलितकमित्यर्थः । यथा—

^३उअ महुसमओ मिउफुरिअमलयपवमाणओ,

विगलिअचिरपरूढमाणंसिणिजणमाणओ ।

कोइलाहिं कयकलगीइहिं गिजमाणओ,

वम्मइस्स विजवम्मि सहाओ अत्तमाणओ ॥ २८.१ ॥

चौ पः समः ॥ २९ ॥

द्वौ चतुर्मात्रौ पञ्चमात्रश्चेको यमितेऽहौ समः परं गलितकम् । संगलितकमित्यर्थः ।

यथा—

^४वणफळमरसं गलिअयं,

जस्स य निवुइइदाययं ।

तस्स सया वणवासिणो,

किं पण्णामि महेसिणो ॥ २९.१ ॥

पत्तीगाः शुभात् ॥ ३० ॥

एकः पण्मात्रः चत्वारस्त्रिमात्राः गुरुश्च यमितेऽहौ शुभाद् गलितकम् । शुभगलितकमित्यर्थः । यथा—

१) पणकप्पि इत्यत्र पणलाक्षि सुखं जनानां मोघपदं निष्फलव्यापारलक्षणास्त्वद् । अथवा जनानां मोहपदं मोहव्यापारलक्षणाध्वयम् । गलितविन्द्वीवरपत्रमुत्पन्नं दोषमेव क्व पृथगोचनपुगलकम् । प्राप्ता लक्ष्मीर्यन् । सञ्जीकमित्यर्थः । शुभगात्रनमयूखप्रकाशकम् । अथवा शुभगात्रनस्य मोघपदे निष्फलपदे वासकं स्यासकम् । २) उअ महुसेत्यत्र पश्य मप्रमनयोऽस्ति मरुपुरितमलयपयमानो विगलितचिरपरूढमनस्विनीमानकः कोकि-
लाभिः हूलकजगीतिभिः गीयमानः कन्दूरस्य विजये सहायः । वस्समनो निररमः । ३) वणकळं नीरसं भूमि-
पतितं वल्ल च निरुतिरायकं सम्यधिदत् । वल्ल सदा वनवासिना किं वनेयादि महर्षेः ।

१ मासभं B. २ उज्ज्वितं **पणइने A. ३ यमितेऽन्तर- कमित्तादुर्वया A. ४ गलितनिर्गमदीवर A;
गलिअनिर्गमे ईरो B. ५ Portion from जनमोह- to वनगलित in १२ com. is not photo-
graphed in F. ६ अहो । गलितकं वेसविचारः आयत्तिरूपकरणसमानिः F. । ७ सहाउ B. ८ वन-
कम्मरसं B. ९ निवुरसं B.

“पुनरवि निबरजसिरिर्मुहगलिआसया,

पल्वयकंदरेसु निवसंतया सया ।

पहु तुह रिउणो धरंतया मुणिज्वयं,

पुणो पुणो वि हु उवालहंति दिव्वयं ॥ ३०.१ ॥

चः पौ चौ तैः समात् ॥ ३१ ॥

एकधर्तुमात्रो द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ चतुर्मात्रौ एकस्त्रिमात्रौऽहौ यमिते समाद्
गलितकम् । समगलितकमित्यर्थः । यथा -

“दुदरवारिर्वुद्धिघोरा चलविज्जुलमीसणा,

सेलगुहंवरालपडिसदिअदुगुणिअनीसणा ।

जाव समुत्थरंति मेहा पिहिअंवरदेसया,

परिआ ताव हुंति जंघूफलसम गलिआसैया ॥ ३१.१ ॥

तदोजे चतौ मुखात् ॥ ३२ ॥

तदेव समगलितकमोजपादयोः चगणतगणौ चेत्तदा मुखाद् गलितकम् । मुख-
गलितकमित्यर्थः । यथा -

“सयवत्तयं,

मुहगलिअमहुकरसुरहिअजलमलिसयवत्तवं ।

तमणंगोओ,

चावम्मि ठवेविणु कस्स ध न हु हंतं मणं गजो ॥ ३२.१ ॥

पाचृनौजे जः समे जो लीर्वा मालायाः ॥ ३३ ॥

पञ्मात्राद् गणात्परे दश चगणा न विपमे जः समे जो “लघुचतुष्टयं वा यमितेऽहौ
मालाया गलितकम् । मालागलितकमित्यर्थः ॥ यथा -

1) पुनरविचि - पुनरवि । निजरज्यधीमुखगलित्ताहायाः पर्वतकन्दरेषु निवसन्तः सदा हे ग्रभो एव
रिपवो धरन्तः मुनिप्रथ पुनः पुनर्निर्धयेन उपालयन्ते वैवम् । 2) दुदरवारिचि - दुदरवारिचिघोराः कल-
विधुनीपणाः दौलगुहान्तरालप्रतिधाद्विद्विगुणितानि सनाः यानद्विधरन्ति मेधाः पिहिषाम्बरदेसाकाः पयिका-
क्षावन्नवन्ति जम्बूफलसमगलित्ताहाकाः । जम्बूफलानां समाः सन्तः गलिवा भासा यान्मा येषां एते गलितानि
प्रयित्तानि आशयानि येषां नष्टमध्यानि । तदा हि तानि क्ष्यन्ते । अथवा जम्बूफलसमा अत्र एव गलिता पतिता
भासा येषाम् । यपांकाटेन जम्बूफलानि पतन्ति । 3) सयवत्तयमित्यत्र शतपत्रकं मुरगलितमकरन्दौघमुर-
भितजलं मलीनां राजानि तेषां पर्वतं जीवकम् । तद्वद्वा चापे सस्याप्य कस्य न हु निधित्वं हन्ति मनो गतः ।
4) लघुचतुष्टयं वेति - पादचतुष्टयेऽपि विपमत्पाने कृत्यपत्रमसप्तमनवर्मेकादशलक्षणे जगणे न स्यात् । तथा
समे द्वितीयचतुर्गुणपद्यादयमलक्षणे जगणे लघुचतुष्टयं वा भवति सर्वेषु पादेषु ।

१ विरिमुहः B; - मुहगलियआसया A. २ निवसतया सया B; सया dropped in B. ३ द्विः B.
४ वुद्धि B; वुद्धि M. ५ पिहिअंवर A. ६ परिआ B; परिअतोच हुंति A. ७ गलिअआसया A.
८ मुहगलियं महुः A; मुहगलिअमहुः B. ९ तवयं गजो B. १० हंति B.

"खेलिरकामिणीकराहयविरलविअसिअजलंरुहमालागलिअपरायसुरहिअंसलिलयं,

तरलतरंगपरिर्नैश्चिरकलहंसमिहुणावलि सरहसकिज्जमाणकलयलकलिलयं ।

अभंलिहृतदपरिरुदवहलववेलतिलयतमालतालीवणपडिहयसरदिणयरैकरयं,

पिच्छ सरोवरं इममणारयं पि विज्जाहरसुरवरकिभराण एक्कं विलासहरयं ॥ ३३.१ ॥

चूर्गन्तो मुग्धात् ॥ ३४ ॥

पगणात्परे अद्यै चगणा गुर्वन्ताः । नौजे जः समे जो लीर्वा यमित्तं हौ मुग्धाद्
गलितकम् । मुग्धगलितकमित्यर्थः । चूः इत्यस्य गन्तत्वेन विशेषणादन्यत्रगणो गुर्वन्तो
लभ्यते । न तु पृथगेन गुरुः । अन्यथा चूगाविति कुर्यात् । यथा—

"नमिरसुरासुरिंदसिरेरयणमउडरुइभरकरंविअचरणं कमलनहमणि,

सयलतिलोअलोअलोअणविहरणमोहंधयारनिअरविहडणनहमणि ।

न नवसि जइ जुआइजिणइंदेममलकेवलसिरिकुलहरमिह भवभयहणं,

ता वयंस तुह रयणं बिअ कराउ मुद्ध गलितं किर विहलमिवं खु जणणं ॥ ३४.१ ॥

चूरुग्रात् ॥ ३५ ॥

पात्परे पद् चगणा गन्ताः । नौजे जः समे जो लीर्वा यमित्तं हौ उग्राद् गलितकम् ।
उग्रगलितकमित्यर्थः ॥ यथा—

"निर्मलनाणदिट्ठिअवलोइअमुवणंयलं विसुद्धचित्तं,

उगगगलिअसर्मंगकम्मं निरवहिनाणरइअजगचित्तं ।

वीरं संमराणि तारणतैरंडयं समपसन्नसोहं,

पडिओ दुत्तरस्स भयसायरस्स लहरीभरम्मि सोहं ॥ ३५.१ ॥

1) खेलिरकामिणीकराहयविरलविकसितजलरुहमालागलितपरायसुरमित्त-
सलिलकम् । तरलतरंगपरिर्नैश्चिरकलहंसमिधुनावलीना सरभस कियमाण कलकलसद्वदिपस्तेन कलि-
लकम् । अभंलिहृतदभिरुदवहलववेलतिलयतमालतालीवणेन प्रतिहृतकटिनदिणकरकरा यत्र । स्वार्थे के करकम् ।
पइय सरोवर इदं अनारत विद्याधरसुरकिभराणा एक विलासगृहम् । 2) नमिरसुरेत्यत्र नम्रसुरासुरेन्द्रशिरो-
रत्नमुकुटरुचिभरकरमित्तमिश्रितकमलजननहमणि सकलत्रिलोकलोचनावा पीडनशीलमोहान्धकारानिकरविघटने
मभोमणि सूर्यम् । न नमसि । रुदनमोवं इति मस्य व । यदि युगादिजिनेन्द्र भमलकेवलश्रीकुलगृह भवभयहननं
तत्त्व वयस्य तव रय एव करात् हे मुग्ध गलित किल विहलमिदं मिश्रित जननम् । 3) निर्मलनाणेत्यत्र
निर्मलज्ञानदृष्ट्यवलोकिताभुवनतल विसुद्धचित्तम् । उग्र सत्त्व गलित समग्रं कर्म यस्मात् । निरवधिज्ञानरचित-
जगच्चित्र जगच्छन्देन जगत्त्वा जना गृह्णन्ते आधाराभेययोस्तेमेदोपचारात् । वीर चरमजिन स्मरामि तारणयान-
पादम् । सर्वप्राणिषु समाम्भयस्या भव एव प्रसन्नता बोधा यस्य । जयवा क्षमेन उपक्षमेन प्रसन्ना । पतिक
दुस्तरस्य भयसागरस्य लहरीभरे सोऽहम् ।

१ जलरहि S २ सरदिअ S, सुरदिअ B. ३ परिणचिर A. ४ सयसदरसकिं S, सरहदिं A.
५ बहलबहुल B. ६ दिणरयक्य S. ७ एक A, एव V. ८ अन्यथो गान्तो न तु P. ९ सिरिरयण a.
१० चलण P. ११ लोअ dropped in DA. V, विहरण V, विहरण B १२ निअर dropped in
D. १३ जिणयदमनल BB, मलकेल to 38 com. dropped in P. १४ इण S. १५ गलितमुग्ध-
A. १६ निर्मल A. १७ भुवणलय B. १८ समग्र DP, समग्रा N. १९ तरंइयसग्ग A. २० पडिओ CB,
१९ छन्दो.

पौ तः सुन्दरा ॥ ३६ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ त्रिमात्रश्चैको यमितेऽहौ सुन्दरा नाम गलितकम् । नौजे जः समे
जो लीवेति निवृत्तम् । यथा -

“नरवारिदं द्रुह कित्तिआ,

कत्थ कत्थ न पडुत्तिआ ।

भरिअगयणमहिक्कंदरा,

कुंदसंत्तससिसुंदरा ॥ ३६.१ ॥

पौ तौ भूपणा ॥ ३७ ॥

“द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ त्रिमात्रौ यमितेऽहौ भूपणा नाम गलितकम् । यथा -

“पिच्छे पीवरमहापओहरा,

कस्स कस्स न वयंस मणहरा ।

विप्फुरंतसुरचापकण्ठिआ,

भूत्तणा नहसिरी ज्वद्धिआ ॥ ३७.१ ॥

चपचापचाल्णा मालागलिता ॥ ३८ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रः चतुर्मात्रद्वयं पञ्चमात्रः चतुर्मात्रद्वयं लघुगुरु च मालागलिता ।

यथा -

“न मुण्णिज्जइ गळाउ रयणमाला गलिद्धिआ न गणिज्जइ भग्गओ,

मणिवल्लयनिअरो न य जाणिज्जइ अमुअंचलो वि हु विलग्गओ ।

धौलुक्ककुलंवरदिणमणि तुह अवलोअणनिमित्तधावंतिहिं,

मयरद्धयवाणपोरणिविद्धहिअइहि नारिहि इरिसिज्जंतिहि ॥ ३८.१ ॥

पथीः समे जो लीवा विलम्बिता ॥ ३९ ॥

एकः पण्मात्रश्चतुष्टयं च । तथा समे स्थाने जगणो लघुचतुष्टयं बाहौ यमिते
विलम्बितागलितकम् । यथा -

1) नरवारिदेत्यत्र हे नरवेनेन्द्र तव कीर्तिः कुत्र कुत्र न प्राप्ता भूत्वागमनमहा(ही)गुहा कुन्दसंत्तससि-
सुन्दरी । ॥) द्वौ त्रिमात्रौ इत्यत्र अत्र तावत् तगणद्वयस्य स्थाने पगण. ३५॥ एवंविधः श्लेष्यते तदा तगण-
द्वयन्यवहारो न भवति । अतः पृथग्ग्रहणम् । एवमन्यत्रापि ज्ञेयम् । 3) पिच्छ पीवेत्यत्र पश्य पीवरमहापयो-
धरा कस्य कस्य न हे वयस्य मणोहरा विप्फुरंतसुरचापकण्ठिकाभूपणा नभसः धावणमासस्य गगनस्य च भीः सा
उपस्थिता प्रकटिता । 4) न मुण्णिज्जइ गळाउत्ति - न ज्ञायते गळात् रयणमाला गलिता न गणयते भग्गओऽपि
मणिवल्लयनिकरो न च ज्ञायते अंशुकान्तलोऽपि विलम्बका कण्टकादौ । हे धौलुक्ककुलंवारदिनमणे कुम्भारपाठ
तवालोकननिमित्तं धावन्तीभिर्मंकरण्यत्राणविद्धद्वयामिनीरीभिर्हर्षन्दीभिः ।

१ सुन्दराय M; सुन्दरा D. २ पेच्छ DDP, पीच्छ M. ३ कंविआ B. ४ चागला JY. ५ 7 adds
यमितेहो after च. ६ जाणिज्जइ A. ७ चालुक्क DCDP. ८ धारंतहिं A. ९ चयणचट्टु ODP.

"मसिसव्वंभयारि घणतिमिरमालिआओ,

उअह समुहसंति दुव्वारमालिआओ ।

वैसयपंजरेसु सुत्ताओ सारिआओ,

तह अविलंविआओ जंति अहिसारिआओ ॥ ३९.१ ॥

गन्तचः पञ्चपाः खण्डोद्धतम् ॥ ४० ॥

गुर्वन्तश्चतुर्मात्रः पञ्चमात्रः चतुर्मात्रपञ्चकं पञ्चमात्रश्च । समे जो लीर्वा खण्डो-
द्गतम् । यथा -

"खंडुगर्गमिंदुविंमणिमज्जवि अहिणवर्किंसुअकुसुमसरिसयं,

न हु जा चंदिमाह तिमिरभरं किर परिदळिअण पयइइ हरिसयं ।

धम्मीसरमइस्स सरनिअरेहिं अइवूसहिहिं पहरिजंतओ,

अहिं ता संपइ अहिसरणे पयइइ जुवइजणो तुवरंतओ ॥ ४०.१ ॥

वर्पाचीपाः प्रसृता ॥ ४१ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रचतुष्टयं पञ्चमात्रश्च प्रसृता । यथा -

"जं किर मुद्धिआइ तीए अहिणवमहुसमयलच्छितुवरिजंतओ,

पसरिअमलयमारुओ न हु मुहाइ गुह विरहंमि सुरुषे छिंवंतओ ।

तस्स व चित्तिअण पडिखलणकारणं किरइ रुद्धनइयलयहाओ,

किर णणुहिइंआओ घणनीससिअसमीरलहपीओ अइवूसहाओ ॥ ४१.१ ॥

चुर्दो नौजे जो लम्बिता ॥ ४२ ॥

पञ्च चतुर्मात्राः द्विमात्रवैको नौजे जगणथेष्टम्बितागलितकम् । यथा -

"कइलासतुलणपयडिअवहुवाइपणं,

संजणिअतिअसमंडलवहुवाइपणं ।

1) मसिसव्वंभयारिअण मपीसप्रह्मचारिघनतिमिरमालिकाः पश्यथ समुहसन्ति दुर्वारं यथा साक्षया । हे आलिकाः सत्यः वासकपञ्जरेषु सुप्ताः शारिकाः । तथा अविलम्बिताः स्वरिताः यान्ति । याः कामक्रान्ताः स्वयं भर्तारं प्रतिप्रवन्ति ता अभिसारिका उच्यन्ते । 2) खंडुगर्गमित्यत्र । अर्धोद्धतं पञ्चविंशं इयं भयापि अभिनवर्किंसुअकुसुमसरसं न निश्चितं यावत् चन्द्रिकया तिमिरभरं किल परिदाल्य प्रकटयति हर्षम् । धम्मीसरान्दो देइयः कामवाचकः । पण्ड भट्टसल्ल बाणजिकीः । कर्णभूतैरितिदुःसहः । ताड्यमानः अधिकं यथा श्लाघा तस्मात्प्रति अभिररणे भर्तुर्भक्तिजनः प्रवर्तते स्वरमाणः । 3) जं किर मुद्धिआइ इत्यत्र हे शुभग यस्मात्कारणात् । किलेति निश्चये । तस्या मुनियकायाः तव विरहे मलयमारुतः टिवाभिति अग्रे लग्नयि न सुखायते । कर्णभूतः । अभिनववसन्तलक्षण्या स्वरमाणः । तस्मात्कारणात् तत्प्रतिस्तरनकारणं ध्यात्वा रुद्धन-भस्तरपयाः उष्णोष्णिका अत्युष्णा अतिदुःसहाः निश्वासयामुलहति करोति (किरति ?) । 4) कइलासतुल-णेत्यत्र कैलासतोलेन प्रकटितं बहुतरं बाह्यापदं बाह्यापारो येन संजनितात्रिदशमण्डलवपूवापरपसा मालम्बि-तक्षयकारणदशाशतेन । वणे इति निश्चये । नीता संता दशास्येन वने कान्ते ।

१ सव्वंभयारि A; सव्वंभयारि B; सव्वंभयारि D. २ ओअह B. ३ 'The line is dropped in D. ४ अवलेविआओ AC. ५ अहिसारिओ O. ६ खंडुगर्ग D. ७ अइसरये B. ८ चयाः चीयाः H. ९ सल्ल A. १० टणुहिआओ B.

आलंविअख्यकारणदसासएण वणे,

नीआ सीआ तेणं दसासएण वणे ॥ ४२.१ ॥

सौजे पैर्विच्छित्तिः ॥ ४३ ॥

सैव लम्बिता ओजे पणैः विच्छित्तिर्गलितकमहौ यमिते । यथा—

”रणरंति जत्थ पमत्ता कुसुमेसु सिलीमुहा,

होति जत्थ लोअदूसहा कुसुमेसुसिलीमुहा ।

विच्छित्तिपरो तरुणिअणो विर्णा वि डु महु समओ,

विग्भमइ जत्थ सैमुत्तरइ एस इह महुसमओ ॥ ४३.१ ॥

चापचपदा ललिता ॥ ४४ ॥

चद्वयं पचपदांश्चौ यमिते ललितागलितकम् । यथा—

”मत्तमयरपुच्छच्छटोईभग्गवणराईअं,

तीरसहंतलयंगलवलिकणइय्यणराईअं ।

नहमंडलगरुअनिरंतरविविहचणगालयं,

उअहिं पेच्छे ललिअंगत्ति ईअं घणवालयं ॥ ४४.१ ॥

उभे विपमा ॥ ४५ ॥

उभे विच्छित्तिललिते ललिताविच्छिची या संकीर्णे विपमंगलितकमहौ यमिते ।

यथा—

”तरलं दीहत्तेणेण पाविअकणममं,

विसमत्थमोहसायरे करेइ कं ण मगं ।

एअं तुद नयणजुअलयं सुंदरि कालसारं,

सोहाविणिज्जिअलोअणं निंदइ कालसारं ॥ ४५.१ ॥

अत्र पूर्वार्द्धं ललिता अपराद्धे विच्छित्तिः ॥ ४५.१ ॥

1) रणरंतिव शब्दं कुर्वन्ति यत्र प्रमत्ताः पुष्पेषु भ्रमरा भवन्ति यत्र लोकादुत्तहाः कुसुमेषोः कामल-
बाणाः । विच्छित्तिः पत्रभृशद्विरचना तस्याः पत्रावणः तस्यांजने विनापि महु मये समइ महुद्वितः विभ्रमति
यत्र विस्तरति एष स इह महुसमयः । 2) मत्तमयरपुच्छेत्थ जदधि पइयेण सट्ठः । कथंभूवम् । मत्तम-
पुच्छच्छटोयेन भग्गा यनराजिका यत्र सः तथा तम् । तीरं राखमाना छवत्तलवत्था कणइति वट्टिविदोप-
वातां यनै राजितं तत् एतयोईन्द्रः (1) । नभोमण्डले ये गुरुत्वा निरन्तरा विविधा यना मेधास्तेषां पाळकं वटंम् ।
मेधानां हि समुद्रादेव वृत्तिभजनान् । यना व्याला जलचरत्तथा यत्र स तथा तम् । 3) तरलं दीहति—
इ सुन्दरि इदं नयनयुगलं चञ्चलं दीर्घायेन प्रसक्तममार्गे विपनासमोहसायरे करोति कं न ममम् । एतच्च
कालगुणेन सार प्रधानं किं च शोभाविनिर्मितं लोचने यस्य स तं कृष्णसारं हरिणं निन्दति ।

१ शिली० AE २ The line is dropped in D. ३ लोहद्वन्द्व ४. ४ शिली० E. ५ तुरगि-
अणो D. ६ विना dropped in D. ७ समुत्तरइ A. ८ छटोईअ० DP, चट्टाअ० BE. ९ राईअं A.
१० वनराइ dropped in S, वनराइअ A. ११ पिच्छ E. १२ लज्जियगाति A. १३ पत्र D. १४ वि-
मग० D, विपमाललितक० A.

तीचौ मुक्तावली ॥ ४६ ॥

चत्वारस्त्रिमात्राश्चतुर्मात्रश्चैको मुक्तावलीगलितकम् । यथा -

“चंदण्यं पिडु न हु सा सहए,
गंदयलं करकलिअं वहए ।

धरइ न मुक्तावलिअं हिअए,
तुज्ज तणुं चिअ लिहिअं निअए ॥ ४६-१ ॥

पिचौ रतिवल्लभः ॥ ४७ ॥

त्रयः पञ्चमात्राः चगणश्चैको रतिवल्लभो गलितकम् । यथा -

“दीसए एस तरुणिअणदुहहओ,
पञ्चवसर्तणू चेव रइवल्लहओ ।
जो भणइ मयणो हरेण परिअड्डो,
सो मांमि जणो निच्छईण अविअड्डो ॥ ४७-१ ॥

पौ चपौ हीरावली ॥ ४८ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ चतुर्मात्रपण्मात्रौ च हीरावलीगलितकम् । यथा -

“कुवलयदलनयणे पयावड्ढा कयं,
बहुरयणमयं पिव तुह वयणपंकयं ।
जैरिस मणहरदसणाहरकुंवलया,
हीरावलिबिहुंमवलइंदनीलया ॥ ४८-१ ॥
दण्डकार्पादिभ्योऽन्यच्च सयमकं गलितकमित्येके ॥ ४८-१ ॥
गलितकप्रकरणम् ।

*

गलितकमेवायमकं सानुप्रासं समाहि खड्गकम् ॥ ४९ ॥

पूर्वकाण्येन गलितकानि यमकरहितानि सानुप्रासानि यदि भवन्ति तदा खड्गक-
संज्ञानि ॥ ४९ ॥

१) चंदणं (पयं) पि डुति - चन्दनं सा न सङ्गते जयादङ्गे । यथा गण्डवले कपोलभागं करतलगतं
बहते शोकाकुलव्यात् । धरति न मुक्तावलीकां हृदये तव तनुमेव लिखितं पश्यते । हृदये कीदृशे । निजके ।
२) [दीसइति -] इत्यत एव तरुणीजनानां दुर्लभः प्रत्यक्षतनुः निश्चयेन रतिवल्लभः । य एवं वक्ति ‘हरेण
परिदग्धः’ स पुमान् मामि मन्ये निश्चयेनाविदग्धकः । मूर्ख इत्यर्थः । ३) कुवलयेत्यत्र हे कुवलयदलनयने
ब्रह्मणा बहुरयमयमितिव कृतं तव वदनपट्टजे यस्मिन्मनोहरदशनाघातकुन्तलकाः सन्ति । कीदृशाः । हीरावलिबिहुम-
दलेन्द्रनीलका इवेत्यर्थः । इति गलितकप्रकरणम् ।

१ तणुं चेअ B. २ परिअड्डो D. ३ सामि B. ४ निच्छईण B; निच्छएण B. ५ बहुरयणमयं D.
६ रंजति B. ७ बिहुमदल B; ८ इत्यन्ये A. इति dropped in P. ९ पूर्वकाण्ये P. १० लुः B.
११ छयकनामानि A.

खञ्जकविशेषानाह—

तौ चितगाः खञ्जकम् ॥ ५० ॥

त्रिमात्रगणद्वयं चतुर्मात्रत्रयं त्रिमात्रो गुरुश्चायमर्कं सानुप्रासं खञ्जकम् । यथा—

“मत्तमहुअमंदलकोलाहलनिम्भरेसुं,

उच्छलंतपरहुअकुंडुवपंचमसरेसुं ।

मलयवायखंजीकयसिसिरवयौ घणेसुं,

विलसइ का वि चित्तसमयंमि सिरी घणेसुं ॥ ५०.१ ॥

पञ्चपचपा महत्तोणकः ॥ ५१ ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रपञ्चमात्रचतुर्मात्रपञ्चमात्राश्चेन्महातोणकः । यथा—

“तुह पयावेण वि वृषदूसहेण महिवलए,

वहुंदरिअवेरिमंदलेण इह पसाहिप ।

महातूणयदरिविरमज्झंमि अहोमुहा,

लज्जिअब्ब ठिआ नरनाइ तुज्झ सिलीमुहा ॥ ५१.१ ॥

चीगौ सुमङ्गला ॥ ५२ ॥

चगणचतुष्टयं गुरुश्च सुमङ्गला । यथा—

“चीणं चणसु निवसेसु कंयलं,

चालुंकरायमणुसर महायलं ।

मूढ बहसु मा माणविसपंपलं,

अत्ताणयस्स चित्तेसु मंगलं ॥ ५२.१ ॥

चौ पः खण्डम् ॥ ५३ ॥

चतुर्मात्रद्वयं पञ्चमात्रश्च खण्डं नाम खञ्जकम् । यथा—

“नष्ठाविअचंदणेरणो,

अस्सविअमहुअररणो ।

1) मत्तमहुअमंदलेत्यत्र उग्मचअमसधेणिकोलाहलेन व्याख्येय, उच्छलंतकोलाहलं तु दुग्मस्य पदमस्त्वतो येयु तेयु, मलयवायुत्तं जीकृतशिरपदा लक्षणया निरुक्तः तिसिरस्य श्रवोः पदं व्यापारो मया सा, निषिद्धं विलसति कापि चैत्रसमये श्रीः शोभा घनेषु । 2) तुह पयावेणेत्यत्र कव प्रवापेनापि द्वयदुःसहेन दृग्धर्मा वैरिमण्डलेन महीयलये [म]माधिते सति । तस्मै भयकः स एव दरी मुहा [वस्याः] विवरमभ्ये मधोमुखाः लज्जिता इव नरनाथ बाणासिद्धन्ति । 3) चीय चणसु इत्यत्र चीनांपुके स्वत्र परिपेहि कम्बलं कुमारपाठ-मनुसर । हे मूढ मानं मा वह विद्वलं स्वं विमृष्टं वा । आग्रनध्वन्य मद्रलम् । 4) नष्ठाविअति । अत्र मर्वितचन्दनवनो मर्दं प्रापितमपुत्रगणः खण्डितमनस्विनीमानकः काति इक्षिणः पवनः ।

१ मत्तमहुअरमे० A. २ कुट्टं D; कुट्टं CS; कुट्टं BD. ३ सिसिरपया A; सिसिरपया B. ४ महातोणः F. ५ वददरीव A. ६ ठिआ F. ७ चेलुङ्क AB. ८ मा dropped in A. ९ नंदन-वगो A. १० माहुअर० A.

खंडिअमाणिणिमाणओ,

वाअइ दाहिणपवणओ ॥ ५३.१ ॥

पचता उपात् ॥ ५४ ॥

पणमात्रः चतुर्मात्रः त्रिमात्रश्च उपात्खण्डिकम् । उपखण्डिकमित्यर्थः । यथा—

”साहीणो चित्तणुओ,

पणओ खंडिअमनुओ ।

माण परैणदुल्लो,

कैत्तो लम्भइ वल्लो ॥ ५४.१ ॥

पञ्चौ खण्डिता ॥ ५५ ॥

एकः पणमात्रो द्वौ चतुर्मात्रौ खण्डितौ । यथा—

”उज्जगरकसायनयणं,

हिअयल्लगजावयचलणं ।

खंडिआइ वट्ठण पिअं,

मरणयंमि हिअयं निहिअं ॥ ५५.१ ॥

त्रयोऽप्यवलम्बकः ॥ ५६ ॥

त्रयोऽपि खण्ड-उपखण्ड-खण्डिता-भेदाः प्रत्येकमवलम्बकसंज्ञाः । ”संज्ञाप्रयोजनं द्विपदीखण्डे ॥ ५६ ॥

पञ्चौर्युग्जो लीवां हेला ॥ ५७ ॥

पणमात्रः चतुर्मात्रचतुष्टयम् । तथा युक् समस्थानगतो जो लीवां हेला । यथा—

”कोअंढं पसूणइअं गुणो महुअरा,

वाणा कामिणीण नयणा विलासंगहिरा ।

सयमतेणू जडो सइयरो तुसारकिरणो,

हेलाए वहावि भुवणं जिणेइ मयणो ॥ ५७.१ ॥

१) साहीणो चित्तयत्र साधीनः चित्तज्ञः । पणओ चेहलः । खण्डिअमनुओः मयि सङ्कोपे सति इति शेषः । हे मातः प्रकरणे उत्सवसमये दुर्लभः परदेशगतत्वात् । कुतो लभ्यते वल्लमः । २) उज्जगरेत्यत्र निद्राभावेन कपायनयनं हृदयलभ्यावकचरणं पञ्चीपादप्रहारान् खण्डित्वा इष्टा मियं मरणे हृदयं निहितम् । निद्राकपायमुकुलीकृतजटाग्रनेत्रो, नारीनखमणवितोषविविधिपाङ्कः । पस्याः कुतोऽपि गृहमेति पतिः प्रमाते, सा खण्डितेति कथित्वा कविभिः पुराणैः । ३) संज्ञाप्रयोजनमित्यत्र एतेषां त्रयाणामप्युदाहरणानां अवलम्बक इति संज्ञा । अस्याः अवलम्बकसंज्ञायाः प्रस्तावो द्विपदीप्रकरणेऽग्रे । उदाहरणं रत्नावलीसम्भवं यथा—कुसुमादहपिब-द्वयं इत्यादि श्रेयम् । ४) कोअंढं पसूणेत्यत्र कोएण्डं प्रसूनरचितम् । गुणः प्रत्यक्षा मधुकराः । वाणाः कामिनीनां नयनानि विलासगमीराणि । स्वयमतनुः जडः सखा नृपासकिरणः । हेलायां तथापि भुवनं जयति मदनः ।

१ दानिगपवणओ B. २ खप्रकसुप- G; पण्डकसुप- A. ३ पवरण B. ४ कोतो B. ५ चतुर्मात्रद्वयं B. ६ पण्डिता A. ७ उज्जगर ABK; उज्जगर DF. ८ आवयं चलणं B. ९ अलितमित्यर्थः G. The Sūtra is dropped in D. १० पण्डिता A. ११ निनायमंगहिरा B. १२ समयतणू B. /

सान्ते दोनावली ॥ ५८ ॥

सा हेला पादान्ते द्विमात्रोना आवली । यथा—

”नवघणमालिअंति कलितं विहृत्यओ,

सजलविलोअणेहिं पहिआण सत्यओ ।

गिम्हे दवहुआसमसिमेलिणसामलि,

पेच्छेइ हंव विंझसिहरण आवलिं ॥ ५८.१ ॥

चूपगा विनता ॥ ५९ ॥

चतुर्मात्रपदकं पञ्चमात्रो गुरुथ । समे जो लीवां विनता । यथा—

”मुहसिरिकलाचनिजिअविवायएनिसायरं चह्लोयत्तइं,

अक्खलिअसुद्धसाणाणेलेण निर्द्धुसयलकम्मुगाइं ।

विणयामरिंदमणिमउडकंतिपच्चारपहविअचरणयं,

तं अणुसरामि भयजलद्वितारणं वद्धमाणमिह सरणयं ॥ ५९.१ ॥

तौ चस्तौ विलासिनी ॥ ६० ॥

द्वौ त्रिमात्रौ एकश्चतुर्मात्रः पुनर्द्वौ त्रिमात्रौ विलासिनी । यथा—

”मत्तकोइलामहुआसिणी,

हसइ किं पि सा जइ विलासिणी ।

‘दोण्हिं हुंवि सोहमाळण्हिंआ,

मल्लिआ तइ य चंदजोण्हिंआ ॥ ६०.१ ॥

तौ चितौ मञ्जरी ॥ ६१ ॥

द्वौ त्रिमात्रौ त्रयश्चतुर्मात्राः पुनरेकत्रिमात्रो मञ्जरी । यथा—

”चूधमंजरीं मंजुओइलागीअयं,

मलर्यमारुअं पुण्णविनयं चंदयं ।

१) नवघणमालिअति इत्यत्र पयिधानां सार्धं विभ्याचलसित्तराणांमावर्ति एवति । पयिधायीम् । दवहुवासनमपीभिः तल्लिनाः कृष्णाः शालकल्लयो यत्र ताम् । कः । प्रीप्ते काले । सार्धं कीदृग् । विहृत्य भ्याकुलः । कय(कलित)मिति ज्ञात्वा । इति किम् । नवघनमालिअं ज्ञात्वा । कैः सामुनयनैः । २) मुहसिरिकलेति यत्र गुत्ताधीरुत्तापनिर्विवाद्याअमिष्ठाकं त्रिलोकपतिं अस्त्रकितमुद्धयानानलेन निर्द्धया सक्क-
कमेनि उन्नतिरुद्धो येन स तम् । विनतामरेन्द्रमणिमुत्तुक्कान्तिदाभावेण पल्लितं रत्नीकृतं परममेव सार्धं के-
चरणकं यत्न स तथा । तं विनतइ अनुस्मरामि भवजलद्वितारणं वद्धेनानामिध चरणमेव चरणकम् । ३) मत्त-
कोइलामहुआसिणीत्यत्र यति सा मत्तकोविलारन्ध्रपुत्रमापिणां विलासिनी इत्यति तदा लोभायदेव ऊहणे
कोमले दे भवतः एका मल्लिमा द्वितीया चन्द्रम्योक्ता । ४) चूधमजरी इत्यत्र मजुनाथे विषमाद्यः कामा-
एवामि उपकरणानि प्राप्य दीप्यं त्रैलोक्यनिर्देयनसमर्थो भवति । तानि कामि । चूधमजरी मनोशोभादिशङ्कापीकं
मलयायलमादत्तं पुण्णिमं कन्दे च ।

१ मालइति F. २ मल्लिमिलन F. ३ पिच्छइ K. ४ एहसिरे DS. ५ सागानलेच F. ६ मिरिइयन-
सम्मुगाइ A. ७ दोइ A; दोवि BCF. ८ लाण्हाय B. ९ तुम्हिना. १० मल्लमय B.

पाविज्जण महमासि एत्थ विसमत्थजो, :

हवइ ज्ञप्ति तेलोकनिज्जयसमत्थजो ॥ ६१.१ ॥ .

सा तान्ता सालभञ्जिका ॥ ६२ ॥

सा मञ्जरी त्रिमात्रान्ता सालभञ्जिका । यथा—

”चरणकमललग्ने वि हु पिअयमंमि पकोविरी,

सार्लभंजिअन्व सहि कीस तुपं सि अजंपिरी ।

सुणसुं समुल्लसंति पिअमाहवीकुलकल्लयला,

मयणविजयदुंदुंदिमुणी इय पूरिअनहयळा ॥ ६२.१ ॥

चादिः कुसुमिता ॥ ६३ ॥

सैव मञ्जरी पादादौ चर्तुर्मात्रश्चेत्कुसुमिता । यथा—

”मयपरिपुद्गुद्वकल्यंठीनंचमनिम्भरा,

विहट्ठेफडभमंतभसलावलिकल्लयलसुंदरा ।

घणघोलंतमलयपवणोदुंअकुसुमिअकेसरा,

द्विजयं निम्महंति न हु कस्स इमे महुवासरा ॥ ६३.१ ॥

पञ्चगौ द्वितीयपद्यौ जो लीर्वा द्विपदी ॥ ६४ ॥

एकः पञ्चात्रः पञ्च चतुर्मात्राः गुरुश्च । तथा द्वितीयपद्यौ चणगौ जो लीर्वा द्विपदी । यथा—

”मो रे वष पहिअ निअदइअं परिहरिज्जण सन्वहा,

इह हि समुत्थरंतकुसुमायरमासमुहंमि अज्जहा ।

परहुअजुवइगीअहाहाहलविहलंघलिअचित्तओ,

पैलसि न दुवइअं पि यम्मीसरसरनिउरंवलित्तओ ॥ ६४.१ ॥

१) चरणकमलस्य प्रति सखी प्राह । चरणकमलस्येऽपि नियन्त्रणे भवति कथं प्रकोपनशीला हे सखि कथं मज्जनशीला । केव । सुप्रिय । हे सखि शृणु मियो माययो यस्सो यस्याः सार्थात् कौटिल्या यस्याः कुलार्ता कलकलाः शब्दाः समुल्लसन्त पूरतनभसलाः । इवोपेक्षते । कामोपेक्षणरूपनयः । २) मयपरिपुद्गस्य मयपरिपुद्गेन समोपा याः कलकल्यः कामां पञ्चमस्तराक्षीर्षरा व्याप्ताः । विहट्ठकरो व्याकुले देवः । पूर्वविधा भसला अभासोपाभावस्वभासां कलकलेन गुणारवेण सुन्दराः । घनाश्च ते घोलन्त्यश्च पूर्वविधा मलयपन्नान्नैष्वृताः पुमुमिवहेमरा येषु । पूर्वविधा वसन्तवासराः कस्य चित्ते न निम-
(मे)मन्ति अपि तु सर्वेक्षित भावः । ३) मा रे वष पहिअ इत्यत्र रे पवित्रं मा वष मा याहि तस्यगुच्छ-
करकुसुमाकरमासमुले यस्तत्तस्यादौ इत्यर्थः । निज्जयित्वां परिहर । कथम् । सर्वथा । वा मुत्था चेद् गमिष्यसि
कदा पराधुनयुक्तिगीतहालाहलविहलंघनः सन् कन्वपेक्षरममूहनाशितः सन् द्विपदिकामपि पदद्वयमित्येदिनी न
पलियसि । तवो मा गच्छेत्स्यथः ।

१ तेलसिनि = A: लोसनि = D: तेलोइतिअत्र B. २ समुत्थजो D. ३ निअयंति D: पिअभावि A
४ पासिमंजि = D. ५ छत्र कीय य = A. ६ कुलकल = D: ७ दुंदुभिराजिज्जणी इय पूरनइ = B. ८ चतु-
र्मात्रेऽधिके घटी कु = D. ९ विहट्ठकुल B: विहट्ठकुल B. १० पणजुम B: पण्णेहुम N. ११ मारे N.
१२ परहुअज्जइ A: परहुमज्जइ D. १३ वल्लि ३५. १४ निज्जइ B.

२ = एवमेव

इहान्या अपि सुमनः-तारा-ज्योत्स्ना-मनोवतीप्रभृतयः सप्तत्रिंशद् गणसमा द्विपद्यो
विपुला-चपलादयोऽष्टावर्द्धसमाश्च कैश्चिन्निबद्धाः । ताश्च क्वचित्क्वाश्चिदन्तर्भवन्तीति पृथङ्
नोक्ताः ॥ ६४.१ ॥

साद्ये न्ले छै रचिता ॥ ६५ ॥

सा द्विपदी आद्ये चगणे न्ले लघुचतुष्टये सति छैः सप्तभिर्मात्राभिर्यतिश्चेद्रचिता ।
रतिकेत्यन्ये । यथा—

१) नश्चिरकीरमिहुणकोलाहलमुहलिअकलेमछेत्तओ,

दिग्मुहमहमहंतगंधुकैडविअसिअसत्तवण्णओ ।

विरइअसुखदुखसुंऐरिमैअविरलफासहासओ,

पिअसहि मा पिअंमि परिकुण्णसु जं सरओ समागओ ॥ ६५.१ ॥

गन्तारनालम् ॥ ६६ ॥

सा द्विपदी गुर्वन्ता एकेन गुरुणा वृद्धा आरनालम् । यथा—

१) अविरलबाह्वारिधारावलिबिअलणसोणलोअणाय,

दारुगपंचवाणयाणार्हयहिअयफुंरतवेअणाय ।

तुह विरहंमि चंदमंदानिलचंदणवावजालिआय,

अहियममार नालवणयं पि तीइ तं कुणसि घालिआय ॥ ६६.१ ॥

उपान्त्यलोना कामलेखा ॥ ६७ ॥

सैव द्विपदी अन्त्यस्य गुरोः समीपमुपान्त्यं तत्र यो लः तेनोना कामलेखा ।

यथा—

१) राई चंदकिरणधयला मणहरणा पुण्फमाला,

नीलुण्णलपसूणपरिवासमहम्मा जुण्णहाला ।

गेठं रयणदीयरुईरुदरं गीअं पंचमेणं,

तेण विणा असारमखिलं खु कामलेहाधरेणं ॥ ६७.१ ॥

1) नश्चिरकीरमिधुने(हुणे)अत्र मतेवशीलमुक्रमधुनकोलाहलमुपरितसालिसेप्राणि यस्यां सा । त्रिषु-
स्तेषु उल्लसन्तो गन्धोक्त्य विकसिताः सप्तपर्वाः यस्यां सा । निरचिता मुग्धैः ग्रामलोके दुग्धानां मुग्ध(३३)ति-
मेति सौदर्यं यत्र । कारोषु दुग्धगुणसोपः इत्यर्थः । सा चालौ अविरलकक्षा एव हासः वी उभौ यत्र सा ।
यस्मात्कारणान् पूर्वविधा दारु समागता अत एव प्रियसमि प्रिये मा परिषेवे कुरु । 2) अविरलबाह्वारिधे
अभिनयमार कामसद्वारूप तस्या नाळपनं अपि एव न करोति । तस्याः कथंभूतायाः । अविरलबाह्वारिधारा-
वली[विगलनदोण] लोचनायाः । पुनः क० दारुणपञ्चवाणाहवद्वये स्फुरेद्देनायास्तत्र विरहं सति चन्द्रमन्दा-
निलचन्दनानां तापैर्बालितायाः । 3) राई चंदकिरणेत्यत्र चन्द्रकिरणधयला रात्रिमनोहरा पुष्पमाला नीलो-
त्पलमसूनवासमहम्मा जीर्णहाला मदिरा रयणदीप[रवि]रचितं गूढं पञ्चमखरेण गीतम् । पुनर्मिलय्यादायेन ।
परं तेन भग्नो विना सर्वं अपि असारम् । कीदृशं कामरत्नाधरेण ।

१ इहान्यापि N. २ मुहल्लिअकलत् A; मुहल्लिअकलत् D ३ गंधवत् B; गंधवत् O. ४ निरचितं
ABDNP. ५ मुंदरिम NS. ६ बाणादृदि P. ७ विहंमि P. ८ एव dropped in AK; एव एव N.

पचीदाश्चन्द्रलेखा ॥ ६८ ॥

एकः पणमात्रः चत्वारश्चतुर्मात्राः द्विमात्रश्चैकः चन्द्रलेखा । यथा—

“मयणविआरसमुद्दलहरिवित्थारकारिणी,

जणिआणंदचंदमणिनिज्झरसारसारणी ।

उच्छलंतलायणमउद्दालिपसाहिआ,

मज्झ नैयणकुमुआण इमा सा चंदलेहिआ ॥ ६८.१ ॥

चिपंताः क्रीडनकं जैः ॥ ६९ ॥

चतुर्मात्रत्रयमेकः पञ्चमात्रः त्रिमात्रश्च । जैरित्यष्टभिर्यतिश्चेत्क्रीडनकम् । यथा—

“कंकणकिंकिणिनेउरफलयलमुद्दलं,

पयणपहद्दिसिचयंचिअगयणयलं ।

दीहोच्छल्लणखेल्लणकयलोलणयं,

सहइ इमाए अंदोलणकीलणयं ॥ ६९.१ ॥

पपचतदा अरविन्दकम् ॥ ७० ॥

पदपञ्चचतुस्त्रिद्विमात्राः अरविन्दकम् । यथा—

“उअह तुज्झै विरहे इमाइ मुहकमलं,

अविरलघाहधाराविलुलिअकज्जलं ।

अम्मलेहपिहिअं र्व पुण्णिमचंदयं,

सेवलसंचलिअं ष नवारविंदयं ॥ ७०.१ ॥

पलदलचदगाद्गौ मागधनकुंदी ॥ ७१ ॥

पणमात्रलघुद्विमात्रलघुचतुर्मात्रद्विमात्रगुरुभ्यः परौ गुरु चेन्मागधनकुंदी । यथा—

“नवमयरदपाणपायडमयउत्ताला,

अमरा रुणरुणंति कार्यालिकयसदाला ।

1) मयणविआरेत्यत्र मदनविकारसमुद्दलहरिवित्थारकारिणी जनिता निष्पादिता मानन्द एव चन्द्रमणि-
श्चन्द्रकान्तस्त्रस निर्वर्तो निष्पन्दः स एव सारसारिणी यथा सा । उच्छलल्लणयणमयुलभ्रेणिभिः प्रसाधिता
शोभिता । मम मयनकुमुदानां एषा चन्द्रलेखेव चन्द्रलेखिका आह्लादकत्वात् । 2) कंकणकिंकिणिनेत्यत्र
प्रत्यक्षा भाग्योलनक्रीडन शोभते । कङ्कणकिंकिणिनीपुराणां कलकलः शब्दविशेषत्वेन सुतरम् । पुनः कयं भूयम् ।
परनेन प्रकम्पमानं यत्किञ्चन परिधानयत्नं सेवासितं धृतं गमनतलं यत्र तत्र । दीर्घांशोलनक्रीडाह्लातो-
दनकम् । 3) उअ तुज्झेत्यत्र पश्य तव विरहे एतस्या मुखमलम् । कीदृशम् । अविरलं निरन्तरं वायुधाराभि-
र्विलुलिअं कज्जलं यत्र । अम्मलेहपिहितमित्रं पौर्णिमचन्द्रं नवया सेवालपटलैः संचलितं आच्छादितं नवीनार-
विन्दमित्र । 4) नवमयरदेत्यत्र नूतनमकरन्दपात्रेण प्रकट्यो मन्दस्तेन उत्ताला मन्दोत्कटी ये अमरास्त रणाले-
(ण)राब्दं कुर्वन्ति । कीदृशाः । काष्ठीकृतजम्बालाः । विरूपा दृष्टिर्वातं ना विरहयः न विरहयो अविरहयः
शोभनदृश्य इत्यर्थः । घृताङ्कुराः कपायः कण्ठे यास्ता ता एवंविधाः कलकण्ठ्यः कोकिलाः पञ्चमस्वरं उद्गृहीतानि
शब्दं कुर्वन्तीत्यर्थः ।

१ समर १. २ निम्नर D. निम्नर CP. ३ नयनकु- M. ४ चिपंताः M. ५ मुन्द M. ६ पिहिअयं
D. ७ The whole line upto यथा is dropped in P. C कोदलि A.

पंचममुगिरंति एआ अविदिद्वीओ,

चूर्णकुंरुकायकंठा कलैयंठीओ ॥ ७१.१ ॥

सथ्वेन्नकुंटकम् ॥ ७२ ॥

पलदलचदगात्सर्गणथेत्तदा नकुंटकम् । यथा -

"परिमललुद्धलोलअलिगीअसणकुडयं,

जाव न जग्गवेइ विसमैत्थमहाभडयं ।

माणं मोलुआण माणंसिणि सप्पणयं,

पेम्भमेरेण चाव अणुसर संहि चड्हयं ॥ ७२.१ ॥

यजौ सिः समात् ॥ ७३ ॥

एकः पण्मात्रो जगणः सगणत्रयं च समात्रकुंटकं समनकुंटकमित्यर्थः । यथा -

"सयलमुरासुरिदपरिबंदिअपायतलो,

निरुवमझाणनार्णयसनासिअंकम्ममलो ।

निवसउ मे मणंमि भयंयं सिरिवीरजिणो,

पिलयं जंति कामपमुहा चह ते अरिणो ॥ ७३.१ ॥

नलगजसाः ससौ यदि तदा समनकुंटकमिति तु "संस्कृतनकुंटनैव गतार्थमिति नोक्तम् ॥ ७३.१ ॥

त्रिष्वप्यन्यत्रस्य ते तरङ्गकम् ॥ ७४ ॥

त्रिष्वपि मागधनकुटी-नकुंटक-समनकुंटक-अन्यस्य चतुर्मात्रस्य स्थाने त्रिमात्रैश्चैव भवति तदा तरङ्गकम् । यथा -

"घट्टविहंभावमुद्धमहुरत्तणमंदिं,

पवणुदूअसामसरसीरुहसुंदरं ।

निम्मलकंतेपुंअपरिलद्धयचंगयं,

सोहइ तीइ सीहनयणाण तंरंगिअं ॥ ७४.१ ॥

१) परिमलस्य परिमललुद्धलोलअमणीनेन म्बनत् तटवे कर्तृत्वेन म्बले कन्दर्पमहाभट्टे न जागरयति तावत् हे मनस्विनि माणं सुखसा सप्रणयं प्रेमभरेण मति पडुभं अनुसर भजेत्तथ्यः । २) सयलमुरासुर सपेति श्रीभागवान् श्रीरजिनो निरसतु । कंरिक् । मल्लमुरासुरेन्द्रपरिवन्दित्रपादतलः । निरपमभ्यानज्ञानवतो न शितः कर्ममलो येन सः । सपेति किन् । यथा ते प्रमिदा अरयः कामयेषादयः विडयं पान्ति । ३) संस्कृतनकुंटनैवत्यत्र नकुंटमिति नाम जयदेवभने । न्वनते तु ससदसाधराण्यं जायते 'ग्रन्थत्रया सप्रयविउथम्' (२.२९०) । ४) घट्टविहभावस्य घट्टविधभावेन सुगंधं मनोहरं सुन्दरत्वं एव सन्निहं गृहम् । पवनोद्धत-सरसीरुहसुन्दरं निर्मलकान्तिपुत्रेन परिलब्धं चित्रितं येन । तत् सौन्दर्यं तस्या सौन्दर्यवतस्तद्विषयम् ।

१ अविदिद्वीओ A. २ चूर्णकुंरु A; चूर्णकर B. ३ कलैयंठीओ B. ४ क्णामो कर्णमथेत्त P. ५ विसमचउ B. ६ मणपयं A. ७ पिम्मन् B. ८ सिहि B. ९ साणमाण P. १० पारिअ B. ११ भरयं B. १२९ नकुंटेअन्यस्य P. १३ जिनामे सति P. १४ घट्टविह B; सिह dropped in A. १५ पवनदूध B. १६ तरंगयं A.

गान्तं पवनोद्धतम् ॥ ७५ ॥

तरङ्गमेव गान्तं अन्ते गुरुणाधिकं पवनोद्धतम् । यथा—

^१भसला दसयति मेहुपाणपरवसाण,
उक्तातरलिअमणाण निअवल्लहाण ।

निम्भरमहुत्तगीईरवमुचरिउ इमासु,
दोलासीलणाइ पवणुहुँअवलिआसु ॥ ७५.१ ॥

चाभ्यां पाभ्यां पाद्वा तिर्निध्यायिका ॥ ७६ ॥

द्वाभ्यां चतुर्मात्राभ्यां यद्वा पञ्चमात्राभ्यां एकस्माद्वा पञ्चमात्रात्पर त्रिमात्रयं
चेत् त्रिधाप्येषा निध्यायिका ॥ चाभ्यां तिर्यथा—

^२हो खामोअरि कुरणनेत्तिए,
ययणमऊहजिअचवफत्तिए ।

निज्झाइज्जीवाविअमणत्तिए,
दुसहो तुक्ख विरहानलो पिप ॥ ७६.१ ॥

पाभ्यां तिर्यथा—

^३निज्झाइअ जत्थ मवमयवल्ली,
ललिअफत्तिचगे कलकसोअरी ।

सेरत्ति त तुह मुहचदय सया,
उंप्पियमालइरिणच्छि चउ(ओ)त्था ॥ ७६.२ ॥

पाचिर्यथा—

^४हरइ जम्मसयसचिआइ,
अवित्राण असेसदुरिआइ ।

तुह मुह जणिअमयणमाह,
निज्झाइज्ज पि नुरणनाह ॥ ७६.३ ॥

१) भसला दसयतिवत्र भसला पवनोद्धतसहितकानु यनापु दोलासीलनानि दर्शयन्ति । किं कृत्या ।
निर्भरमहुत्तगीइरवमुचरिउ । कामान् । निजयतुमानाम् । वीरदीनानाम् । मधुरानपरयमानो उक्तव्यतारङ्गि-
मनसात् । २) ह खामोअरि मत्र विरहानलो दुसहो यन् । तथ कथभूताया । तुह-
नयाया यद्वनतयूरत्रिषण्णुअन्ता निप्यानन अङ्गोअनन त्रीविधो मनयेन कामा यथा तस्या । ३) निज्झाइ
अइत्यत्र यत्र परवण्डु मृगमहवागि कइइयत्ता निप्ययन इत्यने । वीरणि मुस । सट्टिउकाणिपि मन्दरे ।
उंप्पियमालइरिणच्छि यन्ताकारनायसु मुरण्णु सयन(५५) । क । यत्रया चतुरा यथा (यस इ) चभेताभ ।
४) हरइ जम्मसयसचिआइ इत्यत्र इ ज्जिअनइवमाय इ नुरनमाय इ जिनइय । निज्झाइमपि - अरतो अ-
नपु जम्मसयसचिआनि नि इवदुरागनि म अरतो नानिना इत्यत्र विज्जयन इति भावः ।

केचित्तु पचाभ्यां तिरिति निध्यायिकां वदन्ति । यथा—

“वम्मीसरकंचणतोमरललिआ,

विह्वा छुडु सुंदरि चंपवकलिआ ।

. घुलिओ छुडु दक्खिणओ गंधवहो,

विअलिओ ता पहिआण मणोरहो ॥ ७६.४ ॥

चुपौ युग्न जोऽधिकाक्षरा ॥ ७७ ॥

पञ्च चतुर्मात्रा एकः पञ्चमात्रस्तथा समो न जगणोऽधिकाक्षरा । यथा—

“उज्जागरओ करोलपडुत्तणं तणुअत्तं,

वीहुण्हा सासदडया चित्ते विवसत्तं ।

अहिअक्खरजंपिण किं वा मुहय तुह विरहे,

सा एत्ताहे वराईआ निअयं मरणं लहे ॥ ७७.१ ॥

सा तुर्यपा मुग्घिका ॥ ७८ ॥

सा अधिकाक्षरा तुर्योऽपि चेत्यगणो भवति तदा मुग्घिका । यथा—

“जीए लगेइ चंदणं गरलरसं व दूसह,

अगपि अ जीए तावइ ससी अणंगनीसहं ।

कयलीदलमारुओ वि किइ हुअवहं पिय जीए,

दाहो मुद्धाइ एस कह समइ गुणालय तीए ॥ ७८.१ ॥

आदौ पैंश्चित्रलेखा ॥ ७९ ॥

सा अधिकाक्षरा आदौ पैंश्चेच्चित्रलेखा । यथा—

“नहयलम्मि सयलदिसामुहेसु गहणम्मि गिरिवरे,

संरिपुक्खरिणिआसु देवउलएसु भित्तिमु नंयरे ।

दूरम्मि पासे घरम्मि अंगणपएसए तुइ

चित्तलिहिअं पिय मयच्छि पेच्छामि सुंदरं सुरं ॥ ७९.१ ॥

~~~~~
 1) वम्मीसरकंचणेत्यत्र दे सुंदरि यावत् कन्दर्पस्य काञ्चनतोमरललित्या मतेह्रा वम्मीसरकलिआ इति यावच्च दक्षिणः मणोरहो वायु धूमः । छुडु इह्य इच्छायां निश्चये च । निश्चिः वायव्यिकानां मणोरहो गलितः । 2) उज्जागरा इत्यत्र कर्षितकृच्छिवाह । तव विरहो सन्त तस्या निद्राभ व कपोले पाण्डुत्वं दीर्घोऽप्य आसदण्डा चित्ते विह्वलत्वं इत्यादिनां दोषा नवन्ति । अहिअक्खरजंपिणत्ति — अहिअक्खरजं कथनं किं वा । इदानीं सा वराकिआ निश्चित मरण प्राप्स्यति केवलं नामिष्यतीति भावः । 3) जीए लगेइ चंदणमित्यत्र यस्या अङ्गे गरलरसमित् चन्दनं दुःसहं लगति । यस्या अङ्गमपि नापयति । क । शशी चन्द्र । कीररा । जनप्रस्य नितरा सखा । कदलीदलमारुओऽपि विरुचि हुताशनवदाहं करोति यस्या मुग्घायाः हे गुणालय । त्वया विना कथं एतदुपद्राम्यति । 4) नहयलम्मि सयलेत्यत्र नमस्ति सकलविधुत्वेण गहने गिरिवरे नदी महती संरिपु नृच्छजला पुष्करिणी वापी वासु । देवकुले भित्तिषु नगरे दूरदेशे पार्श्वे गृहे प्राङ्गणप्रदेशे एषु स्थानेषु हे मृगादि चित्रलिखितमितिव सुन्दरं त्वाननं पश्यामि ।

१ विलिओ N, विलिब A. २ विवसत् N. ३ वराईया A. ४ य A; dropped in P. ५ य N. ६ सिरिपु N. ७ भयरे B.

पौ मल्लिका ॥ ८० ॥

साधिकाक्षरा आदौ पौ चेन्मल्लिका । यथा -

"उन्मिर्ज्वल मायंदमंजरी पाडला दलउं चिं,

सा पायर्हविआससिरी अ नोमालिआ वि निम्भरं ।

विअसठ वसंतमि फुडं मणहरा असोअवड्डिआ,

एकं चिअ भसलस्स माणसं हरइ हंत मल्लिआ ॥ ८०.१ ॥

सा तुर्यपा दीपिका ॥ ८१ ॥

सा मल्लिका चतुर्थः पथेदीपिका । यथा -

"मत्तवारिहरपंतिरुद्धहरिणंकमऊहसोइए,

रोअसीकंदरूस्ससंतघोरअंधयारवूइए ।

रमणवासभवणादिसारिआण रंडरविज्जुलेहिआ,

कामिणीण अवलोअकारिणी हयइ इह कर्दीविआ ॥ ८१.१ ॥

तामिर्लक्ष्मिका ॥ ८२ ॥

तामिरधिकाक्षरादिभिः संकीर्णा लक्ष्मिका । यथा -

"केसरकुखयमायंदसिलयअसोअकोरया,

विरहाणलहज्जंतनिअंविणिजीविअचोरया ।

एवे किर दुप्पिच्छा विलसंति मणोहवसरा,

जेसुं ते कह निगमिअव्वा महुलंछिआसरा ॥ ८२.१ ॥

अथाद्यपादत्रये अधिकाक्षरा चतुर्थपादे शुग्धिका । एवमन्याभिरप्युदाहार्या
केचित्सर्वरपि खल्वकभेदैः संकीर्णतायां लक्ष्मिकामिच्छन्ति ॥ ८२.१ ॥

चतुष्पञ्चपदसत्ताष्टनवपा मदनावतार-मधुकरी-

नयकोफिला-कामलीला-सुतारा-वसन्तोत्सवाः ॥ ८३ ॥

चतुरादिपाः क्रमेण मदनावतारादयो भवन्ति । तत्र चतुर्भिः पञ्चमात्रैर्मदनावतारः ।

१) उन्मिर्ज्वलउत्ति - माहम्भमअरी उद्विन्ननु । पाडला दलउत्ति - विक्रमिता भवतु । प्रकटा
विकासधीर्यसाः सापि नयमालिका उताभिद् । निर्भरं यथा स्वात्तया विक्रमन्तु । क । वसन्ते । परं केवलं एकैव
भमरस्य मल्लिका मानसं हरति नान्येति भावः । २) मत्तवारिहरत्तय मत्ता उत्कट्य पारिगृहं (पर ?) पड्डिभिः
कडा हरिणाहमयूगलैः नोभिने [मयूगानां दोभा यथ तस्मिन् ed.] रोदसी दिग्दर्शयिरीरूपकन्दरात् उत्त-
सत् (५) वीरान्धकारस्पृहे मणि रचितविपुलेस्त्रिका रमणवासभवनाभिमारिकानां कामिनीनां अयलोअकारिणी
कर्दीपिधेय इह भवन्ति । ३) केसरकुखवेत्तय । स्त्रयो प्रति मय्यी ग्राह । केसरकुखवत्तयनिलकाशोकाणां
कोरकाः पुष्पमुकुला येन । विरहाणलह जंतनिअंविणिजीविततरुता हे मयि एने दुःप्रेक्षा मन्तेभयदात
विलसन्ति येन । ने मयुनासस्य चैत्रस्य लक्ष्मीर्येन ते च ते वामराः कथं गमयितव्याः । त्रिषं विनेत्यर्थः ।

१ उन्मिर्ज्वलउत्ति K. २ मंजरीशेख A. ३ दलभो B. ४ पयडि B. ५ य A. ६ इह विभ A.
७ मयू A. ८ कंदरुगसे B. ९ कंदरुगसे K. १० कंदरु A. ११ रम्येत्तय AB. १२ मदनाव B.

यथा—

“गिज्जन्ति गीईओ पिज्जन्ति मइराओ,
नचन्ति वेसाओ परिट्ठसिअकेसाओ ।

एवमन्नोन्नपरिंभणासारए,

कीलन्ति रामाओ मयणावयाए ॥ ८३.१ ॥

पञ्चभिर्मधुकरी । यथा—

“चरणेण वि नवफुट्टिअकुडयमपरिघट्टयन्तिआ,
पक्खवाएण वि विहसिअकेअयमच्छिन्तन्तिओ ।

उअह श्चत्ति एसा निम्मलयर्यगुणानुरंजिरी,

अहिसरइ विअसंतजाइकुसुमं चेअं महुअरी ॥ ८३.२ ॥

पद्भिर्नवकोकिला । यथा—

“नवकोइलरवाईलमंजरिअमायंदतरुक्तंताए,
सच्छंदमहिआमयरंदरसमत्तघोलंतछप्पए ।

जिमंतंमलयरिसमीरणलेलनोमालिआवहिए,

संभरइ पंथिओ पिअयमं ओसाईं हिअर्यए सहिए ॥ ८३.३ ॥

सप्तभिः कामलीला । यथा—

“मत्तपिअमाहवीपंचमोमाराणुंजंतचूअहुमत्तंवओ,
मिउमलयर्मांरुडूअवहिएप्पसूणगाघोलंतरोलंवओ ।

चारुकंकेहिसाईंतदोलासमंदोलणासंत्तनारीअणो,

कामलीलासहो संपयं विलसए ऐंथ एसो यसंतक्कणो ॥ ८३.४ ॥

१) गिज्जन्ति गीईओ इत्यत्र गीयन्ते गीतयः पीयते मदिरा जनैः । परिट्ठसित्केसाः क्लृप्तेसाः वेदयाः ध्रुवन्ति नृत्यं कुर्वन्ति । तथा अग्योम्यं परिंभणं आदिजनं यासां ता रामाः प्रीयन्ति । कः । दारवे सरकाले । कीरते । मद्रुतावतारके । २) चरणेण वि इत्यत्र । हे मित्र स्वे पश्य इये सा मधुकरी अनिमरति । किं कुर्वन्ती । अपरिघट्टयन्ती । कम् । नवफुट्टिअकुडम् । केन । पदेनापि । पुनः किं कुर्वन्ती । अपिउक्तीएणि—अरघुतान्ती । कम् । विकसितवेतकम् । केन । पक्षपातेनापि । ज्ञाति शीघ्रम् । कीटग्री । निर्मलगुणेषु अनुरजते इति निर्मलगुणानुरंजिरी एवंविधा स्त्री विकसितगान्त्वसमं प्रतीत्यर्थः । ३) नवकोइलरवेत्यत्र नूतनभासी कोकिलरवाकुलभासी मांजरितयासी भाकन्दवस्ताम्रशृङ्गस्तस्य कान्धार बने । पुनः कथंभूते । म्वच्छन्दमहिआमकरन्दरसेन मत्ता उम्भत्ता घोलन्तः पटपटा यत्र । जिमंतो देश्यो लोले । स चासी मलयद्वितमीरणे वायुत्तेन लोला नवमालिकावहिर्यत्र । एवंविधे बने पथिकः द्रुमिर्लो प्रियवतां स्मरति । कः । इदमे । दाम्पित्ये ओपथि स्मरति तथेति भावः । ४) मत्तपिअमाहवीत्यत्र मांघवं अत्र कामलीलासप्तः एष यस्मिन्नुगो विलसन्ति प्रवर्तते । मत्ता चासी प्रियमाधवी कोकिला तस्याः पञ्चमोद्गारेण गुञ्जन् चूहुमस्तम्यो यत्र सः । मृदुमलयमालोदूतगङ्गीप्रसूनामे घोलन् अमरस्तम्यो यत्र सः । चारुकंकेहिसात्तान्तेषु या दोलम्भासामसमे यद्वान्दोबन्तं तत्रासक्तो नारीजनो यत्र स तथा ।

१ देचित्तु सर्वं P. २ केअय P. ३ अट्टिवितीआ A. ४ निम्मलर्युणापु K; निम्मलयलर्यु A. ५ विअ ACDS; चेव P. ६ रसाउल A. ७ जंभं K. ८ हिअए P. ९ पंचमुग्गर K. १० भादमोदुम A; माओउअ N. ११ णामय D. १२ नारीजणे A. १३ एओरवपु सज A.

अष्टाभिः सुतारा । यथा—

“पिअयम कहं जासि एआइणिं मं चइत्तुण देसंतरं पेच्छ निहज्ज,
सुरहिमासो पयट्ठो असेसाणं जणाणं विलासेकदिक्खपागुरु अज्ज ।

एस सुविस्सट्ठकंदोद्वेकंकेहिमायंदघोलंतरोलंवगीइस्सणो,
जं सुतारो धणुदंढदंकारओ इह निसामिजए सुहंढपंचेसुणो ॥ ८३.५ ॥

नवभिर्वसन्तोत्सवः । यथा—

“कुद्धिआणेअकंकेहिमहुपाणमत्तालिहंकारकलगीइगिजंतकुसमाज्जो,
मायंदनयमंजरीकसायकंठकलयंठीकोलाहलाउलिजंततरुसमूहो ।

पिअयमपरिरंभणचुंदणाइप्पसंगसंगलिअरसनीसंदुहुसिअरोमकूओ,
हलहलिअतरैणिअणहिअयंओ पवंचिअपंचमो विलसिओ वणेसुं वसंतयऊमओ ॥ ८३.६ ॥

खञ्जकप्रकरणम् ।

*

खञ्जकं दीर्घाकृतं शीर्षकम् ॥ ८४ ॥

खञ्जकान्यपि दीर्घाकृतानि शीर्षकसंज्ञानि ॥ ८४ ॥

शीर्षकविशेषानाह—

गीत्यन्तावचलम्यकौ द्विपदीखण्डम् ॥ ८५ ॥

“अवलम्यकद्रूपमन्ते गीतिथेत्तदा द्विपदीखण्डम् । यथा स्तावल्याम्—

“कुसुमावहपिअदूअयं, मउलावंतो चूअयं ।

सिदिलिअमाणमहणओ, वाअइ दाहिणपवणओ ॥

1) पिअयम कहमित्यत्र । हे प्रियतम इदानीं मां लक्ष्म्या क वास्यसि हे निर्लेज प्रेक्षस्व यस्मात्प्रभु-
मासः प्रवृत्तः भूतोपाणां जनानां विलासाय एकोऽद्वितीयो वीक्षागुरुः । किं च भवेति—अथ । यस्मादेवः सुविक्र-
सितः । कन्दोद्वि—देशः कमलगावी । विकसितकमलकन्दोद्विमाकण्डेयु घोल्ह भ्रमराणां गीतिम्बनः ध्रुवते ।
सुतारो दीयः । इवोद्विहने । सुभट्टपञ्चोद्विधनुदंघट्टात्वं (क १) । इय(वो)राध्याहायः । 2) कुद्धिआणेव-
कंदोद्विस्त्रय वनेषु वसन्तोत्सवः प्रविलसितः । कीरसः । पुप्पितानिककंदोद्विहमाधुपानेन मत्तभ्रमरसङ्घातगीतिमिगीय-
मानकुसुमाधुरी यय माकन्दन्तनमजरीभिः करायितः वण्यो यामो ताः कवण्णयः तासां कोलाहलेः आइउटी-
किपमाणः वस्त्रमूत्रो यय । तथा प्रियतमानां पुंस्त्रीणां परिरंभणवृत्त्यनादियस्मान् सगलितरसः प्रम्वेदलक्षण
वस्य निस्सन्दः सयंतः प्रसरणं तेनोद्विषितः सिक्का रोमदूया यय सः । हलइट्टिअचि—व्याकुलमृग्योन्नतो यय
सः । प्रपश्याः पन्नमः स्मृतो यय सः । 3) मउलावचलम्यकौ द्विपदीखण्डमखण्डिताभेदाः
प्रदेकमवचलम्यकज्ञाः । 4) कुसुमावहपिअदूअमित्यत्र कुसुमाधुपविबद्धतं मुह्यतय चूर्णं सहकारम् ।
शिबिलितं मानप्रहण ययत्ता । द्दिणपवणो वानि विवृणितवृत्तासीदकः । आपीदक पुप्पमुद्वि । ईप्पितद्विप-
वमघेलक सवण्णयय यय, प्रतीक्षगममार्गः सुसंनमार्गः वाम्यान् गेइं प्राप्नोति । इतः द्दिणपवणमनानमनं
मधुनानो वम्यन्तः उन्नम्य इदवानि मूत्रि करोति वधाद्विष्यति कातो लब्धवासीतः । ईः । कुसुमावहः ।

१ संकोऽ ५३. २ सुहणवे repeated in B. ३ कावेन A. ४ तद्वगीभन B. ५ द्विपओ AB;
द्विपवओ P. ६ दूवे dropped in A.

२१ पन्थो.

विअलिअवडलामेलओ, इच्छिअपिअयममेलओ ।

पडियालणअसमव्यओ, तम्मइ जुअईसत्यओ ॥

इअ पढमं महुमासओ जणस्स हिअयाइं कुणैइ मउआइं ।

पच्छा विंधइ कामओ लद्धावसरेहिं कुमुमवाणेहिं ॥ ८५.१ ॥

द्विपद्यन्ते गीतिर्द्विभङ्गिका ॥ ८६ ॥

"द्वौ द्विपदीगीतिरूपौ भङ्गावस्थां द्विभङ्गिका । यथा—

"दारुणदेहदाहपविअंभणफुट्फुट्तरहारए,

हिअयथलनिहिअघणचंदणपंकुबोडैकारए ।

दीहरसासदडुसहिकरैयलधुअविअणारविंदए,

तिणयणतईअनेचपत्तानलजालकरालचंदए ॥

विरहम्मि तुअए एरिसे तह झीणा कुपलयच्छ सदुहंगिआ ।

जह सणहलकराईणणयं तीए अंगंमि सिक्खइ अणंगओ ॥ ८६.१ ॥

अन्यथापि ॥ ८७ ॥

अन्यैरपि छन्दोभिर्द्वन्द्वितैर्द्विभङ्गी अन्यैरुक्ता । तत्र गाथाया "भद्रिकाया योगे

यथा—

"उद्धाहैअझंसानिलसडव्यंसंपणपडंतविधवोहे,

अविरलयहलसलकंतविजुलावलललल्ले ॥

सरहसरडंतवहुरे कणंतमोरे पटंतजलनियहए,

गजंतमेहमंटले को जिअइ विणा पिणैण पाउसम्मि ॥ ८७.१ ॥

१) द्वौ द्विपदीत्यत्र 'पङ्कजगा द्वितीयपद्यौ ओ मीर्वा द्विपदी' (४.५५) । २) दारुणदेहदाहिल्लय हे सुभागे हे कुपलयाक्ष तत्र ईदंते विरहे सा मुहुःसाम्पन्नानि तस्याः सा । तथा झीणा यथा तस्याः मङ्गे भनङ्गः सुखमलक्ष्यहननकं शिक्षति । एवाववा भनीय कृशा जातेत्यर्थः । कीरसे विरहावले । दारुणदेहदाह-परिरम्भणतः स्फुट स्फुटन्तो हावा यत्र स तस्मिन् । हृदयस्थलनिषिक्तयनचन्द्रपदस्य । उच्छोदो देह्यः शोषे भेदो यः । शोषकारके । दीर्घभ्रमर्दीर्घं लघ्वीचरपुनर्यजनारविन्दं यत्र स तस्मिन् । त्रिनयननृनायनेत्रपत्रानल-ज्वालावत्करालो भालचन्द्रो यत्र स तस्मिन् । ३) भद्रिकाया योगे इत्यत्र एषा भद्रिका गीतिः द्वाभ्यां भद्रिकंति सूत्रेण (३.४) पणणद्वयाधिका गीतिः । ४) उद्धाहभ्रमंमसानिलेत्यत्र उद्धाहस्येन पादिलो यो झंसानिलस्तस्य ये झडप्यङ्गणे गान्ध्या कृया पतन्तो विट्पौषा यत्र । अविरलयहललललललली या विपुत्र तस्याः बलपं तेन लल्ले मीपणं इत्यर्थः । इव विपुला नाम गाथा । तथा सरयमं रटन्तो दुर्दुरा यत्र । कणन्तः शब्दापमाना मयूरा यत्र । पतन्तो जलनियदा यत्र । गजन्ति मेघमण्डलानि यत्र । को जीवति प्रियया विना प्राप्ति काले ।

१ जुवईस. AB. २ कुणति P. ३ उच्छेद K. ४ सहिररयलधुअ A. ५ पुअ B. ६ उईअ A. ७ लणणणयं B; लणणणयं B. ८ द्विभङ्गिका । तत्र B; द्विभङ्गी भवति । तत्र P. ९ उद्धाहअ KK; उद्धाहं A. १० झडप्यङ्गण B; झडप्यङ्गण AB. ११ पिअण B.

“वस्तुवदनकस्य कर्पूरेण । यथा—

“निकंदल कय कच्छ नलिनिर्वज्जिअ कय सैरसरि,
निचंदणु किउ मलउ तुहिणवज्जिउ किउ हिमगिरि ।
निप्पल्लव किअ करि पयत्तु कंकेल्लिविईविसय,
पत्तचत्त कय वालकयलि अकुमुम कय तरुलय ॥
सिसिरोवचारकिहिं परिअणिहिं निम्मुचौहल कय भुण ।
तो वि हु न तीई तुइ विरहभरि रसई दाह दारुणविअण ॥ ८७.२ ॥

“कुङ्कुमेन । यथा—

“गयणुप्परि कि न चढहि किनंरि विक्खरहि “दिसिहि वसु,
भुवणत्तयसंतोडुं हरहि कि न किरवि” सुहारसु ।
अंधयारु कि न दल्लहि पयडि उज्जोउ गहिह्लंउं,
कि न धरिज्जहि देवि सिरिहं सइं हरि सोहिह्लउ ॥
कि न तणउ होहि रयणांयरह होहि कि न सिरिभायरु ।
तु वि चंद निअवि मुहुं गोरिअंहि कु वि न करइ तुइ आयरु ॥ ८७.३ ॥

रासावलपस्य कर्पूरेण । यथा—

“परहुअपंचमसवणसमय भमउं स किर,
विंभणि भणइ न किं पि सुख कलइंसगिरि ।

१) वस्तुवदनकस्य कर्पूरेणेत्यत्र । ‘पविषा युज्यजघ भोजे जो हवीं वस्तुवदनकम् (५.३५) ।
दाचशालदाचशालि कर्पूरे णे’ (७.१) । २) निकंदल कयेत्यत्र निष्कन्दलाः कृताः कच्छा जलप्रवेष्टाः ।
नलिनीरनिताः कृताः सरसरिताः निम्बन्दनः कृतो मलयः मलयापलः तुहिणवज्जितः कृतो हिमगिरिः । तथा
प्रपद्य कृत्वा निष्पल्लवानि कृत्वा निष्पल्लवितानि पप्रदिताः कृताः वालकदल्यः अकुमुमाः कृतास्तारुकाः
शिशिरोपचारकने परिअनैर्मिमुत्तानि कृत्वा नि भुनानि । तथापि न तस्मान्न विरहभरं संमति दाहदारुणवेदना ।
३) कुङ्कुमेन यथेत्यत्र ‘सौम्यलोभः कुङ्कुमः’ (७.३) । ४) गयणुप्परित्यत्र गगनोपरि किं न पतति ।
किरि इति पाशुरणे । किरिस्ति शिशु कर्तुम् । भुवनप्रवक्ताय हरति किं न विभीषं तुषारस्तम् । अन्धकारं
किं न दलमि प्रकटीकृत्य दहयोरं प्रदिहं भास्वरम् । किं न देवेन हरेण शिरसा श्रियमं स्वयं शोभाशस्तम् । किं
न वनयो भगते रयाकरस्य । भगति किं न धीमता । एवमित्यत्र वानं तथापि गीर्वाः श्रिया मुपै इत्यादि
अन्तर्भोग्यं वगदरं न करोति । ५) परहुअपंचमेत्यत्र । तेन कारणेन कलइंसग्रीवंस्या प्रविधा स्त्री
किमपि न पति मी वदन्ती । अपरपरभूतजन्मभङ्गाय मापि यदित्यति तस्माद्वैभूतः स्वभाव इत्यर्थः । तथा
तेन कारणेन सा दयेन मुपै न प्रलोकेष्वपि यस्मात्सा दासिउदना । दयेन हि चन्द्रकमुखं भाति । यस्मात्सा माशाय
चन्द्रं प्रदुं अदाता । तथा सा युगनयना जननि येरने युगुनसार जत्वा धने धने उत्पन्नानि । रूपनिधियाय
कुमुनसारस्य सम्बोधनम् । तत्र दत्तं च मिलयति ।

१ वस्तुवदनकस्य D. २ नलिनिर्वज्जि B. ३ गरवरी E. ४ निचंदणु E. ५ किं AB. ६ निष्पल्लव D. P.
७ निष्पल्लवितानि X. ८ कीदृ B. ९ निष्पल्लव A. १० किं न किं B. ११ निष्पल्लवितानि E. १२ निष्पल्लव D. P.
१३ निष्पल्लव B. १४ निष्पल्लव B. १५ निष्पल्लव B. १६ निष्पल्लव B. १७ निष्पल्लव B. १८ निष्पल्लव B.
१९ निष्पल्लव D. २० निष्पल्लव B. २१ निष्पल्लव B. २२ निष्पल्लव B. २३ निष्पल्लव B. २४ निष्पल्लव B.

कुङ्कुमेन । यथा -

"पट्टिगडयलपुलयपयरपयडणनद्धायरु,
कचिर्गालपालाविलासग्रहलिमगुणनाथरु ।
दैविडिदिद्वचपयचयपरिमलरुहसडउ,
कुतलिक्तलवप्पझडण्णलपडउ ॥
मरुहट्टिमाणनिट्ठाहवयविहैवविहसणसकउ ।
कसु करइ न मणि हलोहल्लउ मलयानिलहु झुलकउ ॥ ८७ ७ ॥

रासारलयवस्तुवदनरसंकीर्णस्य कर्पूरेण । यथा -

"तरुणिह्णिगडप्पहुंपुडिअतिमिरमसि,
उकमुल्लुक्कपडणु हुसहु मा करउं ससि ।
मलयानिलु मयनयणि धुणिअंकप्पूरकयल्लिचणु,
सधुक्किअमयणमि संहि इ मा तुच्च तवउ तणु ॥
तणुअणि म रउहडि पटहि तुह मयणगणवेअण कल्ले ।
चय माणु माणि वड्हिण सहु चडि म जीर्येससयतुल्लह ॥ ८७ ८ ॥

कुङ्कुमेन । यथा -

"सयणनिहिअहीरयहसतकुटल्लुअल,
यूलामलमुत्तागलिमडिअयणरमल ।

१) पडु(वि)गडलये(यल)व्यत्र । पाण्डुदशोद्भवानां स्त्रीणां गणवत्तले यत्पुलकप्रकरप्रकटन तत्र वद्वत् । काशीपालानां काशीदशास्वामिनां यां बालान्नासां विलासग्रहलिमगुण नागर इष नागर । नागरा हि विलास-
भानो भवन्ति । द्रविडिचि विविडीदिव्यचम्पकपरिमलपुष्पाकभौर । कुन्तलदत्तोपपन्नसारशदर्पवृक्षे भद्राने
लम्प । महाराष्ट्रान्मानमानशायनविभवविभ्रसनसक्त भामन । पुरविषो मलयानिल वस्य मनसि करोति[न]
हलोहल भानदम् । स्मरर(सम्य) इति यावत् । २) तरुणिह्णि इत्यत्र तरुणो हृण्यो हृण्यदशजा नार्य
तामां गण्डाद्यमाणवततिमिरमशक । तामां मुराय इयामतपनीनात भान । उल्लकारयगपावन हुसह मा
करीतु भस्व, करीत ६ द्धुल्लम्प कलिक्कहुत्तल्लिक्कहुत्तलीदर । कसु कदन्तुक्कगमिात धुत्त । सडुलि-
तनदनामि मयानिल ते उर वतु वतु ल्येकमपि मा तापयतु । इ पादपूरण । इ मुभगे एव भद्र । मा निषेध ।
रउहडि भनुररग । मदनवागयदमा वतनु अत एव माव ल्यत्र । मान मात मा च जीयसशयतुल्लम् ।
मरणारस्यमित्यर्थः । ३) सयणनिहिअहारयल्लयत्र ध्रुवग निहित हारके शोभमान कुण्डलयुगल वया सा ।
यूलामलमुत्तागलालीमण्डित स्तनकमल यथा मा । यथागुम्भप्रसारण यस्या सा । वल्ल धीरणदनावला
गारस्य । वडुप्रकुडविचरिलपुट्टे पुणित कया यस्या मा । ततोऽनन्तर प्रकटीभूय । प्रियतम पद्वि-
प्रति । अभिसाराभा अभिसान दानातिन मल्लनानां वतो भय तन भारता उत्कटा । अलुक्कटये सात
पडानां दुरापदति । पदुण मुन्दरायां सितायाम् ।

१ विविधान D २ द्वाविह h.d. द्वाविह ॥ दवडि h.d. ३ कटणग h.d. ४ निद्राहान v,
निद्रावच h.b. ५ निमिह h.d. ६ हडाहलउ B ७ पाह A, D repeats हवन to राग after
पुडिम ८ वडनउ = CDV वरउउ = h.d. उडुडु = ABF ९ कहु A १० पूमि C, पुमि B
११ दुगु मा रहु उम h.d. १२ कहु A, कहु B १३ वयवे = B

सेअसुअपंगुरण वहलसिहिंदरसुजल,

वहुपहुलविअइलफुलफुलविगकुंतल ॥

तो पर्यैठ धाइ दंसणजणिअखलयणवरभरभारिअ ।

अहिसरइ चंदसुंदरनिसिहिं पइं पिअयम अहिसारिअ ॥ ८७.९ ॥

वदनफस कर्पूरेण । यथा—

“किं न फुलइ पाटल परपरिमल,

महमहेइ किं न माइवि अविरल ।

नवैमालिअ किं न इलइ पहिहिंअ,

किं न उत्तरइ कुसुमभरि मल्लिअ ॥

दीहिअतलायसरतैल्लटिहिं किं न पसाहि पजमिणि फुलइ ।

तु वि जाइ जायगुणसंभरणु झाणु कि भसलहु मणि खुइइ ॥ ८७.१० ॥

कुहुमेन । यथा—

“जइ तुहुं महुं करयलु उम्मोववि,

चल्लिअ चीरंचलु अच्छोउवि ।

माणिणि तु वि पसाउ करि सुम्मउ,

पइं पिइ उच्चावलिअ म गम्मउ ॥

जइ किंइ वि संचइ पयजुयलु इहु विदिवसिण विहइइ ।

ता तुज्ज मग्गु खीरैउ परउ किं न रामोअरि तुइइ ॥ ८७.११ ॥

एतोथ वस्तुवदनफरूपराया द्विभक्तिः पदपदा इति, सार्धच्छन्दांसीति च, सामान्याभिधानेन मागधानां प्रसिद्धाः । यदाह—

जइ वर्युआण हेइइ उल्लाळा छंदयंमि किजंति ।

दियेठेच्छंदयछणयकव्याइं ताइं वुधंति ॥ ८७.१२ ॥ इत्यादि ।

१) किं न फुलइ पाटल इत्यत्र परः परिमलो वस्तु सः पाटलः किं न गुणान् । अविरला माधुरी किं न महमहेइचि—गन्ध करोति । प्रकृष्टा वर्णा नवमाटिका किं न विद्यमान । कुसुमभरेण मल्लिका वृद्धि न प्रप्नोति । तथा च दीर्घिकाजटाकम्प, पल्लवेण । तटाकं स्त्राव महासरः वदेव स्तु मरः । ‘सरइवलायगोस’ इत्यत्र विदोषः तयोः । लल्लउ पल्लवं अग्रातं सरः तेषु प्रस्ताप्याभिः पद्मिनी श्रुयन्ति । परं तदपि जातं गौणगुणकरणेन यत्र पुरंविधं ध्यानं अमरस्य [मनसि] खुइइ स्याद करोति ? अपि तु न । एतेषु पदार्थेषु सत्यपि जातवेय अमरस्य ध्यानं नान्यथेति भावः । २) जइ तुहुं महुं करयल्लेयत्र यदि एवं मन करल्ल उम्मोवविचि—आमोक्ष चलिता चीराजलं चपि अच्चेइअ(इवि)चि आह्वय च । तथापि हे मनसिनि प्रसादं कृतं येषु हे प्रिये पइं त्वया भोक्तुम्येन मा गम्मताम् । यदि कश्चनपि सचयामषातत् वा इह पदयुगलं विधियरोन विषयते सखलीत्यर्थः । तदा तत्र मय्ये उदरं अत्रैव धीमं सत् किं न क्षामोदरि वुडयति । कोऽर्थः । भोक्तुम्यपदा प्रयान्त्या-स्त्राय यदि विसंछलतया पादः पल्लिप्यति तदानीं क्षामोदरं मय्ये वुडिप्यतीति शनैर्गच्छेति भावः ।

१ विअदुज्ज D. २ पवडचच Kd; पवड पाट B. ३ वयमल्लिअ B. ४ पवडिच B. ५ तमइइ Bp. ६ भउउ हु CN. ७ तुहुं तुहुं D; तुहुं तुहुं B. ८ ववहु A; ववहु Bp. ९ विमय A; विड B. १० धीपउ A; धीवउ B. ११ अउ च F. १२ हिइ F. १३ दिवहुच्छंदय ACDS.

एवं मात्राया अप्युपरि द्विपद्युल्लालका वस्तुकादीनामप्युपरि दोहकादयो द्विभङ्गा-
मेव द्रष्टव्याः । वृद्धालुरोधात् "रहो पृथगाभिधास्यत इति सर्वमवदातम् ॥ ८७.१२ ॥

द्विपद्यवलम्बकान्ते गीतिस्त्रिभङ्गिका ॥ ८८ ॥

पूर्वं द्विपदी पश्चादवलम्बकस्तदन्ते गीतिरिति त्रिभङ्गिका । यथा -

"निम्बरदलिअसत्तदलपायवसंकटतटिणिपुलिणिआ,
सेहालिअपसुणपरपरिमलपुण्णपहायैपवणया ।

कुवलयगंधलुद्धफुल्लंघुअपत्थुअगीतिभंगिआ,
पंकयवणकणंतकलहंसीकुलहुंकारसंगिआ ॥

ओहट्टिअचिस्सेहया, निम्मलजलसोहिहया,
रायरणूसवदूअया, कलमामोअपसूअया ॥

तिहुअणलच्छीभवणया जोण्हाजलभरिअनहयलाभोअया,
कत्त न हरंति चित्तयं एए लोअंमि सारया दिअहय्यं ॥ ८८.१ ॥

त्रिभिर्नन्यैरपि ॥ ८९ ॥

अन्यैरपि त्रिभिर्ऋन्दोभिः श्रुतिसुखैस्त्रिभङ्गिका । तत्र मञ्जरीखण्डितान्ते भवि-
कागीतिः । यथा -

"उच्छलंतछप्पयकलंगीतिभंगिधरे,
विस्फुरंतकलैयंठिकंठपंचमसरे ।

गिर्जेमाणहिंदोललवणपसाहिए,
चचरिपट्टेहोहामसदरांसेहिए ॥

१) रङ्गा पृथगाभिधास्यत इत्यत्र 'आयां कृतीत्यस्य पञ्चमेनानुभासेऽन्ते दोहकादि चेदस्तु रङ्गा या' (५.२३) इति । २) निम्बरदलिअ इत्यत्र धृते क्लृप्ते वसन्तवासाः (१) कस्य चित्तं न हरन्ति अपि तु सर्वेषां हन्तीत्यर्थः । कीदृशाः । निर्भरं दट्टिवा विक्रमिता ये सप्तपर्णपादपात्त्रेः संकुलं वटिनीपुलिने येयु । तथा सप्तलिकामचूनवृष्टपरिमलेः पूर्णाः प्रभाक्वायरो येयु । तथा कुवलयगन्धेषु सुगन्धा ये पुर्वधया भृङ्गाक्षैः मरुतुवाः प्रारब्धाः गीतीनां भङ्गयो येयु ते । तथा कमलपत्रेषु वृक्षस्य दान्ते कुर्वन्त्यो याः कलहंस्वसातां ये हुंकाराः सन्धाः तेषां संगः मयगन्धो येयु ते मगिनः । तथा ओहट्टिअचि - निवृत्तः चिन्मिवतुः कर्दमो येयु ते स्वार्थे कः । निर्मलजलशोभनशीलाः । राजम(२)गोस्तरवृत्तकाः कथयितारः । कलमामोदान् प्रकरणं सूचयन्तीति कलमामोदपरमुषकाः । त्रिभुवनलक्ष्मीगृहाः । उयो छाजलभूननभललाभोगाः । ३) उच्छलंतछप्पयस्य इदं दोहो चैत्रमासे यस्य पार्श्वे विद्यमानानो न भवन्ति अर्थात् कामिनी स कथं जीरति । कीदृगे चैत्रे । उच्छलत्पट्टरदकल-गीतिभङ्गिधरे, विस्फुरन्तः कलकण्ठीकण्ठाय पञ्चमसरा यन्मिन्यः तस्मिन्, गीयमानाः शोकात्पादावनलङ्घने चचरी-यदइ उहामसदरांयान् सन्धाः धृते धमोऽपि मन्थ्याधिका यत्र स तस्मिन्, विक्रिगदभासोऽकलने केसर-कुमुदामोदमये विक्रिगतमाकन्दने धनः कोलन् इतिगयानो यत्र दे मणि दे ववले स कथं जीरति । कीदृशाः । विदो मन्थ्यप्रभित्तिभिः ।

॥ ८९ ॥

१ एयो A. २ विमत्रो A. ३ पदाह- A; पदाह- ५. portion from वनया to पंदय repeated in A. ४ छेमी A. ५ विमित्रविमित्र A. ६ पत्तय K. ७ रीहया A. ८ This Sutra is dropped in G. ९ यया वर A. १० कलकीः B; कलकीः भङ्गरे and. ११ छत्रपट्टिः B; कलकीः C. १२ यवमानाः शोका and. १३ पट्टरद and. १४ छप्पयि and.

विअसिअरत्तासोअलए, वेसएकुमुमामोअमए ।

पेणकुडिअमायदवणे, घणघोलिरदकिरेणपवणे ॥

इअ एरिसमि चेत्तए जसस न पासमि अत्थि पिअमाणुस ।

सो कह जिअइ वयसिए विद्धो मयरद्वयस्स भल्लिआहिं ॥ ८९ १ ॥

गाथस्याद्याद्धं समैश्चैर्गात् प्राग्वृद्धं गस्य ते पादः समशीर्षकम् ॥९०॥

"गाथस्य प्रथमार्द्धमन्याद्गुरोर्वाक् समैश्चगणैर्द्वमन्यस्य च गुरोः स्थाने वै त्रिमात्रे सति पादश्चेद्भवति तदा तादृशैश्चतुर्भिः पादैः समशीर्षकम् । यथा -

"सरससरसुरहिसुस्सायतरुणमायदमउलमजरिदलोद्वयलणरुसायसमुद्धकठकलयटिनि
अरफठोच्छलतपचमपलावरोहल्यमि रुदारपिदमचरदविंदुसदोहपाणसाणदभमर-

निंदेरयइल्लसकारमुहलिउज्जाणचारुलच्छीए तिहुँअणमणदरे,
दक्खिणैत्तमुद्धकलोलमालिआवरुणैसगनिअविअमलयमारुअटपहल्लतविविहयहुवेळि-
गहणघणकुसुमगोच्छच्छलिअपन्नपिजरपराचपडिहत्थदहविसाँचक्कदसणुपण्ण-

पिअयमाभरणमिलिअमुच्छापहारनिवटवपहिअसघायरुद्धमगातरदूसचरंथरे ।

पण्णुदिससंघेणकुसुअसमूहकणिआरकुनवरकचणारकेसरलउगचपयपिअगुमल्ली-

महम्महाविचिआणरुवेहितिलयकुरुंयपिआलपुनागनागकेसरसुचणकेअइकुटग-

पाटलतमालनोमालिउल्लपसरतपरमपरिमलववैमहम्महिअसमत्तचणतरे,

1) गाथस्य प्रथमार्द्धमित्यत्र चयोगाथ । गाथैव पूर्वार्द्धंअन्यगाथाक् चणणद्वयस्य वृद्धौ गाथ" (४ ११) । तसैरष्ट-दशादिभिर्न सप्त-नवादिभिः । 2) सरससरसुरहीत्यत्र । एतद्विधे यस्मिन्ते मा यस्मिन् मा याहीति क्रिया सयन्ध । सरसतरा सुखादु सा चासौ तरुणमाकन्दमुत्प्लितमधुरी तस्या दलौघ तस्य कवलन तेन कपायित सद्युद्ध कण्ठो यास कलकण्ठस्तासां निक्क तस्य कण्ठात् उच्छल्यत्वमस्तराणा बोल्लालमिति बोल्ला ताव्वा खल्लति, इन्द्रानि विपुलानि यान्यारविन्द्रानि तेषा मकरन्दास्तथा विन्द्वस्तथा सदोहान्तस्य पानेन सानन्द यद् भ्रमरानिदुरम्य तस्य बहला क्षकारार्थमुपरिता उद्यानस्य चावा लक्ष्मीयंत्र, त्रिभुवनचनमनोहरे, इदिणसद्युद्ध कल्लोलमालिकया सह तरुणो नवो य सगमन निवापित शीताहृत स चासौ मलयवायु [तेन] द्रीप इहन्त कम्पायमाना विविधा नानाप्रकारा बह्वन्ते भूयस्यो या वल्लयस्तासां यन गहन तस्य घनकुसुमगुच्छात् उच्छलित प्रधुरापिजरपीतपरागस्तेन व्यास यद्दशदिक्चक तद्दर्शनानुत्पन्न श्रियतमकान्तास्तरण तन मित्रि मासो यो मूच्छामहारस्तन निपतन्तो ये पविकास्तथा साऽ तन रुद्धमार्गान्तरेण सुसचर सजीवभाव तस्य धरे धारक । प्रकर्षण पुर्विता सधना निविदा ये किशुरुचनमालिकान्ता वृक्षास्तथा उह्ता आर्त्त प्रसरत् परिमलो येपु ते प्वविधा सत्रका गुच्छकसौ महम्महिअत्ति मुगचीभूत समनवनातर यत्र । मा च्च हे कान्त इमां मां त्यस्ता । मां कीदृशीं मदनपीडिताम् । कीदृशो वसन्त । तरणासार्य चर्चराविनादन सह स्पधेया नाट्यो यो दण्डभिघात शब्दस्तदन्तराले तालानुलम्बवृणन्मृदङ्गोद्यमपादन प्रपञ्चा या मञ्जुवस्त्वद्याभङ्गी आलपनरेखा तया सबदानि वेणुविजरोल्लस स्वरभेदसाधनस्थानानि वै सदे समर्थे ।

१ मोयए A २ पण्णाय B ३ दक्खण D\S ४ नितए AKD ५ पिअमणुस B ६ अन्तस्य ७ अतस्य P ८ सा I\B ९ सरससरसुरहिः B १० बोलाअमि P ११ नितरव B\B १२ तिहुअणमण- A, तिहुअणमणमण- Ch १३ दक्खिणकत्त- S १४ तरणसम AD\B, तरणसम B १५ इल्लत B\B १६ दिहाचक्क P १७ दसणुपण्णपि- C\B, दसणुपण्णपि- A १८ दसचरे P १९ पण्णुदअचणण ACD\B २० उरवय B\B २१ पचक्क B\B

मा वध कंत चतूण भं इमं मयणीडिअं तरुणिसत्यचचरिविणोअ-
समसीसनदृदंदाहिघायसइंतरालतालीणुलगधुम्मंतमहलोहाम-
पाडपडिवन्नमंजुहिंदोलमंगिआलवणरेहसंवद्वेणुविवरो-
हसंतसरभेअसाहणट्टाणसहंसि वसंतए ॥ ९०-१ ॥

अत्र समस्थाने जो लीर्वा तथान्त्याचगणात्प्रागेकश्चगणो जो लीथ न कर्तव्यः
इत्याशयः ॥ ९०.१ ॥

मालागलितकपादान्ते विपमंचावृद्धौ वैः ॥ ९१ ॥

मालागलितकपादस्यान्ते विपमसंख्यस्य चगणद्वयस्य वृद्धौ सत्यां वैः परं सम-
शीर्षकम् । विपमशीर्षकमित्यर्थः । "मालागलितकवचात्रापि समस्थाने जो लीर्वा । विपमे
तु जगणो न कर्तव्यः । यथा—

"हयवरसुरखणिज्जमाणमहिरेणुपडलवहलज्जमाणगयणं-
गणुत्थरिदंअविरलंधारपुंजसंवलणरुद्धलोअणविलोअणपवंच-
मच्छरिअपरवसो अयर्थरइ समंतदो तुरिदममरनिअरो,
निअमरसंचरंतचउंगसेअपअभारचल्लिंसीसेसभूवल्यसइहइंत-
मंदरसुमेरुकइलासाविंशंगिरिनारपभुदिगिरिसिहरनिव-
हणाइभरभंगुरिदकंधराई तम्मइ चरादपवरो ।
धाणुक्कावमुकनारायैविद्वकरडिघटकुंभतडनिवडिद्वीविरलंध-
निअरअरंतसोणिदतरंगिणीरइअयहलपंकसुप्पंतचकरह-
संचैराओ एआओ मीसणाओ समरवसुहाओ,

१) मालागलितकवदित्यत्र । पाशूनीने जः समे जो लीर्वा मालायाः (४.२४) । २) हयवरसुरेत्यत्र
अत्र संप्रानभूमौ भमरनिष्ठो भवतरति । कथम् । अच्छरियत्ति-आश्चर्यपरवशः यथा भवति । हयवराणां तुराः
तैः खन्यमाना यः मही तस्या रेणुपटलेन न्याप्यमानं यद् गगनाद्गणं तद्योगादुत्सृजिताविरलान्धकारपुञ्जस्य प्रसरणं
तेन रुद्धनयनविलोकरूपप्रपञ्चो यत्रेति क्रियाविशेषणम् । रपरितं यथा स्यात्तथेति । समंतदा(दो) सर्वत्र संप्राने
सति । वराइः प्रवराः तम्मइति-वेदं प्राप्तेति । कथंभूतः । निर्भरं संबन्धतुरङ्गसैन्यप्रागभारेण चलितं यत्किश्चि-
भूवल्यं तेन खट्वइत्यो ये मन्दरकैलासविन्याचलगिरिनारप्रमुद्रगिरिणां शिखरास्तेषां निपतनादिभिर्मारेण
भङ्गुराः कम्भरादयो यस्य स तथा । कथंभूतायाम् । धानुक्का धनुषंराक्षसवसुक्का नारायाणैर्विद्वक्त्रविषदा-
कुम्भतटाव् आपतदपिरलग्ननिक्षेपाः तेभ्यो हरष-दोषितानि तान्येव नद्यः तान् सचितो यो बहुलः पङ्क्तः तत्र
चक्रसज्जनात् स्थितयेन दुःसंचरायां पृथरां समरवसुधारां मुखिपमशीर्षकानि हुंकारं कुर्वन्ति निपतन्ति इति
त्वं पश्य । निधितकरयत्नधारायाभिधायः तेन घूर्णयन्त्य इमाः बहुविधमुभट्कण्ठपङ्क्तयो नृत्यन्ति । कथंभूता-
याम् । मुखभूमिर्भिर्मुक्तानि पारिजातानां कुमुमानि यस्यां तस्याम् ।

इत्याचार्यैर्महामन्दिरचितवन्द्योऽनुशासने चतुर्थस्याध्यायस्य पर्यायाः ॥

१ तालकाणुदग्ग A. २ पूर्वत D. ३ तथा to जीव dropped in A. ४ चरुदो G. ५ गुत्थदति-
अनिलवपा० A. ६ अववरदि BP. ७ वल्लिर N. ८ भूवल्यसंचउहइंत B. ९ विष N. १० कंधराउ B.
११ धनुका० MS. १२ ताराय N. १३ निविदिदावि० D. १४ निम्बर ABN. १५ संवराओ N; संचराउ
BCDF; संवराउ A; संचराए (Loc also in the next 3 words) K.
२१ छन्दो०

सुविसमसीसयाईं नियतंति हुंकरंवाइं पिच्छे निसिदपरपालधापे-
 हिषायपुम्भंतयाईं संपइ इमाओ नशंति बहुचिहनुहद-
 फजंपंतीओ सुरवहमुण्णतरिज्जचचितविकुमुमाओ ॥ ९१.१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ
 आर्यागलितकखज्जकशीर्षकव्यावर्णनो नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
 ग्रन्थाग्रं ५५१; उभयं २०९७ ।

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

अथ प्रायोऽपभ्रंशे ॥ १ ॥

संस्कृतप्राकृतच्छन्दोजन्तरमपभ्रंशगतानि छन्दांस्तु अधिक्रियन्ते । प्रायोग्रहणा-
द्भाषान्तरेऽपि भवन्ति ॥ १ ॥

अजश्चूस्त्वृतीयपञ्चमौ जो लीर्वोत्साहः ॥ २ ॥

जंगणरहिताः पदं चगणा उत्साहः । अत्रापवादः । तृतीयः पञ्चमश्च जगणो लघु-
चतुष्टयं वा । यथा —

"अवमन्निअदुट्टचित्तिसंगमयचकघाय,
जे ते सोच्छ्राह नाह झायंति तुज्झ पाय ।
ते ते संसारि वीर कह वि न लहंति दुक्खु,
जं किर वचंति झत्ति पट्ट निच्छण्ण भोक्खु ॥ २.१ ॥

इदानीं रासकानाह —

दामात्रा नो रासको हैः ॥ ३ ॥

दा इत्यष्टादशमात्रा त्रगणश्च रासकः । हैरिति चतुर्दशभिर्मात्राभिर्यतिः । यथा —

"सुररमणीअणकयवहुविहरासयथुणिअ,
जोइविंदविंदारयसयअमुणिअचरिअ ।
सिरिसिद्धत्थनरेसरकुलचूळारयण,
जयहि जिणिसर वीर सयलभुवेणाभरण ॥ ३.१ ॥

"सर्वा अपि जातयो रासका भवन्तीति केचित् । यदाह —

"सयलाओ जाईओ पत्थाववसेण एत्थे यज्झंति ।
रासायंधो नूनं रसायणं वेट्टुंगोहीसु ॥ ३.२ ॥

चुल्गा वा ॥ ४ ॥

चतुर्मात्रपञ्चकं लघुगुरु च यदि वा रासकः । पृथग् योगात् हैरिति 'न' वर्धते ।

1) अवमन्निअ इत्यत्र अवमणितः दुष्टचित्तमुत्तमसंगमकस्य चक्षुःभिषातो येन तत्त्वबोधनम् । हे नाथ ये
गुरुप्राप्तव पादं ध्यायन्ति सोत्साहाः स्मृतः ते पुराहा हे वीर मसारदुग्धे न लभन्ते कथमपि । पक्खाव ते । किंलंति
सत्ये । शीघ्रं प्रभो मोक्षं निश्चयेन याप्सि । 2) सुररमणीत्यत्र हे सुररमणीकृतवहुविधरासकेन स्तुत । योगि-
बुन्दबुन्दारकाः प्रधानास्तेषां दावैजान्तरपरित इत्यर्थे षट्पदा तस्य संगोपने हे धीरसिद्धार्थकुलचूळारय हे त्रिनेश्वर हे
सकलभुवनाभरण स्वं जयंति सत्तकः । 3) सर्वा अपि जातयो रासका इत्यत्र वाक्पठन्तसो दौ भेदो धृत्वाति
जातयश्च । 4) सयलाओ जाईओ इत्यत्र यथावयसेनेति (पत्थार० घटने ३.) सम्यक्साधनान्तरं गुरुपदिष्टम् ।

१ स्तुः EF. २ जगण to उत्साहः dropped in A. ३ सुच्छ्राह BE; सुन्नाह F; सोन्नाह CN.
४ मासु A; मुरसु BE. ५ इदानीं to समये repeated in A. ६ पुरार० N. ७ भवना० E.
८ परवार० N(KP). ९ इत्थ A. १० वेदगोहीसु N; विदगो० F; वेदगुहीसु A. ११ एव. E. १२ निर्वर्तते B.

यथा—

"गोवीअणदिज्वंतयरासय निमुणंतदं,

चासारत्ति पटुच्चइ पट्टिअहं पवसतहं ।

नियवद्धं तिव केम्भइ हिअयतरि निगडिअ,

जिव जंतैह न वहति चलण नावइ निअडिअ ॥ ४.१ ॥

चपज्जाया अवतंसकः ॥ ५ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रो जगणद्वयं यगणश्च जयतंसकः । यथा—

"सायरु रयणावरु बोहहिं जं गुहसैत्थ,

त सच्चु जि जाय निसायरकुच्चुइ जत्थ ।

जह एक्कु हूव सिरिकठसिरे" अवयंसु,

अवरु सिरिर्नाहज्जि भूसणु उल्लसिअमु ॥ ५.१ ॥

चेः पौ जो गौ कुन्दः ॥ ६ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं जगणो गुरुद्वयं च कुन्दः । यथा—

"अहरुद्ध दलइ जवापसूण दन्त कुंद,

पाणिचरणनयणयण विअसिआरविंव ।

कुसुमंपुरु पच्चकुलु वि सुदरि तुण्ह देह,

तुंइ वरु मज्झदेसु पहसि विषीउ एहु ॥ ६.१ ॥

पाचाजगाः करभकः ॥ ७ ॥

पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रद्वयं जगणो गुरुश्च करभकः । यथा—

"करहयधणहरणलिअलोलमणोहरैहारय,

गहट्ठल्लुलिअयइलजटिलकुतलभारव ।

1) गोपीभगवत्पुत्र गोपीनन्दावमानरासक शृण्वत वर्षारानि पर्याप्यते । मुख पर्याप्ती हुब (सि० ६० ८ ४ ३९०) इत्यादत्त । पुस प्रवाम गच्छत इत्यान्तरे तथा किमपि निष्पद्यति निजबलभा यथा निगडितमिव चलनम् । न वहति गन्तुमिच्छ । नाजइति - इवार्थे । 2) सायरु रयणावरु इत्यत्र सागरो रजाकर इति यत् बुधसाध कथयति तत्सत्यमेव । तत्कथयति । यत्र उर्ध्वे निशाकरकोस्तुभौ जावौ यथा एकं धीकण्ड शिरसि भवतस समभूदपर धानाघोरसि भूषण ममभूणि । कीदृशः । उल्लसिता अंशवो यस्य । 3) अह-इह इति नंधरोष्ठे जवापसूण दन्ता कुन्दात् कुन्पुष्पाणि, पाणिचरणनयनवदनानि विकसितारविन्द विरल यन्ति । प्रत्येक क्रिया एक गदिना याज्या । विदलयति निरस्क्रोति । अत एव हे सुन्दरि तव वपु प्रत्यक्ष कुसुम पुर वतने कुसुमसमूह पक्षे कुसुमपुर पाटलिपुत्र प्रत्यक्षम् । तत्र कथं मन्थदशोऽपेक्ष्यादिस्य नभजति । एव द्वैपरीत्यम् । पक्षे मन्थदश कटीप्रदश । पाटलिपुत्रनगर गङ्गावट्ठ पृथग्लि प्रयाग हात प्रतिदम् । 4) करहय धणहरैरात्र करहतस्तनभरात् दृढयात् गलिता मनोरथवद्धारा यस्य स । गण्डस्थत्तं विरुलितो मलिनो जटिलो जटायान् कुन्डलानां भारो यस्य स । अनवरत बाष्पनिपतनेन सुप्त मशोक तथा स्रोत विडोचन यस्य स । हे नरपत तव वैरिधयुज्ज्वल ईदृश सप्रल्ल सप्तनूत् ।

१ निम्बद ABCD २ जहह १, जहह AE, जे तह D ३ निगडिअ १S, निगडिअ ॥ ४ चपना ० ५ सत्तु B ६ एह हउ A, इकु हउ F एकु हउ १ ७ सिर to अवरु dropped 10 ॥ सिरिना-हुवरे D ९ चपौजो ० १० कुनपुर B, कुनपुर ० ११ कुन C १२ गुह वरु DP, गुह वरु A, तउ वरु K (१) १३ मणोरहहारय AB

अणवरयचाहनिवर्द्धणसूणसोणविलोअण,

तुह हुँअ नरवइतिलय सपर्य वेरिवहुअण ॥ ७.१ ॥

चपाचागा इन्द्रगोपः ॥ ८ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रद्वयं गुरुश्च इन्द्रगोपः । यथा—

“रेहहिं अरुणकंति धरणीअलि इंदगोवया,

पावससतिरिहिं नाइ पय जावयविंदु लमाया ।

एह वि विन्दुलेह झलकतिअ बहलकतिआ,

लक्खिजइ जायरूपनिम्मविअ वर कंठिआ ॥ ८.१ ॥

चपाचाल्गाः कोकिलः ॥ ९ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रद्वयं लघुर्गुरु च कोकिलः । यथा—

“इसि तहारेउ गइविलंसु पटिहासइ रिक्तओ,

कोइलरंभिणि इ तुह वि कंदु कुठत्तणु पत्तओ ।

विरहय ककेहिं दोहल सपइ पूरतिअ,

जं फिउ कुनलयनयण एह हिंदइ गायतिअ ॥ ९.१ ॥

चपाचल्गा ददुरः ॥ १० ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रो लघुर्गुरु च ददुरः । यथा—

“मत्तंचुवाह वरसतिण पय सँमहिउ,

आयरणंसु सपर्य महिअलि ज विरइइ ।

हंसइ कलसरिण ज आसि मणोइर,

दहुँररटिआउँ निम्मिउँ त सरवर ॥ १०.१ ॥

१) रेहहिं अरुणेत्यत्र इन्द्रगोपका कीटविशेषा धरणीतले राजन्ते । कीरता । अरुणा कान्तिर्येषां ते । तथा इवीक्ष्यते । प्रादुर्भूय पात्रा । कीरता । अलकानां सिन्दवो लप्ता येषु ते । तथा पुत्रा विपुलेषा झलकन्तीं सौमनाया बहुलकान्तिं लक्ष्यते जायते । इव । जातरूपनिर्मिता कण्ठिद्वय । नाइ उपप्रार्थ । २) इति तहार उ इत्यत्र हे इतिह त्वदीपगतिकिल्मसं प्रतिभासने रिक्तं शून्यं इति यावत् । हिण्डते गच्छन्तीति हतो । हे कोकिलरंभिणि तयापि कण्ठं कुण्ठय प्राप्तं इति प्रतिभासते गायन्तीति हेतो । विरहस्य मानेन अशोकस्य च पादपातेन दोहद्वयं पृथ्वतीति । कोऽर्थः । यस्मात्कारणादिह यने गानं कुर्वन्ती हिण्डत तस्मात्पुष्पयोः कार्यं नाम्नानि जाय । ३) मत्तंचुवाहन्यत्र मेघं रागा यनेना ममट्ठ (सोमव) इत्यत्र समाकर्णय शृणु । कः महीवट् । तर्हि यदाह—ह्यगता कल्पवृक्षं यन्तीते ममोदरमासीत् तत् ददुर-रटिआउन्नि निर्मितं एतदेव भवता हृदं नान्यद्वयान् मेघस्य निन्दा ।

१ विरहण CD, विरहय V २ मत्तंचुवाह A ३ हंस A ४ सपइ वेरि० F, संपय वेरिवहुअण D ५ पावससतिरि नाइ CDV ६ पय F ७ चपाचल्गा D ८ मयी च A ९ तहारेउ १ १० गइविलंसु पटिहासइ १ ११ कोइलरंभिणि ॥ १२ कंदुविहि F १३ लयी च A १४ पय CDV १५ मणोइरि १६ १६ आयरण A, आरुणउ D १७ सपइ F १८ महीअलि A १९ विरहय १०; विरहय A २० कुट्ट A, दहुर A २१ रंभिआउल १ २२ निम्मिअ A

चरजमगा आमोदः ॥ ११ ॥

चतुर्मात्रो रगणत्रगणमगणाः गुत्थ आमोदः । यथा—

“असोअमनरीफुरवजामोएमु,

कल्लोलउरुद्रकायलीसदेमु ।

अणवरय वहतसारणीतोएमु,

घना पे वि जे रमति ज्जाणेमु ॥ ११ १ ॥

म्रत्नेपासा विद्रुमः ॥ १२ ॥

मगणरगणो लघुगुरु पगणद्वयं सगणत्र विद्रुमः । यथा—

“भूयहिं चावय मणोद्वस्त ससितुल्ल ववण,

अग चामीअरण्ह अहिणउफमलदल नयण ।

तीए हीरावलिं व दत्तपतिं विहुंमं अहर,

पेच्छताण पुणो पुणो काण न हयइ मण विहुर ॥ १२ १ ॥

रो मीमेधः ॥ १३ ॥

रगणो मगणचतुष्टयं च मेधः । यथा—

“मेहय मच्चत गज्जन सनद्ध पेच्छता,

उन्नडेहिं विज्जुज्जोएहिं पोरेहिं मुच्छता ।

केअईगवेणोदामेमु मग्गेमु गच्छता,

ते कइ जीअते कताण दूरेण अच्छता ॥ १३ १ ॥

त्रयल्गा विभ्रमः ॥ १४ ॥

तगणरगणयगणा लघुगुरु च विभ्रमः । यथा—

“लावणविन्भम तरगतिहिं,

निद्वुवम्मह जिआवतिहिं ।

1) असोअमनरीत्यत्र त एष केऽपि पुरपा धन्या ये उद्यानेषु रमन्त । अशोकमञ्जरीणां स्फुरन्त आमोदा^१ येषु त[पु] । पुन कल्लोलम्बकुन्दानां काकलीशब्दो येषु तपु । अनवरत वहन्त्य सारण्यक्षासां तोय येषु तथा अधगा यहसारणानां तोय येषु तपु । 2) भूयहिं चावयमित्यत्र भूवहारिं चापमिव चापकं मनोभवस्य दाशितुल्य वदनं चामीकरमभरीर अभिनवक्रमन्दलमेव नयन हीरावलिमिव दन्तपार्श्वं विद्रुमं मिवाधर तस्या प्रेक्षयाम् । [कपा] । पुसा पुन पुन न भवति मन । कीदृक् । विपुर विरुचम् । 3) मेहय मच्चतमित्यत्र । त पुरपा दूरेण महद्गन्तार (the com seems to read कतार for कताण) गच्छन्त सन्त^२ कथं जीवन्ति । किं कुर्वन्त । पश्यन्त । कम् । मग्गेत्यत्र गग्गन्त सज्जद् मेधकं मूच्छयन्त । कै । उन्नटे. पोरे विपुद्ध्योतै वेतकीगधनोकर्ये मार्गेषु ससु । 4) लावणविन्भम इत्यत्र लावण्यविभ्रमं तरङ्गन्ताभि निर्दग्धकदूर्ध्व जीवयन्ताभि पृथ्विधाभि शिवाभि प्रेम्णा विलोकयते तथा मल्लोलोक् एव स्वर्गं प्राप्यते ।

१ चद D'S २ सारसी S ३ म्रत्नेपासा DN ४ भूयाइ N ५ विद्रुम CS ६ गज्जत O

७ लघो च A

प्रेमिं प्रियाहिं जे पुलोइज्जइ,

ता मत्तलोइ सग्गु पाविज्जइ ॥ १४.१ ॥

मेघविभ्रमौ वृद्धैरपभ्रंशे एव निवद्वाविति” वर्णवृत्तेषु नोक्ताः ॥ १४.१ ॥

चपजगगाः कुसुमः ॥ १५ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रो जगणो गुरुद्वयं च कुसुमः । यथा —

”निच्छिउ करिवि चंडु दोणिण खंडे,

तहि निम्भिअ मयनर्येणाइ गंड ।

यस्कुसुम घडेविणु गंधचंगु,

कोमलुं तई विरइडं एहु अंगु ॥ १५.१ ॥

इहान्येऽपि चन्द्रक-खञ्जफान्त-चञ्चल-चलतनु-वीरप्रिय-कुपित-रुष्ट-कृष्ण-सित-धनद-
कुरर-शिवादयो रासकभेदा वृद्धैरुपनिवद्वास्ते तु कचित्कंचिदन्तर्भवन्तीत्यस्माभि-
नोक्ताः ॥ १५.१ ॥

ओजयुजोइछडा रासः ॥ १६ ॥

विपमसमयोः पादयोः यथासंख्यं छाः इति सप्त, डाः इति त्रयोदश मात्राः यत्र
स रासः । यथा —

”मुणिर्वि वसंति,

पुरोढपुरंधिदं रामु ।

हुंमरिखि छडह,

हुंमं तक्खणि पडिउ निरामु ॥ १६.१ ॥

पाचदाश्चिस्तृतीये पञ्चमे चो जो लीर्वा

पश्चांहिस्त्रिपात्पूर्वार्धा” मात्रा ॥ १७ ॥

ओजे पादे प्रथमे तृतीये पञ्चमे च द्वौ पञ्चमात्रावेकश्चतुर्मात्रो द्विमात्रथैकः ।
युजि पादे द्वितीये चतुर्थे च विश्वगणत्रयम् । तथा तृतीये पञ्चमे च पादे चतुर्मात्रो जो
लीर्वा । एवं पञ्चपदी पादत्रयेण कृतपूर्वार्धा मात्रानाम् च्छन्दः । यथा —

१) वर्णवृत्तेषु नोक्तावित्यत्र अन्यथा पञ्चदशाक्षरायामुक्तमभिव्यक्तम् । २) निच्छिउ करिवीत्यत्र अये
निश्चयः । कः । एतस्या मृगनयनायाः गण्डौ चन्द्रस्य खण्डद्वयं कृत्वा निर्मितौ । तथा एतस्या गान्धर्वनां उमुमं
घटित्वा एतस्त्रोमहमं घटितम् । अर्थादप्येति भावः । अत्युत्तमदर्शनात् । ३) मुणिवि वसंति इत्यत्र वसन्ते
पौरुषोद्गुलभीणां रासं [मुण्या] तथा छटमान् स्मृत्वा तत्काले पवित्रे निराशो जातः । ४) पूर्वार्धं
मात्रेत्यत्र अनुपपद्यते तृतीयपादेऽपेक्षितम् ।

१ दोहि BEP. २ चंडु BE. ३ निमिअ B. ४ मयनर्येणाइ G. ५ कोमल ACF. ६ नुह AP.
७ निरइम A; निरइओ B; निरइओ B. ८ मुणिवि AE. ९ पुरंधिदि A; पुरंधिदि BE; पुरंधिदि P.
१० मुमरिखि P. ११ हुंमं B; हुंमो S; m dropped in D.

”मत्तकोइलनावणंदीइ, सिंगारसोँगमिण,

नचमाणमायंदपत्तिहिं ।

अहिणिज्जइ मयणजय-, नाढज्जव संपइ यसंतिण ॥ १७.१ ॥

प्रायोग्रहणात्संस्कृतेऽपि । यथा—

”शुष्कशिररिणि कल्पशास्त्रीव, निधिरघनग्राम इव,

कमलखण्ड इव मारवेऽध्वनि ।

भयभीष्मारण्य इह, वीक्षितोऽसि मुनिनाथ कथमपि ॥ १७.२ ॥

द्वितीये तुर्ये तयोर्वाचस्य चः स्थाने पो मत्तवालिका ॥ १८ ॥

मात्रैव द्वितीये तुर्ये वा पादे क्रमेण युगपद्वा तयोराद्यस्य चगणस्य स्थाने पगण-
थेत्तदा मत्तवालिका । तत्र द्वितीये पादे प्रथमस्य चस्य स्थाने पः । यथा—

”कुमुजकमलहं एक उर्पत्ति, मउलेइ तु वि कमलवणु,

कुमुअसंहु निबु वि विआसइ ।

सच्छंद विआरिणिअं, चंदजोणइ किं मत्तवालिअं ॥ १८.१ ॥

चतुर्थे यथा—

”गहिरं गजइ धरइ मयवारि, विहलंछलु नहु कमइ,

दुत्रिवारं विसिविसि पलोइइ ।

ओ मत्तवालिअसरिसु, विसर्मचेहु पाउसु पयइइ ॥ १८.२ ॥

1) मत्तकोइलेत्यत्र वसन्तेन अभिनीयते मदनञ्जयवाद्यकं मत्तकोकिलनाद एव द्वावशतयन्त्रिण्यो गान्दी यत्र । शृङ्गाररसेन उगमिणं प्रधानम् ।* 2) शुष्कशिररिणीत्यत्र तिलकमञ्जरी अदृष्टपारसरस्तीरे वनपण्डे स्थापितकैले धीयुगादिजिनं दृष्ट्वा कुमारममरचेतुना वनस्कारोऽयमुक्तः । शुष्कशिररिति—शुष्कगिरौ कल्प-
शास्त्रीव कल्पबुद्ध इव निर्धनग्रामे निधिरिव निधानमिव मारवे मरुत्तण्डलसंघर्षीयाध्वनि कमलखण्डमिव हे भगवद् तथा भयभीष्मारण्ये काय एवं दृष्टोऽसि हे मुनिनाथ इह संसारे कथमपि महता कष्टेनेत्यर्थः ।
3) कुमुजकमलहमित्यत्र कुमुदकमलनामकमेवोत्पत्तिस्थानं तथापि चन्द्रज्योत्स्ना निबुवि निद्रास्वपि कमल-
वनं मुकुलयति सकोचं प्रापयति कुमुदवनं विकाशयति । तथा स्वच्छन्दं चरतीति स्वच्छन्दचारिणी मत्ता चामौ
वालिका च पीवामस्य (पीवमया) वालिकेव । सापि ईदृशी भवति । 4) गहिरं गजइ इत्यत्र प्राहृद् प्रवर्तते ।
फीदृशी । उन्मत्तवालिकासदृशी । विषमा चेष्टा यस्याः सा गम्भीरं यथा भवति तथा गर्जेति । सापि पीवमया
शब्दं करोति । प्राहृद् अमृतं वारं धाति प्राहृद् विद्वला सती नभ जाकमति । विद्वलेति—प्रसरणशीलापि
वेद्वला सती न क्रामति । हु निश्चितं दुर्निवारं यथा स्वात्तया म्लुज्यति क्षोभं प्राप्नोति । कः । दिशि ।

१ पायनं B. २ रसोगमिण N. ३ पत्ति AN. ४ कमलखण्ड इव BE. ५ चस्थाने AD.
; उर्पत्ति N. ७ कुमुअसंहु A; कुमुअसंहु N. ८ सच्छंद S. ९ विआरिणि AD. १० मत्तवालिया A;
तवालिया N. ११ गहिर A. १२ दुत्रिवार A. १३ मत्तवाल्य B. १४ विसर्मचेहु पाउस A.

द्वितीयचतुर्थयोर्यथा -

“पेच्छ पावसलच्छि उच्छलद्, मज्जन्ति सञ्वाउ दिस,
पट्टदहन्ति पणमत्त वालिअ ।

कुट्ठन्ति केअइकुमुम, पिइ पउल्लि कइ जिअइ वालिअ ॥ १८.३ ॥

तृतीयस्य तो मत्तमधुकरी ॥ १९ ॥

मात्रेय द्वितीयतुर्थयोः पादयोः क्रमेण युगपद्वा तृतीयस्य चगणस्य स्थाने तगण
चेत्तदा मत्तमधुकरी । तत्र द्वितीयपादे तृतीयचगणस्य ते मत्तमधुकरी । तथा -

“मत्तमहुअरितारसंकार, कलयंठिकलयलिहिं,
मयणघणुह टंकारसयिसिहिं ।

कह जीयहुं विरहिणिउं, दूरदेसपयसंतरमणिउ ॥ १९.१ ॥

तुर्ये पादे यथा -

“कुडिअकेसरतिलयमायंदि, पण्णुद्धिअकमलरणि,
मुरहिमासि संपइ पयट्ठइ ।

मत्तमहुअरिरयिण, मयणचरिउ वणलंछि गायइ ॥ १९.२ ॥

उभयोर्यथा -

“गुणविमज्जिइ पुणिसि रयेइ, गुणयंति परंमुदी,
तह य पंकउणंनि निरसइ ।

मत्तमहुअरि फमलि, अट्ठह लच्छि जविज्जोरे विलसइ ॥ १९.३ ॥

तृतीये पञ्चमे तयोर्वा पोश्चौ मत्तविलासिनी ॥ २० ॥

मात्रेय तृतीये पञ्चमे च पादे तयोर्वा युगपदाद्ययोः पगणयोः स्थाने चगणौ
चेत्तदा मत्तविलासिनी । तत्र तृतीये पादे पोः स्थाने चौ । तथा -

पञ्चमे यथा—

“दिव्व क्हिं ते मत्तकरि णीअं, क्हिं षड्ढिअ मिच्चमैव,
कहिं निहिच्च हयवर वहिच्चय ।

हुंदोद्धिरे गिरिगहणि, इअ तुज्झ रिच रोअहिं गहिद्धेय ॥ २१.२ ॥

उभयोर्यथा—

“जेत्थु गळ्हिं मत्तकरिणिवद, रंखोलहिं जत्थु हय;

जेत्थु मिउडिमीसेण भमन्ति भद ।

तहिं तेहइ रणि वरञ्च, विजयलच्छि पइं पर समरोम्भद ॥ २१.३ ॥

आभिर्वहुरुपा ॥ २२ ॥

आभिर्मात्रादिभिः संकीर्णाः बहुरूपा । यथा—

“गाग्घि पट्टणि हट्ठि चण्हट्ठि, राउलि देउलि पुरि,

जं दीसइ लड्ढंईअंगिअ ।

विरहिंदजालिएण तं, सा एक्क वि कय बहुरूवकलिअं ॥ २२.१ ॥

अत्र प्रथमः पादो मात्राया द्वितीयो मत्तमधुकुर्यास्तृतीयो मत्तविलासिन्याश्चतुर्थो मात्रायाः पञ्चमो मत्तकारिण्याः ॥ २२.१ ॥

आसां तृतीयस्य पञ्चमेनानुप्रासेऽन्ते

दोहकादि चेद्वस्तु रङ्गा वा ॥ २३ ॥

आसां मात्रादीनां तृतीयपादस्य पञ्चमेन पादेनाऽन्तेऽनुप्रासेऽन्ते दोहकापदोहका-
वदोहकाश्चेत्तदा रङ्गा वस्तु वा । यथा—

“लुडिहुं चंवणयल्लिपड्ढंकि, संमिलिदु लवंगवणि,

खलिदु वत्थुरमणीयकयलिहिं ।

उच्छलिदुं फणिलेयहिं, पुलिदु सरलकफोललपलिहिं ॥

1) दिव्व क्हिं ते मत्तकरिणः कहिं क नीताः यथा ते भूत्यभटाः क शिखाः
वथा हयपररथाः क निहिताः । वहिच्चयेति वहिलीति प्रसिद्धिः । एव तुज्झोत्तिरः भ्रमणशीलः सन् । क ।
गिरिगहणे अग्नि(हिं)तः सन् । लड्ढं ईअंगिअ ॥ 2) जेत्थु णम्वहिं इत्यत्र पञ्च संज्ञाने मत्तकरिणिवदा णम्वहि
यत्र हयाः रे(र)णोलहिणि पतन्ति यत्र भृकुटीभीयणा भ्रमन्ति भटाः तस्मिन्सादरे रणे परं केवलं समरोम्भदं
स्वामेव विजयलक्ष्मीः वृणुते नान्यमिति रणोद्धटना । 3) गाग्घि पट्टणि इत्यत्र ग्रामे पत्तने इहधेय्या देवकुलं
पुरं लड्ढंअंगीति पिलासांगी बहुदयते सा एकपि विरहिन्दजालिरेन कृतबहुलरूपा दयते । कोऽयं । विरह-
यन्तात्तेत्र सर्वत्र दयते इत्यर्थः । 4) लुडिहुं चंवणयल्लि इत्यत्र मलयसमीरः चन्दनवत्तिपद्मके लुडितलवद्रूपे
समिलितः परमाधरमणीयकटोभिः स्फुटितः नागगृहीषु उत्सलितः सरलकफोललपलीभिः पूगितः पुग्गितो
माधवीरगरीभिः पुलकितं कामिनो दारारं यस्मान् । स पुनः कीदरु । रङ्गे पुष्टः । कीदराः । अनरसदाः ।
अनरस्यापि यथायोगं विशेषणानि वाच्यानि पुरेविधः सञ्जाति प्रसर्पतीत्यर्थः ।

१ x wrongly puts क्हिं also before दिव्व, but drops it before निहिच्च in
the 3rd line. २ नीअ A; नीअ P. ३ निचमद BKP; भियतद A. ४ हुंदुर BE. ५ गहेइअ B.
६ जत्थु B. ७ गग्घिहिं P. ८ जेत्थु BFP. ९ मावण A. १० लड्ढिअंगिय A. ११ जातएण ACDS;
१२ क्किआ ACDS. १३ लुडिहुं B; लुडिहुं x. १४ उच्छलिदु A. १५ फणियल्लि A.

चुंविदु माहविवह्रिहिं, पुलइदकामिसरीरु ।

भमरसरिच्छउ संचरैइ, रहुंउ मलयसमीरु ॥ २३.१ ॥

मात्राप्रकरणम् ।

चौ लान्ततौ चौ तो वस्तुकम् ॥ २४ ॥

चगणद्वयं द्वौ च लघ्वन्तौ तगणौ चगणद्वयं तगणश्च पादे चेत्तदा वस्तुकं चतुर्भिः
पादैः । यथा—

“मुरवहुमहुअरिपंतिपीअगुणपरिमलजालहं,
नहमणिकिरणकलावचारुकेसरनिअरालहं ।

पत्थुअवत्थुंअगीर्तिचारुमुणिनिवहमरालहं,
तिहुअणसिरिकुलहरहं नर्महु जिणपहुपयकमलहं ॥ २४.१ ॥

पचिपा युज्जंज ओजे जो लीर्वा वस्तुवदनकम् ॥ २५

एकः पणमात्रश्चगणत्रयं पणमात्रश्च वस्तुवदनकम् । अत्रापवादः समे जगणरहितश्च-
गण ओजे जो लीर्वा । यथा—

“मायाविअहं विरुद्धवायवसवंचिअलोअहं,
परतिथिअहं असारसत्त्वसंपाइअमोहहं ।

फो पत्तिअइ सम्मदिद्धिअवत्थुंअवयणहं,
जिणहं मग्गि^१ निर्घेलनिहित्तमणु करुणाभयणहं ॥ २५.१ ॥

वस्तुकमित्येन्ये । “अत्र केचित्पोडशम्यो लघुभ्य आरम्य लघुद्वयध्वंख्या वंशा-
दीन् वस्तुकविशेषानाहुः । यथा—

वंसो वित्तो वालो वाहो धामो पलाहओ विंदो ।

विजो विसो विसालो विसारओ वासरो वेसो ॥ २५.२ ॥

१) मुरवहुमहुअरीत्यत्र मुरवभूमिपुकीपट्टिपीतगुणपरिमलजालं समोहं(?) नभोमणिः सूर्यः कस्य
किरणालद्वयं कंसारनिकरस्युक्तं प्रस्तुतवस्तुकगीतिषु वाद्यो ये मुनयश्च एव मराला यत्र प्रियुवनघ्रीकुलपूर्य
एवंविधं त्रिप्रसुपदकमलं नमत । २) मायाविमहं इत्यत्र कः सम्यग्दृष्टिः परतीर्थिकं प्रत्येति प्रत्यवविषयं
करोति अपि तु न कोऽपि । कथंभूतम् । मायया विवधं अतीक्यादिने पुनः विरुद्धपादप्रक्षितलोके असारसाध-
संपादितमोहम् । कः कीदृक् । निश्चलं यथा स्वात्तया भवति निहितं स्थापितं मनो येन । क । त्रिनानां मार्गं ।
कीदृशो । करुणामयः । ३) अत्र केचित् पोडशम्यो लघुभ्य इत्यत्र ११ मात्रात्मके वस्तुवदनके वस्तुक्रान्ताग्नौ
पोडश लघवो यत्र ११ वंशाः अष्टादशनिर्दिष्ट इत्यादि यथायमं शेषम् । वत्तोति सप्त । मयमवति
मृगमदः । मवति मृगः । [मउल्लि] मुकुलः । मुहोति मुकुलः । चउरीसकलेत्यत्र चतुर्विंशतिकलात्मकपदम् ।

१ पुलइदु AB; पुलइद S. २ कामिसरीरु AC, कामिसरीरु B. ३ संचरदु A. ४ रहुउ dropped
in A; रहुउ N. ५ कथय B. ६ गीइ B; गीय B; गीटी A. ७ तिहुअण० A; तिहुअणि० B. ८ नमह P.
९ जिणपहुपय० DN; जिणपहुपयकमलह A. १० युज्जञ्च ओजे N. ११ समदिद्धि P; सम्मदिद्धि D;
समदिद्धि S. १२ नहवट्टअवयणीहं B. १३ मय P. १४ विवत्तनि० मय A; निवत्तनि० मय B; निवनि०
मय B. १५ इत्येकं AF. १६ लघुद्वय २ ध्व्या P. १७ विसारओ B.

तुंगो रंगो भिंगो भिंगारो भीसणो भवो भालो ।
 भवो भग्गो भट्टो भीरु तत्तो भडो भसलो ॥ २५.३ ॥
 अलओ चलओ मलओ मंजीरो मयमओ मओ माणी ।
 महणो मसिणो मउलो महो मुहो मइहरो मुहलो ॥ २५.४ ॥
 एए नामनिवद्धा चउवीसकला इवन्ति चत्तुयथा ।
 सोलहल्लहुआउ लहँहि वहुमाणेहि दोदोहि ॥ २५.५ ॥

एते च वस्तुवदनक्रस्तारान्तर्भूतत्वात् पृथङ् न लक्षिताः । तत्रस्तारे हि अष्टौ
 कोटीकोट्यः समधिकास्ततः कियन्तो भेदाः परिगणयिष्यन्ते इत्यास्तां तावत् ॥ २५.५ ॥

पोऽज्जचः पपौ रासावलयम् ॥ २६ ॥

आदौ पण्मात्रस्ततः जगणरहितः चतुर्मात्रस्ततः पण्मात्रपञ्चमात्री यत्र तद्वासाव-
 लयम् । यथा—

"माणु म मेल्लिं गहिळ्ळिं निहुइहोहि रणु,
 उअर्यउ चंडु पयट्टउ रासावलयणु ।
 दिक्खिंमु एहि वि नयणिहिं पइं इलि^१ मयणइय,
 वल्लह पयइं पटंति भणंति अ वयणसय ॥ २६.१ ॥
 इदं चतुष्पदी वस्तुकं चेत्येके ॥ २६.१ ॥

द्वयोरर्थसङ्करे सङ्कीर्णम् ॥ २७ ॥

द्वयोर्वस्तुवदनक्रासावलययोरर्थयोः सङ्करे यदि वस्तुवदनकस्य पूर्वार्धं रासा-
 वलपस्योत्तरार्धं रासावलयस्य वा पूर्वार्धं वस्तुवदनकस्योत्तरार्धं तदा सङ्कीर्णम् । क्रमेण
 यथा—

अविहँडअवरुपैरपरुद्धं गुणगंठिनिवद्धउ,
 अइआरिण हलि गलइ पेम्मु सरत्तिमसवलद्धउ ।
 माणमदण्णरु तुह न जुत्तु उत्तिमरमणि,
^१तिंभणि वारउं वारवार वारणगमणि ॥ २७.१ ॥
 सण्णनिहिअहीरयदसंतकुंडलजुअले,
 धूलामलमुत्तावल्लिमंदिअथणमल ।
 सेअंमुअपंगुरणनहल्लसिरिहंटरमुअल,
 यहुअहुअविअइएफुअहुअविअहुअल ॥ २७.२ ॥

पचचादो वदनकम् ॥ २८ ॥

पचचेभ्यः परो द्विमात्रश्चेत्तदा वदनकम् । यथा—

“अज्ज वि नयणं न गेण्हइ तरल्लिम, अज्ज वि वयणुं न मेहइं भोल्लिम ।

अज्ज वि थणहरु भरु न पडिच्छइ, तुवि मुद्धेहं दंसणि जग्गु मुज्झइ ॥ २८.१ ॥

केचित्समचतुष्पदीषु पचचदाः संकुलकमिति पठन्ति । तदत्रैवान्तर्भूतम् ॥ २८.१ ॥

त उपवदनकम् ॥ २९ ॥

पचचेभ्यः परस्त्रिमात्रश्चेत्तदोपवदनकम् ॥ यथा—

“अमूल वि बहुपंकिण संयल्लिअ, सच्चवारपडिबोहसोहरहिअ ।

कंदयसयसंसेविअ जलसयण, जिणउच्चवयणु न सोहहि कमलवण ॥ २९.१ ॥

ते यमितेऽन्तेऽडिला ॥ ३० ॥

ते वदनकोपवदनके चतुर्णां पादानां द्वयोर्द्वयोर्वान्ते यमाकिते सत्यडिला । तत्र चतुर्णां यथा—

“नयणभेमभमंतसारंगह, कुंजकुमुमगुंजिरसारंगह ।

मुंइविळसंतअडिलसारंगह, लीळावणहं तरणि सारं गह ॥ ३०.१ ॥

द्वयोर्द्वयोर्पथा—

“जहिं छिज्जहिं नरसीस भुअमाल, तेहुं नरखहु जा दासुअमाल ।

सा मइं सुअणहं कह पारद्विअ, जं निंसेणवं बुद्ध पारद्विअ ॥ ३०.२ ॥

चतुर्णां यमके मडिलेल्ये ॥ ३०.२ ॥

पिदायुत्थकः ॥ ३१ ॥

पगणत्रयं द्विमात्रश्चान्ते यमिते उत्थकः । अवशिष्टं इत्यन्ये । यथा—

1) अज्ज वि नयणेत्थम् । अद्यापि नयनं चञ्चलत्वं न गृह्णाति । अद्यापि वदनं मुञ्चति न मुग्धव्यम् । मनभरो भारं न प्रवीक्षते नाङ्गीकरोति । मनभर इत्यत्र भरसन्दः शोभाथोऽन्यथा पीनस्त्वत्वं स्यात् । पीनी न भवत इति भावः । तथापि मुग्धाया दर्शनेन जगन्मुञ्चति । 2) अमूलु वि इत्यत्र । अमूलादपि बहुपङ्केन सज्जितं सपैवारं प्रतिबोधो विकसितपङ्कोभतद्वृत्ते कण्टकशतेन संश्लिष्टं जलदायनं त्रिभुजं उपवदनं सुपगम्यति यमलवर्गं न शोभते । तदि निष्पङ्कं लोकानां सर्वदा प्रसन्नोपकं निःकण्टकं अजहद्वचनं च । 3) नयणभेमभमन्तत्वेन नयनस्य नयनमेवस्य भ्रमेण भ्रमन्तः सारगा यत्र । सारगतत्वेन मगूराधातरा वा । चञ्चलमेव इयामलील-योरेष्यम् । कुंजेषु वृक्षावृक्षानेषु यानि कुमुदनि तेषु शब्दाययानाः सारगा भमरा यत्र तेषां सुरेण विहगन्तो जहिं छान्तीत्यडिला भवनप्रीत्यासारा इतिवचो यत्र गृहा वा येषु । तेषां लीलायनानां हे गरुड सारं गृहायन्ति भावः । 4) जहिं छिज्जहिं नरसीमन्यत्र यत्र छिद्यन्ते नराणां प्रीत्यानि भुजगन्ता, तस्य नरक्षत्र या इव-भुजगाला भोगल इति प्रसिद्धा सा नया मुञ्चानां जग्रे प्रसन्ना कथा । यां गृह्णन्तः पारद्विआ अपि बुद्धाः यत्र परमाधानिकर्मसंस्काराणि विद्यन्ते (1) तत्परकथया प्रारब्धेति भावः ।

“निर्दृष्टं दृष्टविरहानलेण, संतापतुलितवहवाणलेण ।

मुच्छावित्र नवघणमण्डलेण, उग्र शैल्योऽपि कथं घलेण ॥ ३१.१ ॥

धवलमष्टपदचतुष्पात् ॥ ३२ ॥

अष्टपात्पदपाचतुष्पाच्च धवलं नाम छन्दः । यदाह—

धवलनिहेण सुपुरिसौ चण्णिज्जइ जेण तेण सो धवलो ।

धवलो वि होइ तिविहो अट्ठपओ छप्पओ चउप्पाओ ॥ ३२.१ ॥

धवलानि च सातवाहनोक्तिषु द्रष्टव्यानि । दिग्मात्रं तदाहरिष्यते ॥ ३२.१ ॥

तत्राष्टांहावोजे चिदौ समे चौ श्रीधवलम् ॥ ३३ ॥

तत्र धवलेषु मध्येऽष्टांहौ धवले विषमेषु पादेषु चतुर्य द्विमात्रशैकः, समेषु पादेषु

चतुर्य यत्र तच्छ्रीधवलम् । वसन्तलेखेत्यन्ये । यथा—

“खीरसमुद्दिण लयणजलहि, कुणलय कुमुडहि ।

कालिंदी सुरसिधुजलिण, महुमहणुं हरिण ॥

कड्ढांसिण सरिसव ह किरि, सो अंजणगिरि ।

इह तुह जससिरिधवल्लिउ पडु, किं पंडुहै न हु ॥ ३३.१ ॥

आद्ये तृतीये चिदौ द्वितीये तुर्यं चिः शेषे

त्वोजे चातौ समे च्यादौ चिर्वा यशोधवलम् ॥ ३४ ॥

अष्टांहौ धवले आद्यतृतीययोः पादयोश्चगणत्रयं द्विमात्रश्च । द्वितीयचतुर्थयोश्च-
गणत्रयम् । शेषेषु चतुर्षु पादेष्वोजयोः पञ्चमसप्तमयोर्द्वौ चगणौ त्रिमात्रशैकः, समयोः
पष्ठाष्टमयोः चर्गणद्वयं द्विमात्रशैकः, मतान्तरे चगणत्रयं वा, यत्र तद्यशोधवलम् । यथा—

“जे तुह पिच्छहिं वयणक्रमलु, ससहरमंठलं निम्मलु ।

जे वि हु पालहिं निच्चकम्मु, धुणहिं नि निर्धम्मु विक्कम् ॥

१) निर्दृष्टदृष्टत्वात् निर्दृष्टा जलताः । दृष्टः पापीयन् विरहानलस्तेन संतापतुलितवहवानलेन
सूक्ष्मी प्राहिताः । नवघनमण्डलेन कर्णभूतेन उल्लासलेन स्थिताः पयिकाः कृतदुःखेन । २) खीरसमुद्दिणे-
त्यत्र हे प्रभो तव यशःश्रिया धरकिते सति के के पाण्डुरत्वं न प्रापु । खीरसमुद्भूत सप्तो लयणजलनिधिः ह
इति जातः । कुणलयानि श्यामरुमलानि कुमुदपदपानि जायन्ति । कालिंदी यमुना सुरसिधुजलसदृशी जाता ।
मधुमयनो हरिः वदत्य सप्तो जातः । किरि इति क्लिष्टार्थम् । सोऽंजणगिरिः वैलासमदयो जातः ।
३) जे तुह पिच्छहिं इत्यत्र ये पुरातः तत्र पश्यन्ति वन्दनक्रमम् । कीदृह । वसन्तधरमण्डलचर्मलम् । ये
पुरातने तत्र भृत्यकर्म पालयन्ति । ये नरा निर्दमविक्रमं स्तुयन्ति । ये पुरातः पालनमाशु धरन्ति । ये
पादकमलं प्रगमन्ति । तेषां विमुक्ती पराज्युक्ती लक्ष्मीर्न भवति । हे वसन्तधरलिवदिदमुत्त ।

१ निर्दृष्टं N; निर्दृष्टं AB; निर्दृष्टं CDK. २ विरहानलेण F. ३ वहवानलेन A. ४ सुरयावित्र
N. ५ ओ यश N, उत्पन्नं EK. ६ अष्टपात् पदपाच-चतुष्पात् N. ७ सुपुरिसौ F. ८ चण्णिज्जइ AF, वज्जणिइ
C. ९ कुमुडहिं CDK. १० महुमहण D. ११ हरिण F. १२ कड्ढापण C. १३ कि पडव A; कि पंडव B.
१४ चगणत्रयं A. १५ ततोरो C. १६ पिच्छहिं AS, पेच्छहिं BF. १७ मंडलनिम्मल A. १८ धुणिहि A.
१९ निधवनलि AF.

जे वि हु सांसणु धरहिं, पायकमलु जे पणमहिं ।

साह न लच्छी विमुह, पहु जसघवलिअदिसिमुह ॥ ३४.१ ॥

पडंहावाये तुर्ये पादौ द्वितीये पञ्चमे

चौ शेषे पाभ्यां चः पो वा कीर्तिधवलम् ॥ ३५ ॥

तत्र पडंहावौ धरले प्रथमे चतुर्थे च पादे द्वौ षण्मात्रावेको द्विमात्रः । द्वितीये पञ्चमे च पादे द्वौ चतुर्मात्रौ । शेषे तृतीये षष्ठे च षण्मात्रात्परश्चतुर्मात्रः पञ्चमात्रौ वा चेत् तदा कीर्तिधवलम् । यथा—

“उफरहा रजरलउ गज्जउ, चिरु जुञ्जुमणु,

उत्तामउ सिरु वसरु म रज्जउ ।

अफ महम्मर तुहु कहुहिं, अतु न तिहुअणि,

किचि धरल विसाउ तुह बहई ॥ ३५ १ ॥

चतुरंहावोजे पञ्चौ समे पचचाइस्तो वा गुणधवलम् ॥ ३६ ॥

तत्र चतुरंहावौ धरले विषमपादयोरेकः षण्मात्रौ द्वौ चतुर्मात्रौ । समयोः पचचेभ्यः परो द्विमात्रस्त्रिमात्रौ वा चेत् तदा गुणधवलम् । यथा—

“कहमभग्गा मग्गुलया, वहुं पिहुला दुत्तरजलुलया ।

तिम्ब भरु वहुंसु गुणधरलया, जिम्ब केम्भइ न हसति पिसुणया ॥ ३६.१ ॥

पचताः पचौ भ्रमरः ॥ ३७ ॥

ओजपादयोः षण्मात्रचतुर्मात्रत्रिमात्राः समयोः षण्मात्रचतुर्मात्रौ चैतदा भ्रमरो धवलम् । यथा—

“किचि तहारी वण्णविणु, कह अरुं न वण्णहिं ।

मालइ माणिवि कि भ्रमर, धत्तुरई लगेहि ॥ ३७ १ ॥

1) उफरहा खवलउ इत्यत्र मयि धुरधरे भार लसुद्रहाल सति साहृतिव्य सूचयत्येव मद्रि कण हलुवज्जलद रूपम प्रति कतिदाह । हे धरल खसरलक्षिभुवन कोऽपि नाथि । यस्मात्मागस्थितभारं स्वमेव कृप्यसि नाथ इत्यलख विपाद किं वतन । अ च वरतोऽवकर उरखलु गजोरव क्तातु । चिरं योदु मना स च शिर उक्तामयतु । मा लज्जतं पीढो मा करागिणि सत्पाथ । 2) कम्मभग्गा मग्गुलवत्यत्र हे सुराणो रूपम धवलदाग्दन रूपम । कहमैर्भग्गा मग्गा दुत्तरजलवन्त । रुपुला वहा नद्य सन्धि । तन तथा भार वह यथा तन ते पिसुना न हसन्ति हास्य न कुण्ठि कयमपि । मन्दया कारयन्ति । 3) किचि तहारी इत्यत्र त्वदीयां कीर्तिं यमयिजा कचि । किं वजवाल । अपि तु न । कम्भ । यथा मालती मागवि भहीहल्य भ्रमर कनककुम्भे किं लगात । अपि तु न तथायम् ।

१ सासण A २ ता हत उच्छी १ ३ दिसमुह A दिसिमुहु B ४ सारवउ १, खवलउ B खलवउ C ५ उज्जमणु A ६ मअज्जउ B ७ तुहु B ८ कहुइ B कहुहिं D ९ अणुज B १० तिहुअणि A ११ विसाओ १ १२ वहुइ A Portion from १०-१ to १५ १ end B not photographed in B १३ वहु F १४ वहुमु B १५ विणुविणु B १६ अणुज B १७ वहुहिं B, वणिहिं AP १८ पत्तुरई AS, १९ अगइ F

पचताः पचचा अमरम् ॥ ३८ ॥

ओजे षण्मात्रचतुर्मात्रत्रिमात्राः समे षण्मात्र एकचतुर्मात्रौ द्वौ चेत्तदा अमरं धवलम् । यथा—

“इंदहुं तुहुं गुणि अहिअउ, सग्गु विं पहु मइं वाहिअउं ।

अमरविलासिणिगीअए, तुह पर किचि निसामिअए ॥ ३८.१ ॥

आद्ययोः पची अन्त्ययोश्चुः सर्वत्रान्ते तो दो वा मङ्गलम् ॥ ३९ ॥

आद्ययोः प्रथमद्वितीययोः पादयोः प्रत्येकं षण्णध्वगणत्रयं च, अन्त्ययोस्तृतीयचतुर्थयोः प्रत्येकं चण्णपञ्चकं सर्वपादेषु चान्ते त्रिमात्रो द्विमात्रो वा चेत्तदा मङ्गलार्थसंबद्धत्वात् मङ्गलम् । यथा—

“तुह असिलडिहिं नरवइ मंगलकारणि,

विथारिअ निम्मलयर सत्थिअघोरणि ।

संगरंगि विवाहमहसवि जयलच्छिहिं,

दारिअमयगलकुंमत्थलमोत्तिअंगुच्छिहिं ॥ ३९.१ ॥

उत्साहादिना येनैव धवलमङ्गलभाषांगाने
तन्नामाद्ये धवलमङ्गले ॥ ४० ॥

उत्साहादीत्यादिग्रहणात् प्रक्रान्तानां रासावलपादीनां, पूर्वोक्तानां हेलादीनां, वक्ष्यमाणानां दोहकादीनां च ग्रहणम् । “तन्नामाद्ये इति उत्साहादिनामपूर्वके । यथा—
उत्साहधवलं वदनधवलं हेलाधवलं दोहकधवलं चेति । एवं मङ्गलेऽपि उत्साहमङ्गलादि वाच्यम् । यदाहुः—

उत्साहहेलावदनाडिलाघेरु, यद् गीयते मङ्गलयाचि किञ्चित् ।

“तद्रूपकार्यामभिधानपूर्वं, उन्दोयिदो मङ्गलमामनन्ति ॥ ४०.१ ॥

तिरेय धवलैर्याजात् पुरुषः स्तूयते यदा ॥

तद्वदेव तद्वानेको धवलोऽप्यभिधीयते ॥ ४०.२ ॥

- १) इंदहुं तुहुं इत्यत्र इन्द्राद्यैः शुभैरपि स्वर्गस्यापि प्रभुत्वं मया दष्टः यस्मादमरविलासिनीगीबके वयं परा प्रहृष्टा कीर्तिः भूयते । एतावता राज्ञोऽतिशयो चोक्तिर्योऽमरविलासिनीभिसरं गीयते । २) तुह असिलडिहिं इत्यत्र हे नरपते त्वं सख्यपथ्या मङ्गलनिमित्तं निर्मलम्भस्मिन्नुपेक्ष्य विथारिता संगरमण्डपे । ३) दारिअमयगलकुंमत्थलमोत्तिअंगुच्छिहिं । समुहोरित्यर्थः । कश्चिन्तानि । विजयलक्ष्म्याः विवाहमहोत्सवे सति । ४) तन्नामाद्ये इत्यत्र धवलमङ्गलेति नामद्वयम् । ५) तद्रूपकार्यामित्यत्र उत्साहादिरूपकार्यामभिधानपूर्वके एव । तिरेवेति अत्र उत्साहादिभिरव । तद्वदेवेत्यत्र तद्रूपकार्यामभिधानपूर्वके एव ।

१ अमरपत्रं A. २ इंदह P. ३ समहु R (!) ४ वाहिअ BCD. ५ निगामिअ P. ६ मंगल-
कारिणि ADB. ७ मोत्तिअंगुच्छिहिं P. ८ भाषाणीते A. ९ दोहपीनम् A. १० तद्रूपकार्यामभि-
११ मात्तया • B.
१४ एन्दो.

देवगानं फुल्लडकम् ॥ ४१ ॥

उत्साहादिना येनैव देवो गीयते तत्फुल्लडकम् ॥ ४१ ॥

गाने चिदौ झम्बटकम् ॥ ४२ ॥

यस्य कस्यचिद्गाने चगणत्रयं द्विमात्रश्च पादे चेत्तदा झम्बटकम् । यथा—

"पहु तुह बेरि" अरणि गय, निचु वि निवसहिं जिम्य ससय ।

घणकंदयदूसंचरेणि, तहिं झंघडइ करीवणि ॥ ४२.१ ॥

वक्ष्यमाणा गन्धोदकघोरैवेयं गानवशाज्झम्बटकसंज्ञां लभते ॥ ४२.१ ॥

उत्साहादिप्रकरणम् ।

*

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञछन्दोऽनुशासनवृत्तौ

उत्साहादिप्रतिपादनः पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

ग्रन्थाग्रं १८८; उभयं २२८४ ।

✽

1) पहु तुह इत्यत्र हे प्रभो तुव बेरि अरण्यागतः सन् निज्य यथा घातको निवसति कपापन् । क ।
करीवने । कीररो । अनुचसंहवे निप्रमिलिते घनकण्टकदुसचरे ।

इत्याचार्येति पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

१ झम्बटक घ. २ बेरेन रवि A; बेरे अरवि P. ३ दुसंचरवि B.

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

सन्ध्यादौ कडवकान्ते च ध्रुवं स्यादिति ध्रुवा ध्रुवकं घत्ता वा ॥ १ ॥

कडवकसमूहात्मकः सन्धिसंज्ञादौ । चतुर्भिः पदद्विकार्यैश्छन्दोभिः कडवकम् । तस्यान्ते ध्रुवं निश्चितं स्यादिति ध्रुवा, ध्रुवकं, घत्ता चेति^१ संज्ञान्तरम् ॥ १ ॥

सा त्रेधा पदपदी चतुष्पदी द्विपदी च ॥ २ ॥

सेति ध्रुवा ॥ २ ॥

कडवकान्ते प्रारब्धार्थोपसंहारे आये छड्गणिका च^२ ॥ ३ ॥

प्रारब्धस्य प्रकरणायातस्यार्थस्य कडवकान्ते मङ्गलान्तरेणाभिधाने पदपदीचतुष्प-
द्यावेव छड्गणिकासंज्ञे । न केवलं ध्रुवादिसंज्ञे छड्गणिकासंज्ञे चेति चार्थः ॥ ३ ॥

पदपदीचतुष्पदीध्रुवयोश्च सप्तकलादयः सप्तदशकलान्ताः पादा भवन्तीति^३ तेषु
गणनियममाह -

ध्रुवायां छैः कलाभिः पादे पतौ पदौ वा ॥ ४ ॥

ध्रुवायां छैरिति सप्तभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रत्रिमात्रौ पञ्चमात्रद्विमात्रौ वा
गणौ भवतः ॥ ४ ॥

जैः पतौ पदौ चौ वा ॥ ५ ॥

जैरित्यष्टभिः कलाभिः पादे पञ्चमात्रत्रिमात्रौ षण्मात्रद्विमात्रौ द्वौ वा चतुर्मात्रौ
गणौ भवतः ॥ ५ ॥

क्षैः पतौ त्रिः पचौ वा ॥ ६ ॥

क्षैरिति नवभिः कलाभिः पादे षण्मात्रत्रिमात्रौ विमात्रत्रयं पञ्चमात्रचतुर्मात्रौ वा
गणौ भवतः ॥ ६ ॥

त्रैश्चादौ पचौ पौ वा ॥ ७ ॥

त्रैरिति दशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रद्वयद्विमात्रौ षण्मात्रचतुर्मात्रौ द्वौ वा
पञ्चमात्रौ गणौ भवतः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठाध्यायस्य पद्यांशः प्रारब्धन्ते ।

१) आये छड्गणिका चेत्तत्र प्रथमे पदपदीचतुष्पदी [छड्गणिका]संज्ञे ।

१ पदद्विकार्यैः २. २ चेति BGN. ३ भवन्ति तेषु २. ४ पञ्चमात्रौ वा गणौ = A.

टैश्चपदं पचदं पदतं चातौ वा ॥ ८ ॥

टैरित्येकादशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रपञ्चमात्रदिमात्राः पञ्चमात्रचतुर्मात्रदि-
मात्राः षण्मात्रदिमात्रत्रिमात्राश्चतुर्मात्रद्वयत्रिमात्रौ वा गणा भवन्ति ॥ ८ ॥

टैश्चपतं पचदं पादौ चिर्वा ॥ ९ ॥

टैरिति द्वादशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रपञ्चमात्रत्रिमात्राः षण्मात्रचतुर्मात्रदि-
मात्राः षण्मात्रद्वयदिमात्रौ चतुर्मात्रत्रयं वा गणा भवन्ति ॥ ९ ॥

डैः पातौ चापौ पचतं वा ॥ १० ॥

डैरिति त्रयोदशभिः कलाभिः पादे पञ्चमात्रद्वयत्रिमात्रौ चतुर्मात्रद्वयपञ्चमात्रौ
षण्मात्रचतुर्मात्रत्रिमात्रा वा गणा भवन्ति ॥ १० ॥

डैश्चिदौ पचचं वा ॥ ११ ॥

डैरिति चतुर्दशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रत्रयदिमात्रौ पचचा वा गणा
भवन्ति ॥ ११ ॥

णैश्चितौ पिर्वा ॥ १२ ॥

णैरिति पञ्चदशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रत्रयत्रिमात्रौ त्रयो वा पञ्चमात्रा गणा
भवन्ति ॥ १२ ॥

तैः पचादं चीर्वा ॥ १३ ॥

तैरिति षोडशभिः कलाभिः पादे षण्मात्रचतुर्मात्रद्वयदिमात्राश्चत्वारो वा चतुर्मात्रा
गणा भवन्ति ॥ १३ ॥

धैः पचातं चिपौ वा ॥ १४ ॥

धैरिति सप्तदशभिः कलाभिः पादे षण्मात्रचतुर्मात्रद्वयत्रिमात्राश्चतुर्मात्रत्रयपञ्चमात्रौ
वा गणा भवन्ति ॥ १४ ॥

एवं च सप्तादिसप्तदशान्तकलोषेभ्यस्त्रिभिरतुल्यैः" तुल्यातुल्यैः तुल्यैर्वर्धे पादा
यत्र भवन्ति सा विदग्धगोष्ठीगिरिष्ठा पट्पदी ध्रुवा । पट्पदीषु चाद्यस्य पादस्य द्वितीयेन
तृतीयस्य पष्ठेन चतुर्थस्य पञ्चमेनानुप्रासः कर्तव्यः । चतुष्पदीष्वद्यस्य द्वितीयेन तृतीयस्य
चतुर्थेन । अन्तरसमासु सङ्कीर्णसु च प्रायेण द्वितीयस्य चतुर्थेनानुप्रासः कौर्यः । तत्र
पट्पदीभेदानाह—

तृतीयपष्ठयोर्दशादिसप्तदशान्ताः कलाः शेषेषु

सप्त पट्पदी पट्पदजातिरष्टधा ॥ १५ ॥

1) त्रिभिरतुल्यैरिति-तुल्यकलासङ्ख्ये वा वर्धसमे एक पादोऽपरं द्वयं चान्यत् । अथवा सर्वेभ्यः ।

तृतीयपष्ठयोः पादयोः दशादयो मात्राः एकैकवृद्ध्या यावत् सप्तदश, अन्येषु चतुर्षु पादेषु सप्तैव यत्र भवन्ति, सा पदपदजातिर्नाम पदपदी भवति । सा च दशादीनां सप्तदशान्तानामष्टविधत्वादष्टधा । तत्राद्या यथा—

“इअ नारिहिं, रससारिहिं, मुहपरिमल्लुद्धव ।

डुंरु डोलइ, न डु मेळइ, छप्पर्यंगणु मुद्धव ॥ १५.१ ॥

एवं शेषभेदेपूदाहार्यम् ॥ १५.१ ॥

अष्टोपजातिः ॥ १६ ॥

तृतीयपष्ठयोः पादयोर्दशादिसप्तदशान्ताः कलाः शेषेष्वष्टौ चेत्तदोपजातिर्नाम पदपदी । पूर्ववदष्टधा । तत्राद्या यथा—

“इअ उवजाइहिं, सुरहिअवाइहिं, गुंजिरणछप्पव ।

उव वण सारव, केअइफारव, कर्तुं नयि रइ अप्पव ॥ १६.१ ॥

एवं शेषभेदेपूदाहार्यम् ॥ १६.१ ॥

नवावजातिः ॥ १७ ॥

तृतीयपष्ठयोः पादयोर्दशादिसप्तदशान्ताः कलाः शेषेषु नव चेत्तदा अवजातिर्नाम पदपदी । पूर्ववदष्टधा । तत्राद्या यथा—

“इअ वणराइहिं, अहिणवजाइहिं, छप्पव परिभमइ ।

मालइरत्तव, मडुरसमत्तव, जलवागमसमइ ॥ १७.१ ॥

एवं शेषभेदेपूदाहार्यम् । एवं पदपदजात्पुपजात्यवजातीनां प्रत्येकमष्टविधत्वाच्चतुर्विंशतिधा पदपदी ॥ १७.१ ॥

चतुष्पदी वस्तुकं यान्तरसमार्धसमा संकीर्णा सर्वसमा च ॥ १८ ॥

वस्तुकमिति चतुष्पद्या एव नामान्तरम् । “तुल्यसमपादा तुल्यविषमपादा च अन्तरेण व्यवधानेन समान्तरसमा । तुल्यप्रथमद्वितीयपादा तुल्यतृतीयचतुर्थपादा चार्ध सममसा अर्धसमा । व्यामिश्रा सङ्कीर्णा । तुल्यचतुष्पादा सर्वसमा ॥ १८ ॥

१) इअ नारिहिं इत्यत्र एष रससारयाः नागाः मुहपरिमल्लुद्धः सर्व मुग्धः पदपदगणः पादेषु भुजति । डु निमित्तम् । २) इअ उवजाइहिं इत्यत्र गुंजडुपदपदे मारं प्रधानं केतकीस्कारं एवइने कल्य रइ इति नार्थपत्तिः । काभिः । उपजातिभिः समीपस्थजातिभिः । कथंभूतभिः । सुरभिषणाभिः । ३) इअ वणराइहिमित्यत्र एष पदपदोऽभिनवजातिषु वनरात्रिषु परिभ्रमति । कः । जलवागमसमये सेपसमये । कीरघ्नः । मातस्यो रक्षः । पुनः कीरघ् । मधुरामनसः । ४) तुल्यसमपादेन—तुल्यौ मरती समी द्वितीयपदौ पादौ मरताः अपरा तुल्यौ विषमौ मपनपदौ मरताः इति लक्षणान्तरं व्यवधानं भवति ।

१ परेनउ. ३. २ डुंरु डः डुंरु डः. ३ मिउड ड. ४ वण ड, पुन ड. ५ अटो वजातिः ३. अटो उप-
जातिः ४. ६ डुड डः

तत्रान्तरसमाः प्राह—

चतुष्पदी कला ओजे सप्ताद्याः षोडशान्ताः समे प्रत्येकं सैकाः सप्त-
दशान्ताः 'चम्पककुसुम-सामुद्रक-मल्हणक-सुभगविलास-कैसर-रावण-
हस्तक-सिंहविजृम्भित-मकरन्दिका-मधुकरविलसित-चम्पककुसुमावर्ताः
(१०)। मणिरत्नप्रभा-कुङ्कुमतिलक-चम्पकशेखर-क्रीडनक-चकुलामोद-मन्म-
थतिलक-मालाविलसित-पुण्यामलक-नवकुसुमितपल्लवाः (९)। मलयमारुत-
मदनावास-माङ्गलिका-अभिसारिका-कुसुमनिरन्तर-मदनोदक-चन्द्रोदयो-
त-रत्नावल्यः (८)। भ्रूवक्रणक-मुक्ताफलमाला-कोकिलावली-मधुकरवृन्द-
केतकीकुसुम-नवविद्युन्माला-त्रिवलीतरङ्गकाणि (७)। अरविन्दक-विभ्रम-
विलसितवदन-नवपुष्पन्धय-किन्नरमिथुनविलास-विद्याधरलीला-सारङ्गाः
(६)। कामिनीहास-अपदोहक-प्रेमविलास-काञ्चनमाला-जलधरविलसिताः
(५)। अभिनवमृगाङ्गलेखा-सहकारकुसुममञ्जरी-कामिनीक्रीडनक-कामि-
नीकङ्कणहस्तकाः (४)। मुखपालनतिलक-चसन्तलेखा-मधुरालापिनीहस्ताः
(३)। मुखपङ्क्ति-कुसुमलतागृहे (२)। रत्नमाला' (१)। इति पञ्चपञ्चा-
शद्भेदाः ॥ १९ ॥

ओजयोः सप्ताद्याः षोडशान्ताः कलाः समयोक्ता एवैकाधिकाद्याः सप्तदशान्ताः
प्रत्येकं यत्र भवन्ति सौ चतुष्पदी चम्पककुसुमादिसंज्ञा । अयमर्थः—ओजे सप्त कलाः
समे सैकाद्या अष्टाद्याः सप्तदशान्ता यत्र भवन्ति सा चम्पककुसुमादिभेदेन दशविधा ।
एवमोजेष्टकलाः समे सैकाद्या नवाद्याः सप्तदशान्ता यत्र भवन्ति सा मणिरत्नप्रभादिभेदेन
नवविधा । तथा ओजे नव समे सैकाद्याः दशाद्याः सप्तदशान्ता यत्र भवन्ति सा
चतुष्पदी मलयमारुतादिभेदेनार्धविधा । यावदोजे षोडश समे सप्तदश यत्र भवन्ति सा
रत्नमालासंज्ञा चतुष्पदी । एवं पञ्चपञ्चाश्चतुष्पदीभेदाः । तत्राँजे सप्त समेष्टौ चम्पक-
कुसुमम् । यथा—

अंगचंगिम, जइ गोरंगिहि ।

चंपयकुसुम, ता कह अग्यहिं ॥ १९.१ ॥

ओजे सप्त समे नव सामुद्रकम् । यथा—

जइ वोहइ, धण उकंठिअ ।

सा मुइउ, मुहु कलरंठिअ ॥ १९.२ ॥

१) अंगचंगिमेत्यत्र यदि गौराक्ष्या अङ्गचङ्गिना स्यात्तदा चम्पककुसुमानि कथं अर्प्यन्ते । २) जइ
वोहइ इत्यत्र यदि सा उलकण्डिता सती धन्या जल्यति तदा कलरुण्यी मुखं मुदयति ।

१ चतुष्पदी dropped in BEFF. २ नव dropped in IL. ३ रत्नमाला चेति पठ्यते BEFF. ४ भेदाः ABONF. ५ सा अन्तरसमा च P. ६ अटया A. ७ जगिहिं E. जगहिं F. ८ पद्य १९.

ओजे सप्त समे दश महणकम् । यथा—

“कहिं हंसिहिं, तओवेछणउं ।

जेउ दीसइ, गउ वहिं मल्हणउं ॥ १९.३ ॥

ओजे सप्त समे एकादश सुभगविलासः । यथा—

“पइं विणु वहिं, सुहय विलासु कण्णु ।

विणु चंदइं, सुहु जामिणिहिं ठर्यणु ॥ १९.४ ॥

ओजे सप्त समे द्वादश केंसरम् । यथा—

“भेदिं माणु, यल्लहिं करि धणुणउ ।

ओ उंदिउ, केंसरउमुमणउ ॥ १९.५ ॥

ओजे सप्त समे त्रयोदश रायणहस्तकः । यथा—

“लेहिं चीण, करि धरि रायणहत्थउ ।

जिणमन्नि, सुणहिं विणु सम्यदत्थउ ॥ १९.६ ॥

ओजे सप्त समे चतुर्दश सिंहचित्रम्भितम् । यथा—

“छुरणामु वि, जं मयज्जु न तिणु चरइ ।

वं धन वि, सीहविजंभिउं विणुणइ ॥ १९.७ ॥

ओजे सप्त समे पञ्चदश मकरन्दिका । यथा—

“डुमुमंनरि, नवि छग्गइ अलि अयनिदिअइ ।

आमधउ, माल्लहिं पदलमपरंदिअहि ॥ १९.८ ॥

ओजे सप्त समे षोडश मणूकरभित्तितम् । यथा—

”जं जाइहि, कित्ति दिअंतरे धवलइ सयलु ।

तं जाणैसु, माणिणि महुअरविलसिते पवळ ॥ १९.९ ॥

ओजे सप्त समे सप्तदश चम्पककुसुमावर्तः । यथा—

”निअइ झुणई, परिंभइ चुंवइ महुसुंढउ ।

अलि मुज्झइ, चंपयकुसुमावडि निवुईउ ॥ १९.१० ॥

एवं दश ॥ १९.१० ॥

तथा । ओजे अष्टौ समे नव मणिरत्नप्रभा । यथा—

”मणिरयणपहा-, पयडिअगिरिगुह ।

साइइ भईहु, सयलु वि विसिमुहु ॥ १९.११ ॥

ओजे अष्टौ समे दश कुकुमतिलकम् । यथा—

”रेहइ चंदो, नवपयडिअकलओ ।

पुण्यदिसाप, किर कुकुमतिलओ ॥ १९.१२ ॥

ओजे अष्टौ समे एकादश चम्पकशेखरः । यथा—

”अलिरवगीई, कयचंपयसेहरं ।

महुसमयसिरी, उअ जणहु मणोहर ॥ १९.१३ ॥

ओजे अष्टौ समे द्वादश क्रीडनकम् । यथा—

”सहि वट्टुलउ, चंदुलउ पडिहाइ ।

रयणिवहूए, कीलणगंडुई नाई ॥ १९.१४ ॥

ओजे अष्टौ समे त्रयोदश वज्रलामोदः । यथा—

”मन्नावि मिउ, जइ वि हु सो कयदुईउ ।

जं महमहइ, दुसइउ वज्रलामोअं ॥ १९.१५ ॥

1) जं जाइहिमित्यत्र । यत् जातिः कीर्त्या (जातेः कीर्तिः ?) धवलीकरोति । किन्तु । दिगन्तरम् । तत् हे मानसि मानय भ्रमरविलसितम् । अथ अन्योक्तिः स्वप्नया तस्या यौगकथनम् । 2) निअइ झुणइ इत्यत्र हे मित्र पश्य । शौण्ड इव शौण्डो मघपः । मघश्चासौ शौण्डश्च सप्तशौण्डोऽलिर्निरीक्षते ध्वनति परिभ्रमति वपगृहति चुम्बति चम्पककुसुमावर्ते निमग्नः सन्मुह्यति मोहं भजति । 3) मणिरयणेत्यत्र मणिरत्नप्रभाभिः प्रकटिता गिरियुष्मा यस्मात् स तथा । एवंविधो भरतः साधयति सकलमपि दिव्यसम् । 4) रेहइ चंदो इत्यत्र राजते चन्द्रः नूतना प्रकटिता कला येन सः । किलेति उल्लेखते । एवंविधः कुकुमतिलकः । 5) अलि-रयेत्यत्र अलिरव एव गीतिगानं यस्याः सा कृतश्चम्पक एव शेखरो यया सा । अयं श्रीधर्मः । एवंविधा जनानां मनोहरा मधुसमपथी (धियं) पश्य विकोकथेत्यर्थः । 6) सहि वट्टुलउ इत्यत्र हे सखि वृक्षमृगः प्रतिभाति । नाह इति उल्लेखते । रजनीकयाः श्रीकामेन्दुकः । 7) मन्नावि इत्यत्र हे सखि यद्यपि कृतवर्नयः त्रियो वर्तेते तथापि । मन्नावीति—आत्मसारकुरु । यस्मान्महमहेति इति गन्धे भजते । कः । दुःसहो वज्रलामोदः । यस्मिन्नागमस्चनमिति ।

१ दिअतइ B; दिअंतरे A. २ जाणिसु B; जाणसु K; ३ विलसित B. ४ पवळ A. ५ उट्टणइ A; झुणइ B; झणइ B. ६ निवुईउ B. ७ गिरियुह B. ८ मरहो B. ९ सिहर B. १० ओअ B. ११ वट्टुलओ B. १२ गंडुउ B; गंडुओ B. १३ ताइ B. १४ त्रियो-दुहओ B. १५ मोअओ B.

ओजे अष्टौ समे चतुर्दश मन्मथतिलकम् । यथा—

”निर्ममलि गयणि, समुमोड चंदु विहावइ ।

रईए रइछ, वम्महतिलउं नवु नावइ ॥ १९.१६ ॥

ओजे अष्टौ समे पञ्चदश मालाविलसितम् । यथा—

”कमलिणिपासि, अलिमाला विलसिअं संपइ ।

कलरवमिसिण, किर मिच्चसर्मागमु जंपइ ॥ १९.१७ ॥

ओजे अष्टौ समे षोडश पुण्यामलकम् । यथा—

”मइ असरण तुहु, अइनिदँय नटसि कुसुमाउह ।

जं किर पुण्णा, मलयसमीरिण सयल वि कउई ॥ १९.१८ ॥

ओजे अष्टौ समे सप्तदश नवकुसुमितपल्लवः । यथा—

”कंपिअ निअवि, नवकुसुमिअपल्लु सललिअ लय ।

संभरि दइअ, पथिअसत्थं तक्खणि गय विलय ॥ १९.१९ ॥

एवं नव ॥ १९.१९ ॥

तथा । ओजे नव समे दश मलयमारुतः । यथा—

”देविसेवि वेल्लडी, मलयमारुअधुआ ।

सुमरिवि गोरडी, पथिअसत्थ मुआ ॥ १९.२० ॥

ओजे नव समे एकादश मदनावासः । यथा—

”जं घणलोअण, झसझय चल दीसेहि ।

मयणावासउ, तं रँणुइरि सइ ॥ १९.२१ ॥

१) निम्मलि गयणीत्यत्र निर्मले गगने समुद्रवश्चन्द्रो विभक्ति । नावइ इति इकार्थं । विभाष्यते रत्ना रश्मिषो मन्मथतिलक इव । २) कमलिणिपासीत्यत्र कमलिनीपार्थे साग्रव अलिमाला विलसति । किलेति समान्यते । कलरवमिषेण मित्रस्य सूर्यस्य समागम उपति कथयति । ३) मइ असरण इत्यत्र तस्मात्कारणात् द्वे कुसुमायुधौ मां अशरणा खेदयसि यस्मात्मलयसमीरणेन सकला अपि ककुभ पूर्णा । ४) कंपिअ निअ-वीत्यत्र कन्पिवा । निअवीति—इष्टा । कुसुमितपल्लवा सलीला लता । स्मृत्वा च दयिता पथिकसार्थ-किलय मरण प्राप्त । ५) देविस्त्रीत्यत्र इष्टा । का । मलयमारुतपुता बह्वी । ततो गीरिः स्मृत्वा । ता अपि चञ्चलरूपा भवन्ति । पथिकसार्थो मृत । ॥) ज घण इत्यत्र यत् धन्याया लोचनान्येव क्षयध्वजा मत्स्यकेतवश्चला इत्यन्ते । लोचनानि हि चपलत्वात् मीनरूपाणि वर्धन्ते । तत् ज्ञायते मदनावासाः क्षणप्रदेरो सन्धीति ।

१ निम्मलगा A २ समुगाओ BN ३ रदप N ४ तिलओ B ५ विसरसिअ N, विलसइ K
६ मेत० गमु B, मित्रसमागम A ७ अइनिहय N ८ कुसुमदि उह N ९ पुष्पा V, पुजा P, १० कओह B,
११ सत्य B १२ दिक्खवि B १३ धुअ BP १४ सुअ BP १५ वीसइ P १६ घणगुइरि N, घणगुइरि
AO, घणगुइरि B,
२५ छन्दो-

- ओजे नव समे द्वादश माङ्गलिका । यथा-

“प्रियमहुसंगमि, वैअ मंगलिअइं करइं ।

किंसुअरुविण, वणसिरि घट्टइं धरइ ॥ १९.२२ ॥

ओजे नव समे त्रयोदश अभिसारिका । यथा-

“काली रत्तडी, घणिहिं नहंगणु रुद्धेउ ।

तो वि न घट्टहिं, अहिसारिअजणु सुद्धेउ ॥ १९.२३ ॥

ओजे नव समे चतुर्दश कुसुमनिरन्तरः । यथा-

“सिद्धत्थ पुलय, कुसुम निरन्तरु हसिउ सिउ ।

नवदइआगमि, अंगि जि मंगलु धणइ किउं ॥ १९.२४ ॥

ओजे नव समे पञ्चदश मदनोदकम् । यथा-

“घणरव दूसहा, दूहवइ मयणोदउ हिअउ ।

पिअदूरहिआ, पवसिअरमणिअणु कह जिअउ ॥ १९.२५ ॥

ओजे नव समे षोडश चन्द्रोद्द्योतः । यथा-

“कोइलकलारु, चंदणु चंदुओअविलासु ।

पहइसंगमि, अमयरसु चिरदि जलिउ हुआसु ॥ १९.२६ ॥

ओजे नव समे सप्तदश रत्नावली । यथा-

“मालइमालहिं, अलि सहहिं नरमयरदसईणइ ।

“नं रयणावलि, नीलमय पाउसदइईण दिणं ॥ १९.२७ ॥

एवमष्ट ॥ १९.२७ ॥

तथा । ओजे दश समे एकादश भ्रूवंकणकम् । यथा-

“रेहइ तरुणिअणु, भ्रूवंकणचंगेउ ।

आणावइ नाइ, तिहुअणजईं अंगउ ॥ १९.२८ ॥

1) प्रियमहुसंगमीत्यत्र उभक्ति-पदम् । वनधीः प्रियो वल्लभो यो मयुर्वेसन्वत्सल्य सगमे सवन्धे माङ्गलिकानि करोति । विशुक्लरूपेण घट्टयुगलं दधाति । पद्ये यादवीति श्रुतिदा । 2) काली रत्नै-
त्यत्र राक्षिः कृष्णा तथा गगनाङ्गणं धनैः रत्नैः तथापि मागं धनिसारिकाजनो न धुत्थः । भीत्यभाव इत्यर्थः ।
3) सिद्धत्थेत्यत्र पुलका एव सिद्धार्थः । सिद्धं हसितं उमुमानि । निरन्तर नवदयितसंगमे भग्नं सत्तलं भाव्यया
कृतम् । 4) घणरव दूम्हल्यत्र घनानां रया दुःसहाः । हुनोति मदनोदयो हृदयम् । प्रियवृत्तिः दूरस्थि-
धनिकः । प्रोषितानां रमणीजनः कथं जीवति । 5) कोइलकलेत्यत्र कोटिलकलरया चन्दने चन्द्रोद्द्योतविलासः
एतान्येव वल्लभसंगमे अयुततमः । चिरदे सति तान्येव जलितो हुतादाः । 6) मालइमालहिं इत्यत्र मालवी-
मालायां बलयः शोभन्ते । कीदृशा बलयः । नवमकरन्दसन्ध्याः । किमित्यप्याहारः । प्रावृह-दयितेन दद्या
नीलेन्द्रमयी रत्नावलीव । णं इति उपमानाद्यः । 7) रेहइ इत्यत्र राजते तरुणीजनः भ्रूवंकण चक्रः । ॥
अश्रेक्षते । त्रिमुवनजयी अनङ्ग आज्ञापयति जनानामिति शेषः ।

१ ओअ १४. २ पद्य P. ३ कदउं D; कदओ N. ४ रुद्धेउ N. ५ कियउ D. ६ कहि B. ७ सयणइ P.
८ णं K; तं B; न N. ९ पाउसदइण B, पाओसदइसदा S १० दिण A. ११ भ्रूवक-
NKN; १२ तरुणिअणु B. १३ भ्रूवंकणचंगेओ D. - १४ जवि A.

ओजे दश समे द्वादश मुक्ताफलमाला । यथा—

“वारायलि मणि मा, मणि मुक्ताहलमाली ।

रङ्गकलहिण जुष्टी, ससिरयणिहि मुविसाली ॥ १९.२९ ॥

ओजे दश समे त्रयोदश कोकिलावली । यथा—

“कोइलावलिकए, संगीअइ नचावउ ।

नवलयाविलैयाओ, मल्लयानिलु नट्टावउ ॥ १९.३० ॥

ओजे दश समे चतुर्दश मधुकरवृन्दम् । यथा—

“कुल्लिअलय निअवि, महुअरेंचंद्रिण गीउ तह ।

वाहोहयनयण, पयमवि पहिअ न दिति जह ॥ १९.३१ ॥

ओजे दश समे पञ्चदश केतकीकुसुमम् । यथा—

“विंयालिउ भुवणु, नवकैअइकुसुमपराइण ।

नं अहिवासिअवं, मयरद्वयकम्मणजोइण ॥ १९.३२ ॥

ओजे दश समे षोडश नवविद्युन्माला । यथा—

“ओ चलचलंतिआ, विण्फुरेइ नवविज्जुमालिआ ।

मेइरक्खत्तसत्त, जीहिअंनर वीहरकपालिआ ॥ १९.३३ ॥

ओजे दश समे सप्तदश त्रिवलीतरङ्गरम् । यथा—

“दीहरच्छिआए, पेच्छे सहए तिवलीतरंगयं ।

कयतिहुअणविजए, लीहतिअं पिय कामिण कड्डिअं” ॥ १९.३४ ॥

एवं सप्त ॥ १९.३४ ॥

तथा । ओजे एकादश समे द्वादश अरविन्दकम् । यथा—

“प्रिअहि” मुहु अरविहु, चलनयण इविदिरु ।

वंतफंति केसंरु, लच्छिविलीसमंदिरु ॥ १९.३५ ॥

१) वारायलीयत्र दे मुभम वारायली मणि मणि । कि वार्हि मुक्ताफलमाला मणि । रत्नकलहेन पुर्वित्त वासिरन्नयोः मुविसालाम् । २) कोइलावलीयत्र कोइलावलीयत्र संगीतके नयेयु नवलयावलिताः कर्मे । मल्लयानिल पुन नर्तकाः । ३) कुल्लिअलयेयत्र पुण्डितलताः निषवि दण्ड नभुकरवृन्देन तथा पीतं पद्मं वाण्यार्चितनयनाः पदमपि न ददन्ति । के । पयिकाः । ४) विंयालिउ इत्यत्र । नूतनकेतकीपरागेन भुवनं विंधा-
ल्लिउत्ति— व्यासम् । नमिलि— उच्छेदधायाम् । मकरभयत्रकर्मणयोमेनाधियामितमिर । ५) ओ चलत्यत्र विस्फुरति नवविद्युन्मालिका । इत्येवमर्थः । मेयाअमस्य दीर्घा काला विद्वेज । ६) दीहरच्छिआए इत्यत्र दीर्घायाः पश्य राजते प्रियल्लिउत्तिं प्रिभुवनविजये एते कामेन रेण्वाग्रकर्मिण करिणम् । न मल्लयासो भुवनप्रये कोऽपि जयीति भावः । ७) प्रिअहि मुहु इत्यत्र प्रियायाः मुस कमलं वन्ते चलनेया(प्र) भ्रमरो वन्तकान्तिः वंस्तानि खदर्मागिआसमन्दिनम् ।

१) एवमिह CDB; २ युविकाः N. ३ वनिनायो A. ४ मल्लयानिल B. ५ वंदिन D; वदन् C. ६ वदन्वदन् B. ७ वरायन् D. ८ महर A. ९ जोहि-न N. १० दीहरच्छिआए AN. ११ विण्ड B. १२ विण्ड B. १३ वार्हि N. १४ प्रिअहि AB; प्रिअहि K. १५ केतर A. १६ प्रिअहि N. B. विण्डवन्दिरु A.

ओजे एकादश समे त्रयोदश विभ्रमविलसितवदनम् । यथा—

”कुइ धनुं जुआणउ, विअसिअदीहरनवणिऐ ।

माणिजइ तरुणिए, विन्ममविलसिअवयणिऐ ॥ १९.३६ ॥

ओजे एकादश समे चतुर्दश नवपुष्पन्धयम् । यथा—

”सहि पंकोप्पुं वि, कमलु तं सलहिउं चुइसइहिं ।

जं रसउंहुसिअहिं, पिज्जइ नवफुल्लंघुअहिं ॥ १९.३७ ॥

ओजे एकादश समे पञ्चदश किन्नरमिथुनविलासः । यथा—

”अविरहिअहं मुइअहं, हरिणहं जि रइसुहु सलीसए ।

पर एम्बइ केम्बइ, जसुं किन्नरमिहुणविलासए ॥ १९.३८ ॥

ओजे एकादश समे षोडश विद्याधरलीला । यथा—

”मुइइ गिज्जंतउं, तुहुं कणेरसायणु गीउ मुणि ।

जिण ओहामिज्जइ, विज्जाहरलीलागीइमुणि ॥ १९.३९ ॥

ओजे एकादश समे सप्तदश सारङ्गः । यथा—

”भीरु वि चंदट्टिओ, वरि परिमुणिअनाउं सारंगओ ।

सीहु न सलहिज्जइ, जइ वि हु दलिअमत्तमायंगओ ॥ १९.४० ॥

एवं पद ॥ १९.४० ॥

तथा । ओजे द्वादश समे त्रयोदश कामिनीहासः । यथा—

”मणहइ तुंहु मुइसरंरुहु, रयणीअरविन्ममु धरइ ।

कामिणि हासं विलासु वि, जोण्हापसरंरु अणुइरंइ ॥ १९.४१ ॥

1) कुइ धनु इत्यत्र कोऽपि धन्यो युवा विकसितदीर्घनयनया तरुण्या मान्यते । कीरइया । विभ्रम-
विलसितवदनया । तस्याः रूपोत्कर्षः । 2) सहि पंकोप्पुं वीत्यत्र हे सति तत्कमले सुषरायैः सलहिउं
छाधितं यत् स्मोदुपितैः पुष्पधयैः पीयते । पट्टोत्पलमिति निम्ना । 3) अविरहिलहं इत्यत्र अविरहितानो
मुदितानां हरिणानामेव रतिमुखं किम्वति भयर्जात । परमेधमेव कथमपि यशः किन्नरमिथुनविलासे । दम्पत्यो
प्रीत्युपरि तस्योपमानात् । 4) मुइइ गिज्जंतउ इत्यत्र सुगंधा गीयमान त्वं कणेरसायनं गीतं शृणु । येन गीतेन
विद्याधरलीलागीतिः पराभूयते निराक्रियते इत्यर्थः । 5) भीरु वीत्यत्र भीररपि चन्द्रस्वितः वरः प्रधानः कः ।
विषयावनामा सारङ्गो हरिणः । परं मित्रो न छाप्यते यद्यपि दलितमत्तमायङ्गः । 6) मणहइ तुंहु इत्यत्र हे
मुभगे तव मुखसरोरुहं रञ्जनीकरविभ्रमं धरति । हे कामिनि तव हास्य ज्योत्स्नाप्रसर अनुहरति तच्छीर्षं भज-
तीत्यर्थः ।

१ धणु A. १९.३६ is dropped in D. २ नयणीए AB. ३ वयणीए AB. ४ पंकोप्पुं AB.
५ सहिओ N. ६ उकुसिऐहिं S. ७ कीम्बइ ABDs, काम्बइ S. ८ नमु S. ९ कम्ब ACDNP. १० डिउ-
गउ-गउ BE. ११ नामु AC; नाउं F; नाम्मु Ds. १२ सलहिज्जउ F. १३ मणहर Q. १४ तुहु ACDN.
१५ सरहइ AN. १६ हायवि P. १७ पसरइ F, पसरहो B. १८ अणुपारु A.

ओजे द्वादश समे चतुर्दश अपदोहकः । यथा—

“एत्थु करिमि भणि काइं, प्रिउं न गणइ लमी पाइ ।

छेइविणुं हवं सुक्की, अवदोहय जिन्व किर गॉवि ॥ १९.४२ ॥

ओजे द्वादश समे पञ्चदश प्रेमविलासः । यथा—

“कित्तिउं वण्णउं मयणु, कियउ जिण सो वि नारीयणु ।

तहुं गोवालीअणहु, घणपिम्मविलासपरायणु ॥ १९.४३ ॥

ओजे द्वादश समे षोडश काञ्चनमाला । यथा—

“दीसइ सुरधणुलद्धी, साम्बलगोरवण्णसोहिह्ठी ।

मरगयकंचणमाली, गं घणलच्छिदि कंठि नवह्ठी ॥ १९.४४ ॥

ओजे द्वादश समे सप्तदश जलधरविलसिता । यथा—

“पेक्खिउंअण गयणयलि, नवजलहरविलसिअ चलविज्जुल ।

संभरंति निअपिअहं, पहिअइअ गलिअंसुअकज्जल ॥ १९.४५ ॥

एवं पञ्च ॥ १९.४५ ॥

तथा । ओजे त्रयोदश समे चतुर्दश अभिनवमृगाङ्गलेखा । यथा—

“नहयलवराहदाटिआ, चारुणिवहइ णिढालिआ ।

अहिणवर्मिअकलेहिआ, उरुई पीइं निहालिआ ॥ १९.४६ ॥

ओजे त्रयोदश समे पञ्चदश सहकारकुसुममञ्जरी । यथा—

“वणलच्छिकणयरसणिओ, कुमुमाउहविजयपढाइआ ।

सहयारकुसुममञ्जरी, उरुई महुसमण पयडिआ ॥ १९.४७ ॥

1) इत्थु करिमि भणीत्यत्र हे सति अत्रार्थे किं करोमि । भण कथय । प्रियो न गणयति । मामिति शेषः । किम् । पादपतितान्यहं त्यक्त्वा(का) । मुक्ताऽपदोहका दोहविहीना यथा गीर्मुच्यते । 2) कित्तिउं वण्णउं इत्यत्र मदनं कियद्वर्णयामि । येन सोऽपि नारायणः तथा कृतः । तथेति कथम् । गोपालिकानां धन-प्रेमपरायणः । तत्परः इत्यर्थः । 3) दीसइ सुरेत्यत्र दृश्यते सुरधनुर्गतिः इयामलङ्गोरवर्णेन शोभनशीला । णमिति इवोपेक्षते । भरकतकाञ्चनमाला घनलक्ष्म्याः कण्ठे नूतना । 4) पेक्खिउंअणेत्यत्र प्रेक्ष्य भागवतले नवजलधरविलसितं चलविज्जुलं स्मरन्ति निजप्रियां स्वकीयप्रियां पथिकद्वयिताः गलिताभुकज्जलाः । 5) नह-यलेत्यत्र अभिनवमृगाङ्गलेखा निभासिता दृष्टा सती प्रीतिमययति । इयं किं नभसलवराहदाटिका अथवा चारुणीदिग्ध्याः छलाटिका तिलकिन्ना इत्यर्थः । 6) वणलच्छिकणयेत्यत्र हे सुभने उभयं पश्य त्वम् । मधुसमयेन सहकारमञ्जरीः प्रकटितः । इवोपेक्षते । वनलक्ष्मीकनकमेखला अथवा कुमुमापुत्रविजयपटाटिका ।

१ इत्थु BKP. २ विउ A. ३ छेइविण KS. ४ गाइ ABP. ५ कितिओ M. ६ नरायण B. ७ तह P. ८ पेम्मं BP; पिम्मविलासप = A. ९ गोरवण M; गोरवण ABP. १० पिक्खि = GUNS. ११ प्रियदं A. १२ मयंगले A. १३ अण्णइ KP; उण्णहि B. १४ निहालिआ B. १५ रमणिआ M. १६ ओअहु A; ओअहु M.

ओजे त्रयोदश समे षोडश कामिनीक्रीडनकम् । यथा—

“नहलच्छिभालतिलञ्जो, विसिकामिणिकीलणगंडुञ्जो ।

रेहइ पुण्णमयंकञ्जो, मयणाहिसेअमयकलसञ्जो ॥ १९.४८ ॥

ओजे त्रयोदश समे सप्तदश कामिनीकङ्कणहस्तकः । यथा—

“कवणु सु धन्नउ जिण विणु, कामिणिकङ्कण हत्थेउ विअलहिं ।

अन्न कि एम्मइ ससिमुहि, हिंदई उन्नमिईहिं करकमलिहिं ॥ १९.४९ ॥

एवं चत्वारः १९.४९ ॥

तथा । ओजे चतुर्दश समे पञ्चदश मुखपालनतिलकः । यथा—

“इह माहवि वम्महणिलय, मलयानिलहट्टिरक्सिलय ।

ओ दीसहिं कुसुमोउल्लय, कामिणिहुं^१ मुहवालय तिलय ॥ १९.५० ॥

ओजे चतुर्दश समे षोडश यसन्तलेखा । यथा—

“कुविदो मयणो महाभडो, यणलच्छी अ यसंतरेहिआ ।

कह जीयेउ मामि विरहिणी, भिउमलयानिलकंसंभोहिआ ॥ १९.५१ ॥

ओजे चतुर्दश समे सप्तदश मधुरालापिनीहस्तः । यथा—

“सुन्दर तं पिउ ँहु सहि, पिउ जं मन्निउं विर्णयनिसणउ ।

तसु अवराहहं सम्बहं चि, महुरोलाविणि हत्थुं विइण्णउ ॥ १९.५२ ॥

एवं त्रयः ॥ १९.५२ ॥

१) नहलच्छिभालेत्यत्र पूर्णमृगाङ्कः शोभते । इवोपेक्षते । नभललक्ष्मीभालतिलकं विक्रान्तिनीक्रीड-
नगोचुकः दण्ड (१) इति प्रतीतम् । अवया मङ्गनाभिपेक्षायाः मृतकलदाः । २) कवणु तु धन्नउ इत्यत्र कः स
धन्यो येन विना कामिन्याः कङ्कणानि हलाद्रिगलभित । अन्त्याः मुग्धाः हे शशिशुति हिण्डन्ते उन्नमिति—
कर्मकृतैः करकमलैः । अपि तु न काप्येवं हिण्डते । त्वं तु कर्णकृतकरकमला हिण्डसे । तेन ज्ञायते तव
करकङ्कणानि गलन्ति इत्ययोः । ३) इह माहवि यम्महेत्यत्र इह माधवे वसन्ते मन्मथनिलयमलयानिल-
यलक्सिलयाः इत्यन्ते कुसुमाकुलकाः कामिनीनां मुखवालयः निलका यक्षाः । कामिनीनां मुखवालयः इति
कोऽर्थः । गच्छन्त्योऽपि मुखे पञ्चादशमुखं कृत्वा निरीक्षन्ते । ४) कुविदो मयणो इत्यत्र कुपितो महनो महामयः ।
अ पुनः । वनलक्ष्मीवंशतेन रेखिता घोषिता । मामिति मन्थे । इदानीं मृदुमलयानिलस्पर्शमोहिता विरहिणा
कथं जीवतु । अपि तु भेति ५) सुन्दर तमित्यत्र सुन्दरं एतच्छब्दं तलस्मि यत्प्रियो मानितो विनयनिपण्णो-
ऽवन्तः सत् । तस्य प्रियस्य सर्वेषामप्यपराधानां मधुरालापयेन हन्तो किंताणः । कृतजलात्तडितिर्यथः ।

१ तिलय B. २ कामिणी C. ३ पिउअओ F; कंदुअओ A; यंदुअओ B; यंदुअउ B. ४ पुण्णम- B;
पुण्णमयंकञ्जो A; पुण्णमयंकञ्जो F. ५ हत्थेओ AN. ६ अणु वि A; ७ हिंदई F. ८ उन्नमिई F.
९ मुहवालय B. १० कामिणिहिं BE. ११ जीवह A. १२ मयम- BE. १३ कुंख- A. १४ क्रियो पुह B.
१५ मण्डि N8; मण्डि CD. १६ मियननिसणउ A; विणयनिसणउ F. विणयनिसण्णओ N. १७ कामिण F.
१८ हत्य A. १९ विइण्णओ N, विइण्णओ F.

तथा । ओजे पञ्चदश समे षोडश सुसपङ्क्तिः । यथा—

“परनर्मुहपेच्छणविरयेप, पर्यनहमणिपडिविविअ जि परि ।

दहमुहमुहपति पलोइआ, सीअँइ मयविन्दुयहासकरि ॥ १९.५३ ॥

ओजे पञ्चदश समे सप्तदश कुसुमलतागृहम् । यथा—

“जलइ जइ वि कुसुमलयाहरु, तवइ चंदु जँह गिन्हि दिवायरु ।

तुवि ईसांभरपरितरलिअ, पिअसहिवयणु न मन्नइ यालिअ ॥ १९.५४ ॥

एवं द्वे १९.५४ ॥

ओजे षोडश समे सप्तदश रत्नमाला । यथा—

“करवालपहारिण उच्छलिअँ, करिसिरमुत्ताहलरणमालं ।

रेहइ समरांणि जयसिरिए”, उक्खितविअ नाइ स्वयंवरमाल ॥ १९.५५ ॥

अत्रैकः । एवं पञ्चपञ्चाशद्भेदाः ॥ १९.५५ ॥

व्यत्यये सुमनोरमा-पङ्कज-कुञ्जर-मवनानुर-भ्रमरावली-पङ्कजश्री-
किङ्किणी-कुङ्कुमलता-शशिदोखर-लीलालयाः (१०) । चन्द्रहास-गोरो-
चना-कुसुमवाण-मालतीकुसुम-नागकेसर-नवचम्पकमाला-विद्याधर-कुञ्ज-
ककुसुम-कुसुमास्तरणाः (९) । मधुकरीसंलाप-सुखावास-कुसुम-
लेखा-कुचलयदाम-कलहंस-सन्ध्यावली-कुञ्जरललिता-कुसुमावलम्बः (८) ।
विद्युल्लता-पञ्चाननललिता-मरकतमाला-अभिनववसन्तश्री-मनोहरा-क्षि-
सिका-किन्नरलीलाः (७) । मकरध्वजहास-कुसुमाकुलमधुकर-भ्रमरवि-
लास-मदनविलास-विद्याधरहास-कुसुमायुधदोखरीः (६) । उपदोहक-
दोहक-चन्द्रलेखिका-सुतालिट्टन-कङ्केल्लिततांभवनानि (५) । कुसुमित-
केतकीहस्त-कुञ्जरविलसित-राजहंस-अशोकपल्लवच्छायाः (४) । अनङ्ग-
ललिता-मन्मथविलसित-ओहुल्लणकानि (३) । कज्जललेखा-“किलि-
किञ्चित्ते (२) । शशिविम्बितं चेति (१) । तावद्वा ॥ २० ॥

१) परनर्मुहपेच्छणविरयेप, पर्यनहमणिपडिविविअ जि परि । परं
नेपलं प्रलोकितम् । नापरा । कथंभूता । भयविरस्यहासकरि । मयं परपुरुषदर्शनात् । विमयाहासे च बहुमु-
खत्वेन । २) जइ जलइत्यत्र यद्यपि कुसुमलतागृहं ज्वलति चन्द्रोऽपि प्रोम्ने दिवाकरवत् तपति तथापि
भर्तृन्त्यत्र गत्वागतत्वात् यादिका भर्तृसखीवचनं नाङ्गीकुरुते । कीदृशी । ईष्यांभरेण परितरला चञ्चला ।
कोपप्रादुर्भावे चञ्चला भवति । ३) करवालित्यत्र समराङ्गेण करवालङ्गद्वारात् करशीपोत् उच्छलिता
मुक्ताफलरत्नमाला इह शोभते इत्यप्येक्षते । जयश्रिया स्वयंवरमाला उच्छ्रिता उज्ज्वलीकृता । नाह इत्यर्थः ।

१ मुहु B. २ विरअ B. ३ पहनह B. ४ सीअण् ACDH. ५ जइ A. ६ ईसांभरि BP. ७ उच्छ-
लित N. ८ माता ACDHP. ९ समरणिणि C. १० जयसिरिद BHP. ११ छेपरा F. १२ किञ्चिभवनानि
B; कङ्केल्लिताभवनानि G. १३ किञ्चिचित्ते H.

व्यत्यय इति समे सप्ताद्याः षोडशान्ताः कला ओजे सैकाद्याः सप्तदशान्ताः प्रत्येकं पूर्ववत्सुमनोरमादिसंज्ञाः चतुष्पद्यो भवन्ति । तत्र समे सप्तकलाः ओजे अष्टौ यत्र भवन्ति सा सुमनोरमा । यथा—

^१केवारावु, करि मोर मा ।

दूरि स गोरी, सुमणोरमा ॥ २०.१ ॥

समे सप्त ओजे नव पङ्कजम् । यथा—

^२निअवि ययणु तहिं, विग्भमपडं ।

^३नं विहिण खिंत्तु, द्रहि पँकैउ ॥ २०.२ ॥

समे सप्त ओजे दश कुञ्जरः । यथा—

^४गज्जइ घणमाला, घणघटइइ ।

^५नं मयैणनिवइणो, कुंजरघट ॥ २०.३ ॥

समे सप्त ओजे एकादश मदनातुरः । यथा—

^६खलिअक्खरं ययणु, सुहं पंडर ।

तुह अक्खइ सहि मणु, मयणाउरु ॥ २०.४ ॥

समे सप्त ओजे द्वादश भमरावली । यथा—

^७ओ रणईणंत भमइ, भमरावलि ।

मयणघणुह गुणवलि, नं सामलि ॥ २०.५ ॥

समे सप्त ओजे त्रयोदश पङ्कजश्रीः । यथा—

^८तहि भुमयहि पडिछंदुलो, घणु मयणहु ।

नवपंकयसिरि सोअरी, तसु ययणहु ॥ २०.६ ॥

१) केवारावु इत्यत्र हे मयूर त्वं केकारवं मा कुरु । सा गोरी दूरे वर्तते । कीदृशी । क्रीतशयेन मनोरमा सुन्दरी । २) निअवि ययणु इत्यत्र दध्ना वदने तस्याः विग्रहो भूमसुमनो विलासस्तत्र पदम् । नमिबोधे । विधिना पङ्कजं ददे क्षिप्तम् । तस्या मुरमुलां दधत् ब्रह्मण्य जडाशये क्षिप्तमिति भावः । ३) गज्जइ घणमालेत्यत्र घनो निविडो घटइइ-शब्दविशेषो यस्याः सा घनमाला गर्जति । नमिबोधे । इवोपेक्षते । मदनपुत्रस्य कुञ्जरमया । ४) खलिअक्खरं इत्यत्र हे सति वचनं खलिवाक्षरं मुचं च पाण्डुरम् । उभयं कर्तुं मनः कर्म । व्याख्याति । मनः कीदृशम् । मदनातुरम् । ५) [ओ] रणरंतेत्यत्र हे सति पश्य रणरणन्ती शब्दे कुर्वाणा भमरावली भ्रमति । इवोपेक्षते । इयामा मदनघणुपः गुणवली । ज्या इति भावः । ६) तहि भुमयहि इत्यत्र तस्या भुवोः प्रतिच्छन्दो घनुर्मदनस्य । तस्या वदनस्य स्वेदरा मवपङ्कजश्रीः ।

१ कलाः dropped in A. २ पञ्च N. ३ न D. ४ खेणु BP. ५ पँकजो ABX. ६ तं B. ७ मयण० BP. ८ महु B. ९ मयणातर A. १० रणरंते B; तदणमणंत A. ११ तहिं भुमयहि AB; तहिं भुमयहि F.

समे सप्त ओजे चतुर्दश किङ्किणी । यथा—

“ससिणा रयणीए रश्मरे, उद्गालिओ ।

ओ किङ्किणिआउ न हु इमा, उद्गुमालिओ ॥ २०.७ ॥

समे सप्त ओजे पञ्चदश कुङ्कुमलता । यथा—

“गोरद्विजहिं उवमिअइ तँ पर, अचन्मुअ ।

जइ फिर हवइ फुलिअ फलिअ, कुङ्कुमलय ॥ २०.८ ॥

समे सप्त ओजे षोडश शशिशेखरः । यथा—

“लंघइ सायँर गिरि आरुहइ, तुइ अहंग ।

ससिसेह्रहसिउज्जल नईखी, किस्तिगंग ॥ २०.९ ॥

समे सप्त ओजे सप्तदश लीलालयः । यथा—

“जं सहि फोइल कलु पुकारइ, फुहु तिलँउ ।

तं पञ्च र्यसंतु मासु कामहु, लीलालउ ॥ २०.१० ॥

एवं दश ॥ २०.१० ॥

तथा समेष्टावोजे नव चन्द्रहासः । यथा—

“रेहइ तुइ कँरि, चंदहासउ ।

नं रिउसिरीए, केसपासँउ ॥ २०.११ ॥

समेष्टावोजे दश गोरोचना । यथा—

“गोरोअणगोरी, तुईअ कओलँ ।

पटिमाइ चुंयइ, ससहर लोलु ॥ २०.१२ ॥

समेष्टावोजे एकादश कुमुमवाणः । यथा—

१) ससिणा रयणीए इत्यत्र ससिणा रयन्या रश्मरे श्रीढासमये उद्गालिताः किङ्किणिा पुर्णिकाः । म खलु इमाः उद्गुमालाः नक्षत्रमालाः । २) गोरबीत्यत्र परं कथं कुङ्कुमलतया तदा गौर्यः उपसीयन्ते यदि किञ्च भवति सा पुष्पिता फलिता सत्री मलयजुवा । तस्या धर्मद्वयं कमिनेन वर्ण्यते इति । ३) लंघइ सायँर इत्यत्र हे राज्यं एव कीर्तिगन्ता अपूर्णं वर्तते । यतः सागर छद्मते गिरिनारोहति । फीरणी । शशि-शेखरहसिचोम्बका । अभङ्गा अयुरितेत्यर्थः । ४) जं सहि फोइल इत्यत्र हे सखि यत्कोटिमा मयुरं व्याहरति यच्च [फुलिताः] तिलकरुपाः लम्पभाष्यने कामस्य लीलालयः यस्मिन्मासः प्राप्त इत्यर्थः । ५) रेहइ तुइ इत्यत्र तव करे चन्द्रहासः योमते । इत्येतेष्वेते । रिपुभिः केसपातो देगीरुणः । ६) गोरोअणेत्यत्र हे गोरोचनागौरि एव कपोलं प्रतिनया प्रतिभिन्नेन पुष्पति तत्राधरध्वजः । फीरसः । लोलकयजः ।

१ रयणीए B. २ उद्गालिअ ABCD; उद्गालिअ F. ३ उद्गुमालिअ F. ४ न म. ५ सायँर AEF. ६ मयवी ABCD. ७ तिलको-नातको म. ८ वरीउ F. ९ फिर A. १० हावओ-पावओ म. ११ गुम्भ म. १२ क्यउउ B. १३ पद्यो.

“जसु लोहचक्रिणे वि, न दलिंउ झाणु ।

वहिं वीरि किं करउ, सें कुसुमवाणु ॥ २०.१३ ॥

समेऽष्टावोजे द्वादश मालतीकुसुमम् । यथा—

“मालहकुसुमु न लेइ, चंदणु चयइ ।

तुह दंसणउम्माही, मगु जि निअइ ॥ २०.१४ ॥

समेऽष्टावोजे त्रयोदश नागकेसरः । यथा—

“दीसइ उववणि फुलिओ, नायकेसरो ।

नं माहविण वणसिरिहि, दिण्णुं सेहरो ॥ २०.१५ ॥

समेऽष्टावोजे चतुर्दश नवचम्पकमाला । यथा—

“तणु नवचंपयमाल जिण, करकम कमेळ ।

सहि तुहुं माहवळच्छि विण, परिमळयइळ ॥ २०.१६ ॥

समेऽष्टावोजे पञ्चदश विद्याधरः । यथा—

“मुहि करिवि मयेंलंछणु गुलिअं, गुलिआसिद्धि ।

विज्जाहरिण जिम्भ यम्महिण, जसु जिउ बुद्धि ॥ २०.१७ ॥

समेऽष्टावोजे षोडश कुञ्जककुसुमम् । यथा—

“पेच्छंतहुं नयमालइ ललिअ, परिमळअसम ।

अमरहुं फिन्व मणु रंजहि णवैरि, कुजपंकुसुम ॥ २०.१८ ॥

समेऽष्टावोजे सप्तदश कुमुमास्तरणम् । यथा—

“मलयानिलु मलयजरसु ससहरु, कुसुमत्थरणु ।

विरहानलजलिअहि तसु सव्वुं वि, तणुसंतवणु ॥ २०.१९ ॥

एवं नव ॥ २०.१९ ॥

1) जसु लोहचक्रिण वीर्यय यस्य भगवतः लोहचक्रेणापि सगमाधममुक्तेनापि ध्यातं न दलिंउ तस्मिन्विरि किं करोति स कुसुमायुषः । अपि तु न किमपीत्यर्थः । 2) मालहकुसुमेत्यत्र हे मुभा तव वृक्षनोल्बण्डिता बाला मालतीकुसुमं न लोति न गृह्णाति । बन्धनं त्यजति । परं केवलं मार्गमेव पश्यति । 3) दीसइ उववणीत्यत्र इत्यते उपरानं वनप्रदेशं लक्ष्मीकृत्य गुणितो नागकेसरः । इवोपैश्वर्ये । माधवेन यस्मिन्नेन वनप्रियो दृष्टः केसरः । 4) तणु नवचंपयैत्यत्र तनुः क्षीरं नवचम्पकमाला येन कारणेन करकम(माः) कमलानि हे सखि तेन कारणेन माधवलक्ष्मीर्यैस्तच्छ्रीः वर्तसे । वीरशी । परिमळयइळ । 5) मुहि करिवीत्यत्र मुखे कृत्वा मृगलाज्जनगुदिकां भ्रमयेन बुद्ध्या जगज्जितम् । केनेव । गुदिकासिद्धेन विद्याधरेणेव । 6) पेच्छंतहु इत्यत्र मेषमालानां नवमालती कलितौ परिमलेनावन्यतुल्यां भ्रमराणां कथं मनो रञ्जयन्ति केवलं कुञ्जककुसुमानि । 7) मलयानिलैत्यत्र मलयानिलो मलयजरसः ज्ञानधरः कुमुमास्तरणं विरहानलज्वालितायास्तस्याः सर्वमप्येतत्तनुसाधनं भवति ।

१ चक्रिण वि B. २ दलिओ B. ३ ज्जाणु P. ४ वीरी B. ५ तु P. ६ कुसुम BDP. ७ दंछणु B. ८ दिणु P; दिण्णु ACN. ९ कन dropped in कमल ACN. १० मयलंछणु AB; मयलंछणु N. ११ गुलिआ S. १२ पेच्छंतहु B; पेच्छंतहु S; पेच्छंतहु ALP. १३ ममरइ ABP. १४ नवरि P. १५ राजकु. B; राजवकुसुम P. १६ सव्व वि B; सवु वि AS.

तथा समे नव ओजे दश मधुकरीसंलापः । यथा—

“निसुणिअ माइंदइ, महुअरिसंलावु ।

ओ पवसिअतरुणिहिं, पय्थेअउ पलावु ॥ २०.२० ॥

समे नव ओजे एकादश सुखावासः । यथा—

“जइ वम्मह गोरडी, भलइं निर्हालसि ।

तुह सुहँआवासणी, वा किं जालसि ॥ २०.२१ ॥

समे नव ओजे द्वादश कुङ्कुमलेखा । यथा—

“फेडवि कुङ्कुमलेह, रिउवहुंवयणहं ।

पंकलेह निम्माविअ, पइं महिसयणहं ॥ २०.२२ ॥

समे नव ओजे त्रयोदश कुवलयदाम । यथा—

“जहिं घहइ उफुल्लिअ, घण चलनयणइं ।

तहिं नवकुवलयदामइं, तक्खणि निवडइं ॥ २०.२३ ॥

समे नव ओजे चतुर्दश कलहंसः । यथा—

“कामिणिहिअयसरोवरहं, तुहं जि कलहंसु ।

प्रियं रुविण मयणहु किअउ, तइं जि” परहंसु ॥ २०.२४ ॥

समे नव ओजे पञ्चदश सन्ध्यावली । यथा—

“सिंदूरिअं गुरुकुमस्थल, गयघढ तुहुं” वलि ।

अँगालि नराहिव उत्तरिअ, किँरँ संज्ञाँवलि ॥ २०.२५ ॥

समे नव ओजे षोडश कुञ्जरललिता । यथा—

“तोडिअर्गुहमुहवडसंनाह, छत्रिअंसमगँव ।

निंदहिं पहु कुञ्जरललिअगइ, तुह अरि भगपँ ॥ २०.२६ ॥

1) निसुणिअ माइंद इत्यत्र श्रुत्वा माकन्दे मधुकरीसंलापं पश्य प्रोषितरमणीभिः प्रलापः रोदनं प्रस्तुतः प्रारब्धः । 2) जइ वम्महेत्यत्र यदि हे मन्मथ गौरां भज्यां निभालयसि तदा तव सुखावासनीं किं ज्वालयसि । 3) फेडवि कुङ्कुमलेहेत्यत्र स्फोटयित्वा कुङ्कुमलेखां पत्रवर्त्तां त्रिपुत्रधूदनात् पङ्कलेखां तिमिरा त्वया वासाम् । वीर्यां महीक्षयनानाम् । 4) जहिं घहइत्यत्र यत्र क्षिपति उरकुले मिया चञ्चनयने तत्र नवकुवलयदामानि तत्क्षणं पतन्ति । इयामकान्तिपातात् सर्वत्र इयामीभवनादित्यर्थः । 5) कामिणिहिमि(इ)त्यत्र कामिन्या हृदयसरोवरस्य स्वमेव राजहंसः । हे प्रिय त्वयैव मदनस्य पराभवः कृतः । 6) सिंदूरिअ इत्यत्र हे नराधिप तव वले गजपदाः सन्ति । कीदृशाः (इयः) । सिन्दूरितगुरुकुमस्थलाः । किलेति संभावनायाम् । भकाले सन्ध्यावलिखल्लित्वा । 7) तोडिअर्गुहमुहवडसंनाह, छत्रिअंसमगँव । मुखापदाः इक्षिद्वपादात् मुखावरणानि । निन्दन्ति हे प्रभो कुञ्जरललितगतम् । भग्नं अरयो मुक्कखद्वाः । पश्यन्त इति शेषः ।

१) मापंदइ BP. २ महुअरीसं० A. ३ उअ ABP; उ D. ४ तरुणि ति N. ५ पय्थेअओ N. ६ तिहालसि BP. ७ सुहं C. ८ ना कि N. ९ वहुवयणह D; वहुयणहु A. १० तुह जि A. ११ पियइ० D. १२ ज B. १३ सिंदुरिअ N. १४ तुह A. १५ अँगालि BP; अगगलि MS. १६ किरि D. १७ संघावलि N. १८ गुम्मु० N. १९ छत्रिअ N. २० सगवा N; सगवड B. २१ भगमवा CDMS.

समे नव ओजे सप्तदश कुसुमावली । यथा—

“निच्छइं पिअसहि वम्महरायहु, आणुं तुं भंजइ ।

कुसुमावलिठिअछण्णयसदिहिं, तं महु तज्जइ ॥ २०.२७ ॥

एवमए ॥ २० ॥ २७ ॥

तथा । समे दश ओजे एकादश विद्युलता । यथा—

“विजुलं मेहमज्झि, अंधारइ गोरी ।

कवण स हत्थभझि, कुसुमाउइ तोरी ॥ २०.२८ ॥

समे दश ओजे द्वादश पञ्चाननललिता । यथा—

“संतइहं मयगलहं, चिहंरिहिं कलिअ ।

रण्णाइं वि वज्जरहिं, पंचाणललिअ ॥ २०.२९ ॥

समे दश ओजे त्रयोदश मरकतमाला । यथा—

“कुहुंधुअधोरणीउ, लयावण्णोच्छिंहिं ।

नवमरगयमालिअउ, नाइ महुंलच्छिहिं ॥ २०.३० ॥

समे दश ओजे चतुर्दश अभिनववसन्तश्रीः । यथा—

“कर असोअदल मुहु कमल, हसिउ नवमल्लिअ ।

अहिणववसंतसिरि पइ, मोहणलइलिअ ॥ २०.३१ ॥

समे दश ओजे पञ्चदश मनोहरा । यथा—

“तुईं गुण अणुदिणु तुंमरंतिहि, विरहकरालिअहि ।

मयणमणोहर तणुअंगिहि, वच करि वालिअहि ॥ २०.३२ ॥

1) निच्छइं पिअसहि इत्यत्र मिश्रयेन हे मियसवि मदनराजः आहो यो भवति पदपदस्वनेन मधुपैतन्मः तज्जपति । 2) विजुल मेहेत्यत्र अन्वकारे सेचमये गौरी विजुद् रूपते । का सान्धा । हे कुसुमायुध त्वदीया हस्तमल्ली । मल्लीव मल्ली विरहिणां दुःखजनकरात् । 3) सवट्ठमित्यत्र सत्रस्यानां मदकलानां चि(ची)त्काररण्यान्पि किल मिश्रयेन पञ्चाननललितानि कथयन्ति । 4) कुहुंधुअधोरणीत्यत्र लतावनगुच्छेषु पुष्पधयधोरणयो भान्ति । उल्लेखते । मधुलक्ष्म्याः मरकतमालाः । मरकतमरिष्टरत्नमित्यर्थः । 5) कर असोअ इत्यत्र करो हन्ती असोकदलानि मुखं कमलं हसितं नवमल्लिका । अभिनववसन्तश्रीरेया कामिनी । मोहने ऐका मियुणा । 6) तुह गुण अणुदिणु इत्यत्र हे सुभग हे मदनमनोहर । तव गुणाननुदिनं स्मरन्तीषु विरहकरालिवाभु तन्वन्तीषु दयां कुरु ।

१ आण BDP. २ तुं N. ३ द्विअ N. ४ लप्पय N. ५ एहइ B; सइहि AP. ६ विजुलव BN. ७ विज्जरहिं NS. ८ कलिआ-अलिआ B. ९ रणाइं वि P. १० धोरणीय BP; धोरणीयो CD. ११ गुच्छिहिं ABP. १२ मालियाओ C १३ मुहुल N. १४ उच्छिअ N. १५ मनोरमा A. १६ तुहु A. १७ सनरतिहि N १८ वालिअइ BCD, वालिअहि A.

समे दश ओजे षोडश क्षितिका । यथा—

“हिङ्ग सा घण जाम्ब गहिङ्गी, विरहिण आखिची ।

देक्खिचि बल्लह ता आणंदी, जणु अमईण सित्ती ॥ २०.३३ ॥

समे दश ओजे सप्तदश किन्नरलीला । यथा—

“ओ भट्ठकवंधु नचंतु समरि, असिपहा(ह)रुट्ठिणं ।

किन्नरलील कलइ तुरयसिरिण, तक्खेणचहुट्ठिणं ॥ २०.३४ ॥

एवं सप्त ॥ २०.३४ ॥

तथा समे एकादश ओजे द्वादश मकरध्वजहासः । यथा—

“सो जल्लिअउ मयणमि, जु कुसुमिअउ पलासु ।

जा पफुल्लिअ मही, सु मयरद्वयहासु ॥ २०.३५ ॥

समे एकादश ओजे त्रयोदश कुसुमाकुलमधुकरः । यथा—

“पत्तउ एहु वसतउ, कुसुमाउलमहुअरु ।

माणिणि माणु मलंवउ, कुसुमाउहसहयरु ॥ २०.३६ ॥

समे एकादश ओजे चतुर्दश भ्रमरविलासः । यथा—

“अलि मालइपरिमल्लुहुं, न अँवहिं रइ करइ ।

सा भ्रमरविलासविअहुं, न अन्नहिं मणु धरइ ॥ २०.३७ ॥

समे एकादश ओजे पञ्चदश मदनविलासः । यथा—

“मयणविलासगिरिव्व सहेइं, मुईहि भणमंठुं ।

रहिं रेहइ तरलहारलंय, निज्जरु किर निम्मलु ॥ २०.३८ ॥

समे एकादश ओजे षोडश विद्याधरहासः यथा—

“मोसंतिहिं समरागमसमइ, परिचत्तगंदंदिहिं ।

दिवि विजाहर हासिअ सयल, तुँइ “वेरिनरिंदिहिं ॥ २०.३९ ॥

1) हिङ्ग सा घणेत्यत्र सा प्रिया यागद्विरहेण आत्रिणा सती प्रहिला परिभ्रमति तावत् पल्लवं हृत्वा मानसिवा भग्नेन सिक्ता भवति 2) ओ भट्टकवंधु इत्यत्र पश्य भट्टकवन्धु समरे नृपन् । अस्मिन्महाराष्ट्रदेशेन कल्लोहिषत्वात् वाष्पणे विद्योनाभक्षितया किन्नरलीला कलयति । तुरयवदत्तत्वात् । 3) सो जल्लिअउ इत्यत्र पल्लाताः पुष्पिणो तन्मदनाग्निः प्रज्वलितः । यद्य भक्षिका प्रोफुल्ला तन्मकरध्वजहासम् । 4) पत्तउ एहु इत्यत्र पत्र वसन्तः प्राप्तः । वीरताः । तुसुमेणु आकुलाः मधुसूताः यत्र । पुनः वीरताः । कुसुमापुष्पसहसरः । वयः हे मामिनि मानिनालं कृतम् । तत्प्रेमप्याहारः । [मामिनीमाने मदेवम् P.] । 5) अलि मालइ इत्यत्र अलिभ्रमरः मालवीपरिमल्लनुभो नान्यत्र रतिं करोति । सापि मालवी भ्रमरविलासविदग्धा नान्यत्र मनो रप्ताति । तस्मिन्नेव स्थित धर्तार्ययः । 6) मयणविलासेत्यत्र मदनविलासगिरिवत् शोभने युग्मायाः सन्मण्डलम् । तत्र राजते तरलहारलता निर्मलः किल निर्मलः । 7) नासंतिहिमिस्तत्र नश्यद्भिः समरागमसमये परित्यक्तगतेन्द्रेदि विद्याधरा हामिताः सख्यास्तत्र वैरिनेन्द्रेः ।

१ गहिङ्ग A. २ अनमथ D. ३ गिति A. ४ तरिण A. ५ तक्खि A. ६ गहुणि N. ७ उडिअओ A. ८ मयणमि K. ९ उडिअओ A. १० नाण AC. नाण O. ११ मिल्लउ A. १२ उडउ D. K. १३ न अन्नहिं DP. १४ ओ अन्नहिं A. १५ विअए A. १५ वहर P. महर A. १६ मुईहि A. मुदाई N. १७ पनमइत N. पयमइत D. पनमइत B. १८ हारलइ S. १९ नासनाई A. २० गयदहिं DP. २१ उडु CDX. २२ वेरिनरिंदहिं BP.

समे एकादश ओजे सप्तदश कुसुमापुधयेपुरः । यथा—

“घोलिरनवपल्लवु परिफुल्लिङ्गं, रेहइ असोअवरु ।

विरइउं रम्मुं नाइ महुमासिण, कुसुमाउहसेहरु ॥ २०.४० ॥

एवं पद ॥ २०.४० ॥

तथा समे द्वादश ओजे त्रयोदश उपदोहरुः । यथा—

“महु कतिण रणि मुक्कंउ, एल्लु पहारु अमोह्ठुं ।

उअ दो ह्य ह्य चूरिउं, सदणु सारहि जोहु ॥ २०.४१ ॥

समे द्वादश ओजे चतुर्दश दोहरुः । यथा—

“पिअहु पहारिण इकिणं वि, सहि दो ह्या पठति ।

सर्नइअ असवारमहु, अर्हु तुरगु न भति ॥ २०.४२ ॥

प्रायोग्रहणात्संस्कृतेऽपि । यथा—

“मम तावन्मत्तमेवविह, किमपि यदस्ति तद्वस्तु ।

रमणीभ्यो रमणीयतर, अन्यत्किमपि न वस्तु ॥ २०.४३ ॥

अत्र समपादान्ते गुरुद्वयमित्याश्रयः ॥ २०.४३ ॥

समे द्वादश ओजे पञ्चदश चन्द्रलेखिका । यथा—

“तुह विरहिं सा अइहुअली, धणी आवहुँरेवेह ।

अहिमयरकिरणिहिं विक्खिविअ, चंदलेहु जिम्प एह ॥ २०.४४ ॥

समे द्वादश ओजे षोडश सुताल्लिङ्गनम् । यथा—

“तुह चडिण मुअदडिण निवइ, धरमाणिण महियल्लंउ ।

जलहिमुआलिंमाणपद्वंसुहु, देउ जणइणु कलउ ॥ २०.४५ ॥

1) घोलिरनवपल्लवेत्यत्र अश्लोकत्वरु राजत । कीदृश । घोलश्चवपल्लव । परि सामात्येन पुष्पित । इवोपेक्षते । मधुमासेन कुसुमापुधयेपुरो विस्मिन्ने रम्म् । 2) महु कतिणेत्यत्र इ सति पदय । मम कान्तेन रमणेन । रणे समाप्ते । एक अमोघ प्रहारे मुक्को येन प्रहारेण द्वौ हसौ हसौ पुरित स्वन्दन साविरीयधश्च । 3) पिअहु पहारणेत्यत्र हे सखि प्रियस्य प्रहारेण पृथगापि द्वौ हसौ पठत । तत्राद अश्ववारभट अभ्यस्तुज्ज । नात्र भ्रान्तिः । 4) नयेत्यत्र मम तावद्वन्मत्त अस्ति । अन्यदस्तु न वा । किम् । रमणीभ्यो रमणीयक किमपि वस्तु नास्तीति परित्यागः । 5) तुह विरहि इत्यत्र तव विरहे ता मिया आपाण्डुरदेहातिदुर्गन्धः । अहिमम्भ स्यं तस्य विरर्णैर्द्विषिषः यथा चन्द्रलक्षा पाण्डुरदशा भवति । किं च एतद्वत्त पृथगागतमस्तीति । 6) तुह चडिणेत्यत्र तव चण्डन भुवदण्डन हे नृपते धरमाणन महीवल्लय जलधे सुता लक्ष्मी तस्या आलिङ्गनमभव मुलं द्रव्यो जनादेव कटपणु । मञ्जविति यावत् ।

१ परिफुल्लिओ ५ २ निरइओ A, निरइओ ५, ३ रम्मुअ LP ४ महुओ ५५ ५ अमाहु N
६ तुरिओ A, चूरिओ B ७ दहण वि A ८ सनइओ BS ९ असवारमहु BEP, असवारमहु CD
१० अय A ११ अत्र च स० F १२ पय ५ १३ आवहुँरेवेह A १४ वउओ DV १५ पल्लु P
१६ जणइण A

समे द्वादश ओज सप्तदश कङ्केल्लिताभवनम् । यथा—

“कङ्केल्लितयाभवनम्भन्तरि, अलिरिछोर्लिं सहन्ति ।

नावैइ महलच्छीविणिवेसिअ, फज्जलहत्थयपन्ति ॥ २०.४६ ॥

एवं पञ्च ॥ २०.४६ ॥

तथा समे त्रयोदश ओजे चतुर्दश कुसुमितकेतकीहस्तः । यथा—

“जगु नीसेसु वि निज्जिणिउ, निरु गच्चिरु विसमत्थउ ।

उब्भैइ सरलदलंगुलिउ, कुसुमिअकेयइहत्थेउ ॥ २०.४७ ॥

समे त्रयोदश ओज पञ्चदश कुञ्जरविलसितम् । यथा—

“सल्लइपल्लनफवलण्णु, रेवानइर्जलि मज्जणु ।

वं कुञ्जरविलसिउ सुमरइ, गयविरहिउ करेणुगणु ॥ २०.४८ ॥

समे त्रयोदश ओजे षोडश राजहंसः । यथा—

“जइ गंगाजलि धवलि फालइ, जउणाजलि जइ खित्तउ ।

रायहंसि न इ उँडु न उँडु, सुब्भेत्तणु तु वि वेत्तउ ॥ २०.४९ ॥

समे त्रयोदश ओजे सप्तदश अशोकपल्लवच्छाया । यथा—

“वर्यणु सरोजु नयणै कुलयदल, हाँसु नवफुल्लिअमल्लि ।

करपाय असोअपल्लनच्छाय, सइ नि कुसुमाउहभल्लि ॥ २०.५० ॥

एवं चत्वारः ॥ २०.५० ॥

समे चतुर्दश ओजे पञ्चदश अनङ्गललिता । यथा—

“पलिअ केस चँलँ दसणावलि, जर जज्जरइ सरीरवलु ।

सन्निँ वि गँलहि अणंगललिअ, किज्जउ धम्मू महत्तफल्लु ॥ २०.५१ ॥

१) कङ्केल्लितयेत्यत्र कङ्केल्लिताभवनाभ्यन्तरे ध्रुमरधेणयो राजन्वे । इत्येवेक्षते । सपुल्लहस्या विनि-
वेदिताः फज्जलहत्थपङ्क्तयः । २) जगु नीसेसु धीत्यत्र जगजितोपनयि निर्मिल निश्चिते सगर्भे विपमाद्यः
कामाः उच्चभाति सरलदलाहुलीः कुसुमितकतीहस्तम् । ३) सल्लइपल्लयेत्यत्र करेणुगणः हस्तिनीसमूहः
गजेन विरहितः सन् सल्लइपल्लनफवलणं रेवानदीजले मज्जनं च स्मरति । ४) जइ गंगेत्यत्र यदि च धनले
गङ्गाजले यदि च कृष्णे यमुनाजले राजहंसः प्रक्षिप्तः तस्यापि तस्य शुभलं न वर्धितं न च शुद्धिम् ।
५) वरणु सरोजु इत्यत्र चन्द्रं सरोजं नयनं कुलचदले हाल्य शुक्लनयनमल्लिका करपादी अशोकपल्ल-
वच्छायौ । इत्येवेक्षते । स्वयमेव कुसुमायुधस्य भण्डिका । मत्ती दासविरोधः । ६) पलिअ केस इत्यत्र
केशाः पल्लवाः । चला दसानावलिः । जराय जज्जरेत शरीरवलम् । सगर्भेण्यपि गलन्ति । अनंगललिमाई
[छलिमाई] इति-छलितानि । अतएव महापते धर्मं कुरुत भक्त्या ।

१ भवमरिभारि A. २ रिजोत्ति K. ३ लवइ N. ४ तथयपन्ति N. ५ निज्जिणिउ AG. ६ उग्गइ B.
७ इयथो G. ८ जमनं A. ९ गित्ताभो B. १० उँडु N. ११ गुज्जणु D. १२ वरण D.
१३ नयण B. १४ दँडु B. १५ चलिउ दं A. १६ वनं वि G. १७ मन्निँ ACUNAS.

समे चतुर्दश ओजे षोडश मन्मथविलसितम् । यथा—

“मयवस तरुणिविलोअणतरलु, कलेवरु संपइ जीविउ ।

मेल्हहु रमणीअणि सहुं संगु, चयहु हयवम्महविलसिउ ॥ २०.५२ ॥

समे चतुर्दश ओजे सप्तदश ओहुल्लणकम् । यथा—

“महुरसु घुंठिउ जेहिं जहिच्छइ, ते अलि दीसंतं भमत ।

मालइओहुल्लणउं करंतिण, किं साहिउं पइं हेमंत ॥ २०.५३ ॥

“वारङ्गडीत्यन्ये । एवं त्रयः ॥ २०.५३ ॥

समे पञ्चदश ओजे षोडश कज्जललेखा । यथा—

“कज्जललेहाविललोअणहं, गलिअमुजलिण पम्हुंठउ ।

अहरालत्तयरसु सामरिसु, तुइ रिउवहुनयणि पइहुंठ ॥ २०.५४ ॥

समे पञ्चदश ओजे सप्तदश किलिकिञ्चितम् । यथा—

“तरुणीकिलिकिञ्चिअइं विसट्टहिं, ससिजोण्हसमुज्जल रत्तडी ।

मल्लिअफुल्लइं परिमलसाराइं, जउ तउ गय सर्गहु वत्तडी ॥ २०.५५ ॥

एवं द्वे ॥ २०.५५ ॥

समे षोडश ओजे सप्तदश शशिविम्बितम् । यथा—

“तुहं मुहं लार्यण्णतरंगिणीए, झलकंतउ कंतिकरंविअंउ ।

सोहइ निर्म्मलवट्टुलमंडल, जलमज्झि नाइ ससि बिंविअंउ ॥ २०.५६ ॥

अत्रैकः । एवं तावद्वा पञ्चपञ्चाशद्भेदा चतुष्पदी । उभये दशोत्तरशतमन्तरसमाः
चतुष्पद्यो वस्तुकानि वै ॥

१) मयवसेत्यत्र मयवशतरुणीविलोचनवत् तालं कलेवरं संपत् जीवितं च । मुख्यतां रमणीयत्वेन स्तम्भः । सज्जत हवमन्मथस्य विलसितम् । २) महुरसु इत्यत्र हे हेमन्त त्वया मालत्याः । ओहुल्लणउं इति— निदीप्तिल्वं पुष्पादिहीनत्वमिति यावत् । कुवंता किं साधितम् । यस्माद्येधंमरीचं चक्षया मधुरसः पुटितः आस्वादितः ते भ्रमराः सांप्रतं पुष्पाभावात् भ्रमन्तः दृश्यन्ते । मधोरुपलम्भात् । ३) वारङ्गडीति पिङ्गलमते । ४) कज्जललेहेत्यत्र कज्जलरेखाविलम्बं विलोचनानां गलिताधुजलेन प्रमुष्टं निरक्षम् । अथारालककरसः सामर्पः सन् तव रिपुवधूनयने प्रविष्टः । रिपुवधूनयनान्यारकानि जातानि इति भावः । ५) तरुणीकिलीत्यत्र स्निग्धसितमयोरपगर्वदुःखभ्रमाभिलाषसंकरः किलिकिञ्चितम् । तरुणीकटिकिञ्चित्वानि विसर्पन्ति । शशिन्योस्त्रासमुज्ज्वला शशिः । मल्लिकापुष्पाणि परिमलसाराणि । यदि तदा स्वर्गस्य गता पाता । स्वर्गाभिधानं न कोपि गृह्णाति इति भावः । ६) तुहं मुहेत्यत्र तव लावण्यतरङ्गिण्या दीप्यमानं कान्ति-करमिव शोभते मुखम् । इत्येवञ्च । निर्म्मल[वर्तुल]मण्डले जलमध्ये शशी विम्बितः ।

१ मयवस D. २ मेहहु P. ३ सहुं ABP. ४ दीपति BP. ५ पम्हुंठओ N. ६ पइठओ N.
७ जोन्ह A. ८ संगह P; ममगु N. ९ तुहु ABCDNP. १० मुह ABE. ११ लयव ABCDNP.
१२ करंविअओ AO. १३ निर्म्मल A. १४ बिंविओ A; बिंविअओ N. १५ च P.

अन्तरसमा एव द्वितीयतृतीयांहिव्यत्ययेऽर्धसमाः ॥ २१ ॥

द्वितीयतृतीययोर्विपर्यये सत्यन्तरसमा एव दशोत्तरशतसंख्या अर्धसमासंज्ञाः ।
एवग्रहणं सर्वसाम्यार्थम् । तेनासामपि तान्येव चम्पककुसुमादीनि नामानि भवन्ति ।
तत्रौजे सप्त समेऽष्टेत्यन्तरसमा-चम्पककुसुमम् । तदेव द्वितीयतृतीयांहिविपर्ययेऽर्धसमा-
चम्पककुसुमम् । यथा -

“गोरी गोद्धि, दूरफुरिउद्धि ।

कलहंसीगइ, कलहे लग्गइ ॥ २१.१ ॥

“मुखपङ्क्तिरर्धसमा यथा -

“कृष्णकण्ठकलिंग परजिंआ, ठिय नरवइ माणवियजिंअ]आ ।

न हु कोइ अमिइइ अणिअवहि, कहिं चईरि जयइइ कण्ह कहि ॥ २१.२ ॥

इत्यादि ।

द्वित्रिचतुर्भिर्लक्षणैर्मिश्रा सङ्कीर्णा ॥ २२ ॥

द्राभ्यां ध्रुवाया अंहिलक्षणाभ्यां त्रिभिः चतुर्भिर्वा एकत्र मिश्रा संकीर्णा नाम
चतुष्पदी । तत्र द्राभ्यां सङ्कीर्णा । यथा -

“चूढहँउ वाहोहजलु, नयणा कंचुअं वि समर्थेण ।

इअ मुंजिं रइआ दूहडा, पंच वि कामहु पंचसर ॥ २२.१ ॥

त्रिभिर्यथा -

“यायाळा करुसा विंधणा, गुणिहिं विमुक्ता प्राणइर ।

जइ दुज्जण सज्जणंनणपवरि, तेम्य पसरु न लईवि सर ॥ २२.२ ॥

यथा वा -

“चूढहँउ चुण्णी होइसइ, मुदिकओलि निहित्तउ ।

निहँहुउ सासोणलिण, वाइसलिलसंसित्तउ ॥ २२.३ ॥

1) गोरी गोद्धि इत्यत्र गोरी कर्त्री गोद्धां दूरस्फुरितो इत्यस्फुरितो भोद्ये यस्याः सा गोघ्नीदूरस्फुरितोघ्नी ।
कलहंस्या सह यो गतिरुत्तरहस्तत्र लगति । ततो कलहंस्या सह स्पर्शा विपत्ते इत्यर्थः । 2) मुखपङ्क्तिरर्धसमेत्यत्र
भोजे पत्रयुक्त समे पोद्गा एवंलक्षणं मुखपङ्क्तिर्नाम छन्दश्चित्रादाशतमम् । 3) कृष्णकण्ठेत्यत्र कृपो
द्रोणाचार्यः कर्णधम्माधिपतिश्चित्ते पराजिताः स्थिताः । न च कोऽपि पुण्यतैऽनीकरूपे सैन्यमार्गे । कुत्र
यैरि जयप्राप्तनामा इति कथय कृष्ण इति वाणद्वयाः पृच्छन्ति । 4) चूढहँउ इत्यत्र चूढहेति प्रसिद्धः,
बाष्पीचमलं, नयनानि, कञ्जुकः, समस्तनी, पुंतेषां पञ्चानां अपि वृद्धाः मुञ्जंन राज्ञा रचिताः मन्ति । ते
पञ्चापि कामसाराः । 5) यायाळा करुमेत्यत्र यया दुर्जनाः सज्जनप्रचुरे स्थाने प्रसरं लभन्ते न तथा दाराः ।
दुर्जनाश्च किंभूताः । यायाळाः परराः कठोरा मर्माक्षिः वेपिनः गुणैरौघायांदिनिर्विमुक्ताः । पसे दाराः कीदृशाः ।
यापनन्तः परराः वेपकाः गुणैः प्रत्यक्षादिनिर्विमुक्ताः । 1) चूढहँउ इत्यत्र चूढहँउः भविष्यति मुन्ये
कपोले निदिष्टा मन् निर्गुणा आमानलेन तरुनु बाष्पमलिलेन सिक्ताः ।

१ तृतीयाहिलक्षणे अन्तर- २ २ कथ P. ३ परित्रिभिः A. ४ वनरि BP. ५ वरइ P;
नवाहु N. ६ कइ A. ७ चून्ना A. ८ कंचुवि ACBN; कचि B. ९ वनपण ABEN. १० पंचगठ A.
११ वनचरारि A. १२ चूढहँउ CDEN. १३ निहँउ CDN. १४ सायानिदिण CUN.
१५ छन्दो.

चतुर्भिर्वथा—

“तं तेत्तिउ वाहोहउलु, सिहिणंतरि वि न पत्तु ।

छिमिछिमिवि^१ गंडर्यलिहिं, सिमिसिमिवि^२ सिमिवि समत्तु ॥ २२.४ ॥

समैः पादैः सर्वसमा ॥ २३ ॥

तुल्यकलैश्चतुर्भिः पादैः सर्वसमा चतुष्पदी ॥ २३ ॥

तद्विशेषानाह—

पचौ ध्रुवकम् ॥ २४ ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रौ गणौ यस्य पादे तद् ध्रुवकम् । यथा—

“जइ वि संत्तु न करि, तुं^३ ध्रुवु मुण्डि हरि ।

जं विरहमीअइ, अणुसरिउ सिरिअइ ॥ २४.१ ॥

चौ दः शशाङ्कवदना ॥ २५ ॥

द्वौ चतुर्मात्रौ द्विमात्रथैकः शशाङ्कवदना । यथा—

“नवकुवलयनयण, ससंकवयण धण ।

कोमलकर्मलकर, उअ सरयसिरि किर ॥ २५.१ ॥

चपदाश्चातौ वा मारकृतिः ॥ २६ ॥

चतुर्मात्रपञ्चमात्रद्विमात्राः चतुर्मात्रद्वयत्रिमात्रौ वा मारकृतिः । यथा—

“तुह मार मारकिदी, क वि एहं नवडिअ ।

“दूरि स चालेअडि, जं हिअइइ सडिअ ॥ २६.१ ॥

पचदाश्चिर्वा महानुभावा ॥ २७ ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रद्विमात्रा वा चगणत्रयं वा यत्र सा महानुभावा । यथा—

१) तं तेत्तिउ वाहोहउलु च चत्वारिंशदक्षरं छन्दोऽन्तरे न प्राप्तिम् । तस्योद्देश्यपरि पादे जडविन्दुः पठति तदा प्रथमं छमिछमिवाचं करोति पञ्चाक्षरमित्यस्य कृत्वा मुप्यति । करोतावपि विरहानन्तेन वसौ सोऽतल्लय समासम् । इत्येवौ द्वायपि शोदकौ “चूडलउ” “वाहोहउलसिर्वा” मुञ्जचिटी । २) जइ वि संत्तु नेत्तु हे रात्रं यस्यपि शब्दो न ध्रुवः करो तथापि त्वं ध्रुवं सिद्धिं जातो इतिविष्णुः । यद्विरहे भीतया श्रिया अनुसृतः आश्रितः । ३) नवकुवलयेत्यत्र नवकुवलयनयना शशाङ्कवदना त्रिषा कोमलकर्मलकरा पदय शरत्तर्थाः शरत्तुङ्गीः । किलेति—संभावनायाम् । ४) तुह मारेत्यत्र हे मार काम तव एषा नूतना कापि मारकृतिः । अपूर्वः कोऽप्ययं मारः इत्यर्थः । सा चाला एव भलिदूरं यद्यस्मात् कारणात् इदमे शब्दिता । अन्वा भली दूरस्था सती न शस्यकारिणीत्यर्थम् ।

१ विहित B. २ सिद्धिं नरिवि. ३ छिमिवि छिमिवि B. ४ गंडर्यलिहिं GON. ५ सिमिसिनि सिमिवि समत्तु BP. ६ यत्र A. ७ तु A. ८ द्वौ चतुर्मात्रथैकः A. ९ कमल dropped in A. १० एवहनवती अ A. ११ इह A. १२ स्यामवि B; सखिभवि B. १३ हिअइइ CA.

१) जे निर्वहि न परदोष, गुणिहिं जि पयडिअतोस ।

ते जणि महाणुभौता, विरला सरलसंता ॥ २७ १ ॥

पचताश्चापौ पातौ चाप्सरोविलसितम् ॥ २८ ॥

पम्मात्रचतुर्मात्रिमात्रा वा चतुर्मात्रद्वयपञ्चमात्रौ वा पञ्चमात्रद्वयत्रिमात्रौ वा यत्र तदप्सरोविलसितम् । यथा—

१) पइ ससिवयणिण विन्भमि, हसिअ अन्धरविलसिअइ ।

भुमईहि किउं पाइक्कउ, मयणु मोहिअजणमणइ ॥ २८ १ ॥

पचचाश्चिदौ वा गन्धोदकधारा ॥ २९ ॥

पम्मात्रचतुर्मात्रद्वयं यदि वा चतुर्मात्रत्रयं द्विमात्रश्च सा गन्धोदकधारा । यथा—

१) रमणिकबोलकुरगमय, पत्तलयाविलअसुभवि ।

घणमंधोदयधारभरि, वइरिअ तुइ ण्हायति सवि ॥ २९ १ ॥

चितौ पचपा वा पारणकम् ॥ ३० ॥

चतुर्मात्रत्रयं त्रिमात्रश्च यदि वा पम्मात्रचतुर्मात्रपञ्चमात्राः पारणकम् । यथा—

१) कइअहिं होएसइ त दिवसु, आणवसुहारसपार्येणउ ।

होही प्रियमुहससिचदिमई, जहिं नयणचउ(ओ)रह पारणउं ॥ ३० १ ॥

चीः पद्मटिका ॥ ३१ ॥

चर्मणचतुष्कं पद्मटिका । यथा—

१) परगुणगहणु सदोसपयासणु, महुमहुवरस्वरहिअमिअभासणु ।

उवयारिण पैडिक्किउ वैरिअणइ, इअ पदंडी मणोहर सुअणइ ॥ ३१ १ ॥

1) जे निर्वहि नैत्यत्र ये सख्यस्या परदोषान् न पश्यति किं तु गुणैरेव प्रकटिततोपा ॥ एव जगति महाणुभावाः । विरला लोका । कीरता । सरलस्वभावाः । 2) पइ ससिवयणिण इत्यत्र स्वयां शशिवदन्तिके विभजेण विलासेन दृष्टितानि अप्सरोविलसितानि । भुगा कृतोऽल्पवृत्तिर्मदन काम । किञ्चित्पथा भुवा । मोहितजनननसा । 3) रमणिकबोलैत्यत्र रमणिकबोलेषु वा कुरङ्गमदपत्रलता कस्तूरीपत्रवङ्कटाभिराविलानि इयामीकृतानि यान्यश्रुति तेष्यो भव उ पद्मसस्मिन् ग धोदकधाराभरि वैरिणस्तव चान्ति ध्यान कुर्वन्ति सर्वे । 4) कइति—कदा भविष्यति स दिवस । आनन्दसुधारसप्रापण आनन्दसुधारसपावन पवित्रो वा भविष्यति प्रियमुखशशिचन्द्रिकाया यत्र जननयनचरोरयो पारणकम् । 5) परगुणस्य परेषा गुणाना ग्रहण स्वकीय दोषप्रकाशन च । मधुचमपुत्राक्षराणि यत्र । एरविह हिन मित भाग्य च । उपकारेण प्रतीकारो वैरिचानानाम् । वैरिणामप्युपकारकरणमित्यर्थ । एषा पत्रातर्माणा मनोहरा मुञ्जनानाम् । अयोऽपि हि वैरिणां क्रोदेण प्रतीकार करोति मुनस्तुपकारणस्य ।

१ निअहि A २ पयस्यतोस A ३ भाव सहज BFP ४ ससिवयणिण B ससिवयणीए A ससिवयणिविन्भमि □ ५ असिअ V ६ भुमयहिं B ७ कउ A ८ मोहिउअ A ९ कइअहि C १० होइसइ BF ११ पावणउ ACV १२ चदिमइ A १३ नयणचउरइ BP नयणचउरइ ACVN १४ पारणओ CVB १५ चचतुषय B १६ महु dropped in A महुमहुवरस्वरअमियभा B १७ पैडिक्किओ M, पैडिक्कउ ॥ १८ वैरिणइ B १९ पदडिअ BF

अत्रादिर्धात्रो लीयान्ते ग्रास्यदन्तौ(३.७३) इह त्वविशेष इति विशेषः ॥ ३१.१ ॥

चिपौ पञ्चात्ता चा रगङ्गाधुपकम् ॥ ३२ ॥

रगजययं पगजय यदि वा पञ्चात्रयधुपकम् विनात्रय यस्य पादे तद्गङ्गा-
धुपकम् । यथा—

"अइयंगंरं मोरइं पङ्गिदि, जइ गुम्हं रूपमङ्गपर नम्यच ।

पाइं व एम्पदि गट्टु विरदसगनि, महुं पम्पद रगडुं धुनु छग्य ॥ ३२.१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

पट्पदीचतुष्पदीशासनः पष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥ ६ ॥

ग्रन्थाग्रं ३२२; उभयं २६०६ ।

* * *

१) अहोमेत्यत्र अतिचङ्गलेन अक्षरेण यत्नेन यदि तत्र रूपाईकरो भग्नः किं तत्र एवमेव तस्य
विरहक्षणे मन्मथ रगङ्गा धुवं छग्या । रगई भिगोपनम् । यदि मम यत्नेन काम स्वं पराभूतस्माई मां किं
भिगोपयसीत्यर्थः ।

इति छन्दोऽनुशासने पद्याध्यायविषयपदविवरणम् ॥

१ गुर A. २ मह A. ३ रगङ्गा भुउ BR; रगङ्गा धुनु ABK.

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

द्विपदी ॥ १ ॥

इतः परं द्विपद्योऽधिक्रियन्ते ॥ १ ॥

दाचदालदाचदालि कर्पूरो जैः ॥ २ ॥

द्वौ द्विमात्रौ चतुर्मात्रौ द्वौ द्विमात्रौ लघुद्वौ द्विमात्रौ चतुर्मात्रौ द्वौ द्विमात्रौ
लघुत्रयं च कर्पूरः । जैरिति पञ्चदशभिर्मात्राभिर्यतिः । च इति सिद्धे दर्गणद्वयनिर्देशो
जगणनिरासार्थः । यथा—

कर्पूलधवलगुण अज्जिणिज, आजम्मु वि निवचकयइ पइं ।

किन्ति काइ उल्लालिकरि, पछिअ चउसायर परइ ॥ २.१ ॥

सोऽन्त्यलोः कुङ्कुमः ॥ ३ ॥

स एव कर्पूरः अन्त्यलघुना उल्लः कुङ्कुमः । यथा—

"घणसारु मेळि कुङ्कुमु चयहि, परइ करहि मयनाहि वि ।

विणु पिअयमिं इहु सउं निप्फळउं, मणु रइ करइ न कथं वि ॥ ३.१ ॥

एतावुल्लालकौ मागधानाम् ॥ ३.१ ॥

केचिल्लघटकादारम्य लघुद्वयद्वयवृद्धा "वाहादीन् भेदानाहुः । यथाह—

वाहो वेहो^१ वणो वंधू वाणो वओ^२ चरो वेसो ।

वेणु वेणो घरिटो विवुहो वलिंओ वेलो विहओ ३.२ ॥

वामो वुहो विसौलो विओ विहुरो विइ चसु विणो ।

विलओ तथा य विसंओ उल्लाला पंचविसत्ति ॥ ३.३ ॥

अहुलहुविरइआथो पढमा उल्लालयाउ छंदम्मि ।

लहुपहिं दोहिं दोहिं अ हुंति इमे बहमाणेहिं ॥ ३.४ ॥

एते च कोटीसंख्यप्रस्तारान्तर्भूता इति पृथक् नोक्ताः ॥ ३.४ ॥

१) कर्पूरधवलेस्य कर्पूरधवलानुगान् अजैयित्वा (-धवलगुणा अजिता P.) आजम्मापि नृपचक्रपते
स्वया कीर्तिः कप्पाडुल्लालयित्वा क्षिप्ता चतुःसागरभ्याः परतः । २) घणसारवित्यत्र घनसारं कर्पूरं शुभ्र । कुङ्कुमं
स्वज । परतः भृगुनाभिमपि कुङ्कुमं । तेन विना प्रियवसेन भर्त्रा इह सर्वं निष्फलं निःसारम् । मनो रतिं कापि न
संपते । ३) वाहादीन् भेदानिलस्य यस्मिन् नष्टौ लघवो भवन्ति स प्रथमो वाहः । दशभिर्दोह इत्यादि
द्विकृष्ट्या दृष्टव्यमिति ।

१ दद्वयनिर्देशो जगणनिरासार्थः P. २ कर्पूर= ABKP. ३ पछिअ B; पछिअ D; पछिअ N. ४ अन्त्येन
लघुना DP. The whole sentence repeated in D. ५ पिअयमिं इहु सउं GDS; पिअमे इहु
सउं E; पिअयमिं इहु सउं BP; पिअयमिं इहु सउं A. ६ निप्फळओ N. ७ कथयमि A. ८ वोहा DN.
९ गओ MS. १० वणो विरहो P. ११ वलिओ D; वलिय N. १२ चरो BP. १३ विलसो P.
१४ विसरओ N. १५ अन्तर्भूतत्वादिति A. १६ वृषम् is dropped in P.

चृ लयः ॥ ४ ॥

चृ इति लुप्तविभक्तिको निर्देशः । सप्त चगणा लयो नाम द्विपदी । यथा—

“किउ उरि लच्छिहिं निलउ करिण कलिउं चक्कु महिअलु धरिउ ।

वलिनाम्बु सहिउ न हु क्हं वि हु पडु तुहुं पुरिसोत्तिमं चरिउ ॥ ४.१ ॥

स भ्रमरपदं जजैः ॥ ५ ॥

स लयः जजैर्दशभिरष्टमिथ कलाभिर्यतिथेचदा भ्रमरपदम् । यथा—

“ललिअविलासोचिअ तविण किलेसहि सहि किं तणु अण्णु ।

मालइलुसुमुं सहइ भ्रमरपउं न उण खरसउणिअडण्णु ॥ ५.१ ॥

पञ्चुदा उपात् ॥ ६ ॥

एकः षष्मात्रः पञ्च चतुर्मात्राः द्विमात्रथैको यदि तदा उपात्परं भ्रमरपदमुपभ्रमर-
पदमित्यर्थः । जजैरिति वर्त्तते । यथा—

“तहि मुद्धहि नेहंधहि किम्ब कियणैय तुंह खलिउ पयट्टु ।

उरुं भ्रमरपण वि भज्जइ मालइलवकुसुमु विसट्टु ॥ ६.१ ॥

चूपौ गरुडपदम् ॥ ७ ॥

पद चगणाः पणथैको गरुडपदम् । यथा—

“जमु पौरु लइति कया वि न वि मुरगुरुभिडनंदणमुइ ।

अरिपन्नगरुड पयंपिअइ सयलु वि गुणगणु मु किम्ब तुंह ॥ ७.१ ॥

पञ्चुता उपात् ॥ ८ ॥

एकः षष्मात्रः पञ्च चतुर्मात्राः एकस्त्रिमात्रौ यदि स्यात्तदोपात्परं गरुडपदम् ।
उपगरुडपदमित्यर्थः । यथा—

१) किउ उरि इत्यत्र कृतः उरमि लक्ष्म्या निलय । करेण कलितं चक्रम् । देवाः महीवर्क एवम् ।
बलिनां राज्ञां नाम न सोढं कथमपि । हे पुरुषोत्तमचरितोऽसि । वत्साप्युरसि धीर्निर्लयं करोति । सोऽपि
करे चक्रं कलयति । महीवर्कं धरति । बलिर्दानवत्स्य नाम न महत् । २) ललितेत्यत्र ललितविलासोचिर्वा
तपसा स्नेहयसि हे सति किं तनुमात्मनः । मालतीउमुयं भ्रमरपदं सहने । न पुनः खरसउणिस्सहनेनम् ।
३) तहीत्यत्र वत्सा गुग्गवाः येहन्वायाः कथं कृपण । लक्षणया हे अजान । तय स्तलितं प्रवृत्तम् ।
कृत इत्याह—पश्य भ्रमरपदेनापि भज्यते मालतीउमुयं विकसितम् । ४) जमु पाह इत्यत्र यत्न
गुणगणस्य पारं न लभन्ते कदापि मुरगुरुभ्युन्नन्दनप्रमुखाः हे अरिपन्नगरुड स तव सकलोऽपि गुणगणः
कथं प्रकाशयते । अपि तु न प्रकाशयते इत्यर्थः ।

१ उरमि D. २ कलित B; कलिते A. ३ यजिनाजिनाम्बु D; बलिनाउं BP. ४ कहि P.
५ पुरिसोत्तम A. ६ उयय A. ७ भ्रमरपओ DSB, भ्रमरपउं BE. ८ किं ABP; किं D. ९ किन्-
नय B. १० तुहुं P. ११ ओ B. १२ पार A. १३ तुहु B.

हणिअदुजीहंपसरणु पिअपुरिसोत्तमुं विणयाणंदणुं ।

"उअ गरुडपयम्मि निवद्धरइ नरवइ हरइ न कांमुं मणु ॥ ८.१ ॥

चूदौ हरिणीकुलं ठजैः ॥ ९ ॥

चतुर्मात्रसप्तकं द्विमात्रथैकः ठजैरिति द्वादशभिरष्टाभिश्च यतिथेचदा हरिणी-
कुलम् । यथा—

"तुहुं वज्जाणि म वधसु जइ वि हु विलसइ मयणूसवु पवलु ।

गईनयणिहिं लज्जीहइ तुहु हंसीउलु राहि चह हरिणिउंलु ॥ ९.१ ॥

तद्गीतिसमं जजैः ॥ १० ॥

तद्वरिणीकुलं जजैरिति दशभिरष्टाभिश्च यतिथेचदा गीत्या समत्वाद् गीति-
समम् । यथा—

"नच्चिंरु किसलफरिहिं फुडपयडिअपुलउग्गमु मचलावलिहिं ।

उववणु नाई मुईउं कयगीइ" समं चिअ तरलिहिं^१ अलिउलिहिं ॥ १०.१ ॥

पुत्रमररुतम् ॥ ११ ॥

अजरिति वचते । पञ्च पण्मात्राधेद् अमररुतम् । यथा—

"वरजाइ सरंतहु भर्मरु रुअंतहु तुहु चिरु सुहु परिदीसइ ।

माचंणि मयंईइ तुअंनुं रमंतहु कण्णचवेड जि होसइ ॥ ११.१ ॥

पञ्चूररिणीपदम् ॥ १२ ॥

एकः पण्मात्रश्चतुर्मात्रपदकं हरिणीपदम् । यथा—

१) उअ गरुडेल्लत्र इतं द्विजिह्वानां दुर्जनानां प्रसरणं येन । पक्षे द्विजिह्वाः सर्पाः । प्रियाः पुरुषोत्तमाः
सन्तो यस्य । पक्षे पुरुषोत्तमो नारायणः । विनयेन विनतानां प्रणतानां वा ध्यानन्दनः । पक्षे विनतायाः
आनन्दनः पुत्रश्च । उअ वड्य । नरपतिः कस्य मनो न हरति । गरुडपदे गरुडग्यापारे निषद्वरतिः ।
२) च इत्यत्र सप्तमस्वरान्कितत्वात् चतुर्णानां सप्तकं ग्राह्यम् । ३) तुहुं उज्जाणेल्लत्र स्वमुद्याने मा
मज । यद्यपि पिरुत्तति मदुनोत्सवः अषडः । गतिनयनाभ्यां लज्जिअनि हंसीकुलं हे सखि तथा हरिणीकुलं च ।
गत्या हंसीकुलं नयनाभ्यां हरिणीकुलं च लज्जिअप्यतीति भावः । ४) नच्चिरित्यत्र उत्प्रेक्षते । उपवनं
मुदितमिव दृश्यते । कथंभूतम् । किसलयकैर्गुल्यादिव । कुट्टमलमलिभिः कुट्टमलश्रेणीभिः स्फुटप्रकटितवुमुम-
पुलकोद्गममेव । तथा सममेव समकालमेव तरुणैरलिङ्गुलैः कृतवतीति कृतगाममित्यर्थः । ५) वरजाइत्यत्र
हे अमर तव वरजानि कुसुमे स्मरतः बाल्यं कुर्वन्तश्चिरं मुखं परिदृश्यते । मारुते मदान्धे तत्र समग्राण्य
कर्णचपेटैव भविष्यति । अन्योऽपि यो वरजानि कुटीनपुराणं सेवते स सुखी स्यात् । यस्तु मारुते चण्डाले
रमते स दुःखी स्यादित्यर्थः ।

॥ दुजीहंपसरणु A. २ परिमोत्तम BE. ३ नेदणु AE. ४ कीमु S. ५ मयणूसव A. ६ गय-
नय D. ७ हरिणीउलु AS; हरिउलु N. ८ पुलउग्गमु N. पुलउग्गत S. ९ ताइ N. १० मुइओ NS;
मुईओ A. ११ कयगाइ N. १२ तरलिअडिडिहिं N. १३ अमर F. १४ मयंईइ S; मयंईइ O.
१५ तुअु. ACN. १६ कणचवेडि ABP.

"एतद्दे गन्धभरास हरिणी पउ न दु एको वि संचरइ ।
एतद्दे कर्णारोविअसरु हयलुद्धं भण भिउं किं करइ ॥ १२.१ ॥

पीचताः कमलाकरम् ॥ १३ ॥

पम्मात्रचतुष्कं चतुर्मात्रत्रिमात्रौ च कमलाकरम् । यथा—

"सयलु वि दिणु संनिहिअहं खेलंतहं चकवाचमिहुणहं निअवि ।
विरहदुत्थं मिचत्थवणि नाइ दुक्खिअ मल्लिहिं कमलायें वि ॥ १३.१ ॥

चृतौ कुङ्कुमतिलकावली ॥ १४ ॥

चतुर्मात्रसप्तकं त्रिमात्रश्च कुङ्कुमतिलकावली । यथा—

"महु दूसहविरहकरालिअहि मयण मेळसुं जणु मणवंछिउ ।
पइं पढिम ठवेविणु करिस्सुं सामि कुङ्कुमतिलपावलिलंछिउ ॥ १४.१ ॥

ते रत्नकण्ठिके ठजैः ॥ १५ ॥

ते कमलाकरकुङ्कुमतिलकावलीयौ ठजैर्द्रादशभिरष्टाभिश्च यतिथेत्तदा रत्नकण्ठिके ।

यथा—

"जइ न हससि न च कुणप्पसि न लवसि ता सुहु सहइ रयणकंठिआ ।
अन्नहं कुरिआहरददीसंत णरें सहइ वसणपंतिआ ॥ १५.१ ॥

"पदिहअचहुविहनरवइकुंजरसैंइ परसाहिज्जविअजिउ ।
भेहिअलि निरुवमविअमु 'तुहुं रापरेंयण कंठीरखु निच्छिउ ॥ १५.२ ॥

पञ्चपाः शिला ॥ १६ ॥

ठजैरित्यनुवर्तते । एकः पम्मात्रः पञ्च चतुर्मात्राः पञ्चमात्रश्च शिला । यथा—

१) एताद्वैत्यत्र इतो मद्(गर्भे)भरासता हरिणी न एकमपि पदं संचरति । इति कर्मातोपिगतो हवतुष्पक्षो वर्तते । भण मृगः किं करोति । यदि हरिणीमपेक्षते तदा लुप्यंश्च विनश्यते । यदि लुप्यंकाद् प्रत्यो भवति तदा हरिणी विनश्यति । २) मयलु वीत्यत्र सप्तकमपि दिने मंतिह्वाना मर्मापस्थाना सदा खेलता चक्रमिधुनाना इष्टा विरहशैल्यं मित्रस्य सूर्यसालनने दुःखिता इव मुकुटपन्थि कमलाकरा अपि । ३) महु इत्यत्र हे मदन मन मनोवामिच्छते जव प्रियममं मेलय दुःसहविरहद्वारातिगपय । हे स्वामिन् बहु त्वां प्रतिमार्शं स्थापयित्वा कुङ्कुमतिलकावलीलाप्यच्छेदं करिष्ये । ४) जइ न इत्यत्र यदि न हममे न कुणप्पमि न लपमि तदा तव राजने रत्नकण्ठिकम् । अन्यथा यदि हमनादिर्के किमपि करोति तदा नरर् केयलं दसनपट्टिरेव राजते । किंचिद्विष्टा । सुखरिगावर्षेण ओष्ठेव ददयमाना । रत्नकण्ठिकम् तारुद्राजने पावइत्यर्त्तद्वर्त्तनं ददयते । यदि दन्तपट्टिरेव छर्द्दि रत्नकण्ठिकम् जात्रा निर्भाकंते जायः । ५) प्रतिहवतुहविअनरसंजुत्तरायतः परासादाद्यविचित्रितः महीतले निरदनविचनस्यं राजरज कण्ठीरसे निच्छिद्यम् ।

१ कवा = ABP; कन्तो = S. २ हवतुहवो CS; हवतुहवो AD. ३ निभो B. ४ दुपु BP. हुल्लु B. ५ कमलाकर वि B. ६ छिमिं CD. ७ नेवडु A. ८ करिनु B. ९ कंठिउं B. १० नवर ABP. ११ पय BP. १२ नहीरवि A. १३ दुई B; दुहु ACDS. १४ राजराज B. रायन B. .

"जसु अतुलिअग्यवलयभरि कंपहिं कुलमहिहैर सवि सयसुंधर ।

निअकुलनहयलससहर वीरसिहामणि जयमज्झि तुहुं जि पर ॥ १६.१ ॥

चतुौ छड्डणिंका जजैः ॥ १७ ॥

सप्त चतुर्मात्राः त्रिमात्रश्च । जैरिति दशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा छड्डणिर्को ।

यथा—

"जा किन्नरमिहुणिहिं तुहै पुहईसर पय्थुंअ सुचरिअपद्धडिअ ।

वा गिरिगुहसंधिहिं कायर वक्खणि हुअ रिजधोरणि" छड्डणिंअ ॥ १७.१ ॥

चतुः स्कन्धकसमम् ॥ १८ ॥

जैरिति वर्तते । अष्ट चतुर्मात्राश्चेत्तदा स्कन्धकसमम् । यथा—

"नोरिहुं वयणुल्लं सरि खंधयसमजल्लंहिं मज्झि मज्जतिअंहुं ।

ओ रिंहेहिं विअंभुं मणहरअहिणवविअंसिअसररुद्धपतिअंहुं ॥ १८.१ ॥

तत् मौक्तिकदाम ठजैः ॥ १९ ॥

ठजैरिति द्वादशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव स्कन्धकसमं मौक्तिकदाम । यथा—

"जइ तुहु पययणु सामिअं हिअइ ठपिजैइ छंणससहरकरणिम्मल्ले ।

ता निच्छउ अहिराम्भेहु मुत्तिअदाम्भहु तरलहु संगहु निप्फल्ले ॥ १९.१ ॥

नवकदलीपत्रं ढजैः ॥ २० ॥

ढजैरिति चतुर्दशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव स्कन्धकसमं नवकदलीपत्रम् ।

यथा—

१) जसु इत्यत्र यस्य तपानुलितगजवलयभरे सति कम्पन्ते । के । कुलमहोभराः पर्यवः क्षणतुन्धराः । हे निजकुलनभसलयात्तर । वीरसिहामणिजयसम्यये परं केवल एवमेव । २) जा किन्नरेत्यत्र वायविकप्रमिपुदैः त्वय हे पूष्पीभर प्रस्तुता सुचरितपद्धतिस्त्रात्रिपुधोरणयो गिरिगुहसन्धीनां स्थानिका भूताः काठराः सत्यः । ३) नातित्यत्र नारीणां यदनान्येवेति विगृह्य 'स्वार्थे कथं वा' (सी० है० ८.२.१९४) इति वृत्तः प्रत्यया । यदनानि सारसि स्कन्धकसमत्रयस्य मध्ये निमज्जन्तीनां मनोहराभिनयविकसितसरोरुदपद्मीनां विधमं पृच्छन्ति । ४) जइ तुहेत्यत्र हे योवरागा यदि त्वय प्रत्यये हृदये संस्थाप्यते । कीदृक् । क्षणत्रयपरं रोधेन्दुसदृशमिदम् । तथा अभिरामस्य मौक्तिकदाराः संग्रहो सन्तीत्यनेन निष्पद्यते ।

१ यत्तु A. २ नक्षिपर O. ३ तुहं जि BZ. ४ ठपिअ B. ५ तुहु A. ६ पुहईसर A. ७ पय्थु BZ. ८ तो A. ९ संधिहं ABP. १० रिजधोरणि A. ११ ठपिअ B. १२ नारिहिं AB. १३ जतु BAP. १४ मज्जतिअंहुं B. मज्जतिअंहुं X. १५ गिरिहिं BZ. गेहई P. १६ निम्मनहु A. १७ निवदिवहरह A. १८ ठपिअ ABP. १९ पयिअ BZ. २० यन BZ. २१ निम्मज्ज A. २२ अहिरामह B. २३ निच्छउ D.

“नवकलीपतिर्हि वीअणु पत्थुवं कर्मलिहिं विरइउ सत्थरउ ।

तह वि हु दाहु पवईद मज्झै सीउ उवयरणु पिअसहि संवरउ ॥ २०.१ ॥

पचूदैः कृतेष्वेपु स्त्रीत्वम् ॥ २१ ॥

पण्मात्रधर्तुर्मात्रपट्टकं द्विमात्रधेलेभिर्मात्रागणैः कृतेष्वेपु स्कन्धकसमादिषु त्रिषु स्त्रीत्वं स्त्रीलिङ्गशब्दाभिधेयत्वम् । स्कन्धकसमा, मौक्तिकदाम्नी, नवकदलीपत्रा चेत्यर्थः । यतिः सैव । स्कन्धकसमा यथा—

“गयपत्तपरिगह सुमणसविरहिअ फलवज्जिअ वरुसंधसम ।

कंदयपरिवारिअ गिरिकंदराय तुह रिउ वसहिं विमुक्कम ॥ २१.१ ॥

एवमितरयोरप्युदाहार्यम् ॥ २१.१ ॥

घृषावायामकम् ॥ २२ ॥

सप्त चतुर्मात्राः पञ्चमात्रार्थैक आयामकम् । यथा—

“आयामयधवलत्तणगुणकलिए पेच्छंवि केअइदलि अलि विलसिरु ।

संभरि पिअनयणइं विरहज्जरज्जरिअगमणु मुग्गइ पडिउ चिरु ॥ २२.१ ॥

तत्काञ्चीदाम ऋजैः ॥ २३ ॥

वजैरिति दशभिरष्टाभिश्च चेद्यतिस्तदा तदायामकं काञ्चीदाम । यथा—

“अंगय फुडिअ तुडिअ नवकंचुअंगुण वलिउ” कंचिदामु सनिभंसणु ।

तहिं तुह गुणसवणिण ऊससिअंगिहिं” अप्पटिहयसासणु हूँ मयणु ॥ २३.१ ॥

रसनादाम ठजैः ॥ २४ ॥

ठजैरिति द्वादशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा तदायामकं रसनादाम । यथा—

1) नपकेत्यय नवकदलीपत्रैर्विभक्तं प्रस्तुतम् । कर्मलैर्विरचितः पद्यस्तः । कयापि दाहः प्रपदंते । (प्रब-
धंते P) मम श्रौतोपचयकरणं श्रौतोपचारं संवृणु । 2) गयपत्तस्य हे राजन् विमुक्त्यया गिरिकन्दर-
गतास्त्व रिपवः सन्ति । कथंभूताः तदस्कन्धसमाः । यथा हि पदस्कन्धः गिरिकन्दरायाः पतन्ति तथा
रिपवोऽपि । कथंभूताः । गता हस्तिनः पत्राणि चाह्नानि परिग्रहः कण्ठं मुनसः साधवस्तै रहिताः । फलेन
गजादीनां उपभोगेन वर्जिताः । कण्ठकैः खड्गैः परिवारिताः । तदस्कन्धपक्षे ययः पत्रपरिग्रहो वेदाम् । मुमनोभिः
पुष्पैर्विरहिताः फलवन्नित्राः कण्ठकैः परिवारिताः । 3) आयामेत्यत्र आयमत्वधवलत्वगुणकन्तिने केतविरुद्धे
विलसन्तं अलिं प्रेक्ष्य प्रियानयने स्मृत्या विरहज्जरज्जेगमनः मुग्गनि पयिकभिरम् । 4) अंगयेत्यत्र अङ्गानि
स्पृष्टवानि । रोमाञ्चः उत्पन्नः इत्यर्थः । तुटिता नवकमुकुस गुणास्तन्वः । दृष्टितं वरमनं परिधानपञ्जरीहं
काञ्चीदाम कटिमेलका । तस्यास्तव गुणध्वनेन उपप्लुसिताङ्गाः अप्पटिहयसासनो मूले नन्दन ।

१ पतहिं CN. २ पत्तुओ SS; पत्तुओ BC. ३ कर्मलिहिं CDJ. ४ पवइर F. ५ महु सीउवर P. ६ महु सीउवर P. ७ पवइरनुयु A. ८ पवइरनुयु CD. ९ जरियमणु A. १० संवृणु- B. ११ रसिन् B. १२ ऊससिअंगिहिं AP. १३ हुउ BP; हु O. १४ रपना- JAL.

"तुह दंसणत्तरंतिप' सुंदर मुद्धए मुणि जं किउ पञ्चड्डिउ ।

हार निअंवि निवेसिउ रसणादामु वि थणसिहरोवरि घड्डिउ ॥ २४.१ ॥

चूडामणिर्दजैः ॥ २५ ॥

ठजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदापामकं चूडामणिः । यथा —

"बहुविहसमरांगणि रसिणिण नवनन जयसिरि जं पइं परिणिज्जइ ।

निवचूडामणि तुह किच्चिहिं मंगलकारणि तं जगु भवलिज्जइ ॥ २५.१ ॥

पचूतैः कृतान्यायामकादीन्युपात् ॥ २६ ॥

पश्चात्त्रेण चतुर्मात्रपदकेन त्रिमात्रेण कृतान्यायामकादीनि चत्वार्यपि उपात्तराणि भवन्ति । उपायामकं, उपकाञ्चीदाम, उपरसनादाम, उपचूडामणिरित्यर्थः । यतिरपि सैव । तत्रोपायामकम् । यथा —

"तणुअंनिहिं छोअणनलिणिहिं उअ आयामिण केअइवलु निज्जिउ ।

पणुज्जइं कंतिकडण्णिण तह मयलंणमंटलु अपहत्थिउ ॥ २६.१ ॥

एवमन्यान्यप्युदाहरणीयानि ॥ २६.१ ॥

चूदौ स्वप्नकम् ॥ २७ ॥

अष्टौ चतुर्मात्रा द्विमात्रश्च स्वप्नकम् । यथा —

"पिउ आइउ निवडिउं पईहिं सपणयवपणिहिं अणुणिवि माणु मुअंविअ ।

इअ सिविणपभरि आलिगिणि जाम्महिं ताम्महिं सहि हयैरुंकुडि रडिअ ॥ २७.१ ॥

तद् भुजङ्गविक्रान्तं ठजैः ॥ २८ ॥

ठजैरिति डादशभिरष्टभिश्च चेद्यतित्तदा तदेव स्वप्नकं भुजङ्गविक्रान्तम् । यथा —

"तुह रणि नह रसायलि गय अरि करंणि इणि किर भुजंग विअंतय ।

साइं विळाअनरणि पुरि लीळावलि वरिअंअहिं निअत्तिहिं चिरु गयनव ॥ २८.१ ॥

१) तुदेत्यत्र हे मुभग तव दर्शनत्वदानामया मुग्धया क्षणं बाधनम् । प्रत्युत हारो निगम्ये निवेतिता । एतन्नादानां चनक्तिवरोपरि स्थितम् । मन्त्रमयोमादित्यर्थः । २) यदुविदेत्यत्र बहुविधमनराङ्गेन गद्गेन नवनवा जयभार्यावदेषोपये तथा । हे नृपचूडामणे तव कीर्तिभिः मङ्गलकारेण मङ्गलायै जगदिभ्यं धनस्वये परकीर्ष्यते इत्यर्थः । ३) तणुअंनि हि इत्यत्र उन्मत्ता ओषधनत्रिणाभ्यां पश्य दर्पणं कण्ठमिदं विनिर्मितम् । तथा पश्येन काष्ठितमूढेन मृगजाड्यजननहर्षं यदुविचित्रं अरुहसिने निराहृतमित्यर्थः । ४) पिउ आइत्यत्र पिवा आयातः । निरन्तरः पादयोः । स्थानवचनैः स्थानवचनैश्चतुर्नीय मानं मोषिता । इत्यमुना प्रकरणेन स्वप्नभेदेन व्याप्तिरिति वाक्यान्तरं इत्युक्तयेन रदितम् । ५) तुह इत्येवञ्च गवतपरो रणे तथा रणमन्त्र गताः किञ्च । अनेन कालेन भुजंगा किञ्चनान्तरो विक्रामभवेन पुनः लीळावने पर्यवसितं निरूपयित् । तेन नवेन तणुं ततो कीडास्थाने भुजङ्गं मन्त्राभिप्राय इत्यर्थः ।

१ गीतौ २. २ पद्यौ ३. ३. ४ गीतौ ५. ४. ५. ६ गीतौ ७. ८. ९ गीतौ १०. ११ गीतौ १२. १३ गीतौ १४. १५ गीतौ १६. १७ गीतौ १८. १९ गीतौ २०. २१ गीतौ २२. २३ गीतौ २४. २५ गीतौ २६. २७ गीतौ २८. २९ गीतौ ३०. ३१ गीतौ ३२. ३३ गीतौ ३४. ३५ गीतौ ३६. ३७ गीतौ ३८. ३९ गीतौ ४०. ४१ गीतौ ४२. ४३ गीतौ ४४. ४५ गीतौ ४६. ४७ गीतौ ४८. ४९ गीतौ ५०. ५१ गीतौ ५२. ५३ गीतौ ५४. ५५ गीतौ ५६. ५७ गीतौ ५८. ५९ गीतौ ६०. ६१ गीतौ ६२. ६३ गीतौ ६४. ६५ गीतौ ६६. ६७ गीतौ ६८. ६९ गीतौ ७०. ७१ गीतौ ७२. ७३ गीतौ ७४. ७५ गीतौ ७६. ७७ गीतौ ७८. ७९ गीतौ ८०. ८१ गीतौ ८२. ८३ गीतौ ८४. ८५ गीतौ ८६. ८७ गीतौ ८८. ८९ गीतौ ९०. ९१ गीतौ ९२. ९३ गीतौ ९४. ९५ गीतौ ९६. ९७ गीतौ ९८. ९९ गीतौ १००. १०१ गीतौ १०२. १०३ गीतौ १०४. १०५ गीतौ १०६. १०७ गीतौ १०८. १०९ गीतौ ११०. १११ गीतौ ११२. ११३ गीतौ ११४. ११५ गीतौ ११६. ११७ गीतौ ११८. ११९ गीतौ १२०. १२१ गीतौ १२२. १२३ गीतौ १२४. १२५ गीतौ १२६. १२७ गीतौ १२८. १२९ गीतौ १३०. १३१ गीतौ १३२. १३३ गीतौ १३४. १३५ गीतौ १३६. १३७ गीतौ १३८. १३९ गीतौ १४०. १४१ गीतौ १४२. १४३ गीतौ १४४. १४५ गीतौ १४६. १४७ गीतौ १४८. १४९ गीतौ १५०. १५१ गीतौ १५२. १५३ गीतौ १५४. १५५ गीतौ १५६. १५७ गीतौ १५८. १५९ गीतौ १६०. १६१ गीतौ १६२. १६३ गीतौ १६४. १६५ गीतौ १६६. १६७ गीतौ १६८. १६९ गीतौ १७०. १७१ गीतौ १७२. १७३ गीतौ १७४. १७५ गीतौ १७६. १७७ गीतौ १७८. १७९ गीतौ १८०. १८१ गीतौ १८२. १८३ गीतौ १८४. १८५ गीतौ १८६. १८७ गीतौ १८८. १८९ गीतौ १९०. १९१ गीतौ १९२. १९३ गीतौ १९४. १९५ गीतौ १९६. १९७ गीतौ १९८. १९९ गीतौ २००. २०१ गीतौ २०२. २०३ गीतौ २०४. २०५ गीतौ २०६. २०७ गीतौ २०८. २०९ गीतौ २१०. २११ गीतौ २१२. २१३ गीतौ २१४. २१५ गीतौ २१६. २१७ गीतौ २१८. २१९ गीतौ २२०. २२१ गीतौ २२२. २२३ गीतौ २२४. २२५ गीतौ २२६. २२७ गीतौ २२८. २२९ गीतौ २३०. २३१ गीतौ २३२. २३३ गीतौ २३४. २३५ गीतौ २३६. २३७ गीतौ २३८. २३९ गीतौ २४०. २४१ गीतौ २४२. २४३ गीतौ २४४. २४५ गीतौ २४६. २४७ गीतौ २४८. २४९ गीतौ २५०. २५१ गीतौ २५२. २५३ गीतौ २५४. २५५ गीतौ २५६. २५७ गीतौ २५८. २५९ गीतौ २६०. २६१ गीतौ २६२. २६३ गीतौ २६४. २६५ गीतौ २६६. २६७ गीतौ २६८. २६९ गीतौ २७०. २७१ गीतौ २७२. २७३ गीतौ २७४. २७५ गीतौ २७६. २७७ गीतौ २७८. २७९ गीतौ २८०. २८१ गीतौ २८२. २८३ गीतौ २८४. २८५ गीतौ २८६. २८७ गीतौ २८८. २८९ गीतौ २९०. २९१ गीतौ २९२. २९३ गीतौ २९४. २९५ गीतौ २९६. २९७ गीतौ २९८. २९९ गीतौ ३००. ३०१ गीतौ ३०२. ३०३ गीतौ ३०४. ३०५ गीतौ ३०६. ३०७ गीतौ ३०८. ३०९ गीतौ ३१०. ३११ गीतौ ३१२. ३१३ गीतौ ३१४. ३१५ गीतौ ३१६. ३१७ गीतौ ३१८. ३१९ गीतौ ३२०. ३२१ गीतौ ३२२. ३२३ गीतौ ३२४. ३२५ गीतौ ३२६. ३२७ गीतौ ३२८. ३२९ गीतौ ३३०. ३३१ गीतौ ३३२. ३३३ गीतौ ३३४. ३३५ गीतौ ३३६. ३३७ गीतौ ३३८. ३३९ गीतौ ३४०. ३४१ गीतौ ३४२. ३४३ गीतौ ३४४. ३४५ गीतौ ३४६. ३४७ गीतौ ३४८. ३४९ गीतौ ३५०. ३५१ गीतौ ३५२. ३५३ गीतौ ३५४. ३५५ गीतौ ३५६. ३५७ गीतौ ३५८. ३५९ गीतौ ३६०. ३६१ गीतौ ३६२. ३६३ गीतौ ३६४. ३६५ गीतौ ३६६. ३६७ गीतौ ३६८. ३६९ गीतौ ३७०. ३७१ गीतौ ३७२. ३७३ गीतौ ३७४. ३७५ गीतौ ३७६. ३७७ गीतौ ३७८. ३७९ गीतौ ३८०. ३८१ गीतौ ३८२. ३८३ गीतौ ३८४. ३८५ गीतौ ३८६. ३८७ गीतौ ३८८. ३८९ गीतौ ३९०. ३९१ गीतौ ३९२. ३९३ गीतौ ३९४. ३९५ गीतौ ३९६. ३९७ गीतौ ३९८. ३९९ गीतौ ४००. ४०१ गीतौ ४०२. ४०३ गीतौ ४०४. ४०५ गीतौ ४०६. ४०७ गीतौ ४०८. ४०९ गीतौ ४१०. ४११ गीतौ ४१२. ४१३ गीतौ ४१४. ४१५ गीतौ ४१६. ४१७ गीतौ ४१८. ४१९ गीतौ ४२०. ४२१ गीतौ ४२२. ४२३ गीतौ ४२४. ४२५ गीतौ ४२६. ४२७ गीतौ ४२८. ४२९ गीतौ ४३०. ४३१ गीतौ ४३२. ४३३ गीतौ ४३४. ४३५ गीतौ ४३६. ४३७ गीतौ ४३८. ४३९ गीतौ ४४०. ४४१ गीतौ ४४२. ४४३ गीतौ ४४४. ४४५ गीतौ ४४६. ४४७ गीतौ ४४८. ४४९ गीतौ ४५०. ४५१ गीतौ ४५२. ४५३ गीतौ ४५४. ४५५ गीतौ ४५६. ४५७ गीतौ ४५८. ४५९ गीतौ ४६०. ४६१ गीतौ ४६२. ४६३ गीतौ ४६४. ४६५ गीतौ ४६६. ४६७ गीतौ ४६८. ४६९ गीतौ ४७०. ४७१ गीतौ ४७२. ४७३ गीतौ ४७४. ४७५ गीतौ ४७६. ४७७ गीतौ ४७८. ४७९ गीतौ ४८०. ४८१ गीतौ ४८२. ४८३ गीतौ ४८४. ४८५ गीतौ ४८६. ४८७ गीतौ ४८८. ४८९ गीतौ ४९०. ४९१ गीतौ ४९२. ४९३ गीतौ ४९४. ४९५ गीतौ ४९६. ४९७ गीतौ ४९८. ४९९ गीतौ ५००. ५०१ गीतौ ५०२. ५०३ गीतौ ५०४. ५०५ गीतौ ५०६. ५०७ गीतौ ५०८. ५०९ गीतौ ५१०. ५११ गीतौ ५१२. ५१३ गीतौ ५१४. ५१५ गीतौ ५१६. ५१७ गीतौ ५१८. ५१९ गीतौ ५२०. ५२१ गीतौ ५२२. ५२३ गीतौ ५२४. ५२५ गीतौ ५२६. ५२७ गीतौ ५२८. ५२९ गीतौ ५३०. ५३१ गीतौ ५३२. ५३३ गीतौ ५३४. ५३५ गीतौ ५३६. ५३७ गीतौ ५३८. ५३९ गीतौ ५४०. ५४१ गीतौ ५४२. ५४३ गीतौ ५४४. ५४५ गीतौ ५४६. ५४७ गीतौ ५४८. ५४९ गीतौ ५५०. ५५१ गीतौ ५५२. ५५३ गीतौ ५५४. ५५५ गीतौ ५५६. ५५७ गीतौ ५५८. ५५९ गीतौ ५६०. ५६१ गीतौ ५६२. ५६३ गीतौ ५६४. ५६५ गीतौ ५६६. ५६७ गीतौ ५६८. ५६९ गीतौ ५७०. ५७१ गीतौ ५७२. ५७३ गीतौ ५७४. ५७५ गीतौ ५७६. ५७७ गीतौ ५७८. ५७९ गीतौ ५८०. ५८१ गीतौ ५८२. ५८३ गीतौ ५८४. ५८५ गीतौ ५८६. ५८७ गीतौ ५८८. ५८९ गीतौ ५९०. ५९१ गीतौ ५९२. ५९३ गीतौ ५९४. ५९५ गीतौ ५९६. ५९७ गीतौ ५९८. ५९९ गीतौ ६००. ६०१ गीतौ ६०२. ६०३ गीतौ ६०४. ६०५ गीतौ ६०६. ६०७ गीतौ ६०८. ६०९ गीतौ ६१०. ६११ गीतौ ६१२. ६१३ गीतौ ६१४. ६१५ गीतौ ६१६. ६१७ गीतौ ६१८. ६१९ गीतौ ६२०. ६२१ गीतौ ६२२. ६२३ गीतौ ६२४. ६२५ गीतौ ६२६. ६२७ गीतौ ६२८. ६२९ गीतौ ६३०. ६३१ गीतौ ६३२. ६३३ गीतौ ६३४. ६३५ गीतौ ६३६. ६३७ गीतौ ६३८. ६३९ गीतौ ६४०. ६४१ गीतौ ६४२. ६४३ गीतौ ६४४. ६४५ गीतौ ६४६. ६४७ गीतौ ६४८. ६४९ गीतौ ६५०. ६५१ गीतौ ६५२. ६५३ गीतौ ६५४. ६५५ गीतौ ६५६. ६५७ गीतौ ६५८. ६५९ गीतौ ६६०. ६६१ गीतौ ६६२. ६६३ गीतौ ६६४. ६६५ गीतौ ६६६. ६६७ गीतौ ६६८. ६६९ गीतौ ६७०. ६७१ गीतौ ६७२. ६७३ गीतौ ६७४. ६७५ गीतौ ६७६. ६७७ गीतौ ६७८. ६७९ गीतौ ६८०. ६८१ गीतौ ६८२. ६८३ गीतौ ६८४. ६८५ गीतौ ६८६. ६८७ गीतौ ६८८. ६८९ गीतौ ६९०. ६९१ गीतौ ६९२. ६९३ गीतौ ६९४. ६९५ गीतौ ६९६. ६९७ गीतौ ६९८. ६९९ गीतौ ७००. ७०१ गीतौ ७०२. ७०३ गीतौ ७०४. ७०५ गीतौ ७०६. ७०७ गीतौ ७०८. ७०९ गीतौ ७१०. ७११ गीतौ ७१२. ७१३ गीतौ ७१४. ७१५ गीतौ ७१६. ७१७ गीतौ ७१८. ७१९ गीतौ ७२०. ७२१ गीतौ ७२२. ७२३ गीतौ ७२४. ७२५ गीतौ ७२६. ७२७ गीतौ ७२८. ७२९ गीतौ ७३०. ७३१ गीतौ ७३२. ७३३ गीतौ ७३४. ७३५ गीतौ ७३६. ७३७ गीतौ ७३८. ७३९ गीतौ ७४०. ७४१ गीतौ ७४२. ७४३ गीतौ ७४४. ७४५ गीतौ ७४६. ७४७ गीतौ ७४८. ७४९ गीतौ ७५०. ७५१ गीतौ ७५२. ७५३ गीतौ ७५४. ७५५ गीतौ ७५६. ७५७ गीतौ ७५८. ७५९ गीतौ ७६०. ७६१ गीतौ ७६२. ७६३ गीतौ ७६४. ७६५ गीतौ ७६६. ७६७ गीतौ ७६८. ७६९ गीतौ ७७०. ७७१ गीतौ ७७२. ७७३ गीतौ ७७४. ७७५ गीतौ ७७६. ७७७ गीतौ ७७८. ७७९ गीतौ ७८०. ७८१ गीतौ ७८२. ७८३ गीतौ ७८४. ७८५ गीतौ ७८६. ७८७ गीतौ ७८८. ७८९ गीतौ ७९०. ७९१ गीतौ ७९२. ७९३ गीतौ ७९४. ७९५ गीतौ ७९६. ७९७ गीतौ ७९८. ७९९ गीतौ ८००. ८०१ गीतौ ८०२. ८०३ गीतौ ८०४. ८०५ गीतौ ८०६. ८०७ गीतौ ८०८. ८०९ गीतौ ८१०. ८११ गीतौ ८१२. ८१३ गीतौ ८१४. ८१५ गीतौ ८१६. ८१७ गीतौ ८१८. ८१९ गीतौ ८२०. ८२१ गीतौ ८२२. ८२३ गीतौ ८२४. ८२५ गीतौ ८२६. ८२७ गीतौ ८२८. ८२९ गीतौ ८३०. ८३१ गीतौ ८३२. ८३३ गीतौ ८३४. ८३५ गीतौ ८३६. ८३७ गीतौ ८३८. ८३९ गीतौ ८४०. ८४१ गीतौ ८४२. ८४३ गीतौ ८४४. ८४५ गीतौ ८४६. ८४७ गीतौ ८४८. ८४९ गीतौ ८५०. ८५१ गीतौ ८५२. ८५३ गीतौ ८५४. ८५५ गीतौ ८५६. ८५७ गीतौ ८५८. ८५९ गीतौ ८६०. ८६१ गीतौ ८६२. ८६३ गीतौ ८६४. ८६५ गीतौ ८६६. ८६७ गीतौ ८६८. ८६९ गीतौ ८७०. ८७१ गीतौ ८७२. ८७३ गीतौ ८७४. ८७५ गीतौ ८७६. ८७७ गीतौ ८७८. ८७९ गीतौ ८८०. ८८१ गीतौ ८८२. ८८३ गीतौ ८८४. ८८५ गीतौ ८८६. ८८७ गीतौ ८८८. ८८९ गीतौ ८९०. ८९१ गीतौ ८९२. ८९३ गीतौ ८९४. ८९५ गीतौ ८९६. ८९७ गीतौ ८९८. ८९९ गीतौ ९००. ९०१ गीतौ ९०२. ९०३ गीतौ ९०४. ९०५ गीतौ ९०६. ९०७ गीतौ ९०८. ९०९ गीतौ ९१०. ९११ गीतौ ९१२. ९१३ गीतौ ९१४. ९१५ गीतौ ९१६. ९१७ गीतौ ९१८. ९१९ गीतौ ९२०. ९२१ गीतौ ९२२. ९२३ गीतौ ९२४. ९२५ गीतौ ९२६. ९२७ गीतौ ९२८. ९२९ गीतौ ९३०. ९३१ गीतौ ९३२. ९३३ गीतौ ९३४. ९३५ गीतौ ९३६. ९३७ गीतौ ९३८. ९३९ गीतौ ९४०. ९४१ गीतौ ९४२. ९४३ गीतौ ९४४. ९४५ गीतौ ९४६. ९४७ गीतौ ९४८. ९४९ गीतौ ९५०. ९५१ गीतौ ९५२. ९५३ गीतौ ९५४. ९५५ गीतौ ९५६. ९५७ गीतौ ९५८. ९५९ गीतौ ९६०. ९६१ गीतौ ९६२. ९६३ गीतौ ९६४. ९६५ गीतौ ९६६. ९६७ गीतौ ९६८. ९६९ गीतौ ९७०. ९७१ गीतौ ९७२. ९७३ गीतौ ९७४. ९७५ गीतौ ९७६. ९७७ गीतौ ९७८. ९७९ गीतौ ९८०. ९८१ गीतौ ९८२. ९८३ गीतौ ९८४. ९८५ गीतौ ९८६. ९८७ गीतौ ९८८. ९८९ गीतौ ९९०. ९९१ गीतौ ९९२. ९९३ गीतौ ९९४. ९९५ गीतौ ९९६. ९९७ गीतौ ९९८. ९९९ गीतौ १०००. १००१ गीतौ १००२. १००३ गीतौ १००४. १००५ गीतौ १००६. १००७ गीतौ १००८. १००९ गीतौ १०१०. १०११ गीतौ १०१२. १०१३ गीतौ १०१४. १०१५ गीतौ १०१६. १०१७ गीतौ १०१८. १०१९ गीतौ १०२०. १०२१ गीतौ १०२२. १०२३ गीतौ १०२४. १०२५ गीतौ १०२६. १०२७ गीतौ १०२८. १०२९ गीतौ १०३०. १०३१ गीतौ १०३२. १०३३ गीतौ १०३४. १०३५ गीतौ १०३६. १०३७ गीतौ १०३८. १०३९ गीतौ १०४०. १०४१ गीतौ १०४२. १०४३ गीतौ १०४४. १०४५ गीतौ १०४६. १०४७ गीतौ १०४८. १०४९ गीतौ १०५०. १०५१ गीतौ १०५२. १०५३ गीतौ १०५४. १०५५ गीतौ १०५६. १०५७ गीतौ १०५८. १०५९ गीतौ १०६०. १०६१ गीतौ १०६२. १०६३ गीतौ १०६४. १०६५ गीतौ १०६६. १०६७ गीतौ १०६८. १०६९ गीतौ १०७०. १०७१ गीतौ १०७२. १०७३ गीतौ १०७४. १०७५ गीतौ १०७६. १०७७ गीतौ १०७८. १०७९ गीतौ १०८०. १०८१ गीतौ १०८२. १०८३ गीतौ १०८४. १०८५ ग

ताराध्रुवकं त्रैजैः ॥ २९ ॥

तत्रैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिथेचदा तदेव स्वमकं ताराध्रुवकम् । यथा -

“तुह रिउ वण्णाय विसिमोहिअ ताराध्रुव अयलोअहिं जाण्णहिं अवहिअ ।

यावज्जलाविलनयण निअहिं न तु ताम्बहिं तुअ हिअवइ मरणासंकिअ ॥२९.१॥

नवरङ्गकं त्रैजैः ॥ ३० ॥

तत्रैरिति षोडशभिरष्टाभिश्च यतिथेचदा तदेव स्वमकं नवरङ्गकम् । यथा -

“दहिअक्खयधणचंदणमालिअनवनवरंगयचावडं निअवि पिअ ।

गाडोफंठासरलिअमुअजुउ अर्वरुंइ रइरसमरकंदलिअ ॥ ३०.१ ॥

पिञ्चीः स्यविरासनकम् ॥ ३१ ॥

तत्रैरिति वर्तते । षण्मात्रत्रयं चतुर्मात्रचतुष्टयं च तत्रैर्यतिथेचदा स्यविरासनकम् ।

यथा -

“द्वारविषज्जिअ विसयपरमुह रलिअगइक्कम अइपसरिअवेपिअ ।

वेरणिण तयसित्तु पवज्जिवि ठिअं थेरासणि तुह वरुण वि वेरिअं ॥३१.१॥

चृपौ सुभगम् ॥ ३२ ॥

तत्रैरिति वर्तते । सप्त चतुर्मात्राः षण्मात्रश्च सुभगम् । यथा -

जलइ सरोवरि नीलुप्पलवणु वणि छय कुल्लिअ नइयलि हिमकिण्णु ।

विरइरइक्कइं तुह तण्णअंगिहिं “सुहय विणिम्मिअ जलु थलु नहु जलणु ॥ ३२.१ ॥

1) तुह रिउ इत्यत्र तत्र रिपवो बने गताः । दिव्याः ताराध्रुवं च अवलोकयन्ति । यावद्वह्निषां सावधानाः बाष्पजलाविलनयनाः न पश्यन्ति तावद् भूयाः सन्नाताः इदमे मरणासङ्किताः । यतो 'यो ध्रुवादि न पश्यति ॥ अचिरेण प्राणत्यागं करोति' इति निमित्तमाक्षे । 2) दहिअक्खेति वृष्यस्रवणचन्द्रमालिकाः नवनवरङ्गाः वर्णकाश्च तेषु व्यापृतो निरीक्ष्य त्रियां कश्चिदालिङ्गति । कीदृक् । गाडोफंठायां सरलिअं लम्बितौ भुजौ येन सः । तथा रत्तरसमरेण कन्दलितः रोमाञ्जितः । 3) दोरेत्यत्र तरुणा अपि तत्र त्रैजैः स्यविरासने स्थिताः । वृद्धा हि निश्चलासने स्थिता भवन्ति । कीदृशाः वृद्धा चैतेष्वथ । दूरिर्विचित्रिणः विषय-पराशुखाः । विषयाः शान्दायाः पक्षे देवाश्च । स्मृतिकः गतिक्रमो येषां ते । उभयत्र समानं विरोपणम् । अतिप्रसूतं चेपिर्वं येषां ते । वि० समानम् । किं कृत्वा स्थिताः । प्रतिपद्य उपस्थितं चराकृतम् । पक्षे तपःकारित्वम् । केन । वैराग्येण पक्षे विगतसमात्वेन । 4) सुहयेत्यत्र हे सुभग सरोवरं नीलोत्पलवनं ज्वलति । बने पुन्विता छायाः । नमस्कृतं हिमकिणः ज्वलति । तत्र विरहोद्वेगेण तन्वद्वयाः जलं खलं नमः ज्वलनशीलं निर्मितम् ।

१ अवलोचहिं BP. २ तावउ N. ३ सरलअणुवमुअ A; अणुवउ BP; अणुवउओ N. ४ अवरइ
ACDS; अवरइ S. ५ तदा dropped in DP. ६ द्विअ N. ७ विरिअ N. ८ तण्णअंगि O.
९ विणिम्मिओ MS; विणम्मिअ P.

पचीपचदाः पवनध्रुवकं ढजैः ॥ ३३ ॥

पण्मात्रश्चतुर्मात्रचतुष्टयं पण्मात्रचतुर्मात्रद्विमात्राः पवनध्रुवकम् । ढजैरिति चतुर्द-
शभिरष्टभिश्च यतिः । यथा —

^१बहुद्वयस्वरसुरखंडिअमहिजडिअरइं रिखवहुनीसासपवणधुइं ।

जसु पयाणछणि अछिजुअलअणिसनयणत्तणु सुरसुंदरि निंदहिं ॥ ३३.१ ॥

पचापचिदाः कुमुदं अजैः ॥ ३४ ॥

पण्मात्रश्चतुर्मात्रद्वयं पण्मात्रश्चतुर्मात्रत्रयं द्विमात्रश्च कुमुदम् । अजैरिति दशभिर-
ष्टभिश्च यतिः । यथा —

^२नेरु लच्छिविज्जिउ मुचइ लोइण सज्जुं वि ईसरकयअणुसरणु ।

मउलिअ कमलापैर निसि अलि मेरुल्लिखि सेवहिं विअसंतउं कुमुअवणु ॥ ३४.१ ॥

तद्भाराक्रान्तं ठजैः ॥ ३५ ॥

ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च चेद्यतिसदा तदेव कुमुदं भाराक्रान्तम् । यथा —

^३कंचणभूसण छड्डिअं खंडिवि वसणु वि लहुइउ तुरिअ पलाइरिदिं ।

हु वि किच्छिण रमणस्थलभारकंतिहिं गम्भइ तुह रिखसुंदरिहिं ॥ ३५.१ ॥

चृतौ कन्दोदम् ॥ ३६ ॥

अष्टौ चतुर्मात्राः त्रिमात्रश्च कन्दोदम् । यथा —

^४किं झाईउ तिण अविचलच्चित्तिण किं निम्मलु तडु किउ समरिउमिप्पिण ।

जं तुह मुहविज्जमहर कंदोइं विसेट्ट तरुणि चुंविज्जइ भमरिण ॥ ३६.१ ॥

पाचुता भ्रमरद्वृतं अजैः ॥ ३७ ॥

पण्मात्रद्वयं चतुर्मात्रपञ्चकं त्रिमात्रश्च भ्रमरद्वृतम् । अजैरिति दशभिरष्टभिश्च
यतिः । यथा —

१) बहुद्वयस्वर बहुद्वयस्वरसुरखण्डिकमलुस्थितरजसा रिपुगधूनिःश्वासपवनधुनेन यस्य प्रयाणक्षणे
सुरसुन्दर्योऽक्षिपुगलस्यानिमिषनयनयं निन्दन्ति । तासां विकसितत्वात् लोचनेषु रेणुपादादित्यर्थः । २) नर
कच्छीत्यत्र नरो लक्ष्म्या विवर्जितो लोकेन मुच्यते । यतः सर्वोऽपि जनः ईश्वरकृतानुश(य)रणः । ऋद्धिमन्त
प्रत्यमनुसरतीति भावः । यतोऽल्यो भ्रमराः मुकुलितान्संवृचितान् [कमलाकरान्] सन्धान्यन्ते स्वत्वा राशौ
कुमुदवनं सेवन्ते विकसन् । ३) कंचणभूसणेत्यत्र काञ्चनभूषणानि स्वत्वा वसनमपि खण्डयित्वा लघूकृतम् ।
भलघु लघूकृतमित्यर्थः । भूषणादिभारभिरासात् । तथापि कुच्छिण रमणस्थलभारक्रान्ताभिर्गन्ध्यते भारमुद्रोद्धम-
शक्यत्वात् तत्र रिपुमुन्दरीभिः । ४) किं झाईत्यत्र किं ध्यानं तेन अविचलच्चित्तेन । किं निर्मलं तपः कृतं तेन
समरिपुमित्रेण सता । यत् हे तरुणि भ्रमरेण तत्र मुखविभ्रमहर विकसितवपः सुच्यते आश्रित्यते । तासां
तौभाग्यातिशयवर्णनमित्यर्थः ।

"कुमुमुगालु अमुगते अदकुडवेहं पेच्छंवि कइ वि हु न हु रइ मरहि" ।

नयपात्रसि सपइ पईसतइ जो जइ निअत भमर दुउ^१ दिहहि ॥ ३७.१ ॥

तत्सुरफ्रीडितं ठजैः ॥ ३८ ॥

ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तद् अमरद्वतं सुरफ्रीडितम् । यथा—

"सगु पढुचिदि तुंइ परिपयिदि किउ अइसकडु पुहईसर निच्छिउ ।

सच्छरण सुर फीलितं सपहि नैहि ति नदणरणपरितरि इच्छिउ ॥ ३८.१ ॥

सिंहविश्रान्तं ठजैः ॥ ३९ ॥

ठजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव अमरद्वतं सिंहविक्रान्तम् । यथा—

"अच्छउ ता उअमभुअबलु चक्कुक्कंविण विहईयंतु रिउमहहिअउ ।

सुरनरसीहविकंतचरिउ लघेविणु ठिउं रेइइ पुहईसरतिलउ ॥ ३९.१ ॥

कुङ्कुमकेसरं तजैः ॥ ४० ॥

तजैरिति षोडशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव अमरद्वतं कुङ्कुमकेसरम् । यथा—

"नयनविलासिण निज्जिअ कुउलैय कतिकडपिणं कुङ्कुमकेसरनिअरु ।

ढसंणल्लफइ हीरय "विनडिअ ससइर वयणिण काइ न मुदई पयर ॥ ४०.१ ॥

चल बालभुजङ्गमललितम् ॥ ४१ ॥

चल इति लुप्तविभक्तिको निर्देशः । न च चतुर्मात्रा बालभुजङ्गमललितम् ।

यथा—

१) कुमुमुगेति [अग्र] अमरा अजुनकलदीमुटाना कुमुमोन्नम इषा वापि राति न मण्डपानि समति नवमातृवि प्रविशन्त्याम् । प्रातृवि जातिपुष्पाणि न भवन्ति तेन जाति पश्यन्त सन्तो ब्रुव द्वापि हिण्डन्ते अमन्दि इत्यथ । २) सगु पेलय हे प्रुषीभर निज्जित तव रिपु[परि]पन्थिभिः स्वर्गं गतेरनिसकट छलम् । ततः साप्सरोगणा देवा नम्यनयनपरिसरे ईप्सित यथा भवति तथा एव श्रीदितु न दानुवन्ति न समया भवन्ति । दारप्रहणोत्थमयाद्रित्यथ । ३) अच्छउ तेलय आसां तावदुद्धटभुजबल अर्थात्तदीपम् । पुष्पीभरतिल इ चक्षु सेपेणापि रिपुमटइदय विघटयन् तद्वरसिंहविश्रान्त लद्धित्वा राजते । ४) नयनेत्यत्र नयनविलासेन निर्जितानि कुलयानि । कान्तिसमूहेन कुङ्कुमकेसरे निर्जिते । दसणल्लफेन दसानकान्त्या हीरका विनशिता । शत्रुघ्नो यद्देनेन विनशित । मुग्धाया किं न प्रवर अपि तु [सर्व] प्रवर वतते इत्यर्थः ।

१ कुडयइ AON २ पेच्छवि AB, पेच्छेवि P ३ मडुहि S ४ पइसतपतइ A ५ जाय B
६ डउ S, हुअ A, डुओ N ७ तुहु P ८ पुहइसर AAS ९ नोहि वि N, नो तिहि A १० वण
dropped in AODNS ११ विहइयंतु N १२ हिअओ ॥ १३ द्विउ BNPS १४ पुहइसरतिलओ A
१५ निज्जित A १६ कुयलअ N १७ कटप्पणि S १८ दसण ॥ १९ विनिडिय ABC २० मुदई P
२१ गमविलसित A.

"दुर्दमरिडमहिपालभुअंगमललिश्रद्धेयणि तुहु निच्छइ गरुडोवमु ।

ज पुण पुरिसोत्तिमसिरेच्छामणि वुच्चसि पुहईवद्ध त निरुयमु ॥ ४१ १ ॥

पिचीदा उपगन्धर्व ठजैः ॥ ४२ ॥

पप्पमात्रयं चतुर्मात्रचतुष्टयं द्विमात्रश्चोपगन्धर्वम् । ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च यतिः । यथा—

"गायध-तुरयधट्ट-रहूह-महाभट्टनिवैह खणभट्टार समिद्धु पि ।

उव गंधव्वनयरसमु पुहइयइत्तणु सिणु जिम्प चयहिं विवेअयत कि वि ॥ ४० १ ॥

तत्सङ्गीतं ठजैः ॥ ४३ ॥

ठजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेवोपगन्धर्वं सङ्गीतम् । यथा—

"वज्जहिं गज्जिरघणमहल नधहिं नहयलअगणि नव चचलविज्जुल ।

गायहिं सिहि ईअ संगीअउ पाउसलच्छहिं करइ जुआणह मँप आउल ॥ ४३ १ ॥

उपगीतं तजैः ॥ ४४ ॥

तजैरिति षोडशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेवोपगन्धर्वमुपगीतम् । यथा—

"जमु भुअवळु हेळुद्धरिअधरणि निमुणिवि यणयरणाणउवगीउ सुविक्कमु ।

अज वि हरिसिई नवदम्मकुरदभिण पर्येहिं कुलमहिहर पुलउगामु ॥ ४४ १ ॥

चुपौ गोन्दलम् ॥ ४५ ॥

"अष्टौ चतुर्मात्राः पञ्चमात्रश्च गोन्दलम् । यथा—

"सइ विज्जुलअविउत्तउ तुहु जलहर करि गुंदलु निट्ट न जाणसि चिरहिईह ।

इअ भणि चित्तिवि" किपि अमगलु वइईहु असुपवाहु पल्लट्टउ पयिअह ॥ ४५ १ ॥

- १) तुर्दमेत्यत्र दुर्दमरिडमहीपालभुअंगमललिश्रद्धेयविनाशने च निश्चयेन गरुडोपम । यत्पुन पुरसोत्तमस्य मारापणस्य शिरश्रृङ्गमणिरुष्पते हे वृक्षीवल्लभ उपविशमम् । द्वितीयपक्षे पुरसोत्तमा पुरप्रधाना । २) पप्पमात्रस्य पप्पमात्र-तुराक्रमपदा-नयव्यूह महाभट्टनिवैह-रसभाषाङ्गात्तर समुद्रमपि त-अथनगरसमानम् । आक्रान्ते हि गन्धर्वेनगरं ध्वजघटनस्यरूप भवति । तस्मान्न वृक्षीपतिव मृणमिर कस्य विदेकव-वस्त्यवन्ति । ३) पञ्चहीत्यत्र गर्वेनद्रीला घना एव मर्दला वाद्यन्त । नभसालाद्वण नयचञ्चला विपुलो नृत्यन्ति । गायन्ति गिरिनो मयूरा । इति प्रकटान्तरेण प्रावृटलक्ष्म्या सगीतक प्रेक्षणक यूनं मनासि आकुलानि करोत । ४) जमु इत्यत्र यस्य भुजवळ धृत्या । किंविशियम् । हेळया उद्धया धरणी येन तत् । पुन किम् । पनवरपगीतम् । पुन किम् । सुवेकनम् । अद्यापि हरिंता कुलमहीधरा नरदामोद्धरदम्भेन पुलकोत्तम प्रकटयन्ति रोमाञ्चकुरुम् । ५) सइत्यत्र स्वय विपुलतया अविपुलस्य इ जलधर कुर गुन्दल पर्येकम् (यादा-कम्) । मपरा गुन्दल मर्दलधर्नि मञ्जीरपनिमित्तव । अजिष्टौ पीडा न जानाते मिरिधानाम् । इत्यु पाळमन भये या निरद्विती किनप्यनइह मृदुपमृदुन पित्तयिमा पयिकानां नमुपराद पर्येक पतिता ।

१ इत्यत्र ॥ २ उत्तरप्राण P ३ तुह ५ ४ गिरिचू P ५ विपुल D ६ ओ BPP
७ डिन A, सपु BP ८ नपु BP ९ इह ५ १० मउ आउल A ११ हरिज B; हरिरिज A
१२ पनइह B १३ The sentence is dropped in B १४ मिरिधाना A १५ पित्तान CD
१६ इह B

पचृता रथ्यावर्णकं ठजैः ॥ ४६ ॥

पण्मात्रश्चतुर्मात्रसप्तकं त्रिमात्रश्च रथ्यावर्णकम् । ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च यतिः । यथा—

“विरहरद्वयं सुहृद न जंपइ न हसइ जीवइ केवलु पिथपचासइ ।

अहमा कित्तिउ रथ्यावर्णणु करिसहुं निच्छइ मरिसहुं तुहुं जसु नासइ ॥ ४६.१ ॥

तच्चचरी ठजैः ॥ ४७ ॥

ठजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव रथ्यावर्णकं चचरी । यथा—

“चचरि चारु चयहिं अच्छर कि वि रासउ खेहहिं कि वि कि वि गायहिं वरधवल ।

रैयहिं रयणसस्थिथ कि वि दहिअक्खय गिण्हहिं कि वि जम्मूसवि तुइ जिणधवल ॥ ४७.१ ॥

अभिनवं तजैः ॥ ४८ ॥

तजैरिति षोडशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव रथ्यावर्णकमभिनवम् । यथा—

“किं अज्ज वि माणंसिणिमाणसि माणु विसट्ठइ माणइ न पयाणउ रमणु ।

इअ संजाइण कोविण णावइ आरत्तयतणु अहिणवउगमि हिमकिरणु ॥ ४८.१ ॥

चूपचताश्चपलम् ॥ ४९ ॥

तजैरिति वृत्ते । चतुर्मात्रपदकं पण्मात्रश्चतुर्मात्रत्रिमात्राश्चपलम् । यथा—

“सुरसरितुंगतंगसहोअर कित्ति चवल तुह ठाण्हिउ जगु धवलइ ।

पुट्ठि भंमंतिहु रिउअयकित्तिहुं कालत्तणु न हु निवचूळामणि कयलैइ ॥ ४९.१ ॥

चूपी चावमृतम् ॥ ५० ॥

तजैरिति वृत्ते । चतुर्मात्रपदकं पण्मात्रश्चतुर्मात्रद्वयं चावमृतम् । यथा—

- 1) विरहेत्यत्र विरहोद्वेगेण हे मुभग न जल्पति न हसति केवलं प्रियप्रत्यासूया जीवति । अथवा कियद् रथ्यावर्णनं शून्यवर्णनं करिष्यामः । निश्चयेन सा श्रियते । तव यतो नश्यति । 2) चचरीत्यत्र हे त्रिपञ्चल हे त्रिपञ्चन तव जम्भोरसवे चचरीं कथयन्ति अप्सरसः । काः अपि रासकान् खेलन्ति । काः अपि वरधवलानि गायन्ति । काः अपि रा(रज-?)स्त्रिकान् रचयन्ति । काः अपि दृष्यश्रवणं गृह्णन्ति । 3) किं अजेत्यत्र किनद्यापि मनस्विनीमानसे चित्ते मानोऽहङ्कारो विपर्ययि । कस्मात्पादावनतं चरणलभं रमणं प्रिय न मानयति । इति संज्ञानेव कोपेनेव आरक्तनुरागभिनवोद्भवे नवोदये हिमकिरणः शीतानुः । 4) सुरसरीत्यत्र सुरसरिद् गङ्गा । तस्यास्वरदाः कलोलः । तेषां सहोदरा तव चनक्त कीर्तिः स्थानस्थितमपि जगद् धरलयति । पृष्ठे भ्रमन्तीनामपि वैरिकुकीर्तीनां कालव्यं हे चूपचूळामणे न कलयति नाशयति ।

१ कितिउ N; केतिउ BP. २ निच्छइ P. ३ स मरइ BCP. ४ तुह O. ५ खिहइ P. ६ वरधवल ABCD. ७ रैयहिं A. ८ च यति dropped in D. ९ गणु AB. १० चागहिउ N; ठाण्हिउ D. ११ भयतिहि B; भंमंतिहि P. १२ कितिहि B; कितिहि P. १३ कयलं AB.

"उण्हयं अमयमऊहमऊह वि दूसहु चंदणपंक्कु वि जलइ लयाहरु वि ।
इअ तुह विरहेण तदि तणुअंगिदि मुहय मुहोइ न किंपि वि पसिअहि दय करिवि ॥५०.१॥

चल्लदौ सिंहपदम् ॥ ५१ ॥

तजैरिति वर्त्तते । नव चतुर्मात्रा द्विमात्रश्च सिंहपदम् । यथा—

"जावयरसरंजिअवरकामिणिपयपडिर्विहिं छिंइ जइ किंर आसि सइ ।
संपइ हयवणगरुहिरारुणसीहपयंकिअ तुह रिउयरइं सि पिच्छिअहि ॥ ५१.१ ॥

तदीर्घकं ढजैः ॥ ५२ ॥

ढजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव सिंहपदं दीर्घकम् । यथा—

"दीहरमुअदंढविदंविअसुरसिंधुरकरु उरयहतुलिअविसालसिलायलु ।
उभमहकोअंढपयंढिमहसिअधणंजउ पिउं णंकिणि जिणइ वेरियलु ॥ ५२.१ ॥

पचूः कलकण्ठीरुतम् ॥ ५३ ॥

ढजैरिति वर्त्तते । षण्मात्रश्चतुर्मात्राष्टकं च कलकण्ठीरुतम् । यथा—

"सिउ मलयसमीरणु अंगिहिं अहिणवपह्नर दिट्ठिदि कलपंठीरुंउ कण्णिहिं ।
विसकंवलिसैनिह मुहोइ दूसई अणि रणि पाणंतिउ मुच्छाभरु अप्पहिं ॥ ५३.१ ॥

पाचूदाः शतपत्रम् ॥ ५४ ॥

ढजैरिति वर्त्तते । षण्मात्रद्वयं चतुर्मात्रपट्कं द्विमात्रश्च शतपत्रम् । यथा—

"एकु पसारइ जइ दिअंयइ कर तु वि मउलइ सयवतु निरारिउं आउलेउं ।
पहु तुई पुण करसरसीरुहु विअवइलक्खि वि दिट्ठइ कुहु विअसइ अगोलेउं ॥५४.१॥

1) उण्हयेत्यत्र अमयमयूखमयूखा अपि चन्द्रकिरणा अपि उणाकाः । चन्द्रपङ्क्तौऽपि दुःसहा । ज्वलति कलागृहमपि । इति तत्र विरहेण तस्याः तन्वद्भावाः हे सुभग न किमपि सुखापते । प्रसीद प्रसादे कुल । अनुग्रहे कुल दयां कृपा । 2) जावयेत्यत्र जातकरमरतिवतरकामिनीपदप्रतिबिम्बवैर्लोच्छिद्यमानि पानि किलासन् सदा सप्रति हवतनगररुधिरारुणयंदपदाङ्कितानि तत्र रिपुगृहाणि पानि इदयन्ते । शून्यत्वाद् पनथापदानो नियाताः । 3) दीहरेत्यत्र दीर्घमुत्रदण्डविद्विभक्तसुरसिंधुरकरः उर स्थलतुलितविज्ञालशिलातलः उद्गढकोदण्ड-प्रचण्डिमहसितपनंजयोऽङ्गुनः प्रियः एकज्जन न परसाहाय्येन वैरिवत् जयति । एक पृथेत्यर्थः । 4) सिउये-त्यत्र मृदुमलयसमीरणः मधुरः । विभक्तिविपरिणामः । विरहमुद्वेगीसनिभः इति सर्वत्र योज्यम् । अभिनवपङ्क्त्याः दृष्टयोर्विपसनिभाः । कलकण्ठीरुत्वं कण्ठयोर्विपकन्द्वीसनिभं विहाव । विरहः प्राणैर्न दुःखकारणे भवतीत्यर्थः । 5) एकुपेत्यत्र यदि एकोऽपि प्रसारयति द्विजयतिः करं ततोऽपि मुकुलयति शतपत्रम् । निराउउवि निश्चि-त्तम् । आउलेउवि आकूलम् । हे प्रभो तव पुनः करमस्तीरुदं हलकमत्तं द्विजयतिलक्षेऽपि एव सुन्दं प्रकटं अगोलेउं यथा भवति तथा विहंसति । एकदा द्विजयतिअङ्गोऽन्यदा प्राकृतपरा ।

॥ उण्हय K. २ उहय D. ३ किंविधि ABP. ४ पवीमहि A. ५ लछिण BP. ६ मिरि B. ७ येयिअमहि BP. ८ मुयदं A. ९ योइ A. १० पिओ BO, पिउ dropped in A. ११ इदणि A. १२ कलकण्ठीरु B. १३ कविहि BP; कविहि DP. १४ कंदल A. १५ मुदहि BP १६ एणु BP. १७ निम- १८ D. १८ निगिओ CP; निगलिउ BP; निगलउ K. १९ आभोकेउं N. २० तुहु P. २१ अयमयूखं K. ११ पचो.

चलतावतिदीर्घं ढजैः ॥ ५५ ॥

१) चतुर्मात्रनवकं त्रिमात्रश्चातिदीर्घम् । ढजैरिति चतुर्दशभिरष्टमिथ यतिः ।

यथा—

“जइ जाहिं सुरसरिअ जइ गिरिनिज्जर सेवहिं” जइ पइसहि काण्णतरुसंडय ।
रिउ निव तुवि नवि छुट्ठहिं पडु तुअं पयावडु कालहु अइदीहैर भुअइंढय ॥ ५५.१ ॥

पाचूता मत्तमातङ्गविजृम्भितम् ॥ ५६ ॥

ढजैरिति वर्तते । षण्मात्रद्वयं चतुर्मात्रपदकं त्रिमात्रश्च मत्तमातङ्गविजृम्भितम् ।

यथा—

“पयडिअलंछणमयलेहिण उट्ठासिअकरदंडिण ताराहरणिण निसिअरिण ।
उअ नीसंकिण भउ विरहिणिजणहु जणिज्जइ अससु मत्तमायंगविअंभिईण ॥ ५६.१ ॥

चत्वारिंशत्कला एकद्वयधिका वा मालाध्रुवकम् ॥ ५७ ॥

चत्वारिंशन्मात्रा यद्वा एकद्वयधिका इति एकचत्वारिंशद् द्विचत्वारिंशद्वा माला-
ध्रुवकं नाम द्विपदी । यथा—

“हुइ पुइइसरसेहर किंति अकित्तिम सुरहिअविसिसुइ जाम्बहिं सग्गि पइड्डिअ ।
तान्बहिं तक्कणि सुअसुंदरिलोअहुं सुरतरुसुममाल ध्रुवुं डुअ मणउज्ज्विहिं ॥ ५७.१ ॥

एवमेकद्वयधिकयोरप्युदाहार्यम् । एवं द्विपदीध्रुवा चतुःपष्टिः ॥ ५७.१ ॥

अयं चात्र विवेकः—

सिंहायलोकितार्थेषु विज्ञप्तौ संविधानके ।

मङ्गले वै ध्रुवा श्रोत्रा द्विपदान्यत्रै कीर्त्यते ॥ ५७.२ ॥ इति ॥

१) मुद्देत्यत्र तव हे प्रथमेश्वरशेखर कीर्तिरकुप्रिमा सुरभितदिशुक्ता यावास्तौ प्रमिश्रिता तावत्क्षणे
सुरमुन्दरीलोकस्य सुरतरुसुममाला ध्रुवं संजाता मनोऽपिया अवलुभेत्यर्थः । २) जइत्यत्र हे चतुर्दीर्घ-
मुनइण्ड यद्यपि हे नृपवर तव वैरिणः सुरसरितं गङ्गां प्रतियाम्ति यद्ये च गिरिनिजराणि सेवन्ते यदि कान्ता-
वरुपण्डेषु प्रविशन्ति तथापि काल इव कालात्तव प्रतापात्त प्युट्यन्ति । ३) पयडिदेत्यत्र पश्य । निशाकरेण
विरहिणोन्नतस्य असमं भवं जन्पते । कयंयुनेन मत्तमात्रद्वयविजृम्भितं यस्य सः तेन । प्रकटिता छान्दोग्यमेव
मदलेखा येन सः [तेन] । उट्ठासितकरदण्डेन । तारा एवाभरणानि यस्य स तथा [तेन] । मत्तमात्रश्लोऽपि
मदलेखां प्रकटयति, करदण्डमुट्ठासयति, ताराणि दीपानि आभरणानि अपे विनार्ति ।

१ सेवइ S; सेवइहि D. २ नृपस ACP. ३ अइदीहैर= B. ४ पइइइय A. ५ उअ B.
६ विवमिइण A; विमविइय C, विमविइय BP. ७ तइ D. ८ विमिइय विमिइय A. ९ लोअइ P;
लोअइ D. १० ध्रुव B. ११ उट्ठिअहिम B. १२ व ANS. १३ द्विपदान्यत्र B.

प्रकारान्तरेण द्विपदीराह ।

चो विजया ॥ ५८ ॥

एकध्रुवमात्रः पादे चेद्विजया नाम द्विपदी । यथा—

“सजया, विजया ॥ ५८.१ ॥

पो रेवका ॥ ५९ ॥

पञ्चमात्रो रेवका ।

“बहुवया, रेवया ॥ ५९.१ ॥

पो गणद्विपदी ॥ ६० ॥

षण्मात्रो गणद्विपदी । यथा—

“निअ जुवई, गणदु वई ॥ ६०.१ ॥

चत्तौ खरद्विपदी ॥ ६१ ॥

चतुर्मात्रत्रिमात्रौ खरद्विपदी । यथा—

“पसरदु वई, अत्तलिअगई ॥ ६१.१ ॥

पवावप्सराः ॥ ६२ ॥

पञ्चमात्रद्विमात्रौ अप्सराः । यथा—

“उअ अच्छरा, गयमच्छरा ॥ ६२.१ ॥

अष्टौ कला वस्तुद्विपदी ॥ ६३ ॥

यथा—

“सु तव सुदु वई, जयई नरवई ॥ ६३.१ ॥

चौ करिमकरभुजा ॥ ६४ ॥

चतुर्मात्रद्वयं करिमकरभुजा । यथा—

“करिमयरभुजो, उव्वदुअभुजो ॥ ६४.१ ॥

1) अप प्रकारान्तरेण द्विपदीराहेत्यत्र सजया विजयेत्यत्र सजया जयवती विजयादेवी । 2) बहुवया रेवया इत्यत्र बहुवका बहुव्या वा रेवका रेवान्नी । 3) निमजुनेत्यत्र निमजुचरि पतिगोत्रपनु मानपरि-
त्ययोः । 4) पसरत्यत्र पसरनु पन्ति अत्तलिअगनिः । 5) उअ पन्त्यत्र पइव अप्सरसो गठनपन्ताः सन्ति ।
6) सु नवेत्यत्र । स तव भुजो विभुतः पन्तिः । यो जयनि नरपन्तिः । 7) करिमेत्यत्र करिमकरभुज
रु(भी)बहुवभुज ।

१. These three words are dropped in P. २ पई B, पई P. ३ उअनपत्ता A.
४ The line is dropped in B.

चलदलाश्चन्द्रलेखा ॥ ६५ ॥

चतुर्मात्रो लघुर्दिमात्रो लघुश्च चन्द्रलेखा । यथा—

“नवचंदलेह, जिम्बं मुद्ध एह ॥ ६५.१.॥

पत्तौ मदनविलसिता ॥ ६६ ॥

पञ्चमात्रस्त्रिमात्रश्च मदनविलसिता । यथा—

“मयणविलसिअं, पाववचसिअं ॥ ६६.१ ॥

चपौ जम्भेद्विका ॥ ६७ ॥

चतुर्मात्रपञ्चमात्रौ जम्भेद्विका । यथा—

“सा तसु वेद्विऔ, सुडुं जं मेद्विऔ ॥ ६७.१ ॥

पचौ लवली ॥ ६८ ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रौ लवली । यथा—

“डअ वणावलिआ, फुडिअलवलिआ ॥ ६८.१ ॥

सप्त कला दलौ चामरपुरसुन्दरी ॥ ६९ ॥

आदौ सप्तकलास्ततो द्विमात्रो लघुचामरपुरसुन्दरी । यथा—

“अमरपुरसुंदरिहिं, भठ वरिअ सयंवरीहिं ॥ ६९.१ ॥

पचौ काञ्चनलेखा ॥ ७० ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रौ काञ्चनलेखा । यथा—

“मणिकंचणरेहिअ, सुरसुंदरि जेहिअ ॥ ७०.१ ॥

पौ चारुः ॥ ७१ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ चारुः । यथा—

“चारुचंपयरई, उअ सोईह जुअई ॥ ७१.१ ॥

तपताः पुष्पमाला ॥ ७२ ॥

त्रिमात्रपञ्चमात्रत्रिमात्राः पुष्पमाला । यथा—

1) नवेल्यत्र मुग्धा राजते इति कियादोषः । यथा मूवनचन्द्रलेखेह । 2) मयणेत्यत्र मदनविलसितं पापमयवसितम् । 3) सा तेल्यत्र सा तस्याः बेटी मुहु मेद्विका यत् । 4) उअ वेत्यत्र पदव वनावली पुष्पिलखलिका । 5) अमरेत्यत्र अमरपुरसुन्दरीभिः भटाः वृताः स्वयंवरे । 6) मणीत्यत्र मणिकान्तारा-
त्रिवा सुरसुन्दरी यथा । 7) चार्वात्यत्र चारु युवताः शोभते । एवं पश्य । [चम्पकरविः] ।

॥ जिम ०. २ जेनेदिअ ४. ३ बेदिआ ४; वेदिआ A. ४ टहु B.S.S. ५ मेदिआ ४. ६ ओ A.D.
७ साइर A. ८ जुवई A.

११ एह ललितदेह बाल । नाइ जाइफुल्लमाल ॥ ७२.१ ॥

तोमरमित्यन्ये ॥ ७२.१ ॥

एवमन्या अपि त्रिंशन्मात्रापर्यन्ता अभ्युद्धाः । अप्रसिद्धाभिधानत्वाच्च नोक्ताः ।

यदाह —

चतुर्मात्रादिकत्रिंशत्प्रान्तेरंहियुगेः पुनः ।

एकानेकैरन्तवर्णैर्यमके द्विपदी चिदुः ॥ ७२.२ ॥^१

द्विपदीप्रकरणम् ॥

गाथात्रानुक्तम् ॥ ७३ ॥

अत्र शास्त्रे यत्रोक्तं छन्दस्तद् गाथासंज्ञम् ॥ यथा —

दश धर्मं न जानन्ति धृतराष्ट्र निबोधनात् ।

मत्तः प्रमत्तं उन्मत्तः क्रुद्धः आन्तो बुभुक्षितः ॥

त्वरमाणश्च मीरुश्च लुब्धः कामीति ते दश ॥ ७३.१ ॥

अत्र त्रिभिः पदभिर्वा पादैः श्लोकः ॥ ७३.१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

द्विपदीव्यावर्णनो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

अं० १९७; उ० २८०३ ।

* *
*

१) एहेत्यत्र एषा ललितदेहा बाला ज्ञाप्यते जतिपुष्पमालेव ।

सप्तमोऽध्यायः संपूर्णः ।

अथ अष्टमोऽध्यायः ।

अथ प्रस्तारादयः षट् प्रत्ययाः ॥ १ ॥

प्रस्तार्यत इति प्रस्तारो वृत्तानां विस्तरतो विन्यासः । स आदिर्येषां प्रत्ययानां ते प्रस्तारादयः । प्रतीतिजननात्प्रत्ययास्तेऽधिक्रियन्ते । ते च षट् । यदाहुः—

प्रस्तारो नष्टमुद्दिष्टं सर्वैकादिगलक्रिया^{१)} ।

संख्या चैवाध्वयोगश्च पठेते प्रत्ययाः स्मृताः ॥ १.१ ॥

तत्र प्रस्तारमाह—

प्राक्कल्पाद्यगोऽधो लः परमुपरिसमं प्राक्
पूर्वविधिरिति समयभेदकृद्बर्जं प्रस्तारः ॥ २ ॥

तत्रायं क्रमः । पादे अर्धे छन्दसि वा यावन्तो-वर्णास्तावन्तो गुरुः प्रथमविकल्पे स्थाप्याः । यथा—समवृत्तस्य त्र्यक्षरे पादे गुरुत्रयं S S S; ततोऽस्य प्राक्कल्पस्याधो यो गुरुस्तस्याधो लघुः स्थाप्यः । ततः परमुपरिसमं स्थाप्यम् । यत्रोपरि गुरुस्तत्राधस्तादपि गुरुः यत्रोपरि लघुस्तत्राधस्तादपि लघुः । यथा—SSS, |SS; पुनः प्राक्कल्पाद्यगुरोर्धो लघुः स्थाप्यः । परमुपरिसममिति वचनात् ततः परं गुरुः स्थाप्यः । ततः स्थापितलघोः प्राक् षष्ठे पूर्वविधिरिति पूर्वस्य प्रथमविकल्पस्य सर्वगुरोर्विधिविधानम् । प्रथमविकल्पे यो वर्णः स चेह गुरुरेव । यथा—SSS, |SS, S|S, एवं सर्वलघुविकल्पं यावदयं विधिः करणीयः । यथा—SSS, |SS, S|S, ||S, S|S, |S|, S||, |||. समयभेदकृद्बर्जमिति-समयोऽभ्युपगमस्तद्भेदकारी विकल्पः” प्रस्तारक्रमायातोऽपि बर्जनीयः । संख्यायां न गणनीय इत्यर्थः । अस्य चार्धसमादाबुपयोगः ॥ २ ॥

इति समवृत्तप्रस्तारः ।

अर्धसमप्रस्तारे त्वर्धस्य प्रस्तारः कार्यः । यथा—मध्वरपादद्वयस्य सर्वगुरोः S S; S S, आद्यगुरोर्धो लघुः । ततः परमुपरिसममिति परतो गुरुत्रयं स्थाप्यम् । S; S S. पुनः प्राक्कल्पाद्यगोऽधो ल इति प्रथमपादद्वितीयगुर्वध्वरस्याधो लघुः । परतस्तु परमुपरिसममिति गुरुद्वयम् । ततः प्राक्पूर्वविधिरित्यादौ गुरुः स्थाप्यः S|; S S, अनया रीत्या सर्वलघुं यावत् षोडश भेदाः—

अथ अष्टमोऽध्यायः

१) सर्वैकदीत्यत्र एक मादौ येषां ते एकादयः ते च त्वं गडाश्च एकादिगलाः तेष्वं च ते गडाश्च तेषां क्रिया । २) उद्भेदकारी विकल्पेऽस्य अर्धसमादीनां यः प्रस्तुतः प्रस्तारः तस्य धैतस्तादृशपादकः ।

१ ततोऽस्य D. २ षष्ठे ABCDF. ३ The following table is dropped in N.

SSSS	SS S	SSS	SS
SSS	S S	SS	S
S SS	S S	S S	S
SS	S	S	

एषु प्रथम-पष्ठ-एकादश-षोडशाः समवृत्तभेदत्वेन अभ्युपगताः समवृत्तभेदकारित्वाद्दर्जनीयाः । ततः शेषाः द्वादश शुद्धार्धसमभेदाः । विषमप्रस्तारे तु पादचतुष्टयस्य प्रस्तारः कार्यः । यथा—अक्षरपादचतुष्टयस्य सर्वगुरोः (SS SS SS SS) प्राक्कल्पाद्य-गोऽधो ल इत्याद्यगुरोरधो लघुः स्थाप्यः । ततः परमुपरिसममिति परतो गुरुसप्तकं स्थाप्यम् (|SSSSSSSS) । पुनः प्रथमपादद्वितीयगुर्वक्षरसाधो लघुः परमुपरि-सममिति परतो गुरुषट्कम् । ततः प्राक् पूर्वविधिरित्यादौ गुरुः स्थाप्यः (S|SS SS SS) । अनया रीत्या सर्वलघुं यावत् पदपञ्चाशदधिकं ज्ञतद्वयं भेदाः । तेषां मध्यात् समार्धसमरूपत्वेन अभ्युपगतविषमप्रस्तारभेदकारित्वात् "प्रथमो, द्वितीयात्सप्तदशः सप्त-दशः, अन्यभेदं यावद्दर्जनीयः । ते च समुदिताः षोडश । तद्यथा—

स्थापना चैयम् ।

SSSS	SSSS	१	SSS	SSS	१३७
SSS.	SSS	१८	SS	SS	१५४
S SS	S SS	३५	S S	S S	१७१
SS	SS	५२	S	S	१८८
SS S	SS S	६९	SS	SS	२०५
S S	S S	८६	S	S	२२२
S S	S S	१०३	S	S	२३९
S	S	१२०			२५५

"अमीपां मध्ये प्रथमपष्ठैकादशषोडशाः समभेदाः । अन्ये अर्धसमभेदाः ।

१) प्रथमो द्वितीयोऽत्र प्रथमः त्याज्यः । द्वितीयादारभ्य सप्तदशः त्याज्यः । स तु मध्यापेक्षया अष्टादशः स्थात् । ततोऽपि सप्तदशः त्याज्य इति भावार्थः । २) अमीपां मध्ये प्रथमेत्यत्र अमीपां मध्ये प्रथमपष्ठै-कादशषोडशाः समभेदाः । शेषा द्वादशभेदा अक्षरपादस्थार्धसमस्य पादचतुष्टयेन अभ्युपगताः । अथ यदि अक्षरपादस्य विषमस्य पादचतुष्टये प्रसूते चतुरक्षरपादस्य समस्यैव पादद्वयत्वेन एकैको भेदोऽभ्युपगम्यते तदा एते षोडशापि समवृत्तभेदा भवन्ति । तेषां मध्ये चतुरक्षरपादस्थार्धसमस्य यदि पादद्वयत्वेनैकैको भेदोऽभ्युपगम्य पृथक् क्रियते तदा भेदा बहवो नि सन्ति । ततो अक्षरविषमप्रस्तारे समार्धसमयोगेपि अक्षरमेव पादचतुष्टयं गणनीयम् । न तु पूर्वोक्तया चतुरक्षरं पादद्वयं गणनीयम् एवं तुल्यं सर्वत्र ।

१ शु० समवृत्तभेदाः A. २ विषमवृत्तभेदाः B. ३ The word is dropped in BP. ४ उत्तरपदसदृशः BP. ५ The two words are dropped in BP.

अथ जातिप्रार्यायाः प्रस्तारो यथा—

प्रथमस्य गणस्य द्विगुरोः (५ ५) आद्यस्य गुरोरधो लघुः स्थाप्यः । ततः परमुपरिसममिति परगुरुसहितद्वितीयादिगणानामधो गुरवः स्थाप्याः । प्राक्पूर्वविधिरिति यावत्स्यः प्रथमगणे मात्रास्तावत्यो गुरुलघुक्रमेण पूरणीयाः । ततश्चतुर्मात्रतात्पूर्वगणस्य एका मात्रा प्राक् न्यसनीया । तेन द्वितीयभेदे प्रथमगणो गुर्वन्तः (१ १ ५), अन्ये तु गुर्वात्मकाः । पुनराद्यगुरोरधो लघुस्ततः परमुपरिसममिति अन्ये गणा गुर्वात्मकाः । प्राक्पूर्वविधिरिति मात्रात्रये प्रथमगणसंबन्धिन्यवशिष्टे यदि लघुपूर्वो गुरुर्दीयते तदा नौजे जः इति वचनात् समयभेदः स्यात् । ततो गुरुपूर्वो लघुर्दीयते इति तृतीयभेदे गुर्वादिः (५ १ १) प्रथमो गणः । शेषाश्च तथैव । पुनराद्यगुरोरधो लघुस्ततः परमुपरिसममिति द्वौ लघू शेषाश्च गणा गुर्वात्मकाः । प्राक्पूर्वविधिरिति एका मात्रा प्रथमगणे अवशिष्यते । सा प्राक् न्यस्येति चतुर्थे भेदे सर्वलघुः प्रथमो गणः (१ १ १ १), शेषाश्च तथैव । पुनर्द्वितीयगण-प्रथमगुरोरधो लघुः । ततः परमुपरिसममिति द्वितीयगणद्वितीयगुरुत आरभ्य सर्वे गुरवः । प्राक् पूर्वविधिरिति यदि लघुपूर्व गुरुद्वयं दीयते तदा गणनाशात्समयभेदः स्यात् । तदेतन्मा भूदिति द्वितीयगणापेक्षयैव द्वितीयगणलघोः पूर्वो लघुर्देयः । "प्रथमश्च गणः सर्वगुरुरिति पूर्वविधिना गुर्वात्मक इति द्विगुरुगुर्वन्तश्च पञ्चमे भेदे प्रथमद्वितीयौ गणौ । ततः षष्ठसप्तमाष्टमे भेदेषु क्रमेण द्वितीयतृतीयचतुर्थमेदत्तुल्यः प्रथमो गणो द्वितीयश्च गुर्वन्त एव । ततो नवमे भेदे द्वितीयगणगुरोरधो लघुः । ततः प्राक्पूर्वविधिरिति लघुपूर्वो गुरुः प्राग् देयः । तेन जगणस्तत्र संपन्नः । "प्रथमश्च गुर्वात्मकः । उपरितुल्यत्वं पुनः "परेषां स्थितमेव । यावद्विशतितमे भेदे गणद्वयं लघुरूपं संपन्नमिति "द्वितीयो गणो त्रिशत्या निष्ठितः । तृतीयगणः "चतुर्भेदः एकैको "विंशतिकृत्वोऽशीत्या निष्ठितः । चतुर्थगणः "पञ्चभेदः एकैकोऽशीतिकृत्वः चतुःशत्या निष्ठितः । पञ्चमगणश्चतुर्भेदः एकैकः चतुःशतीकृत्वः षोडशशत्या निष्ठितः । षष्ठगणो द्विभेदः एकैकः षोडशशतीकृत्वो

१) तथैव पुनरित्यत्र यथाक्रमं न्यस्ता गुर्वात्मका अन्ये इति । २) प्रथमश्च गणेत्यत्र गणस्य चतुर्मात्र-त्रिक्रिया नातो गणनाशः । यथा हि यदि पूर्व गुरुद्वयं दीयते तदा प्रथमो गणश्चिन्मात्रो द्वितीयः पञ्चमात्रः प्रथमश्चिन्मात्रो वा स्यात् । गणस्तु चतुर्मात्र एव स्थाप्य इति समयः । ३) प्रथम पाश्चात्यः ४) परेषां स्थितेत्यत्र जमेवनामम् । यथाविधमेव सर्वगुरुरूपम् । ५) चतुर्भेद इत्यत्र जगणसहितत्वात् । ६) विंशतिकृत्वो इत्यत्र विंशतितश्चतुर्भिर्गुणितशतीति । ७) पञ्चभेद इत्यत्र जगणसहितत्वात् ।

१ प्रथमगणस्य BP. २ आद्यगुरोः A ३ नौजे जः अनेकमात्रा BP. ४ प्राक् dropped in A. ५ प्रथमो गणो ABCP. ६ गुर्वादि AN ७ अवशिष्यते AQ. ८ सा च BP. ९ चतुर्भेदे N, चतुर्थभेदे O. १० द्वितीयगण dropped in A. ११ लघुपूर्वो लघुः A. १२ गणद्वयलघु O. १३ द्वितीयगणो O. १४ अशीत्या P. १५ चतुर्थगणपञ्चभेद एकैकीतिकृत्व A.

द्वात्रिंशच्छत्या निष्ठितः । सप्तमगणश्चतुर्भेदः एकैको द्वात्रिंशच्छतीकृत्यो द्वादशभिः सहस्रैः अष्टशत्युत्तरैर्निष्ठितः । अन्त्यो गुरुरेक एव । एकेन गुणितं तदेवेति तावद्भिरेव निष्ठितः । एवं निश्चितं पूर्वार्धम् । परार्धमपि गणविकल्पाभिहित्य प्रस्तारयेत् । एवमन्ये-
प्यपि मात्राछन्दःसु प्रस्तारो ज्ञेयः इति ॥ २ ॥

समवृत्तानां प्रकारान्तरेण प्रस्तारमाह—

ग्लायधोऽधो द्विर्द्विरतः ॥ ३ ॥

समवृत्तानां प्रस्तारे चिकीर्षिते प्रथमपङ्क्तौ यावत्संख्यापरिमाणमेकान्तरितावधोऽधो गुरुलघू स्थाप्यौ । अतः परं द्वितीयादिपङ्क्तिषु द्विगुणाद्विगुणा गुरवो लघवश्च अधोऽधः स्थाप्याः । यथा—ज्यक्षरे छन्दसि प्रथमपङ्क्तौ एकान्तरिताः गुरुलघवः अष्टसंख्या यावत् स्थाप्याः । द्वितीयपङ्क्तौ द्वौ द्वौ । तृतीयपङ्क्तौ चत्वारश्चत्वारः ।

इति प्रस्तार उक्तः ॥ ३ ॥

समवृत्तानां नष्टमाह—

नष्टेऽङ्गस्य दले लः सैकस्य गः ॥ ४ ॥

किञ्चिद्वृत्तं नष्टं चतुर्थे पञ्चमं वा । तत् समं यदि भवति तदा दलेऽर्धे कृते ल इति लघुर्लभ्यते । पुनर्दले लघवो लभ्यन्ते । अथ वैपम्यात् संख्या अर्धं न ददाति तदा सैकस्य गः इति सैकस्याङ्गस्य दले कृते गुरुर्लभ्यते । पुनस्तथेति नष्टवृत्तमुत्पद्यते । यथा—अत्रैव ज्यक्षरे छन्दसि पञ्चमं वृत्तं नष्टम् । पञ्च अर्धं न ददतीति सैकाः षट् तदर्धे गुरुः । पुनर्लघोऽर्धं न ददति । सैकाश्चत्वारः तदर्धे गुरुः । द्वयोरर्धमेक इति लघुरिति द्वौ गावेको लः ईदृशं पञ्चमं वृत्तं (SS) इति ॥ ४ ॥

समवृत्तनष्टविधिरुक्तः । जातीनां नष्टविधिरुच्यते—

नष्टाङ्गे गणैर्हृते शेषसंख्यो गणो देवो

राशिशेषे लब्धं सैकम् ॥ ५ ॥

नष्टस्य वृत्तस्याङ्गे स्थापिते गणैर्गणविकल्पैर्हृते यच्छेषं तत्संख्यो गणो देयः । यत्र तु राशिशेषं भवति तत्र लब्धं सैकं कार्यम् । ततः पुनस्तस्मिन्नुत्तरगणविकल्पैर्हृते शेषसंख्यो गणो देयः । यथा—आर्याप्रस्तारे एका कोटिरेकविंशतिर्लक्षाः एकविंशतिः सहस्राः द्वे शते द्वादशोत्तरे इत्येतावत्संख्यं वृत्तं नष्टं कीदृशमिति पृष्टे प्रथमगणश्चतुर्विकल्प इति चतुर्भिर्नष्टाङ्गं हरेत् । लब्धं त्रिंशच्छलास्त्रिंशत्सहस्रास्त्रीणि शतानि च्युत्तराणि शेषं चत्वारि”

1) शेष चत्वारित्यत्र अत्र नष्टाङ्गराशिर्निलेपो जातः । परंतु चतुर्भिर्भागो षट् । ततः शेष चत्वारः ।

१ नष्टाङ्गस्य N   २ पुनस्तद्वत् N   ३ उच्यते C   ४ सैका N, सैका A   ५ त्रयार्धं N
६ ददाति D   ७ इत्येष N   ८ राशिष A   ९ गण dropped in A   १० चतुर्भाग N
११ छन्दो

अथोद्दिष्टस्य संख्यापरिज्ञानार्थमाह—

उद्दिष्टेऽन्त्याल्लाद् द्विग्येकं^१ त्यजेत् ॥ ६ ॥

केनचित्प्रस्तारोक्ते वृत्ते कतिथमित्युद्दिष्टे यथा—(५५१) एवं गलेषु स्थापितेषु अन्त्याल्लादारभ्य अर्थात् "पञ्चानुपूर्व्या अथो द्विरिति द्विगुणोऽङ्कः कार्यः । ग् चेदेकं त्यजेत् । गुरोरथो द्विगुण एकोनः कार्यः । अयमर्थः—अन्त्यस्य लसाधो योऽङ्कस्तं द्विगुणयेत् । स च निराकाराया आवृत्तेरसंभवात्प्रथमातिक्रमे कारणाभावादेक एव परिशिष्टो द्विगुणीकृतो द्विको जातस्तत्तत्समादपनीय तत्पूर्वस्य गुरोरथो निधाय द्विगुणीकृत-धतुपङ्कः । स एकोनः कुंतस्त्रिकः । पुनस्तत्पूर्वस्य गुरोरथो निधाय द्विगुणीकृतः पङ्कः । स एकोनः कुंतः पञ्चकः । तदीदृशं पञ्चमं वृत्तमिति ॥ ६ ॥

अथ जातीनामुद्दिष्टमाह—

आद्यमन्त्येन हतं व्यधस्तनम् ॥ ७ ॥

स जपति कुमारपालः धीमानवनिपतिशतविभुतचरणः ।
निर्मलयशसा धयलितभुवनश्चक्रधरतुल्योजाः ॥ ७.१ ॥

केनचिदियमार्या कतिथीति पृष्टे अस्या गणान्संख्याप्य तदधश्चतुःपञ्चादिकां विकल्पसंख्यां यथासंभवं लिखेत् । ततो गणितक्रमेण आद्यमन्त्येनं हत्वा व्यधस्तनमिति तत्र दृष्टविकल्पादधस्तनान् विकल्पान् राशेर्व्यपोह्य^२ संख्यां लब्धामेतावतिथं वृत्तमिति निर्दिशेत्^३ । कथम् । अन्ते न्यस्तस्य अर्धगणस्य^४ अविरूपत्वात् एकमर्द्धमथो निधाय सप्तमगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्हिन्यात् । जातानि चत्वारि । इह दृष्टः सर्वगुहः । तस्या-धस्तनान् अन्तगुरु-आदिगुरु-सर्वलघून् त्रीन् अस्माद्राशेः पातयेत् । शेपमेकम् । पष्टथा-विरूपः । "पञ्चमे चतुर्भिर्हते अधस्तने चैकस्मिन्सर्वलघौ त्यक्ते त्रीणि । चतुर्थे पञ्चभि-र्हतेषु पञ्चदश । "अधस्तनेषु त्रिषु त्यक्तेषु द्वादश । तृतीये चतुर्भिर्हतेषु अष्टचत्वारिंशत् । त्याज्यं नास्ति । द्वितीये^५ पञ्चभिर्हतेषु त्रिषु त्यक्तेषु द्वे शते सप्तत्रिंशदधिके । प्रथमे

१) पञ्चानुपूर्व्या अथो द्विरित्यत्र लघोः प्रान्त्यस्य निधनोऽथो द्विगुणः । यदा प्राप्ते गुरुर्भवति तदा द्विगुणं भद्रं इत्यादि एकं पातयेत् । २) व्यपोह्य अपनीय । ३) अर्धगणेत्यत्र अर्धगणे हि एक-गुरुत्वात् । ४) पञ्चमे चतुर्भिर्हते अधस्तने इले पञ्चमे स्थाने यश्चतुर्लघूणोऽङ्कः स एकेन अवशिष्यताङ्केन गुण्यः । जानाश्चत्वारः । तदनन्तरम् पञ्चमे स्थाने सर्वलघुः पाश्चात्यो गतेऽस्ति भवः प्रान्त्योऽस्यामे स्थितः सर्वलघुसदस्यी चतुर्मां मध्ये निष्कासनीय । अवशिष्टाश्चतुः । ५) अधस्तनेषु इत्यत्र भद्रं प्रान्त्य-गुरुस्मिन् भवो गणतवन्धि भद्रग्रवं पातयेत् ।

१ द्विग्येकं B, द्विग्येकD, द्विग्येकं AHP. २ यथा १३३ एवं लगेतु CV, यथा ५५१ एवं लगेतु A, यथा १५१ एवं लगेतु D. ३ द्विगुणयेत् B. ४ तत्पूर्वगुरो B. ५ इत dropped in A. ६ इत पङ्क C. ७ इतः dropped in CD. ८ इतं पञ्चममिति A. ९ अन्तेन ALGEND. १० अन्तेन ADDH. ११ अधस्तान् N. १२ निर्दिशेत् B. १३ एकमर्द्धमन्ते निधाय A; एकमथो निधाय B. १४ तृतीये स्थाने B. १५ द्वितीये स्थाने B.

चतुर्भिर्हतेषु एकस्मिन् त्यक्ते नव शतानि सप्तचत्वारिंशदधिकानि । पूर्वार्द्धान्त्यार्धगणधा-
विकल्पः । सप्तमे चतुर्भिर्हतेषु सप्तत्रिंशच्छतान्यष्टाशीत्याधिकानि । त्याज्यं नास्ति । षष्ठे
द्राभ्यां हतेषु पञ्चसप्ततिः शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । त्याज्यं नास्ति । पञ्चमे चतुर्भिर्हतेषु
त्रिंशत्सहस्रास्त्रीणि शतानि चतुरचराणि । त्याज्यं नास्ति । चतुर्थे पञ्चभिर्हतेषु चतुर्षु
त्यक्तेषु लक्षमेकमेकपञ्चाशत्सहस्राः पञ्च शतानि षोडशाधिकानि । तृतीये चतुर्भिर्हतेषु
विषु त्यक्तेषु षट् लक्षाः षष्टिशतानि एकपष्ट्यधिकानि । द्वितीये पञ्चभिर्हतेषु द्वयोस्त्यक्त-
योस्त्रिंशद्विंशत्सहस्रास्त्रीणि शतानि त्र्युचराणि । प्रथमे चतुर्भिर्हतेषु त्याज्याभावादेका
कोटिरेकविंशतिर्लक्षाः एकविंशतिः सहस्राः द्वे शते द्वादशोचरे एतावन्तितीति निर्दिशेत् ।

यदाह—

गणानुदिष्टगाथायाः संस्थाप्य तदधो लिखेत् ।

चतुःपैश्चादिकां संख्यां स्थानस्थानोचितां ततः ॥ ७.२ ॥

इत्या हृत्योद्यमन्त्येन चोपरिस्थगणादधः ।

“पृथग्पृथगणेष्व्योऽथ गणसंख्यां विकल्पयेत्” ॥ ७.३ ॥

हताद्वयां चितात् तापचायदापाङ्गुस्तंभयः ।

तत्संख्यामुद्दिशेद्गाथामुद्दिष्टत्यये पुनः ॥ ७.४ ॥

एवमन्यास्तपि जातिषु यथासविकल्पं धेयम् ॥ इत्युद्दिष्टसंख्यानयनम् ॥ ७ ॥

अथ सर्वकादिगलक्रियापरिज्ञानार्थमाह—

वर्णसमानेककान्सैकानुपर्युपरि^१ निक्षिपेत्

मुक्त्वान्त्यं सर्वकादिगलक्रिया ॥ ८ ॥

वर्णसमानवर्णतुल्यान् । यान्तो वर्णास्तारवतः एककान् सैकानेकेन सहितान्
विन्यस्य उपर्युपरि^२ निक्षिपेदन्त्यं मुक्त्वा । इयं सर्वकादिगलक्रिया । सर्वगोणां
सर्वलानां एकादिगानामेकादिलानां च परिज्ञानाय क्रियाकरणमित्यर्थः । यथा चतुरधरे
छन्दसि पञ्चैकका उपर्युपरि न्यस्यन्ते ।

१ १ १ १ १ १	ततोऽधस्तनो द्वितीये क्षिप्यते । द्वितीयोऽपि तृतीये ।
१ १ १ ४ ४ ४	तृतीयोऽपि चतुर्थे । मुक्त्वान्त्यमिति वचनादन्त्यो वर्ज्यते ।
१ १ ३ ३ ६ ६	पुनरधस्तनो द्वितीये क्षिप्यते द्वितीयोऽपि तृतीये अन्त्यं
१ २ २ २ ३ ४	मुक्त्वा । पुनरधस्तनो द्वितीये क्षिप्यते । जातम् । (See
१ १ १ १ १ १	the last row in the table). अत्र प्रथममेकं सर्वगुरु

१) पृथग् पृथगणेत्यत्र पृथक् कृतं मण्डितमगम्यः । २) निरुक्तयेदित्यत्र पठगणानुसारेण
गणसंख्यां विचारयेत् । कोऽर्थः । अवशिष्यमाणगणसंख्यां हताद्वयात् पातयेत् ।

१ एतावतीभीमिनि ABP. २ चतुष्पदा CDN. ३ one हवा dropped in B. ४ चोपरिष्टग-
थात् A. ५ वायं चिता तावत् CP. ६ इत्युद्दिष्टानयनम् A. ७ उपर्युपरि क्षिपेत् CDGHN. ८ तावन्तः
CDF. ९ विनस्य B. १० उपर्युपरि क्षिपेत् BCP. ११ सर्वेनां P. १२ dropped in A.
१३ पथेष्टा B. १४ प्रथमके N.

(SSSS) । चत्वार्येकलघूनि त्रिगुरुणि (1SSS; S1SS; SS1S; SSS1) ।
 षट् द्विलघूनि द्विगुरुणि (11SS; 1S1S; S11S; 1SS1; S1S1; SSS1) ।
 चत्वारि त्रिलघूनि एकगुरुणि (111S; 11S1; 1S11; S111) । एवंमेकं सर्वलघु
 (1111;) । इयमेव सर्वैकादिगलक्रिया प्रथमपष्ठैकादशषोडशसमवृत्तहान्या व्यक्षरार्ध-
 समस्य । यथा—४, ४, ४ । अत्र चत्वारः एकलघवश्चत्वारो द्विलघवश्चत्वारित्रिलघवः ।
 एवमन्येष्वप्यर्धसमेषु ज्ञेयम् । तथा अष्टाक्षरैजातेः सर्वैकादिगलक्रिया व्यक्षरसमवृत्तहान्या
 चतुरक्षरार्धसमहान्या च व्यक्षरविषमस्य । यथा—८, २६, ५३, ६६, ५३, २६, ८ ।
 एवमन्येष्वपि विषमेषु ज्ञेयम् ॥ ८ ॥

अथ जातीनां सर्वैकादिगलक्रियामाह—

आद्यभेदानधोऽधो न्यस्य परैर्हृत्वाग्रे क्षिपेत् ॥ ९ ॥

आर्यायामाद्यगणस्य भेदान् अलघु-द्विलघु-चतुर्लघून् एकं द्वौ एकं च इत्यधः
 स्थापयित्वा परैर्द्वितीयगणभेदैः अलघु-द्विलघु-चतुर्लघुभिः एक-त्रि-एकसंख्यैः कपाट-
 संन्धिक्रमेण स्थापितैः । यथा (१, २, ११, ३, १) । पृथक् पृथक् गुणयित्वा अग्रे
 क्षिपेदिति । एकेन गुणिते जातमग्रतः स्थाप्यम् १, २, १ । अत्र "त्रिभिर्गुणितं (३, ६, ३)
 क्षिपेत् । जातं (१, ५, ७, ३) । पुनरेकेन (१, ३, १) गुणितमत्र क्षिपेत् । जातं
 (१, ५, ८, ५, १) । अत्र एको लघुः पञ्च द्विलघवः अष्टौ चतुर्लघवः पञ्च पदलघवः
 एकश्च सर्वलघुरिति । पुनरस्य राशेरनयैव दिशा तृतीयगणविकल्पैर्घाते जातस्य परस्मिन्
 राशौ क्षेपे जातं (१, ७, १९, २६, १९, ७, १) । पुनरस्य राशेरनयैव दिशा चतुर्थ-
 गणविकल्पैर्घाते जातस्य परस्मिन् राशौ क्षेपे जातं (१, १०, ४१, ९०, ११६, ९०, ४१,
 १०, १) ॥ ९ ॥

अथ संख्यामाह—

ते पिण्डिताः संख्या ॥ १० ॥

ते सर्वैकादिगलाङ्काः पिण्डिताः एकीकृताः संख्या भवन्ति । तद्यथा—अस्मिन्नेव
 चतुरक्षरे छन्दस्येकं चत्वारि षट् चत्वारि एकमिति षोडश वृत्तानि भवन्ति । एवमर्ध-
 समेषु विषमेषु मात्राच्छन्दःस्तु च ज्ञेयम् ॥ १० ॥

१ dropped in A. २ एकमेकं CS. ३ इयमेव A. ४ n dropped in A. ५ अष्ट
 भक्षरजातेः B; अष्टाक्षरजातो A. ६ लघु-द्विलघु B. ७ सन्धि dropped in B. ८ यथा
 १,१,११,१,१ A; १,१,११,२,१ B. ९ गुणयित्वा A. १० गुमितेन B. ११ त्रिभिर्गु
 त्रिभिर्गुमितं तत्र क्षिपेत् B. १२ जानं यथा B. १३ पाठेऽस्य A.

अथ प्रकारान्तरेण समवृत्तानां संख्यामाह—

वर्णसमद्विकेहृतिः समस्य ॥ ११ ॥

समवृत्तस्य पादे यावन्तो वर्णास्तावतां द्विकानामन्योऽन्यघातः समवृत्तानां संख्या । तत्र उक्तायां द्विकस्यान्योऽन्यघातो न संभवतीति द्विभेदेव । अत्युक्ता द्विकद्वयघाते चतुर्भेदा । मध्या द्विकत्रयघाते अष्टभेदा । प्रतिष्ठा द्विकचतुष्टयघाते षोडशभेदा । एवं यावदुत्कृतेः पङ्क्तिशतेः द्विकानामन्योऽन्यघाते पट् कोट्यः एकसप्ततिर्लक्षाः अष्टौ सहस्रा-
ण्यष्टौ शतानि चतुःषष्टयधिकानि ॥ ११ ॥

ते द्विगुणा द्विहीनाः सर्वे ॥ १२ ॥

ते विवक्षितजातिभेदा द्विगुणा द्विहीनाः उक्तादयो विवक्षितजातिपर्यन्ताः सर्वे भेदा भवन्ति । "यथा उत्कृतिभेदाः एव द्विगुणा द्विहीनाः सर्वजातिभेदास्त्रयोदश कोट्यः द्वाचत्वारिंशद्विहस्तः सप्तदशसहस्राः सप्तशतानि पङ्क्तिशतधिकानि भवन्ति । यथा वा गायत्र्यां चतुःषष्टिर्भेदा द्विगुणा द्विहीना गायत्रीपर्यन्ताः पङ्क्तिशतधिकं शतमुक्तादिजाति-
भेदा भवन्ति । एवमन्यास्त्रयि वाच्यम् ॥ १२ ॥

अथ प्रकारान्तरेण अर्धसमसंख्यामाह—

समकृती राश्यूना अर्धसमस्य ॥ १३ ॥

सममिति समवृत्तसंख्योच्यते । तस्य कृतिर्वर्गः । सा राश्यूना समवृत्तसंख्या-
हीना । अयमर्थः । समवृत्तसंख्यागुणिता समवृत्तसंख्या राश्यूना अर्धसमस्य संख्या भवति । यथा चतुरक्षरसमवृत्तसंख्या षोडश । तत्कृतिर्द्वे शते पट्पञ्चाशदधिके समार्ध-
समभेदाः । ते राश्यूनाः शुद्धार्धसमस्य संख्या भवन्ति । द्वे शते चत्वारिंशदधिके ॥ १३ ॥

अथ प्रकारान्तरेण विषमवृत्तसंख्यामाह—

"तत्कृतिर्विषमस्य ॥ १४ ॥

तस्याः समकृतेः कृती राश्यूना विषमवृत्तस्य संख्या । यथा—अस्मिन्नेव चतुरक्षरे छन्दसि समकृतिर्द्वे शते पट्पञ्चाशदधिके । तस्याः कृतिः पञ्चपष्टिः सहस्राः पञ्च शतानि पट्त्रिंशदधिकानि समार्धसमविषमसंख्या । अस्यां समार्धसमराश्यूनायां पञ्चपष्टिः सहस्राः द्वे शते अशीत्यधिके ॥ १४ ॥

१) यथोक्तभेदाः एतेष्वथ उत्कृतिभेदाः ६०१०८८६४ द्विगुणं गुणने १३४२१०७२८ द्विहीना १३४२१०७२६ । २) तत्कृतिरित्यत्र चतुरक्षरसमराशिः १६ चतुरक्षराधेसमराशिः २४०; द्वयो राश्यो-
र्मिलितयोः २५६ एष राशिः ६५५३६ एवस्मात् पात्यते । ततः चतुरक्षरपादस्य विषमवृत्तस्य प्रसारमख्या ६५६८० रूपा भवन्ति । सर्वगुरु ३ द्रिष्टु १० चतुर्लघु ४१ षट् लघु ९० अष्टलघु ११६ दशलघु ९० द्वादशलघु ४१ चतुर्दशलघु १० षोडशलघु १ । अष्टमोऽध्यायः संपूर्णः ॥ इति छन्दोऽनुशासनस्य छन्दश्च-
मप्यपराद्वयस्य पर्यायाः संपूर्णाः । संवत् १६५९ वर्षे वैशाखशुद्धि १५ दिने लिखिताः ॥ ५० रमचन्द्रगणनिः ।

१ समवृत्तसंख्यामाह B. २ द्विकहृति D. ३ द्विगुणद्विहीना N; द्विगुण dropped in A.
४ सर्वभेदाः O. ५ द्विचत्वारिंशद्विहस्तः BC; द्वाच- लक्ष्याः A. ६ सप्तदश सहस्रानि A. ७ च A.
८ चतु षष्टिभेदाः BX. ९ अर्धयमसंख्या B १० विषमवृत्तसंख्या A.

अथ मात्रावृत्तानां प्रकारान्तरेण संख्यामाह—

विकल्पहतिर्मात्रावृत्तानाम् ॥ १५ ॥

मात्रावृत्ते या गणविकल्पसंख्या सा अन्योऽन्यहता मात्रावृत्तस्य संख्या भवति ।
सा च यथास्थानं प्रागेरोदाहृता ॥ १५ ॥

अथ मात्राविकल्पानां संख्यामाह—

अङ्कान्त्योपान्त्ययोगः परे परे मात्राणाम् ॥ १६ ॥

अङ्कानामेक्यादीनां यौ अन्त्यौपान्त्यौ तयोर्योगः परस्परमीलनं परे परे स्थाने
न्यस्ता मात्राणां संख्या भवति । यथा—त्रैरूपोरन्त्योपान्त्ययोर्योगे त्रयः परस्थाने न्यस्ता-
यिमात्रस्य विकल्पसंख्या । द्विरुत्रैरूपोर्योगे पञ्च परे स्थाने न्यस्ताश्चतुर्मात्रस्य विकल्प-
संख्या । पञ्चरुत्रैरूपोर्योगेऽष्टौ परे स्थाने न्यस्ताः पञ्चमात्रस्य विकल्पसंख्या । अष्टरु-
पञ्चरूपोर्योगे त्रयोदश परे स्थाने न्यस्ताः षण्मात्रस्य विकल्पसंख्या । त्रयोदशरूपैरूपो-
र्योगे एकरिंशतिः परे स्थाने न्यस्ताः सप्तमात्रस्य विकल्पसंख्या । एकरिंशतिरूपैरूपो-
र्योगे चतुस्त्रिंशत्परे स्थाने न्यस्ताः जष्टमात्रस्य विकल्पसंख्या । स्थापना—१ । २ । ३ ।
५ । ८ । १३ । २१ । ३४ । एतच्चरत्तापि ॥ १६ ॥

अथाध्ययोगमाह—

द्विप्रानेकाध्ययोगः ॥ १७ ॥

दिग्वा दिगुणा एकेन रूपेण हीना संख्या अध्ययोगो भूमिमानं भवति । अथधरे
छन्दसि ऋष्टौ प्रस्ताराः । ते दिगुणिताः षोडश । तत्र एकस्मिन् पातिते पञ्चदश । पञ्च-
दशाङ्गुलायां भुवि अथधरं छन्दः प्रस्तार्यते । एकमङ्गुलं ऋणं नापष्टभ्यते । एकं चान्तरालं
ग्राह्यमानम् । इह च प्रस्तारसंख्ययोरेवोपयोगो नष्टादयस्त्रयधिरमात्रम् । अध्ययोगस्तु
पृष्ठोच्छानुविधायित्वेन अनियतः । न च क्षेत्रनिषेधे फलमस्ति इति निरूपयोगः ।
प्राग्विधानुसरणाच्चास्मिन्निर्दिष्टः ॥ १७ ॥

इत्थानार्थश्रीहिमचन्द्रविरचितायां त्योपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

प्रस्तारादिव्यामर्णनो नामाष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ८ ॥

संपूर्णं छन्दोऽनुशासनमिति ।

ग्रंथग्रं २०५ ॥ उभयग्रं० श्लोकसंख्या ३००८ ॥

परिशिष्टम् ।

जानाश्रयी-उन्दोग्रन्यान्तर्गत-प्राकृतवृत्तवर्णनम् ।

INTRODUCTORY NOTE

Janashraya is an old work on Sanskrit metres composed by some Pandit at the court of King Janasraya, who is generally identified with Madhavavarman I of the Vishukundin dynasty who ruled over the districts of Krishna and Godavari towards the end of the sixth century A.D. The work consists of six chapters which respectively deal with the Samjnas, the Visama Vrttas, the Aśhasatna Vrttas, the Sama Vrttas, the Matra Vrttas and the Prakriyas such as the Prastāna and others. The Matra Vrttas in the fifth chapter are defined under four different heads or Prakaranas, namely, the Vaitaliya, the Matrasamaka, the Ārya, and the miscellaneous. Among these the last is the most important one for the history of ancient Prakrit prosody it consists of Sūtras 45 to 75, which describe about nineteen metres of which eleven are strophic, the others being single ones. These are defined and illustrated as Sanskrit metres, but the commentator tells us that they are 'a few *Jānis* current among the people'. Many of these metres with their names are found in Virahanka's *Vṛttajalūsanuccaya* and ought to leave no doubt that they are old metres which properly belong to the Prakrit prosody. In the Ārya Prakaraṇa too, there are two or three new varieties, most important among them is the Gītika which played a very important part in the construction of strophic metres and had retained its peculiarities for a long period during which it was very popular with the poets (as the diminutive termination *ika* in its name suggests), until Hemacandra formally obliterated the difference between it and the Gīti. Hemacandra, as a matter of fact, has treated the Gītika as a kind of the Gīti, giving different names to its three varieties, probably following his great predecessor Svayambhu in this respect.

■ I have published this portion of the *Janashraya*, namely Sūtras 39 to 44 from the Ārya Prakaraṇa and 45 to 75 from the last Prakaraṇa, with an exhaustive introduction in the *Sardhasatābdī* Volume of the Bombay Asiatic Society, Bombay 1957 but I am reproducing it here owing to its importance for the Prakrit metres whose origin and development I have tried to trace in the introduction to the present volume of Hemacandra's *Chandroddeshas*. As said in the abovementioned

article, I have generally followed the Trivandrum edition of the work; but now and then I have adopted the readings mentioned in the foot-notes of that edition and given from the three manuscripts on which the edition is based, designated as *Li*, *Lha* and *gu*. Where no help could be obtained either from the readings adopted in the edition or from those noted in the foot-notes, I have suggested emendations, showing the readings of the edition (ed.) or of the manuscripts, as the case may be, in the foot-notes. Words or letters newly added by me to complete the sense are shown in the rectangular brackets.

3. *Jānāstrayī* has made use of eighteen different Mātrā or Varna Gaṇas for its definitions of metres, employing a double set of symbols to convey them. I have discussed these along with those employed by another work on Sanskrit metres, namely, the *Ratnamafjūṣa*, in the introduction, paras 3-5. Here in the following portion, only the following are used :-

आ - आकार (आन्वत्) = *aii*; इ - इकार (विभातिह) = *isi*; ई - ईकार (धीवराइ) = *sis*;
 इ - ककार (विभातिह) = *isi*; इ - दकार (नचरनिह) = *iii*; इ - वकार (वैधी स्वत्) = *ssi*; इ - भकार
 = *s*; इ - यकार (कमलिनीय) = *iii*; इ - सकार (गहात्) = *ss*; इ - हकार = *i*.

(*i* signifies a short letter or one Mātrā; *s* signifies a long letter or two Mātrās.)

4. At the end of the text I am reproducing also the translation of it from the abovementioned article in the *Sārdhasatibdi* 'Volume owing to the somewhat obscure nature of terms employed here. I am thankful to the authorities of the Society for giving me permission to reproduce the portions of that article here.

ज्ञानाश्रयी-उन्दोविचिगत-पञ्चमाध्यायसूत्राणि ३९-७५

वामनिकाये पद्ये इः ॥ ५.३९ ॥

आर्याया आयेऽप्यर्थे पद्ये गणो लघुवेव केवलो भवति चेत्, वामनिका नाम भवति ।

यथा-

प्रविततवाररुक्मुदे गतमेघे शरदि सौम्ये च ।

चन्द्रो विभाति संप्रति हंस इव नमःसरस्येयः ॥ ५.३९.१ ॥

गीतिरन्ये दि वा ॥ ५.४० ॥

आर्याया अन्येऽप्यर्थे पद्ये गणो दकार इकारो वा भवति चेत्, गीतिर्नाम भवति ।

यथा—

.. भ्रमदलिकुल[कल]विरुतप्रविततकमला विमान्ति कमलिन्यः ।
भासुरमरकतमणिनिभकोमलमृदुचारुवर्णसंलुचाः ॥ ५.४०.१ ॥

ध्रुवोभयोर्नी ॥ ५.४१ ॥

सैव गीतिश्चतुर्थे गणे यतिरुभयोरर्धयोर्भवति चेत्, ध्रुवा नाम भवति । यथा—

ललनाननानि नीलालकानि ललितानि [लोलनयनानि] ।
राजन्ति बन्धुजीवाधराणि रतिभोगसारसहितानि ॥ ५.४१.१ ॥

गीतिका सप्तमो यी वा ॥ ५.४२ ॥

सैव गीतिगीतिका नाम भवति सप्तमो गणो यकार ईकारो वा भवति चेत् । यथा—

त्वामिह धैव्यं मन्ये विचित्रधर्मार्थकामसंधयासु ।
यस्य चरितं तव मत्तं विद्वज्जनबलभासु गीतिकासु ॥ ५.४२.१ ॥

कचित् तृतीयश्च, पञ्चमोऽपि ॥ ५.४३ ॥

कचित् प्रयोगान्तरे उभयोरप्यर्धयोस्तृतीयश्च पञ्चमश्च गणो यकार ईकारो वा भवति ।

अपि शब्दादेकस्मिन्नप्यर्धे भवति । प्रयोगे कनः कार्यः ॥ ५.४३ ॥

पूर्णार्थार्यागीतिः ॥ ५.४४ ॥

सैव गीतिः पूर्णार्था आर्यागीतिर्नाम भवति । यथा—

एतत्तद्भुजयुगलं मन्दरगिरिमित्तिघट्टिताङ्गवलयम् ।
अस्ति तुमुलशरपादितवर्मं दधिरारागसंभृतवर्म ॥ ५.४४.१ ॥

इत्यार्याप्रकरणम् ।

आर्याजातिः सोपजातिरुक्ता । इदानीमन्याश्च काश्चिज्जातयो लोके प्रचरन्त्यो वक्ष्यन्ते ।

.. प्रतिपादं पञ्चार्थं च गलितम् ॥ ५.४५ ॥

पञ्च गणा गणस्यार्थं च पादे पादे भवन्ति चेत्, गलितं नाम भवति । यथा—

न सरसि किं त्वदीरि-शर-भासुर-त्तानाम्,
अटवीषु चोत्र-केसरि-शरभासु-रत्तानाम् ।
अथवा वसन्तदृष्ट्या निशातदन्तस्य,
प्रतर्वाधाय शरविशा तदन्तस्य ॥ ५.४५.१ ॥

चत्वारो निर्धायिका ॥ ५.४६ ॥

चत्वारो गणाः प्रतिपादं भवन्ति चेत्, निर्धायिका नाम भवति ॥ ५.४६ ॥

१ मरक ed. २ ललनावनानि ed. ३ धन्यो ed. ४ मन्यो ed. ५ अस्ति तुमुलशरपादितवर्म
ed; (तन्म for कर्म-कर्म). ६ वसन्तकस्य दृष्ट्या (कर्म), अथवा वसन्तकस्य दृष्ट्या-Ratnamājūsī.
७ प्राप्ता बोपाय Ratnamājūsī.

यी वान्त्यः ॥ ५.४७ ॥

अन्त्यो गणश्चतुर्णां पादानां निर्घायिकाया यकारो वा ईकारो वा भवति ॥ ५.४७ ॥

क्व तृतीयः ॥ ५.४८ ॥

तस्याः निर्घायिकायाः प्रतिपादं तृतीयो गणः प्रायेण ककारो भवति । यथा—

वाले वालेन्दुखण्डघारिणा,

क्रोधाद् दग्धोऽपि मन्मथाघमः ।

सकलं लोकं हि चण्डमानसो,

निशितैर्यागैर्मिनत्ति ममैस्तु ॥ ५.४८.१ ॥

पञ्च नर्कुटकम् ॥ ५.४९ ॥

प्रतिपादं पञ्च गणा भवन्ति चेत्, नर्कुटकं नाम भवति ।

[यी चा द्वितीयतृतीयौ ॥ ५.५० ॥]

तस्येव नर्कुटकस्य द्वितीयतृतीयगणौ यकार ईकारो वा भवतः ॥ ५.५० ॥

तृतीयो य वा ॥ ५.५१ ॥

तस्येव नर्कुटकस्य तृतीयो गणो वकारो वा भवति । यथा—

उपरि विपूतमसनिर्कैरं प्रवरसुरभितं,

ध्वजभुजङ्गयक्रमदता वहनकणमुचा ।

धवलितमिन्दुखण्डकिरणैः क्षरदमृतलवैः,

कपिशमयूखमिध्रतिमिरं नयनमयतु यः ॥ ५.५१.१ ॥

इदं "घरं विजृम्भमाणः कुमुदानन्दः,

स तु नयनीतपिण्डसदृशस्तिमिरविमयनः ।

रत्ननिर्धरोऽप्युपेति क्षनकैर्मोहनं नीलं",

सरस इव [च सरो] नीलं [सु] विपुलं हंसः ॥ ५.५१.२ ॥

पङ्कधिकाक्षरा ॥ ५.५२ ॥

प्रतिपादं षट् गणा भवन्ति चेत्, अधिकाक्षरा नाम भवति ॥ ५.५२ ॥

युङ् न क् ॥ ५.५३ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः प्रतिपादं युग् गणः ककारो न भवति ॥ ५.५३ ॥

क्व तृतीयः ॥ ५.५४ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः प्रतिपादं तृतीयो गणः ककार एव भवति ॥ ५.५४ ॥

८ नर्कुटम् ed. (नर्कुटक-स, नर्कुटम्-क). ९ नवको ed. १० नर्कुटकम्-क,
११ निरुप्रवर्तुर्भवति ed. १२ इदं वर एव नर्कुटम् ed. १३ रत्ननीधरो ed. १४ नीलं ed.

यी चान्त्यः ॥ ५.५५ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः प्रतिपादमन्त्रो गणो यकार ईकारो वा भवति ॥ ५.५५ ॥

क्वचिदाद्योऽपि ॥ ५.५६ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः क्वचित् प्रयोगान्तरे आद्योऽपि गणो यकार ईकारो वा भवति ।

यथा—

विकसितनीलोत्पलैश्चिंतं मदनबाणदीपनं,
धूर्ध्वमधुचपकातिशायिनं द्रवितमुखसमर्पितम् ।
सुतनु निवेवितंबतो[ऽधरं] तनुतरंगविह्वलं,
न^{१६} च वागधिकाक्षरा तंथा श्रुतिमनोऽमिनन्दिनी ॥ ५.५६.१ ॥

शीर्षकं गीतिकापरा ॥ ५.५७ ॥

सैवाधिकाक्षरा गीतिकापरा भवति चेत्, शीर्षकं नाम भवति । यथा—

विचरन्ति महेन्द्रगोपका नीलशाङ्गुलश्रियः,
स्तोकं ग्रहचन्द्रभास्करांश्छादयन्ति नीरवाः ।
मेघोर्दरचारिणी च विलसति तटित् समन्ततः,
प्रणदन्ति यनस्थलीषु मुदितमनसश्च चातराः ॥
कुटुबकुसुमाधिवासिताः सिलिन्ध्रकन्दलवनान्तसेविनश्च ।
वान्ति पयनाः प्रयासिनां कुर्वन्ति च सौख्यकानि मानसानि ॥ ५.५७.१ ॥

एकैकवृद्ध्या ललित-सुभद्रा-विद्रुम-वंशपत्र-कुञ्जर-पुष्पदन्त-मालाः ॥ ५.५८ ॥

इत्येवंनामकानि सप्त शीर्षकाणि भवन्ति । तत्र ललितस्य पादः सप्त गणा भवन्ति, अन्ते गीतिका च । सुभद्राया अष्टौ, अन्ते गीतिका च । एवं शेषाणि शीर्षकाणि एकैकवृद्ध्या वेद्यानि ॥ ५.५८ ॥

निर्घायिकामध्यं त्रिकलयम् ॥ ५.५९ ॥

उक्तप्रकारं शीर्षकं निर्घायिकामध्यं भवति चेत्, त्रिकलयं नाम भवति । आदानधिकाक्षरा न्ये निर्घायिका अन्ते गीतिरा एवमेतास्त्रिकलयमिति ॥ यथा—

विकसितकुसुमं निदागमे [पूर्णं] चन्द्रबोधितं,
संफोषमुपति पद्मं धमरं येष सौत्सुक्यः ।
मिनदन्ति मनोहराणि केदारेदरमंस्थिताः,
फान्तासद्गिता विचिन्त्य किमपि कलहंससारमाः ॥

शार्दूलरुदैरिवेन्द्रगोपकैः,

पुणोर्विभान्ति च चन्द्रुर्जीविनाः ।

शक्यं इव [च] विनीर्णतारका,

विमसितकुसुमा विभान्ति शीर्षकाः ।

संसृज्छदमकरन्दमुद्रिहाय कुसुमातिपातिलोलुपानि ।

मधुकरकुलानि सादरं ध्रयन्ति कुमुदानि रेणुपाण्डराणि ॥ ५.५९.१ ॥

गणास्त्रयो भङ्गद्विपदी ॥ ५.६० ॥

त्रयो गणाः प्रतिपाद भवन्ति चेत्, भङ्गद्विपदी नाम भवति । गणाधिकारे वर्तमाने पुनर्गणग्रहण चतुर्लघूना पञ्चलघूना च सरेषा गणानां चाभेदेन ग्रहणार्थम् । इतरथा हि चतुर्लघूनामेव ग्रहणं स्यात् ॥ ५.६० ॥

चत्वारः पञ्च पद सप्त वा ॥ ५.६१ ॥

तस्या भङ्गद्विपद्या न केवलं त्रय एव गणा भवन्ति । चत्वारो वा पञ्च वा पद वा सप्त वा भवन्ति ॥ ५.६१ ॥

भान्ते वा ॥ ५.६२ ॥

तस्या भङ्गद्विपद्याः प्रतिपाद गुरुरन्ते भवति वा न वा ॥ ५.६२ ॥

त्रिंशद्वा परमा ॥ ५.६३ ॥

त्रिंशद्वचो यस्या भङ्गद्विपद्या सा भवति त्रिंशद्वा परमा अधिका भङ्गद्विपदी । ततः सर्वाभ्यो भङ्गद्विपदीभ्यो या परमा सा त्रिंशद्वा भवति । तदधिका नास्ति ॥ ५.६३ ॥

द्विपदी गीतिकापरा ॥ ५.६४ ॥

सैव भङ्गद्विपदी द्विपदीत्युच्यते गीतिकापरा भवति चेत् । उदाहरणम्—

क्षीणमश्वु वापीषु सरित्तु च सांप्रतं,

रक्ष्यमाणं बहुधनमिव भाग्यविपर्यये ।

तत्तपांस्तुरेया च विष्णुऋचनद्रुमा,

रश्मिचोरमातेयं मही परितप्यते ॥

भवतीदृति धनासहं गात्रं महिषस्य घमंमूर्च्छितस्य ।

बहुपोष्यवाटपरिजनं शूद्रतन्मित्रातुर निरुचमस्य ॥ ५.६४.१ ॥

इयमपरा द्विपदी—

कदणास्त्र निष्कल्पेन वायुना,

शिपुगार[ण] चारणवानगन्धिना ।

चहुमल्लभ [चहुम] विप्रयोजितो,

जनमानसं जनधरताय द्रुवते ॥

अधुना मधुकरवन्धुना वन्धूकेन सरजस्ककेसरेण ।

भवतेव जगद्धन्धुना कुलमण्डन मण्डितानि भूष्यलानि ॥ ५.६४.२ ॥

कचिद्विदारी मध्ये ॥ ५.६५ ॥

कचिद्वियोगान्तरे भङ्गद्विपदीगीतिकयोर्मध्ये विदारी भवति । विदारीलक्षणमुत्तरत्र वक्ष्यति ।

यथा—

अभिनवकन्दलीकुसुमकेसरलोलैर्वरस्थलीमुखाः,

कुसुमितकुटैजसुरभिपरामयिराजितसानुकाननाः^१ ।

समदमयूरमधुरैकेकारषपूरितकन्दरोदराः,

ससलिलमुखरजलदमलिना गिरयो रमयन्ति मानसम् ॥

केतनसूचिभिदा मक्ता,

वकुलरजांसि समुद्रहता ।

अभिमुखदयितजनोऽपि जनः,

सोत्सुक एव यलात् क्रियते ॥

अधनुष्मातपरेणुना, करेणुनाथमलिनेन तोयदेन ।

उपगिरिसुदन्तविद्युता सकलं जगद्वर्षते मनोभयाय ॥ ५.६५.१ ॥

विदारी भान्ताश्चतुर्दश लघवः ॥ ५.६६ ॥

[गुर्वन्ताश्चतुर्दश लघवः] प्रतिपाद भवन्ति चेत्, विदारी नाम भवति ॥ ५.६६ ॥

मिश्रः पञ्चमः प्रायः ॥ ५.६७ ॥

तस्या विदार्याः प्रतिपाद पञ्चमो लघु पूर्वेण वा लघुना परेण वा मिश्रो गुरुर्भवति प्रायः ॥ ५.६७ ॥ ।

उपान्त्ये आ ॥ ५.६८ ॥

प्रायः इति वर्तते । तस्या विदार्याः प्रतिपादमन्त्यस्य समीपे प्राय औकारो भवति । अ[न्य]गनियमः ।

सायसुरभिरजधूसरया, श्रुमुमलयानिलशपित्तया ।

कामिजनो नयमालिकया, विगलितमानमनाः क्रियते ॥

• त्रयोविंशतिर्भट्टरासकम् ॥ ५.६९ ॥

भान्ता इति तु वर्तते । गुर्वन्ताश्चतुर्विंशत्यस्य यदेष्ट मिश्रिता भवन्ति चेत्, भट्टरासकं नाम भवति ॥ ५.६९ ॥

११ क्रीतापर-ed. १२ गुटच ed. १३ नमुमलयानिलशपित्तया ed. १४ उपान्त्ये mss; एउपान्त्य. ed.
१५ एकाद्ये ed. १६ यूपित्तया ed. १७ यरुपि mss.

द्वादशावलम्बनम् ॥ ५.७० ॥

[द्वादश लघवः प्रतिपादं भवन्ति चेत्, अवलम्बनं नाम भवति ।]

[सोऽन्ते] ॥ ५.७१ ॥

तस्य प्रतिपादमन्ते प्रायः सँकारो भवति ॥ ५.७१ ॥

उभे रासकम् ॥ ५.७२ ॥

उभे भङ्गुरासकावलम्बने सहिते रासकमित्युच्यते । यथा—

कँथं याहुमूलनिकदेशनिवेशितानि,

गूढसेऽद्य वसनेन किमङ्ग नखक्षतानि ।

लक्ष्मङ्गनालिङ्गनलङ्गमनङ्गसाक्षि,

हृष्येलेहमा तव भरति तृतीयमिवेदमक्षि ॥

दशनव[ल]-मँचितेन, क्षतजलवाक्कणितेन ।

होभिर्तेर्बोधरेण, त्यमसि विलासधरे[ण] ॥ ५.७२.१ ॥

गाथा ॥ ५.७३ ॥

गायेदानीं कथ्यते ॥ ५.७३ ॥

सार्पि ॥ ५.७४ ॥

सा च गाथा आर्पति हेया । ऋपरेवेयमित्यर्पि । पञ्चस्वनुष्टुपादिजगत्सन्तेषु सा गाथा भवति ॥ ५.७४ ॥

पादैश्चतुर्भिः पङ्क्तिर्वा ॥ ५.७५ ॥

सा गाथा चतुर्भिर्वा पङ्क्तिर्वा पादैः स्रजार्तायैर्वा विजार्तायैर्वा भवति । यथा—

पश्यसि पश्यसि परदोषमात्मदोषे न पश्यसि ।

मतीरमथ धर्मं च कुलं च हित्वा किं किं हससि ॥ ५.७५.१ ॥

दश धर्मं न जानन्ति धृतराष्ट्रं नियोध तान् ।

मत्तः प्रमत्त उन्मत्तः धान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः ।

त्यरमाणश्च भीतश्च कामी चोरश्च ते दश ॥ ५.७५.२ ॥

इति जानाश्रय्यां छन्दोविचित्यां जात्यध्यायः पञ्चमः समाप्तः ॥

'I regard you fortunate, whose deeds are highly valued in the pretty songs which are dear to learned men and which are based on wonderful (topics pertaining to) Dharma, Artha and Kāma'. 42. 1.

Sometimes, even the third and also the fifth (Gaṇa is so). 43.

Sometimes, in an alternative employment, even the third and also the fifth Gaṇa in both the halves are either *yalāra* (1113) or *ilāra* (111). By the word *api* (it is suggested that) this happens even in one half (only). Efforts should be made for (finding out) such an employment.

When the half is made whole it is called Āryāgiti. 44.

That same Giti is called Āryāgiti when its half (Gaṇa i. e., the 8th) is made whole. As:-

'This is that pair of arms, whose armlets have been rubbed against the walls of the Mandara mountain, whose armour is torn by the fierce arrows and whose shield is tinged with the redness of blood'. 44. 1.

Here ends the section on Āryā.

The Jāti called Āryā together with its sub-divisions is defined. Now hereafter, some other Jātis which are in vogue among the people shall be defined.

(That metre is called) Galita when there are five and a half (Gaṇas) in every Pāda. 45.

If there are five full Gaṇas and a half of it more, the metro is called Galita. As:-

'Do you not remember the flashes (bhāsuratā) of the arrows discharged by you, when they devoured the lives of fierce lions and Śarabhas in the forest ... .. ?

(If there are) four (Gaṇas in each Pāda) it is Nirdhāyikā. 46.

If there are four Gaṇas in each Pāda it is called Nirdhāyikā.

Its last (Gaṇa) is either 7 or 1. 47.

The last Gaṇa of all the four Pādas of Nirdhāyikā is either *yalāra* (1113) or *ilāra* (111).

k is the third. 48.

The third Gaṇa in every Pāda of that Nirdhāyikā is generally a *kalāra* (111). As:-

'The wicked Manmatha (God of Love) of fearful intentions strikes all people with sharp arrows at their vitals, even though he was angrily burnt to ashes by the wearer of the young crescent moon, oh young girl.'

speech containing many letters is not so gladdening to the ear and the mind (as this lip).'

(Note :—The adjectives of *adhara*, which is evidently meant, are intended to be applicable to both the *adhara* and the *madhu*, yet the qualities of the former excel those of the latter, as said in the first adjective in the second line. The blue lotuses in the case of the *adhara* are the dark-blue glances from the half-closed eyes of the girl. In the end, the speaker says that the profuse words of love from the mouth of the fair one are not so delightful as her lower lip when it is in the lover's mouth, though this latter makes her absolutely silent and unexpressive of her love.)

(It is) a *Śiṣṭaka*, when followed by a *Gitikā*. 57.

If this same *Adhikākṣarā* has a *Gitikā* immediately following it, it is called a *Śiṣṭaka*. As :—

'The red insects which are the beauty of the green verdure, move about; the rain-clouds slightly cover the planets, the moon and the sun. Now the lightning moving in the interior of the cloud flashes all around and then the *Cātaka* birds raise their notes in the sylvan regions, with delighted minds.

And then, as soon as the winds begin to blow, surcharged with the fragrance of the *Kutaja* flowers, gently embracing the tops of the beds of the sprouts of the *Silindhra* flowers, so soon they make the minds of the journeying lovers uneasy'.

By the addition of one (*Gaṇa*) each time (are obtained) *Lalita*, *Subhadrā*, *Vidrūma*, *Vamśapatra*, *Kuñjara*, *Puṣpadanta* and *Mālā* (*Śiṣṭakas*). 58.

There take place seven *Śiṣṭakas* as named above. Among them, seven *Gaṇas* make the *Pada* of *Lalita* and there is a *Gitikā* at the end; eight *Gaṇas* make that of *Subhadrā* and a *Gitikā* at the end. Thus the remaining *Śiṣṭakas* should be known by the addition of one *Gaṇa* every time.

It is a *Trikalaya* when it has a *Nirdhāyikā* in the middle. 59.

If the *Śiṣṭaka* as described above has a *Nirdhāyikā* in the middle of it, it is called a *Trikalaya*. Thus in short, first an *Adhikākṣarā*, then a *Nirdhāyikā* in the middle, (and) finally a *Gitikā* at the end, these three form a *Trikalaya*. As :—

'At the advent of the night, the day-lotus which had its flower open, now closes itself, being oppressed by the full moon. This bee has

become uneasy.' The Kalahāṁsas and the Śārasas accompanied by their mates, raise their pleasant voices, being stationed in the inside of the Kēdāras and thinking about something.

Here, the Bandhujīvaka trees appear very charming with their flowers looking like the Indra-gopa insects mounted upon the green verdure. There, the Śīrṣaka plants with their open flowers resemble the nights bespangled with stars.

The swarms of bees, having left behind them the juice of the Saptacchada flowers and being extremely greedy, after neglecting (other) flowers, fondly resort to the night lotuses, turned whitish with their pollen. 59. 1.

Three Gaṇas (make a Pāda of a) Bhaṅga-dvipadī, 60.

If there are three Gaṇas in each Pāda, it (i. e., the metre) is called Bhaṅgadvipadī. The mention of a Gaṇa again (in the Sūtra), even when the governing word gaṇa is still available (from Sūtra 15), is meant for the adoption of all the Gaṇas, whether the Caturmātras or the Pañcamātras, without any distinction. Otherwise, the Caturmātras alone (which are meant by the word gaṇa in Sūtra 15) would have been available.

Or four, or five or six or seven (Gaṇas make its Pāda). 61.

Of that Bhaṅga-dvipadī, there are not merely three, but also four, five, six or even seven Gaṇas.

A h (i. e., a long letter) stands optionally at its end. 62.

Of that Bhaṅga-dvipadī, a long letter may or may not be at the end of every Pāda.

The longest (among them) contains 30 h (i. e., short letters). 63.

That Bhaṅga-dvipadī which has thirty short letters (i. e., Mātrās) is the last, the longest, among them. Hence the one which is longer than all the other Bhaṅga-dvipadīs, contains thirty Mātrās. There does not exist any which is longer than that. Note h or a *laghu* signifies both a short letter and an akṣara Mātrā; see Introductory, Note, para 3.

It is (called) = Dvipadī, when a Gitikā follows it immediately. 64.

That same Bhaṅga-dvipadī is called Dvipadī, if it is immediately followed by a Gitikā. Illustration :-

'The water in wells and rivers is now exhausted like the ample treasure, though well protected, at the (evil) turn of one's fortune.

And this earth, with the forest trees completely dried up and its dust well heated, pines away like the mother of an imprisoned thief.

The body of the wild buffalo, who is oppressed by heat, droops down, being unable to bear any exertion, like the troubled household affairs, which require the feeding of many children and dependents, in the case of an idle man.' 64. 1.

Here is another Dvipadi :-

'By the ruthless breeze, which moves about being charged with the odour of the elephant's rut, are tortured the persons who are separated from their dear ones, today, oh compassionate one, oh conqueror of your enemies, oh lord of many beloved ladies and beloved of your people !'

(Note : Every line begins with a vocative).

Now are the spots on the earth adorned by the Bandhūka flower, whose filaments are covered with pollen and which is a friend of the bees, as they (i. e., spots) are adorned by you, who are the friend of the world, oh ornament of your family'. 64. 2.

Sometimes a *Vidārī* is (put) between (the two). 65.

Sometimes, in a different employment (of the metre), a *Vidārī* is placed between the *Bhaṅga-dvipadī* and the *Gitikā*. The definition of a *Vidārī* (the author) will give later. As :—

'The mountains, looking darkish owing to the water-filled thundering clouds, please the mind, as they have their lovely table-lands looking wavy owing to the filaments of the fresh flowers of the *Kandali* plants, their topmost forests overspread with the fragrant dust of the flowering *Kutaja* plants, (and) the interiors of their caves filled with the sweet notes of the impassioned peacocks.

A (loving) person, though his beloved mate is in front of him, is yet made uneasy by the breeze, which is opening the *Ketaka* buds and wafting with itself the pollen of the *Bakula* flowers.

The whole world is worshipfully offered to the god of love by the rain-cloud, which is dark like the lord of a she-elephant, which has dispersed the day-light resembling the dust, and which is prominently displaying its lightning, in the vicinity of the mountain.' 65. 1.

Vidārī (is a metre, where) there are fourteen short letters (i. e., *Mātrās*, in a *Pāda*) with a long letter at the end. 66.

If there are fourteen *Mātrās* (the last two consisting of a long letter) in a *Pāda*, the metre is called *Vidārī*. 66.

The fifth (*Mātrā*) is usually combined (with either the fourth or the sixth). 67.

Of that *Vidārī*, in every *Pāda*, the fifth short i. e., *Mātrā*, is generally combined either with the earlier *Mātrā* or with the following one, so as to form a long letter. 67. Note: *Laghu* is an *Akṣara Mātrā*, see note on 63.

The penultimate (*Gaṇa*) is *ā*. 68.

The word *prīyah* continues. Of that *Vidārī*, in each *Pāda*, there is generally, the *ālāra* (i. e., *su*) as the penultimate (*Gaṇa*). There is no rule about the others. 68.

'A passionate lover has her mind dispossessed of pride by the *Navamālīka* creeper, which is dusky with the fragrant pollen of the evening and which is shaken by the gentle breezes from the *Malaya* mountain'. 68. 1

Twenty-three (*Mātrās* make the *Pāda* of) a *Bhaṅgurāsaka*. 69.

The word *bhāntāḥ* still continues. If in a *Pāda* twenty-three *Laghus* i. e., *Mātrās*, with a long letter at the end, are mixed up in any way, it is called *Bhaṅgu-rāsaka*. 69.

Twelve (*Mātrās*) (Make the *Pāda* of) an *Avalambana*. 70.

If there are twelve *Laghus* i. e., *Mātrās*, in each *Pāda*, (the metre) is called *Avalambana*.

s stands at the end (of the *Pāda*). 71.

At the end of each *Pāda*, there is generally a *śalāra* (*ss*). 72.

The two together make a *Rāsaka*. 72.

The two namely, the *Bhaṅgu-rāsaka* and the *Avalambana*, together make a *Rāsaka*. As:—

'Why, how do you conceal by your garment, the nail-marks placed at the base of your arms and at the *Trīṇa* (by your lover) ? The fish-banner god is bringing you a third eye, as it were, which is the witness of Cupid and * * * *. You are as it were adorned with this your lower lip, which is graceful, slightly reddened with the drops of blood and thickly marked with the tooth bites (of the lover)'. 72. 1.

Hereafter the *Gāthā*. 73.

The *Gāthā* shall hereafter be described.

It is *Ārṣi*. 74.

And that *Gāthā* is to be known as *Ārṣi* (i. e., archaic or irregular). It is called so, because it belongs to the *Rṣi* alone (and so

must not be employed by the ordinary poets of today). That Gāthā is found in any of the five Jātis beginning with the Anuṣṭubh and ending with the Jagatī.

It is (endowed with) four or six Pādas. 75.

That Gāthā appears with four or six Pādas, either of the same or of the different types. As:-

‘You see the faults of others every now and then; but you do not see your own fault. Why do you laugh after abandoning your husband, property and family? 75. 1.

The following ten do not understand Dharma, oh Dhṛtarāṣṭra; know them. They are:- The proud, the intoxicated, the mad, the exhausted, the wrathful, the hungry, the man in haste, the frightened, the passionate and the robber; these are the ten.’ 75. 2.

Thus ends the fifth chapter, dealing with the Jātis, in the Jānāśrayī Chandovicitī.

I. Index of Sūtras.

अङ्गान्त्योपान्त्ययोगः	8.16	आद्यमन्येन हतम्	8.7
अजमुखश्चिर्गन्तो	3.65	आद्ययोः पची	5.30
अजधूसूतृतीयपञ्चमौ	5.2	आद्ये तृतीये चिदौ	5.34
अतिजगत्यां नतिगा	2.194	आद्येऽर्धे उदः	4.15
अतिधृत्वां स्तौ स्तौ	2.321	आभिर्बहुरूपा	5.22
अतिशक्त्यां स्तसत्या	2.242	आसां तृतीयस्य	5.23
अलक्षौ यन्नरभगाः	2.286	उक्तायां गः श्रीः	2.6
अत्युक्तामच्याप्रतिष्ठा	2.4	उक्तौ मौ तो	2.376
अत्युक्तायां गौ स्त्री	2.7	उत्साहादिना येनैव	5.40
अय प्रस्तारादयः	8.1	उद्दिष्टेऽन्त्याह्वात्	8.6
अय प्रायोऽपभ्रंशे	5.1	उपगीतं तजैः	7.44
अनुष्टुभि त्रौ गौ विभा	2.72	उपान्त्यलोना	4.67
अनुष्टुभि नाद्यात्कौ	3.33	उमे विपमा	4.45
अन्तरसमा एव द्वितीय	6.21	उष्णिहि मौ गो	2.52
अन्ते च	3.42	एकाक्षरोक्ता जातिः	2.3
अन्त्येऽवात्	4.16	एकोऽष्टाक्षरः पादः	3.40
अन्ययापि	4.87	एतयोः परयोश्च	2.156
अन्यद्वितानम्	2.87	एदोतौ पदान्ते	1.10
अन्यद्विपमम्	1.15	एभिः पादाकुलकम्	3.70
अभिकृतौ भ्रमरभनीगाः	2.372	एपैव नीपरतः	2.386
अभिनव तजैः	7.48	ओजजा चारुहासिनी	3.60
अयुज्याद्यलाद् गः	3.57	ओजजा पश्चिमान्तिका	3.63
अर्थयोर्वा	3.30	ओजयुजोः	3.1
अष्टोपजातिः	6.16	ओजयुजोच्छ्रुता रासः	5.16
अष्टौ कला वयुद्विपदी	7.63	ओजे चो युजि पचौ	3.62
अष्टौ नञा मौ गो	2.263	ओजे निपरीतादिः	3.35
आकृतौ भ्रौ त्रौ त्रौ	2.353	ओजे पञ्मात्रा र्गन्ताः	3.53
आदौ पश्चित्रलेखा	4.79	५ क ५ प विसर्गानुसार	1.7
आद्यचियतिः पय्या	4.3	कदम्बान्ते प्रारम्भार्थे	6.3
आद्यमेदानधोऽधो	8.9	कामिन्याया व्यस्ये	3.25

कुङ्कुमकेसरं तजैः	7.40	चतुष्पदी वस्तुकं वा	6.18
कृतिः प्राक्सिमम्युदथ	२.5	चतौ सरद्विपदी	7.61
कृतौ श्री श्री यो	2.334	चत्वारिंशत्कला एक	7.57
क्रमवृद्धोद्व्ययसमुपात्	4.20	चपचापचाला माला	4.38
खड्गकं दीर्घाहृतं	1.84	चपजगगाः कुसुमः	5.15
गन्तचः पचुपाः	4.40	चपजाया अवतंसकः	5.5
गन्तारालम्	4.66	चपदाश्चातौ वा	6.26
गलितमेगायमकं	4.49	चपाचला दर्दुरः	5.10
गायस्याद्यार्धं समैधैः	4.90	चपाचागा इन्द्रगोपः	5.8
गायान्नानुकम्	7.73	चपाचालाः कोकिलः	5.9
गायार्धेऽन्त्यात्	4.18	चपाचीपाः प्रचुता	4.41
गायिनी	4.21	चपौ जंमेहिका	7.67
गाने चिदी शम्भटकम्	5.42	चयोर्गायः	4.19
गान्तं पवनोद्भुतम्	4.75	चरजमगा आमोदः	5.11
गान्तं पुष्पितामा	3.16	चलदलाश्चन्द्रलेखा	7.65
गायत्र्या मौ सावित्री	2.33	चस्य यो भक्तवरीणी	5.21
गीतिः सप्तमे पे	4.9	चादिः कुसुमिता	4.63
गीतिः रुन्धके संकीर्णम्	4.17	चापचपदा ललिता	4.44
गीत्यन्तावलम्बकौ	4.85	चाम्यां पाम्यां पादा	4.76
गीर्गाविष्णुमाला	2.74	चितौ पचपा वा	6.80
गौ चेद्वाणिनी	2.299	चिपताः क्रीडनकम्	4.69
गम्ये द्वितीयतुयीं	4.5	चिपौ पचाता वा	6.32
ग्युपचित्रा	3.66	चीः पद्मिका	6.31
ग्लान्योऽथो द्विर्द्विरितः	8.3	चीगौ मुमत्तला	4.52
ग्लान्योऽथो द्विर्द्विरितः	2.398	चीर्नीजे जो ओ लीर्धाम्ने	3.73
ग्लौ दुःखम्	2.9	चुपौ युग्न जो	4.77
घटैश्चित्रलेखा	2.303	चुर्दो नौजे जो	4.42
चः पौ चौ तः समात्	4.31	चुला वा	5.4
चः पौ जो गो कुन्दः	5.6	चूडामणिर्द्वैः	7.25
चतुरङ्गानोजे पथौ	5.36	चूपगा विनता	4.59
चतुष्पदसप्ताष्ट	4.83	चूपौ गरुडपदम्	7.7
चतुष्पदी कला ओजे	6.19	चूरुमात्	4.35

चूपवताश्चपलम्	7.49	जिगावुपिता	2.116
चूपौ चावसृतम्	7.50	जीमौक्तिकदाम	2.172
चूपौ पष्ठे जो	4.1	जैः पतौ पदौ	6.5
चृतौ कुङ्कुमतिलकावली	7.14	जो गौ सती	2.27
चृता छट्टणिका जजैः	7.17	जौ विलासिनी	2.17
चृदौ हरिणीकुलम्	7.9	जमौ रजौ गो	2.198
चृपावायामकम्	7.22	ज्रज्रगाः पञ्च	2.278
चृ लयः	7.4	ज्रजा विभावरी	2.184
चूपौ सुभगम्	7.32	ज्रौ गः सुभद्रा	2.67
चुः स्कन्धकसमम्	7.18	ज्रौ रजौ गो मधु	2.206
चृतौ कन्दोदम्	7.36	ज्रौ रजौ प्रमाणी	2.82
चृदौ समकम्	7.27	जसजस्थगाः पृथ्वी	2.287
चूपौ गोन्दलम्	7.45	जसस्ता जलोद्धत	2.169
चूर्णतो मुग्धात्	4.34	जसौ गः कुमार	2.54
च्लदायतिदीर्घं दजैः	7.55	जसौ जसौ पिला	2.364
च्लदौ सिंहपदम्	7.51	जसौ नीं गौ राज	2.229
च्ल बालमुजंगम	7.41	जसौ स्यौ कोलः	2.193
चेऽष्टमे स्कन्धकम्	4.13	ज्ञैः पतौ तिः पचौ वा	6.6
चो गीर्णटचरणं	3.71	ज्ञैश्चादौ पचौ पौ वा	6.7
चो विजया	7.58	ज्ञैश्चपदं पचदं	6.8
चौ करिमकरमुजा	7.64	ज्ञैश्चपतं पचदं	6.9
चौ गौ चो गौ नृत्तगतिः	3.72	ज्ञैः पातौ चापौ	6.10
चौः दः शशाङ्कवदना	6.25	ज्ञैश्चिदौ पचचं वा	6.11
चौ पः खण्डम्	4.53	ज्ञैश्चितौ पिर्ना	6.12
चौ पः समः	4.29	त उपवदनकम्	5.29
चौ लान्ततौ चो	5.24	तचचरी दजैः	7.47
छन्दः	2.1	तच्छ्रभा घचैः	2.240
जगन्ना तौ ज्वाविन्दवज्रा	2.158	तच्छ्रे त्सुपात्	4.11
जतजा गावुपेन्द्रवज्रा	2.155	तजगा मस्त्रजगा	3.6
जतज्रा वंशस्यम्	2.159	तजगाः शुद्धविषाद्	3.50
जन्त्यागावुपस्वितम्	2.134	तत् फाशीदाम जजैः	7.23
जन्तीकन्यापर्वे	4.23	तत्तिर्निपमस्य	3.14

तत्कोकिलकं	2.298	ते द्विगुणा द्विहीनाः	8.12
तत्राष्टांशवोजे चिदौ	5.33	ते पिण्डिताः संख्या	8.10
तत्संगीतं ढजैः	7.43	ते मिश्रे प्रवृत्तकम्	3.58
तत्सुरकीडितं ठजैः	7.38	ते यमितेऽतेऽडिला	5.30
तदादौ द्विगं सर्वलं	3.41	ते रत्नकण्ठके ठजैः	7.15
तदोजे चतौ मुखात्	4.32	तैः पचादं चीर्वा	6.18
तद्गीतिसप्तं बजैः	7.10	तो जौ ग उपस्थिता	2.120
तदीर्घकं ढजैः	7.52	तो जौ गलुपस्थिता	2.193
तद्युजोर्धः पष्पा	3.34	तो जौ लौ मोटनकम्	2.147
तद्भाराक्रान्तं ठजैः	7.35	तो चौ लौ मुख	2.149
तद्भुजंगविक्रान्तं ठजैः	7.28	तौ चस्तौ विलासिनी	4.60
तन्मा मकरलता	2.102	तौ चितगाः खल्लकम्	4.50
तन्मौक्तिकदाम ठजैः	7.19	तौ चितौ मञ्जरी	4.61
तमजलगा उत्थापनी	2.148	तौ जो गाविन्द्रवज्रा	2.154
तस्या रुचिरा	2.100	लौ सोमप्रिया	2.22
तपताः पुष्पमाला	7.72	त्जसस्याः शिशुः	2.259
ता गौ कामबाणः	2.399	तृणा मधुकरिका	2.65
ताजगगा जतजगगा	3.8	तौ जौ गो अभकम्	2.215
ताजूलगाः शङ्खः	2.360	तौ जौ गौ वसन्तः	2.231
ताभिर्लक्ष्मिका	4.82	तौ जौ रो मृदङ्गः	2.261
ताराधुनकं ढजैः	7.29	तौ जौ लौ लौ	2.344
ताल्ललिता	2.175	तौ त्जौ गो लक्ष्मीः	2.214
तिनी लयप्राप्ति	2.129	लौ तनुमप्या	2.36
तीः कामावतारः	2.167	लौ जी पुष्पविचित्रा	2.189
तीचौ मुकावली	4.46	लो भौ मीगौ हंसपदा	2.374
तुर्पात्रतभ्रम्सास्तद्विपुला	3.39	त्रयलगा विभ्रमः	5.14
तुर्पांशः पादोऽविशेषे	1.11	त्रयोऽप्यवलम्बकः	4.56
तृतीयेऽष्टोर्दशादि	6.15	त्रिभिरन्येषि	4.89
तृतीयस्य तो मत्त	5.19	त्रिर्गौ गो एतिच्छेदा	2.326
तृतीये पञ्चे तयोर्वा	5.20	त्रिष्टुभि भौ रो गौ	1.127
तृतीये पञ्चे दूसा	4.10	त्रिष्वप्यन्त्यचक्ष्य ते	4.74
तृतीये छलिना ला गव	4.26	त्री नी रक्षरंगः	2.352
तृतीये पञ्चे ल्युप			

त्री नौ र्णाश्वित्रकम्	2.362	नग्भ्यामष्टादिराः	2.390
त्रौ जला	2.47	नजमाजिम्जल्गाः	2.380
त्रौ भौ उभौ रः कथागतिः	2.346	नजिर्गा वा	2.277
त्रौ लौ नाराचम्	2.78	नजीभ्रा वनमङ्करी	2.351
त्र्यादिर्गादिः	1.17	नज्जगास्वरितगतिः	2.112
त्सौ गो भ्रमरमाला	2.57	नज्यगा विपुलमुजा	2.125
त्लगा नन्दा	2.28	न ज्याः शशिलेखा	2.103
थैः पचातं चिपौ वा	6.14	नभज्याः कलहंसा	2.160
दशमला वृत्तम्	2.385	नभभा हुत	2.163
दाचदालदाचदालि	7.2	नभभा नभिरा	3.12
दामात्रा नो रासको	5.3	नभसा जौ गः	2.331
दीर्घमुत्तौ	1.8	नभ्रसलाः सिंहः	2.228
देवगानं फुल्लडकम्	5.41	नवकदलीपत्रं वजैः	7.20
द्वयोरर्धसंकरे संकीर्णम्	5.27	नवमश्च चित्रा	3.68
द्वयोर्व्यत्यये उद्गीतिः	4.8	नवरत्नकं तजैः	7.30
द्वादश ना लौ ललित	2.384	नवावजातिः	6.17
द्वादशश्च बालवासिका	3.69	नक्षपला	3.86
दाम्यां भद्रिका	4.11	नष्टाङ्के गणैर्हृति	8.5
द्विः पूर्वार्धे गीतिः	4.6	नष्टेऽङ्कस्य दले	8.4
द्विगमापीडः	3.43	नखा गावशोका	2.152
द्विग्रानेकाप्ययोगः	8.17	नस्मम्यल्गा रोहिणी	2.295
द्वितीये हुयै तयोर्वा	5.18	नस्या विशाला	2.101
द्वित्रिचतुःपञ्चपदकला	1.3	नाद् गौः	2.257
द्वित्रिचतुर्मिलक्षणेर्मिश्रा	6.22	नादंसगतिः	2.361
द्विपदी	7.1	नाद् भज्राः प्रियंवदा	2.174
द्विपद्यन्ते गीतिर्दिभञ्जिका	4.86	नाभ्यां पञ्चमात्रैरुत्कलिका	2.401
द्विपद्यवलम्बकान्ते	4.88	नाभ्यां रवधादयः प्रचितः	2.389
दिर्भजसना म्यौ	2.383	नारल्गा नजज्रा	3.15
धनलमष्टपदचतुष्पात्	5.32	नार्क चण्डवृष्टिः	2.387
धृलां भ्रम्या रौ	2.300	निगौ निलया	2.115
ध्रुवायं छैः कलाभिः	6.4	निजला ललितपदं	2.272
नः स्त्री तौ गौ पञ्चम्	2.291	निसौ हीः	2.192

नीगौ त्वरितगतिः	2.219	नौ श्री गः क्षमा	2.203
नीर्गावुपचित्रम्	2.231	नौ श्री ततं	2.165
नीसभिगा हंसदयो	2.373	नौ र उपच्युतम्	2.95
नीसौ शशिरूपा	2.243	नौ रत्ना भद्रिका	2.143
नुगौ चलभृतिः	2.268	नौ रीर्निशा	2.314
नुर्गौ यमुधारा	2.296	नौ रुर्मेघमाला	2.367
नुलावचलभृतिः	2.269	नौ रो यौ भोगिनी	2.258
नृत्तगापतिरुचिरा	3.31	नौ रौ प्रमुदित	2.181
नृत्तगा नृत्तगौ शिखा	3.28	नौ र्यौ कामदत्ता	2.187
नृत्तगाध	3.32	नौ र्यौ गक्षन्द्रिका	2.205
नो जी श्री कल	2.255	नौ सो गौ वृन्ता	2.139
नो जी र्गौ सुमुखी	2.145	नौ सो लघुगुणमणि	2.104
नो भौ मः सौ र्गौ	2.337	नौ सौ गः कमलाक्षी	2.218
नो रिर्मेघावली	2.188	नौ सी श्री पङ्कजवक्त्रा	2.315
नो रौ वृहतिना	2.89	नौ सौ ललितम्	3.47
नौ गो हरिविजसितम्	2.63	नौ श्री न्सौ वृत्तये	3.49
नौ गौ रत्तिमाला	2.86	नौ गृगवधुः	2.19
नौ तन्ना उपमालिनी	2.248	नञ्ग्या नीगौ चपलम्	2.375
नौ ती गः कुटिल	2.202	नञ्ग्यास्तामसम्	2.183
नौ ती गौ वसन्तः	2.224	नञ्भजिराः सिद्धिः	2.350
नौ श्री गः क्षमा	2.200	नञ्भज्राः प्रभद्रकम्	2.253
नौ त्सौ गो गौरी	2.213	नञ्भज्जा र्गाववितयम्	2.297
नौ श्री श्री न्यौ ललित	2.366	नञ्भज्जर्गा वाणिनी	2.276
नौ श्री र्गौ प्रहरण	2.222	नञ्भज्जगा धृतिः	2.235
नौ भ्रावुज्वला	2.166	नञौ श्री गः सुवक्त्रा	2.195
नौ नो मुजगशिशु	2.91	नञौ श्री माळती	2.180
नौ मो रौ चन्द्रोदयोतः	2.247	नञौ न्सौ गो मद	2.211
नौ मौ यौ चन्द्रमाला	2.307	नञौ न्सौ भनिन्ध्या	2.379
नौ न्तौ श्री ललितम्	2.308	नञौ न्यौ नवमालिनी	2.179
नौ न्यौ पुटो	2.164	नञौ र्गौ ललितगतिः	2.80
नौ न्यौ यो मालिनी	2.246	नभ्ता गौ शरभ	2.239
नौ न्यौ र्गौ करि	2.223	नभौ जिगौ मङ्गल	2.270

न्यनङ्गाः कमल	2.150	पो रेवका	7.59
न्यमा गौ पतिता	2.140	पौ चपौ हारावली	4.48
न्यौ गः कुमुद्वती	2.68	पौ चारुः	7.71
न्यौ न्यौ कुसुम	2.168	पौ चौ तो गलितकं	4.25
न्यौ औ निसौ	2.370	पौ चौ पो वेः	4.28
न्यौ शशिवदना	2.39	पौ तः सुन्दरा	4.36
न्यङ्गा मनोरमा	2.119	पौ तौ भूपणा	4.87
न्यनङ्गाः सुकेसरम्	2.233	पौ मल्लिका	4.80
न्यौ गो मनोज्ञा	2.70	प्रकृतौ औ औ यिः	2.345
न्यौ र्णा सुमालती	2.76	प्रतिष्ठयां औ कन्या	2.15
न्यौ शफरिका	2.43	प्राक्त्पाद्यगोऽधो	8.2
न्यङ्गा अभिमुखी	2.32	वृहत्सां भो मौ	2.88
न्यौ गौ गुणल्यनी	2.84	भगगान्ता आपातलिका	3.55
न्यौ औ गो लयः	3.208	भजसा उदयम्	2.92
न्यौ तो गो विबुन्	2.209	भनगा मृगचपला	2.122
न्यौ मौ यावनङ्गलेखा	2.312	भन्ना गौ श्रीः	2.132
न्यौ औ औ हरिणीपदम्	2.318	भा गौ भुजंगविलासः	400
न्यौ औ स्त्रौ गो हरिणी	2.293	भातला न्जन्सगा	3.18
न्यौ रौ गध्वन्	2.207	भिगगा नजग्वा	3.5
पङ्क्तौ मभरगा	2.107	भिगौ चित्रगतिः	2.114
पचपचपा महा	4.51	भितनिसा द्रुतलघु	2.369
पचौ ध्रुवकम्	6.24	भिम्भसा मणिमाला	2.301
पचौ लवली	7.68	भिर्गौ दोधकम्	2.130
पत्नी मदनविलसिता	7.66	भीः स्त्री शरमाला	2.264
पदावप्सराः	7.62	भीगायङ्गच्छिः	2.196
पारार्थमुपगीतिः	4.7	भीन्या भङ्गिः	2.319
पाचदाधिसूतीये	5.17	भीरसला नन्दकम्	2.341
पाचाजगाः करभकः	5.7	सुगौ संगतम्	2.265
पादः	2.2	मृगौ मदिरा	2.355
पिचौ रतिवल्गुभः	1.47	भुः सुभद्रम्	2.368
पिदावुत्पफः	5.31	भो गौ पङ्क्तिः	2.25
पुर्वेऽर्थे सुगौ	3.51	भो नौ स्त्री निसा	2.378

भो गः कलिका	2.59	मना पिः कुमुमित	2.302
भो गौ चित्रपदा	2.75	मलनीगा वरतनुः	2.356
भो र उक्तुकम्	2.93	मप्यमार्या भो नारी	2.11
भो रसला ददुरकः	2.236	मनूसगगा अपवाहो	2.377
भौ सुमुखी	2.16	मन्यगाः पणवो	2.110
भजसाद्री स्वयितम्	2.237	मभता गौ वातोर्मा	2.136
भजौ गः शारदी	2.64	मभ्रम्यला ह्यारिणी	2.292
भती न्नी ललना	2.186	मभ्ररसला भारावन्ता	2.291
भती लौ माणयकम्	2.77	मभ्रला भ्रमरविलसितम्	2.138
भो गक्षित्रम्	2.62	मम्ताः सिंहाकान्ता	2.105
भो मौ वन्धूकम्	2.118	मभ्रा यिधन्द्रलेखा	2.304
भो नौ ब्रौ लौ दीपिका	2.343	मसागाः समासाः	3.13
भस्या रुक्मवती	2.113	मरुजगाः शुद्धविराट्	2.109
भ्यौ विक्रान्ता	2.49	मरुजागावेकरूपम्	2.146
भ्यौ र्भौ निलाक्षपलगतिः	2.363	मात् तौ गौ शालिनी	2.135
भ्यसत्याः केतनम्	2.260	मात्रा वर्णाना गो	4.24
भ्यौ कामलतिका	2.41	मादम्ययाधन्द्रलेखा	2.250
भन्जनला वैर्जभन्साष्टैः	3.19	मालागलितकपादान्ते	4.91
भनिगा ऋपभगज	2.271	मिरी चित्रा	2.249
भनिसा भ्रमरपदम्	2.309	मीः कल्याणम्	2.173
भौ न्भौ न्नी गो	2.288	मुः कामक्रीडा	2.262
भौ न्भौ भो शैलशिखा	2.281	मुगौ कामुकी	2.266
भौ न्भौ भौ लौ	2.342	मो नौ गः कुमुदिनी	2.123
भौ ब्रौ न्नी महिपी	2.274	मो भौ गो वा	2.187
भौ ब्रौ ब्रौ रो	2.347	मो भौ तौ गौ मन्दा	2.290
भौ न्नी नौ वरयुवतिः	2.282	मो रो सो लो जया	2.226
भौ लघुमालिनी	2.45	मौ जौ गः श्रेयोमाला	2.201
भला रतिः	2.26	मौ तनिसा मत्तक्रीडा	2.348
भसौ गो विष्टवक्त्रा	2.60	मौ तनीजभाः	2.385
मः सी कनकम्	2.97	मौ तो नीला मत्तक्रीडा	2.359
मः सी ग उद्धतम्	2.124	मौ यौ वैशदेवी	2.177
मणिगुणनिकरो जैः	2.245	मन्वभाः कुरङ्गिका	2.311

सौ नौ गावसंवाधा	2.230	सौ भौगावलोला	2.221
सो नो तौ गो	2.328	यः केशा	2.12
सौ नौ रौ गः	2.327	यथेष्टं मालागायः	4.22
सौ नौ निर्सलाः	2.382	यथेष्टं रा मत्तमातङ्गः	2.394
सौ सौ गो मत्त	2.199	यथोत्तरमेकैकतृद्धा	2.388
सौ सौ तौ कोमल	2.285	याः सिंहविक्रान्तः	2.392
सौ सौ गः कोडुम्भो	2.216	याः सिंहविक्रीडः	2.396
स्रस्तर्गाः सुरतललिता	2.280	युग्जोपहासिनी	3.64
स्रौ गौ हंसस्तम्	2.79	युजि तिसृम्यो गः	3.56
स्रौ स्रौ गः प्रहर्षिणी	2.197	युजोः पङ्म्यो लो	3.37
स्रौ स्रौ म्यौ लो	2.340	यौ सोमराजी	2.88
भन्जभाश्चलम्	2.305	यीर्भुजगप्रयातम्	2.170
भन्या गौ कुटिलम्	2.241	यौ व्रीडा	2.20
भौ गः सरलम्	2.61	यन्सर्गा जयानन्दं	2.273
भौ नौ नौ मदन	2.275	यौ नौ तौ गौ शोभा	2.338
भौ न्यौ रौ केसरम्	2.306	यौ नौ रौ गो	2.329
भौ सौ जलधर	2.178	यौ नौ जौ गो	2.324
भ्यौ सुनन्दा	2.48	यौ नौ तौ गः	2.325
भ्रम्यला ज्योत्स्ना	2.227	यौ नौ सौ व्रीडा	2.317
भ्रलापासा विद्रुमः	5.12	यो नौ रौ गो	2.323
भौ तटी	2.34	यौ रौ गश्चन्द्रिणी	2.204
भौ ती गौ लक्ष्मीः	2.225	यौ शिखण्डिनी	2.51
भौ भः सौ जी	2.332	य्लागा जया	2.29
भौ भौ तौ गौ	2.339	यसौ गो मुदिता	2.69
भृगाः सानिनी	2.30	रः सौ गो मणिरङ्गः	2.117
भृगमगाः खजरगाः	3.48	रः सौ तौ जौ गः	2.330
सौ गो मदलेखा	2.55	रः सौ न्यावच्युतम्	2.128
सौ नौ सौ जी	2.357	रजगा मयूरसारिणी	2.111
सौ नौ ती श्री	2.371	रजलाः स्येनी	2.144
सौ नौ सौ शार्ङ्ग	2.310	रजाः कामिनी	2.106
सौ नौ नौ गो	2.323	रश्मिर्वा वतसिनी	3.24
सौ सुलम्	2.42	रखनादाम ठनेः	7.24

रक्षिणी लो वाङ्मयी	३.२३	रौ न्यस्तुदुम्	२.७३
रुद्र	२.२३१	रुर् दिग्भक्तः	२.२१
रावन्धवाः पुनरन्	२.२३६	रौ ग उद्धत	२.५६
रौ धर्मिणी	२.१७१	रौ लो धनुजवन्	२.३१३
रौ ब्रह्मा भो निताम्बिनी	३.२२	रुग्भिर्ध मेघनाल	२.३९३
रौ ब्रह्माः दिग्ग्री	३.२१	रुगेन मेघवती	३.४
रौ ब्रह्माः वरुणिनी	३.२०	रुग्देवेष्टं रुक्मण्डकाजः	२.३९१
रौ धर्मिणी	३.१३	रौ पद्मनाभनी निश्चक्रः	३.६७
रौ धर्मि	२.१३	रौ मरुः	२.८
रौ गो हंसमादा	२.५३	रुक्मण्डकाजः	२.३९७
रौ धर्मिः	२.१८	रौ धेनुदुपदना	२.२३३
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.३४९	रौ धनुम्	२.१०
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.२५४	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	८.११
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.२७९	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	८.८
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.१०	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	१.१
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.५३	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	१.६
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.८१	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	८.१५
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.८३	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.३५९
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.४६	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	४.४
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.१६१	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	१.१३
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.१४२	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.५९
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.१४१	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.२९
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.९४	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.५२
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.९०	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.९
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.२८३	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.११
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.४४	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	६.२०
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.२३२	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.२२०
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.१२१	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.३८१
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.४०	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	१.१६
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.१०८	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	५.२८
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	२.१८५	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	६.२९
रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	३.५४	रुक्मिणीधर्मप्रवृत्तिः	५.३८

पचताः पचौ भ्रमरः	5.37	पिचीदा उपगन्धर्व	7.42
पचता उपात्	4.54	पिथीः स्वविरासनकम्	7.31
पचताश्चापौ बाप्सरो	6.28	पीचताः कमलाकरम्	7.13
पचदाक्षिर्वा महा	6.27	पुर्ध्रमररुतम्	7.11
पचापचिदाः कुमुदम्	7.34	पो गणद्विपदी	7.60
पचिपा युज्यज ओजे	5.25	पोऽजचः पपौ रासावलयम्	5.26
पचीदाश्चन्द्रलेखा	4.68	संस्कृतौ स्तौ न्स्ती भौ	2,365
पचीपचदाः पवन	7.33	स आघस्य द्वितीयादिना	3.44
पचुता उपात्	7.8	सजल्पा भर्नगगाः	3.7
पचुदा उपात्	7.6	सज्या लौ सारणी	2,153
पचूतैः कृतान्याया	7.26	स द्विमात्रः	1.9
पचुपाः शिखा	7.16	सन्ध्यादौ कड्यकान्ते च	0.1
पचूदैः कृतेष्वेपु	7.21	सप्त कला दलौ	7.69
पचृता रम्यावर्णकं	7.46	स भ्रमरपदं वजैः	7.5
पचौ काञ्चनलेखा	7.70	समकृती रास्यूना	8.13
पचौ सिः समात्	4.73	समानेनैकादिः	1.4
पङ्कवाये तुयै	5.35	समार्धमर्धसमम्	1.14
पतीगाः शुभात्	4.30	समेऽन्तरात्	4.27
पचतदा अरविन्दफल्	4.70	समैः पादैः समम्	1.13
पन्दलचदगादौ	4.71	समैः पादैः सर्वसमा	6.23
पधर्षाजो छीर्वा	4.57	सर्जजातीनामपीति	2,157
पधीः समे जो लीर्वा	4.39	सर्वादिमध्यान्तग्ली	1.2
पधुगौ द्वितीयपद्यौ	4.64	सर्वेष्वपलाद् गो	3.61
पधूर्धरेणीपदम्	7.12	सक्षेभर्कुटकम्	4.72
पधूः कटकम्ठीस्तम्	7.53	साः कुसुमात्तरणः	2,395
पधौ राम्भिता	4.55	सागगाः रभ्या	3.17
पठे विनेटपर्विचित्रा	4.12	साज्याः सभत्याः	3.14
पठे न्ते लात्	4.2	सा तान्ता सात्वभञ्जिका	4.62
पचुता भ्रमरदुतं	7.37	सा तुयपा दीपिका	4.61
पचूता मचमातङ्ग	7.56	सा तुयपा मुम्पिका	4.78
पचूताः सप्तपत्रम्	7.54	सा त्रिधा पट्पदी	6.2
पधूर्निजे जः	4.33	सम्ये न्ते जे रचित	4.63

सान्ते दोनावली	4.58	सौ सुमतिः	2.21
सा प्रभा छैः	2.182	स्वनन्या एला	2.252
सा मणिमाया चैः	2.190	स्जसा अक्षि	2.96
सा सक् चैः	2.244	स्जसा माला	1.126
सिंहचक्रान्तं दजैः	7.39	स्जस्य न्जगा	3.45
सिः सौम्या	2.99	स्जौ गो विमला	2.66
सिला बिदुपी	2.131	स्जौ सौ गः कुटजम्	2.212
सिला नमभा	3.2	स्जौ सौ प्रमिताक्षरा	2.176
सिला भिगा	3.3	स्जौ स्जौ गो नन्दिनी	2.210
सीस्तोटकम्	2.162	स्जौ स्जौ त्रौ बुद्धम्	2.320
सुगौ वा	2.267	सौ त्रौ सौ गौ महा	2.354
सुप्रतिष्ठाया रो गौ	2.23	स्जजम्साः सुरभिः	2.316
सूगो तरुणीवदनेन्दुः	2.333	स्मौ गुरुमध्या	2.37
सैतवस्य चतुर्षु	3.38	स्मौ नीं म्यौ लौ	2.336
सो गौ वनपङ्क्तिः	2.31	स्मनला विमला	2.151
सोऽन्यलोतः कुङ्कुमः	7.3	स्मौ सूचीमुखी	2.50
सो मदनः	2.14	स्मौ विमला	2.46
सौ रमणी	2.35	स्मौ स्जौ गः सुदन्तम्	2.217
सौजे पैर्विच्छित्तिः	4.43	स्मो स्मौ केकिवम्	2.191
सौ उभौ जो गावति	2.289	स्मौ गो दीप्ता	2.71
सौ नौ मो गो वेहिता	2.284	स्मगा सिला हला	3.26
सौ मत्तारम्	2.98	स्मगाः सूर्यगाङ्गमुखी	3.27
सौ लौ मही	2.85	हलो लज्जुः	1.5

II. Index of Sanskrit Stanzas.

अच्छिन्नप्रसराणि	1.16.24	अरतिमति हि मम	2.243.1
अजननिर्योषितां	2.191.1	अलिमलिने	3.56.8
अतिरेकिवान्	3.46.1	अलिवलयहुंकृति	2.152.1
अदूरवर्तिनी	3.39.15	अविकल्पानसंतान	2.390.1
अद्भुततुङ्गमूर्ति	2.271.1	अविरलगुरुशाखि	2.388.1
अद्भुतसंगरसागर	2.341.1	अविरलपुष्पवाण	2.276.1
अथ कलहंसललने	2.383.1	अविरलमदपायो	2.393.1
अद्यापि मधुः	3.65.1	असमं दधन्त्य	2.320.1
अधिगुणधनुर्दण्डं	2.318.1	अस्माश्रिततुषार	2.398.1
अधुना ध्वनति	3.72.1	अस्या वक्त्रान्जयव	1.16.23
अधुना पद्मपोः	2.50.1	अस्या वक्त्रेन्दौ	2.311.1
अधुना भवदीय	3.53.1	अहि विरहतता	2.60.1
अनाकृष्टस्य विषयैः	3.39.2	आकल्पं कल्पयित्वा	2.384.1
अनुदिनमपि हन्त	2.257.1	आकाङ्क्षसि यदि	2.149.1
अनुसर हिमकर	2.234.1	आगतोऽसि धूर्त	3.59.4
अपयाहि पितामह	2.267.1	आताम्रत्वं वपुषि	2.107.1
अपरमणिगुण	2.104.1	आहमारामपदैक	2.221.1
अपिसरिदधिपति	3.115.1	आदिशद्य यः सर्वेषां	2.173.1
अथहृषीपि मधुरा	1.16.34	आद्यन्तल उषा	1.3.4
अभिनवतरदुर्मदो	2.387.1	आपदि वीनमनो	2.93.1
अभिनवमिकसित	3.30.2	आपातलिका वत	3.55.1
अभि नागान् याति	2.354.1	आलानितगज	3.34.1
अम्यत्पता तु तरुणी	2.91.2	आवासः पर्णशाला	2.345.1
अम्यत्पतीन रस	2.215.1	आसाय प्रियमिह	2.123.1
अमंल ते दुर्नय	3.9.1	इति घौतपुरन्ध्रि	2.239.1
अम्भोजननं व्याकोश	2.371.1	इक्षौत्सुन्यादपरि	1.16.28
अयमत्र नृपः	3.3.1	इदं वदनपद्मं	2.54.2
अयमनुनीय सर्व	2.380.1	इमां बालां त्रासा	2.324.1
अयमरुण्यन्हीष्यपि	2.337.1	इय सरो	3.39.7
अयि जड यतिबन्धो	2.200.1	इह किमु निलसति	2.315.1

ह वासकसजिका	3.17.1	करकटितनिशित	3.44.1
उक्ता वाचं नो दत्ते	2.262.1	करटिस्त्रवन्मद	3.26.1
उज्ज्वलनिशाकरा	2.64.1	कर्मविशेषात्	3.71.1.
उत्तमं घनाविन	3.23.1	कलयति कोकिले	2.298.1
उत्तुङ्गस्तनकलश	1.16.5	कलयति पाण्डुर	2.103.1
उद्येष्टुदत्रिदश	2.197.1	कलयति वैरि	2.179.1
उत्फुल्लाम्भोजास्याः	2.386.3	कलितकलङ्कशिति	2.211.1
उत्साहहेला	5.40.1	कथं जनस्त्वदालो	4.6.4
उदयं लब्ध्या	3.63.1	कस्य कृते कृतपुण्य	4.5.6
उदयाचलवप्र	3.56.2	कस्य नात्र	2.9.1
उदयाद्रेः प्रसरन्	2.386.1	कान्तिरिन्दुकौमुदी	2.279.1
उद्दाममारुतहत	4.5.5	काप्युद्गीवा प्रास्थित	2.382.1
उपगीतिकुरङ्ग	4.7.1	कामिनीभिः सुखं	3.39.12
उपगीतिगन्ध	4.7.9	कामेभ्यो निस्पृहं	2.34.1
उपदिश्यते तव	4.1.3	काष्ठे वा कनकेऽपवा	2.146.1
उपलट्पणस्वरूप	2.263.1	कीर्तिरिह भवतः	2.62.2
उर्माभङ्गीर्निर्मिमाणा	2.135.1	कीर्तिस्त्रय बल्लभा	3.54.1
उष्णिहीव संसृतौ	2.53.1	कुटिलतां धृतवती	2.270.1
एक एव क्षणो	2.251.1	कुन्दयष्टिं हृष्टः	2.121.1
एकैव भवति	4.8.5	कुन्दे विचक्रिले	2.57.1
एकोऽपि बालचूतः	4.5.1	कुमारपाल देव	2.67.1
एतदमिनवभास्त्र	2.118.1	कुम्भभुवो जयतीह	2.127.1
एतस्या गण्डतल	1.16.15	कुरु करुणां वितर	2.277.1
एतासां राजति सुम	1.16.16	कुरुते तरसा न	2.131.1
एवमपराधसंख्या	4.1.2	कुर्वतेऽनिवेकादति	2.73.1
एषा भवतः समरां	2.120.1	कुलयमुदं व्या	2.295.1
ऐश्वकामुक कौस्तुभ	2.264.1	कुवलयेक्षण	2.43.1
ओजसंख्या यदा	1.6.2	कूजकोयष्टिकोला	1.16.10
कङ्कालमाल	2.87.2	कुला जगन्मयजयं	2.261.1
कङ्केष्ठिस्कन्धे कुसु	2.302.1	केतकीसंस्पृष्टैः	2.40.1
कथय किमियं लक्ष्म	2.293.1	केतलस्य न गिरेः	3.59.5
कनकरुचिर्धन	2.145.1	केव्यप्यखर्वगर्गात्	2.346.1

कैश्चिच्चार्याकैः	2.328.1	चपलाकैत्तरनयना	2.37.1
कोकिलवधूनां	2.260.1	चपले प्रयातु	4.8.3
कौतुकमात्रमेव	2.342.1	चलितैर्धटोद्भव	2.252.1
त्रिलया हीनं	2.31.1	चित्ते सरला	2.28.1
कचिल्लाले प्रसरता	3.39.17	चिरयह्दरवट्ट	2.388.3
कचिषु पदमध्ये	p.7	चुल्लकुलजल	2.272.1'
कचिदपि चूतलता	2.375.1	चुल्लन्यवृपते त्वयि	2.193.1
कचित्पङ्कशङ्का	2.396.1	चूताङ्गुरा	4.7.4'
कापि खैरं क्रूर	2.376.1	चौल्लन्यनरेश्वर	2.360.1
क्षणविष्वसिनि	3.39.16	चौल्लन्येन्द्र त्वं	2.291.1
क्षीणतन्तुर्महिरदे	2.16.1	छत्रायमाणधरणेन्द्र	3.73.1
क्षमाभृत्युक्त्व कोश	2.321.1	छन्दोविचितेः	1.1.2
खड्गे पानीयमाह्ला	1.16.13	जगतां विभुः पृथु	2.242.1
गगनाङ्गणे कुमुद	2.126.1	जगणविहीना	4.1.1
गगानुदिष्ट्या	8.7.2	जगति जगन्मोप	2.253.1
गता लाक्षारागद्युति	2.338.1	जनयति महतीं	3.44.4
गाढाक्रान्ता कुचयुग	2.275.1	जन्मजाने स चरम	2.290.1
गीतीनां त्रयमियं	4.8.6	जम्भारातीम	1.16.19
गीर्धीः	2.6.1	जय जित	2.8.1
गुणलब्धेऽपि सुभग	2.160.1	जयति विजितान्य	4.24.1
गुरुगुणचिता	2.84.1	जयिनि दिगन्तात्	3.70.3
ग्रामेऽत्र पाप कलहंस	2.175.1	जर्जरसारिमध्य	2.288.1
वटयसे ज्यया	2.233.1	जातास्तव द्विपत्	2.47.1
घनतमसि नष्टान्	2.209.1	जिनचरणसरसि	2.384.1
घनपरिमलमिलदलि	3.31.1	जिन त्वदीपशास	3.25.4
घनपरिमलसार	2.388.5	जिनपतिगुरुपद	2.139.1
घोराकारा घनघोष	2.137.1	जिनपतिपदपङ्कज	2.388.4
चक्षुःसौन्दर्यं मृग	2.356.1	जिनः स वः	2.10.1
चतुरभ्युराशि	4.2.1	जिष्णुर्विचेशो	2.177.1
चतुर्भाद्रादिकत्रिशत्	7.72.2	जैन्त्रं मुखं	2.30.1
चन्द्रो मत्तकरी	3.13.1	ज्वलति सुभग	2.247.1
चपल न कल्प	4.5.7	उगलं उगलं सुभग	2.304.1
		तत्तिरिह करिणां	2.86.1

तक्षिरिद्धि गगने	3.60.2	तदीयस्त्रिभुजं	2.287.1
तथा तेन कृतं भर्ता	2.20.1	तद्दृष्टेयं भवति	2.105.1
तदंदिपरिताडनं	2.364.1	तद्ददनाप्रतो	2.45.1
तपालये घन	3.25.2	तद्विप्रयोगे नवे	2.399.1
तरुल्लगणिमा	2.164.1	तद्वैरिभूषेयि	3.8.1
तरुणतरणितेजः	2.992.1	त्वमन्मलोचने	3.25.3
तरुणावेवा	3.59.3	त्वमसि शरणं प्रसीद	2.208.1
तरुमूलगृहाः	3.14.1	त्वयि जलधि	3.44.2
तय गुणनिकरै	2.222.1	त्वयि तेजोभिरशेषं	2.87.1
धनं पुरो नयनयोः	2.19.1	त्वं दधासि विभो	2.128.1
तय प्रमातुमिच्छ	2.82.1	त्वं नासि दृशोः पथि	2.259.1
तय मग्नकृतो दूरात्	3.39.3	त्वं निर्जितोऽसि निरव	2.344.1
तय द्विपापद्विपो	1.7.2	दधति तय चुलुक्य	2.258.1
तस्या नितान्तचप	4.5.4	दधासि धात्रीं विद	2.155.1
तस्याब्रह्मपुरंगा	3.33.1	दन्तधृतिधौत	2.147.1
तस्याः स्मरामि	2.87.3	दन्तमयूखाः शश	2.365.1
तारकामङ्गिका	2.171.1	दन्तुरं कपिशनयनं	2.90.1
तावकीनकटके	2.141.1	दयितस्तवानु	4.5.3
तुल्येऽपराधे	3.39.18	दर्शनापदीह संता	2.349.1
तुपारत्तभार	3.61.1	दश धर्मं न जानन्ति	7.78.1
तुष्ट्यां व्यज	2.87.4	दारेषु सुग्रीव	2.158.1
तेन शशिसुप्ति	1.16.33	दिक्काळाचनव	1.16.20
तैरेव धवलव्याजाव	5.40.2	दिक्षु चक्षुरनिळ	2.283.1
व्यक्त्या पुत्रकलत्र	2.322.1	दिग्यात्रासमये	3.49.1
व्यजत मनुजा जाते	2.294.1	दिनकरपतिशुचि	2.112.1
त्रिदिवं वज्रिभिः	2.217.1	दिशतीं दुग्ध	3.59.1
त्रिभुवनविजयाय	2.367.1	दुःखं मे प्रक्षि	1.16.29
त्वच्छत्रूणां विपिने	2.136.1	दुनोति वत तां	2.326.1
त्वत्सेनाभिः कृत	2.178.1	दुर्वारत्वैरिदन्तिनां	2.78.1
त्वदस्मृगदृशा	2.203.1	दूरास्तप्रमोदं	1.16.32
त्वदावे कृतस्पृहा	3.25.5	दृष्यत्पाताल	2.227.1
त्वदीयादपङ्कजे	2.278.1	दृष्ट्वा लघुतना	2.371.1

देव जगन्नयैक	2.353.1	निकृत्तिकलुषया	2.187.1
देव तवारिनरेश	2 301.1	निखिलकुवलय	2.205.1
देव त्वयि क्षमा	2.72.1	निखिलदीनदुःख	119.1
देवाना यः क्षैणैः	2.33.1	निजजीवितमात्र	2.99.1
द्विजातिजा विकल्पाः	3.70.1	निर्व्यं प्रणमत	3.42.1
धन प्रदानेन	1.7.3	निर्व्यं प्रतिगृह	3.68.1
धरामारं बिभ्रल्लीलया	2 204.1	नित्य प्राक्पद	p.9
धीमता हि गुणो	2.117.1	नित्य लक्ष्मणाय	2.386.1
नतसुरकिरीट	3.73.2	निपतन्ति यस्मिन्	2.46.1
ननु भव कुसुमेपो	2.213.1	नियम्य गाढ	3.25.1
नमस्तस्मै महा	1.16.2	निरयमहान्ध	2.358.1
नभसि भृशं स्तनति	2.379.1	निरुन्धानस्तारं	2.323.1
नमस्तुक्त्रेणी	2.273.1	निर्ममे सपदि	2.256.1
नमस्तुक्त्रिशिरश्चुम्बि	1.16.7	निर्ममो भव विषेदि	2.352.1
नमस्त्यामि सदो	1.16.3	निर्दृतिं विषेदि	3 20.1
नमोऽस्तु वर्धमानाय	1.16.1	नृप कुरु करुणां	2.95.1
नयनविलसितै	2 91.1	नृपतिलक मातु	2.101.1
नरेन्द्रगणसेना	2.54.1	नृपते तव का	3.4.1
नरेन्द्र रुष्टे त्वयि	2.206.1	नृपवर भवदीय	3.15.1.
न लभ्यते घनस्तनी	2.17.1	नृपवर रिपवस्ते	2.248.1
नववयसि नियुक्तानां	2.165.1	नृप शैलशिख	3.2.1
नवसिन्धूरभासो	2.71.1	नृवर तव धनु	2.219.1
नयोदयं चिरा	3.11.1	नृवर यशसि मति	2.245.1
नव्ययौवननटस्य	2.232.1	नेक्षसे किमहो जल	2.380.1
नष्ट स्पर्धमियः	2.310.1	नेपथ्यानि निरस्यति	4.3.1
नष्टाङ्गे प्रथमे	8.5.1	नैतल्लङ्गाङ्गे किमुत	2.230.1
न सूरिः सुराणां	2.170.1	नो जानीते कृत्वाकृतं	2.348.1
नाभीनिष्ठा	4.4.2	नो भटसिंहास्ते	2.49.1
नाश्रापि यैश्चरण	2.100.1	प आवन्तल्लघुः	1 3.2
निःप्रत्यूहं पुण्यां	2.385.1	पतिविरहे या	2.68.1
निःसामान्य तवेतद्	2.332.1	पथिक प्रयाहि	2 191.1
निःसारे संसारे	2. 2.11.1	पथ चतुष्पदी	1.12.1

पयोनिधेखाथ	2.184.1	प्रान्तरक्षरः (दसु०)	p.8
परभृतकृजितानि	2.292.1	प्रपुष्पिभवता	2.182.1
परम्पुशरं यमी	2.308.1	प्रणतसुरवर	1.7.7
परमं प्रसरंमधि	2.212.1	प्रणतसुरविस्तर	2.296.1
परलोचनविहृद	2.162.1	प्रणमत् भवन्ध	1.16.14
परिभाम्यदृशं	2.322.1	प्रणमदण्डिमु	2.268.1
परिमलपिडुठन्	2.366.1	प्रणयत्परमिमं	2.174.1
परिहर नितर्प	2.143.1	प्रणययति सखि	3.44.3
परिहर वत	3.52.1	प्रतिमुद्धरिह	2.246.1
परिटनोत्पला	2.76.1	प्रत्याख्याताप्यसि	2.138.1
परुषसान्द्रनयो	2.163.1	प्रत्यादेशादपि च	1.16.31
पर्णपातमान	2.81.1	प्रमुदितस्रनद	3.29.1
पर्याप्तं तत्तचामी	1.16.9	प्रवृत्तकरिविद्वं	3.58.1
पश्यन्ति देव	3.39.1	प्रसपति तत्र सुभा	2.244.1
पश्य विविधवर	2.378.1	प्रसद्रजःस्यगित	3.7.1
पश्येन्नगवत्	3.6.1	प्रसूतनिनिन्दमास्ता	2.588.2
पद्मोष्णाद्योरभ्यु	2.303.1	प्रसूतमरिनर	3.28.1
पद्मिपादविलो	2.313.1	प्रस्वारो नष्टमु	8.1.1
पादेन हता येन	3.39.4	प्राक्तनसुकृतसम्पदे	2.343.1
पान्य श्रप दयिता	2.65.1	प्राप्ते वस्तुत्त	3.40.1
पान्याः शीमे यात	2.381.1	प्रायः पुन्यसो	2.156.1
पापाम्यासात् कुटिलं	2.61.1	प्रायो दुष्कृतकर्मसु	2.357.1
पीनघनोन्नतवृत्त	2.400.1	प्रावृद्धदम्भा	2.199.1
पुण्यपात्रे शुद्ध	2.18.1	प्रासादेषु त्वदरि	2.292.1
पुण्यपापजल	2.94.1	प्रियसखि भयं मा	2.312.1
पुनर्मज्जेत् पुनर्	8.5.2	प्रीणिताखिलार्थि	2.335.1
पुनर्प्री सुवेशा	2.12.1	प्रोक्ष्य पुष्पि त्वद्वय	2.372.1
पुनरुवोनाहुपि	2.159.1	फलं कालाक्रान्त	2.325.1
पुरो दिनपते	3.58.2	फाल्गुनमासे	2.25.1
पुष्कलमम्बुदगर्जित	2.130.1	वत चनिद्रका	3.45.1
पुण्यचापस चाप	2.394.1	वहुभिः किमाल	2.176.1
पुण्यशरस्यतनु	2.237.1	वाला कुतोऽपि	4.8.4

बोधितापि रम्यैः	2.185.1	मलयजरसल्लिप्त	2.914.1
मज धर्म	2.21.1	मखिगुरुखि	1.2.1
भवद्गुणकथा	3.57.2	महाकवि कालि	3.39.11
भवच्चरणयोः	3.58.3	मा कुरु संपदि	2.319.1
भवशतविरचित	2.373.1	माचद्वन्धद्विपानां	2.226.1
भाति मृदुपाणि	2.41.1	मानमृतामिदं	3.19.1
भाति सुनदने	3.60.3	मामद्वैतानुरागां	2.225.1
सुवनजैत्रमखं	2.70.1	मिथ्यादर्शनदिग्ध	2.297.1
सुवने दधदेक	3.56.1	मुक्तशेषनिरो	3.39.9
भूमिमृतामङ्गेषु	2.368.1	मुखविपुलाः पर्यन्ते	4.4.1
शृशमात्मवतः	2.85.1	मुखत नृपर	2.369.1
भैमे भवदरि	2.102.1	मृगनाभिविनि	2.333.1
भ्रमर सखे ब्रज	2.180.1	मृगरिपुः शशक	2.240.1
भातईष्टा	2.7.1	मृत्युमुपैति यदा	2.236.1
भ्रान्तगृध्रवृन्द	2.144.1	मृदु बाष्प एष	4.5.2
भ्राम्यद्भ्रमर	2.189.1	यः श्लाघ्यः प्रतिदिन	2.377.1
ध्रुविलासदूरी	2.108.1	यक्षश्चक्रे जनक	1.16.6
मकरकेतुभट	3.12.1	यतिः सर्वत्र पादान्ते (यत्यु०)	p.6
मञ्जीरकणित	2.79.1	यत् किञ्चिद्दृश्यते	2.386.4
मणिरसनास्वनितात्	2.80.1	यत्प्रसादतो जय	2.100.1
मचद्विरेफपुंस्को	4.6.2	यदसरलतरभू	2.202.1
मचालीनां क्षिण्य	2.285.1	यदि प्राप्तो वर्ण	2.317.1
मदनगजेन्द्रमहोदय	2.361.1	यदि बाञ्छसि कर्ण	3.44.6
मदनखिलोचन	2.153.1	यदि सा वत	3.60.1
मदमुखर	3.43.1	यस्य न कापि कला	2.114.1
मधुसङ्घचरि	3.62.1	यस्य न कुलमपि	3.67.1
मप्ये नतात्मा	2.167.1	यस्य नैवार्याः	2.23.1
मनसिजटीला	2.39.1	यस्य प्रभावात्	3.39.8
मनोभिरामाः	3.39.14	या पनान्धकार	2.111.1
मन्दापन्ते न सलु	1.16.27	यातोऽखं शरामृत्	2.42.1
मन तावन्मनमेतदिह	6.20.43	या बभूव सदर्पा	2.56.1
मन्दनीयत मनः	2.29.1	या मन्मन्मन्निष	2.133.1

कावद् केहीनादो	2.55.1	कन्धा देवी पर्वत	2.352.2
कायकुनामि घृता	4.6.3	कन्धैरेभा भरद्	3.10.1
का कुजनानामुप	2.132.1	कपुपेयं दुत	3.64.1
मुगपद्यपुल्ल	4.5.8	कटयिततरकन्धारे	2.358.6
मुधिष्ठिते धर्मे	2.157.3	कल्लभं मुरभि	2.142.1
येन विधिप्रति	2.196.1	कल्लभा नेदिनी	2.13.1
ये भिज्जितात्मानो	2.113.1	कशीरुतजगत्कालं	1.16.8
योपिनो विप्रे	3.21.1	कमुपाधिपल्लमेह	2.210.1
योपनेन या	2.24.1	कहति न मन्द	2.140.1
एधयद् जन्मदान	2.370.1	कहसि गन्धकरादि	2.233.1
एजनीरमगप्रतिमे	2.35.1	काचं ध्यात्वाहर्ती	1.1
रणमुधि नृपते	2.223.1	कारिदमुक्तवारि	2.309.1
एविकामलय	3.32.1	किकास्तिपुसुगं	2.169.1
एम्पनितम्भं	2.186.1	किततघनगुपार	1.16.25
एगरोपमोह	2.83.1	विदग्धयूनां	3.60.5
एजन् वैः समरे	3.48.1	विदग्धैरुचित	2.214.1
एजन् सलं तपेत्तु	2.250.1	विनघ्नसुरा	3.57.3
रिपुवनिताजन	2.125.1	विनयितमनसोऽपि	2.166.1
रुन्दोऽमन्दः सुन्द	2.386.2	विपरीतानि रे शठ	3.35.1
लक्ष्मी कान्ताभिः	2.216.1	विपुलेऽप्यभ्युधौ	3.38.1
लक्ष्मीलीलागा	2.201.1	विपुलोद्गीतिः	4.8.2
लक्ष्मते सरसि	2.44.1	विभ्रमसारधू	2.88.1
ल्लानां कलिकाभिः	2.69.1	विभाजते खे	2.22.1
लारण्यपयोधिः	2.36.1	विरचितकुसुमा	4.6.1
लारण्यमृतसू	3.50.1	विरचितनिविडतरो	2.218.1
लीलासितान्ज	1.7.4	विरहनिदाघः सुभग	2.150.1
लोकाव्यति	3.39.6	विरहविधुर	3.44.5
वंशस्वकादि	1.6.1	विरहे नवे	3.27.1
वक्त्रनिरीक्षण	3.18.1	विरहेऽप्यधिकं	2.14.1
कधूमिः पीन	3.39.10	विलसदुरुतरवारि	2.389.1
वन्दितपादा	3.70.4	विलुलितचिकुर	2.269.1
यन्दे कवि श्रीमारवि	3.39.5	विवस्वतोदीप्य	3.57.1

विविधमणिमेखला	2.391.1	श्रीचौलुक्य क्षितिप	2.241.1
विशदवृत्तलब्धा	2.89.1	श्रीमत्पार्श्वनाथ	2.48.1
विशालभाललोल	2.397.1	श्रूयतां नृपकुमार	2.362.1
विशालवंशा	3.60.6	श्रेयासि बहुविघ्नानि	1.16.30
विषमाद्य एष	2.96.1	यः सर्वगो व्याधलः	1.8.3
विद्वर नितम्बविम्ब	2.235.1	संप्रति शिली	4.7.2
वीक्षितोऽप्येष	3.36.1	संप्राप्ते मधुसमय	2.280.1
वीणानिनादानु	2.129.1	संप्राप्तेऽस्मिन् जगत्	2.800.1
वीरजिनेन्द्र	3.5.1	संवृत्तोऽयं संध्याकालः	2.266.1
वीर तवासिपथेन	2.265.1	सकलासुमतां रक्षायै	2.98.1
वीरयरेण्य रण	4.8.1	स किं वद नीच	2.116.1
वैरिज्ञानां तथोच्चा	1.16.12	सखि भवति भव	2.224.1
व्योमनि सागरतीरे	2.75.1	स जयति कुमारपालः	8.7.1
शङ्खोदरुचा	3.66.1	सततनमत्पुरंदर	2.350.1
शत्रौ मित्रे हृदये	2.249.1	सततविकाससमु	2.183.1
शरदापातेय	2.151.1	सत्कर्णिकारचित	2.231.1
शशधरपादा	3.70.2	सत्वं रम्याभोगा	2.74.1
शशधरवदनं	2.220.1	सदलंकृतैः	3.47.1
शशिवदना	3.32.1	सद्गुणरत्नरोहण	2.347.1
शश्वाम्यासे रति	4.4.3	संतोषधनानां	2.190.1
शश्वाम्यासे व्यसन	2.305.1	सन्ध्यान्ते प्रतिदिश	2.340.1
शिलीमुखतति	2.134.1	सपदि बलिन्दूपान्	2.62.1
शीतवज्रान्योऽन्य	2.77.1	समदनागेन्द्राणां	2.228.1
शीतरुजा विधुत	2.281.1	समशत्रुमित्रतां	2.66.1
शुक्लशिखरिणि	5.17.2	समाधिपयोधि	2.172.1
शूलं वज्रं तु गाढं	1.16.22	समुद्रतधरित्री	2.229.1
शृणु परमोपदेश	2.297.1	समुद्रसरश्चन	2.198.1
शैरलालीनिराशा	2.58.1	सम्पद्धानचरित्र	2.109.1
शोभते धनुर्लतेव	3.24.1	सरसिजवक्त्रा	2.168.1
शीर्षमृगेन्द्र चुङ्कस्य	2.368.1	सरसि सरसिजं	2.307.1
यस्य विशुद्धयिमा	2.331.1	सरितां कमितुः स्वयं	2.284.1
श्रीचौलुक्य किम	3.59.2	सर्पद्विपेन्द्रमर	2.148.1

सर्पद्विस्त्रव दिग्जय	2.124.1	सौरमपाण्डिम	3.69.1
सर्गः सर्गो	1.3.1	स्कन्धे विन्ध्याद्रि	1.16.21
सर्गेया विरिञ्चि	3.22.1	स्वलितमचसि	2.181.1
सर्वतिरिक्तं लावण्यं	3.39.13	स्नानितबोरबोषा	2.188.1
सर्वदेवैः	2.15.1	स्पर्शनमात्रवशात्	2.59.1
स यः पातु कुन्द	2.38.1	स्पृष्टं त्वयेत्सप	1.7.1
स श्रेयासि श्रेयांसः	2.52.1	स्त्रीतनव्यगन्धलुब्ध	2.254.1
सुस्पृह इव त्वयि	2.239.1	सुसृष्टदुल्लभकु	2.316.1
सह धनुषा समदो	2.351.1	सुरभि च दक्षिण	2.255.1
सा काङ्क्षत्यन्वमेव	2.339.1	सृजति संगत्प्रदोषे	2.282.1
साधुचरणाम्भोज	2.26.1	स्मर इव शयितः	3.16.1
साधु समाधाववि	2.122.1	स्मितकुलशिरीष	2.401.1
सारङ्गाणां न कुल	2.306.1	स्यादस्थानोपगत	1.16.18
सिद्धावलोकितायैषु	7.57.2	स्याद्वादाश्रुतमुदिते	2.110.1
सितमहसि धवल	2.192.1	सम्पत्भक्ता	2.27.1
सिद्धनरेन्द्रनन्दन	2.274.1	स्वस्वागमाचार	2.154.1
सुनिश्चित नः पर	1.1.3	स्वादु स्वर्णं च सलिल	1.16.26
सुभग तव नव	3.30.1	स्वामिन् जिनवर	3.41.1
सुभग त्वयि हृद	2.395.1	हृताश्रयौचिताद्	8.7.4
सुभग सुखदं	2.207.1	हृत्वा हृत्वाद्यमन्येन	8.7.3
सुभग हे सरभसं	3.59.6	हरन् सर्वा भोज	2.286.1
सुभु भवदीप	2.92.1	हृत्साक्षेपैर्बार्बारं	2.359.1
सुगुह्यशिरोगिष्ट	1.16.17	ह हा पान्यवीभिः	2.51.1
सुगुह्यशिरोरत्न	1.16.4	हसो हस्ताग्रस्तं	1.16.11
सेयं साक्षाद्वा त्वयि	2.327.1	हृत्तद्वयः खलु	2.195.1
सैद्धिकेयमय	2.161.1	हवि प्रविष्टा	3.60.4
सौम्यैतस्याः किं	3.51.1	हीविनियघ्नण	2.355.1

III. Index of Prakrit Stanzas.

अंगचंगिम	6.19.1	उअ महसमओ	4.28.1
अंगय कुडिअ	7.23.1	उअ वणावलिआ	7.68.1
अंगुलिआदिं लल्लिअं	4.10.1	उअ वयंस वित्त	4.27.1
अइचंगंगई मोरइं	6.32.1	उअरडा खवलउ	5.85.1
अच्छउ ता उअभइ	7.39.1	उच्छलंतछप्पय	4.89.1
अजवि नयण न	5.28.1	उज्जागरओ कवोल	4.77.1
अहुलहुविरइआ	7.3.4	उज्जागरकसाय	4.55.1
अयं भासइ अरहा	1.1.1	उण्हय अमयमऊह	7.50.1
अणुत्पणि चंदकिरण	4.23.5	उद्वाइअन्नानिल	4.87.1
अमपुसुंदरिहिं	7.69.1	उन्निइकमल	3.73.3
अलओ वळओ	5.25.4	उन्मिजउ मायंद	4.80.1
अलि मालइपरि	6.20.37	ए नामनिवद्धा	5.25.5
अलिरवगीइं	6.19.13	एकु पसारइ जइ	7.54.1
अवमनिअहुइ	5.2.1	एत्तहे गम्भभरा	7.12.1
अविरलबाह्वारि	4.66.1	एत्थु करिमि भणि	6.19.42
अरिहिअइं	6.19.38	एह उलिअदेह	7.72.1
अविहइअवरो	4.87.6; 5.27.1	ओअह तुज्ज विरहे	4.70.1
असोअमंजरी	5.11.1	ओ चलचलंतिआ	6.19.33
अइरुइ दलइ	5.6.1	ओ दामाई रयंतीइ	4.23.4
आमुल वि यहु	5.29.1	ओ भइकवंधु	6.20.34
आयामयधवल	7.22.1	ओ रणन्नंत	6.20.5
इंदइ तुइं गुणि	5.38.1	कइयहिं होएसइ	6.30.1
इअ उवजाइहिं	6.16.1	कइलासतुलणपय	4.42.1
इअ नारिहिं	6.15.1	कंरुण किंकिणि	4.69.1
इअ यणराइहिं	6.17.1	कंकेछिउयामनण	6.20.46
इइ माछा गाहाण व	4.22.1	कंचणमूसण दइअ	7.35.1
इइ माहवि यम्मइ	6.19.50	कंपिअ निअनि	6.19.19
उअ अच्छरा	7.62.1	कजललेइअनिल	6.20.54
उअ रांधाइइ	4.14.1	करमभग्गा मग्गु	5.36.1
उअ पोम्मयय	1.10.2	कचूअधउ गुण	7.2.1

कमला तिहिं लबु	4.5.11	केसरकुरव्य	4.82.1
कमला ललिता	4.5.9	कोमंडं पसूण	4.57.1
कमलिणिपासि	6.19.17	कोइलकल्लु	6.19.26
कर भसोअदळ	6.20.31	कोइलावलिक्कए	6.19.30
करवालपहरिण	6.19.55	खंदुग्गयमिंदु	4.40.1
करवयपणहर	5.7.1	खलिअक्खरं	6.20.4
करिमपरसुओ	7.64.1	खीरसमुदिण	5.33.1
कळसभवतवसि	4.1.4	खेळिरत्तामिणी	4.33.1
कवणु सु धनउ	6.19.49	गज्जइ धणमाला	6.20.3
कविं हंसिहिं	6.19.3	गज्जंति गोइओ	4.89.1
कामिणिदिअअसरो	6.20.24	गयधउतुए	7.42.1
कामे कमाहिं कमिये	2.157.1	गयणुप्परि कि न	4.87.3
काली कमली मेहा	4.5.10	गयपत्तपरिणह	7.21.1
काली रत्तडी	6.19.23	गलिअंजणवक्खे	4.23.1
कालो इरो कुवेरो	4.13.3	गहिर गज्जइ	5.18.2
किं अज्जवि माणं	7.48.1	गान्धि पइणि	5.22.1
किं झइळ तिण	7.36.1	गुणविबज्जिइ	5.19.3
किउ उरि लच्छिहिं	7.4.1	गुरुअ धिअ एअ	1.6.3
कित्तिव वण्णवं	6.19.43	गोरठिअहिं उव	6.20.8
कित्ति तहारी	5.37.1	गोरीइ चिइर	4.19.1
कि न झुइइ	4.87.10	गोरी गोट्टी दर	6.31.1
कुइ धव लुआ	6.19.36	गोरोअणगोरी	6.20.12
कुमुअकमळं	5.18.1	गोवीअणदिज्जंत	5.4.1
कुवलपखित्त	1.7.6	धणवइसहा	6.19.25
कुवलपदलनणो	4.48.1	धणसारु मेळि	7.3.2
कुविदो मणो	6.19.51	धोलिरनवपइवु	6.20.40
कुसुमंतरि	6.19.8	चउळइएहिं	4.13.5
कुसुमालहपिअ	4.85.1	चंदणयं पिइ	4.46.1
कुसुमुगामु	7.37.1	चंदुज्जोओ	3.70.5
कुव कण्ण कळिग	6.21.2	चयरि चारु	7.47.1
केआराए	6.20.1	चरणकमळअणो	4.62.1
केलाससेल	4.9.1	चरणेण वि नव	4.63.2

चारुचपयरुह	7 71 1	जा वलमडप्फरेण	4 15 1
चाण चएसु	4 52 1	जावयरसरजिअ	7 51 1
चूअमजोरि मजु	4 61 1	जासु अगहि षणु	5 21 1
चूडल्लउ चुण्णी	6 22 3	जीए लग्गेइ चदण	4 78 1
चूडल्लउ वाहोह	6 22 1	जुइण नयण	4 11 1
चोलुक तुअ नयरी	4 23 2	ज्हाउ व वूहाओ	4 23 1
छुइखामु वि	6 19 7	जे आवि मदेत्ति	2 157 4
ज निर मुद्धिआइ	4 41 1	जे तुह पिच्छहि	5 34 1
ज जाइहि	6 19 9	जेथु गज्जहि	5 21 3
ज धणलोअण	6 19 21	जे निअहि न पर	6 27 1
ज सहि कोइल	8 20 10	त तेत्तिउ बाहोह	6 23 4
जइ अ झल्लजहि	4 87 5	तणुअगहि लोअण	7 26 1
जइ गगाजलि	6 20 49	तणु नव चपयमाल	6 20 16
जइ जाहिं सुरसरिअ	7 55 1	तरल दीहचणेण	4 45 1
जइ तुइ मड्ड कर	4 87 11	तरुणिहूणिगड	4 87 8
जइ न हससि न य	7 15 1	तरणीकिलिक्किचि	6 20 55
जइ बोहइ धण	6 19 2	तहि भुमयहि	6 20 6
जइ धाथुआण हेडे	4 87 12	तहि मुद्धहि नेहधहि	7 6 1
जइ उम्मइ गोरडी	6 20 21	तारावलि भणि मा	6 19 29
जइ वि ससु न	6 24 1	तुगो रगो भिगो	5 25 3
जगु नासेसु नि	8 20 47	तुह असिलद्धिहिं	5 39 1
जइ जइ नि	6 19 54	तुह गुण अणुदिणु	8 20 32
जइ सरोवरि	7 32 1	तुह चडिण भुअ	8 20 45
जसु अतुलिअ गय	7 16 1	तुह दसण तर	7 24 1
जसु पाक लहति	7 7 1	तुह पयावेण	4 51 1
जसु भुअवल्ल	7 44 1	तुह पुइईसर	7 57 1
जसु लोदचकिण	6 20 13	तुह मार मारकिदी	6 26 1
जइ जइ तुह पड्ड	4 17 1	तुह मुहलायण्ण	6 20 56
जइ प्हाउ ओइण्णे	1 7 5	तुह रणि नट्ट रसा	7 28 1
जइ तुइ पवयणु	7 19 1	तुह रिउणो नियसता	4 18 1
जहि धडिअ उप्फु	6 20 23	तुह रिउराय	4 13 1
जहि छज्जइ नर	5 30 2	तुह रिउ वणमय	7 29 1
जा निचरिनिइणि	7 17 1	तुह निजयपयाण	4 26 1

तुह विरहिं सा	6.20.44	नह्यलम्भि सयल	4.79.1
तुहं उज्जाणि मा	7.9.1	नह्यलवराह	6.19.46
ते जि पंढिअ	5.20.3	नहलन्त्रिभाल	6.19.48
तोडिअगुडमुह	6.20.26	नारिहं वयणुल्लहं	7.18.1
दहिअकखयघण	7.30.1	नासंतिहिं समरा	6.20.39
दारविजिअ विसय	7.31.1	निअइ झुणइ	6.19.10
दारुणदेहदाहप	4.86.1	निअजुवई गणदु	7.60.1
दिव्य कहिं ते मत्त	5.21.2	निअवि वयणु	6.20.2
दीसइ उववणि	6.20.15	निक्कंदल कय	4.87.2
दीसइ झुरधनु	6.19.44	निच्छइं पिअसहि	6.20.27
दीसए एस तरुणि	4.47.1	निच्छिवि करिनि	5.15.1
दीहरच्छिआए	6.19.34	निज्जाइअइ जय	4.76.2
दीहरमुअदंड	7.52.1	निइदु उदु	5.31.1
दुइमरिउमहि	7.41.1	निम्भरदलिअ	4.88.1
दुइरवारिखुडि	4.31.1	निम्मलनाणदिडि	4.35.1
देनिखवि वेल्लडी	6.19.20	निम्मलि गयणि	6.19.16
धवलनिहेण	5.32.1	निमुणिअ माई	6.20.20
नच्चाविअचंदण	4.53.1	पंडिगंडयल	4.87.7
नच्चिर कीरमिहुण	4.65.1	पई विणु तहि	6.19.4
नच्चिरु किसलकरि	7.10.1	पइ ससिवयणिए	6.28.1
नमिरसुरासुरिंद	4.31.1	पच्चसगयवरु	1.10.1
न मुणिजइ गलाउ	4.38.1	पडिइअवडुविइ	7.15.2
नयणविलासिण	7.40.1	पत्तउ एडु वसंतउ	6.20.36
नवरिंद तुह	4.36.1	पत्तलच्छिउ सुहयं	4.27.2
नरु लच्छिविव	7.34.1	पनमध पनयपकु	4.1.5
नवकपलीपत्तिहिं	7.20.1	पयडिअलछणमय	7.56.1
नवकुवलपनयण	6.25.1	परगुणगहणु	6.31.1
नवकोइलवा	4.83.3	परनरसुहपेच्छण	6.19.53
नरघणभमभमत	5.30.1	परहुअपचमसवण	4.87.4
नवघणमालिअत्ति	4.58.1	परिमल्लुद	4.72.1
नवचंदलेह	7.65.1	पटिअ केस	6.20.51
नवमयरंदपाण	4.71.1	पवणपहल्लिर	4.16.1
नहकोलस्स व	4.20.4	पसरदु वई	7.61.1

IV. Index of Sanskrit Metres

The following metres are mostly Catuspadis i.e., metres of four lines each. The letters within brackets stand for the wellknown Akṣara Ganas, showing the composition of a single line in the case of Sama Catuspadis, of two lines forming a half in the case of Ardha samas and of all the four lines in the case of Viśama Catuspadis. Mere figures within the brackets indicate the number alone of Akṣaras or Mātras as the case may be in a line or lines irrespective of their quality. The few Dvīpadis (metres of two lines) are shown by the letter द्वि = Yati

अष्टरुचि (मभनमग)	3 196	अर्धोप दण्डक (नन + 9र)	2 388 2
अष्टोपपदा 8 पद्वि		अलोका (मसमभनग, y 7)	2 221
अष्टि (सजस)	2 96	अवपातलिका 8 आपातलिका चारहासिनी	
अष्टलष्टि (5न + क)	2 269	अविषय (मजमजजकग)	2 297
अष्टला 8 सुपयः		असोकपुष्पमञ्जरी दण्डक	
अष्टपुत्र (सममकग)	2 128	(any pairs of गल)	2 398
अष्टविंशति (9न + ग)	3 31	असोका (नसमगग)	2 152
" द्वि (9न + ग, 9न + कग)	3 32	अष्टलटित (मजमभनमजजकग or	
अष्टिग्राहिनी (ससजमजगग)	2 289	नमभनपयजनकग y 11)	2 358
अनङ्गीका 8 सौम्या and अशोखि		असवाधा (मनससमग, y 5)	2 230
अनङ्गलेखा (मसममयय, y 6,5)	2 312	असमानकी (वजनग, जतयय)	3 8
अनङ्गलाकर (any pairs of कग)	2 397	अपराधिका (6 + भगग, 8 + भगग)	3 22
अनङ्गुर (रवराग)	2 73	आशीड (मनसममजजकग, y 13)	2 378
अनारक (मनसग, ननगर)	3 15	आशीड (6 + गग, 10 + गग, 14 + गग,	
अनारक 8 अशिका		18 + गग)	3 43
अपा (मनससमग, 8)	3 22 4	आया 8 गाथा (द्वि)	
अपातलिका	3 59	इन्दुवदना (मजमनकग)	2 238
अपराजिता (मनसमग, y 7)	2 220	इन्दुवसा (नगर)	2 158
अपराह (म + 6न + सगग, y 9,6,6)	2 377	इन्दुवजा (कनयग)	2 154
अनसवा 8 भुजगप्रपात		इला (समग, ससमग)	3 26
अशि (म or न)	2 11 com	उज्जल 8 मुद्रा	
अश्विनी (नग)	2 32	उज्जल (समजमग, y 8)	2 313
अभक (मजमग)	2 215	उज्जला (नगर)	2 161
अभवा 8 अरुस		उल्लटिका (नन + any पयजग)	2 101
अष्टाधारा (13 + गग 10 + गग, 14 + गग,		उत्तरान्तिका 8 चारहासिनी	
6 + गग)	3 14	उत्थापनी (मजमग)	2 143
अश्वि 8 अश्विनी		उत्तरान्तिका 8 कामलप्र	
अष्ट दण्डक (नन + 8र)	2 303	उत्थुक (अमग)	2 93
		उदय (अमग)	2 92
		उदयप्रति	3 57

रेहइ तुह करि	6.20.11	ससिणा रयणीए	6.20.7
रेहहिं अरुणमंति	5.8.1	सहि पंकोषनु वि	6.19.37
उंघइ सायर	6.20.9	सहि वरलओ	6.19.14
ललिअविलासो	7.5.1	सहि विजुलअ	7.45.1
छापणविन्ममं	5.14.1	सा तसु वेहिआ	7.67.1
छुदिदु चंदण	5.23.1	सा वाला तुह	4.17.2
लेहि दीण	6.19.6	सायर रयणायर	5.5.1
वंसो वित्तो बालो	5.25.2	साहीणो चित्तणुओ	4.54.1
बज्जहिं गज्जिर	7.43.1	सिंदूरिअगुरुकुंभ	6.20.25
वणफलमरसं	4.29.1	सिद्धत्यपुलय	6.19.24
वणलविठकणय	6.19.47	सिरिकुम्मावालमूवइ	4.20.2
वम्भीसक्कंचण	4.76.4	सिरिकुम्मावाल मुंचसि	4.23.3
वयणु सरोजु	6.20.50	सिरिमूलराय तिहुअण	4.21.1
वरजाइ सरंतहुं	7.11.1	सिरिमूलराय तुह दिस	4.23.6
वानो बुहो विसालो	7.3.3	सिरिवद्धमाणविण	4.20.1
वायाला फरुसा	6.22.2	सिरिसिद्धरायनंदण	4.23.7
विजुलमेहमज्झि	6.20.28	सुंदरु तं किउ	6.19.52
विरहरहक्कइं	7.46.1	मुणिरि बसंति	5.16.1
वोद्धहद्धहम्मि	1.7.6A	सु तव सुद्ध वर	7.63.1
संतट्ठइं मयगलहं	6.20.29	सुररमणीअण	5.3.1
सक्कारए सिरसा	2.157.2	सुरवड्डमड्डअरि	5.24.2
सग्गु पड्डुत्तिहिं	7.38.1	सुरसत्तिंग	7.49.1
सजया विजया	7.58.1	सो जयइ अजळ	4.20.3
समय मयगळ	5.20.1	सो जल्लिअव मय	6.20.35
समरमहोअहिमुम्भड	4.20.5	हंसि तहारउ	5.9.1
सपल्लसुरासुरिंद	4.73.1	हंहो जुआणय	4.23.8
सपलाओ जाईओ	5.3.2	हणिअदुजीह	7.8.1
सपल्ल वि दिणु	7.13.1	हयसुरखणि	4.91.1
सयवत्तयं	4.32.1	हरइ जम्मसय	4.76.3
सरसयरसुरहि	4.90.1	हा लामोअरि	4.76.1
सल्लइपल्लव	6.20.48	हिंडइ सा धण	6.20.33
सवणनिहिअ	4.87.9;5.27.2	हेरेवो नीणो	4.13.4

IV. Index of Sanskrit Metres

The following metres are mostly Catuspadis i.e., metres of four lines each. The letters within brackets stand for the wellknown Akṣara Ganas, showing the composition of = singal line in the case of Sama Catuspadis, of two lines forming a half in the case of Aridha samas and of all the four lines in the case of Visama Catuspadis. Mere figures within the brackets indicate the number alone of Akṣaras or Matsas as the case may be in a line or lines irrespective of their quality. The few Dvīpadis (metres of two lines) are shown by the letter द्वि y = Yata

अक्षरवि (भभभभग)	2 196	अक्षर दण्डक (नन + 9र)	2 388 2
अक्षरोपपदा 8 मङ्गि		अलोला (मसमभग, y 7)	2 221
अक्षि (सजस)	2 96	अक्षपातिका 8 आपातिका चारुहासिनी	
अक्षरुचि (5न + छ)	2 269	अक्षितय (नजभजजलग)	2 297
अक्षरा 8 सुयका		अक्षोक्तपुष्पमक्षरी दण्डक	
अक्षुत्त (रससलग)	2 128	(any pairs of गळ)	2 398
अक्षिरुचि (9न + र)	3 31	अक्षोका (नसमग)	2 152
” द्वि (9न + ग, 9न + लग)	3 32	अक्षरुचित (नजभजभजभलग or	
अक्षिरुचिनी (ससभजभग)	2 289	नजभजभजजलग y 11)	2 358
अक्षरुचिनी 8 सौम्या and ज्योति		अक्षबाधा (ससमसग, y 5)	2 230
अक्षरुचि (नसमसग, y 6,5)	2 312	अक्षयानकी (वतजग, जतजग)	3 8
अक्षरुचि (any pairs of लग)	2 397	अक्षयिका (6 + भग, 8 + भग)	3 55
अक्षुत्त (रसलग)	2 73	अक्षी (अननसमननलग, y 13)	2 378
अक्षरुचि (ननरलग, ननर)	3 15	अक्षी (6 + ग, 10 + ग, 14 + ग,	
अक्षरुचि 8 अक्षिका		18 + ग)	3 43
अक्षर (नजभजभग, र)	3 20 4	अक्षी 8 गाथा (द्वि)	
अक्षरान्तिका	3 59	अक्षुत्त (अनसमलग)	2 238
अक्षरजिता (ननरसलग, y 7)	2 220	अक्षुत्त (वतर)	2 158
अक्षराह (म + 6न + सग y 9,6,6)	2 377	अक्षुत्त (वतगग)	2 154
अक्षरेया 8 भुक्तगया		अक्ष (सलग, सससलग)	3 20
अक्षि (म or न)	2 14 com	अक्ष 8 मुद्रा	
अक्षिमुचि (नलग)	2 32	अक्षर (ससभग, y 8)	2 313
अक्षर (समभजग)	2 215	अक्षर (ननभर)	2 166
अक्षरया 8 चरु		अक्षरिका (नन + any पदभग)	2 401
अक्षरुचि (18 + ग 10 + ग, 14 + ग		अक्षरान्तिका 8 चारुहासिनी	
6 + ग)	3 44	अक्षरपनी (समभग)	2 148
अक्षरुचि 8 कसभापिणी		अक्षरान्तिका 8 कामरुता	
अक्षर दण्डक (नन + 8र)	2 388	अक्षर (भभर)	2 93
		अक्षर (भभस)	2 92
		अक्षरुचि	3 57

उद्गता (सजसल, नसजग,		करिणी (मससग, समभस)	3 13
भननलग, सजसजग)	3 45	करिमकरभुना (ननमयलग, y 7)	2 223
उद्गीति (27 30 द्वि)	4 8	कलभापिणी (नजजभर)	2 255
उहाम दण्डक (नन + 13र)	2 388 6	कलहसा (ननजय)	2 160
उद्धत (मससग)	2 124	कलिका (भभग)	2 59
उद्धता (रसग)	2 56	कलिका (रसग)	2 121
उद्धरण ॥ सगत		कलिका (10 + गग, 6 + गग, 14 + गग,	
उद्धरिणी ॥ घसन्तिलका		18 + गग)	3 44
उपगीति (27 द्वि)	4 7	कल्याण (मममम)	2 173
उपचित्रा (सससलग, मभभगत)	3 3	काञ्चन ॥ कल्याण	
उपचित्र (ननननगग)	2 234	काञ्ची (मभभगर, y 11)	2 300
उपचित्र (4 ex ज, 4, ग + 3 + 2 + ग)	3 66	कान्ता ॥ स्वलि	
उपच्युत (ननर)	2 95	कान्तोत्पीडा ॥ जलधरमाळा	
उपपाति (सकर)	2 1०6 1०7	कामकीडा (ममममम)	2 262
उपस्थितप्रचुपित (मसभगग, सननरग,		कामदत्ता (ननरय)	2 187
ननस, नननजजय)	3 48	कामवाण दण्डक (any त + गग)	2 399
उपमालिनी (ननतभर, y 8)	2 248	कामलता (भनभभरलग)	2 342
उपस्थिता (तजजगग)	2 133	कामलतिका (नय)	2 41
उपस्थिता (तजजग, y 2)	2 120	कामावतार (तवतत)	2 167
उपहासिनी (10 + लदलद)	3 64	कामिनी (रजर)	॥ 106
उपेन्द्रवज्रा (जवगग)	2 15०	कामिनी (र, जरलग)	3 20
उर्वशी (नवतग)	2 194	कामुकी (०म + ग)	2 266
उपिवा (जनजग)	2 116	कामुनी (5स + ग)	2 267
उपिङ्ग (रजग)	2 53	कुटज (सजससग)	2 212
ऊनित (रससतजजग, y 10)	2 330	कुटिल (मभनयगग, y 4,6)	2 241
ऊपभ (सजससय)	2 242	कुटिलगति (ननतग, y 7)	2 202
ऊपभगनविलसित (भरननग, y 7)	2 271	कुन्तलवन्दी ॥ पट्टि	
पूरूप (मसजगग)	2 146	कुमारललिता (जसग, y 2)	2 54
पूला (सजननय, y 5)	2 253	कुमुदिनी (मननग)	2 123
औपच्छन्दसक (6 + रय, 8 + रय)	3 ०4	कुमुद्वी (रननय)	2 18०
कद्वेष्टि दण्डक (नग + 13र)	2 390	कुमुद्वी (नयय)	2 68
कच्छपी (रन) 2 44		कुरङ्गिका (मवतजभर y ०,7)	2 311
कथागति (सरभनजभर, y 7 7)	2 346	कुवलयमाळा ॥ पणर	
कनक (मसस)	2 97	कुसुमविधि (नयनय)	2 168
कनकप्रभा ॥ नन्दिनी		कुसुमसमुदिता ॥ कुमुद्वी	
कन्या (भग)	2 15	कुसुमाक्षर दण्डक (any स)	2 395
कमलदलाङ्गी (नयनलग)	2,150	कुसुमिलतावेष्टिता (मवतयय, y 5,6)	॥ 302
कमलमुषी ॥ मभिमुषी		कखिरव (सयसय)	2 191
कमलविलासिनी ॥ वामरस		कन (नयससय)	2 260
कमलाङ्गी (ननससग)	2 218	केतुवनी (सजसग, भरनगग)	3 7

केलि दण्डक (नग + 12र)	2 390	चन्द्रोद्घोष (ननमर, y 8)	2 247
केला (य)	2 12	चपल (नजजयनननग)	2 375
केसर (मभनयर, y 4,7)	2 306	चपलगाति (मभसभनननग)	2 363
केकिलक (नजभजनलय, y 7,6 or 8,5)	2 298	चपला s हरिविलसित	
कोदुम्भ (मवसरग y 5)	2 216	चपला s त्वरितगाति	
कोमललता (मवसरतग, y 4,5)	2 285	चपला गाथा s गाथा	4 5
कोठ (जससय)	2 193	चपलायरत्र	3 36
कोदा (यमनसरस, y 6,6)	2 317	चम्पकमाला s रुममवती	
कोवपदा (मभसभनननग, y 5,5,8)	2 372	चड (मभनजभर, y 4,7)	2 305
क्षमा (ननतरग, y 4)	2 200	चलपति (ननननग)	2 268
क्ष्मा (ननतरग, y 7)	2 203	चलनेत्रा s उज्जला	
क्षत्रा (10न + ग, 9न + लग)	2 29	चारुदासिनी	3 60
" " (द्विपदी)	2 30	चित्र (भनग)	2 62
गजलुलित s कुसुमविचित्रा		चित्र (रजरजरग)	2 279
गाथा (30,27 द्वि)	4 1-5	चित्रक (नननननरलगा)	2 362
गाथवी (मभग)	2 52	चित्रगाति (भभभग)	2 114
गिरा s शाफरिका		चित्रपदा (भभगाग)	2 75
गीत (30 द्वि)	4 6	चित्रमाळा (मभननननग, y 7,6)	2 339
गुणलयनी (नसराग)	2 84	चित्रलता s सिद्धि	
गुणलया (सभ)	2 37	चित्रलेखा (मभनययय, y 4,7)	2 303
गी (ननभभर)	2 257	चित्रा (16 Matras, 8 for 5,8,9)	3 64
गीरी (ननलसग)	2 213	चित्रा (मभमयय, y 8)	2 249
गीरी s मसुदितवदना		चूलिका s भतिरचिरा	
घनपङ्क्ति (सराग)	2 31	छाया (यमनसरतग, y 6,6)	2 325
घण्टकाळ दण्डक (5छ + anyr)	2 391	जया (मभससग y 7)	2 220
घण्टयुष्टि दण्डक (नन + 7र)	2 387	जया s नमिदनी	
घण्टयुष्टिमरा s घण्टयुष्टि		जया s विलासिनी	
चण्डा s चित्रा		जया (बलग)	2 29
चण्डाली s मसुदितवदना		जयान-द (यमनसरग, y 6)	2 273
चन्दनकृति (रजवनननस)	2 349	जलधरमाला (मभसभ, y 4)	2 178
चन्द्रकान्ता s वैशद्वी		जला (वर)	2 47
चन्द्रमाळा (नभमयय, y 7,4)	2 307	जलोद्वगति (जसजस, y 6)	2 169
चन्द्रलता (नसरग)	2 207	जीमूत दण्डक (नन + 11र)	2 388 4
चन्द्रलता (मभमयय, y 7)	2 200	ज्योति (32छ; 16ग, द्वि)	3 52
चन्द्रलता (मभमयय, y 7)	2 201	ज्योत्स्ना (मभमयलगा, y 7)	2 27
चन्द्रलता (मभनययय, y 1,7)	2 304	जरी (मर)	2 34
चन्द्रायणा s घासिकला		जरी s मृगी	
चन्द्रायणा (नभस)	2 161	जत (ननभर)	2 165
चन्द्रायणा (ननराग)	2 05	जनुमप्या (यय)	2 36
चन्द्रायणा (यमरग, y 6)	2 04	जन्वी (भजनसभननग, y 12)	2 305

वरंग (नननननर)	2.352	निःश्रेणिका S. इयेनी	
वरंगवती S. कामिनी		नितम्बिनी (र; जरजरज)	3.22
परल (नभरसजजग)	2.331	नितम्बिनी S. मालभारिणी	
परणीरदनेन्दु (6स + ग)	2.333	निलया (ननका)	2.115
चामरस (नजजय)	2.183	निसा (ननररर; y.13)	2.314
चर (ससम)	2.98	नृचगति (8 Mātrās + गग + 4 Mātrās + गग; y.12)	3.72
चारका S. निशा		नृचललित (भजसमभजसनमय)	2.383
तणक (रजरर)	2.254	पङ्कजका (ननससतय; y.4,9)	2.315
खोटक (सससम)	2.162	पङ्क्ति (भगम)	2.25
खरितगति (नजजय)	2.112	पङ्क्तिका (रयजग)	2.108
खरितगति (ननननग)	2.219	पञ्चामर (जरजरजग)	2.278
दक्षिणान्तिका	3.61	पणव (मनयय y.5)	2.110
दुग्धोत्ति दुग्धक (नग + 9र)	2.390	पणव (मनसग; y.5)	2.110 com.
दुर्गुरु (भभरसजग)	2.236	पतिका (नयमग; y.6)	2.140
दीपाधि (मसजसजजग; y.12)	2.357	पथ्या गाथा S. गाथा (दि)	4.3
दीपिकाशिक्षा (भनयननरजग; y.3,6)	2.343	पथ्याचक्र S. चक्र	3.34
दीप्ता (सरग)	2.71	पदचतुष्टय (8,12,16,20 Akṣaras)	3.40
दुःख (गल)	2.9	पद्य S. स्त्री	
दुग्ध (स or व)	2.14 com.	पद्य (नसमवतग; y.6,4)	2.294
दोधक (भभभगग)	2.130	पद्ममुखी S. संगव	
दुवगति S. हरिबिलसित		पद्मिनी S. चन्दिनी	
दुवपद्मा S. कलङ्का		पदति (16 Mātrās)	3.73
दुवपावगति S. मुमुक्षी		पद्म दुग्धक (नग + 8र)	2.390
दुवमध्या (भभभगग; नजजय)	3.5	पश्चिमान्तिका (8 + कल्लद)	3.63
दुवलपुपवगति (भभभनननस)	2.369	पादाकुलक (16 Mātrās)	3.70
दुवविलम्बित (नभभर)	2.163	पिरीटिका (ममववनननभर; y.8,15)	2.385
धू S. केशा		पिरीटिकाकारभ (ममव + 4न + 5ल + जभर; y.8,15)	2.386
धृति (नजभजजग)	2.235	पिरीटिकापणव (ममव + 4न + 10ल + जभर; y.8,15)	2.386
नद्वरण (4 + 4ग, y.8)	3.71	पिरीटिकामाला (ममव = 4न + 15ल + जभर; y.8,15)	2.386
नन्दक (भभभभरसजग)	2.341	पुट (ननमय; y.8)	2.164
नन्दा (ललग)	2.28	पुण्य S. समृद्धि	
नन्दिनी (सजजजग)	2.210	पुष्प S. मरु	
नन्दीमुखी S. वसन्त		पुष्पदाम (मनससरग; y.5,7)	2.327
नर्तक S. बवितथ		पुष्पविचित्रा (तयतय)	2.189
नर्तकी S. कुटिलगति		पुष्पसमृद्धि S. कम्पवती	
नल्लिनी S. रमणी		पुष्पिताया (ननरजग; नजजय)	3.16
नवमालिनी (नजमय; y.8)	2.179		
नान्दीमुखी S. मालिनी	2.78		
नाराच (वरजग)	2.11		
नारी (म)			

मनोज्ञा (नरा)	2.70	मेघमाळा (न + 6१)	2.367
मनोरमा (नराज)	2.119	मेघविस्फूर्जिता (यमनसराग, y.6,6)	2.323
मनोमती S. शन्दिनी		मेघावली (नरा)	2.183
मन्दाक्रान्ता (मभनतवराग, y.4,6)	2.290	मोटनक (तजजलग)	2.147
मयूरसारिणी (रजराग)	2.111	मौनिकदाम (जजजज)	2.172
महातरुणीदयित S. हंसगति		यवमती (रजराग, जजराग)	3.10
महासम्भरा (मवतनसराग, y.8,7)	2.354	यादवी S. अतिशायिनी	
महिषा S. स्वर्धित		रजनी S. मदन	
महिषी (भरनरनराग, y.10)	2.274	रति (भलग)	2.26
मही (ससलग)	2.85	रतिमाळा (ननराग)	2.86
मागधी=वैवालीष	3.62	रतिरीका (जसजसजसग, y. 6,6)	2.326
मागवक्र (भतलग, y.4)	2.77	रथोदगा (नरलग)	2.141
मागवक्रकीर्तिक S. मागवक्र		रमणी (सस)	2.35
मात्रासमक (16 Matras)	3.65	रमणीष S. सुन्दर	
माधरीलवा (भरभससजग, y.7)	2.332	रम्भा S. मेघविस्फूर्जिता	
मानिनी (भरनजनलग y.10; नजभजनस y.11)	3.19	राजमणीष (जसरनराग, y.7)	2.229
माली (नजरा)	2.160	रामवती (भनसग)	2.113
मालती-रुण्डक (नग + 11१)	2.390	राममुषी S. चक्रदरुषाक्षी	
मालधारिणी (सतजगग, सभराग)	3.17	रविता (जभसजग, 7.4)	2.198
माळा (सजसग)	2.126	रविता S. श्री	
माळा S. छद्		रविता S. सिद्धि	
माळाचित्र (मउउउमनवषय, y.11)	2.381	रविता (वभय)	2.100
मालिकोत्तरमालिका S. उज्ज्वल		रोषक (भभराग)	2.127
मालिनी (रम)	2.40	रोषिणी (नगममयलग, y.6,4)	2.295
मालिनी (ननमयष, y.8)	2.246	रुदवी (रभसजग)	2.214
मुणवपका (वननलग)	2.149, ५. चपका	रुदमी (मगवराग, y. 7)	2.225
मुकुल (भस)	2.42	रघुगति S. रघुगति	
मुकुलिका S. रतिवदना		रघुमणिगुणिकर (नस)	2.104
मुफर S. कनइसा		रघुमालिनी (भर)	2.45
मुशक (यमननराग, y.6,7)	2.329	रुता S. बकरी	
मुदिगा (यसग)	2.63	रुताकुमुम S. मरिता	
मुद्रा (नभभमममका, y.11)	2.337	रुव (नयजग)	2.203
मृगचरला (भनराग)	2.122	रुवगति (उजजग)	2.123
मृगचरला S. भनिमुषी		रुवना (नयननराग)	2.226
मृगवधू (नग)	2.19	रुवना (भनसग, y.5)	2.126
मृगाङ्गमुषी (मका, ६५)	2.27	रुविक (नयननराग, y.7,4)	2.302
मृगी (र)	2.13	रुविक (नयननराग, नयननराग, यजजग)	3.47
मृग (ननजग)	2.61	रुविक (नयननराग)	2.29
मेरमाळा-रुण्डक (6४ + ५५ + ५५) S. २.५५५		रुविक (नयननराग, y.५)	2.272

ललितलता (12न + लग; y.10,10,10)	2.384	वानवासिका (16 Matras)	3.69
ललितलता (ननभनजननय, y. 7,7)	2.366	वायुवेगा (मसजसनजग; y.12)	2.322
ललितविक्रम (भनननरर; y. 10)	2.347	वाक्यी (र; जरजरजरलग)	3.23
ललिता (तभजर)	2.175	विश्रान्ता (भम)	2.49
ललिता s. सुमुखी		विच्छिन्ति s. भङ्गि	
लपली (10 + गग; 14 + गग; 8 + गग;		वितान (8 Aksharas)	2.87
18 + गग)	3.44	विदग्धक (रलग)	2.24
लीलाकर-दण्डक (नन + 12र)	2.388.5	विदुषी (सससलग)	2.131
लीलाविकास-दण्डक (नग + 14र)	2.390	विधुन्माला (ममगग; y.4)	2.74
वैशदल s. वंशपत्रपतित		विधुन्मालिका (नसततग)	2.209
वैशपत्रपतित (भनभनलग; y.10)	2.288	विधुवक्रा (भसग)	2.60
वैशस्य (जतजर)	2.159	विपरीतपध्यावक्र	3.35
वक्र (भमुदुधु)	3.33	विपरीत-भाख्यानस्त्रे (जतजगग; सतजगग)	3.9
वक्र (भमम; y.5)	2.88	विपुलमुजा (नजयग)	2.125
वज्र s. मधुकरीका		विपुला गाथा (द्वि)	4.4
वद्वित (मवनसतवग; y.5,7)	2.328	विपुला वक्र	3.37-39
वद्वेसिनी (र; जरजरजरजर)	3.24	विपुपधिया s. भनङ्गलेखा	
वनमञ्जरी (नजजजरजरभर)	2.351	विभा (वरगग)	2.72
वनमयूर s. स्खलित		विभावरी (जरजर)	2.184
वरावतु (मवयनननग)	2.356	विभ्रमगति (मसजसततभर)	2.371
वरावतु s. माकली		विमला (सजग)	2.66
वरावति (भरयननग)	2.382	विमला (समनलग)	2.151
वर्धमान (मसजभगा; सनजरग; ननसननस;		विमला (सय)	2.46
नननजय)	3.49	विमलितगति s. वृध्वी	
वजना (रतभभगा)	2.232	विमलितलीला (भनतलग; वजनसग)	3.18
वयन्त (ननततगग; y.7)	2.224	विमलितनी (जग)	2.17
वयन्तपत्र s. विभावरी		विमला (नसय)	2.101
वयन्तलिका (तभनजगग)	2.231	विम्लोक (16 Matras)	3.67
वयन्तमञ्जरी s. वंशस्य		वीथी s. मुकुट	
वयन्ता s. मेघानली		वृष (रजरजरजगल)	2.335
वयुधारा (5न + गग; y.5)	2.296	वृन्ता (मनसगग; y.4)	2.139
वागुरा s. विदग्धक		वृन्दारक (जसजसयययलग)	2.364
वागुराकाशी s. काशी		वृषभलिका s. हरिणी	
वाग्निनी (नजभजजगग)	2.299	वैरावरी (सतसग; मभभगग)	3.4
वाग्निनी (नजभजगग)	2.276	वैरावरी (नजनसभनननलग)	2.379
वाग्निनी (नजजजगग)	2.277	वैरिजा (ससननजग)	2.284
वाग्नेयी (मभतगग; y.4)	2.136	वैरिणीय (6 + रलग; 8 + रलग)	3.53
वाग्नेयी (मभभगग; y.4)	2.137	वैरिणी (ममयय; y.5)	2.177
वाग्नी (जजग; र)	3.25.1	व्याक दण्डक (नग + 10र)	2.388.3
		वीडा (यग)	2.20

शङ्ख-दण्डक (नन + 14r)	2.388.7	सनी (जगम)	2.27
शङ्ख (व + 6ज + लग)	2.360	सद्वनमाळा (मनसनमयलग; y.5,8)	2.340
शङ्ख (भ or य)	2.14 com	समानी (रजगल)	2.83
शफरिका (नर)	2.43	समुद्र-दण्डक (नन + 15r)	2.388.7 com.
शरभललित (नभनतगग)	2.239	समृद्धि (सग)	2.18
शरभा (नभनतगग; y.4,6)	2.240	संभ्रान्ता (नयभनननस)	2.370
शरमाळा (भभभभसग)	2.264	सरल (मभग)	2.61
शशाङ्कचरित S. शशाङ्करचित		सान्द्राद् S. धी	
शशाङ्करचित (सभजभजभलग)	2.344	सारणी (सजयलग)	2.153
शशिकला (ननननस; y.7)	2.243	सारसी (जरजरजग; र)	2.253
शशिलेखा (नजय)	2.103	सावित्री (मभ)	2.33
शशिवदना S. सिद्धि		सावित्री (मलग)	2.30
शशिवदना (नय)	2.39	सिद्ध (नमरसकग; y.7)	2.228
शारदी (भजग)	2.64	सिंहलेखा (रजगग)	2.81
शार्ङ्गललित (मसजसतग; y.12)	2.310	सिंहविश्वान्त-दण्डक (5ल + any य)	2.392
शार्ङ्गविनीहित (मसजसतग; y.12)	2.321	सिंहविश्वी-दण्डक (any य)	2.396
शाशिनी (नततगग, y.4)	2.135	सिंहाशान्ता (मभस)	2.105
शिवजिह्वनी (यम)	2.51	सिंहोदया S. वसन्ततिलका	
शिवज्जी (जरजर; र)	2.25.2	सिंहोदया S. वसन्ततिलका	
शिवारिणी (यननसभलग; y.6)	2.286	सिद्धि (नजभजजर)	2.350
शिक्षा (9न + लग; 10न + लग)	3.28	सुकेसर (नरनलग)	2.233
शिक्षा (" " द्विपदी)	3.30	सुल (लन)	2.10
शिक्षा S. सोम्या and ज्योतिस्		सुन्दर (वयसजग)	2.217
शिक्षा S. उज्जिह्व		सुधाकलस (नजभजजभजलग; y.14)	2.380
शिरा S. सती		सुवन्दा (मय)	2.48
शिपी (र; जरजर)	3.21	सुन्दर (नभभर)	2.256
शिष्ट (वजससय)	2.259	सुभद्र (8य)	2.368
शुद्धिविराट (मसजग)	2.109	सुभद्रा (जग)	2.67
शुद्धिविराट्कपभ (मसजगग, सनजग, वजग; ननजय)	3.50	सुमन्ती S. वन्दिनी	
शुभ (ज or र)	2.14 com	सुमति (सग)	2.21
शैलशिक्षा (मनभभग)	2.281	सुमावती (नलग)	2.76
शोभा (यननतगग; y.6,7)	2.338	सुमुष्ठी (नग)	2.16
श्येनी (रजलग)	2.144	सुमुष्ठी (नजजग)	2.145
धी (ग)	2.6	सुरललित (मनसजग)	2.280
धी (भजनग; y.5)	2.132	सुरताजय S. मंगल	
धीधरा S. मन्दाध्याता		सुरभि (सनजजग, y.5,5,5)	2.316
धेयोनाला (मसजग; y.4)	2.201	सुवन्ता (नजजग)	2.195
पदपदावली (जरजर; रजर)	3.11	सुवदना (मनभनयभलग; y.7,7)	2.234
सगत (5भ + ग)	2.265	सूचीमुख (सम)	2.50
		योग S. वलिका	

सोपानक ४. संगत		हंसपदा (वयमभननननम; y.10)	2.374
सोमदक ४. कासुकी		हंसमाला (रग)	2.58
सोमप्रिया (तग)	2.22	हंसरुत (मनगग)	2.79
सोमराजी (यय)	2.38	हंसलय (ननननननननननन; y.8,7)	2.373
सोम्या (ससस)	2.99	हंसश्रेणी ४. कुटिल	
सोम्या (16 ग + 32 ल)	3.51	हंसो (जरजरजरजर; र)	3.25.5
सौरभक (ननसल; नसजग; रनभग; सजसजग)	3.46	हरिणकुत ४. हुतविलम्बित	3 2
स्फुलित (भजसनाग)	2.237	हरिणकुत (सससलग; नभभर)	2.298
श्री (गग)	2.7	हरिणी (नसमरसलग; y.6,4)	2 318
शङ्क (ननननस; y.6)	2.244	हरिणीपद (नसमलभर; y.6,4)	2.00
शायरा (मरभनययय, y.7,7)	2.345	हलमुखी (ननस)	2.292
शरिवर्णो (ररर)	2.171	हारिणी (ममनमयलग; y.4,6)	2 390
श्रागता (रनभाय)	2 142	हेलावती-दण्डक (नग + 10र)	2.192
हंसगति (न + 6ज + लग)	2 361	ही (नननस)	

V. Index of Prākṛit Metres.

N. B. The figures within the brackets indicate the number of the Matrās in a single Pāda in the case of the Sama Vṛttas, in two or three Pādas constituting a half in the case of the Ardhasama Vṛttas, and in all the Pādas in the case of the Viṣama Vṛttas. Dvīpadis and Sama Catuṣpadis are shown by the letters द्वि and च respectively. Among Ardhasama Vṛttas, the Catuṣpadis are marked as अच and the Satpadis as अष. Pañcapadis and Aṣṭapadis are indicated by the letters प and अष्ट respectively. Y. indicates the Yati.

अधिला (वदनक or उपवदनक) च	5.30	इन्द्रगोप (24) च	5.8
अतिदीर्घ (39; y. 14,8) द्वि	7.55	उग्रगलितक (30) द्वि	4.35
अधिकाक्षरा (25) च	4.77	उत्थक (17) च	5.31
अनङ्गल्लिख (15.14) अच	6.20.51	उत्साह (24) च	5.2
अन्यरागलितक (21) च	4.27	उत्कन्धक (29.32) द्वि	4.15
अपदोहक (12.14) अच	6.19.42	उद्गाय (46.27) द्वि	4.20
अप्सरस् (7) द्वि	7.62	उद्गीति (27.30) द्वि	4.8
अप्सरोविकसित (28) च	6.28	उद्गम (50.27) द्वि	4.23
अभिनव (37; y. 16,8) द्वि	7.48	उपकादीदाम (33; y. 10, 5) द्वि	7.26
अभिनवमृगाङ्गुलि (13.14) अच	6.19.46	उपखण्ड (13) च	4.54
अभिनवसन्तभी (14.10) अच	6.20.31	उपगन्धर्व (37; y. 12, 8) द्वि	7.42
अभिसारिका (9.13) अच	6.19.23	उपगरुडपद (29) द्वि	7.8
अमरधवल (13.14) अच	5.38	उपगलितक (21) च	4.26
अमरपुरसुन्दरी (10) द्वि	7.69	उपगाय (78.27) द्वि	4.20
अमृत (38; y. 16,9) द्वि	7.50	उपगीत (36; y. 16, 8) द्वि	7.44
अरविन्दक (20) च	4.70	उपगीति (27) द्वि	4.7
अरविन्दक (11.12) अच	6.19.35	उपचूडामणि (33; y. 14, 8)	7.26
अर्धसमा	6.21	उपजाति (8, 10 to 17) अच	6.16
अवगाय (62.27) द्वि	4.20	उपदाम (82.27) द्वि	4.23
अवजाति (9.9.10 to 17) अच	6.17	उपदोहक (13.12) अच	6.20.41
अवतंसक (9 + अत्रय) च	5.5	उपभ्रमपद (28; y. 10,8) द्वि	7.6
अवदाम (66.27) द्वि	4.23	उपरसनादाम (33; y. 12, 8) द्वि	7.26
अवलम्बक (खण्ड, उपखण्ड and खण्डिता) च	4.56	उपवदनक (17) च	5.29
अवस्कन्धक (32.29) द्वि	4.16	उपस्कन्धक (29; y. 12) द्वि	4.14
अशोकपल्लवच्छाया (17.13) अच	6.20.50	उपायामक (33) द्वि	7.26
आनोद (21) च	5.11	उहाटक (कपूर and कुङ्कुम) द्वि	7.3.1
आयामक (33) द्वि	7.22	ओद्गुलक (17.14) अच	6.20.53
आरनाळ (30) च	4.66	कङ्कुलिङ्गामवन (17.12) अच	6.20.46
आवली (20) च	4.58	कञ्जललेखा (16.15) अच	6.20.54
		कन्दोद (35) द्वि	7.36

कमलाकर (31) द्वि	7.13	कुसुमितकेतकीहस्त (14.13) अच	6.20.47
कमलक (24) च	5.7	कुसुमिता (25) च	4.63
कर्मकरभुजा (8) द्वि	7.64	केतकीकुसुम (10.15) अच	6.19.32
कपूर (28; y. 13) द्वि	7.2	केसर (7.12) अच	6.19.5
कलकण्ठीस्त 38; y. 14, 8) द्वि	7.53	कोकिल (25) च	5.9
कलहंस (14.9) अच	6.20.24	कोकिलावली (10.13) अच	6.19.30
काञ्चनमाला (12.16) अच	6.19.44	क्रीडनक (20; y. 8) च	4.69
काञ्चनलेखा (10) द्वि	7.70	क्रीडनक (8.13) अच	6.19.14
काञ्चीदाम (33; y. 10, 8) द्वि	7.23	क्षिप्तिका (16.10) अच	6.20.33
कामलीला (35) च	4.83	लज्जक (23) च	4.50
कामलेखा (27) च	4.67	लण्ड (13) च	4.53
कामिनीकङ्कणहस्तक (13.17) अच	6.19.49	लण्डिता (14) च	4.55
कामिनीक्रीडनक (13.16) अच	6.19.48	लण्डोद्गत (34) च	4.40
कामिनीहास (12.13) अच	6.19.41	गणद्विपदी (6) द्वि	7.60
किङ्किणी (14.7) अच	6.20.7	गन्धोद्गधारा (14) च	6.29
किङ्गरामिधुनविलास (11.15) अच	6.19.38	गरुडपद (29) द्वि	7.7
किङ्गरलीला (17.10) अच	6.20.34	गलितक (21) च	4.25
किङ्किक्षित (17.15) अच	6.20.55	गाय (38.27) द्वि	4.19
कीर्तिधवल (14.8.16 to 17) अच	5.35	गाथा (30.27) द्वि	4.1-2
कुङ्कुम (27; y. 13) द्वि	7.3	गाथा (undefined metre)	7.73
कुङ्कुमकेसर (35; y. 16, 8) द्वि	7.40	गाथिनी (86.27) द्वि	4.21
कुङ्कुमतिलक (8.10) अच	6.19.12	गीति (30) द्वि	4.6
कुङ्कुमतिलकावली (31) द्वि	7.14	गीतिसम (30.y.10,8) द्वि	7.10
कुङ्कुमलता (15.7) अच	6.20.8	गुणधवल (14.16 or 17) अच	5.36
कुङ्कुमलेखा (12.9) अच	6.20.22	गोन्दल (37) द्वि	7.45
कुञ्जर (10.7) अच	6.20.3	गोरोचना (10.8) अच	6.20.12
कुञ्जरलता (16.9) अच	6.20.26	चद्यरी (37; y. 14,8) द्वि	7.47
कुञ्जरविलसित (15.13) अच	6.20.48	चतुष्पदी	6.18-20
कुन्द (22) च	5.6	चन्द्रलेखा (24) च	4.68
कुम्भककुसुम (16.8) अच	6.20.18	चन्द्रलेखा (8) द्वि	7.65
कुमुद (34; y. 10, 8) द्वि	7.34	चन्द्रलेखिका (15.12) अच	6.20.44
कुवलपदाम (13.9) अच	6.20.23	चन्द्रहास (9.8) अच	6.20.11
कुसुम (17) च	5.15	चन्द्रोद्घोत (9.16) अच	6.19.26
कुसुमनिरन्तर (9.14) अच	6.19.24	चपल (37; y. 16, 8) द्वि	7.49
कुसुमबाण (11.8) अच	6.20.13	चपला गाथा (30.27) द्वि	4.5
कुसुमलतागृह (15.17) अच	6.19.54	चम्पककुसुम (7.8) अच	6.19.1
कुसुमाकुलमधुर (13.11) अच	6.20.36	चम्पककुसुमावर्त (7.17) अच	6.19.10
कुसुमागुधरोत्तर (17.11) अच	6.20.40	चम्पकरोत्तर (8.11) अच	6.19.13
कुसुमावली (17.9) अच	6.20.27	चारु (10) द्वि	7.71
कुसुमाक्षरण (17.8) अच	6.20.19	चित्रलेखा (26) च	4.79

पद्ममणि (33; y. 14, 8) द्वि	7.25	पपनोद्धुत (23) च	4.75
उडुगिका (31; y. 10.8) द्वि	7.17	पारणक (15) च	6.30
जम्भेदिका (9) द्वि	7.67	पुष्पामलक (8.16) अच	6.19.18
जलधराविलसिता (12.17) अच	6.19.45	पुष्पमाला (12) द्वि	7.72
जातीफल (34.27) द्वि	4.18	प्रसूना (35) च	4.41
हृन्मदक (14) च	5.42	प्रेमविलास (12.15) अच	6.19.43
तरंगक (21) च	4.74	पुलक (देवगान) च	5.41
वाताधुपक (34; y. 14, 8) द्वि	7.29	वकुलामोद (8.13) अच	6.19.15
त्रिभङ्गिका	4.88-89	वहुरूपा मात्रा प	5.22
त्रिवलीवर्गक (10.17) अच	6.19.34	वालमुजंगमरुलित (36) द्वि	7.41
दुर्दुर (21) च	5.10	भद्रिका गीति (32; y. 13) द्वि	4.11
दाम (42.27) द्वि	4.23	भाराश्रय (34; y. 12, 8) द्वि	7.35
दामिनी (90.27) द्वि	4.23	भुजंगविश्रान्त (34; y. 12, 8) द्वि	7.28
दीपिका (28) च	4.81	भूषणा गलितक (16) च	4.37
दीपक (38; y. 14, 8) द्वि	7.52	भ्रमरद्वय (35; y. 10, 8) द्वि	7.37
दोहक (14.12) अच	6.20.42	भ्रमरधवल (13.10) च	5.37
द्विपदी (28) च	4.64	भ्रमरपद (28; y. 10, 8) द्वि	7.5
द्विपदीलङ्क (त्रिभङ्गी)	4.85	भ्रमररुत (30; y. 10, 8) द्वि	7.11
द्विभङ्गिका	4.86-87	भ्रमरविलास (14.11) अच	6.20.37
धवल (a general term)	5.40	भ्रमरावली (12.7) अच	6.20.5
ध्रुवक (9) च	6.24	ध्रुवक (10.11) अच	6.19.28
नहुटक (22) च	4.72	मन्त्रध्वज (12.11) अच	6.20.35
नवकुडलीपय (32; y. 14, 8) द्वि	7.20	मकान्दिका (7.15) अच	6.19.8
नवकुडलीपत्रा (32) द्वि	7.21	मङ्गल (20-21. 20-31.	
नवकुसुमिवपल्लव (8.17) अच	6.19.19	22-23. 22-23) अच	5.39
नवकोकिला (80) च	4.83	मङ्गल (a general term)	5.40
नवचम्पकमाला (14.8) अच	6.20.16	मञ्जरी (21) च	4.61
नवपुष्पधय (11.14) अच	6.19.37	मणिरत्नप्रभा (8.9) अच	6.19.11
नवरत्नक (34; y. 16, 8) द्वि	7.30	मत्तकविणी मात्रा (16.12.16-17.12.16-17) प	5.21
नवविष्णुमाला (10.16) अच	6.19.33	मत्तवालिका मात्रा (16.12-13.16.12-13.16)	
नागकेशर (13.8) अच	6.20.15	प 5.18	
निष्पायिका (14) च	4.76	मत्तमपुकी मात्रा (16.11-12.16.11-12.16)	
निष्पायिका (17) च	4.76	प 5.19	
निष्पायिका (19) च	4.76	मत्तमातृविक्रमिमत (39; y. 14, 8) द्वि	7.56
पङ्कज (9.7) अच	6.20.2	मत्तविलसिनी मात्रा	
पङ्कजधरी (13.7) अच	6.20.6	(16.12.14-16.12.14-16) प 5.20	
पद्माननललिता (12.10) अच	6.20.29	मदनविलसिता (8) द्वि	7.66
पद्मा गाथा (30.27) द्वि	4.3	मदनविलास (15 11) अच	6.20.39
पदद्विका (16) च	6.31	मदनानुर (11.7) अच	6.20.4
पवनध्रुवक (34; y. 14, 8) द्वि	7.33		

मदनाववार (20) च	4.83	रगजध्रुवक (17) च	6.32
मदनावार (9.11) अच	6.19.21	रगु (मात्रा + दोहक)	5.23
मदनोदक (9.15) अच	6.19.25	रचिवा (28;y.7) च	4.65
मधुकरविलसित (7.16) अच	6.19.9	रतिवल्लभ (19) च	4.47
मधुकरवृन्द (10.14) अच	6.19.31	रत्नमाला (16.17) अच	6.19.55
मधुकरी (25) च	4.83	रत्नावली (9.17) अच	6.19.27
मधुकरीसंलाप (10.9) अच	6.20.20	रव्यावर्णक (37;y. 12,8) द्वि	7.46
मधुरालापिनीहस्त (14.17) अच	6.19.52	रत्नकण्ठिका (31; y. 12,8) द्वि	7.15
मनोहरा (15.10) अच	6.20.32	रत्ननादाम (33; y. 12,8) द्वि	7.24
मन्मथतिलक (8.14) अच	6.19.10	राजहंस (16.13) अच	6.20.49
मन्मथविलसित (16.14) अच	6.20.52	रावणहस्तक (7.13) अच	6.19.6
मरकटमाला (18.10) अच	6.20.30	रास (7.13) अच	5.16
मलयमारुत (9.10) अच	6.19.20	रासक (20 + लग) च	5.4
मल्लिका (27) च	4.80	रासक (18 + न; y. 14) च	5.8
मल्लूक (7.10) अच	6.19.3	रासावलय (21) च	5.26
महापौणक (28) च	4.51	रिपुच्छन्दस् (गीति 31) द्वि	4.9
महालुभाषा (12) च	6.27	रेवका (5) द्वि	7.59
मागधनकुंडी (22) च	4.71	रुक्मिका (mixed अधिकाक्षरा) च	4.82
माज्जलिका (9.12) अच	6.19.22	रुम्बिता गलितक (22) च	4.42
मात्रा (16.12.16.12.16) प	5.17	रुम (28) द्वि	7.4
मारकृति (11) च	6.26	रुडिवा (गीति 31;y.13) द्वि	4.10
मालतीकुसुम (12.8) अच	6.20.14	रुडिवा गलितक (24) च	4.44
मालागलितक (46) च	4.33	रुवली (9) द्वि	7.68
मालागलित (33) च	4.38	स्त्रीलालय (17.7) अच	6.20.10
मालागाय (94.27) द्वि	4.22	वदनक (16) च	5.28
मालादाम (98.27) द्वि	4.23	वसन्तलेला (14.16) अच	6.19.51
मालाध्रुवक (40 to 42) च	7.57	वसन्तलेला=भीषवल	
मालाविलसित (8.15) अच	6.19.17	वसन्तोत्सव (45) च	4.88
मुक्ताफलमाला (10.12) अच	6.19.29	वसुद्विपदी (8) द्वि	7.68
मुक्तावली गलितक (16) च	4.46	वस्तु=रङ्गा	5.23
मुखगलितक (7.25) अच	4.32	वस्तु=चतुष्पदी	6.18
मुखपङ्क्ति (15.16) अच	6.19.53	वस्तुक (25) च	5.24
मुखपालनतिलक (14.15) अच	6.19.50	वस्तुवदनक (24) च	5.25
मुखगलितक (38) च	4.31	वारगदी=ओडुल्लगक	6.20.53
मुखिका (26) च	4.78	विगलितक (23) च	4.28
मेघ (२ + 4 म) च	5.13	विगाय (54.27) द्वि	4.20
मौक्तिकदाम (32; y. 12,8) द्वि	7.19	विचित्रा (गीति) द्वि	4.12
मौक्तिकदात्री (32) द्वि	7.21	विच्छिन्न गलितक (25) च	4.43
मयोधर (14.12.14.12 11.10-12. 11.10-12) अष्ट	5.34	विजया (4) द्वि	7.58
		विदाम (58.27) द्वि	4.23

विद्याघर (15.8) अच	6.20.17	समगलितक (25) च	4.31
विद्याघरलीला (11.16) अच	6.19.39	समनङ्कटक (22) च	4.73
विद्याघरहास (16.11) अच	6.20.39	समशीर्षक (47, 55 etc) च	4.90
विद्युलता (11.10) अच	6.20.28	सर्वसमा चतुष्पदी	6.23
विद्रुम (मरलय + 10 + स) च	5.12	सहकारकुसुममञ्जरी (13.15) अच	6.19.47
विनता (31) च	4.59	सामुद्रक (7.9) अच	6.19.2
विपुला गाथा (30.27) द्वि	4.4	सारङ्ग (11.17) अच	6.19.40
विभ्रम (तरलङ्ग) च	5.14	सार्धच्छन्दश्च = द्विभक्तिका	4.87.11-12
विभ्रमविलसितवदन (11.13) अच	6.19.36	सालभक्तिका (24) च	4.62
विलम्बिता गलितक (22) च	4.39	सिद्धपद (38; y. 16, 8) द्वि	7.51
विलासिनी (16) च	4.60	सिद्धविकान्त (35; y. 14, 8) द्वि	7.39
विषमशीर्षक (50, 58 etc.) च	4.91	सिद्धविद्रुमिवत (7.14) अच	6.19.7
विषमा गलितक (24 or 25) च	4.45	सुखावास (11.9) अच	6.20.21
वृत्तपत्र (38; y. 14, 8) द्वि	7.54	सुवारा (40) च	4.88
वाद्याङ्गवदना (10) च	6.25	सुवालिङ्गन (16.12) अच	6.20.45
वाक्चिन्मिव (17.16) अच	6.20.56	सुन्दरा गलितक (13) च	4.36
वाशिदेवर (16.7) अच	6.20.9	सुमरा (34) द्वि	7.32
वाखा (31; y. 12, 8) द्वि	7.16	सुभगविलास (7.11) अच	6.19.4
शुभगलितक (20) च	4.30	सुमङ्गला (18) च	4.52
धीषवल् ([14.8] × 4) अष्ट	5.33	सुमनोरमा (8.7) अच	6.20.1
पद्मपद=द्विभक्तिका	4.87.11.1	सुरभीवित (35; y. 12, 8) द्वि	7.38
पद्मदजाति (7.7.10 to 17) अष्ट	6.15	स्कन्धक (32; y. 12) द्वि	4.13
संकीर्ण (mix. of गीति and स्कन्धक)	4.17	स्कन्धकसम (32; y. 12) द्वि	7.18
संकीर्ण (mixture of रासावलय and		स्कन्धकसमा (32) द्वि	7.21
वस्तुवदनक lines) च	5.27	स्वविरासनक (34; y. 16, 8) द्वि	7.31
संकीर्णा (चतुष्पदी)	6.22	स्वमक (34) द्वि	7.27
संगलितक (13) च	4.29	स्वरद्विपदी (7) द्वि	7.61
संगाद्य (70.27) द्वि	4.20	हरिणीपद (30; y. 12, 8) द्वि	7.9
सगीत (36; y. 14, 8) द्वि	7.43	हरिणीपद (30) द्वि	7.12
संदाम (74.27) द्वि	4.23	हीरावली (20) च	4.48
सम्भावली (15.9) अच	6.20.25	हेला (22) च	4.57

Appendix I

प्राचीनछन्दःशास्त्रोपलब्धसंस्कृतवृत्तरूपाणां नाम्नां च
समुच्चयसूचिः ।

A. संस्कृत-वृत्त-रूप-सूचिः ।

(A Classified List showing The Structure of Sanskrit Metres)

The Sanskrita-Vṛtta-Rūpa-Sūci is a Classified List of the old Classical Sanskrit Metres. It is divided into six sections, namely, I Varna Vṛtta: Sama Catuspadi; II Varna Vṛtta: Daṇḍaka; III Varna Vṛtta: Ardhasama Catuspadi; IV Varna Vṛtta: Viṣama Catuspadi; V Mātrā Vṛtta: Dvipadi; VI Mātrā Vṛtta: Catuspadi. In Section I metres are arranged according to the alphabetical order of the Ganas which constitute their lines, but under 40 heads, indicating the number of the letters contained in a line. In Section II the Daṇḍakas are arranged in an alphabetical order of their names, so that their names shall not again appear in the Vṛtta-Nāma-Sūci. In Section III the Ardhasama Varna Vṛttas are arranged in an ascending order of the number of the letters in their first lines. In the remaining Sections the metres are arranged in groups of allied metres without any reference either to the alphabetical order of the names or to the number of the letters or the Mātrās in their lines.

2. In Section I the entries are as follows: First the serial number of the metre under each head separately, then the Akṣara Gaṇas (with figures in Italics indicating the Yati, if available, within brackets) alphabetically arranged under each sub-head and lastly the names of the metres immediately followed by the references, both given in an alphabetical order. In Section II I give first the serial number, then the name of the Daṇḍaka, followed by the Ganas which constitute the line given within the brackets and lastly the references in an alphabetical order. In Section III I first give the serial number, then the number of letters contained in the first and the second lines which form the half, given within the brackets. These are followed by the Ganas which constitute the first and the second lines, the names and lastly the references in an alphabetical order. In Section IV I first give the serial number, then the name followed by the Gaṇas forming the four lines given within the brackets and lastly the references. Where no specific Gaṇas are prescribed, the number of letters in each line is indicated.

3 The metres listed in this Suci are collected from the following twenty old and important treatises on metres, some of them composed even in Prākṛit, arranged in an approximately chronological order -

1 *Ghandasāstra* of Pingala (P) Published in the Kavyamala Series, No 91 (3rd ed) Bombay, 1938, 2 *Naṭyaśāstra* of Bharata (Bh) Published in the Kāshī Sanskrit Series, No 60, Banaras, 1929, 3 *Jayadevachandas* of Jayadeva (Jd) Published in the *Jayadaman*, by the Sanskrit Department, Wilson College, Bombay, 1949, 4 *Janasraya* of Janasraya (Jns) Published by the Curator, University Miss Library, Trivandrum, 1949 Ch V Sutras 39-75 published here in Parisīṣṭam (in a revised form) 5 *Aṅgasaṁhita* (As) Published as App III of the new edition of the *Kaṇḍarpaṇa* (see below No 15), 6 *Vṛttajalisamuccaya* of Virabhāṇa (Vjs) Published in the Rajasthan Purātana Granthamala, Jodhpur, 1959, 7 *Nanditadhyas Gāthalaṅkāra* (N) Published as App I of the new edition of the *Kaṇḍarpaṇa* (see below No 15), 8 *Ratnamañjusa* of an unknown author (Rm) Published by the Bharatya Juana Pitha, Kāshī, 1949, 9 *Svayambhuchandas* of Svayambhu (Sb and SbP for its Purvardha) Published in the Rajasthan Purātana Granthamala, Jodhpur, 1959, 10 *Utpala's* commentary on Varabamhira's *Brhatsamhita*, ch. 103, quoted by stanzas (Utpala, v) Published in the Vizianagaram Sanskrit Series, Vol. X, Banaras 1895 onwards 11 *Vṛttaratnakara* of Kedara (Vr) Published in the *Jayadaman*, mentioned under No 3 above 12 *Chandonusāsana* of Jayakṛti (Jk) Published in the *Jayadaman* mentioned under No 3 above 13 *Chandaśekhara* of Rajaśekhara (R.) Published as App I in the *Svayambhūchandas* mentioned above under No 9, 14 *Chandonusāsana* of Hemacandra (H) Published with *Ślopaṇḍa Vṛtti* (Hc) in the present edition, 15 *Kaṇḍarpaṇam* of an unknown author (Kd) Published in the Rajasthan Purātana Granthamala, Jodhpur, 1959 16 *Chandaśloka* of Ratnaśekhara (Ch) Published as App II in the *Kaṇḍarpaṇam* mentioned under No 15 above, 17 *Prākṛita Paṅgalam* (PP) Published in the Bibliotheca Indica, Calcutta, 1902

A few additional metres which are not found in these older works are added here from the following three works - 18 *Chandomañjarī* of Gangadāsa (Chm.) Published in the Kāshī Sanskrit Series, No 55, Banaras, 1927, 19 *Mandaramarandacampu* (Mm) Published in the Kavyamala Series No 52, Bombay 1895 and 20 *Chandaśkaustubha* (Ckau.) From a manuscript No 894 of 1886-1892 in the BORI, Poona 4.

Section I

घर्णपृत्त : समचतुष्पदी

1

- 1 ग गी Kd. 4. 1; गी Vjs. 5. 1; गी H. 2. 6; Jns. 4. 3; Pp. 2. 1.

2

- 1 गग भादीद् Jns. 4. 5; गग Pp. 2. 3; गौ Vjs. 5. 2; गग Jk. 2. 4; Hc. 2. 7;
गी H. 2. 7; Kd. 4. 2; Vr. 3. 2.
2 गल ज्यु Jk. 2. 6; गुल H. 2. 9; गर Pp. 2. 9.
3 लग गदी Pp. 2. 8; गुल H. 2. 10; Jk. 2. 5.
4 लल गुण Hc. 2. 8; गद H. 2. 8; मय Pp. 2. 5; वलि Jk. 2. 7.

3

- 1 ज मृगेन्द्र Pp. 2. 21; गुवसु Jk. 2. 13.
2 त पयाल Pp. 2. 19; सेना Jk. 2. 12.
3 न द्यल Pp. 2. 25; रद्द Jk. 2. 15.
4 भ मन्दर Pp. 2. 23; ह्य Jk. 2. 14.
5 म ताडी Pp. 2. 11; गरी H. 2. 11; Kd. 4. 3; Vjs. 5. 3; Vr. 3. 3; द्यामात्री
Jk. 2. 8.
6 य केदा H. 2. 12; Vr. 3. 4. 1; य् Hc. 2. 12; यति Bh. 32. 52; वन or
मनोर Jk. 2. 9; द्यदी Pp. 2. 15.
7 र चयला Jns. 4. 7; तटि Bh. 32. 50; त्रिया Pp. 2. 13; मृगी H. 2. 13; Kd.
4. 4; Vr. 3. 4; कुपी Jk. 2. 10.
8 ल प्रवर Jk. 2. 11; मदन H. 2. 14; रजनी Bh. 32. 54; रमण Pp. 2. 17.

4

- 1 जग जया Bh. 32. 61; Jk. 2. 21; नगानिता (or 'निग') Pp. 2. 31; लासिनी Vr.
3. 5. 1; क्लियसिनी H. 2. 17.
2 जल जपा Jk. 2. 29.
3 तग तापा Jk. 2. 20; योगत्रिया H. 2. 22.
4 तल मयु Jk. 2. 28.
5 नग कुमुमिता Jns. 4. 9; मयु Jk. 2. 23; मृगवधू H. 2. 19; Vjs. 5. 4.
॥ नल दवि Jk. 2. 31.
7 भग लक्ष्मा Hc. 2. 16; युगुली H. 2. 16; Jk. 2. 22; Vr. 3. 5. 2.
8 मल जयु Jk. 2. 30.
9 मग कन्या H. 2. 15; Kd. 4. 5; Vr. 3. 5; गीति Jk. 2. 16; तीर्था Pp. 2. 27.

- 10 मल वली Jk. 2. 24.
 11 यग मीग H. 2. 20; Kd. 4. 6; Vr 3. 5. 3; वृदि Jk 2. 17.
 12 यल सय Jk. 2. 25.
 13 रग ऋदि Jk. 2. 18; पुष्य Bh. 32. 57; पुष्य Hc. 2. 18; संमृदि H. 2. 18; Vr. 3. 5. 4.
 14 रल भारी Pp. 2. 29; बलं Jk. 2. 26.
 15 सग प्रमरी Bh. 32. 59; युमति H. 2. 21; Jk. 2. 19; Vr 3. 5. 5.
 16 सल कदली Jk. 2. 27.

5

- 1 जगग शिखा Bh. 32. 71; सती H. 2. 27; Jk. 2. 35; Vr. 3. 6. 1.
 2 तगग तिष्ठद्गु Jk. 2. 39; हारे Pp. 2. 35.
 3 तलग मन्दा H. 2. 28; Kd. 4. 7; मन्दा Vr. 3. 6. 2.
 4 नलग अन्विषुली H. 2. 32; कमलमुखी Bh. 32. 67; धृति Jk. 2. 41; वृगचपला Hc. 2. 32.
 5 नलल यमक Pp. 2. 39.
 6 भगग वसुपङ्क्ति Vjs. 5. 5; वसुपङ्क्ति Hc. 2. 25; वसुपङ्क्ति Jk. 2. 33; कुतल्लान्ती Hc. 2. 25; पङ्क्ति H. 2. 25; Vr 3. 6; भूतल्लान्ती Bh. 32. 65; वृष Pp. 2. 37.
 7 भलग रति H. 2. 26; वृष Jk. 2. 35.
 8 गग विद्युत्तान्ता Bh. 32. 63; संमोहा Pp. 2. 33.
 9 मलग सावित्री H. 2. 30.
 10 यलग जया Kd. 4. 8.
 11 रागग प्रीति H. 2. 23, Jk. 2. 32; Vr. 3. 6. 3.
 12 रलग धृति Jk. 2. 34, भाविनी Jns. 4. 11, वायुग Bh. 32. 69; विद्युत्त H. 2. 24.
 13 सगग प्लवङ्गि H. 2. 31., Bh. 32. 73; वृद्धी Jk. 2. 40.
 14 सलग रमा Jk. 2. 38.

6

- 1 जज सुमाली Pp. 2. 54.
 2 तत मन्थान or कम्मावतार Pp. 2. 50.
 3 तप तनुमप्या Bh. 16. 2; 32. 76, H. 2. 36, Jd. 6. 1, Jk. 2. 44; Jns. 4. 13, Kd. 4. 9; P. 6. 2; Rm. 5.5; Vjs. 5. 6, Vr. 3. 7.
 4 तर जला Bh. 32. 83; H. 2. 47.
 5 तस वसुमती Vr. 3. 9.
 6 नन दनन्त Pp. 2. 56.
 7 नप कनकच्छा Jk. 2. 46; चतुर्धा Pp. 2. 47; मन्त्रलीया Bh. 16. 4; 32. 80; मुकुटिका Rm. 5. 6; छविदना H. 2. 39; Vr. 3. 8.

- 8 नर निरा Bh. 32. 86; मणिकवि Jk. 2. 48; अफरित H. 2. 43.
 9 भम विकान्ता Bh. 32. 92; H. 2. 49.
 10 भय कामलतिका H. 2. 41; Vr. 3. 9. 1; कामलविता Jk. 2. 45.
 11 भर मालिनी Bh. 32. 78; लघुमालिनी H. 2. 45.
 12 मम विद्युक्ता Vr. 3. 9. 2 (b); शेषराज Pp. 2. 41; सावित्री H. 2. 38; Jk. 2. 43; Vr. 3. 9. 2(a).
 13 मय तटी Jk. 2. 42; रम्या Bh. 32. 90; सुनन्दा H. 2. 48.
 14 मर तटी H. 2. 34; नदी Vr. 3. 9. 3.
 15 मस भवकुल Vr. 3. 9. 4 (B); पङ्क्ति Bh. 32. 94; मुकुल H. 2. 42; Jk. 2. 47; Vr. 3. 9. 4 (A); नीवी Bh. 32. 84; सोमकुल Vr. 3. 9. 4 (C).
 16 यम शिल्पिद्विनी H. 2. 51; Rm. 5. 8.
 17 यय द्रुत Jk. 2. 50; चङ्कनाती Pp. 2. 52; सोमराजी H. 2. 38; Kd. 4. 10; Vr. 3. 9. 5.
 18 रज कच्छपी H. 2. 44.
 19 रम नीलतोया Bh. 32. 98; मालिनी Bh. 16. 6; H. 2. 40; Vr. 3. 9. 6.
 20 रर द्विबोधा Pp. 2. 45; सन्विणी Vr. 3. 9. 7; इंसमाल Jk. 2. 51.
 21 सभ गुरुमथा H. 2. 37.
 22 सम सूचीमुखी H. 2. 50; Rm. 5. 7.
 23 सय विमला Bh. 32. 82; H. 2. 46.
 24 सस कुमुद Jk. 2. 49; तिल or तिलक Pp. 2. 43; नलिनी Bh. 32. 96; रमणी H. 2. 35; Vr. 3. 9. 8.

7

- 1 जरा विलम्बिता Bh. 32. 123; कुमरा Bh. 32. 113; H. 2. 67.
 2 जसग कुमारलक्षिता H. 2. 54; Jd. 6. 2; Jk. 2. 56; Jns. 4. 15; P. 6. 3; Rm. 5. 10; Vr. 3. 11.
 3 जनग मधुकरिका Bh. 32. 111; H. 2. 65; वज्र Hc. 2. 65.
 4 तभग चूडामणि Vr. 3. 12. 1.
 5 तसग भ्रमरमाला Bh. 16. 10, 32. 107; H. 2. 57; Jk. 2. 55; वज्र Rm. 5. 11.
 6 नजल सुवास Pp. 2. 60.
 7 ननग द्रुतगति or चमला Bh. 32. 101; मयुगति Vr. 3. 12. 2; लट्ठ Jk. 2. 60; हरिविलसित H. 2. 63; Vja. 5. 8.
 8 नभग मयुगती Vr. 3. 12. 3.
 9 नपग कुमुदती H. 2. 68; कुमुदगती Bh. 32. 115.
 10 नरा प्रकाशिता Bh. 32. 119; मनोहा H. 2. 70.
 11 नसल कदम्ब Pp. 2. 62.
 12 भजग पुनी Jk. 2. 52; पद्मनलि Bh. 32. 125; चारुती H. 2. 64.
 13 भनग चित्र H. 2. 62; Jk. 2. 59.
 14 भभग कल्लि H. 2. 59; Jk. 2. 53; भोगस्ती Bh. 32. 109; भोगन Hc. 2. 59; Jns. 4. 16.
 15 भसग मरुद्वेया Jk. 2. 61; विजय H. 2. 60.

- 16 मभग सरल H. 2. 61; Jk. 2. 57.
 17 ममग गान्धवी H. 2. 52; शीर्षरूपक Pp. 2. 64.
 18 मसग मदलेखा H. 2. 55; Kd. 4. 11; Vjs. 5. 7; Vr. 3. 10.
 19 यसग मुक्ति Bh. 32. 117; H. 2. 69.
 20 रजग उणिह H. 2. 53; कासिनी Bh. 32. 105; खेटक Vjs. 4. 76; गोप्तिनी Jk. 2. 58;
 रफा Vjs. 3. 7; सिखा Hc. 2. 53; समानिक Pp. 2. 58.
 21 ररग हंसमाला H. 2. 58; Kd. 4. 12.
 22 रसग उद्धता Bh. 16. 8; H. 2. 56; उद्यता Jns. 4. 17.
 23 सजग विमल्य Bh. 32. 103; H. 2. 66.
 24 सरग रीता Bh. 32. 121; H. 2. 71; हंसमाल्य Vr. 3. 12.
 25 ससग नन्दितक As. 29.

8

- 1 जतग वितान Vr. 3. 19.
 2 जरगल मुचन्द्रप्रभा Ckau. 2. 27.
 3 जरलग नगलरूपिणी Chm. 3. 8. 3; नाराचक Vjs. 4. 58; प्रमाणी-निष्प Ck. 46.
 H. 2. 82; Jd. 5. 4; Jk. 2. 65; Kd. 4. 17; P. 5. 7; Vr. 3. 18;
 बालगमिनी Jns. 4. 22; मत्तचेष्टित Bh. 16. 14; 32. 306 (Nsp.); स्थिर
 Utpala, v. 38.
 4 तजलग अमुद्धृज् Jk. 2. 62; Brhajjataka 6. 3-4.
 5 ततगग केतुमाला Jk. 2. 71.
 6 तरगग विभा H. 2. 72.
 7 तरलग नाराच (or °विच) H. 2. 78; Jk. 2. 70; Kd. 4. 16; SbP. 6. 4;
 Vr. 3. 19. 2(ab).
 8 तसगग श्यामा Vjs. 5. 10.
 9 नजगग चित्तविलासित Bh. (Gaek. ed.) 15. 26.
 10 नजलग कलितगति Bh. 32 130-31; H. 2. 80.
 11 ननगग वृष्ट Pp. 2. 72, मयुकरसदृशा Bh. 32. 135; रतिमाल्य H. 2. 86.
 12 ननलग सुविकसित कुतुम Vjs. 5. 14.
 13 नभलग गजगति Chm. 2. 8. 6.
 14 नरलग सुमालती H. 2. 76; Jk. 2. 72.
 15 नसगग गुणलयनी H. 2. 84.
 16 नसलग कमल Pp. 2. 74; मही Bh. 32. 133.
 17 भतलग (4) माणवक H. 2. 77; Jd. 6. 5, Jk. 2. 69; Jns. 4. 19; Kd. 4. 14;
 P. 6. 4; SbP. 6. 7; Vr. 3. 15; माणवक्यद्वितक Rm. 5. 13; Vjs. 5. 12.
 18 भनलग नरी Bh. 32. 139.
 19 भभगग विजयदा H. 2. 75; Jd. 6. 3; Jk. 2. 68; Kd. 4. 15; P. 6. 5; Rm.
 5. 14; SbP. 6. 6, Vr. 3. 14; वितान Jk. 2. 67; Vjs. 5. 11; हंसल
 Jns. 4. 20.
 20 भरलग नागरक Vr. 3. 19. 2.
 21 मनगग हंसल H. 2. 79; P. 6. 7; Vr. 3. 16.

- 22 ममराग विद्युन्माला H. 2. 74; Jd. 6. 4; Jk. 2. 64; Kd. 4. 13; P. 6. 6; Vjs. 5. 9; Vr. 3. 13; विद्युदेखा Bh. 16. 16; सोमकान्त Ck. 4.
- 23 मरलग क्षमा Jk. 2. 63.
- 24 रजगग मादिनी Vjs. 3. 8; मालिनी Vjs. 5. 13; समानिका SbP. 6. 5; सिंहलीला Bh. 16. 12; सिंहलेखा H. 2. 81; Vr. 3. 19. 3.
- 25 रजगल समानी-निका H. 2. 83; Jd. 5. 3; Jk. 2. 66; Jns. 2. 3; Kd. 4. 18; P. 5. 6; Rm. 5. 1; Vr. 3. 17.
- 26 रयलग अनुष्टुप् H. 2. 69; इंसिनी Vja. 4. 72.
- 27 ररगा परमाला Ckau. 2. 26; पद्मिनी Jns. 4. 21.
- 28 रसगा गाय Vja. 4. 57.
- 29 सनलग विमलजला Bh. 32. 128.
- 30 सरगल मुविलासा Ckau. 2. 28.
- 31 ससलगा मही H. 2. 85.
- 32 Any other metre of this class is वितान H. 2. 87; Jns. 2. 5; Kd. 4. 19; Vr. 3. 19.
- 33 श्लोक 5th short; 6th long in all padas; 7th short in the even ones. As. 3; SbP. 8. 7; Vjs. 5. 15.

- 1 जतर चारुहासिनी Jk. 2. 77.
- 2 तनम कलकलता Bh. 32. 200; मकरलता H. 2. 102.
- 3 तमप वचिरा Bh. 32. 142; H. 2. 100.
- 4 नजय चाशिलेखा Bh. 32. 204; H. 2. 103.
- 5 नजर हुष्टु Bh. (Nsp.) 32. 284.
- 5a नमन बहुल Ck. 8.
- 6 नमम भुनगशिशुखता H. 2. 91; Jd. 6. 7; Jk. 2. 78; Jns. 4. 24; P. 6. 7; Rm. 5. 16, SbP. 6. 10; वृता Vr. 3. 21; मधुकरिका Bh. 16. 18.
- 7 मनर उपच्युत H. 2. 95; Jk. 2. 82.
- 8 नमस्त कमला Pp. 2. 82, मणिगणनिका Bh. 32. 208, लघुमणिलुण^० H. 2. 104
- 9 नयस्त वारुणिका Pp. 2. 78.
- 10 नरर वृद्धतिका H. 2. 89, SbP. 6. 8.
- 11 नखय गुर्वी Jd. 6. 8, Vjs. 5. 16, निम्ब Pp. 2. 84, विज्ञान H. 2. 101, Kd. 4. 22, चाल्मनिचलिता Bh. 32. 206.
- 12 भजस उदय H. 2. 92, Jk. 2. 79.
- 13 भमर उत्सुक H. 2. 93; Jk. 2. 80.
14. भमस (६) वक्रत H. 2. 88; क्षिप्ता Mm. 10. 6.
- 15 भमस मणिबन्ध Mm. 3. 109, मणिमध्या Jd. 6. 9, Jns. 4. 25; Vr. 3. 21. 1; सिद्धाकान्ता Bh. 32. 210.
- 16 मत्पु सुन्दरलेखा Jk. 2. 74.
- 17 मनय मकरलता Kd. 4. 21.
- 18 मुमस पतिना Pp. 2. 80; सिद्धाकान्ता H. 2. 105.

- 19 ममम रूपमात्र Pp. 2, 88.
 20 मसस कनक H. 2, 97; याया Jk. 2, 83.
 21 ययय वृहत् Jk. 2, 73.
 22 रजर कविनी H. 2, 106; तरङ्गवती Rm. 5, 17; भाविनी Bh. (Nsp.) 32, 304.
 23 रनर भद्रिक H. 2, 94; Jk. 2, 81; Vr. 3, 21, 2.
 24 रनस हस्तुती H. 2, 90; Jd. 6, 6; Jk. 2, 76; Kd. 4, 20; P. 6, 8; SbP. 6, 9; Vr. 3, 20.
 25 ररर महालक्ष्मी Pp. 2, 76.
 26 सजज तोमर Pp. 2, 86.
 27 सजर भुजङ्गसंगता Chm. 2, 9, 3; Ckau. 2, 32.
 28 सजस अक्षि H. 2, 96. Jk. 2, 75.
 29 ससम तार H. 2, 98.
 30 ससस सौम्या H. 2, 99.

10

- 1 जजजग उषिता H. 2, 116.
 2 तजजग उपस्थिता H. 2, 120; Jd. 6, 15; Jns. 4, 29; P. 6, 14; Rm. 5, 21; SbP. 6, 14; Vr. 3, 28.
 3 ततरा(5) आन्दोलिका Mm. 16, 8.
 4 तययग सुप्ता Pp. 2, 96.
 5 तयसग मद्रिका Jk. 2, 88.
 6 नजनग अमृतगति Pp. 2, 98; कुलदा Mm. 16, 11; तस्मिन्गति H. 2, 112; Jk. 2, 94; Vjs. 5, 17; Vr. 3, 28, 1.
 7 नजयग विपुलभुजा Bh. 32, 221; H. 2, 125.
 8 नननग निलया H. 2, 115.
 9 नरजग मनोरमा H. 2, 119; Kd. 4, 25; Vr. 3, 27.
 10 भततग मृगचपला H. 2, 122; मुरद्विता Bh. 32, 213.
 11 भनमग बन्धूक H. 2, 118.
 12 भमभग चित्रगति H. 2, 113; Jk. 2, 89, त्त Bh. 32, 217; सारवती Pp. 2, 94.
 13 भममग बन्धूक Jk. 2, 91.
 14 भमजग दीपकमाला Vr. 3, 28, 2.
 15 भमतग दीपकमाला Vr. 3, 28, 3.
 16 भमनग तप्तसूदा Bh. (Nsp.) 32, 204.
 17 भमसग चम्पकमाला Kd. 4, 26, Pp. 2, 92; Vjs. 5, 18; Vr. 3, 28, 4; पुष्पसूदा Bh. 32, 227; समवती H. 2, 113; Jd. 6, 13; Jk. 2, 86; P. 6, 11; Rm. 5, 22; Vr. 3, 25, रूपवती SbP. 6, 15; रूपवती Jns. 4, 30; दुभावा Hc. 2, 113.
 18 मनजग पणव Vr. 3, 28, 3.
 19 मननग कुमुदिनी Bh. (Nsp.) 32, 198; H. 2, 123; कुमुदसुदिता Bh. 32, 215.
 20 मनयग कुवलयमाला Bh. 16, 20; पणव H. 2, 110; Jd. 6, 11; Jk. 2, 85; Jns. 4, 28 (पणव?); P. 6, 10; Rm. 5, 20; SbP. 6, 16; Vr. 3, 23.

- 21 मभनग हंसी Vr. 3. 28. 6.
 22 मभभग हंसकांठ Jk. 2. 95.
 23 मभसग मत्ता H. 2. 107; Jd. 6. 40; Jk. 2. 87; P. 6. 13; Rm. 5. 23; SbP. 6. 12; Vr. 3. 26; विजयिता Jns. 4. 32.
 24 मसजग शुद्धविण् H. 2. 109; Jd. 6. 10; Jk. 2. 84; Jns. 4. 27; Kd. 4. 24; P. 6. 9; Rm. 5. 19; SbP. 6. 17; Vr. 3. 22.
 25 मससग उद्धत H. 2. 124; उद्धता Bh. 32. 219.
 26 रजराग मयूरसारिणी Bh. 16. 22; H. 2. 111; Jd. 6. 12; Jk. 2. 92; Jns. 4. 31; Kd. 4. 23; P. 6. 12; SbP. 6. 13; Vr. 3. 24.
 27 रमसग कलिच H. 2. 121.
 28 रयजग पद्विष H. 2. 108; SbP. 6. 11; मत्तविच Mm. 14. 1; मौक्तिक Jk. 2. 93.
 29 रसजग लालिनी Mm. 20. 3.
 30 रससग मणिरत्न H. 2. 117; Jk. 2. 90; मणिरत्न Vr. 3. 28. 7.
 31 सजजग कमला Mm. 13. 10; संयुता Pp. 2. 90.
 32 सजसग प्रमेता Bh. 32. 144; माला H. 2. 126.
 33 सतयग (८) कलगीत Mm. 13. 7.
 34 ससजग एकस्व Indische Studien VIII. p. 370.
 35 सससग मेघवितान Vr. 3. 28. 8; वितान Utpala, v. 46.

11

- 1 जतजगग उपेन्द्रवज्रा H. 2. 155; Jd. 6. 16; Jk. 2. 115; Jns. 4. 35; Kd. 4. 39; P. 6. 16; Bh. 16. 28; Rm. 5. 26; Pp. 2. 116; Vjs. 5. 20; Vr. 3. 30.
 2 जरजगग विलासिनी P. 6. 26.
 3 जसतगग उपस्थित H. 2. 134; Jd. 6. 41; Kd. 4. 35; Vr. 3. 43; विजयिता Vr. 3. 43. 1.
 4 जसयलग सगता Jns. 4. 46; सारिणी Rm. 5. 33.
 5 जसरागग विजयिता Vr. 3. 43. 2.
 6 तजजगग उपस्थिता H. 2. 133; Jk. 2. 103; Kd. 4. 34; Vr. 3. 43. 3.
 7 तजजलग मोदक Bh. 16. 26; Jk. 2. 110; मोदक H. 2. 147.
 8 ततजगग रुद्रवज्रा Bh. 16. 28; H. 2. 154; Jd. 6. 16; Jk. 2. 115; Kd. 4. 38; Jns. 4. 34; P. 6. 15; Pp. 2. 114; Rm. 5. 25; Vjs. 5. 19; Vr. 3. 29.
 9 तततगग त्र्यम्बाहि H. 2. 129; Jk. 2. 103; त्रिपुत्रनाथ Vr. 3. 43. 4.
 10 तननलग भन्दिता Bh. 32. 223; मुत्तवज्रा H. 2. 149.
 11 तनरलग उष्ण Bh. 32. 308.
 12 तमजलग उत्थावनी H. 2. 148, विष्टेक Bh. (Nsp.) 32. 149.
 13 नजजलग इन्द्रावधति Bh. 32. 229; शुक्ली H. 2. 145; Kd. 4. 32; Pp. 2. 102; Vr. 3. 32.
 14 नतनलग भद्रविष्णु Vr. 3. 43. 5.
 15 नदनगग दम्भक Pp. 2. 103.

- 16 नननलग दमनक Mm. 3. 133.
- 17 ननरगग कुपुल्यजनिता Vr. 3. 43. 6.
- 18 ननरलग अपरवन्त्र Bh. 32. 243; प्रथम Utpala, v. 13; भद्रिच H. 2. 143; Jd. 6. 26; Jk. 2. 104; Kd. 4. 30; Rm. 5. 32; Vr. 3. 41 (v. 1. चन्द्रिच); सुभद्रिच SbP. 6. 23.
- 19 ननसगग चिन्ता Kd. 4. 33; वृत्ताङ्गी Jns. 4. 44; वृत्ता H. 2. 139; Jd. 6. 25; Jk. 2. 106; P. 6. 24; Rm. 5. 34; Vr. 3. 40 (v. 1. वृत्ता or वृत्ती).
- 20 नयनलग वमलदलक्षी H. 2. 150; Bh. 32. 231; रुचिरमुखी Bh. 32. 225.
- 21 नयभगग (6) अनवकिता Vr. 3. 43. 8; पतिता H. 2. 140; पतिता or श्री Jk. 2. 114; माणिक्यमाला Mm. 14. 10.
- 21a नयसगग Brhatsambhita 33. 29; 35. 8.
- 22 नररलग राजदंष्ट्री (6) Mm. 9. 11; विभूषणा Vjs. 4. 94.
- 23 नसतगग अशोक H. 2. 152; यतविशोक Bh. 32. 146.
- 24 भतनगग अनुकूल Chm. 2. 11. 8; प्रत्यवबोध H. 2. 132; मौक्तिकमाला Vr. 3. 43. 10; श्री Mm. 16. 14.
- 25 भतनगग (5) कुर्मलदन्ती P. 8. 2; रुचिर Bh. 32. 235; श्री H. 2. 132; Jd. 6. 42; Vr. 3. 37; चान्द्रपद Jk. 2. 109; चान्द्रपद, भद्रपद or मौक्तिकमाला Vr. 3. 43. 10.
- 26 भतनगग चान्द्रपद Vr. 3. 43. 9.
- 27 भभभगग दोषक Bh. 16. 24; H. 2. 130; Jd. 6. 19; Jk. 2. 97; Jns. 4. 38; Kd. 4. 29; P. 6. 18; Pp. 2. 104; Rm. 5. 28; SbP. 6. 18; Vjs. 5. 24; Vr. 3. 33; बन्धु Pp. 2. 100; निरुक्त Vjs. 4. 55.
- 28 भभरगग रोचक H. 2. 127.
- 29 भततगग (4) शालिनी Bh. 16. 36; H. 2. 135; Jd. 6. 20; Jk. 2. 100; Jns. 4. 39; Kd. 4. 36; P. 6. 19; Pp. 2. 106; Rm. 5. 35; SbP. 6. 26; Vjs. 5. 22; Vr. 3. 34.
- 30 भभतगग (4) बालोर्मि H. 2. 136; Jd. 6. 21; Jk. 2. 112; Kd. 4. 37; P. 6. 20; Rm. 5. 36; SbP. 6. 25; Vr. 3. 35; अर्मिमाला Utpala, v. 45; बालोर्मिमाला Jns. 4. 40.
- 31 भभनलग भ्रमरविलसित H. 2. 138; Jd. 6. 22; Jk. 2. 101; Jns. 4. 41; P. 6. 21; Rm. 5. 37; SbP. 6. 20; Vjs. 5. 23; Vr. 3. 36.
- 32 भभभगग (4) बालोर्मि H. 2. 137.
- 33 भभसगग पीनश्रीणि Bh. 32. 202.
- 34 भभभगग मालती Pp. 2. 112.
- 35 भसजगग एकरूप H. 2. 146; Jk. 2. 113 (6); SbP. 6. 24; Vr. 3. 43. 11; मणि Jk. 2. 96.
- 36 रजरलग ताल Mm. 3. 135; निःश्रेणिच Hc. 2. 144; SbP. 6. 19; रत्नेनी H. 2. 144; Jd. 6. 27; Jns. 4. 45; Kd. 4. 31; P. 6. 25; Rm. 5. 31; Vr. 3. 42 (v. 1. वैरिच); श्रेणि Jk. 2. 102; रत्नेन्य Pp. 2. 110.
- 37 रजसलग (5) रञ्जिता Mm. 14. 7.

- 19 नजभय (8) नवमालिका Vr. 3. 64. 7; नवमालिनी H. 2. 179; Jd. 6. 39; Jk. 2. 129; Jns. 4. 58; P. 6. 43; Vr. 3. 62; नवमालिनी Rm. 6. 8.
- 20 ननजस कमललोचना Bh. (Nsp.) 32. 225.
- 21 नननन तरलनयना Pp. 2. 137.
- 22 नननस क्षी H. 2. 192.
- 23 ननभर उज्ज्वला H. 2. 166; Vr. 3. 59; चल्नेत्रिका Jd. 6. 46.
- 24 ननमय (8) पुट Bh. 16. 56; Jd. 6. 31; Jk. 2. 128; Jns. 4. 51; Kd. 4. 57; P. 6. 32; Rm. 6. 12; Vr. 3. 49.
- 25 ननमर क्त H. 2. 165; Jd. 6. 44; P. 6. 34; ललित Vr. 8. 64. 7.
- 26 ननरय कामदत्ता Bh. 16. 50; H. 2. 187; Jk. 2. 141.
- 27 ननरर गौरी Vr. 8. 64. 8; P. 8. 5; चम्पलाक्षी P. 6. 36; प्रसूतितवदना H. 2. 181; Jk. 2. 130; Jns. 4. 59; Kd. 4. 50; Vr. 3. 50; मन्दाकिनी Chm. 2. 12. 11; Ckau. 2. 71.
- 28 ननरर (7) प्रभा H. 2. 182; Vr. 3. 64. 9.
- 29 नभजय कलईया H. 2. 160; Jk. 2. 132; हुतपद Vr. 8. 64. 10; Utpala, v. 20; मुखर Hc. 2. 160.
- 30 नभजय (4) हुतपदा Jk. 2. 142.
- 31 नभजर त्रिदंवा H. 2. 174; Vr. 3. 55; मत्तसेविल Jk. 2. 133.
- 32 नभनय हुतपद Vr. 3. 64. 11.
- 33 नभभर हुतविकम्बित H. 2. 163; Jd. 6. 30; Jk. 2. 123; Jns. 4. 56; Kd. 4. 46; P. 6. 30; Rm. 6. 9; Vjs. 5. 28; Vr. 3. 48; कुन्दरी Pp. 2. 139; हरिणकुल Bh. 16. 48.
- 34 नयनय सुन्दरविचित्रा H. 2. 168; Jns. 4. 53; Kd. 4. 49; P. 6. 35; Vr. 3. 51; गजललिता Jk. 2. 134.
- 35 नयरय (6) सुन्दरिभा Bh. 16. 40.
- 36 नररर मेघावली H. 2. 188; वसन्ता Hc. 2. 188.
- 37 भतनस (5) रति Jk. 2. 140; ललना H. 2. 186; P. 8. 6.
- 38 भभभभ दीपक Ck. 5; भामिनी Mm. 9. 5; नोदक Pp. 2. 135.
- 39 भभमस (4) जलमाला Mm. 17. 13.
- 40 भभरय (f) Bhaṭṭi Kāvya, 22. 35.
- 41 भभसम कान्तोत्पीडा P. 6. 40.
- 42 भभसस (5) ललना Vr. 3. 64. 12 (v. 1. ललिता).
- 43 भभरय पुण्डरीक Jk. 2. 136.
- 44 भभसम (4) कान्तोत्पीडा Hc. 2. 178; जलपरमाला H. 2. 178; Jk. 2. 126; Jd. 6. 38; P. 8. 4; Vr. 3. 61; सौदामिनी Jns. 4. 60.
- 45 भभमम कन्याण H. 2. 173; चयन Hc. 2. 173; विद्यापर Pp. 2. 122.
- 46 भभमस क्षिप्रान्ता Bh. 32. 162.
- 47 भभयय (j) चन्द्रचन्ता Hc. 2. 177; Rm. 6. 10; Vr. 3. 60; चन्द्रलेखा Bh. 16. 42; वैशदेवी H. 2. 177; Jd. 6. 37; Jk. 2. 124; Jns. 4. 57; Kd. 4. 54; P. 6. 41.

- 48 यययय अग्रमेया Bh. 16. 52; भुजंगप्रयात Ck. 9; H. 2. 170; Jd. 6. 34; Jk. 2. 118; Jns. 4. 54; Kd. 4. 44; P. 6. 37; Pp. 2. 124; Rm. 6. 2; Vr. 3. 53.
- 49 रजरज समान Rm. 5. 1.
- 50 रजभस चन्द्रवर्त्म H. 2. 161; Jd. 6. 43; Jk. 2. 131; Vr. 3. 44; वितान Rm. 5. 3.
- 51 रयनय कुमुदिनी H. 2. 185.
- 52 रररर कामिनीमोहन Ck. 10; पद्मिनी Bh. 16. 54; लक्ष्मीवर Pp. 2. 127; लक्ष्मिणी H. 2. 171; Jd. 6. 35; Jk. 2. 120; Kd. 4. 43; P. 6. 38; Vr. 3. 54.
- 53 रजसस प्रमिताक्षरा Bh. 16. 44; 32. 317; H. 2. 176; Jd. 6. 36; Jk. 2. 125; Jns. 4. 55; Kd. 4. 47; P. 6. 39; Rm. 6. 7; Vr. 3. 58.
- 54 सयसय केकिरव H. 2. 191; विविक्त or महेन्द्रवज्रा Jk. 2. 137.
- 55 सससस छित्तक Vjs. 4. 54; लोटक Bh. 16. 38; 32. 323; Ck. 7; H. 2. 162; Jd. 6. 33; Jk. 2. 121; Jns. 4. 50; Kd. 4. 45; P. 6. 31; Pp. 2. 129; Rm. 6. 3; Vjs. 5. 27; Vr. 3. 47; नन्दिनी Vjs. 3. 20.

13

- 1 जतसजग मञ्जुभाषिणी H. 2. 206; मञ्जुवादिनी-हासिनी, मन्दभाषिणी Vr. 3. 70. 1, सन्धि-वर्षिणी Ckau 2. 94.
- 2 जभसजग(4) कलावती Mm. 3. 186; प्रभावती Bh. 16. 58; रुचिरा H. 2. 198; Jd. 7. 2; Jk. 2. 163; Jns. 4. 63; Kd. 4. 60; P. 7. 2; Rm. 6. 15; Sb. 1. 1; Vr. 3. 67 (v. l. भतिरुचिरा); सदावति Vjs. 5. 30.
- 3 जसतसग उपस्थित Vr. 3. 70. 2.
- 4 तभजजग भवक H. 2. 215.
- 5 तभरजग(4) प्रभावती Vr. 3. 70. 3.
- 6 तमसजग(4) प्रभावती Vr. 3. 70. 4; रुचि Jk. 2. 164; लक्ष्मी H. 2. 214; Jk. 2. 154; Utpala, v. 36.
- 7 नजजरग मृगेन्द्रमुख Vr. 3. 70. 5; सुवक्त्रा H. 2. 195; सुवक्त्रा or भवक Jk. 2. 160.
- 8 नजततग कुटिल- (or कुडक-) गति Vr. 3. 70. 6.
- 9 नजनसग मरुच्छिता Bh. 32. 239; H. 2. 211; Jk. 2. 155.
- 10 नजसजग मञ्जुभाषिणी Jk. 2. 156.
- 11 नतततग उर्वशी H. 2. 194; सैन्दवी Jk. 2. 149.
- 12 ननततग(7) कुटिलगति H. 2. 202; P. 8. 8, क्षमा Vr. 3. 65; चन्द्रिष Vr. 3. 70. 7.
- 13 नततरग(4) क्षमा H. 2. 200.
- 14 ननतरग(7) चन्द्रिष Kd. 4. 61; Vr. 3. 70.
- 15 ननतसग गीरी H. 2. 213.
- 16 ननननग स्वर्तिगान्धे Bh. 32. 237; H. 2. 219; सङ्गति or चम्प Hc. 2. 219.
- 17 नननसग गीरी P. 7. 4.
- 18 ननमरग(7) क्षमा H. 2. 203.
- 19 ननरयग चन्द्रिष H. 2. 205.

- 20 ननसरग गौरी Vr. 3. 70. 8.
- 21 ननसरग कमललोचना Bh. 32. 241; काल्यक्षी H. 2. 218; कण्ठी Chm. 2. 13. 4; Chau. 2. 88.
- 22 ननजजग लव H. 2. 208.
- 23 ननततग विद्युन्नालिक H. 2. 209.
- 24 ननततग (6) विद्युत् Vr. 3. 70. 9.
- 25 नसररग चन्द्रलेखा H. 2. 207; Vr. 3. 70. 10 (6).
- 26 भनजजल पद्मवली Pp. 2. 148.
- 27 भननजग (१) Haravijaya, 31 54.
- 28 भमभभग भद्राक्षि H. 2. 196; Jk. 2. 161.
- 29 मतयसग (4) मलयपूर Bh. 16. 62; H. 2. 199; Jd. 7. 3; Jk. 2. 151; Jns. 4. 64; Kd. 4. 59; P. 7. 3; Rm. 6. 16; Vr. 3. 68; माया Pp. 2. 141.
- 30 मतसरग (5) कोहम्भ H. 2. 216.
- 31 मनजरग (3) प्रहर्षिणी Bh. 16. 60; H. 2. 197; Jd. 7. 1; Jk. 2. 150; Jns. 4. 63; Kd. 4. 58, P. 7. 1; Rm. 6. 14; Vr. 3. 66; मयूरपिच्छ Vjs. 5. 29.
- 32 ममनयग भद्रा Jns. 4. 66, Haravijaya, 5. 35; Kapphinābhyudaya, 6. 51.
- 33 ममभभग मोहप्रलय Mm. 18. 1.
- 34 ममजजग (4) धैर्यमाला H. 2. 201.
- 35 ममततग विद्युन्माला Bh. 32. 164.
- 36 पमररग चन्द्रीकवती Vr. 3. 70. 11; चन्द्रिका Jk. 2. 153; चन्द्रिणी H. 2. 204.
- 37 ययययल कन्द Pp. 2. 145.
- 38 सजसजग कलकम्भा P 8 7, Hc. 2. 210, जग Hc. 2. 210; जया or नन्दिनी Jk. 2. 159, नन्दिनी H. 2. 210, Jns. 4. 65, Sb. 1. 2, प्ररोहिता Chau. 2. 93, Chm. 2. 13. 5; मन्तुभाषिणी Vr. 3. 69, मनोवती Hc. 2. 210; विलम्बिता Bh. 32. 151 सुनन्दिनी Vr. 3. 70. 12, सुनन्दी Hc. 2. 210.
- 39 सजससग कन्दस or सिंहनाद Chau. 2. 96, Chm. 2. 13. 7, इन्द्र H. 2. 212; Jk. 2. 152, Vr. 3. 70. 13 (b), नन्दिनी Vr. 3. 70. 13 (a); नव-नन्दिनी Vr. 3. 70. 13 (a), नवरी Jk. 2. 157, सुनन्दिनी Ram. on भारतचम्पू 5. 87.
- 40 सनसरग सुन्दरक Bh. 32. 310
- 41 समनसरग (4) रति Mm. 17. 26
- 42 सयसरग नक्षिप्रदल Jk. 2. 158, सुन्दर H. 2. 217.
- 43 सससरग लालक Pp. 2. 143.

1 जभनयगग (4) इष्टि Vr. 3. 77. 1.

2 जसरनयग (7) राजरवणीव H. 2. 229, Rm. 6. 21.

- 29 मभनयलग चद्रोरस Vr 3 77 8
 30 मरततगग (7) चद्रशाग Jk 2 166 रुक्मी H 2 225, Sb 1 10
 31 मरमयलग (7) ज्योत्स्ना H 2 227 Sb 1 11
 32 मररसलग (7) जया H 2 226 Sb 1 12
 33 मसतभगम रुक्मी Vr 3 77 9
 34 मसमभगग (7) अलेला H 2 221 V₁ 3 77, लेख Ckau. 2 103 क्ता Hc
 35 रनभभगग ॥ 232 वनलता Jk 2 180, वलना H 2 232
 36 सजनरलग (5) सुदर्शना Jk. 2 174
 37 सजसयलग (०) पय्या Vr 3 77 11 (b) प्रधिता Jk. 2 171, मजरी Vr 3 77 11 (c) वसुधा V₁ 3 77 11 (a)
 38 सजसरलग (5,6) नन्दिनी Mm 16 15
 39 सभनयगग (4) उटिः Vr 3 77 12
 40 सभसजगग (4) सुनन्दा Jk. 2 181

15

- 1 जसनभय मयूरलक्षित Jk 2 194
 2 तजससय तिष्ठ H 2 259
 3 तभजजर मृद्व H 2 261 Vr 3 84 1
 4 नजजभर भरविन्दक or कलभाषणी H 2 255 Jk 2 192
 5 नजभजर प्रभद्रक H 2 253 Kd 4 70 Vr 3 82 हुक्सेर Jk. 189, Vr 3 84 2
 6 ननतभर (8) उपमालिनी H 2 248 Sb 1 14, Vr 3 84 3
 7 नननतस (7) चन्द्रवर्मा Rm 6 24 चन्द्रावर्ता Jns 4 76, P 7 11, शरिक्ला H 2 243 Jd 7 8 Jk 2 184 Kd 4 68, Sb 1 17, Vr 3 78
 8 नननतस (6) माग Jns 4 77 P 7 12 Rm ॥ 25 चरभ Pp 2 166 खरू H 2 244 Jd 7 9 Jk. 2 185 Vr ॥ 79
 9 नननतस (8) नणिगुणनिकर H 2 245 Jd 7 10 Jk 2 186 Jns 4 78 P 7 13 Rm 6 26 Sb 1 18 Vr 3 80
 10 नननतस (4, 4) रुचिरा Jk 2 187
 11 ननभभर गा H 2 257
 12 ननमयय (६) माग्निनी H 2 246 J₁ 7 11 Jk 2 183 Jns 4 79 Kd 4 72 P 7 14 Pp 2 164 Rm 6 27 Sb 1 13 V₁s ॥ 32 Vr 3 81 नान्दीगुप्ती Bh 16 70
 13 ननमरर (९) चन्द्राक्षता H 2 247 Sb 1 15
 14 ननरयय नागिनी H 2 258
 15 नसनरर विपनखिलक Chm. 2 15 6 Ckau. 2 115
 16 भजसनर निशिग Pp 2 160
 17 भभमसस खगलक V₁s 4 64
 18 भमसभस भूतलनी Bh. 3. 1, 0

- 19 भयससय केतन H. 2. 260.
 20 ममममम चमकीडा H. 2. 262; Kd. 4. 67; Vr. 3. 84. 4; ज्योतिस् or मित्र Jk. 2. 188; चीलाखेल Chm. 2. 15. 5; Ckau 2. 114; सारङ्गी Pp. 2. 156.
 21 मममयय (8) चबला He. 2. 249; चित्रा H. 2. 249; Kd. 4. 73; Sb. 1. 19, चित्रा or मण्डूकी Jk. 2. 193.
 22 मरमयय (7) चन्द्रलेखा H. 2. 250; Kd. 4. 71; Vr. 3. 84.
 23 रजरजर उत्सव or उत्साह Jk. 6. 30; चामर Pp. 2. 158; तूष्कतोषक H. 2. 254; Kd. 4. 69; Sb. 1. 16; महोत्सव Jk. 2. 190.
 24 रजभभर उत्तर ZDMG., 44, P. 75. No. 9; रमणीयक Jk. 2. 196 (3.); Vr. 3. 84. 5; सुन्दर H. 2. 256; (or मणिभूषण) Jk. 2. 191;
 25 ररततम (8) चन्द्रलेखा Jk. 2. 195.
 26 ररतयय (7) चन्द्रबान्ता Ckau. 2. 120.
 27 ररमयय (7) चन्द्रकान्ता Vr. 3. 84. 6; चन्द्रलेखा H. 2. 251; Vr. 3. 84. 6.
 28 ररररर चन्द्रलेखा Vr. 3. 84. 7.
 29 सजजनय (6) अतिरेखा or अतिलेखा Vr. 3. 83 (v. 1.); दल H. 2. 252; Jk. 2. 197; Vr. 3. 83; रेखा Ckau. 2. 113.
 30 सजजभर मनोईस Pp. 2. 162.
 31 सजससय ऋषभ H. 2. 242; Jk. 2. 182; हृषभ Vr. 3. 84. 8.
 32 ससससस नलिनी Vr. 3. 84. 9; भ्रमरावलि Pp. 2. 154; Vjs. 4. 61; श्री Vjs. 3. 21.

16

- 1 जरजरजग नाराय Pp. 2. 168; पञ्चामर H. 2. 278; Jk. 2. 203; Kd. 4. 74; Sb. 1. 20; Vr. 3. 86. 1; महोत्सव Jk. 6. 31; सोमकान्त नाराय Ck. 14; 46.
 2 लमपरतग (4,4,4) मन्दाकिनी Mm. 18. 14.
 3 नजमजतग मण्डक Chm. 2. 16. 9; Ckau. 2. 132; चन्द्रलेखा Jns. 4. 83; बाणिनी Vr. 3. 86 (v. 1.)
 4 नजमजरग बाणिनी H. 2. 277; Jk. 2. 204; Kd. 4. 77; Vr. 3. 86.
 5 नजरभभग इन्दुमुखी or विन्तामणि Jk. 2. 207; मणिकल्पिता H. 2. 263; Kd. 4. 78; Vr. 3. 86. 2.
 6 नननजसग (5) रमलदल Jk. 2. 201; ललितार H. 2. 272.
 7 नननननग चलयति H. 2. 268.
 8 नननननल भवलयति H. 2. 269; Jd. 4. 23; Jk. 5. 25; Kd. 4. 79; Rm. 3. 17; Sb. 1. 25; Vr. 2. 31; श्रीचाना P. 4. 48.
 9 नभजजजग (4) नरलम्बना H. 2. 270; Jk. 2. 200.
 10 नमजसनग सुतकिता Mm. 18. 16.
 11 नपनपसग (12) सन्त Jk. 2. 206.

- 14 भभभभभस अथगति Vr 3 94 5.
 15 भभभभभस (11) भणिमाला H ■ 301, Jk 2 222
 16 भरन्ननस (9) भ्रनरपद H 2 309, Kd 4 86, Sb 1 38, Vr ■ 94 6.
 17 मतनजभर (5, 7) इरुत्रिच H 2 311, Sb 1 40
 18 मतनययय (5, 6) उमुभितश्चावेक्षिता H 2 302, Jd 7 19, Jk 2 219, Jns. 4 91,
 P 7 21, Rm 7 2, Sb 1 45, Vr 3 94, चन्द्रलेखा Vjs 5
 39, चित्रलेखा Bh. 16 86
 19 मतनययय (4, 7) चित्रलेखा H 2 303
 20 मननततम (4, 7) चित्रलेखा V1 3 94 7
 21 मभनजभर (4, 7) चक्र H 2 305 Sb 1 43, V1 3 94. 8
 21A मभनययय (4, 7) चन्द्रलेखा H 2 304, चित्रलेखा Sb 1 36
 22 मभनयरर (4, 7) केसर H 2 306 Sb 1 44 Vr 3 94 9 (नेशर)
 23 ममभमयय (5, 6) सिहसिद्धिर्जित Vr 3 94 13
 24 ममभमसम भञ्जीरा Pp 2 180
 25 मरभयरर (11) बायी H 2 300 बाचालबायी Hc 2 300, Rm 7 3
 26 मसजजभर (8, 5) हरिणश्रुत or हरनवंक Vr 3 94 10
 27 मसजसतस (12) शार्ङ्गश्रुति H 2 310 Sb 1 39
 28 मसजसरम (12) शार्ङ्ग V1 3 94 11
 29 मससररर (3, 6) किलास Mm 19 5
 30 यमनसतस (6, 6) कीडा H 2 317, मुक्कामाला Jk. 2 218, युषा Vr 3 94 12
 31 यययययय मीडाषक Pp 2 182
 32 रतजजभर (8, 5) हरनवंक Mm 19 2
 33 रसजजभर (8, 5) उज्ज्वल H 2 313 चर्वरी Pp 2 184 मास्त्रिकोत्तमास्त्रिक Jk. 2
 220 विषुषप्रिया P ■ 16 हरनतन (°क) Vr ■ 94 14
 34 रसजयभर (6, 4) वरकृतन Vr 3 94 15
 35 सजसजतर बुद्ध H 2 320
 36 सतनययय (5, 6) मन्दारमाला Jk 2 221
 37 सनजनभस (3, 5) सुरभि H 2 316 Jk 2 225

19

- 1 जनभसनजग (० 5 5) वसिनी Mm 19 7
 2 जसजसजसग (6 6) रत्नमाला H 2 326 Jk 2 230
 ■ जसजसतभग (8 4) सयुद्धता V1 3 96 1
 4 नजभयभजग (7) रचना Vr 3 96 ■
 4A नजभयसजग (11) रचना Vr 3 96 2
 5 नननजननल चन्द्रगाय Pp 2 190
 6 ननननतनग कनकश्रृङ्गा Bh 32 177
 7 ननननननग धवः Pp 2 192
 8 ननरजरजग पञ्चामर Vr 3 96 4
 ■ नभरसजजग तरल H 2 331 Jk 2 226

- 10 मदनसततग (5, 7) नन्दकिम्ब Sb. 1. 49; किम्ब Vr. 3. 96. 5; वधित H. 2. 328; विचित He. 2. 328.
- 11 मदनसररग (5, 7) पुण्डाम H. 2. 327; Sb. 1. 48; Vr. 3. 96. 6.
- 12 मरभनयनग (7, 7) सुरसा Chm. 2. 19. 4; Ckau. 2. 155.
- 13 मरभससजग (7) माधवीलता H. 2. 332; Rm. 7. 7.
- 14 मसजसततग (12) शार्दूलविभीषित Bh. 16. 88-89; H. 2. 321; Jd. 7. 21; Jk. 2. 228; Jns. 4. 93; Kd. 4. 88; P. 7. 22; Rm. 7. 5; Sb. 1. 47; Vjs. 5. 40; Vr. 3. 96.
- 15 मसजसनजग (12) बायुवेग H. 3. 322; Rm. 7. 6.
- 15A मसजसननग (12) बायुवेग Jns. 4. 94.
- 16 यभनयजजग (12) मणिमञ्जरी Vr. 3. 96. 7.
- 17 यमननररग (6, 7) मुग्धक H. 2. 329.
- 18 यमनसजजग (6, 6) मकरन्दिषा H. 2. 324; Sb. 1. 52; Vr. 3. 96. 8.
- 19 यमनसततग (6, 6) छाया H. 2. 325; Sb. 1. 51.
- 20 यमनसमतग (6, 6) छाया Vr. 3. 96. 9.
- 21 यमनसररग (6, 6) चन्द्रकान्ता Vjs. 5. 41; श्रेयविरहजिता H. 2. 323; Jd. 7. 20; Jk. 2. 227; Vr. 3. 95; रम्भा Jk. 2. 227; Sb. 1. 50; विह्विता P. 8. 18; सुरता Utpala, v. 7.
- 22 रभजततग (10) वह्नी Vr. 3. 96. 10.
- 23 रससतजजग (10) उज्जित H. 2. 330; शक्ति Jk. 2. 229.
- 24 सतयभममग संभु Pp. 2. 194.
- 25 ससससससग तरुणीवदनेन्दु H. 2. 333; Kd. 4. 87.

20

- 1 जरजरजरलग नाराय पय्यामर Ck. 15.
- 1A तनतनतनगग (6, 6) वेत्यारज Mm. 19. 15.
- 2 तभजभजभलग कशाद्वरवित H. 2. 344, Vjs. 5. 44.
- 3 नजनभसनलग (5, 6) मदकलनी Mm. 19. 10.
- 4 ननननननलग चनकलता Mm. 19. 11.
- 5 नभममससलग (11) मुदा H. 2. 337; (or उज्जित) Jk. 2. 236.
- 6 भनयननरलग (3, 6) दीपिकाशिक्षा H. 2. 243, Rm. 7. 8.
- 7 भमभभरसलग नन्दक H. 2. 341, भसुर Jk. 2. 235.
- 8 भरनभभरलग कामलता H. 2. 342; (or उत्पलानासि) Jk. 2. 234.
- 9 मनसनमपलग (5, 8) सदभनाल H. 2. 340.
- 10 मरसनततगग (7, 6) चित्रनाल H. 2. 339; Sb. 1. 54, सुवना He. 2. 339; Vjs. 5. 42; सुरसा Vr. 3. 98. 1.
- 11 मरभनयभलग (7, 7) सुवना Bh. 16. 91-92; H. 2. 334; Jd. 7. 22; Jk. 2. 231; Jns. 4. 96; Kd. 4. 90. P. 7. 23; Rm. 7. 9; Sb. 1. 55; Vr. 3. 97; तन Vjs. 5. 43.
- 12 यनननततगग (6, 7) शोभा H. 2. 333; Sb. 1. 53; Vr. 3. 93. 2.

- 12 भभभभभग अधगति Kd. 4. 76; (or सगति, सगति wrongly) Vr. 3. 86. 4; अद्याद्यान्ता Vjs. 3. 32; नीङ Pp. 2. 170; पद्मसुखी Jk. 2. 199; सगत H. 2. 265; लोपानक As. 8.
- 13 भभभभसग धरमाद्य H. 2. 264; सारधरमाद्य Jk. 2. 198.
- 14 भरनननग (7) ऋभभगजविडन्ति H. 2. 271; Jd. 7. 12; Jk. 2. 202; Jns. 4. 81; P. 7. 15; Vr. 3. 85; नञनुस्मविडन्ति Ckau. 2. 124; गजव-रवि° Sb. 1. 23; भतनजवि° Hc. 2. 271; द्यभगज° Bh. 16. 72; Rm. 6. 31.
- 15 भरनभभग (5,6) भासिनी Jk. 2. 208; शैलक्षिप्ता H. 2. 281; P. 8. 11.
- 16 भरनरनग (10) पीरलक्षिता Vr. 3. 86. 3; प्रगुक्षिता Vjs. 5. 33; नहिपी H. 2. 274; लक्षिता Utpala, v. 41.
- 17 भरयननग वरयुवक्षे H. 2. 282; P. 8. 12.
- 18 भसभतनग (8) चक्षिता Ckau. 2. 125; Chm. 2. 16. 3.
- 19 मतसततग (4,5) योमलक्षिता H. 2. 285; Rm. 6. 32.
- 20 मनसतरग कुरतलक्षिता H. 2. 280.
- 21 मभनमनग (4) मदनलक्षिता H. 2. 275; Sb. 1. 24.
- 22 मममममग कमुकी H. 2. 266; दद्म Pp. 2. 174.
- 23 यमनसरग (6) जयानन्द H. 2. 273; (or मुलक्षिता) Jk. 2. 205; प्रवरलक्षिता Bh. 16. 74.
- 24 रजरजरग चित्र H. 2. 279; Kd. 4. 75; Sb. 1. 22; Vr. 3. 86. 5.
- 25 रजरजल चक्षिता Pp. 2. 172; चित्रयोभा Sb. 1. 21.
- 26 रननननग लक्षिता H. 2. 283; Jns. 4. 82; Rm. 6. 29.
- 27 सजससजग उद्गता Bh. 32. 313.
- 28 सतयसभग प्रमदा Mm. 18. 15.
- 29 सभमसभग स्वलिङ्गविक्रमा Bh. 16. 32.
- 30 ससननमग वैक्षिता H. 284; Rm. 6. 30.
- 31 सससससग कमुकी H. 2. 267; सोमरक Hc. 2. 267.

17

- 1 जसजसयलग (8) दृष्वी H. 2. 287; Jd. 7. 14; Jk. 2. 212; Jns. 4. 87; Kd. 4. 83; P. 7. 17. Pp. 2. 176, Rm. 6. 34; Sb. 1. 26; Vjs. 5. 36; Vr. 3. 88; विलम्बितगति Bh. 16. 84; Utpala, v. 16.
- नजजयनलग चञ्चिरसुखी Bh. 32. 175.
- नजभजजगग रागिनी H. 2. 299; Vr. 3. 93. 3.
- 4 नजभजजलग शक्तिव H. 2. 297; P. 8. 14; नर्दयक Jd. 7. 18; Jk. 2. 214; Utpala, v. 51, Vjs. 5. 38; Vr. 3. 92 (v. 1. दृष्टक); नर्दयक Chm. 2. 17. 6; Chau. 2. 135.
- 5 नजभजजलग (7,6) कोटिद्वयक H. 2. 298; Jk. 2. 215; P. 8. 15; Vr. 3. 93.
- नजभजभलग (12) विनाशिनी Utpala, v. 35; सवर्द्धित्यन्तनी Vr. 3. 93. 1.
- 7 नसनननगग (5) चतुषास H. 2. 296; Jk. 2. 216.

- 8 ननभसरलग (7, 6) धनमयूर Mm. 18. 25.
 9 ननभसरलग (6, 4) हरि Vr. 3. 93. 2.
 10 ननभसरलग माधव Pp. 2. 178.
 11 ननभसरलग (6, 4) पद्म H. 2. 294; Sb. 1. 32.
 12 ननभसरलग (6, 4) रोहिणी H. 2. 295; Sb. 1. 33.
 13 ननभसरलग (6, 4) वृषभनरित Utpala, v. 10; वृषभलक्ष्मि Bh. 16. 78; हरिणी H. 2. 293; Jd. 7. 16; Jk. 2. 211; Jns. 4. 85; Kd. 4. 81; P. 7. 16; Rm. 6. 35; Sb. 1. 34; Vjs. 5. 37; Vr. 3. 90.
 14 ननभसरलग (10) वृषभलक्ष्मि Bh. 16. 82; 32. 315; Sb. 1. 30; (or वृषभनरित) Sb. 1. 31; वृषभनरित H. 2. 288; Jd. 7. 15; Jk. 2. 213; Jns. 4. 88; Kd. 4. 84; P. 7. 18; Rm. 6. 38; Vr. 3. 89; सिद्धिचक्र As. 17.
 15 ननभसरलग (4, 6) मन्दाकान्ता H. 2. 290; Jd. 7. 17; Jk. 2. 209; Jns. 4. 80; Kd. 4. 80; P. 7. 19; Rm. 6. 37; Sb. 1. 28; Vjs. 5. 34; Vr. 3. 91; श्रीधरा Bh. 16. 80.
 16 ननभसरलग (4, 6) हरिणी H. 2. 292; Sb. 1. 29.
 16A ननभसरलग (4, 6) मन्दाकान्ता H. 2. 291; माधव Sb. 1. 35.
 17 यमनसरलग (6, 4) वृन्ता Vr. 3. 93. 4.
 18 यमनसरलग (6) विपरीणी Bh. 16. 76, H. 2. 286; Jd. 7. 13; Jk. 2. 209; Jns. 4. 86; Kd. 4. 82; P. 7. 20; Rm. 6. 36; Sb. 1. 27; Vjs. 5. 35; Vr. 3. 87.
 19 सनभसरलग (10) अतिशयिनी H. 2. 289; Jk. 2. 217; P. 8. 13, Vr. 3. 93. 5 (no Yati); चित्रलेखा or इला Vr. 3. 93. 6; रावती Hc. 2. 289.

- 1 ननभसरलग ? Haravijaya, 46. 65.
 2 ननभसरलग ? Haravijaya, 14. 60.
 3 ननभसरलग (11) नन्दन Chm. 2. 18. 2; Ckan 2. 145.
 4 ननभसरलग (7, 4) रत्न H. 2. 308; Sb. 1. 41.
 5 ननभसरलग (7, 4) नन्दमाला H. 2. 307; Sb. 1. 37.
 6 ननभसरलग (10) इला Vr. 3. 94. 1.
 7 ननभसरलग नाराय or महाभारत or सिद्धिचक्र Vr. 3. 94. 2 (a b c); नाराय P. 8. 17; निशा or वरदा Jk. 2. 224.
 8 ननभसरलग (13) तारका or निशा or शिवा Hc. 2. 314; Kd. 4. 85; Vr. 3. 94. 4 (a b c).
 9 ननभसरलग (10) जालसा (जालसी or जालसा) Vr. 3. 94. 3.
 10 ननभसरलग (4, 9) वृद्धयुक्ता Jk. 2. 223; वृद्धयुक्ता H. 2. 316.
 11 ननभसरलग (6, 4) हरिणी H. 2. 318; Sb. 1. 42.
 12 ननभसरलग (6, 5) अनादित्या H. 2. 312; Sb. 1. 46.
 13 ननभसरलग नदि H. 2. 319; सिद्धिचक्र Hc. 2. 319.

- 13 रजरजरजलग . गण्डका Pp. 2. 198; चित्र Kd. 4. 89; रत्न H. 2. 335; Jd. 7. 23; Jk. 2. 232; Jns. 4. 97; P. 7. 24; Vr. 3. 98.
 14 रजरजरजलग . मालव Mm. 19. 14.
 15 रससससससलग . पुटभेद Jk. 2. 237.
 16 सजजभरसलग . गीता Pp. 2. 196; प्रमदानन Vr. 3. 98. 3.
 17 सभरजमयलग (13) मोक्षमविकीर्तित H. 2. 336; Jk. 2. 233; Vr. 3. 98. 4.

21

- 1 तरभनजभर (7, 7) कथागति H. 2. 346; Rm. 7. 13.
 2 नजजजजभर . वनमञ्जरी H. 2. 351; Jk. 2. 240.
 3 नजभजजजर . चम्पकमालिका or चित्रकता Jk. 2. 239; धृतश्री ZDMG., 44, p. 77; रुचिरा Hc. 2. 350; सरसी Chun. 2. 21. 2; सलिलनिधि Vr. 3. 99. 1; सिद्धि H. 2. 350; Kd. 4. 91; Sb. 1. 56; Vr. 3. 99. 1.
 4 नजभजजजर (11) पञ्चकवली Vr. 3. 99. 2; क्षयिदना P. 8. 19.
 5 भभभभभभर . मत्तपिलसिनी Vr. 3. 99. 3.
 6 भरननजजय . नरेन्द्र Pp. 2. 202.
 7 भरनरनर (10) ललितविक्रम H. 2. 347; Rm. 7. 13.
 8 ममतनननस (8, 5) मत्तकीडा H. 2. 348.
 9 मरभनययय (7, 7) क्षयता Bh. 16. 94-95; H. 2. 345; Jd. 7. 24; Jk. 2. 238; P. 7. 25; Jns. 4. 99; Kd. 4. 92; Pp. 2. 200; Rm. 7. 11; Sb. 1. 57; Vjs. 5. 45; Vr. 3. 99.
 10 रजततननस . चन्दनप्रहृति H. 2. 349; धेषि Bh. 32. 292.
 11 रजरनरनर . तरण H. 2. 352; तरणमालिका Jk. 2. 242.
 12 रसनजनभर (11) पयसय Jk. 2. 243.

22

- 1 तभयजसरनग (7) मोक्ष Mm. 19. 18.
 2 नजभजभजभग . अध्वललित Bh. 16. 100-101.
 3 नभजभजभजग . मदनसायक Jk. 2. 247.
 4 भभभभमभभग . मदिरा H. 2. 355, Sb. 1. 58; Vr. 3. 100. 1; क्लृप्तुलम Hc. 2. 355, Jk. 2. 246, Kd. 4. 93; समता Vjs. 3. 34.
 5 भरनरनरनग (10) प्रभद्रक Mm. 19. 19, Vr. (v. l.); भद्रक Kd. 4. 94; Vr. (v. l.), भद्रक Bh. 16. 97-98; H. 2. 353; Jd. 7. 25; Jk. 2. 244; Jns. 4. 101(12); P. 7. 26; Rm. 7. 16; Sb. 1. 59; Vr. 3. 100, विष्टुदचरित Vjs. 5. 46.
 6 मययननननग . क्रीडा Bh. 32. 300; वरतनु H. 2. 356.
 7 ममतनननसग . हंसी Pp. 2. 204.
 8 मसजयभभनग . लालित Vr. 3. 100. 3.
 9 मसजयभभनग (12) दीर्घार्थि H. 2. 357; Rm. 7. 16.

- 10 मसरसतजनग ललित्य V₁ 3 100 2
 11 सजतनसररग (४, 7) महासम्भरा V₁ 3 100 4
 12 सततनसररग (४, 7) महासम्भरा H 2 354, Jk 2 245

23

- 1 जसजसयययलन दृढारक H 2 364 Rm 7 18
 2 तजजजजजजलन शङ्ख H 2 360 Jk 2 252
 3 नजजजजजजलन हसगति H 2 361, (or महातरुणीदयित) Jk 2 249 Hc 2 361
 4 नतभजभजजलन अक्षलित Hc 2 358 हयलीगति Vjs 5 47
 5 नजभजभजभलन (11) अदितनया Chm 2 23 1 Chau 2 169, अक्षलित H 2 358, Jd 7 26, Jk 2 248 Jns 4 108, P 7 27, Rm 7 20, V₁ 3 101, ललित Sb 1 60
 6 भभभभभभभगग मयूरगति V₁ 3 102 1
 7 भमनभनननगग पुष्पसप्तशृङ्गा Bb 32 290
 8 भमसभनननलन चपलगति H 2 363
 9 भमतननननलन (४, 5) मतामीडा H 2 359 Jd 7 27 Jk 2 250 Jns 4 105, Kd 4 96 P 7 28, Sb 1 61 V₁ 3 102, (or विद्युन्माग) Bb 32 302, मन्दकाडा Rm 7 21
 9A रनरजरनरलन चित्रक Kd 4 97
 10 रनरनरनरलन चित्रक H 2 362 (or उद्धतरगमालिका) Jk 2 251
 11 ससभसतजजलन सुन्दरी Pp 2 206

24

- 1 ननभनजननय (7, 7) ललितता H 2 366 Jk 2 254
 2 ननरररररर नैषमाग Bh 16 103-4 H 2 367 Jns 4 107 Kd 4 97 सुहाब्जनलाडसा Hc 2 367
 3 नभजभजभजर महामदनवायक Jk 2 256
 4 नयभतनननस सप्तान्ता Bh 32 294 H 2 370
 5 भतनसभननय (12) तन्वी H 2 365 Jd 7 28, Jk 2 253 Jns 4 106 P 7 29 Rm 7 23 Sb 1 62 Vjs 5 48 V₁ 3 103
 6 भभभतनननस हतश्रुपदगति H 2 369 स्वप्ति Bh 32 287-288
 7 भभभभभभभभ छिष्ट Pp 2 210 सुभर H 2 368, Kd 4 98
 8 भमसभनननय (5, 5, 8) हसपद Jk 2 255
 9 मभयमनभनस वे यापानि Mm 19 26
 10 मसजसततभर निभमयात H 2 371, Rm 7 24
 11 रररररररर खारणीभ्रान्तन Mm 19 25
 12 सससससससस दुर्निष्ठा Pp 2 203, पारक Mm 19 24

25

- 1 तयभभननननग (10) हसय H 2 374, Kd 4 100, Rm 7. 27.
- 2 नजजयननननग चपल H 2 375
- 3 ननननसभभभग (8, 7) हसय H 2 373, Jk. 2 257.
- 4 भमसभननननग (5, 5, 8) मयस Bh 16 106-7, H 2 372, Jd 7 29, Jk. 2 258, Jns 4 110, Kd 4 99, P 7. 30, Rm 7 26, Sb 1 63, Vjs 5 49, Vr 3 104
- 5 मममममयययग (4, 4, 5) मयस Jk. 2 259
- 6 सजनजभनननग (7, 7) कल्प Mm 19 27

26

- 1 नजनसभननननग वेगवती Bh 32 296, H 2 379
- 2 नजभजजजभजलग (14) मुषाकृश H 2 380, Jk. 2 264
- 3 ननननननननग वनलिका Jk. 2 262
- 4 नयनयननननग (6, 6, 8) मयस Jk. 2 263
- 5 भनजनसभनननग (7, 7, 7) रजन Mm 20 2
- 6 भननसमननननग (14) आपी H 2 378, Rm 7 30 (13)
- 7 मनननननननग (9, 6, 6) मयस H 2 377, Jd 7 31, Jk. 261, Jns 4 113, Kd 4 102, P 7 32, Rm 7 28, Sb 1. 64, Vr 3 106
- 8 ममतनननरसलग (8, 11) मुषावृद्धि Bh. 16. 109-110, H 2 376, Jd 7 30, Jk. 2 260, Jns 4 112, Kd. 4 101, P 7. 31, Rm 7 31, Sb 1 65, Vjs 5 50, Vr 3 103
- 9 मयनतननरसलग (9, 11) मुषावृद्धि Vr 3 106 2
- 10 मयनतननरसलग (8 11) मुषावृद्धि Vr 3 106 1
- 11 ययययययययलग चरीगत Mm. 20 1

27

- 1 ननननभनभनस (11 6) मयस Jk. 2 267.
- 2 नसभनतजतसय (7, 7) मयस Jk. 2 268
- 3 मतततननययय (11) मयस H 2 381 मयस Kd 4 103
- 4 मभननननननस (5, 5, 5) मयस Jk. 2 265
- 5 ममतनभमममम (8, 11) मयस Jk. 2 266

29

- 1 तनननननननननग मयस Pp 2 212
- 2 ननननननननननग (3, 5, 5) मयस Jk. 2 270.
- 3 ननभनननननननग (5, 7, 5) मयस Jk. 2 269
- 4 मतपतनननरसलग (5, 7, 11) मयस H 2 382

30

- 1 भजसनभजसनभय वृत्तलक्षित H. 2. 383; वृत्तलक्षित or लक्षितवृत्त Jk. 2. 271.
 2 ममतननननजभर (8, 15) विपीलिका H. 2. 385; Sb. 1. 66; जलद Jns. 4. 115.

31

- 1 नननननननननग (8, 8, 8) लहरिका Jk. 2. 272.

33

- 1 भननभननभननभय चक्र Jk. 2. 273.

34

- 1 भननभननभननभनग चिन्तलय Jk. 2. 274.
 2 ममतनननननसजजग अतिच्छन्दस् Rm. 7. 32; शेषदण्डक Jns. 4. 116.

35

- 1 ममतनननननलजभर विपीलिकाक्रम H. 2. 386; Sb. 1. 66.

38

- 1 12 न + लग (10, 10, 10) लक्षितलता H. 2. 384; Jk. 2. 275.
 2 ममत + 7 न + रसलग विपीलिका दण्डक Jns. 4. 116.

40

- 1 ममतनननन + 10 ल + जभर विपीलिकापणव H. 2. 386; Sb. 1. 66.

42

- 1 ममत + 8 न + जभर पणव दण्डक Jns. 4. 116

45

- 1 ममतनननन + 15 ल + जभर विपीलिकामाला H. 2. 386; Sb. 1. 66.

46

- 1 ममत + 9 न + ससजग करभ दण्डक Jns. 4. 116.

50

- 1 ममत + 11 न + रसलग लक्षित दण्डक Jns. 4. 116.

54

- 1 ममत + 12 न + जभर निचित दण्डक Jns. 4. 117.

Section II

वर्णवृत्तः दण्डक

(Alphabetically arranged)

- 1 अतङ्गशेखर (लग pairs) H. 2. 397; Kd. 4. 108; Sb. 1. 79.
- 2 अद् (4 ल + any times any गणः) Jk. 6. 33.
- 3 अर्ग (6 ल + 8 रगणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; अर्ण Jns. 4. 119.
- 4 अर्णय (6 ल + 9 रगणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; अर्ण Jns. 4. 119.
- 5 अशोकपुष्पमञ्जरी (गल pairs) H. 2. 398; Kd. 4. 109; Sb. 1. 80.
- 6 उत्कलिका (6 ल + any times any Pañcamātras) H. 2. 401.
- 7 उद्दाम (6 ल + 13 रगणः) H. 2. 388; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; उल्लङ्घ Jns. 4. 119.
- 8 कङ्कलि (नग + 13 रगणः) H. 2. 390.
- 9 कामयाण (any number of रगणः + गग) H. 2. 399; Sb. 1. 84.
- 10 कुसुमास्तरण (any number of रगणः) H. 2. 395; Sb. 1. 81.
- 11 केलि (नग + 12 रगणः) H. 2. 390.
- 12 चण्ड (5 ल + any times any गणः) Jk. 6. 33.
- 13 चण्डकाल or चण्डपाल (5 ल + any रगणः) H. 2. 391; Sb. 1. 74.
- 14 चण्डवृष्टि or चण्डवृष्टिप्रपात-प्रयात (6 ल + 7 रगणः) H. 2. 387; Jns. 4. 118; Kd. 4. 105; P. 7. 34; Sb. 1. 72; Vr. 3. 107.
- 15 चण्डवैग (6 ल + any times रगणः) Sb. 1. 77.
- 16 जीमूत (6 ल + 11 रगणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; ज्यल Jns. 4. 119.
- 17 दम्भोलि (नग + 9 रगणः) H. 2. 390.
- 18 पन्नग (नग + 8 रगणः) H. 2. 390.
- 19 प्रचित (6 ल + 7 व and others except र) H. 2. 389; Jd. 7. 34; Jk. 6. 33; Kd. 4. 107; Vr. 3. 109.
- 20 प्रचित (6 ल + any number of रगणः) Jns. 4. 120.
- 21 भुजंग (6 ल + 16 रगणः) Hc. 2. 388; समुद्र Jns. 4. 119.
- 22 भुजंग (6 ल + 17 रगणः) Jns. 4. 119.
- 23 भुजंगयिलास (any number of रगणः + गग) H. 2. 410; Sb. 1. 82.
- 24 मत्तमातङ्ग (any number of रगणः) H. 2. 394; *ल्लङ्घ Sb. 1. 78.
- 25 मालती (नग + 11 रगणः) H. 2. 390.
- 26 मेघमाला (6 ल + 3 व + any times रगणः) H. 2. 393; Sb. 1. 76.
- 27 लीलाकर (6 ल + 12 रगणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; लल्ल Jns. 4. 119.

- 28 लीलाविलास (नग + 14 रगणः) H. 2. 390.
 29 वर्षक (6 ■ + 7 गणः + गग) Utpala. v. 62.
 30 वात (7 ल + any times any गणः) Jk. 6. 33.
 31 व्याल (6 ल + 10 रगणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; इज Jns. 4. 119.
 32 शङ्ख (6 ल + 14 रगणः) H. 2. 388, Jd. 7. 33, Jk. 6. 33, Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108, उद्गम Jns. 4. 119.
 33 समुद्र (6 ल + 15 रगणः) Ho. 2. 388; (6 ल + 4 रज pairs + रग) Utpala, v. 63; सिद्ध Jns. 4. 119.
 34 सिंह (3 न + any times any गणः) Jk. 6. 33.
 35 सिंहक्रीड (any number of गणः) Sb. 1. 83.
 36 सिंहविक्रीड (5 ल + any गणः) H. 2. 396, "विज्ञान्त Sb. 1. 75.
 37 हेलोवली (नग + 10 रगणः) H. 2. 390.
-

- 20 (11. 11) सससलग, भभभगग उपवि H 3 3 Jd 5 27, Jk 11 2, Jns 3 2, Kd 4 110, P 5 32, Rm 2 17, Sb 2 2 V₁ 4 1
- 21 (11. 12) ननरलग, ननजर आननन Bh 16 142 H 3 15 Jd 11 35, Jk 3 11 Jns 3 10, Kd 4 117, P 5 40 Rm 2 29 Sb 2 8 V₁ 4 9
- 22 (11 12) भभभगग, ननजय चलयथा Rm 2 18 Sb 2 3 इतमथा H 3 5 Jd 5 28 Jk 3 3 Jns 11 3 Kd 4 119 P 5 33 V₁ 4 2
- 23 (11 12) ससजगग, सभरय भालभारणी H 3 17 Rm 2 23 V₁ 4 9. 1 (a) वसन्तमाहवा V₁ 4 9 1 (b) श्रीपञ्चन्द मिक V₁ 4 9 1 (c) सुनोभता or त्रिया Jk 9 16
- 24 (11 12) सससलग, नभभर हरिणकुता H 3 2 Jd 5 34 Jk 3 10, Jns 3 9 P 5 39 Rm 2 23 Sb 2 4 Vr 4 8 हारणाहता Kd 4 114
- 25 (11 13) नभतलग, नननसग मरमितलीग H 3 18 Jk 3 17
- 26 (11 14) ततजगग, तभजजगग चूडामलि Jk 3 25
- 27 (12 3) जरजर, र इतलणी H 3 25
- 28 (12 9) नननय, ममग क्षान्त or चूड Jk 3 18
- 29 (12 11) भभभभ, भभभगग आमारी or चुग Jk 3 20
- 30 (12 12) जतजर, ततजर सङ्गुनिन or सुनन्दनी Jk 3 21
- 31 (12 12) जभसय, तभसय विपरीतभागा Jk 3 24
- 32 (12 12) ततजर, जतजर पयनिधि or नादनी Jk 3 22
- 33 (12 12) तभसय, जभसस भामा Jk. 3 23
- 34 (12 12) ननभभ, ननरर सैनुरी Vr 4 10 1
- 35 (12 13) ननजर, सजयजग मनुसीरग Vr 4 10 2
- 36 (12 13) ननरय, ननजरग सुप्लामा Bh 16 144 H 3 16 Jd 5 36 Jk 3 12, Jns 3 11 Kd 4 116 P 5 41 Rm 2 26 Sb 2 9 Vr 4 10
- 37 (12 13) रजरज, जरजरग वसती II 3 10 Jd 5 37 Jk 3 13 Jns 3 12 Kd 4 113 P 5 42 Rm 2 26 Sb 2 11 Vr 4 12 वापती Trivikrama cor. of Vr
- 38 (12 13) रजरज, तजरग चरी दशनी Vr 4 10 3
- 39 (12 13) नभभर, नभभभर नयवग II 3 12
- 40 (13 12) जरजरग रजरज तदुदकी II 3 11, Sb 2 12
- 41 (13 12) सससजग, सजसस नभभ वग Mm. 2 5

* This is often described as अतुल्य गग (VI 3) when considered as a meter

- 42 (13. 13) रजरजग; जरजरग नयवती Rm. 3. 27.
 43 (15. 14) ननननस; ननभनलग जरती Jk. 3. 19.
 43A (15. 15) रजरजर; जरजरय देवगीति Jns. 3. 13.
 44 (16. 3) जरजरजग; र वारती H. 3. 22.
 45 (17. 12) तभरजरगग; रजरय पदपदा Vr. 4. 12. 1.
 46 (17. 18) भरनजनलग (10), नजभजनस (11) मानिनी H. 3. 19.
 47 (17. 18) भरनभनलग (10), नजभजनस (11) मानिनी Jk. 3. 14.
 48 (20. 3) जरजरजरलग; र अपरा H. 3. 25.
 49 (20. 18) सभतयसभगग; सभतयसस सभितयसस Mm. 22. 7-8.
 50 (24. 3) जरजरजरजर; र हरी H. 3. 25.
-

Section IV

वर्णवृत्तः विपमचतुष्पदी

(Nos 2 and 4 are Sama Vrttas so far as the latter part of their lines are concerned Nos 5-10 are Ardhasama in a similar manner Figures within brackets indicate the number of letters regardless of their quantity)

- 1 वक्त्र अनुष्टुप् H 3 33 Jd 5 6 Jk 4 2 Jns 2 20-22 Kd 4 118, P 5 9-13 Rm 4 11-14 Sb 3 7 V₁ 21
- 2 वक्त्र अनुष्टुप् (4+उगल) × 4 Bh 16 131-132 Sb 3 8
- 3 वक्त्र अनुष्टुप् (रसग, मसग, यसग, जसग) Utpala, v 56
- 4 वृष्यक्त्र (4+लगल) × 4 Sb 3 8
- 5 पथ्याक्त्र (4+लगल) in 2 and 4 only H 3 34, Jd 5 7 Jk 4 4, Jns 2 23, Kd 4 119, P 5 15, Rm 4 15, Vr 2 22, पथ्या Sb 3 8
- 6 विपरीतपथ्या (4+गग) in 1 and 3 only H 3 34 Jd 5 7, Jk 4 4, Jns 2 24, Kd 4 119, P 5 15, Rm 4 16, Vr 2 23, पथ्याक्त्र Sb 3 8
- 7 पथ्यावृत्त (ससग, ससग) × 2 Bh 16 121
- 8 विपरीतपथ्या (ससग, ससग) × 2 Bh 16 122-123
- 9 चपलाक्त्र (4+न+1) in 1 and 3 only H 3 36 Jd 5 8 Jk 4 5, Jns 2 25, Kd 4 120 P 5 16, Rm 4 17 Sb 3 9 Vr 2 24
- 10 विपुलाक्त्र (6+३+1) either (a) in 2 and 4 or (b) in all 4 and other varieties of विपुला namely, नविपुला, तविपुला, भविपुला, रविपुला, मविपुला and सविपुला when न, त, भ, र, म and स गण्य are respectively employed after the 4th letter in the odd Padas (a) is called कुम्भविपुला at Vr 2 25 Bh 16 124-129 H 3 37-39 Jd 5 10-15 Jk 4 6-12 Jns 2 26-28 Kd 4 120-127, P 5 17-19, Rm 4 18-20 Sb 2 10, Vr 2 26-30
- 11 पदचतुष्पदी (8, 12, 16, 20) H 3 40 Jd 5 16 Jk 4 16 Kd 4 128, P 5 20, Sb 2 11 Vr 5 1
- 12 आपीड (6 ल+ग, 10 ल+ग 14 न+ग 18 ल+ग) H 3 43 Jd 5 17, (or पदचि) Jk 4 17, Jns 2 15-16 Kd 4 123, P 5 21, Sb 3 12 Vr 2 2, समास Rm 4 7-10
- 13 प्रत्यापीड (ग+6 न ग+10 ल ग+14 र, ग+15 न) H 3 41, (or अनुपदचि) Jk 4 18, Jns 2 18, Kd 4 128 P 5 22, Sb 3 12
- 14 प्रत्यापीड or सपीड (ग+४ न ग+८ ल ग+१२ र ग+१६ ल ग+१७) H 3 42, (or अनुपदचि) Jk 4 19, Kd 4 123, P 5 23

- 15 कलिका (12, 8, 16, 20) H 3 44, Jk 4 20-22, Jd 5 18, Kd 4 128, Vr. 5 3 मयरी Jns 2 17, P 5 24, Sb 3 13
- 16 लघली (16, 12, 8, 20) H 3 44, Jd 5 19, Jk 4 23-25, Jns 17, Kd 4 128, P 5 24 Sb 3 13, V₁ 5 4
- 17 अमृतधापा (20, 12, 16, 8) H 3 44 Jd 5 20, Jk 4 26-28, Jns 2 17, Kd 4 128, P 5 24, Sb 3 13, Vr 5 5
- 18 उद्गता (सजसत्र, नसत्रग, भनत्रग, सजसत्रग) H 3 45, Jd 5 21, Jk 4 33, Jns 2 6, Kd 4 129, P 5 25, Rm 4 1, Sb 3 1, Vr 5 6
- 19 सौरभक (सजसल नसत्रग, रनभग, सजसत्रग) H 3 46, Jd 5 22, Jk 4 34, Jns 2 7, Kd 4 129, P 5 26, Rm 4 2, Sb 3 2, Vr 5 7.
- 20 ललित (सजसल, नसत्रग, ननसस, सजसत्रग) H 3 47, Jd. 5 23, Jk 4 34, Jns 2 8, Kd 4 129, P 5 27, Rm 4 3, Sb 3 3, Vr 5 8
- 21 कीर्ति (सजसल, नसत्रग, नमत्रग, सजसत्रग) Jk 4 36. This is the 4th variety of Udgata see Nos 18-20.
- 22 सरल (सजसत्र, नसत्रग, भनत्रग, ननत्रग) Mm 23 6 This is the fifth variety of Udgata with a change in the 4th line See Nos 18-20 above.
- 23 उपस्थितप्रक्षुपित (मसजभग सनत्रग, ननस, ननत्रग) H 3 48, Jd. 5 24; Jk. 4 37, Jns 2 9, Kd 4 130, P 5 28, Rm 4 4, Sb 3 4, Vr. 5 9
- 24 धर्मान (मसजभग सनत्रग, ननसनस ननत्रग) H 3 49, Jd 5 25, Jk 4 38 Jns 2 13, Kd 4 130, P 5 29, Rm. 4. 5, Sb. 3 5, Vr 5 10
- 25 शुद्धविराष्ट्रपभ (मसजभग, सनत्रग तत्र ननत्रग) H 3 50, Jd 5 26, Jk. 4 39, P 5 30 Rm 4 6, V₁ 5 11, शुद्धविरा Sb 3 6 It is called आरुभ when a Yati occurs after the first Gana in its third Pada according to Sb
- 26 विलास (तमग सत्रग, सतम, सससत्रग) Utpala, v 53
- 27 विलास (तमम सत्रग, सतम सससत्रग) Utpala, v 53 according to Webers ms (I S VIII p 357) and B U. ms No 364 (Devasthalis Catalogue)
- 28 उपजाति A mixture of Indravajrā and Upendravajrā. H 2 156, Jd 18 Kd 4 40, P 6 17, Vr 3 31, (or इन्द्रमाला) Jk. 2. 117, इन्द्रमाला Jns 4 36, Rm 5 27, मिथ्या or सेकनिवादा Vjs. 5 21
- 29 उपजाति A mixture of any of the metres under section I. H 2 157, Halyudha on P 6. 17, Kd. 4 40.

- 30 वंशमाला A mixture of Vamśastha and Indravamśā, Rm. 6. 6; वंशमाला or कर्मजालि or कुलालवक Jk. 2. 145.
- 31 सिंहप्लुत A mixture of Śruti (I. 12. 13) and Smṛti (I. 12. 4). Jk, 2. 148.
- 32 प्रकीर्णक A mixture of Ruci and Rucirā (I. 13. 2 and 6). Jk. 2. 165.
- 33 ? (ययम; भयय, जमसय, ममजलग) Brhatsamhitā, 43. 55.
- 34 ? (मसर; जसनगग; तरगग; ररगग) Brhatsamhitā, 45. 16,
- 35 गायत्री H. 7. 73; Jd. 7. 36; P. 8. 1; Rm. 7. 34; Vr. 5. 12. See आर्या (V. 1).
- 36 रमा A line has first a Jagana and then long and short letters following one another regularly until the line gets 16 letters in all. In the last 12 letters a long letter may be replaced by 2 short ones at the option of the poet. Jk, 6. 31.
- 37 कुमुदाकर (11, 18, 10, 10 letters). No Ganas are prescribed. Anargharāghava of Murari, Com. on I. 19.
-

Section V

मात्रावृत्तः द्विपदी

[The Caturmatra Ganas mentioned in this and the next sections must be kept separate by avoiding a long letter at their junction, which thus must not combine the last Matra of an earlier Caturmatra with the first Matra of a later one]

- 1 आर्या First half has 7 Caturmatras and a long letter at the end, second has 5 Caturmatras followed by 1 short letter, 1 Caturmatra and 1 long letter. Thus the two halves have 30 and 27 Matris respectively. In each half the Caturmatras in odd places must not be a Jagana (ISI). The 6th Caturmatra in the first half must be either Jagana (ISI) or Sarvalaghu (III). In the latter case a new word must begin with the 2nd Laghu. But if the 7th Gana of the 1st half or the 5th Gana of the 2nd are of the Sarvalaghu type, a new word must begin with the 1st Laghu. As 2, Bh 16 152-158, Ch. 51-54 H 4 1-2, Jd 4 6-7, Jk 5 1 3 Jns 5 27-33, Kd 2 4-5, N 15-16, P 4 14-21 Rm 2 2-8, Vjs 1 23-25, 4 1, Vr 2 1-2
- 2 पथ्या आर्या When a Yati is clearly felt at the end of the 3rd Caturmatra, the Ārya is called Pathya. Bh 16 159, Ch. 62 H 4 3 Jd 4 7, Jk 5 4, Jns 5 34 Kd 2 7 N 18 P 4 22 Rm 2 9, SbP 1 5 Vr 2 3
- 3 विपुला आर्या When a Yati is not clearly felt at the end of the 3rd Caturmatra i. e., when only 1 letter of a word commenced at the 3rd Caturmatra belongs to either the 3rd or the 4th Caturmatra, the Ārya is called Vipulā. Bh 16 159 Ch. 63 H 4 4, Jd 4 8 Jk. 5 5, Jns 5 25 Kd 2 7 N 18 P 4 23 Rm. 2 10, SbP 1 5 Vr 2 4
- 4 चपला आर्या When the 2nd and the 4th Caturmatras of an Ārya are Jaganas (ISI), both preceded and followed by a long letter, it is called Chapalā. When this happens only in the first half, it is Mukhachapalā, when only in the second, it is Jaghanachapalā. Bh 16 161-63, Ch. 64, Jd 4 8-10, Jk. 5 7-9, Kd 2 7, N 19, P 4 24-27, Rm. 11-13, SbP 1 5, Vr 2 5-7.

- 5 गीति When the 2nd half of an Āryā wholly resembles the 1st, it is called Gīti Ck 68, H 4 6 Jd. 4 11, Jk 5. 10, Jns 5 40, Kd. 2 9, P 4 28, Rm 2 14, SbP. 1 3, Vjs 4 13, Vr 2 8
- 6 उपगीति When the 1st half of an Āryā wholly resembles the 2nd, it is called Upagīti Ck 69, H 4 7, Jd 4 12, Jk. 5 11, Kd 2 9, P 4 29, SbP. 1 4, Vjs 4 14, Vr 2 9, वामनिका Jns 5 39
- 7 उद्गीति When the two halves of an Ārya exchange their places, it is called Udgīti H 4 8, Jd 4 13, Jk 5. 12, Kd 2 9, P 4 30, SbP 1 4, V₁ 2 10, विगाथा Ck 67
- 8 आर्यागीति or स्कन्धक When each half of an Ārya contains 8 Caturmatras, it is called Āryagīti or Shandhaka According to some writers like Sulhana, it is an Āryā extended by 2 Matras in each half, so that its two halves have respectively 32 and 29 Matras in them Bh 16 107, H 4 13, Jd 4 14, Jk 5 13-18, Jns 5 44, Kd 2 9, P 4 31, Rm 2 15, SbP 1 3, Vjs 4 9, V₁ 2 11.
- 8A गायिनी (30, 32) Ck 70
- 8B गीत्यार्या (32 ल, 32 ल) Jns 5 23
- 9 शिखा (28 ल + ग, 30 ल + ग) H 3 30, V₁ 2 39, वृत्ति P 4 52, Rm 3 19
- 10 लज्जा (30 ल + ग, 28 ल + ग) H 3 30, Vr 2 40
- 11 अतिरुचिरा (27 ल + ग, 29 ल + ग) Jd 4 31, Jk 5 34 H 3 31, Vr 2 42, वृत्ति P 4 52 (cf Jd 4 31)
- 12 अतिरुचिरा (27 ल + ग, 28 ल + ग) H 3 32, वृत्ति P 4 52
- 13 अनङ्गमीडा (16 ग, 32 ल) H 3 51, Jd 4 30 Jk 5 38, Vr 2 41, साम्या शिखा P 4 51, विदिखा Rm 3 19, शिखा Jns 5 24
- 14 अनङ्गमीडा (32 ल + 16 ग) H 3 52 Jd 4 30 (Hc 3 52), ज्योति शिखा P 4 50
- 15 चूडिका (27 ल + ग, 27 ल + ग) Jns 5 25
- 16 तारा (28 ल + ग, 28 ल + ग) Jns 5 26
- 17 ध्रुवा (30, 30, y 16) Jns 5 41
- 18 गीतिक (A गीति No 5 above, with an additional Matra in the 3rd, 5th or 7th Gana) Jns 5 42-43

Section VI

मात्रावृत्तः चतुष्पदी

These are divided into two groups, i. e., the Vaitāliya (Nos. 1-12) and the Matrāsamaḥa (Nos. 13-18) Metres in the second group are all of them of the Sama Vṛtta type, while those in the first are usually of the Ardhasama Vṛtta type with a few exceptions. Nos. 19-28 form a miscellaneous group of metres of four lines. Figures within brackets indicate the number of Matras. In the blocks of 6, 8 or 10 Matras in Nos. 1-5 and 10, a Matra in an even place must not be combined into a long letter with the following one.

- 1 धैतालीय¹ (6+रग, 8+रग) H 3 53, Jd 4 15, Jk 6 2, Jns 5 2, Kd 5 1, P 4 32, Rm 3 2, Vjs 4 48, Vr 2 12, उपजाति Jns 5 7 समवेता Jk 6 3. विमवेता Jk 6 6
- 2 औपच्छन्दसंक (6+रग, 8+रग) H 3 54, Jd 4 16, Jk 6 3, Jns 5 5, Kd 5. 2, P 4 33, Rm 3 4, Vjs 4 19, Vr 2 13, उपजाति Jns 5 7, उतुमन्ता As 15 समोच्छ Jk 6 7 विमोच्छ Jk 6 8.
- 3 भापातलिका (6+भग, 8+भग) H 3 55, Jd 4 17, Jk 6 4, Jns 5 6, Kd 5 3, P 4 34, Rm 3 3, Vjs 4 50, Vr 2 14 समापात Jk 6 9. विमपात Jk 6 10
- 4 प्राच्यवृत्ति (6+रग, 3+ग+3+रग) H 3 56, Jd 4 18, Jk 6 11, Jns 5 10, 14, P 4 37, Rm 3 7, Vr 2 17, प्राचिरक्ष Kd 5 4 Also cf Hc 3 56, Jk 6 16, 21 for two more varieties based on Nos 2 and 3
- 5 उदीच्यवृत्ति (6+ग+3+रग 8+रग) H 3 57, Jd 4 19, Jk 6 12, Jns 5 10, 14, P 4 38, Rm 3 8 Vr 2 16, उदीच्यिका Kd 5 5 Also cf Hc 3 57, Jk 6 17, 22 for two more varieties based on Nos 2 and 3
- 6 प्रवृत्तक (6+ग+3+रग, 3+ग+3+रग) H 3 58, Jd 4 20, Jk 6 13 Kd 5 6, P 4 39 Rm 3 9, Vr 2 18, प्रवृत्तक Jns 5 14, Also cf Hc 3 58, Jk 6 18, 23 for two more varieties based on Nos 2 and 3
- 7 अपरान्तिका It is of 6 kinds according as its four lines are respectively composed of the even Padas of Nos 1-4 above As 34, H 3 59, Jk 6 14, 19, 24, Kd 5 7, the first 2 varieties

¹ As a वर्णवृत्त this becomes विदोभिनी (III 14) or अपरवृत्त (III 21). 2 As a वर्णवृत्त this becomes आरुपादिनी (III 23) See f. n on III 14, 21

are sometimes called दक्षिणान्तिका, the 3rd नलिन and the 6th उत्तातलिका Hc 3 39 But Jd 49, P 4 41, and Vr 2 19 recognize only one variety of this metre based on No 4 According to Jns 5 11 Vaitaliya gets this name when its 4th and 5th Matras form a long letter in each Pāda

- 8 चारुहासिनी It is of 6 kinds according as its four lines are respectively composed of the uneven Pādas of Nos 1 3 and 5 above H 3 60, Jk 6 15 20, 25, Kd 5 8 but Jd 4 22, P 4 40 and Vr 2 20 recognize only one variety based on No 5 It is also called उत्तरान्तिका by some Hc. 3 60 1 and 2
- 9 दक्षिणान्तिका When the 2nd and the 3rd Matras are combined into a long letter in every Pada, we get Dakṣiṇāntikā from every one of the above mentioned metres under Nos 1, to 3 H 3 61, Jns 5 13 14, Kd 5 9, Vr 2 15
- 10 मागधी (8+८+2+८+८ 10+८+2+८+८) As 4, H 3 62, Jk 6 26
- 11 पश्चिमान्तिका The four lines of this metre are made with the odd lines of No 10 H 3 63
- 12 उपहासिनी The four lines of this metre are made with the even lines of No 10 H 3 64
- 13 माघासमरु Each of its four lines consists of four Caturmatras, the first of which must not be a Jagapa A short letter must stand for the 9th Matra H 3 65, Jd 4 24 Jk 5 26, Jns 5 15, Kd 2 19, P 4 42, Rm 3 10, SbP 5 2, Vr 2 32
- 14 उपचित्रा The composition of the lines is as in No 13, but the 9th and 10th Matras together are represented by a long letter H 3 66, Jd 4 25, Jk 5 27, Jns 5 21, Kd 2 20, P 4 46, Rm 3 13, SbP 5 6 Vr 2 36
- 15 विस्तोक The composition of the lines as in No 13, but the 5th and 9th Matras must be represented by short letters H. 3 67, Jd 4 26, Jk 5 28, Jns 5 19, Kd 2 19, P 4 44, Rm 3 15, SbP 5 4, Vr 2 33.
- 16 चित्रा The composition of lines as in No 13, but Matras 5, 8 and 9 must be represented by short letters, H. 3 68, Jd 4 28, Jk 5 30, Jns 5 20, Kd 2 20, P 4 45, Rm 3 16, SbP 5 5, Vr 2 35.

- 17 चानयासिकः The composition of lines as in No. 13; but Mātrās 9 and 12 must be represented by short letters. As. 33; Bh. 16. 116; II. 3. 69; Jd. 1. 27; Jk. 5. 59; Jns. 5. 18; Kd. 2. 20; P. 4. 43; Rm. 3. 14; SbP. 5. 3; Vr. 2. 34.
- 18 पादाहुट्टः A stanza of this metre consists of lines of any of the metres mentioned in Nos. 13-17. H. 3. 70; Jd. 4. 29; Jk. 5. 31; Jns. 5. 22; Kd. 2. 20; P. 4. 47; Rm. 3. 16; SbP. 5. 1; Vr. 2. 37.
- 19 नटचरणः A line contains one Caturmātra of any kind, followed by four long letters. The Yati is after the 8th Mātrā. H. 3. 71; Rm. 3. 24-27.
- 20 नृत्तगतिः A line contains two Caturmātras, two long letters, one Caturmātra and two long letters, occurring in succession. The Caturmātras may be of any kind. H. 3. 72; Rm. 3. 20-23.
- 21 अचलधृतिः Each of the lines contains 16 short letters only. This is called गीत्यार्या by Pingala. This is generally regarded as a Mātrā Vṛtta and mentioned at the beginning of the Mātrāsamaka group. From another point of view it is a Varnavṛtta and for references, cf. I. 16. 8.
- 22 पद्मतिः In each of its four lines, we have 4 Caturmātras; those in the odd places must not be Jaganaś, while the last one must be a Jagana or a Sarvalaghu. This is really the favourite metre of the Apabhraṃśa poets; but now and then Jain poets composed Sanskrit stanzas in this metre as H. 3. 73 suggests.
- 23 द्विपदी Each line has 6 Mātrās followed by 5 Caturmātras with a long letter at the end. A Jagana or a Sarvalaghu must be used for the 2nd and the 6th places, i. e., for the 1st and the 5th Caturmātras. A Jagana must not be used anywhere else. When a Sarvalaghu is used as said above, the Yati must occur after the first short letter, i. e., a new word must begin with the 2nd short letter. Jk. 6. 28 regards this and the next two as Sanskrit metres, but H. 4. 64-67 considers these as Prakrit metres.
- 24 अञ्जनालः A line of this metre is obtained by adding a long letter at the end of a line of a Dvīpadī. Jk. 6. 29. This is called आरनाल by H. 4. 66. See on 23 above.

- 25 कामलेखा When the penultimate short letter in the lines of a Dvipadī (No. 23) is dropped, we get a line of Kāmālekḥā. Jk. 6. 30; H. 4. 67. See on 23 above.
- 26 गुण A line of this metre contains 3 Caturmātrās of any kind except the Jagana, but at the end of the 3rd line, a couple of short letters must always be added. Jk. 6. 27.
- 27 शिखा This is an Ardhasama Catuspadī obtained by doubling the metre of the same name under Ardhasama Dvipadī Mātrū Vṛtta (see V. 9). H. 3. 28; Jns. 3. 14; P. 5. 43; Rm. 2. 28; Sb. 2. 13.
- 28 खजा This is similarly obtained by doubling the metre mentioned above under V. 10. H. 3. 29; Jns. 3. 15; P. 5. 44; Sb. 2. 13.
- 29 शम्या This is a Catuṣpadī; a Pāda contains 5, 4, ISI or 5, S. Vjs. 4. 23.

B. संस्कृत-वृत्त-नाम-सूचिः ।

(Alphabetical Index of the Names of Sanskrit Metres)

N. B. Here all the names of metres occurring in the *Vṛtta-Rūpa-Sūci* are alphabetically arranged (except the *Dandkas*). The references are to the sections and the serial numbers under them, except in the case of section I, where an additional reference (in *Italics*) to the head under that section is given.

अक्षरपङ्क्ति I. 5, 6
अक्षरोपपदा I. 5, 6
अक्षि I. 9, 28
अक्षरुचि I. 13, 28
अचल I. 13, 7
अचलरुचि I. 16, 8; VI. 21
अच्युत I. 11, 40
अतिच्छन्दस् I. 34, 2
अतिपदरुचि s. प्रत्यापीड
अतिरुचिरा I. 13, 2; V. 11; 12
अतिरेखा I. 15, 29
अतिशायिनी I. 17, 20
अद्वितनया I. 23, 5
अनङ्गक्रीडा V. 13; 14
अनङ्गलेखा I. 18, 12
अनवसिता I. 11, 21
अनुकूल I. 6, 15
अनुकूला I. 11, 24
अनुपदरुचि s. प्रत्यापीड
अनुष्टुप् I. 8, 4; 26; 31
अपरवक्त्र I. 11, 18; III. 14, 21
अपरा III. 48
अपराजिता I. 14, 12
अपराप्तिका I. 11, 42; VI. 7
अपवाह I. 26, 7
अप्रमेया I. 12, 48
अद्यनाल VI. 24
अद्यविचित्रा I. 12, 14
अभिमुखी I. 5, 4
अभिहिता I. 11, 10
अभ्रक I. 13, 4

अभ्रचंदा I. 12, 1
अमृतगति I. 10, 1
अमृतधारा IV. 17
अरविन्द I. 15, 4
अलोला I. 14, 34
अवितय I. 17, 4
अद्योका I. 11, 23
अधगति I. 16, 12; 18, 14
अधलङ्घि I. 22, 2; 23, 4; 5
अद्याकान्ता I. 16, 12
असंवाधा I. 14, 25
अमुखिला I. 11, 14
आरुथानकी III. 19
आन्दोलिका I. 10, 3
आपादलिका VI. 3
आपीड I. 26, 6; IV. 12
आमलकी III. 29
आरनाल VI. 24
आर्या V. 1
आर्यागीति V. 8; s. स्कन्धक
आरूप्य IV. 25
आशीस I. 2, 1
इन्दुमुष्पी I. 14, 3; 16, 5
इन्दुवदना I. 14, 19; 20
इन्द्रमाला s. उपजाति IV. 28
इन्द्रवशा I. 12, 9
इन्द्रवज्रा I. 11, 8
इत्य III. 1
उज्ज्वल I. 18, 33; 20, 5
उज्ज्वला I. 12, 23
उत्तराप्तिका VI. 8

उत्थापनी I. 11, 12
 उत्पलमालिका I. 20, 8
 उत्तर I. 15, 24
 उत्पातलिका VI. 7
 उत्सव or उत्साह I. 15, 23
 उत्सुक I. 9, 13
 उदय I. 9, 12
 उदीच्यवृत्ति VI. 5
 उद्भवा I. 10, 27; VI. 18
 उद्गीति V. 7
 उद्भूत I. 10, 25
 उद्भवा I. 7, 22; 10, 25
 उद्भिर्णिगी I. 14, 3
 उद्यत I. 11, 11
 उद्यवा I. 7, 22
 उपगीति V. 5
 उपवित्र I. 11, 44; 14, 9; III. 20
 उपचित्रा VI. 14
 उपच्युत I. 9, 7
 उपजाति IV. 28; 29; VI. 1; 2
 उपमालिनी I. 15, 5
 उपस्थित I. 11, 3; 13, 3
 उपस्थितप्रबुधिव IV. 23
 उपस्थिता I. 10, 2; 11, 6
 उपहासिनी VI. 12
 उपेन्द्रवज्रा I. 11, 1
 उरगी III. 43
 उरुवरंगमालिका I. 23, 10
 उर्यश्री I. 13, 11
 उषिता I. 10, 1
 उष्णिह I. 7, 20
 उर्वित I. 10, 23
 उर्मिमाला I. 11, 30
 ऋद्धि I. 4, 13
 ऋषभ I. 15, 31
 ऋषभगजविलसित I. 16, 14
 एकरूप I. 10, 34; 11, 35
 एला I. 15, 29
 ओषध्वंसक VI. 2
 फल्गुनी I. 6, 18

कथागति I. 21, 1
 कदली I. 4, 16
 कनक I. 9, 20.
 कनकप्रभा I. 13, 38
 कनकलता I. 6, 7; 9, 2; 19, 6; 20, 4.
 कन्द I. 13, 37
 कन्या I. 4, 9
 कमल I. 3, 3; 8, 10
 कमलदल I. 16, 6
 कमलदलाक्षी I. 11, 20
 कमलमुखी I. 5, 4
 कमललोचना I. 12, 20; 13, 21
 कमलविलासिनी I. 12, 17
 कमला I. 9, 8; 10, 31
 कमलाक्षी I. 13, 21
 कर्मवजाति 8, वंदमाळा IV. 30
 करभ वण्डक I. 40, 1
 करह्व I. 7, 11
 करिणी III. 17
 करिमकरभुजा I. 14, 11
 कर्णोत्पला I. 14, 3
 कलकण्ठ I. 25, 6
 कलगीत I. 10, 33
 कलभाषिणी I. 15, 4
 कलहंस I. 12, 29; 13, 39
 कलहंसी I. 14, 4
 कला I. 29, 2
 कलावती I. 13, 2
 कलिका I. 7, 14; 10, 27; IV. 15
 कलिकाललता III. 49
 कल्याण I. 12, 45
 काञ्चन I. 12, 45
 काञ्चनमाला I. 5, 6
 काञ्ची I. 18, 25
 कान्त I. 16, 11
 कान्वा I. 14, 19; 17, 18
 कान्पोलीया I. 12, 41; 44
 काम I. 2, 1
 कामश्रीया I. 15, 20
 कामदत्ता I. 12, 26

कामलता I. 20, 8
 कामलतिम्बा (° ललित) I. 6, 10
 कामलेखा VI. 25
 कामावतार I. 6, 2; 12, 10
 कामिनी I. 7, 20; 9, 22; III. 1
 कामिनीमोहन I. 12, 52
 कामुकी I. 10, 22; 31
 किरिट I. 24, 7
 कीर्ति IV. 21
 कुडक I. 17, 4
 कुटन I. 13, 39
 कुटजगति I. 13, 8
 कुटिल I. 14, 1; 39
 कुटिलगति I. 13, 8; 12
 कुटिला I. 14, 28.
 कुटिलदन्ती I. 11, 25
 कुन्तलवन्दी I. 5, 6
 कुपुरुषनन्दिता I. 11, 17
 कुमारललिता (° न) I. 7, 2
 कुमारी I. 14, 5
 कुमुद I. 6, 24
 कुमुदनिभा I. 12, 35
 कुमुदवती I. 7, 9
 कुमुदिनी I. 10, 19, 12, 51
 कुर्मिका I. 18, 17
 कुलटा I. 10, 6
 कुलालचक्र ४, वंशमाळा IV. 30
 कुन्तलमाळा I. 10, 22
 कुसुम I. 8, 12, ४. सुविकसितकुसुम
 कुसुमलता VI. 2
 कुसुमवती I. 7, 9, 14, 26
 कुसुमविचित्रा I. 12, 34
 कुसुमसमुद्दिता I. 10, 19
 कुसुमितलतावेष्टिता I. 18, 18
 कुसुमिता I. 4, 5
 केकरव I. 12, 24
 केतन I. 15, 19
 केतुमती III. 13
 केतुमाळा I. 8, 5
 केदार ४, केसर

केसा I. 3, 6
 केसर I. 18, 22
 कोकिलक I. 17, 5
 कोटुम्भ I. 13, 30
 कोमललता I. 16, 19
 कोष्ठ I. 12, 8
 कोमुदी I. 13, 11; III. 34
 कीटा I. 18, 30
 कीटाचक्र I. 18, 31
 कौटुम्भ I. 25, 4
 कैलास I. 22, 8
 क्षमा I. 8, 23; 13, 12; 13
 क्षान्ति III. 28
 क्षितिक I. 11, 39
 क्षमा I. 13, 18
 राजा V. 10; VI. 28
 रोटक I. 17, 20
 राजगति I. 3, 13
 राजतुरगविलसित I. 16, 14
 राजललित I. 12, 34
 राजवरविलसित I. 16, 14
 राण्डका I. 20, 13
 रात्रिशोका ४, अशोका
 गरुडश्च I. 16, 3
 गाय I. 8, 28
 गाय I. 9, 20; IV. 35
 गायिनी V. 8 A
 गान्धर्वी I. 7, 17
 गिता I. 6, 8
 गीता I. 20, 16
 गीति I. 4, 9; V. 5
 गीतिका V. 18
 गीतार्था I. 16, 8; V. 8 B
 गुण VI. 26
 गुणलम्बनी I. 8, 15
 गुरुमन्या I. 6, 21
 गुर्वी I. 9, 11
 गोमित्री I. 7, 20
 गो I. 1, 1; 15, 11
 गीति I. 12, 27; 13, 15; 17, 30

घनपङ्क्ति I 5 13
 घनमयूर I 17 9
 घोटक I 24 12
 चकिता I 16 18
 चक्र I 33 1
 चक्रपद I 14 21
 चञ्चरीकावली I 13 36
 चञ्चला I 9 7 16 25
 चञ्चलाक्षी I 12 27
 चण्डी I 13 21
 चतुरणा I 6 7
 चन्द्रनमस्कृति I 21 10
 चन्द्रकाण्ठा I 12 47, 15 26, 27, 19 21
 चन्द्रविम्ब I 19 10
 चन्द्रमाला I 18 5 19 5
 चन्द्रलेखा I 12 47, 13 25, 15 22, 25
 27, 28 16 3, 18 18, 21A
 चन्द्रवर्मा I 12 50, 15 7
 चन्द्रशाला I 14 17 30
 चन्द्रायता I 15 7
 चन्द्रिका I 11 18 13 12 14, 19 36
 चन्द्रिणी I 13 36
 चन्द्रोद्घोष I 15 13
 चन्द्रौरस I 14 29
 चपल I 25 2
 चपलगति I 23 8
 चपला I 7 7, 13 16
 चपला भाषा V 4
 चपला यन्त्र IV 9
 चम्पकमाला I 10 17
 चम्पकमालिका I 21 3
 चर्चरी I 18 33
 चल I 18 21
 चलरुति I 16 7
 चलनेत्रिका I 12 23
 चलमध्या III 22
 चामर I 15 23
 चारुहासिनी I 1, VI 8
 चित्तचिन्तासित I 8 9
 चित्र I 7 13, 16 24, 20 13

चित्रक I 23 9A, 10
 चित्रगति I 10 12
 चित्रपदा I 8 19
 चित्रमाला I 20 10
 चित्रलता I 21 3
 चित्रलय I 34 1
 चित्रलेखा I 17 20, 18 18-20
 चित्रशोभा I 16 25
 चित्रा I 11 19, 15 21, VI 16
 चिन्तामणि I 16 5
 चुडा III 29
 चुडा III 28
 चुडामणि I 7 4 III 26
 चूडिका V 9, 11, 12, 15
 चेदीगति I 26 11
 छाया I 19 19-20
 छिन्नक I 12 55
 जगु I 4 8
 जगु I 2 2
 जया I 4 2
 जया I 4 1, 5 10 13 38 14, 32
 जयानन्द I 16 23
 जलद दण्डक I 20 2
 जलपरमाला I 12 44
 जलमाला I 12 39
 जला I 6 4
 जलोद्भवगति I 12 7
 ज्योतिस् I 1, 20
 ज्योति क्षिप्ता V 14
 ज्योत्स्ना I 14 31
 तट्टी I 6 13-14
 तट्टि I 3 7
 तल I 12 25
 तति I 12 18
 तनुमध्या I 6 3
 तन्वी I 24 5
 तरंग I 21 11
 तरंगक I 14 21A
 तरंगमालिका I 21, 11
 तरंगमाला I 9 22

वरल I. 19. 9
 वरलनयना I. 12. 21
 वरुणोदनेन्दु I. 19. 25
 वानरस I. 12. 17
 वार I. 9. 29
 वारक I. 13. 43
 वारका I. 18. 8
 वारा I. 4. 3; V. 16
 वाळ I. 11. 36
 वाडी I. 3. 5
 तिळ (तिळक) I. 6. 24
 तिष्ठ I. 5. 2
 तीर्णा I. 4. 9
 तुङ्ग I. 8. 11
 तृण I. 15. 23
 लोटक I. 12. 55
 लोणक १. तृणक
 लोमर I. 9. 27
 लघु I. 4. 4
 लिपदलित I. 27. 1
 लिमङ्गी I. 27. 2
 लरितवर्गति I. 10. 6; 13. 16
 वक्षिणाश्रितिका VI. 7; 9
 वण्डक II. 1-37
 वमनक I. 6. 6; 11. 15-16
 वसि I. 4. 6
 वरुणक I. 14. 22
 वामावारा १. मासीड
 दीपक I. 11. 38
 दीपकमाला I. 10. 14-15
 दीपार्चिः I. 22. 11
 दीपिकाशिखा I. 20. 6
 दीप्ता I. 7. 24
 दुःख I. 2. 2
 दुर्मिला I. 24. 12
 दृक् I. 3. 3
 देवगीति III. 43A
 दोषक I. 11. 27; 12. 38
 दुव I. 6. 17
 दुवर्गति I. 7. 7.

दुवर्ग I. 12. 29; 32
 दुवर्गदा I. 12. 30
 दुवर्गावर्गति I. 11. 13
 दुवर्गध्या III. 22
 दुवर्गधुवर्गति I. 24. 6
 दुवर्गविलम्बित I. 12. 33
 दुवा I. 17. 20
 द्विपदी VI. 23
 द्विपोषा I. 6. 20
 धवल I. 19. 7
 धारी I. 4. 14
 धीरललिता I. 16. 16
 धुनी I. 7. 12
 एवधी I. 21. 3
 एति I. 3. 6; 5. 4; 12; 14. 6
 धुवा V. 17
 नगस्वस्वपिणी I. 8. 3
 नगानिता (• लिख) I. 4. 1
 नटचरम VI. 19
 नदी I. 6. 14; 8. 18; 14. 7
 नन्दक I. 20. 7
 नन्दन I. 18. 3
 नम्दा I. 5. 3
 नम्दिचक I. 7. 25
 नन्दिनी I. 12. 55; 13. 38-39; 14. 38;
 III. 32
 नन्दीमुखी I. 14. 8
 नेन्द I. 21. 6
 नकुण्टक I. 17. 4
 नवको I. 13. 12
 नन्दक I. 17. 4
 नलिन VI. 7
 नलिनी I. 6. 24; 15. 32
 नवनन्दिनी I. 13. 39
 नवनालिनी (• लिख) I. 12. 19
 नागरक I. 8. 20
 नान्दीमुखी I. 15. 12
 नाराच (• चक) I. 8. 3; 7; 16. 1; 18. 7;
 20. 1
 नारी I. 3. 5

निःश्रेणिना I. 11. 36
 निचित दण्डक I. 54. 1
 नितम्बिनी III. 3
 निलया I. 10. 8
 निशा I. 18. 7-8
 निशिपाल I. 15. 16
 नील I. 16. 12
 नीलतोया I. 6. 19
 नृत्तगति VI. 20
 नृत्तलङ्घित I. 30. 1
 नौ I. 2. 1
 पङ्कजसुक्ता I. 18. 10
 पङ्कजवक्त्रा I. 18. 10
 पङ्कावली I. 18. 26
 पङ्क्ति I. 5. 6; 6. 15
 पङ्क्ति I. 10. 28
 पङ्क्तावली I. 21 4.
 पञ्चामर I. 12. 3; 5; 16. 1; 19. 8
 पञ्चमगति I. 7. 12
 पञ्चाङ्ग I. 3. 3
 पण्डा I. 10. 20
 पणव I. 10. 18; 20
 पणव दण्डक I. 42. 1
 पतिता I. 11. 21
 पथ्या I. 14. 37; IV. 5
 पथ्या भार्या V. 2
 पथ्यावक्त्र IV. 5; 6
 पथ्यावृत्त IV. 7
 पदचतुर्ध्व IV. 11
 पदरुषि ३. भार्या
 पदति VI. 22
 पद्म I. 2 1; 17. 12
 पद्मनिधि III. 32
 पद्ममाला I. 8. 27
 पद्ममुखी I. 16. 12
 पद्मस्र I. 21. 12
 पद्मिनी I. 8. 27; 12. 52
 पवित्रा I. 2. 18
 पश्चिमाम्बिका VI. 11
 पादाङ्गुलक VI. 18

पिपीलिका I. 30. 2
 पिपीलिकाकरम I. 35. 1
 पिपीलिका दण्डक I. 38. 2
 पिपीलिकापणव I. 40. 1
 पिपीलिकामाला I. 46. 1
 पीनघोषि I. 11. 33
 पुट I. 12. 24
 पुटभेद I. 20 15.
 पुण्डरीक I. 12. 43
 पुण्य I. 4. 13
 पुण्य I. 2. 4; 4. 13
 पुण्यदान I. 19. 11
 पुण्यविधिना I. 12. 14
 पुण्यसमृद्धा I. 10. 17; 23. 7
 पुष्पिकाया III. 36
 पृथ्वी I. 17. 1
 प्रकाशिता I. 7. 10
 प्रकीर्णक IV. 32
 प्रत्ययशेष I. 11. 24
 प्रत्यापीड IV. 13; 14
 प्रथिता I. 14. 37
 प्रबोधिता I. 13. 38; III. 14
 प्रभद्रक I. 15. 5; 22. 5
 प्रभा I. 12. 28
 प्रभावती I. 13. 2, 5; 6
 प्रमदा I. 14. 6, 16, 28
 प्रमदान्न I. 20. 16
 प्रमाण I. 12. 5
 प्रमाणिका I. 8. 3
 यमिता I. 10. 32
 प्रमिताक्षरा I. 12. 53
 प्रमुदितवदना I. 12. 27
 प्रमुदित I. 16. 26
 प्रमोदमहोदय I. 29. 4
 मन्वर I. 3. 8
 मन्वरलङ्घित I. 16. 23
 मन्वरक III. 8
 मन्वरक VI. 6
 मन्वरक VI. 6
 मन्वरा III. 16

- प्रसभ I. 11. 18
 प्रहरणकलिका *कलिका *गलिका I. 14. 10
 प्रहृषिणी I. 13. 31
 प्रप दण्डक II. 31
 प्राच्यवृत्ति VI. 4
 प्रियंवदा I. 12. 3; 31
 प्रिया I. 3. 7; 5. 14; 18. 8; III. 23
 प्रीति I. 5. 11
 प्रन्थु I. 11. 27
 प्रन्थू I. 10. 11; 13
 प्रहुल I. 9. 5A
 प्रालगाभिणी I. 3. 3
 प्रिय I. 9. 11; 19. 10
 प्रहुद I. 9. 5; 18. 35
 प्रहुदक I. 13. 40
 प्रहृषिका I. 9. 10
 प्रहृष I. 9. 21
 प्रह I. 10. 22
 भक्ति I. 18. 13
 भद्रपद I. 11. 25
 भद्रविराद् III. 12
 भद्रा I. 13. 32
 भद्रिका I. 9. 23; 11. 18
 भाना III. 33
 भामिनी I. 5. 12; 12. 38; 16. 15; III. 11
 भाराक्षान्ता I. 17. 16A
 भाराक्षान्ता 8. भाराक्षान्ता
 भाविनी I. 9. 22
 भासुर I. 20. 7
 भिन्नक I. 11. 27
 भुजगसिन्धुवृत्ता (*वृत्ता) I. 9. 6
 भुजगेरित I. 26. 10
 भुजंगप्रयात I. 12. 48
 भुजंगविजृम्भित I. 26. 8
 भुजंगसंगता I. 9. 26
 भुजगेरित I. 26. 9
 भूतलतन्त्री I. 5. 6; 14. 26, 15. 18
 भृङ्गान्जनीकालका I. 24. 2
 भोगवती I. 7. 11
 भोगिनी I. 15. 14
 भ्रमर I. 13. 39
 भ्रमरपद I. 18. 16
 भ्रमरमाला I. 7. 5
 भ्रमरविलसित I. 11. 31
 भ्रमरायलि I. 15. 32
 भ्रमरी I. 4. 15; 13. 39
 मकरन्द I. 26. 4
 मकरन्दिक्का I. 19. 18
 मकरलता I. 9. 2; 17
 मकरशीपां I. 6. 7
 मकराश्ली III. 39
 मङ्गलमङ्गला I. 16. 9
 मङ्गरी I. 14. 37; IV. 15
 मञ्जीरा I. 18. 24
 मञ्जुभाषिणी I. 13. 1; 10. 38
 मञ्जुवादिनी I. 13. 1
 मञ्जुसौरभ III. 35
 मञ्जुहासिनी I. 13. 1
 मणि I. 11. 35
 मणिकटिक I. 14. 6
 मणिकल्पलता I. 16. 5
 मणिमित्रण I. 20. 3
 मणिकुण्डल I. 13. 42
 मणिगुणनिकर I. 15. 9
 मणिवन्ध I. 9. 15
 मणिभूषण I. 15. 24
 मणिमण्डपा I. 9. 15
 मणिमञ्जरी I. 19. 16
 मणिमाला I. 12. 14; 15; 18. 15
 मणिराग (*रङ्ग) I. 10. 30
 मणिरुचि I. 6. 8
 मण्डुकी I. 15. 21
 मत्तभोक्त्रि I. 12. 31
 मत्तश्रीवा I. 21. 8
 मत्तगजविलसित I. 16. 14
 मत्तचेष्टित I. 8. 3
 मत्तमयूर I. 13. 29
 मत्तविलम्बिनी I. 21. 5
 मत्ता I. 10. 23
 मत्ताश्रीवा I. 23. 9

मत्तेभ I. 22. 1
 मत्तेभयिक्रीडित I. 20. 17
 मद I. 2. 4
 मदकलनी I. 20. 3
 मदकलित I. 13. 5
 मदन I. 3. 8
 मदनललित I. 16. 21
 मदनसायक I. 22. 3
 मदनकुल I. 12. 10
 मदललित I. 13. 9
 मदलेता I. 7. 15; 18
 मदिरा I. 22. 4
 मदिराक्षी I. 10. 5
 मद्रक I. 22. 5
 मधु I. 2. 4; 4. 5
 मधुकरसदृशा I. 8. 11
 मधुकरिका I. 7. 3; 9. 6
 मधुमति I. 7. 7
 मधुमती I. 7. 8
 मधुमाधवी I. 14. 3
 मध्यक्षामा I. 14. 28
 मनोज्ञ I. 3. 6
 मनोज्ञा I. 7. 10
 मनोरमा I. 10. 9
 मनोवती I. 13. 38
 मनोईस I. 15. 30
 मन्तेभ I. 25. 5
 मन्थान I. 6. 2
 मन्दक्रीडा I. 23. 9
 मन्दभाषिणी I. 18. 1
 मन्वर I. 3. 4
 मन्दा I. 5. 3
 मन्दाकिनी I. 12. 27; 16. 2
 मन्दाधान्ता I. 17. 16
 मन्दारमाला I. 18. 36
 मयूरगति I. 23. 6
 मयूरपिच्छ I. 13. 31
 मयूरललित I. 15. 1
 मयूरसारिणी I. 10. 26
 मण्डिका I. 10. 28
 महातरुणीदयित I. 23. 3
 ४२ छन्दो•

महामदनसायक I. 24. 3
 महामालिका I. 18. 7
 महालक्ष्मी I. 9. 25
 महासम्भरा I. 22. 11; 12
 महिषा I. 14. 19
 महिषी I. 16. 16
 मही I. 2. 3; 8. 16. 31
 महेन्द्रवज्रा I. 12. 54
 महोत्सव I. 15. 23; 16. 1
 मगधी VI. 10
 माणवक or (°श्रीरितक) I. 8. 17
 माणिक्यमाला I. 11. 20
 मात्रासमक VI. 13
 माधवीलता I. 19. 13
 मानिनी I. 8. 24; III. 46-47
 माया I. 13. 29
 मालती I. 11. 34; 12. 18
 मालभारिणी III. 23
 मालव I. 20. 14
 माला I. 10. 32; 15. 8
 मालाचित्र I. 27. 3
 मालाधर I. 17. 11
 मालानृत I. 27. 3; 5
 मालिकोत्तरमालिका I. 18. 33
 मालिनी I. 6. 11; 19. 8. 24; 15. 12
 मितभाषिणी III. 41
 मित्र I. 15. 20
 मिथ्या IV. 28
 मुकुल I. 6. 15
 मुकुलित I. 6. 7
 मुक्तागुम्फ I. 7. 17
 मुक्तामाला I. 18. 30
 मुखचपला I. 11. 10
 मुग्धक I. 19. 17
 मुद्रिता I. 7. 19
 मुद्रा I. 20. 5
 मुरली III. 14
 मृगचपला I. 5. 4, 10. 10
 मृगवधू I. 4. 5
 मृगादृमुखी III. 7
 मृषी I. 3. 7

मृगी ययानी III. 38
 मृगेन्द्र I. 3. 1
 मृगेन्द्रमुख I. 13. 7
 मृदङ्ग I. 15. 3
 मेघ दण्डक I. 34. 2
 मेघमाला I. 24. 2
 मेघविस्फूर्जिता I. 19. 21
 मेघवितान I. 10. 35
 मेघाचटो I. 12. 36
 मोटक or (मोटनक) I. 11. 7
 मोदक I. 12. 38
 मोहप्रलाप I. 13. 33
 मौक्तिक I. 10. 28
 मौक्तिकदाम I. 12. 1
 मौक्तिकमाला I. 11. 24; 25
 यमक I. 6. 5
 यमवती III. 42
 यमुना I. 12. 18
 ययनती III. 37
 ययानी मृगी III. 38
 यादवी I. 17. 20
 युग्मविपुला IV. 10
 रक्षा I. 7. 20
 रचना I. 19. 4, 4 A
 रजनी I. 3. 8
 रञ्जन I. 26. 5
 रजिवा I. 11. 37
 रति I. 5. 7, 12. 37; 13. 41
 रतिमाला I. 8. 11
 रतिलीला I. 19. 2
 रघोद्वा I. 11. 39
 रमण I. 3. 8
 रमणी I. 6. 24
 रमणोपक I. 15. 24
 रमा I. 5. 14; IV. 36
 रम्भा I. 19. 21
 रम्भा I. 6. 13
 राजरमणीय I. 14. 2
 राजहंसी I. 11. 22
 रामवती I. 10. 17
 रवि I. 13. 6

रविमुखी I. 11. 20; 17. 2
 रविता I. 9. 3; 11. 25; 13. 2; 15. 10;
 21. 3
 रत्नमाला I. 9. 19
 रूप(स्म)पत्री I. 10. 17
 रेखा I. 15. 29
 रोचक I. 11. 28
 रोहिणी I. 17. 13
 रुद्री I. 13. 6, 14. 17; 23; 30, 33
 रुद्रीपर I. 12. 52
 रुचुयाने I. 13. 16
 रुचुमणिगुणनेत्र I. 9. 8
 रुचुमालिनी I. 6. 11
 रुद्रह I. 7. 7
 रुता I. 18. 6
 रुताडुमुम I. 22. 5
 रुष I. 13. 23
 रुषम्राहि I. 11. 9
 रुलना I. 12. 37; 42; 16. 26
 रुलिव I. 12. 25; 18. 4; 23. 5; IV. 20
 रुलितगति I. 8. 10
 रुलिव दण्डक I. 50. 1
 रुलिवपद् I. 16. 6
 रुलिवपद्वा I. 12. 17
 रुलिवलता I. 24. 1; 38. 1
 रुलिवविष्म I. 21. 7
 रुलित I. 4. 7; 12. 12; 42; 16. 16, III.
 10, 14
 रुवली IV. 16
 रुवरेका I. 31. 1
 रुलला I. 18. 9
 रुलल्य I. 22. 8, 10
 रुललिनी I. 10. 29
 रुललिनी I. 4. 1
 रुलिरोक I. 15. 20
 रुलो 8. बलोका
 रुलदल I. 17. 15
 रुलपत्रपत्रित I. 17. 14
 रुलमाला IV. 30
 रुलस I. 12. 2
 रुलसविड I. 12. 2

वक्र I. 9. 14
 वक्र अनुष्टुप् IV. 1-3
 वज्रक I. 7. 5
 वज्रित I. 19. 10
 वरंतिनी III. 5
 वन I. 3. 6
 वनमञ्जरी I. 21. 2
 वनमयूर I. 14. 19
 वनलता I. 14. 35
 वनलविका I. 20. 3
 वरुन्वत I. 18. 34
 वरुण I. 12. 18; 22. 6
 परदा I. 18. 7
 वरयुवति I. 10. 17
 वरसुन्दरी I. 14. 19
 वरुथिनी I. 19. 1
 वार्ष I. 4. 14
 पर्यमल IV. 21
 वलना I. 14. 35
 पलि I. 2. 4
 पलुकी I. 19. 22
 पली I. 4. 10
 पलन्त I. 14. 8
 पलन्तचर I. 12. 5
 पलन्तचर I. 12. 5
 पलन्तविलक I. 14. 3
 पलन्तमञ्जरी I. 12. 2
 पलन्तमालिका III. 23
 पलन्त I. 12. 36
 पमुषा I. 14. 37
 पमुषा I. 17. 8
 पमुषी I. 6. 5
 पागुरा I. 6. 12
 पादनी III. 37
 पाषाणकाशी I. 18. 25
 पाथिनी I. 16. 3; 4; 17. 3
 पाथोदि I. 11. 30; 32
 पाथोदिमाला 3. पाथोदि
 पाथी III. 9
 पादपाथिका VI. 17
 पादपाथ V. 6

पायुवेगा I. 19. 15; 15A
 पाथणी III. 4
 वासन्ती I. 14. 24
 वाहिनी I. 12. 16
 विरसितकुसुम I. 27. 4
 विभ्रान्ता I. 6. 9; 12. 46
 विगाथा V. 7
 विचित I. 19. 10
 विच्छिन्ना I. 18. 13
 वितान I. 8. 1; 19; 32; 10. 35; 12. 50
 विद्वम्भ I. 5. 12
 विदुषी I. 11. 44
 विद्याधर I. 12. 45
 विद्युत् I. 13. 24
 विद्युद्गन्ता I. 5. 8
 विद्युन्माला I. 8. 22; 13. 25; 23. 9
 विद्युन्मालिका I. 13. 23
 विद्युद्वेगा I. 6. 12; 8. 22
 विद्युवन्ता I. 7. 15
 विप्यद्गन्ता I. 11. 9
 विपरीतपथ्या IV. 6; 8
 विपरीतभासा III. 31
 विपरीतावधालकी III. 18
 विस्मयिलक I. 16. 15
 विपुलभुजा I. 10. 7
 विपुला भाषा V. 3
 विपुला वर IV. 10
 विपुलविद्या I. 18. 33
 विषोभिता III. 14
 विष्ठा I. 8. 6
 विमाररी I. 12. 5
 विभूषणा I. 11. 22
 विभ्रमगति I. 24. 10
 विभ्रमा I. 14. 13
 विमलत्रया I. 3. 29
 विमला I. 6. 23; 7. 23; 11. 43
 विषोभिनी III. 14
 विभ्रमगति I. 17. 1
 विभ्रमगति I. 7. 1; 13. 33
 विभ्रमगति III. 23

चिडास I. 18, 29; IV. 26; 27

चिडासिवा I. 10, 23

चिडासिनी I. 4, 1; 11, 2; 14, 19; 17, 6

चिलोलासिका I. 12, 27

चिताळा I. 9, 11

चितिरा V. 13

विशुद्धचरित I. 22, 5

विस्फोट I. 11, 12; VI. 15

वीथी I. 6, 15

वृच I. 10, 12; 20, 11; 13

वृचललित I. 30, 1

वृचसमृद्धा I. 10, 16

वृषा (वृन्ता) I. 11, 19

वृषाङ्गी I. 11, 19

वृदि I. 4, 11

वृन्ता ४, वृषा

वृन्दारक I. 23, 1

वृषभचरित I. 17, 14

वृषभगजविलसित I. 16, 14

वृषभललित I. 17, 14

वेगवती I. 20 1; III. 15

वेष्टिता I. 16, 30

वेदयात्रीति I. 24, 9

वेदपारत्र I. 20, 1A

वैतालीय VI. 1

वैदिका I. 11, 36

वैश्वदेवी I. 12, 47

वीडा I. 4, 11

वाङ्ग I. 23, ३

वाङ्गनारी I. 6, 17

वाङ्गनिधि III. 30

वाफरिका I. 6, 8

वाग्धु I. 19, 24

वाग्धा VI. 24

वाग्ध I. 15, 8

वाग्धललित I. 14, 14; 27

वाग्धा I. 14, 15

वाग्धाला I. 16, 13

वाग्ध I. 5, 7

वाग्धविषलित I. 9, 11

वाग्धरचित I. 20, 2

वाग्धिका I. 15, 7

वाग्धिलेखा I. 9, 4

वाग्धिवदना I. 6, 7; 21, 4

वाग्धी I. 3, 6

वाग्धी I. 7, 12

वाग्धी I. 19, 23

वाग्धी I. 18, 28

वाग्धीललित I. 18, 27

वाग्धीविद्रीडित I. 19, 14

वाग्धीनी I. 11, 29

वाग्धिलित I. 11, 3; 5

वाग्धिलिनी III. 27

वाग्धिलिनी I. 6, 16

वाग्धिलिनी I. 17, 19

वाग्धा I. 5, 1; 7, 20; V. 9; VI. 27

वाग्धामलि III. 14

वाग्धी III. 2

वाग्धिका I. 12, 54

वाग्धु I. 15, ३

वाग्धिरूपक I. 7, 17

वाग्धिविराट् I. 10, 24; 12, ३

वाग्धिविराट् प्रथम IV. 25

वाग्धराज I. 6, 12

वाग्धशिक्षा I. 16, 15.

वाग्धा I. 20, 12

वाग्धावती I. 14, 3

वाग्धा I. 8, ३

वाग्धाङ्गी I. 3, 5

वाग्धीनी I. 11, 36

वाग्धी I. 1, 1; 11, 24; 25; 15, 32

वाग्धीया ४, मन्दाक्रान्ता

वाग्धि I. 12, 13

वाग्धि I. 11, 36; 21, 10

वाग्धोमाला I. 13, 34

वाग्ध I. 8, 33

वाग्धदा III. 45

वाग्धदावती III. 40

वाग्धुवा I. 10, 31

वाग्ध I. 16, 12

वाग्ध I. 15, 17

वाग्धा I. 11, 4; 22, 4

सती I. 4. 5; 6. 1
 सदागति I. 13. ३
 सद्य I. 4. 12
 सद्रत्नमाला I. 20. 9
 सन्धिवर्षिणी I. 13. 1
 समद्विधासिनी I. 17. 6
 समान I. 12. 49
 समानिका I. 7. 20
 समानी I. 8. 24; 25
 समुद्रतटा I. 10. 3
 सष्टदि I. 4. 13
 संपीठ s. प्रस्थापीठ
 सम्भ्रान्ता I. 24. 4
 सम्मोहा I. 5. ३
 सरल I. 7. 16; IV. 22
 सरसी I. 21. 3
 सखिलेधि I. 21. 3
 सान्द्रपद I. 11. 25; 26
 सार I. 2. 2
 सारंग I. 12. 10
 सारंगिका I. 9. 9
 सारंगी I. 15. 20
 सारणी I. 11. 41
 सारवटी I. 10. 12
 सारसिका III. 15
 सारसी III. 44
 सारिणी I. 11. 4
 सावर् I. 29. 1
 सावित्री I. 5. 9; 6. 12
 सिद्ध I. 14. 16
 सिद्धनाथ I. 13. 39
 सिद्धपुत्र IV. 31
 सिद्धलीला I. 8. 24
 सिद्धलेखा I. 8. 24
 सिद्धिकीर्ति I. 18. 7
 सिद्धिसूक्ति I. 18. 23
 सिद्धाभ्यासा I. 9. 15; 18
 सिद्धोदघा ('घा) I. 14. 3
 सिद्धि I. 21. 3
 सुधेन I. 14. 18; 15. 5
 सुख I. 2. 3

सुचन्द्रप्रभा I. 8. ३
 सुदती I. 6. 13
 सुदन्त I. 13. 42
 सुदर्शना I. 14. 36
 सुधा I. 18. 30
 सुधाकण्ठ I. 26. ३
 सुधी I. 3. 7
 सुनन्दा I. 6. 13; 14. 40
 सुनन्दिनी I. 13. 38; III. 80
 सुन्दर I. 15. 24
 सुन्दरलेखा I. 9. 16
 सुन्दरी I. 12. 33; 23. 11; III. 14
 सुपवित्र I. 14. 9
 सुप्रभा I. 20. 10
 सुशोधिना III. 23
 सुभद्र I. 24. 7
 सुभद्रा I. 7. 1
 सुभद्रिका I. 11. 8
 सुभावा I. 10. 17
 सुमङ्गलिका I. 13. 39
 सुमङ्गली I. 13. 38
 सुमति I. 4. 15
 सुमाकती I. 6. 1; 8. 14
 सुमुषी I. 4. 7; 11. 13
 सुखकलिका I. 16. 20
 सुखयिका I. 10. 10
 सुखवेकी I. 21. 11
 सुरभि I. 18. 37
 सुरता I. 19. 12
 सुखलित I. 16. 23
 सुखलिका I. 16. 20
 सुवंता I. 20. 10
 सुरस्र IV. 4
 सुयग्रा I. 13. 7
 सुरदना I. 20. 11
 सुयस्य I. 3. 1
 सुयास I. 7. ३
 सुमित्रमित्तमुन I. 3. 12
 सुमित्रासा I. 8. 30
 सुराण I. 19. 21
 सुरना I. 10. 4

सूचीमुखी I. 6. 22
 सेना I. 3. 2
 सेनिका I. 11. 36
 सैकत्रिपादा IV. 28
 सोपानक I. 16. 12
 सोमकान्त नाराच I. 16. 1
 सोमकुल I. 6. 15
 सोमकान्त I. 8. 22
 सोमवक I. 16. 31
 सोमप्रिया I. 4. 3
 सोमराजि I. 6. 17
 सौदामिनी I. 12. 44
 सौम्या I. 9. 30
 सौम्या शिखा V. 13
 सौरनक IV. 19
 स्कन्धक V. 8
 स्खलित I. 14. 19; 24. 6
 स्खलितविक्रम I. 16. 29
 श्री I. 2. 1
 स्थिर I. 8. 3
 खिन्ना I. 9. 14
 शरशरमाला 8 शरमाला
 स्मृति I. 12. 4
 शङ्ख I. 15. 8
 शङ्खरा I. 21. 9
 शनिवर्णी I. 6. 20, 12. 52
 स्वागता I. 11. 38
 सैरिणीक्रीडन I. 24. 11

ईश I. 5. 6
 ईश्वरीदा I. 10. 22
 ईशगति I. 23. 3
 ईशपद I. 24. 8
 ईशपदा I. 25. 1
 ईशमाला I. 6. 20; 7. 21; 24
 ईशरुच I. 8. 19; 21
 ईशलय I. 25. 3
 ईशक्यामा I. 14. 28
 ईशद्वेनी I. 14. 28
 ईशाल I. 12. 8
 ईसिनी I. 8. 26
 ईसी I. 10. 21; 22. 7; III. 50
 इयलीलगति I. 23. 4
 इरनवंक I. 18. 26; 33
 इरनवंक I. 18. 32; 33
 इरि I. 17. 10
 हरिणप्लुत I. 12. 38; 18. 26
 हरिणप्लुत III. 24
 हरिणी I. 17. 14
 हरिणीपद I. 18. 11
 हरिणोदता III. 24
 हरिविहसित I. 7. 7
 हलमुखी I. 9. 24
 हारिणी I. 17. 16
 हारी I. 5. 2
 दच I. 3. 4
 दी I. 12. 22

Appendix II

प्राचीनछन्दःशास्त्रोपलब्धप्राकृतवृत्तरूपाणां नाम्नां च

समुच्चयसूचिः ।

A. प्राकृत-वृत्त-रूप-सूचिः ।

(A Classified List showing The Structure of Prakrit Metres).

The *Prākṛta-Vṛtta-Rūpa-Sūci* is a Classified List of old Prakrit and Apabhramśa metres. It is divided into fourteen sections as follows:—
I. Sama Dvipadī; II. Viṣama Dvipadī; III. Sama Catuspadī; IV. Arđhasama Catuspadī; V. Viṣama Catuspadī; VI. Pañcāpadī; VII. Ṣaṭpadī; VIII. Aṣṭapadī; IX. Dvibhaṅgī; X. Tribhaṅgī; XI. Caturbhaṅgī; XII. Pañcabhaṅgī; XIII. Aṣṭabhaṅgī; XIV. Dvādaśabhaṅgī. In each section metres are arranged in the ascending order of the Mātrās which each Pāda of the metre contains; in the case of the Arđhasama metres, the ascending order of the Mātrās in the first Pāda is followed, the Mātrās of the other Pādas constituting a half being also given. The number of the Mātrās in all the Pādas of the Viṣama metres is fully indicated.

The first figure in this List refers to the serial number of the metre in that section; then follow in order, the name of the metre, the number of the Mātrās (in Italics), the Mātrā Gaṇas into which they are divisible, together with the figure showing the Yati if any (in Italics), these last two being put within brackets, and lastly, the references arranged in an alphabetical order. Short and long letters when prescribed, are shown by the older signs, namely, I and S. Only rarely have I used the usual letters to indicate the Akṣara Gaṇas when they are laid down.

The metres in this Sūci are collected from the following ten old and important treatises on Prakrit and Apabhramśa metres, arranged as far as possible in a chronological order:—

1. *Jñānārṇvi* of Janāraya (Jn.): See No. 4 in the List of Works on p. 251 under *Saṅkṛta-Vṛtta-Rūpa-Sūci*; 2. *Ābharaṇa* of Nandiśeṇa (Ns.): See No. 5 in the same; 3. *Vṛttadharma* of

- of Virahāṅka (Vjs.): See No. 6 in the same; 4. *Gāthālaṣaṇa* of Nanditāḍhya (N.): See No. 7 in the same; 5. *Svayambhūchandas* of Svayambhū (Sb.; and SbP. for its Pūrvārdha): See No. 8 in the same; 6. *Chandaḥśekhara* of Rājaśekhara (R.): See No. 13 in the same; 7. *Chandonuśāsana* of Hemacandra (H.): See No. 14 in the same; 8. *Kavidarpaṇa* of an unknown author (Kd.): See No. 15 in the same; 9. *Chandaḥkośa* of Ratnaśekhara (Ck.): See No. 16 in the same; 10. *Prākṛta Paṅgalam* (PP.): See No. 17 in the same.
-

70 भ्रमरद्वित	35 (6×2, 4×5, 3, 10, 8) H 7 37, R. 206, Sb 6 159.
71 सुरक्रीडित	35 (6×2, 4×5, 3, 12, 8) H 7. 38, R 207, Sb 6 160.
72 सिंहविक्रान्त	35 (6×2, 4×5, 3, 14, 8) H 7 39, R. 208
73 कुङ्कुमकेसर	35 (6×2, 4×5, 3, 16, 8) H 7 40, R 209
73A प्रसृता	35 (10, 4, ज, 4, ज, 4, य) Vjs 4 92
74 बालभुजंगमललित	36 (4×9) H 7 41, R 210
75 उपगन्धर्व	36 (6×3, 4×4, 2, 12, 8) H 7 42, R 211
76 संगीत	36 (6×3, 4×4, 2, 14, 8) H 7 43, R 212 Sb 6 161
77 उपसंगीत	36 (6×3, 4×4, 2, 16, 8) H 7 44, R 213, Sb 6 162
78 गोन्मल	37 (4×8, 5) H 7 45, R 214 Sb 6 163
79 रथ्यावर्णक	37 (6, 4×7, 3, 12, 8) H 7. 46, R 215 Sb 6 164
80 चञ्चरी	37 (6, 4×7, 3, 14, 8) H 7 47, R 216, Sb 6 165
81 अभिनय	37 (6, 4×7, 3, 16, 8) H 7 48, R 217, Sb 6 166
82 चपल	37 (4×6, 6, 4, 3, 16, 8) H 7 49, R 217
83 चपल	37 (6, 4×7, 3, 16, 8) Sb 6 166
84 झुल्लणा	37 (10, 10) Pp 1 156
85 असृत	38 (4×6, 6, 4×2) H 7. 50, R 220, Sb 6 169
86 सिंहपद	38 (4×9, 2, 16, 8) H 7. 51, R 220, Sb 6 169
87 दीर्घक	38 (4×9, 2, 14, 8) H 7 52, R 218, रत्निरमणप्रिय Sb 6 167
88 कलकण्ठीकृत	38 (6, 4×8, 14, 8) H. 7 53, R 219, Sb 6 168
89 शतपत्र	38 (6×2, 4×6, 2, 14, 8) H 7 54, R 220, Sb 6. 168
90 अतिदीर्घक	39 (4×9, 3, 14, 8) H 7 55, R 221, Sb 6 170.
91 मत्तमातङ्गविजृम्भित	39 (6×2, 4×6, 3, 14, 8) H. 7 56, मत्तमातङ्ग द्विक् R. 222, Sb 6. 171
92 मालाधुवक	40 H. 7. 57, R 223, Sb 6 172
93 मालाधुवक	41 H 7. 57, R 223, Sb 6 172
94 खञ्जा	41 (4×9, र) Pp 1 158.
95 मालाधुवक	42 H 7 57, R 223 Sb 6 172
96 विशाला ¹	40 (2, 4×11) Vjs 4 90

1 I 96 The Caturmatras in the odd places of *Viśālā* should always contain two short letters in them, while those in the even places should either be *Jaganas* or contain all short letters.

Section II

विषमद्विपदी

1 उद्गीति	27-30 H. 4. 8; Kd. 2. 9; N. 27; SbP. 1. 4; विगाथा Ck. 67; N. 64; Pp. 1. 66.
2 शिखा	28-32 Pp. 1. 161-162.
3 उत्स्कन्धक	29-32 H. 4. 15; Kd. 2. 9 com.
4 गाथा ²	30-27 Ck. 51-61; H. 4. 1-5; Kd. 2. 4-5; N. 6 ff.; Pp. 1. 54 ff.; SbP. 1. 4-5; Vjs. 2. 2-8; लेख Vjs. 4. 35-36.
5 संकीर्णस्कन्धक	30-32 H. 4. 17; Kd. 2. 9 com; SbP. 1. 3; गायित्री Ck. 70; N. 65; Pp. 1. 70.
6 अवस्कन्धक	32-29 H. 4. 16; Kd. 2. 9 com.
7 संकीर्णस्कन्धक	32-30 H. 4. 17; Kd. 2. 9 com.; SbP. 1. 3; मिहिनी Pp. 1. 70.
8 जातीफल	34-27 H. 4. 18; Kd. 2. 11 com.
9 गाय	33-27 H. 4. 19; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
10 दाम	42-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
11 माला ³	45-27 Pp. 1. 164.
12 उद्गाथ	46-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
12A समशीर्षक	47 (55, 63, 71, etc.)-27 H. 4. 2; R. 4.
13 उद्दाम	50-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
14 विगाथ	54-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
15 विदाम	58-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
16 अयगाथ	62-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
17 अयदाम	66-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
18 संगाय	70-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
19 संदाम	74-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
20 उपगाथ	78-27 H. 4. 20; Kd. 2. 13; SbP. 1. 8.
21 उपदाम	82-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
22 गायित्री	86-27 H. 4. 21; Kd. 2. 13.
23 दामिनी	90-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.; SbP. 1. 8.
24 मालागाथ	94 (102, 110 etc.)-27 H. 4. 22; Kd. 2. 13 com.
25 मालादाम	98 (106, 114 etc.)-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.

² II. 4. A Gāthā contains two halves, both of which are divided into two parts each. The first part in each half contains 12 Matrās, the second part of the first half contains 18, while the second part of the second half contains only 15 Matrās. The 12 Matrās in the first part are made up of three Caturmatras of any kind. But a long letter must not be used at the junction of the Caturmatras, combining Matrās from the earlier and the later ones. The second part of the first half is made up of four Caturmatras (of which the third must either be a Jagana or contain all short letters, the others may be of any kind) followed by a long letter at the end. In the second part of the second half, we have in succession two Caturmatras of any kind, a short letter, one Caturmatra of any kind and a long letter at the end. A Jagana must, however, never be employed for a Caturmatra in the odd places of a Gāthā.

3. II. 11 In the first half of Mālā we have 33 short letters followed by a Ragana and two long letters at the end. The second half of Mālā is identical with that of Gāthā.

Section III

समचतुष्पदी

1 विजयक	8 Ck 19
1A विद्युद्विलसित	8 (सस) As 21
2 मधुभार	8 (4, ज) Pp 1 175
3 ध्रुवक	9 (5, 4) H 6 24 Sb 8 3
4 अवलम्बक	9 (4 र) Vjs 4 68 see Nos 17, 22, 29
4A बहुल	9 Ck 8
5 एकायली	10 (5 × 2) Ck 47
6 दीपक	10 (4, 5, 1) Pp 1 181
7 शशिचदना	10 (4 × 2, 2) H 6 25 Sb 6 123 शशाङ्कचदना R 165
8 आभीर	11 (7 ँ) Pp 1 177
9 मारुति	11 (4, 5, 2 or 4 × 2, 3) H 6 26, R 166, Sb 6 124
10 रक्ता	11 (र, ज, स) Vjs 3 7 = खेटक Vjs 4 76
11 मनोवती	11 (4, 5, स) Vjs 3 4
12 महानुभावा	12 (6, 4, 2 or 4 × 3, 6 × 2) H 6 27, R 167, Sb 6 125
13 प्रगीता	12 (4, 4, ss) Vjs 3 6 अवलम्बन Jns 5 70-71
13A नटचरण	12 (4, 4, स 8) H 3 71
14 नाराचक	12 (च र, 18) Vjs 4 58
15 घत्ता	12 Sb 8 13
16 अप्सरोविलसित	13 (6, 4, 3, or 4, 4, 5) H 6 28 R 168, Sb 6 126
17 खण्ड (अवलम्बक)	13 (4, 4, 5) H 4 53 SbP 3 3
18 सगलितक	13 (4, 4, 5) H 4 29
19 पद्मगलिता	13 (4, 4, 5) Vjs 4 102
20 सुन्दरा गलितक	13 (5, 5, 3) H 4 36
21 ज्योत्स्ना	13 (5, 5, 18) Vjs 3 3
22 उपखण्ड (अवलम्बक)	13 (6, 4, 3) H 4 54 Kd 2 22 com
23 उद्बोहक	13 Kd 2 17
24 हसिनी	13 Vjs 4 72
25 मानिनी	13 (र, च, ss) Vjs 3 11
26 गाथ	13 (र, छ, ss) Vjs 4 57
26A सुमह	13 As 20
26B कद्रु	13 or 14 Vjs 3 45
27 गन्धोदकधारा	14 (6, 4, 4 or 4 × 3, 2) H 6 29 R 1 169, Sb 11 127, रम्यक in a song H 11 42
28 हाकलि ⁴	14 Pp 1 172
29 खण्डिता (अवलम्बक)	14 (6, 4, 4) H 4 55, Kd 2 22 com

4 III 98 To make up the 14 Matras in the lines of Hakali, Caturmatras of Sagana or Bhagana type or those that contain two short letters should be employed.

30 निध्यायिका	14 (5, 3 × 3) II. 4. 76; see also Nos. 73, 78.
31 फोमुदी	14 (5, 5, ष) Vjs. 3. 5.
32 तारा	14 (1, 4, ज, स) Vjs. 3. 2.
33 सुमना	14 (4 × 3, स) Vjs. 3. 1.
33A विदारी	14 (8, अ, स) Jns. 5. 66-68.
34 लघुचतुष्पदी	15 Ck. 40.
35 पारणक	16 (4 × 3, 3 or 6, 4, 5) H. 6. 30; R. 170; Sb. 6. 123.
36 आनन्दित	15 (4 × 3, 13) Vjs. 4. 20.
37 पद्मिनी	15 (4, 4, 5, स) Vjs. 3. 10.
37A शम्या-साम्या	15 or 16 Vjs. 4. 23.
37B सिद्धि	15 to 18 Vjs. 3. 41.
38 पादाकुलक	16 H. 3. 70, Pp. 1. 129; R. 171; Sb. 6. 129; SbP. 1. 5. 1.
39 संकुलक	16 (6, 4, 4, 2) H. 5. 28 com; R. 172, Sb. 6. 129.
40 पद्मडिका	16 (4 × 4) Ck. 36; II. 3. 73; 6. 31; Kd. 2. 22; N. 74; Pp. 1. 125; R. 173, Sb. 6. 129; 8. 15.
41 मालती	16 (Ganas of 1, 3, 5 Mātrās only) Ck. 49.
42 सिंहावलोक	16 (all short or 4 ष) Pp. 1. 183.
43 मात्रासमक	16 (9th short) H. 3. 65, Kd. 2. 19; SbP. 5. 2.
44 विश्लोक	16 (5th, 8th short) H. 3. 67; Kd. 2. 19; SbP. 5. 4.
45 चित्रा	16 (5th, 8th, 9th short) H. 3. 68, Kd. 2. 20; R. 5; SbP. 5. 5.
46 वानवासिका	16 (9th, 12th short) As. 33; H. 3. 69; Kd. 2. 20; SbP. 5. 3.
47 उपचित्रा	16 (9th long) II. 3. 66; Kd. 2. 20; SbP. 5. 6.
48 मुस्तावली (गलितक)	16 (3 × 4, 4) H. 4. 46; मुस्तावली Kd. 2. 21.
49 वदन्तक	16 (6, 4, 4, 2) H. 5. 29; Kd. 2. 21; R. 16, 19; Sb. 4. 12.
50 रास	16 (4 × 3, ss) Vjs. 4. 85.
51 अप्सरा	16 (5, 5, ज, ष) Vjs. 3. 9.
52 चन्द्रिका	16 (5, 5, 4, ष) Vjs. 3. 17.
53 नन्दिनी	16 (4 ष) Vjs. 3. 20, छितक Vjs. 4. 54
54 मिचक	16 (3 ष, ss) Vjs. 4. 55.
55 विलासिनी	16 (3, 3, 4, 3, 3) H. 4. 60.

5. III. 33 In *Suwasana* the third *Caturmātra* is never a *Sagana* nor contains two long letters

6. III. 40 According to CK and PP, the last *Caturmātra* must be a ऋ; for the Sanskrit *Paddhatika*, compare II. 3. 73

7. III. 43-47 All the five metres are treated as Sanskrit *Mātrā Vṛttas* by other metrists. In all the five the first *Caturmātra* may be of any kind except the *Jazapa*, and the last two *Mātrās* should always be represented by a long letter. Otherwise, the 9th *Mātra* in *Mātrāsamaka*, 5th and 8th in *Vaśloka*, 5th, 8th and 9th in *Citrā*, 9th and 12th in *Vanavasika*, must be represented by short letters, while the 9th and 10th *Mātrās* of *Upacitrā* must be together represented by a long letter.

- 56 विलासिनी⁸ 10 (5, 5, ज, स) Vjs 4 15
 57 परिनन्दित 16 (र, न, म, ss) Vjs 4 19.
 58 भूषणा गलितक 16 (5, 5, 3, 3) H 4 37
 59 विभूषणा 16 (2, ज, त, र) Vjs. 4 91
 60 घन्ता 16 (4 म) Sb 8 14
 61 अडिला 16 (with one Yamaka) Ck 41 H 5 30, Kd 2 21, Pp. 1 127, R 20, Sb 4 12 Vjs 4 33
 62 मडिला 16 (with 2 Yamakas) Ck 41, H. 5 30, Kd 2 21, R 20 Sb 4 12
 63 वाणासिका⁹ 16 (4 x 4) Vjs 4 17
 64 उपचदन 17 (6, 4, 4, 3) H 5 29 R 17, 174, Sb 4 12, 6. 130
 65 रगडाधुवक 17 (4 x 3, 5, or 6, 4, 4, 3) H 32, R 174
 66 उत्पन्न = अवस्थितक 17 (5 x 3, 2) H 5 31, Sb 8 1
 67 कुसुम (रासक) 17 (4, 5, ज, ss) H 5 15
 68 विद्युत् 17 (4, 5, 4, 4 or 4 x 3, 5) Vjs 3 11
 69 सरस्वती 17 (4, 5, 5, 15) Vjs 3 13
 70 विभूति 17 (4, ज, 4, 5) Vjs 3 15
 71 चन्द्रकान्ता 17 (4, 5, 4, स) Vjs 3 23
 72 निषांपिता 17 (4, 4, ज or III, 5) Vjs 4 16, निषांपिता Jns 5 46-48
 73 निध्यायिका 17 (4, 4, 3 x 3) H 4 76
 74 वृन्तलक 17 (4, 5, ज, 63) Vjs 4 71
 75 विभ्रम (रासक) 18 (त, र, य, 18) H 5 14
 76 मनोरमा 18 (4 x 3, ज, स) Vjs 4 82 विन्या Vjs 3 18
 77 सुमङ्गला 18 (4 x 4, 2) H 4 52 Vjs 3 16
 78 निध्यायिका 19 (5, 5, 3 x 3) H 4 76
 79 रत्तिपद्म 19 (5 x 3, 4) H 4 47
 80 प्रभावती 19 (ज, 4, त, 4, 15) Vjs. 3 19
 81 वीधी 19 (4 x 3, त, स) Vjs 4 67
 81a गन्धारी 17, 18 or 19 (4 or 5, 4 or 5, 15 or III, 5) Vjs 3 43
 82 मन्दनावतार 20 (5 x 4) H 4 83 Kd 2 22 N 78 Sb 8 2 चदानन N 78
 83 कामिनीमोहन 20 (4 र) Ck 10
 84 पद्या (चतुष्पदी) 20 (1 x 3, 5, 15) Vjs 3 4 जगन्नाथ Vjs 4 70
 85 मीडनक¹⁰ 20 (4 x 3, 5, 3) H 4 60 Vjs 1 21
 86 शुभा or सुधा 20 (2, 4, त, 4 त 2) Vjs 4 97
 87 कुमुदक 20 (4, 5, 5, 4, 5) Vjs 4 62
 88 हत्ती 20 (4, 5, 4, 5, 5) Vjs 3 53

⁸ III 86 Both the Pa. amatra and the Vityagura in V. list.

⁹ III 83 In Ba. & Sh. the rd Catur. mtra is either a Janya or must contain all short letters. The 5th must have a long letter at the end.

¹⁰ III 82 The Panchamtra is either 54 or 115 and the Trimatra is 18 according to Vjs.

- 89 सुप्रभा 20 (4, 5, 4, 1, 1s) Vjs 3 14.
 90 श्री 20 (5 स) Vjs 3 21, अमरावत Vjs 4 61.
 91 तरंगक 20 (4 म, ss) Vjs 4 22
 92 शुभगलितक 20 (6, 3 × 4, 9) II. 4 30
 93 हीरावली 20 (5, 5, 4, 6) H. 4 48
 94 अरविन्दक 20 (6, 5, 4, 3, 2) H 4 70, SbP 1 2 1
 95 आवली¹¹ 20 (6, 4 × 3, 2) H 1 58
 95A नृत्तगति 20 (4, 4, ss, 4, ss) H 3 72
 95B संगतरङ्ग 20 (मममसस) Vjs 4 64-65
 96 छत्रगम 21 (6 × 3, 1s) Pp 1 186-188
 97 आभाषक 21 (4 × 5, 1) Ch. 17
 98 वर्दुर (रासक) 21 (4, 5, 5, 4, 1s) H 5 10
 99 आमोद (रासक) 21 (4, र, ज, न, स) H 5 11
 100 रासावल्य 21 (6, 4 ex ज, 6, 5) H 5 26, Kd 2 25, चतुष्पदी OL वस्तु
 H 5 26 com
 101 रासक 21 (18, न, 14) H 5 3 Sb 8 25
 102 सोम्या 21 (5, 5, 4, 4, 1s) Vjs 3 27, रमणीयक Vjs 4 26, सपिण्डिता
 गलित Vjs 4 89
 103 गलितक 21 (5, 5, 4, 4, 3) As 32, H 4 25, Kd 2 23, SbP 2 4
 104 उपगलितक 21 (5, 5, 4, 4, 3 3rd & 6th short) H 4 26
 105 अन्तरगलितक 21 (5, 5, 4, 4, 3, rhyme ac, bd) H 4 27
 106 मञ्जरी 21 (3, 3, 4 × 3, 3) H 4 61 Kd. 2 22 com.
 107 तरंगक¹² 21 (6, 1, 2, 1, 4, 2, s, 3) H 4 74, SbP 1 8
 107A उद्गीतक 21 (4 × 4, sb = विपम, 4, 5, 5, II, 1s = सम) Vjs 4 81
 108 अघतसक (रासक) 22 (4, 5, 7, ज, व) H 5 5
 109 कुन्द (रासक) 22 (4, 5, 5 ज, ss) H 5 6
 110 अश्याकान्ता 22 (5 म 5) Vjs 3 32-33, सोपानक As 8 See IX 2
 111 धनराजि 22 (4, 5, 5, ज, ss) Vjs 3 37
 112 रत्नमाला 22 (4, 5, 5, 4 स) Vjs 3 39
 113 छलिता 22 (4 × 5, 5) Vjs 4 60 गणितक Jns 5 45
 114 अन्तुल्लक 22 (4, ज 4 × 3, 5) Vjs 4 53
 115 कुमुदिनी 22 (4 × 3, ज, 4, 5) Vjs 1 98
 116 लम्बिता 22 (2, 4, ज, 4 7, 4) Vjs 1 96
 117 लम्बिता गलितक 22 (4 × 5, 2 No 7 in odd places) H 1 12
 118 नकुटक 22 (6, 1, 2, 1, 4, 2, 5 स) H 4 72 SbP 3 6
 119 नकुटक¹³ 22 (4, 5, 5, 4, ss) Jns 5 19-21 Vjs 1 25

11 III 95 *Avāṭi* is identical with *Hela* (III 125) but with 5 Matras less at the end

12 III 10 Each of Nos 119 1 1 is called *Tara* *śāṅk*, when the last Catur natra is substituted by a *Trimātra* in it.

13 III 119 The two Pa ca matras must always contain a long letter at the end, and each Pāda must end in *ac* according to Vjs.

- 120 समनकुण्डक 22 (6, ज, 3 व) H. 4. 73; SbP. 3. 7.
 121 मागधनकुण्डी 22 (6, 1, 2, 1, 4, 2, स, ss) H. 4. 71; SbP. 3. 5.
 122 हेला¹⁴ 22 (6, 4 × 4) H. 4. 57; Sb. 4. 20b.
 123 विलम्बिता गलितक 22 (6, 4 × 4 with one Yamaka) H. 4. 39.
 124 द्वीर¹⁵ 23 (6 × 3, र) Pp. 1. 199.
 125 विगलितक 23 (5, 5, 4, 4, 5) H. 4. 28.
 126 रासक 23 (4 × 5, is; 14) H. 5. 4; Kd. 2. 23.
 127 दयामा 23 (5, 5, 4, 4, is) Vjs. 3. 28.
 128 महातोणक 23 (5, 4, 5, 4, 5) H. 4. 51.
 129 लङ्गक 23 (3, 3, 4 × 3, 3, s) H. 4. 50; Kd. 2. 23; SbP. 3. 2.
 130 पयनोद्धत 23 (6, 1, 2, 1, 4, 2, s, is, s) H. 4. 75.
 130A भङ्गुरासक 23 (21, s) Jns. 5. 69.
 131 काव्य¹⁶ 24 (6, 4 × 3, 6) Ck. 31, 38; Pp. 1. 109; वस्तुक Ck. 13; N. 80;
 Pp. 1. 114; रोश्क Ck. 13.
 132 रोला 24 Pp. 1. 91.
 133 उत्साह¹⁷ 24 (4 × 6) H. 5. 2; Kd. 2. 26; R. 8; Sb. 4. 4.
 134 वस्तुपदन¹⁸ 24 (6, 4 × 3, 6) H. 5. 25; Kd. 2. 25; R. 18.
 135 करभक(रासक) 24 (5, 5, 4, 4, ज, s) H. 5. 7.
 136 इन्द्रगोप(रासक) 24 (4, 5, 5, 4, 4, s) H. 5. 8.
 137 ललिता 24 (1, 4, 5, 4, 5, 2) H. 4. 41.
 138 ललिता 24 (4, 4, र, 4, र, s) Vjs. 1. 93.
 139 हुता 24 (4, 4, ज, 4, ज, 4) Vjs. 3. 36.
 140 लक्ष्मी 24 (1, 5 × 3, is) Vjs. 3. 30.
 141 चन्द्रलेपा 24 (6, 4 × 4, 2) H. 1. 68; Kd. 2. 24.
 142 सालभद्रिका 24 (3, 3, 1 × 3, 3, 3) H. 4. 62.
 142A नाराय(सोमरान्त) 24 (is repeated 8 times) Ck. 14, 46.
 142B आलिङ्गनक 24 (6 व) As. 6.
 142C ललिता 24 or 25 Vjs. 3. 46.
 143 वस्तुक 25 (4, 4, si, si, 4, 1, 3) H. 3. 24.
 144 फोकिट(रासक) 25 (1, 5, 5, 1, 1, is) H. 3. 9.

14. III. 122: In Hela the 1st and the 3rd Caturmātras must either be a Jagāya or contain all short letters.

15. III. 124: In Hira each of the three Sapmātras must consist of a long letter followed by 4 short letters.

16. III. 131: The 2nd of the three Caturmātras in a Kavya must either be a Jagāya or contain all short letters.

17. III. 133: Out of the 6 Caturmātras in Utiha, the 3rd and the 5th must either be a Jagāya or contain all short letters. In other places any one excepting the Jagāya may be used.

18. III. 141: Of the three Caturmātras in Vaitavādāna, 1st and 3rd must not be a Jagāya; the 2nd must either be a Jagāya or contain all short letters.

- 145 समगलितक 25 (4, 5, 5, 4, 4, 3) H. 4. 31.
 146 नलिनी 25 (4, 5, 5, ज, 4, 1s) Vjs. 4. 99.
 147 विच्छित्ति गलितक 25 (5, 4, 5, 4, 5, 2) H. 4. 43.
 148 कुसुमिता 25 (4, 3, 3, 4, 4, 4, 3) H. 4. 63.
 149 मधुरी 25 (5 × 5) H. 1. 83; Kd. 2. 22 com.
 150 मेघा 25 (4 × 5, 1ss) Vjs. 3. 31.
 151 अधिकाक्षरा¹⁹ 25 (4 × 5, 5) H. 4. 77; Jns. 5. 52-53; Kd. 2. 22 com.;
 Vjs. 4. 24.
 152 गगनाङ्ग²⁰ 25 (4, 18, 1s) Pp. 1. 149.
 152A चित्रा 25 or 26 Vjs. 3. 40.
 153 सुतिथका²¹ 26 (4 × 3, 5, 4, 5) H. 4. 78.
 154 चित्रलेखा 26 (5, 4 × 4, 5) H. 4. 79, SbP. 3. 9; अधिकाक्षरा Jns. 5. 56.
 154A भद्रा 26 or 27 Vjs. 3. 42.
 155 कामलेखा²² 27 (6, 4 × 4, 3, s) H. 4. 67; SbP. 3. 4.
 156 महिला 27 (5, 5, 4 × 3, 5) H. 4. 80; SbP. 3. 10.
 157 मालती 27 (4 × 5, 5, s) Vjs. 3. 35.
 157A किसलयमाला 27 (4 × 5, 1s1, 1s) As. 19.
 158 द्विपदी²³ 28 (6, 4 × 5, s) Ck. 35; H. 4. 64; Kd. 2. 24; N. 78-79;
 Pp. 1. 152-153.
 159 गीत 28 (5, 6, 5 × 3, s) Ck. 18; ह्रस्वीत Pp. 1. 191.
 160 रचिता I 28 (4, 5, 5, य, य, ज, s) Vjs. 3. 25.
 161 रचिता²⁴ II (or रतिका) 28 = द्विपदी H. 4. 65.
 162 कोहुम्भक 28 (भ or ॠ, र, 5, य, य, ज, s) Vjs. 4. 53.
 163 दीपिका 28 (5, 5, 4, 5, 4, 5) H. 4. 81; SbP. 3. 11.
 164 लक्ष्मिका²⁴ 28 (mix. of lines of 25-28 Mātrās) H. 4. 82; SbP. 3. 12.

19. III. 151 In Adhikākṣarā, out of the 5 Caturmātrās, the 2nd and the 4th must never be a Jagapa.

20. III. 152 In Gaganāṅga a line contains 25 Mātrās spread over 20 letters. The 1st must be a Caturmātra group of any kind, then follow 18 Mātrās followed by a short and a long letter at the end. The restriction about letters means that the line must have 5 long and 15 short letters of which 1 short and 1 long must be at the end and a long letter must not be used so as to combine the 4th and the 5th Mātrās.

21. III. 153 Mugdhikā is identical with Adhikākṣarā, but with 1 Matra added after the 16th.

22. III. 155, 153 Kāmalekhā is identical with Dvīpādī, but has 1 Mātra less in the last Caturmātra. In a Dvīpādī, the 1st and the last of the 5 Caturmātrās must either be Jaganas or contain all short letters.

23. III. 161 Racitā II is identical with Dvīpādī (III. 158), but the 1st Caturmātra in it must contain all short letters. The Yati in Racitā is after the 7th letter, while there is no definite Yati in Dvīpādī.

24. III. 164 A stanza made of mixed lines of Adhikākṣarā, Mugdhikā, Citralekhā, Malikā and Dīpikā (III. 151, 153, 154, 156, 163) is the stanza in the Lakṣmukā metre.

Section IV.

अर्धसमचतुष्पदी

(Divisible into two equal halves)

1 चम्पककुसुम	7-8 H. 6. 19. 1; 21. 1; R. 37; Sb. 6. 2.
2 सामुद्रक .	7-9 H. 6. 19. 2; R. 39; Sb. 6. 5.
3 मल्हणक	7-10 H. 6. 19. 3; R. 41; Sb. 6. 7.
4 सुभगविलास	7-11 H. 6. 19. 4; R. 43; Sb. 6. 9.
5 केसर	7-12 H. 6. 19. 5; R. 45; Sb. 6. 11.
6 रास	7-13 H. 5. 16, रावणहस्त H. 6. 19. 6; R. 47; Sb. 6. 13; 8. 28.
7 सिंहविजृम्भित	7-14 H. 6. 19. 7; R. 49; Sb. 6. 15.
8 मकरन्दिका	7-15 H. 6. 19. 8; R. 51; Sb. 6. 17.
9 मधुरारविलसित	7-16 H. 6. 19. 9; R. 53; Sb. 6. 19.
10 चम्पककुसुमावर्त	7-17 H. 6. 19. 10; R. 55; Sb. 6. 21.
11 मुखगलितक ³²	7-25, (33, 41, 49, 57) H. 4. 32; मुखगलित Vjs. 4. 100-101.
11A खण्डोद्गत ³³	7-57 Vjs. 4. 47.
12 सुमनोरमा	8-7 H. 6. 20. 1; R. 38; Sb. 6. 3.
13 मणिरत्नप्रभा	8-9 H. 6. 19. 11; R. 59; Sb. 6. 23.
14 कुङ्कुमतिलक	8-10 H. 6. 19. 12; R. 61; Sb. 6. 25.
15 लङ्गुणिका	8-10 Sb. 8. 10.
16 चम्पकशेखर	8-11 H. 6. 19. 13; R. 63; Sb. 6. 27.
17 क्रीडनक	8-12 H. 6. 19. 14, R. 65; Sb. 6. 29.
18 वकुलामोद	8-13 H. 6. 19. 15, R. 67; Sb. 6. 31.
19 मन्मथतिलक	8-14 H. 6. 19. 16, R. 69; Sb. 6. 33.
20 मालाविलसित	8-15 H. 6. 19. 17, R. 71; Sb. 6. 35.
21 पुण्यामलक	8-16 H. 6. 19. 18, R. 73; Sb. 6. 37.
22 नवकुसुमितपङ्कज	8-17 H. 6. 19. 19, R. 75, वक्रोद्भिन्नवपुषः Sb. 6. 39.
23 पङ्कज	9-7 H. 6. 20. 2, R. 40; Sb. 6. 4.
24 चन्द्रहास	9-8 H. 6. 20. 11, R. 60; Sb. 6. 24.

32 IV. 11: This is another Mukhagālita. It is said to be of four kinds according as it contains 3 or 7 or 9 or 11 Caturmatras in its 2nd and 4th lines. The odd lines of all Mukhagālitas contain only 7 Matras. The even lines on the other hand contain 1 Caturmatra followed by 3 Pañcamatras and then by 4, or 6, or 8, or 10 Caturmatras with a Trimatra at the end of all. The even lines should resemble a Dandaka at their beginning, i. e. there should be six short letters at the beginning, and should rhyme with each other. The commentator records another opinion that like Dandaka the Caturmatras should be of the same type.

33 IV. 11A This is another Khandogata with 7 Matras in the odd lines and 57 Matras in the even ones. This is identical with the fourth kind of the above-mentioned Mukhagālita, but this does not resemble a Dandaka. The formation of its even lines is, however, the same.

188 प्रसृता	35 (4, 5, 5, 4×4, 5) H. 4. 41.
189 फामलीला	35 (5×7) H. 4. 83; Kd. 2. 22. com.
189A विद्रुम	37 (4×8, 5) Jns. 5. 58.
190 मुग्ध गलितक	38 (6, 4×7, 2, s) H. 4. 34; SbP. 2. 2.
191 सुतारा	40 (5×8) H. 4. 83; Kd. 2. 22 com.
192 मदनगृहा	40 (2, 4×9, s; जयण avoided) Pp. 1. 205.
192A वंशपत्र	41 (4×9, 5) Jns. 5. 58.
193 वसन्तोत्सव	45 (5×9) H. 4. 83; Kd. 2. 22 com.
193A कुञ्जर	45 (4×10, 5) Jns. 5. 58.
194 माला गलितक ²⁹	46 (6, 4×10) H. 4. 33.
195 समशीर्षक ³⁰	47 (55, 63 etc.) H. 4. 90; R. 4; SbP. 4. 3. 1.
196 मालाशीर्षक ³¹	49 (4×11, 5) Vjs. 4. 39; पुष्पदन्त Jns. 5. 58.
197 माला	53 (4×12, 5) Jns. 5. 58.
198 विषमशीर्षक	54 (62, 70 etc.) H. 4. 91; R. 5; SbP. 4. 4.

29 III. 194. In *Mālā Gaṇitaka* the *Caturmatras* in odd places must not be *Jaganaḥ*, but those in the even places must either be *Jaganaḥ* or contain all short letters.

30. III. 195 When in the first half of a *Gāthā* (II. 9) any even number of *Caturmātras* is added before the final long letter, and when this long letter is substituted by a *Trimātra*, it becomes the line of the *Sama Śīrṣaka*. Among these added *Caturmatras* those in the even places except the last one, must either be *Jaganaḥ* or contain all short letters. The last *Caturmātra* in the even place which is also the penultimate *Caturmātra* in the line, must not be a *Jaganaḥ* or a *Sarvalaḥṇa*.

31. III. 198. When any odd number of pairs of *Caturmātras* is added at the end of each line in *Mālā Gaṇitaka* (III. 194), observing the same rule about their employment as in that metre, it becomes a *Viśama Śīrṣaka*.

Section IV.

अर्धसमचतुष्पदी

(Divisible into two equal halves)

1 चम्पककुसुम	7-8 H. 6. 19. 1; 21. 1; R. 37; Sb. 6. 2.
2 सामुद्रक	7-9 H. 6. 19. 2; R. 39; Sb. 6. 5.
3 मल्हणक	7-10 H. 6. 19. 3; R. 41; Sb. 6. 7.
4 सुभगविलास	7-11 H. 6. 19. 4; R. 43; Sb. 6. 9.
5 केसर	7-12 H. 6. 19. 5; R. 45; Sb. 6. 11.
6 रास	7-13 H. 5. 16; रावणहस्त II. 6. 19. 6; R. 47; Sb. 6. 13; 8. 28.
7 सिंहविजृम्भित	7-14 H. 6. 19. 7; R. 49; Sb. 6. 15.
8 मकरन्दिका	7-15 H. 6. 19. 8; R. 51; Sb. 6. 17.
9 मधुकरविलसित	7-16 H. 6. 19. 9; R. 53; Sb. 6. 19.
10 चम्पककुसुमावर्त	7-17 H. 6. 19. 10; R. 55; Sb. 6. 21.
11 मुखगलितक ³²	7-25, (33, 41, 49, 57) H. 4. 32; मुखगलिता Vjs, 4. 100-101.
11A खण्डोदित ³³	7-57 Vjs, 4. 47.
12 सुमनोरमा	8-7 H. 6. 20. 1; R. 38; Sb. 6. 3.
13 मणिरत्नमभा	8-9 H. 6. 19. 11; R. 59; Sb. 6. 23.
14 कुङ्कुमतिलक	8-10 II. 6. 19. 12; R. 61; Sb. 6. 25.
15 लङ्गुणिका	8-10 Sb. 8. 10.
16 चम्पकशेखर	8-11 H. 6. 19. 13; R. 63; Sb. 6. 27.
17 क्रीडनक	8-12 H. 6. 19. 14; R. 65; Sb. 6. 29.
18 वकुलामोद	8-13 H. 6. 19. 15; R. 67; Sb. 6. 31.
19 मन्मथतिलक	8-14 H. 6. 19. 16; R. 69; Sb. 6. 33.
20 मालाविलसित	8-15 H. 6. 19. 17; R. 71; Sb. 6. 35.
21 पुण्यामलक	8-16 H. 6. 19. 18; R. 73; Sb. 6. 37.
22 नवकुसुमितपद्म	8-17 H. 6. 19. 19; R. 75; केन्दुनिवपद्म Sb. 6. 39.
23 पद्मज	9-7 H. 6. 20. 2; R. 40; Sb. 6. 4.
24 चन्द्रहास	9-8 H. 6. 20. 11; R. 60; Sb. 6. 24.

32. IV. 11 : This is another Mukhagalitā. It is said to be of four kinds according as it contains 5 or 7 or 9 or 11 Caturmātras in its 2nd and 4th lines. The odd lines of all Mukhagalitās contain only 7 Mātras. The even lines on the other hand contain 1 Caturmātra followed by 2 Pañcamātras and then by 4, or 6, or 8, or 10 Caturmātras with a Trimātra at the end of all. The even lines should resemble a Dapāka at their beginning, i. e., there should be six short letters at the beginning, and should rhyme with each other. The commentator records another opinion that like Dapāka the Caturmātras should be of the same type.

33. IV. 11A : This is another Khamodgata with 7 Mātras in the odd lines and 57 Mātras in the even ones. This is identical with the fourth kind of the above-mentioned Mukhagalitā, but this does not resemble a Dapāka. The formation of its even lines is, however, the same.

- 25 मलयमादत 9-10 H 6 19 20, R 79, Sb 6 42
 26 मदनावास 9-11 H 6 19 21, R 81, Sb 6 44
 27 खञ्जक 9-11 (4, र 1, 2, र) Vjs 4 18
 28 माङ्गलिका 9-12 H 6 19 22, R 83 कुङ्कुमलम् Sb. 6 46
 29 अभिसारिका 9-13 H 6 19 23, R 85 Sb 6 48
 30 विपुला 9-13 (स, य 4, य, य) Vjs 3 47
 31 कुसुमनिरन्तर 9-14 H 6 19 24, R 87, Sb 6 50, दत्ता Sb 8. 12
 32 मदनोदक 9 15 H 6 19 25 R 89, Sb 6 52
 33 चन्द्रोदयोत 9-16 H 6 19 26, R 91 Sb 6 54
 34 रत्नावली 9-17 H 6 19 27, R 93, Sb 6 56
 35 कुञ्जर 10-7 H 6 20 3, R 42 Sb 6 6
 36 गोरचना 10-8 H 6 20 12 R 62 सारगण Sb 6 26
 37 मधुकरीसलाप 10-9 H 6 20 20 R 80 मार्गविश्व Sb 6. 43
 38 भूवर्णक 10-11 H 6 19 28 R 97, Sb 6 61
 39 मुक्ताफलमाला 10-12 H 6 19 29, R 99
 40 चपला 10-12 (4, य, स 4, 5, 13) Vjs 3 48
 41 कोकिलावली 10-13 H 6 19 30, R 101, कोकिलरिञ्जलि Sb 6 63,
 छविता Sb 8 6
 42 सुमुखी 10-13 (4, 4, स, 4, 4, 133) Vjs 3 49
 43 मधुरवृन्द 10-14 H 6 19 31 R 103 Sb 6 65
 44 कैतरीकुसुम 10-15 H 6 19 32 R 105, Sb 6 67
 45 नवविष्णुमाला 10-16 H 6 19 33 R 107 Sb 6 69
 46 त्रिवलीतराक 10-17 H 6 19 34 R 109, Sb 6 71
 47 मदनानुर 11-7 H 6 20 4 R 44 Sb 6 9
 48 कुसुमवाण 11-8 H 6 20 13, R 64 Sb 6 28
 49 सुखावास 11-9 H 6 20 21 R 82 Sb 6 45
 50 विद्युलता 11-10 H 6 20 28 R 98 Sb 6 62
 51 अपविन्दक 11-12 H 6 19 35 R 113 Sb 6 74
 52 विभ्रमविलसितवदन 11-13 H 6 19 36 R 115 Sb 6 76
 53 अपदोदक 11-13 Kd 2 15 R 128 Sb 4 7, 6 89
 -सोरु Ch 25 Pp 1 170
 54 नवपुष्पधय 11-14 H 6 19 37 R 117, वनपुष्प Sb 6 78
 55 दिनरमिधुनविलास 11-15 H 6 19 38
 दिनरमधुरावगस R 119 Sb 6 80
 56 विद्याधरलीला 11-16 H 6 19 39
 विद्याधरलज्जिता R 120 Sb 6 82
 57 सारग 11-17 H 6 19 40 R 122 Sb 6 84
 58 भ्रमरावली 12-7 H 6 20 5 R 46 अनुरागल्लि Sb 6 11
 59 मालतीकुसुम 12-8 H 6 20 14 R 66 Sb 6 30
 60 कुङ्कुमलेखा 12 9 H, 6 20 22, R 84, Sb 6 47, छाणम Sb 8 8.

- 61 पञ्चाननललिता 12-10 H 6 20 29, Kd 2 14 R 100
 62 मकरध्वजहास 12-11 H 6 20 30 R 114 Sb 6 75, उपदोहक Kd 2 16
 63 कामिनीहास 12-13 H 6 19 41 R 126, Sb 6 87
 64 अपदोहक 12-14 H 6 19 42 R 10, 127 Sb 6 89
 65 श्वेता 12-14 (4, 5, 18 4, 4, 7, 8) Vjs 54
 66 भामिनी 12-14 (3 स 3 म, 8) Vjs 3 51
 67 चन्द्रोदयोत्तक 12-14 (4×3, 4×3, 8) Vjs 4 84
 68 प्रेमविलास 12-15 H 6 19 43 R 129 Sb 6 91
 69 काञ्चनमाला 12-16 H 6 19 44 R 132 Sb 6 93
 70 जलधरविलसित 12-17 H 6 19 45, R 134 Sb 6 95
 71 पङ्कजश्री 13-7 H 6 20 6 R 48 Sb 6 12
 72 नागकेसर 13-8 H 6 20 10 R 68 Sb 6 32
 73 कुवलयदाम 13-9 H 6 20 23 R 86 कुवलयदाम Sb 6 49
 74 मरुतमाला 13-10 H 6 20 30 R 102 Sb 6 64
 75 धमरधवल 13-10 (6, 4 3 6, 4) H 5 37 R 25 Sb 4 19
 76 दोहक 13 11 Ch. 21 Kd 2 15 Pp 1 78
     सुसमाकुलमधुकर H 6 20 36 R 116 Sb 6 77
 77 उपदोहक 13-12 H 6 20 41 R 11, 127 Sb 4 6, 6 88
 78 अभिनवमृगाङ्गलेखा 13-14 H 6 19 46 R 137 Sb 6 98
 79 अमरधवल 13-14 (6, 4, 3 6, 4, 4) H 5 38
 80 सहकारकुसुममञ्जरी 13-15 H 6 19 47, R 140 Sb 6 100
 81 नन्दा 13-15 (4, 3, 4 4, 4, 7, 18) Vjs 3 53
 82 कामिनीक्रीडनक 13-16 H 6 19 48 R 142 Sb 6 102 चूलिका Ck 26 Pp
     1 167 चूडालदोहक Kd 2 17
 83 कामिनीकङ्कणहस्तक 13-17 H 6 19 49 R 144 Sb 6 104
 84 उपचूलिका 13-21 Ch. 27
 85 किङ्किणी 14-7 H 6 20 7 R 50 Sb 6 14
 86 नवचम्पकमाला 14-8 H 6 20 16 R 70 Sb 6 34
 87 कलहस्त 14-9 H 6 20 24 R 88 Sb 6 51
 88 अभिनवयसस्तश्री 14-10 H 6 20 31 R 104 Sb 6 66
 89 धमरविलास 14-11 H 6 20 37 R 117 Sb 6 79
 90 दोहक 14-12 H 6 20 42 R 9 129 Sb 4 5 6 90
 91 द्विपथक 14-12 (4×3 स 4, 4, 8) Vjs 4 27
 92 छट्टणिका 14-12 Sb 8 3
 93 कुसुमितकेतनीहस्त 14-13 H 6 20 47 R 139 Sb 6 99
 94 मुखपालनतिलक 14-14 H 6 19 50 R 147 बालिका Sb 6 107
 95 वसन्तलेखा 14-16 H 6 19 51 R 143 Sb 6 109
 96 गुणधरल 14-16 (6, 4, 4 6, 4, 4 -) H 5 36
 97 प्रसन्ना 14-16 (3 म स 4 स) Vjs 3 52
 98 मागधिका 14-16 (6 र, 10 8, र, 10) As 5 Kd 2 18 Vjs 4 48,
     चूडालिका H 8 53, Kd 5 1

- 99 आपातलिका 14-16 (6, म, ss 8, न, ss) H 3 ३०, Kd ५ 3, Vjs 4 50
 100 सारसिका 14-16 (3 उ, स 3 म, ss) Vjs 3 50
 101 विन्दुविलक 14-16 (4×3, स, 4, 4, 5, is) Vjs 4 66
 102 विपमगलिता 14-16 (4, व, 4, स 4, ०, ०, ३) Vjs 4 104
 102A मङ्गल 14-16 (ab=14, cd=16) Sb 4 20
 103 मधुरालापिनीहस्त 14-17 H 6 19 52, R 1०1, Sb 6 111
 104 गुणधवल 14-17 (6, 4, 1, 6, 4, 4, 3) H ० 36, R 24
 10a कुङ्कुमलता 15-7 H 6 20 8 R ५2, Sb 6 16
 106 विद्याधर 15-8 H 6 20 17, R 72 Sb 6 36
 107 सन्ध्यावली 1५-९ H 6 20 25, R 90 Sb 6 53
 108 मनोहरा 15-10 H 6 20 32 R 106, Sb 6 68
 109 मदनविलास 15-11 H 6 20 38, R 120, Sb 6 81, सदीहक Kd 2 16,
 उद्गाथक Ch. 28
 110 चन्द्रलेखिका 1५-12 H 6 20 44 R 131 Sb 6 92
 111 कुञ्जरपिलसित 15-13 H 6 20 48, R 141, Sb 6 101
 112 भनङ्गललिता 15-14 H 6 20 ०1 R 148 Sb 6 103
 113 मुखपाङ्क्ति 15-16 H 6 19 53 21 2 R 1०4 Sb 6 114
 114 कुसुमलतागृह 15-17 H 6 19 ०4 R 1०6, Sb 6 11०
 11५ शशिरोत्तर 16-7 H 6 20 9 R ०4 Sb 6 18
 116 कुञ्जरकुसुम 16-8 H 6 20 18 R 74 Sb 6 38
 117 कुञ्जरललिता 16-९ H 6 20 26 R 92, मङ्गललिता Sb 6 ००
 118 छट्पणिका 16-९ (4×4 4×2 1) Sb 8 7
 119 आसितिका 16-10 H 6 20 33 R 108 Sb 6 70
 120 विद्याधरदास 16-11 H 6 20 39 R 12 Sb 6 83
 121 सुतालङ्घन 16-12 H 6 २0 4० R 132 Sb ॥ 94
 122 राजहस 16-13 H 6 २0 49 R 143 Sb 6 103
 123 मन्मथविलसित 16-14 H 6 २0 ०2 R 1५0 Sb 6 110, चउशेन Pp 1 131.
 124 कज्जललेखा 16-1५ H 6 20 54 R 15० Sb 6 114
 124A देसर 16-15 (ab=16 cd=1०) Ch २0
 125 रत्नमाला 16-17 H 6 1५ 5० R 160 Sb ॥ 117
 126 ओपच्छन्दसक 16-1६ (6, र व 8 र व) H 3 54 Kd 5 २ Vjs 4 49
 127 कदम्गशिरस् 17-~ Sb 6 20 गगन्य H 6 20 10, R ५6
 128 कुसुमास्तरण 17-8 H 6 20 19 R 76 Sb 6 40
 129 कुसुमावली 17-९ H 6 20 27 R ५4 Sb 6 57
 130 किन्नरलीला 17-10 H 6 20 34 R 110 Sb 72
 131 कुसुमागुणशर 17-11 H 6 २0 40 R 1 ३ Sb 6 85
 132 कङ्कल्लिता 17-12 R 13५ कङ्कल्लानास H 6 २0 46 कङ्कल्लानास Sb 6 96
 133 अशोभयवृक्षजाला 17-1३ H 6 २0 ०0 R 14० Sb 6 10५
 134 ओत्तुणक=चारगदी 17-14 H 6 २0 ०० R 1५2 Sb 6 112

- 135 किलिकिञ्चित 17-16 H. 6. 20. 55; R. 157; Sb. 6. 115.
 136 शशिविम्बित 17-16 H. 6. 20. 56; R. 161; Sb. 6. 117.
 137 घत्ता 18-13 Ck. 43.
 138 चित्राक्षरा 24-26 As. 27.
 139 विपमा गलितक 24-26 H. 4. 45.
 140 विपमा गलितक 25-24 H. 4. 45.

Section V

विषमचतुष्पदी

1 रासालुब्धक	11, 15, 12, 16	As. 10.
2 छड़णिका	12, 12, 12, 13	Sb. 8. 9.
3 रासानन्दित	12, 12, 11, 10	As. 12.
4 चूडामणि	13, 11, 12, 15	Ck. 48.
5 वैरालु	13, 11, 13, 15	Ck. 33.
6 भङ्गद्रिपदी	(4 or 5) × (3 to 7)	Jns. 5. 60-63.
7 चतुष्पथ	14, 10, 20, 20	Vjs. 4. 69.
8 ललितक	19, 19, 19, 20	As. 18.
9 मङ्गल	20 or 21, 20 or 21, 22 or 23, 22 or 23, }	H. 5. 39; R. 26; Sb. 4. 20.
10 संगतक	22, 22, 22, 25	As. 7.
11 चित्ररेखा	26, 26, 30, 27	As. 13.

Section VI

पञ्चपदी

1	करही मात्रा	13, 11, 13, 11, 13	Pp. 1. 137; Vjs. 4. 30.
2	नन्दा मात्रा	14, 11, 14, 11, 14	Pp. 1. 138.
3	मोदनिका मात्रा	14, 12, 14, 12, 14	Vjs. 4. 30.
4	चारसेनी मात्रा	15, 11, 15, 11, 15	Pp. 1. 140.
5	भद्रा मात्रा	15, 12, 15, 12, 15	Pp. 1. 141.
6	राजसेना मात्रा	15, 12, 15, 11, 15	Pp. 1. 142 (See also Pp. I. 133).
7	चारुनेत्री मात्रा	15, 13, 15, 13, 15	Vjs. 4. 30.
8	तालङ्किनी मात्रा	16, 12, 16, 11, 16	Pp. 1. 143.
9	मात्रा	16, 12, 16, 12, 16	H. 5. 17; R. 12; Sb. 4. 8; = राक Ck. 34.
10	मत्तमधुरी	16, 11 or 12, 16, 11	or 12, 16 H. 5. 19; Kd. 2. 28 com; R. 13; Sb. 4. 9.
11	मत्तयालिका	16, 12 or 13, 16, 12	or 13, 16 H. 5. 18; Kd. 2. 28 com; R. 13; Sb. 4. 9.
12	रादुसेनी	16, 14, 16, 14, 16	Vjs. 4. 30.
13	मत्तपिलासिनी	16, 12, 14 or 16, 12, 14 or 16;	H. 5. 20, Kd. 2. 23 com; R. 14; Sb. 4. 10.

- 14 मत्तकरिणी 16, 12, 16 or 17, 12, 16 or 17; H. 5. 21; Kd. 2. 28 com.; R. 14; Sb. 4. 10.
- 15 मोहिनी 19, 11, 19, 11, 19 Pp. 1. 139.
- 16 बहुरूपा Mixture of different lines among these. H. 5. 22; Kd. 2. 28 com.; R. 15; Sb. 4. 11.

Section VII

पदपदी

(Divisible into two similar halves)

- 1-8 पदपदजाति 7, 7, 10-17 H. 6.1 5; Kd. 2. 29 com; R. 30-32; Sb. 5. 3, 4.
- 9-16 उपजाति 8, 8, 10-17 H. 6. 16; Kd. 2. 29 com; R. 30-32; Sb. 5. 5.
- 17-24 भवजाति 9, 9, 10-17 H. 6. 17; Kd. 2. 29 com; R. 30-32; Sb. 5. 6.
- 25 घत्ता 8, 8, 11 Kd. 2. 29 com.
- 26 घत्ता 10, 8, 11 Kd. 2. 29; cf. III. 166 above.
- 26A घत्ता 10, 8, 12 See above III. 168, 176.
- 27 घत्ता 10, 8, 13 Ck. 43; Kd. 2. 29; Pp. 1. 99; छानिका Sb. 8. 11.
- 27A घत्ता 10, 8, 14 See above III. 180-185.
- 27B घत्ता 10, 8, 22, (14) See above III. 192.
- 28 छुल्लणा 10, 10, 17 Pp. 1. 156.
- 29 रसिका 11, 11, 11 Pp. 1. 86.
- 30 घत्ता 12, 8, 11 Kd. 2. 30.
- 31 घत्ता 12, 8, 12 Kd. 2. 30, Sb. 8. 11. 3.
- 32 घत्ता 12, 8, 13 Kd. 2. 29; Sb. 8. 11. 2.
- 33 कीर्तिधवल 14, 8, 16 or 17 H. 5. 35; Kd. 2. 32; R. 23.
- 34 पदपद धवल 18, 12, 12 R. 23; Sb. 4. 18.

Section VIII

अष्टपदी

- 1 शीघवल (14, 8, 14, 8) × 2 H. 5. 33; Kd. 2. 34.
- 2 यशोधवल 14, 12, 14, 12, 11, 10, 11, 10 H. 5. 34; R. 22.
- 3 यशोधवल 14, 12, 14, 12, 11, 12, 11, 12 H. 5. 34.

Section IX

द्विभङ्गी

(Stropic Couplets)

- 1 अधिकाक्षरा (III. 151) + गीतिका (I. 43) = अधिकाक्षरागीतिका Jns. 5. 57;
Vjs. 4. 41-42.
- 2 भवाक्षरा (III. 110) + गायिका (II. 4) = भवाक्षरागीतिका Vjs. 4. 77-78.

- 3 भाभाणक (III. 97) + उहाल (I. 21-22) = रासकुल Ck. 29.
 4 कान्य (III. 131) + उहाल (I. 21-22) = पदपद Ck. 12; Pp. I. 105.
 5 कुञ्जर (III. 193A) + गीतिका (I. 43) = कुञ्जरशीर्षक Jns. 5. 58.
 6 गाथा (II. 4) + कामिनीमोहन (III. 83) = चन्द्रायणी Ck. 39.
 7 नाया (II. 4) + कान्य (III. 131) = कुण्डलिनी Ck. 38.
 8 नाया (II. 4) + शिकलक (X. 4) = तल Vjs. 4. 80; cf. XI. 1.
 9 नाया (II. 4) + भद्रिका (I. 43) = द्विभङ्गी H. 4. 87.
 10 चत्ता (VII. 27) + चत्ता (VII. 27) = द्विभङ्गी Kd. 2. 36.
 11 दोहा (IV. 76) + कामिनीमोहन (III. 83) = चन्द्रायण Ck. 32.
 12 दोहा (IV. 76) + कान्य (III. 131) = कुण्डलिक Ck. 31; Pp. 1. 145.
 13 दोहा (IV. 76) + चत्ता (VII. 27) = द्विभङ्गी Kd. 2. 36.
 14 दोहा (IV. 76) + वस्तुवदन (III. 134) = द्विभङ्गी Kd. 2. 35.
 15 दोहा (IV. 76) + संवेदक (IV. 109) = तरल Kd. 2. 34.
 16 द्विपदी (III. 158) + गीति (I. 30) = द्विभङ्गी H. 4. 86;
 Kd. 2. 35; R. 2; SbP. 4. 2.
 17 पुष्पदन्त (III. 196) + गीतिका (I. 43) = पुष्पदन्तशीर्षक Jns. 5. 58; = माळाशीर्षक
 Vjs. 4. 39-40.
 18 भङ्गद्विपदी (V. 6) + गीतिका (I. 43) = द्विपदी Jns. 5. 64.
 19 भङ्गरासक (III. 130A) + भवलम्बन (III. 13) = रासक Jns. 5. 72.
 20 भ्रमरावलि (III. 90) + नाया (II. 4) = लहदहक Vjs. 4. 73-75.
 21 मात्रा (VI. 9) + दोहा (IV. 76) = रङ्गा or वस्तु Ck. 34; H. 5. 23; Kd. 2. 35;
 Pp. 1. 133-143; R. 15; Sb. 4. 11; Vjs. 4. 31.
 22 माळा (III. 197) + गीतिका (I. 43) = माळाशीर्षक Jns. 5. 58.
 23 मात्रा (VI. 9) + उहाल (I. 22) = कुल Kd. 2. 33.
 24 रासावलय (III. 100) + उहाल (I. 22) = द्विभङ्गी H. 4. 87.
 25 ललित (III. 187A) + गीतिका (I. 43) = ललितशीर्षक Jns. 5. 58.
 26 वंशपत्र (III. 192A) + गीतिका (I. 43) = वंशपत्रशीर्षक Jns. 5. 58.
 27 वस्तुवदन (III. 134) + दोहा (IV. 76) = द्विभङ्गी Kd. 2. 35.
 28 वस्तुवदन (III. 134) + उहाल (I. 22) = कान्य or पदपद or सार्धच्छन्दश्च
 H. 4. 79 com; Kd. 2. 33; Pp. 1. 120ff.
 29 विदुन (III. 189A) + गीतिका (I. 43) = विदुमशीर्षक Jns. 5. 58.
 30 संगतक (III. 95B) + गाथा (II. 4) = संगतक Vjs. 4. 64-65.
 31 सुमद्रा (III. 186A) + गीतिका (I. 43) = सुमद्राशीर्षक Jns. 5. 58.
 32 संयामिक a group of any two metres. Vjs. 4. 86.

[The following is an Alphabetical List of these Strophes:]

अधिकाक्षराशीर्षक 1; कान्य 8, पदपद 28, कुण्डलिक 12; कुण्डलिनी 7; कुञ्जरशीर्षक 5;
 लहदहक 20; चन्द्रायण II; चन्द्रायणी 6; तरल 15; तल 8; द्विपदी 18; द्विभङ्गी 9, 10,
 13, 14, 16, 24, 27; पुष्पदन्तशीर्षक 17; कुल 23; माळाशीर्षक = पुष्पदन्तशीर्षक 17, 22;
 रङ्गा 21; रासक 19; रासाकुल 3; ललितशीर्षक 25; वंशपत्रशीर्षक 26; वस्तु = रङ्गा 21;
 विदुमशीर्षक 29; पदपद 4, 28; संगतक 30; सार्धच्छन्दश्च = पदपद 28; सुमद्राशीर्षक 31;
 सोपानक 2.

Section X

त्रिभङ्गी

(Strophic Triplets)

- 1 खण्ड (III. 17) + खण्ड + गीति (I. 30)
= द्विपदीखण्ड H. 4. 85; Kd. 2. 36; R. 1; SbP. 4. 1.
- 2 माया (VI. 9) + दोहा (IV. 76) + उल्लास = त्रिभङ्गी Kd. 2. 36.
- 3 द्विपदी (III. 158) + खण्ड (III. 17) + गीति (I. 30) = त्रिभङ्गी Kd. 2. 37; R. 3.
- 4 अभिकाक्षरा (III. 151;) + निर्वापिका (III. 72) + गीतिका (I. 43)
= त्रिकण्डक Jns. 5. 59; Vjs. 4. 43-45 = निर्वापिकाशीर्षक Vjs. 4. 45 com.
- 5 द्विपदी (III. 158) + अवलम्बक (III. 4) + गीति = त्रिभङ्गी H. 4. 88; R. 3.
- 6 मञ्जरी (III. 106) + खण्डिका (III. 29) + गीतिका (I. 43) = त्रिभङ्गी H. 4. 89 com.
- 7 भङ्गद्विपदी (V. 6) + विदारी (III. 33A) + गीतिका (I. 43) = द्विपदी Jns. 5. 65,

Section XI

चतुर्भङ्गी

- 1 गायी (II. 4) + त्रिकण्डक (X. 4) = चतु Vjs. 4. 80.
- 2 पदहिका (III. 40) × 4 = कटपक H. 6. 1 com; Kd. 2. 37; Sb. 8. 15.
- 3 चक्रण्डक A group of 4 stanzas Sb. 8. 23.

Section XII

पञ्चभङ्गी

- 1 गायी (II. 4) + त्रिकण्डक (X. 4) + गायी (II. 4) = पाञ्चभङ्गी Vjs. 4. 80.

Section XIII

अष्टभङ्गी

- 1 पञ्चक (Vjs. 2. 1.) + गीतिका (I. 43)
repeated 4 times = अष्टपदी Vjs. 2. 1.

Section XIV

द्वादशभङ्गी

- 1 पञ्चक (Vjs. 2. 1.) + विदारी (Vjs. 2. 5) + गीतिका (I. 43)
repeated four times = द्विपदी Vjs. 2. 4.

B. प्राकृत-वृत्त-नाम-सूचिः ।

(B. Alphabetical Index)

अङ्गदललिता IV. 117
 अङ्गिला III. 61
 अतिदीर्घ I. 90
 अधिकाक्षरा III. 151
 अधिकाक्षरादीर्घ IX. 1
 अनङ्गललिता IV. 112
 अन्तरगणितक III. 105
 अन्तुल्लुहक III. 114
 अपदोहक IV. 64
 अपरपध्या S. गाय
 अपसरःकुसुम I. 60
 अप्सरा I. 5; III. 51
 अप्सरोविलसित III. 16
 अभिनय I. 81
 अभिनवमृगाङ्गलिता IV. 78
 अभिनववसन्तधी IV. 88
 अभिसारिका IV. 29
 अनुरधवक IV. 79
 अमरपुरसुन्दरी I. 13
 अमृत I. 85
 अरविन्दक III. 94; IV. 51
 अवगाय II. 16
 अवजाति VII. 17-24
 अवतंसक III. 108
 अवदाम II. 17
 अवदोहक IV. 53
 अवलम्बक III. 4, 17, 22, 29
 अवस्कन्धक II. 6
 अवस्थितक = उर्यक III. 65
 असोकपल्लवव्याया IV. 133
 अष्टाश्रय III. 110
 आक्षिप्तिका IV. 119
 आनन्दिव III. 36
 आपातलिका IV. 99
 आभागक III. 97
 आभीर III. 8
 आमोद III. 99

आयामक I. 51
 आरनाल III. 174
 आलिङ्गनक III. 141 B
 आवली III. 95
 इन्द्रगोप III. 136
 उग्रगणितक III. 175
 उर्यक III. 66
 उर्यकुल्लुहक I. 18
 उत्साह III. 133
 उत्स्कन्धक II. 3
 उद्भूता गणितक III. 170
 उद्गाय = गीति. I. 30; II. 12; IV. 109
 उद्गायक IV. 109
 उद्गीतक III. 107 A
 उद्गीति II. 1
 उद्गम II. 13
 उद्दोहक IV. 23
 उपकाशीदाम I. 54
 उपलण्ड III. 22
 उपगन्धर्व I. 75
 उपगच्छद I. 28
 उपगणितक III. 104
 उपगाय II. 20
 उपगीति I. 20
 उपचित्रा III. 47
 उपचूडामणि I. 58
 उपचूडिका IV. 84
 उपजाति VII. 9-16
 उपदाम II. 21
 उपदोहक IV. 63, 77
 उपभ्रमरपद् I. 25
 उपरसनादाम I. 56
 उपवदन III. 64
 उपसंगीत I. 77
 उपस्कन्धक I. 26
 उपायामक I. 52
 उल्लाह I. 21-22

एक Vjs. 2. 4
 एकावली III. 5
 भोगुणक=पारंगली IV. 134
 भौपच्छन्दसक IV. 126
 फट्टेहितवपुष्य IV. 22
 फट्टेहितवामन IV. 132
 फमललेखा IV. 124
 फदवक XI. 2
 फदग्गतिरस = लीलावत IV. 127.
 कद् III. 26. B
 कन्दोह=वीर्योदन I. 69
 कमलाकर I. 34
 करभक III. 135
 करदी माया VI. 1
 करिमकरभुजा I. 7
 कर्पूर (उल्लाह) I. 22
 कलकण्ठीक I. 88
 कलहंस IV. 87
 काञ्चनमाला IV. 69
 काञ्चनलेखा I. 14
 काञ्चीदाम I. 53
 कामलीला III. 189
 कामलेखा III. 155
 कामिनीकङ्कणहस्तक IV. 83
 कामिनीकीडनक IV. 82
 कामिनीमोहन III. 83
 कामिनीहास IV. 63
 काम्य III. 131, 132, 134; IX. 28
 कट्टिणी IV. 85
 किन्नरमिथुनविलास IV. 55
 किन्नरलीला IV. 130
 किलिकित IV. 135
 कितलयमाला III. 157A
 कीर्तिधनल VII. 33
 कुङ्कुम (उल्लाह) I. 21
 कुङ्कुमकला IV. 28
 कुङ्कुमकैसर I. 73
 कुङ्कुमतिजक IV. 14
 कुङ्कुमतिलकावली I. 35
 कुङ्कुमलया IV. 105
 कुङ्कुमलेखा IV. 60

कुञ्जर IV. 35, 193A
 कुञ्जरल्लिख IV. 117
 कुञ्जरल्लिखित IV. 111
 कुञ्जरीपङ्क IX. 5
 कुण्डलिक IX. 12
 कुण्डलिनी IX. 7
 कुन्द III. 109
 कुपितरुद्र रासक H. V. 15 com.
 कुम्भककुसुम IV. 116
 कुमुद I. 67; 67A
 कुमुदक III. 87
 कुमुदिनी III. 115
 कुर्वकदाम=कुपलवदाम
 कुर्व रासक H. V. 15 com.
 कुलक XII. 1; see Sb. 8. 23
 कुवलपदाम=कुर्वकदाम. IV. 73
 कुसुम III. 67
 कुसुमनिरन्तर IV. 31
 कुसुमवाण IV. 48
 कुसुमलतागृह IV. 114
 कुसुमाकुलमधुकर IV. 76
 कुसुमायुधरीक्षर IV. 131
 कुसुमावली IV. 129
 कुसुमाक्षरण IV. 128
 कुसुमितकेतकीहस्त IV. 93
 कुसुमिया III. 148
 कुष्णसिख रासक H. V. 15 com.
 केतकीकुसुम IV. 44
 केसर IV. 5
 कोकिल III. 144
 कोकिलरिम्बोजी IV. 41
 कोकिलावली IV. 41
 कोहुग्गक III. 162
 कोमुदी III. 31
 कीटक III. 85; IV. 17
 क्षितक=शक्ति A. 24, 26
 क्षितक = रयोदता (Sk.)
 क्षिपिका = वाक्षितिका IV. 119
 खञ्जक III. 129; IV. 27; H. IV.
 41—75; SbP. III. 1
 खञ्जकान्त रासक H. V. 15 com.
 खञ्जा I. 94
 खड्गहस्त IX. 20

खण्ड III. 17
 खण्डोद्गत III. 187; IV. 11A.
 खण्डिका III. 29
 खिद्यितक s. वंशपत्रप्रपतित (Sk.)
 खेटक III. 10
 गानाङ्क III. 152
 गणद्विपदी I. 3.
 गन्धारी III. 81A
 गन्धोदकधारा III. 27
 गरुडपद I. 27
 गलितक III. 103; 113; H. 4. 29-40;
 SbP. 2.4
 गलिता Vjs. 4. 89-105
 गाथ I. 20; II. 9; III. 26
 गाथा II. 4; also a general term for
 any metre, cf H. 7. 33; Jns. 5.
 73-75; Kd. 5. 10
 गायिनी II. 5, 22
 गीत III. 159
 गीति I. 30
 गीतिका I. 39, 43; 56B.
 गीतिसम I. 31
 गुणधवल IV. 96, 104
 गोन्दल I. 78
 गोरोचना IV. 38
 गत्ता I. 41; III. 15, 60; IV. 31, 137;
 VII. 25-27B; 30-32
 पचानन्द I. 42
 पङ्कलक XI. 3
 पञ्चरी I. 80
 पञ्चल रासक H. V. 15 com.
 पतुष्य V. 7.
 पतुष्यदी III. 100, 168, 176
 पतुर्बोला IV. 123
 पन्दक रासक H. V. 15 com.
 पन्दलेखा I. 8; III. 141
 पन्दलेखिका IV. 110
 पन्दहास IV. 24
 पन्द्राकान्वा III. 71
 पन्दानन=मदनावहार III. 82
 पन्द्रायण IX. 11
 पन्द्रापणी IX. 6

चन्द्रोद्योत IV. 33
 चन्द्रोद्योतक IV. 67
 चन्द्रिका III. 52
 चपल I. 82-83
 चपला see under गाथा and IV. 40
 चम्पककुसुम IV. 1
 चम्पककुसुमावतं IV. 10.
 चम्पकरोत्तर IV. 16
 चलतु रासक H. V. 15 com.
 चारु I. 15
 चारुनेत्री (मात्रा) VI. 7
 चारुसेनी V. 4
 चित्ररेखा V. 11
 चित्रलेखा III. 154
 चित्रा III. 45; 152A
 चित्राक्षरा IV. 138
 चूडामणि I. 57; V. 4
 चूडालदोहक IV. 82
 चूलिका IV. 82
 छडुणिका I. 38; IV. 15, 41, 60, 92,
 118, V. 2; VII. 25, 26, 27
 छित्तक III. 53
 जम्भेदिका I. 11
 जलधरविलसित IV. 70
 जलहरण III. 185
 जातीफल II. 8
 जलहणा I. 84
 ज्योत्स्ना III. 21
 जम्भटक III. 27
 झुलणा VII. 28
 झुमिका s. झुमिका
 दोला=गाथा II. 4
 जरक III. 91, 107
 जरल IX. 15
 जर IX. 8; XI. 1
 जारा III. 32
 जाराण्णा IV. 36
 जाराधुवक I. 62, 62A
 जाडहिनी (मात्रा) VI. 8
 जाडवृत्त XII. 1
 तिलक III. 74

मुखपाठनतिलक IV. 94
 मुग्धगणितक III 190
 मुग्धिका III 153
 मेघ III 167
 मेघा III 150
 मेघाणी III 185A
 मोदनीका (मात्रा) VI. 3
 मोहिनी (मात्रा) VI 15
 मौक्तिकदाम I 47, *शाम्नी I 48
 यज्ञोपबल VIII 2-3
 रक्ता III 10
 रगदाधुयक III 65
 रचिता III 160, 161
 रङ्गा = वस्तु IX 21
 रतिरमणप्रिय ३ दार्वक I 87
 रतिवस्तु III 79
 रत्नकण्ठिका I 36
 रत्नमाला III 112, IV 125
 रत्नावली IV 34
 रथ्यायणक I 79
 रमणीयक III 102
 रसनादाम I 55
 रसिका VII 29
 रत्नसेना (मात्रा) VI 6
 रत्नहस IV 123
 राडक = मात्रा VI 9
 रावणह(म)लक IV 6
 रास III 50 IV 6
 रासक III 101, 126, IX. 19, also a
 general term, s. H 5 3-15,
 Vjs 4 37-38
 रासाकुल IX 3
 रासानन्दित V 3
 रासावल्य III 100
 रासालुब्धक V 1
 राहुसेनी (मात्रा) VI 12
 रिपुच्छदस् I 39
 रेवका I 2
 रोदक = कान्य III 131
 रोला III 132
 रुक्मिका III 164

रुक्मी III. 140
 रुपुपुष्पदी III. 34
 रुम्बिला III. 116 17
 रुय I 23
 रुडतक I 15
 रुडित शीर्षक IX. 25
 रुडितक III 113, V. 7
 रुडिया I 40, III. 113, 137-38, 142a
 रुवली I 12
 रूपाडय IV 127
 रूपावती III 182
 रुपाय IV 192A
 रुपाय शीर्षक IX 26
 रुपाया III 172
 रुदनक III 49, (common name
 R. 19, Sb 4. 33)
 रुनकुलपुत्र IV 54
 रुनरात्रि III 111
 रुतिलक IV 94
 रुसन्तलेखा IV 95
 रुसन्तोत्सव III 193
 रुसुद्रिपदी I 6
 रुस्तु IX 21 = रङ्गा
 रुस्तुक III 100, 131, 143
 रुस्तुवदन III 134
 रुानवासिका III 46
 रुाननिका I 20
 रुारगरी IV 133
 रुागलितक III. 125
 रुागाय II 14
 रुागाया = उद्गीति II 1
 रुिच्छित्ति I 17, III. 147
 रुिजयक III 1
 रुिजया I 1, III. 76
 रुिद्राम II 15
 रुिदारी III 33A, also cf. Vjs. 2. ५,
 Sb 8 29
 रुिवाय IV 106
 रुिवायरीला IV. 56
 रुिवायरास IV. 120

विद्युत् III. 68
 विद्युच्छया IV. 50
 विद्युदिलसित III. 1A
 विदुम III. 165; IV. 189A
 विदुम शीर्षक IX. 29
 विनता III. 177, 178
 विपुला IV. 30
 विपुला गाय ३. गाय
 विभूति III. 70
 विभूषण III. 59
 विभ्रम III. 75
 विभ्रमविलसितवदन IV. 52
 विजम्बिता गलितक III. 123
 विलासिनी III. 55-56; 178A
 विनाला I. 96
 विद्वलोक III. 44
 विषमगलित IV. 102
 विषम शीर्षक III. 196
 विषमा गलितक IV. 139, 140
 वीथी III. 81
 वीरभिय रासक H. 5. 15 com.
 वृन्तलक III. 74
 वेताल V. 5
 वैजालीय IV. 98
 वतपत्र I. 89
 वाम्पा III. 37A
 वाराहवदना III. 7
 वारिभिम्बित IV. 136
 वारिषदना III. 7
 वारिरोखर IV. 115
 वारुभञ्जिका = पम्पा III. 84
 शिखा I. 37; II. 2
 शिव रासक H. 5. 15 com.
 शीर्षक H. 4. 76-83; R. 6
 शुभगलित III. 92
 शुभा III. 86
 इयामा III. 127
 धी III. 90
 धीधवल VIII. 1
 इयेठा IV. 65
 पदपद IX. 4, 28

पदपदजाति VII. 1-8
 पदपद धवल VII. 34
 संकीर्ण H. 4. 27
 संकीर्णस्कन्धक II. 5, 7.
 संकीर्णा H. 6. 22
 संकुलक III. 39
 संगतक V. 10; IX. 30
 सगता III. 171
 सगलितक III. 18.
 संगाय II. 18
 सगीत I. 76
 संदलितक IX. 32
 संदाम II. 19
 संदोहक IV. 109
 सन्ध्यावली IV. 108
 समगलितक III. 145
 समनकुट्टक III. 120
 समशीर्षक II. 12A; III. 195
 संपिण्डिता गलित III. 102
 सरस्वती III. 69.
 सहकारदुसुममञ्जरी IV. 80
 सामुद्रक IV. 2
 सामुद्रका III. 169
 साम्या ३. साम्या
 सारङ्ग IV. 57
 सारसिका IV. 100
 सार्धच्छन्दसु IX. 28
 सालनञ्जिका III. 142
 सिंहपद I. 86
 सिंहविकान्त I. 72
 सिंहविजृम्भित IV. 7.
 सिंहावलोक III. 42
 सिंहिनी II. 7
 सिद्धि III. 37b
 सुक्ष्मास्त IV. 49.
 सुवता III. 191
 सुवालिङ्ग IV. 121
 सुधा ३. शुभा.
 सुन्दरागलितक III. 20
 सुवभा III. 89

मुभग I. 66
 मुभगविलास IV. 1
 मुभद्रा IV. 186A
 मुभद्रा शीपंक IX. 31
 मुमद्रा III. 77
 मुमना III. 33
 मुमनोरमा IV. 12
 मुमह III. 26A
 मुमुषी IV. 42
 मुरचीदित I. 71
 सोपानक III. 10; IX. 2
 सोमकान्त नाराच III. 142 A
 सोरह = भवदोहक IV. 53
 सौम्या III. 102
 स्कन्धक I. 44

स्कन्धकसम I. 45; ससमा I. 46
 स्पष्टिरासनक I. 65
 स्वगक I. 59
 स्वरदिपदी I. 4
 हंतिनी III. 24
 हंसी III. 88
 हका III. 176
 हरिगीत = गीत III. 159
 हरिणीकुल I. 29
 हरिणीपद I. 33
 हाकलि III. 28
 हीर III. 124
 हीरावली III. 93
 ददयालिका R. 5. 21; SB. 4. 15
 देवा III. 122

